1909 (4)

vol 13₂

Nr 4-6

1909. ANUL IV. APRILIE No. 4.

Tabla de Mat. la urmă

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52

1909

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, C. Alimăneştianu, D. Anghel, A. Baltazar, Jean Bart, N. Baţaria, G. Bogdan-Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, OctavianBotez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocîrlan, N. D. Cocea, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, prof. univ. dr. N. Leon, V. Loichiţă, E. Lovinescu, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, D. Munteanu-Rîmnic, G. Murnu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, I. Russu-Şirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, I. Teodorescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Iorgu Toma, Al. Tzigara-Samurcaş, Dr. A. Urechia, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperţii)

Viaţa Romînească

Viața Romînească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XIII

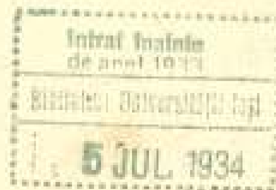
ANUL IV

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia No. 52

1909

Om singuratic.

Era într'o seară aspră,—începu unul dintre noi a ceti o povestire. Mi-a rămas bine în amintire, deși pe atuncea eram un copil. O seară lungă în cîmpia Prutului; un amurg fumuriŭ de Decemvrie.... Mergeam cu sania pe un drum plin de hopurĭ și viscoliturĭ, eŭ, tata și vizitiul nostru. N'așĭ putea să spun pe ce drum mergeam, în spre ce tîrg ne îndreptam; de asta nu-mĭ aduc aminte; știŭ numaĭ că pornisem de o zi din Bîrlad.

Drumul era singuratic; de la amiază nu întîlnisem decît un călăreț. Tata îl întrebase ceva, el răspunsese răcnind din trapul caluluĭ, pe urmă se făcuse tot maĭ mic îndărătul nostru, pe cîmpia ninsă. Asfințitul se înnecase într'un fel de fumegare a depărtărilor; din cînd în cînd ceĭ doĭ roibĭ trudițĭ slăbeaŭ din pas, ș'atuncea unul din clopotele lor avea așa o înflorare de cîntec trist. Apoĭ crescu ca un fum alburiŭ. In jurul nostru tot maĭ nelămurit vedeam cînd un pîlc de beldiĭ, cînd, ca o încîlcitură de liniĭ, o stufărie într'o baltă înghețată. Pe urmă nu vedeam nimic; tata și vizitiul schimbaŭ vorbe care mie mi se păreaŭ rostite cu un glas neobișnuit, scăzut. Simțeam neliniștea; în mine, parcă se strecura ceva din negura, din adîncul necunoscut, din tăcerea, din vîntul lin și ascuțit...

«Aĭ maĭ umblat tu drumul ista, măĭ Comane?» întrebă într'o vreme tatăl meŭ pe vizitiŭ.

Vizitiul era un om slăbănog și nalt, nalt. Cînd se scula de la locul luĭ parcă se desfășura de pe un mosor. Sta cufundat într'una într'o nepăsare cumplită. Incercă să se scoale de la locul luĭ, ca să se uite poate prin prejur, dar pe urmă se răzgîndi și se lăsă iar greŭ pe capră, scuturîndu-șĭ pletele crețe totdeauna revărsate încîlcit pe grumajiĭ luĭ:

«Poate să fi fost și pe-aicĭ, răspunse el cu liniște, dar nu-mĭ

mai aduc aminte. Așa, am umblat eŭ mult pe malul Prutuluĭ...»

Tata era un boernaș minios, mărunt la stat, și aducea la înfățișare cu Vodă-Cuza,—de aceia prietinii îl porecleaŭ rizînd: Cuza cel mititel. Nepăsarea luĭ Coman îl scotea totdeauna din sărite. La răspunsul vizitiului, incepu să se frămînte in blană. Mormăi repede de citeva ori: *Sapristi!*—Apoĭ privi furios inspre spatele lunganului din fața noastră. Răcni:

«Măĭ ființă nenorocită și fără simțire! Cind te intreb, răspunde: da ori nu! Ce fel de vorbă-i asta? Am fost, da' poate n'am fost! Poate-am fost, dar nu-mĭ maĭ aduc aminte!...»

Coman se gindi un răstimp, apoĭ își scutură pletele și-și intoarse obrazu-i prelung spre noi:

«Dă! dacă așa-i feleșagu meŭ, ce să fac? Să zicem c'am fost. Că eŭ am umblat mult pe malul Prutului.

— Așa spune. Eĭ, ajungem noi undeva intr'un ceas? Pe vremea asta trebue să ne oprim undeva. Frigul crește, vîntul se înăsprește... Pe aici, prin asemenea singurătăți, și cum îi acu, după sfintul Andreĭ, poate să ne iasă și lupi innainte. Doamne ferește!....

— Ferească Dumnezeŭ! zise încet Coman, și-și făcu cruce; apoi ridică o mînă c'o mănușă uriașă și biciui caiĭ. Eŭ m'am intilnit cu dînșii de treĭ ori până acuma, da' nu-mi maĭ trebue să-i maĭ intîlnesc; mă lipsesc!»

Incepu a ride. Tata iar strigă miniat:

«Ție-ți vine a ride, ființă nenorocită! Ajungem ori n'ajungem, asta să-mi spui! Ajungem undeva?

— Apoĭ de ajuns avem s'ajungem noi undeva, dar parcă eŭ pot ca să știŭ unde avem s'ajungem?

— Of!... strigă tata. Cine dracu te-a maĭ colăcit la curtea mea! De cincisprezece anĭ așa îmĭ mănincĭ tu sufletul.

— Dă, cucoane, ce să fac? grăi cu umilință vizitiul, dacă așa-i feleșagul meŭ...

— Da' cînd or năvăli lupiĭ și te-or trage din sanie, și te-or trînti în troian, și ș'or viri colțiĭ în tine, tot așa aĭ să spuĭ?

— Ba să ferească Dumnezeŭ, cucoane! vorbi umilit Coman și iar își făcu cruce.

— Atuncĭ cum nu te gîndeștĭ tu, măĭ, că trebue să ajungem la o casă de creștin? Sapristi!

— Cum zicĭ, cucoane... vorbi umilit Coman... Poate nu ne-a lăsa Dumnezeŭ, ș'om ajunge undeva, la o casă de creștin... Eŭ socot că trebue s'ajungem...»

Tata mormăi, stăpînindu-se însfîrșit: «Cu tine n'o maĭ scot la capăt!» Se întoarse apoĭ spre mine:

«Da' ție, Dumitrache, nu ți-i frig in cojocul tăŭ?

— Nu mi-i frig!» ziseĭ. Tata își ridică gulerul mare de lup și-și astupă pe jumătate obrazul. După asemenea dezbatere, care nu rareorĭ se intîmpla între boer și între slugă, Coman își îngropă capul între umerĭ și prinse a îndemna caiĭ maĭ des, iar tatăl meŭ se cufundă într'o muțenie amenințătoare.

Glasul tateĭ însă fusese maĭ tulburat ca de obiceiŭ. Ințelegeam eŭ că are el o grijă; fumul alburiŭ se tot întuneca, noaptea pustiuluĭ de zăpadă ne învăluia și ne închidea drumul înnainte. Il văzuĭ pe tata dîndu-și repede gulerul mare la o parte apoĭ plecîndu-se, privind și pipăind pușca ce sta între noĭ. După mișcarea luĭ mi-am închipuit și eŭ primejdia nopților de Decembrie: haitele de lupĭ... Tata se învăli iar în șubă, dar gulerul îl abătu în jos. Mă gîndiĭ îndată: ca să-ĭ fie slobod auzul.... Și ridicaĭ și eŭ capul din cojocul meŭ, ascultînd zvonul din juru-mĭ.

Sania luneca acuma lin. Drumul nu era umblat, nu era stricat de cară. Vîntul venea de la spate, ascuțit, cu înțepăturĭ de ace parcă. In zborul luĭ spulbera prin jurul sănieĭ o ometiță ușoară ca o negură.

Clopotele sunaŭ. In afară de cîntecul lor regulat și de șuetul vîntuluĭ,—deosebeam în juru-ne liniștea pustieĭ.

Simțiĭ tulburarea tateĭ: izbucnirea luĭ împotriva luĭ Coman; o simțiĭ nedeslușit, odată cu fiorul de înfricoșare ce mă străpunse. Intrebaĭ deodată:

«Tată, se poate să ne iasă lupiĭ înnainte?...

— Invălește-te în cojoc și tacĭ! strigă aspru tata. Apoĭ vorbi spre Coman:

«Dă biciŭ cailor...

— Nu se poate, cucoane... Dacă nu-ĭ lăsăm în voe, prăpădese drumul... Maĭ bine să ne lăsăm în voia lor...»

Un timp merserăm așa în tăcere. Apoĭ simțiĭ pe tatăl meŭ că tresare năprasnic. Desfăcu blana în două și prinse pușca în mînă. Coman se ridică și privi pe deasupra cailor. In aceiașĭ clipă inima-mĭ zvîcni grozav: văzusem și eŭ o umbră neagră care eșise deodată pe omăt la marginea drumuluĭ și sta neclintită... «Lupul!» șoptiĭ eŭ fără voe, și buzele începură să-mĭ tremure.

Dar caiĭ mergeaŭ liniștițĭ. Coman zise cu bucurie, așezindu-se la locul luĭ:

«E cine, cucoane Mateĭ... Ne apropiem de oamenĭ, mulțămesc luĭ Dumnezeŭ...»

Apoĭ iar se desfășură în sus și privi cu luare-aminte prin întunecime.

«Iaca, văd și din dreapta venind cineva... O săniuță cu cal...»

Deodată tata începu să strige—și mi se părea că-ĭ tremură glasul:

«Măĭ om bun, cine-ĭ fi! Ia stăĭ oleacă, măĭ om bun!...

—S'a oprit... zise Coman. Al luĭ e cinele...»

Animalul se apropiase fără zgomot de noĭ și făcuse ocolul sănieĭ. Era un cine uriaș cu capul mare, cu urechile ascuțite Mergea acum liniștit și el spre omul care se oprise.

«Stăĭ, măĭ Coman!...» grăi tata bucuros. Coman strînse hățurile.

«Om bun! zise tata. De departe eștĭ? unde te ducĭ? De unde viĭ?

— Ia vin și eŭ de la o moară depărtată... grăi omul cu glas gros. De stat nu staŭ departe. Aicĭ, la coada iazuluĭ. Eŭ îs pascar boeresc. Acù fac produfurĭ și păzesc stuhăriile.... Satu-ĭ cine știe unde, departe... Este o bucată bună până la el....

— Nu-ĭ putea să ne ducĭ dumneata până la sat?...

— Apoĭ, domnule, nu v'oiŭ duce... că și eŭ am întîrziat... După asfințitul soareluĭ drumu-ĭ cu primejdie prin părțile noastre... Prutu-ĭ înghețat și trec dihăniĭ de dincolo... Vin hămesite din cine știe ce pustietățĭ. Dumneavoastră nu sînteți de pe aicĭ.... Răŭ ațĭ facut de nu v'ațĭ oprit de cu ziuă pe undeva....

— Atuncea cum facem? întrebă tata. Ițĭ plătesc, nu degeaba. Nu-ĭ putea să ne găzdueștĭ la dumneata aici?... Nu ne lăsa să ne prăpădim, orĭ să pățim ceva... creștinĭ sîntem și noĭ!

—Dă, zise omul, v'oiŭ primi la mine... Om face ce-om putea.. Da' tare mă mier cum de-ațĭ purces dumneavoastră la drum asupra nopțiĭ... Pe-aicĭ se viră omu 'n ghizunie cum asfințește soarele... Numaĭ eŭ am întîrziat.. da' eŭ tot aveam un tovarăș bun,—pe cinele ista... El și drumu-ĭ știe... și îi o primejdie știe a se bate... Las' că mi-am luat și pușcă și furcă de fier...

— Maĭ bine să ferească Dumnezeŭ! zise Coman, de la locul luĭ...

— Frumos cine! vorbi tata cu glas înduioșat...

— Ba, cu dihăniile avem noĭ mult năcaz... zise omul

pornind. In iarna asta maĭ ales, iarnă grea,—e comedie!... Haidețĭ după mine...

— Mînă după el, Comane! zise tata repede, și răsuflă plin de mulțămire.... Ce ți-am spus eŭ, Comane?..

— Adevărat, cucoane...» răspunse vizitiul dînd din cap.

Tata nu spusese nimic, după cît știam. Iși închipuia numaĭ că a spus o vorbă care s'a împlinit, și Coman se făcea a o cunoaște. Asta era semn de împăcare și de ertare.

«Așa-ĭ la drum... toate se sfîrșesc cu bine...» grăi iar tata filosofic. Cu toate acestea, părea că nu merge tocmai bine acest sfîrșit. Casa pascaruluĭ era în izbeliștea vîntuluĭ, la coadă de iaz înghețat. In jurul ei nicĭ gard, nicĭ șurĭ, nimica. O șandrama strîmtă, într'o coastă a clădiriĭ, primi pe căluțul omuluĭ. Tata sărise jos din sanie și se uita în juru-ĭ. Se întoarse cu fața la vînt și pulberea fină a viscoluluĭ îl izbi. Se înfășură repede în blană și se dădu spre dungile de lumină care izvorau prin cele două ferestruicĭ.

«Ce facem cu caiĭ? grăi el. Unde-ĭ punem?... Afară nu putem să-ĭ lăsăm.

— Afară? strigă gros, rîzînd, pascarul. Cum să-ĭ lăsăm afară, boerule? Dacă-ĭ lăsăm afară, îĭ mănîncă dihăniile. . Iaca, acù s'a întunecat deplin... Nu trece mult ș'au să iasă... Le cunosc eu obiceiul...

— Atuncea cum facem? întreabă tata cu îngrijire.

— Om lăsa sania afară, în dosul șopronuluĭ, zise omul, și caiĭ îĭ virim în tindă!

— Asta m'am gîndit și eu», grăi cu liniște Coman și se ridică cît era de nalt de lîngă sanie.

Tata părea foarte uimit, părea și foarte mișcat,—și, ca să mulțămească oarecum pe gazdă, începu a plesni din degete chemînd pe cinele cel uriaș. Dar cinele stătea pe prispa caseĭ, pe labele de dinapoĭ și era foarte nepăsător... Băgăĭ de seamă că și pascarul privește cu mirare spre boer: se întreba și el ce-o fi însemnînd plesnitura aceia de degete...

«Frumos, foarte frumos cine... zise tata, cu mulțămire. Haĭ să intrăm în casă... Vezi, Comane,—oare n'a fi alt chip?...

— Alt chip nu-ĭ, cucoane,—grăi pascarul. Dumneavoastră intrați în casă, și noĭ virim caiĭ în tindă...»

Eu și cu tata am intrat în casă.

Pe vatră ardea foc înăbușit de tizic. Nevasta pascaruluĭ se înălța în lumină,—femee tînără încă și frumoasă.

«Bucuroșĭ de oaspeți, bucuroșĭ? zise tata.

— Bucuroşi... bine-aţi venit sănătoşi...» răspunse nevasta.

Un copil ca de cincĭ anĭ dormea la fundul sobeĭ, pe vatra goală. Lumina gazorniţeĭ depe prichiciul sobeĭ îl aurea părul bălaĭ. Nevasta păşi până la el şi-l învăli c'un suman vechiŭ, apoĭ o întoarse spre noĭ, ne aruncă o privire fugară, îşĭ încrucişă minile pe piept şi oftă...

Tata căuta să lege vorba.

«Ne-am întîlnit cu gospodarul dumnitale pe drum.

— Apoi şi Toader a cam întîrziat... zise femeia. Şi eu îl aştept de mult».

In tindă porniră vuete şi tropăiturĭ. Tata începu a ride. Zise:

«Vîră caiĭ în tindă...

— Apoi ce să faci? grăi femeia cu linişte, şi iar oftă. Se întîmplă şi de-acestea...»

Tăcurăm o vreme. Conteniră în tindă tropotele şi glasurile. Afară se simţea navala vîntuluĭ, undeva, în pod poate, pătrundea un fior, viu parcă, tremurind ca o notă de piculină....

Intră, încovoindu-se din genunchi, Coman al nostru: îşi freca minile şi scotea din gîtlej sunete de mulţămire, ca cineva care intră într'o bae călduţă. După el intră şi gospodarul de gazdă: om spinatec, îndesat, cu obrazul asprit şi înroşit de focul vînturilor. Privea încruntat înainte-ĭ, cu ochiĭ micĭ şi negri, abia zăriţi supt sprincene. Cu o scuturatură îşi zvîrli din spate cojocul pe o lădiţă. In spatele-ĭ late, in picioarele scurte, în braţele vînoase, în minile cu palme marĭ, se simţea o putere uriaşă. Sta în lumină şi eu mă uitam la dînsul cu un fel de spaimă. Il privea şi tata. Voise să rostească ceva cu veselie, ş'acuma parcă-ĭ amorţise rostul limbeĭ...

«Femee, să puĭ de mămăligă!...» zise el. Apoĭ eşi, numai în bundă. Se întoarse în curînd c'un snop mare de trestie.

Tata, dezbrăcat de şubă, dogorit de foc, se întorcea spre el, voiă să-i spue o vorbă bună de mulţămire, începu să-ĭ zîmbească cu prietinie.

Păscarul însă căuta încruntat prin colţuri. Puse mina pe puşcă şi eşi. Tata se uită uimit spre Coman; căutatura luĭ voiă să zică: Cine-ĭ omul acesta? unde am intrat, în ce vizunie? Şi femeia tăcută, pregătindu-şĭ ceaunul, ofta din cînd în cînd. Şi'n mine se furişase o înfiorare; omul acela încruntat, cu trup de sălbatic, puternic de să se lupte cu fiarele, mă înfricoşa caşi noaptea prin care trecusem. Mai era şi pustiul pe care-l ştiam în jurul căsuţeĭ, şi vîntul care venea gemînd dela marea cea veşnic îngheţată,—şi-o bătae de copită în tindă, şi mormăitul zăvodului afară...

Cinele m'rîia încet, prelung: îl auzeam prin păreţi, prin geamurĭ.

«Ce este?» răsună deodată glasul tateĭ în tăcerea încăperiĭ. In clipa aceia am înţeles maĭ mult decît oricînd că tata nu era un viteaz, ş'am înţeles după zbaterea inimiĭ mele că eŭ îĭ sînt vrednică şi asămănătoare odraslă.

Femeia nu răspunse: chiar atuncĭ uşa dela tindă vuĭ. Se deschise şi uşa odăiĭ. Toader păscarul intră, cu fruntea încreţită între ochi, cu buzele strînse. Era în înfăţişarea luĭ o minie încordată. Puse puşca în colţul eĭ şi luă cu mişcărĭ cumpănite din alt colţ, de lîngă uşă, furca de fier cu treĭ ţăpuşe. Cînd să iasă iar, se opri. Cinele, afară, tăcuse deodată. In tindă, caiĭ se învăluiră, sforăind. După o clipă, o izbitură adîncă vuĭ în părete, între ferestre.

Omul deschise uşile şi le trînti în urmă-ĭ în izbirĭ de vînt. Coman se desfăşură din colţul luĭ, de lîngă sobă, cu ochiĭ măriţi de îngrijorare. Tata se lasă pe laiţă şi mă privi deodată fix, cu ochiĭ îngroziţĭ. Femeia începu să tremure, apoĭ apucă gazorniţa ş'o îngrămădi în fereastră. «Lupul!...» gemu ea încet.

Glasul păscaruluĭ izbucni deodată afară minios, scurt. Cinele avu şi el o lătratură scurtă, maĭ degrabă un început de urlet. In lumina slabă, strecurată prin geam, văzuĭ în cîteva clipe o icoană care a rămas săpată în minte-mĭ ca în piatră. Cinele cel mare se repezise şi înşfăcaşe pe fiară de grumaz; o scuturase de două orĭ; apoĭ dăduse înnapoĭ: atuncĭ urlase. Lupul clănţănise ameninţător spre el,—acuma sta cu capu'ntors, spre omul care năvălea, aştepta rînjind, zbîrlit, cu ochiĭ de sînge. Păscarul se repezi cu furca: se opinti de sus în jos: o mişcare aşa de fulgerătoare, încît lupul se prăbuşi. Atunci dădu şi cinele a doua oară năvală, se lasă cu cinele şi omul pe brîncĭ,—şi fiara avu deodată o chemare sfîşietoare şi fioroasă, un glas de durere fără nume... Mi-am simţit sîngele fugit spre inimă,...

Caiĭ se frămîntau alăturĭ; auzeam şi pe căluţul de gazdă dincoace, sub şopron: şi el căuta să rupă căpăstrul. Femeia se întorsese la ceaunul eĭ; tata cercă să zîmbească spre Coman, în semn de îmbărbătare; dar Coman îşĭ îmbrăcase nepăsarea luĭ şi zîmbetul tateĭ părea un fior de durere.

Eŭ aşteptam cu strîngere de inimă să se deschidă uşa. Auziĭ iar dupăiturile opincilor, omul singuratic şi sălbatic intră şi lepădă furca cruntă la locul eĭ.

«Era întuneric, zise el deodată, nu puteam trage cu puşca L-am simţit eŭ de cum am venit.... A adulmecat oamenĭ călătorĭ»

Deodată ne privi deschis şi obrazul i se umplu de lumina unuĭ zimbet.

«Am eu citeodată năcazuri de-acestea, urmă el, dar cu cînele ce-l am şi cu puterea ce mi-a dat-o Dumnezeu, mă pun împotrivă şi nu mă las....»

Tata cerca să-şĭ aducă aminte vorbirea-ĭ de prietinie. Zise:

«Eĭ şi cum poţĭ trăi dumneata în aşa pustietate, cu lupiĭ...

— Ia trăesc, cucoane, grăi omul; aşa-mĭ cîştig bucata de mămăligă.... Singur cu muerea şi c'un puiŭ al nostru... Doar cînd avem parte de nişte oaspeţĭ, cum sînteţĭ dumneavoastră, ne mai bucurăm... Tot singurĭ, în vijelia erniĭ, aicĭ, parcă nĭ se aşează negură pe suflete... Mă maĭ bucur cînd văd obraz omenesc.... Grăesc eu citeodată către nevastă; zic: Greŭ iĭ, măĭ femee, cu singurătatea noastră, în vremea erniĭ...»

Omul avea privire blajină de prietin ş'un glas cu înmlădiere de bunatate. In sobă ardea cu pară uriaşă maldărul de stuh, şi Coman, nepăsător la toate, se prăjea în preajmă. Tata, fericit poate că se isprăvise ziua luĭ pe drum cu bine, porni cîteva întrebărĭ de care aminte nu mi-am adus nicĭ a doua zi.—Eŭ tirziu am făurit în mintea mea, am pornit din sufletul meŭ, o vorbă blîndă pentru omul singuratic din căsuţa dela marginea unuĭ iaz necunoscut; dar atuncĭ vorbeam şi simţeam numaĭ în amintire, după anĭ de zile,—cînd nu maĭ eram copil... Tatăl meŭ stînd în faţa omuluĭ n'a găsit vorba asta; şi astăzĭ încă din această pricină mă cearcă părerĭ de răŭ...

Mihail Sadoveanu.

Sentinţe.

Nu aştepta, nu cere la nimeni mîngîere,
Te mîngăe tu însuţi, cu propria-ţi putere
Ca planta însetată de-a soarelui lucire,
Cînd brazda se despică şi'ncet îşi nălţă trunchiul,
Să soarbă roua care îi scaldă'n zori mănunchiul,
Aşa înnalţă vieţei un imn de fericire,
Dă gîndurilor tale îndemn de 'nmugurire!
Adună de prin lume, cum strînge miere albina,
Din zîmbete, căldura, din vii dureri, lumina,

Dar, de te faci albină, de hrană purtătoare,
Ia sama şi la tine, ia sama şi la floare
Să nu aduci otravă în stup, din ce-ai cules,
Căci moartea 'n flori frumoase s'ascunde, mai ales.
O cupă de-ţi întinde, te-opreşte la dorinţă:

Neantul are sete în veci de suferinţă!

Mart. 190. **D. Nanu.**

Accidentele muncii.

Sînt rari chestiunile sociale care să fi pasionat opiniunea publică, să i dat loc la discuțiuni, dezbateri, proecte de legi, controverse juridice și jurisprudențe atît de diverse, ca chestiunea ce ne propunem să tratăm aici. Subiectul acesta, de o însemnătate ce nu poate scăpa nimănui, este atît de vast, atîtea sînt fețele sub care el se prezintă cercetătorului nepărtinitor, încît un număr considerabil de volume ar fi, poate, necesar pentru desăvîrșita sa aprofundare.

Nu ne propunem aici decît să arătăm, pe înțelesul tuturor, care este gravitatea chestiunii, făcînd, în linii largi, istoricul ei, arătînd care sînt soluțiunile ce i s'au dat și i se dau sub cîrmuirea legiuirii actuale, și care sînt reformele ce cată să fie aduse în mod grabnic acestei legiuiri. Vom arăta, în același timp, care este, în momentul de față, starea legiuirii în diferitele state civilizate, căci studiul diferitelor sisteme legislative în această materie ni se pare cu mult mai instructiv decît orice speculațiune abstractă, orice raționament, în marea majoritate a cazurilor, de un interes cel mult academic.

Zilnic cetim, plini de groază, în ziare, cum, în cutare uzină, un cazan, făcînd explozie, a ucis un număr oarecare de lucrători, a rănit în mod grav pe alții; cum o locomotivă, patinînd fără de veste pe linia acoperită de ghiață, a tăiat un macagiu; cum o sondă din regiunile petrolifere, aprinzîndu-se, a surprins o echipă de muncitori, omorînd pe unii, pricinuind grave arsuri altora, — și, fără să vrem, gîndul nostru se îndreaptă cu compătimire spre văduvele și orfanii celor morți, întrebîndu-ne cine le va avea de grijă, din moment ce stîlpul casei s-a dus? Deasemenea, gîndul nostru se îndreaptă spre lucrătorii rîniți, întrebîndu-ne ce vor deveni în viitor acești nenorociți, cu ce vor trăi, cine le va purta de grijă? Și în mintea noastră, după cum spuneam și altă dată, apare convoiul de cerșetori ce-și plimbă sărăcia și trupul ciuruit prin tîrguri, pe la răspintii, prin tinda bisericilor, întinzînd creș-

tinilor milostivi o mînă tremurătoare, în ritmul unei jalnice tînguiri, unde răsare veșnic numele Domnului, în care și-au pus ultima nădejde.

In veacul de mijloc, victimile accidentelor muncii erau ajutate de institutele de binefacere, mirene sau bisericești, și se pare că ajutoarele acordate lor au fost îndestulătoare, nici o protestare nestrăbătînd prin vremuri pănă la noi.

In veacul al XVIII-lea, veacul filozofilor și al revoluțiunilor, credința ce propovăduia iubirea aproapelui slăbindu-se în sufletele mai tuturor, se slăbi și în sufletele meșterilor, stăpînilor de toate soiurile, ce formau acel *Tiers-Etat*, care nu fusese nimic și care voia să fie tot. Și această pătură socială înțelegînd că nu va putea cuceri puterea publică decît posedînd însemnate avuții, îi vedem pe toți membrii ei stăpîniți de o lăcomie necunoscută pănă atunci, de o dorință de grabnică îmbogățire, poate unică în istoria omenirii. Lipsa de acea caritate creștinească, ce însuflețise burghezimea veacurilor trecute, pe deoparte, neînfrînata dorință de îmbogățire, pe de alta, contribuiră la crearea unei condițiuni cu desăvîrșire inferioară a salariaților din mai toate breslele. Patronii nu se mai îngrijesc de muncitorii lor, salariile scad în mod simțitor, mizeria se accentuează din ce în ce mai mult, iar cînd vre-un lucrător cade victima accidentelor muncii, azilele, spitalele, institutele publice de azistență, devenite insuficiente, față de numărul covîrșitor al celor nevoiași, le refuza orice sprijin. Cît despre patron, acesta s'a crezut descărcat de orice obligațiune față de victimă, dacă i-a dăruit vre-un rînd de haine mai vechi și vre-o cîteva „livres Parris".

Este celebră scrisoarea, pe care lucrătorii zidari, întrebuințați la clădirea bisericii Sf. Genevieva, din Paris, o adresează lui Marat, în care îl roagă pe „Amicul poporului" să denunțe opiniunii publice purtarea patronilor „care lasă fără sprijin și în mod neomenos" pe lucrătorii căzuți victime ale accidentelor muncii.

Evenimentele însă se precipită. Revoluțiunea izbucnește, și chestiunile uvriere, în noianul evenimentelor, rămîn pe planul al doilea. Un singur glas răsare în adunarea legislativă, glasul lui Chappelier, autorul legii din 14—17 Iunie 1791, și acela încă pentru a zugruma singura libertate a muncitorilor: libertatea coalițiunilor.

Articolele 414, 415 și 416 din noul cod penal, reproduc mai tîrziu interdicțiunile cuprinse în legea Chappelier, sancționîndu-le printr'o serie de penalități dintre cele mai aspre. Codul civil, după cum spunea Glasson, „abandonînd la rîndul său cu desăvîrșire pe muncitori", îl vedem pe lucrător lăsat la voia întîmplării, izolat, aproape „out law", ca tîlharii din veacul de mijloc, sbuciumîndu-se în mijlocul indiferenții generale, luptînd cu arme inegale în contra absolutismului atotputernicilor stăpîni.

Extensiunea neașteptată a mașinismului, avînd de rezultat

imediat concediarea unui număr considerabil de muncitori, pricinui o criză necunoscută până atunci în lumea lucrătoare. Această criză fu agravată apoi, pe deoparte, de concurenţa industriaşilor care, în dorinţa lor de a cuceri diferitele pieţe comerciale, nu visau decît reducerea costului producţiunii, iar pe de altă parte de concurenţa cea mai singeroasă, făcută propriilor lor tovarăşi de lucrătorii înlăturaţi de maşini din vechile lor meserii. In aceste condiţiuni, salarele scăzură, devenind insuficiente chiar celei mai mizerabile existenţe, condiţiunile generale ale muncii deveniră din ce în ce mai neomenoase, „sweating systemul" cel mai revoltător, luînd proporţiuni extraordinare în toate ramurile industriei; bine înţeles, în acelaşi timp, numărul accidentelor profesionale crescu în mod înspăimîntător, fără ca nimeni să se îngrijească de soarta victimilor lor, „laissez-faire, laissez-passer" fiind lozinca lumii civilizate de atunci. Şi cînd vre-un muncitor mai avizat sau moştenitorii muncitorului mort, nemulţumiţi cu ridicolele despăgubiri oferite de patroni, dacă le oferea şi pe acelea, cutezau să formuleze pretenţiuni în faţa instanţelor judecătoreşti, acestea, interpretînd în mod riguros dispoziţiunile codului civil dădeau nişte soluţiuni, care după ani de zile încă, fac să se cutremure şi astăzi jurisconsulţii din apus. Cu vremea însă opiniunea publică se alarmă, după cum vom vedea; o puternică reacţiune se manifestă atît în doctrină, cît şi în jurisprudenţă, pregătind reforma atît de aşteptată a legii civile prea mult îmbătrînite.

La noi însă condiţiunea lucrătorilor fiind încă aceia ce o aveau în apus, până la amintita binefăcătoare reformă, vom examina această condiţiune mai de aproape. In legiuirea noastră, ca şi în cea franceză, există un principiu mare, moştenit de la Romani, şi înscris în art. 998, cod. civil, în temeiul căruia „orice faptă a omului, care cauzează altuia prejudiţiu, obligă pe „acela din a cărui greşeală s'a ocazionat a-l repara"; iar mai la vale se spune (art. 999) că „omul este răspunzător nu numai de „prejudiţiul ce a cauzat prin fapta sa, dar şi de acelea ce a ca-„zat prin neglijenţa, sau prin imprudenţa sa". Prin urmare, în stricta aplicare a acestor principii, victima unui accident profesional este creditoarea patronului său, creanţa sa avîndu-şi obîrşia în delictul sau quasi-delictul acestuia, delict sau quasi-delict, a cărui existenţă trebue să o dovedească, pentruca instanţele judecătoreşti să-i dea cîştig de cauză.

Dar nicăieri nu întîlnim mai bine cristalizată această teorie clasică, zisă şi „delictuală", ca în deciziunea Curţii de Casaţie franceză, din 19 Iulie 1870, dată după raportul ilustrului jurisconsult, consilierul Larombière, în unire cu concluziunile avocatului general Blanche. Iată vre-o cîteva din considerentele acestei faimoase deciziuni.

Avînd în vedere că din moment ce, potrivit dispoziţiunilor art. 1383 c. civil (999 romîn), fiecare este răspunzător de paguba ce a cauzat-o, nu numai prin fapta sa, dar şi prin neglijenţa sau imprudenţa sa; că rezultă în acelaş timp din dispoziţiunile art. 1382 din acelaş cod, că fapta sa nu-l îndatorează la vre-o reparaţiune, decît numai dacă paguba a fost pricinuită din greşala sa: că astfel existenţa unei greşeli legalminte imputabile constitue una dintre condiţiunile esenţiale ale acţiunii în responsabilitate: *că acel care pretinde* că a fost păgubit printr'un delict sau un quasi-delict, este *prin urmare în calitatea sa de reclamant ţinut să aducă dovada*;—că neproducînd această dovadă, cererea sa nu este întemeiată şi ca atare urmează a fi respinsă, fără ca pîrîtul să fie nevoit să dovedească fapta pe care îşi întemeiază vre-o excepţiune de liberaţiune;

Avînd în vedere că în cazul cînd, ca în speţă, este vorba despre explozia unui cazan cu aburi, cu toate că această exploziune depinde de fapta actuală a proprietarului sau a agenţilor săi, acel care urmăreşte reparaţiunea unei pagube suferite de el cată să stabilească, în afară de accident, greşala (culpa) ce le impută, ce ar atrage răspunderea lor; că un asemenea eveniment care poate fi rezultatul unui caz fortuit şi de forţă majoră, nu implică în mod necesar, prin el însuşi, greşala sau incuria pîrîtului, etc.

Prin urmare, în ultima sa analiză, această teorie, făcînd o strictă aplicaţiune a principiilor clasice relative la răspundere, recunoaşte dreptul lucrătorului rinit să reclame dela patronul său despăgubiri, cu condiţie ca acesta, în mod direct sau indirect, să fie vinovat de accident. Şi, făcînd aplicaţiunea strictă a principiului roman „onus probandi incumbit actori", înscris şi în codul nostru civil (la art. 1169), obligă pe muncitorul reclamant să dovedească: 1) existenţa accidentului, 2) rînirea sa, şi 3) că accidentul se datoreşte greşalei patronului, sau celor ce-i pot angaja răspunderea sa civilă.

S'ar părea că nimic nu este mai drept, mai simplu şi mai juridic decît această teorie, căci s'ar părea într'adevăr nenatural şi contrariu celor mai elementare principii de drept a admite cererea cuiva numai pe simplele sale afirmaţiuni, fără a-l obliga să-şi dovedească pretenţiunile, să dovedească cu alte cuvinte, potrivit dreptului comun, existenţa reală a dreptului său. Numai cei ce ştiu, însă, ce însemnează „a dovedi" în justiţie, îşi dau sama de adevărată situaţiune a muncitorului.

Dacă dintre cele trei puncte, a căror dovadă lucrătorul vrea să o administreze, primele două nu ar fi grele de probat, dovedirea celui de al treilea îi este însă aproape cu neputinţă. Căci, ce este mai greu de demonstrat decît acest element, atît de abstract şi care poate varia de la minte la minte, de la judecător la judecător, de la ţară la ţară, de la epocă la epocă, ca *vina?* Ceia ce la Bucureşti s'ar părea că este cu desăvîrşire intolerabil, la Dorohoi, la Tulcea, la Turnu-Severin poate fi considerat ca fiind cu totul licit şi vice-versa; ceia ce ieri s'a socotit ca moral, mîne poate fi socotit ca odios; ceia ce cutare magistrat, scrupulos, socoteşte că constitue pe patron în culpă, cutare alt magistrat, mai îngă-

duitor, poate socoti ca netrăgînd de loc după sine responsabilitatea acestuia. Pe lîngă acestea, lucrătorul rînit cată, în aplicarea principiilor expuse mai sus, să dovedească ceia ce pretinde el că constitue vina patronului său. Să dovedească reaua lui voinţă, lipsa lui de prevedere sau avariţia lui, care îl sfătueşte să cumpere nişte maşini ieftine, defectuoase ori vechi, să nu prevadă curelele de transmisiune, angrenajele cu apărători, etc., să nu construiască schele solide, să nu prevadă cazanele cu supape de siguranţă etc., pricinuind astfel accidentul a cărui victimă lucrătorul pretinde că a fost. Dar, întru dovedirea culpei patronului, lucrătorul trebue să solicite o cercetare la faţa locului cu experţi şi martori. Şi ce se petrece atunci? S'a constatat că 85% din accidente se întîmplă în asemenea condiţiuni, încît instrumentele, aparatele şi tot ce înconjură maşina dătătoare de moarte sînt distruse, astfel încît nici o reconstituire ne mai fiind cu putinţă, experţii pun concluziunea că accidentul se datorează unei cauze necunoscute (cazul fortuit al juriştilor). O singură punte de scăpare mai rămîne lucrătorului: *martorii*. Dar şi această iluziune îi dispare în curînd. In marea majoritate a cazurilor, martorii cei mai însemnaţi, cei care erau alăturea de el, cei care cunoşteau maşinile, le cunoşteau cusururile şi ar fi putut da lămuriri preţioase justiţiei, dacă nu au fost omorîţi, sînt însă reclamanţi, alături de el, în contra adversarului comun. Şi este lesne de înţeles că oricît de sincere şi de demne de crezămînt ar fi depoziţiunile lor, ei nu pot fi primiţi să depună în favoarea tovarăşului lor. In schimb însă, patronul îşi va putea găsi cu uşurinţă martori mincinoşi, care în schimbul unui bacşiş,—mijloc cu mult mai la îndămîna patronului decît a lucrătorului—vor veni şi vor afirma că patronul nu e vinovat, că maşinile erau excelente, că toate măsurile pentru evitarea accidentului au fost luate, şi că acesta nu poate fi aruncat decît în sarcina lucrătorului reclamant, care era beat în ziua aceia, care de obiceiu nu-şi făcea datoria, era neglijent, etc. Dar patronul nici nu are măcar nevoe să-şi pună la contribuţie punga pentru a avea martori care să vină să depună în favoarea sa. El nu are decît să propună ca martori cîţiva lucrători din uzina lui, care, e adevărat, vor fi ştiind ei ce vor fi ştiind, dar care nu vor îndrăzni niciodată să afirme vinovăţia patronului, stăpînul lor, pînea lor şi a copiilor lor fiind în joc.

Să mergem însă mai departe, să fim optimişti, să ne închipuim că s'ar găsi şi martori cinstiţi, că s'ar găsi chiar dovada materială a culpei patronului, şi examinînd mai deaproape pe cei doi împricinaţi, să vedem cît de impresionantă este inegalitatea dintre ei. Deoparte stă reclamantul, lucrătorul rînit, bolnav, adeseori în spital, sărac, fără carte, fără pricepere, fără putinţa de a umbla, de a cheltui, de a-şi lua un avocat bun, fără putinţă, cu alte cuvinte, de a se ocupa de proces, aşa cum s'ar cuveni pentru a-l duce la un bun sfîrşit. De cealaltă parte stă patronul pîrît care e sănătos, avut, cu prieteni şi relaţiuni, care e mare alegător, om cu vază, om cu carte, care-şi va încredinţa interesele unui avocat iscusit, avocat care, chiar cînd nu va reuşi să facă ca acţiunea lucrătorului să fie respinsă numai decît, îl va trăgăni ani de zile, până cînd, pierzînd orice nădejde, bietul om va renunţa să ducă mai departe procesul, sau va cădea la învoială şi se va mulţumi cu te miri ce. Şi să nu se spună că această inegalitate este iluzorie, şi că sindicatele de lucrători împlinesc toate aceste lipsuri, care fac inegalitatea dintre patroni şi muncitori [1]). Acest lucru poate fi adevărat în Anglia, în Franţa, în Germania, unde asociaţiunile de lucrători constituesc într'adevăr un mare element de ajutor şi protecţiune pentru muncitori. La noi însă, unde asemenea asociaţiuni sînt aproape cu totul necunoscute, inegalitatea dintre părţi este atît de izbitoare, încît s'au văzut instanţe judecătoreşti, care, scandalizate de această situaţiune, întinzînd peste măsură dispoziţiunile art. 95 din codul de procedură civilă, care le autoriză să ordone din oficiu toate măsurile ce le pot lumina, s'au transformat în adevăraţi avocaţi ai lucrătorilor, lucru ce, fără îndoială, ori-cît de lăudabil ar fi din punct de vedere strict etic, nu poate să nu impresioneze în mod regretabil pe patroni, făcîndu-i să-şi piardă încrederea în judecători.

Dar să admitem, ceia ce este departe de realitate, că lucrătorii ar găsi mijlocul de a-şi procura în mod gratuit avocaţi cinstiţi şi destoinici, care să se ocupe de interesele lor; să admitem că 'şi vor putea cu uşurinţă procura acte de sărăcie, cu care să se poată sluji în tot cursul procedurii; că 'şi vor fi asigurat concursul unor martori cinstiţi şi demni de toată încrederea, pe depoziţiunile cărora să-şi sprijinească reclamaţiunea; să presupunem prin urmare, cea mai bună situaţiune, în care s'ar putea afla un lucrător reclamant. Ei bine, chiar în această situaţiune rară şi cu totul excepţională, lucrătorul, în aplicarea teoriei delictuale, are 85% de probabilităţi ca acţiunea sa să fie respinsă, de oarece s'a constatat că în mod neşovăitor 15% este maximum accidentelor, ale căror cauze sînt imputabile patronului, restul de 85% fiind datorite ori propriei greşeli a muncitorului [2]), ori cazului fortuit şi forţei majore şi, în aceste cazuri, patronului negăsindu-i-se nici o vină, acţiunea lucrătorului se respinge în mod constant [3]).

Iată deci care este situaţiunea lucrătorului în acest sistem şi iată care sînt motivele, care au făcut ca atît doctrina cît şi jurisprudenţa să se întrebe dacă nu s'ar găsi în codul Napoleon vre-un

1) *Plastara*, Incercări asupra regulamentării muncii în Romînia, Bucureşti 1908 p. 186.

2) Statistica germană ne spune că din 100 accidente ale muncii, 68 sînt datorite cauzei fortuite ori forţei majore, 12 culpei lucrătorului şi 20 culpei patronului. *Cauwès*, Traité d'Econ. politique, III. p. 523.

3) In acest senz cnf: hotărîrile următoare: Paris 29 Martie 1883—D. 84. II. 89; Cass. Fr. 2 Dec. 1884, D. 85: 1. 223; Rennes 20 Martie 1893, D. 93. 2. 526.

alt text de lege, pe care întemeindu-se, să îmbunătățească situațiunea victimelor accidentelor muncii.

In aceste împrejurări a luat naștere teoria așa zisă a *responsabilității contractuale a patronului*, prezentată cu un deosebit talent și cam la aceiași epocă în Franța de d. Marc Sauzet [1], în Belgia de d. Sainctelette [2]. Iată, în cîteva cuvinte, care sînt principiile pe care se întemeiază această teorie:

Obligațiunea patronului de a repara dauna încercată de lucrătorul omorît sau rănit în timpul muncii și din cauza muncii sale, nu-și are obîrșia în delictul sau quasi-delictul său, după cum se susține în sistemul obligațiunii delictuale, și în mod greșit instanțele judecătorești fac, în această materie, aplicarea textelor de lege din codul penal relative la delicte, sau ale celor din codul civil relative la quasi-delicte. Patronul datorează această reparațiune în virtutea contractului de locațiune de serviciu, intervenit între el și muncitorul lezat. Acest contract este izvorul unei serii de obligațiuni din partea lucrătorului față de patron: primul datorează celui de al doilea realizarea muncii sale, în timpul și condițiunile prevăzute în contract, și aceasta cu bună credință; cel de al doilea datorează primului, tot cu bună credință, în condițiunile stipulate în contract: a) plata salarului cuvenit și b) garantarea vieții și sănătății lui. In executarea acestei ultime obligațiuni, patronul cată să ție la îndămîna lucrătorului niște unelte, aparate și un material de astfel de natură, încît nici viața, nici sănătatea acestuia să nu fie pusă în primejdie; el mai este dator apoi să ia, în acelaș scop, toate măsurile necesare, garantînd cu toată averea sa îndeplinirea acestor obligațiuni.

In sprijinul acestei teorii se invoacă art. 970 cod. civ. romîn (1135 francez), care glăsuește în modul următor: „Convențiunile trebuesc executate cu bună credință. Ele obligă nu numai la cele ce este expus într'însele, dar *la toate urmările ce echitatea*, obiceiul sau legea dă obligațiunii după natura sa".

Și acum, care este situațiunea părților contractante? Cine a înființat stabilimentul industrial unde lucrează muncitorul? Cine a ales instrumentele, aparatele, mașinile necesare muncii? Cine are întreaga inițiativă și direcțiune a întreprinderii? Cine altul decît stăpînul întreprinderii sau mandatarul acestuia? Și care este situațiunea muncitorului?—aceia pe care i-o creiază patronul său, căci el nu are nici putința, nici timpul, nici priceperea necesară ca să vadă, să verifice instalațiunea și uneltele ce-i procură patronul său și să constate care este calitatea lor în momentul cînd contractează. In aceste condițiuni ar fi oare juridic și echitabil ca lucrătorul să fie răspunzător de situațiunea pe care i-o creiază cealaltă parte contractantă, patronul? Iar dacă

1) „Responsabilité des patrons", Revue Critique 1883, p. 596 și 677.
2) „Responsabilité et garantie" 1884.

echitatea răspunde nu, nu ne găsim în una din ipotezele prevăzute de art. 970 c. civ.?

Dealtminteri, zice d. Sauzet, situațiunea patronului față de muncitorul său este cu totul identică cu situațiunea căruțașului (companie de drum de fier, de navigație, de omnibuse, etc...) care, în momentul cînd se obligă să transporte dintr'un loc în altul un obiect sau o persoană, își ia îndatorirea de a slobozi la destinațiune lucrul sau persoana transportată, în aceleași condițiuni în care le-a primit la punctul de plecare. El răspunde, cu alte cuvinte, „ex contractu" de orice accident întîmplat din momentul primirii, pînă în momentul predării obiectului transportat, iar în caz de accident, partea păgubită nu va avea să dovedească decît existența contractului și paguba încercată, rămînînd ca pîritul să dovedească lipsa oricărei greșeli din partea sa. Prin analogie, așa dar, lucrătorul rînit nu va avea de dovedit, în caz de accident, decît că era în slujba patronului său și că a fost în această calitate victima unui accident, patronul avînd îndatorirea să demonstreze că el nu a fost culpabil de nici o neglijență, de nici o imprudență, de nici un act de sordidă avariție.

Astfel se rezolvă chestiunea *inversării probei*, dificultatea dovezilor ne mai apăsînd în această teorie asupra lucrătorului, ci asupra patronului. Și aceasta, zic cei ce preconizează această teorie, nu constitue absolut nici o revoluțiune juridică, întrucît întreagă această teorie nu rezultă decît din aplicarea principiilor generale de drept, care obligă pe cel ce datorează, în speță pe patron, să dovedească liberațiunea sa.

Iată, în puține cuvinte, în ce conzistă teoria obligațiunii contractuale, ce a avut multă vreme un succes destul de apreciabil, nu numai printre iubitorii de chestiuni academice, dar și în jurisprudență și aceasta nu numai în străinătate, dar și la noi. Cităm, cu titlu de exemplu, în esență, o hotărîre a Tribunalului Ilfov s. II din 3 Iunie 1908, în care se face o perfectă aplicațiune a principiilor expuse mai sus:

„Avînd în vedere că se constată în mod neîndoios că între reclamant și pîrît a intervenit un contract de închiriere de serviciu, bine definit; că este constant că aceste contracte sînt obîrșia unei mulțimi de obligațiuni altele decît aceia de a face ceva deoparte, iar de alta, de a plăti în schimbul acestei prestațiuni, un salariu; că printre aceste obligațiuni există și aceia ca patronul să garanteze viața și sănătatea lucrătorilor săi; că această obligațiune, independent de orice ideie de greșală, își are cauza generatoare, în mod exluziv, în contractul de locațiune de serviciu;

„Considerînd că în conformitate cu principiile generale de drept, este destul în acest caz să se dovedească existența contractului de locațiune de serviciu și a accidentului, pentruca acțiunea victimei unui asemenea accident să devină întemeiată, etc." [1])

1) In acelaș senz *V. Labbé* in Sirrey 1885—4.25; Cass. Belgiana, 8 Ianuarie 1886 în Dalloz 86. 2. 153; idem din 28 Martie 1889 în Sirrey, 90. 4. 17; Curtea supremă din Luxemburg din 3 Noembrie 1887 în Dalloz 86. 2. 153 iar la noi *V. Alexandresco* V. p. 498.

Negreșit, nu se poate contesta o deosebită eleganță teoriei expuse mai sus, precum nu se poate contesta nici ingeniozitatea ei; ceiace pare mai puțin incontestabil, însă, este fondul său juridic. Obligațiunea patronului de a nu cauza nici o pagubă lucrătorului său, își are obirșia nu cum s'a susținut în contractul intervenit între aceste părți, ci în însăși legea civilă. Intr'adevăr, presupunind că acelaș accident pricinuește două victime, una, un simplu trecător, alta un lucrător aflat in serviciul stăpînului obiectului, care a cauzat accidentul, ne vom întreba care este condițiunea acestor două victime față de stăpînul acelui obiect? Netăgăduit că patronul în principiu este răspunzător față de ambele victime. Care este natura responsabilității patronului față de lucrătorul său? „*Ex contractu*" zic partizanii teoriei responsabilității contractuale. Dar față de trecător, care-i era cu desăvîrșire străin până în momentul accidentului? Ei bine, această obligațiune, este neîndoelnic că derivă din lege. Dacă este așa, pentru aceiași faptă nu este anomal să susținem că există mai multe soiuri de obligațiuni, diferite prin natura lor intimă? Pe lingă acestea, preexistența acestei obligațiuni, independent de orice idee de convențiune, nu dovedește netemeinicia teoriei expuse mai sus? După cum zice Planiol [1]), numai obligațiunile excepționale, nestabilite în legi într'un mod general pentru toată lumea, sînt contractuale; obligațiunea de a repara prejudițiul pricinuit cuiva, prin fapta ori neglijența noastră, fiind înscrisă în mod formal în codul civil, nu poate fi considerată ca izvorînd dintr'un contract.

Dealtfel acest sistem mai are cusurul de a nu deslega nici chestiunea în întregul ei, de oare-ce:

1. Se poate deroga de la această obligațiune contractuală printr'o prealabilă învoială formală, prin care patronul este exonerat de orice răspundere, și se poate lesne înțelege cu cită ușurință se vor putea obține asemenea renunțări din partea muncitorilor;

2. Tocmai numărul cel mai mare de accidente datorite cazului fortuit și forței majore, cele 85% despre care vorbeam mai sus, vor rămînea tot în sarcina lucrătorilor.

Iată care sînt motivele pentru care imensa majoritate a instanțelor judecătorești europene, precum și a autorilor, n'au adoptat teoria responsabilității contractuale, căutînd aiurea soluțiunea acestei delicate probleme. Și această soluțiune păru unor jurisconsulți eminenți că se află într'un sfîrșit de alineat, pierdut în noianul de articole din codul civil, și care fusese mai bine de o jumătate de veac nebăgat în samă de nimeni. Este vorba de sfîrșitul aliniatului I dela art. 1000 c. civ. (1384 fr.), în care se spune că sîntem răspunzători nu numai de faptele și greșalele noastre, dar și de faptele copiilor noștri, prepușilor noștri, lucrurilor noastre, cu un cuvînt „de fapta persoanelor pentru care sîntem obligați a răspunde, sau *de lucrurile ce sînt în păstrarea* „*noastră*."

1) Traité élémentaire de Droit civil II. No. 1910, I-iere édition: enf. în sensul părerii noastre: Moutins 8 Ian. 1887 în Sirrey, 87. 2. 173; Cas. 6 Fevr. 1883 in Sirrey 86. 2. 15, etc.

Prin urmare—zic aceia—ori de cîteori un lucru al cuiva,—căci cine este adevăratul păstrător al lucrului său decît proprietarul?,—va pricinui o pagubă altcuiva, acesta, dovedind paguba sa și arătînd cine este proprietarul lucrului, va obține despăgubiri dela acela. Bine înțeles, că ori de cîteori acesta va dovedi că neajunsul încercat de victimă nu este datorit decît forței majore, greșelei victimei sau a unei terțe persoane, va putea fi exonerat. Această părerere o întîlnim pentru prima oară la tribunul Bertrand de Grenelle [1]), mai tîrziu la Sourdat [2]) și Demolombe, iar mai încoace, la mai mulți autori distinși, printre care ne vom mărgini a cita pe ilustrul profesor dela facultatea din Paris Saleilles [3]) și pe Josserand [4]).

„Toate lucrurile ce posedăm, zice Sourdat, trebuesc ținute în așa „chip, încît să nu poată vătăma pe nimeni. In caz contrar, paguba ce „s'ar pricinui trebue să fie considerată ca fiind rezultatul neglijenței noas„tre, sau a unei greșeli din partea noastră."

In această teorie, prin urmare, textul legii s'ar întemeia pe o idee de culpă din partea proprietarului. De oarece însă, în marea majoritate a cazurilor, dovada acestei culpe ar fi imposibilă, legiuitorul a hotărît să stabilească o presumpțiune de culpă pentru proprietar, acesta putînd dovedi lipsa oricărei greșeli din partea sa [5]).

Independent de orice idee de culpă, zic alții, prin aplicația vechiului principiu roman: „secundum naturam est, commoda „cujusque rei eum sequi quem sequuntur incommoda" [6]),—din moment ce posezi un obiect, te slujești de el, și din întrebuințarea lui realizezi un cîștig oare-care, este just „secundum naturam", ca cel ce trage oarecare foloase din proprietatea lui, să fie răspunzător și de pagubele ce le-ar pricinui. Pentru a dovedi cît de juridică este această teorie a responsabilității *ob rem*, cei ce o preconizează nu pierd nici odată ocaziunea de a ne aminti care era teoria romană în epoca clasică. Gajus [7]), într'adevăr, ne spune că dacă, bunăoară, un trecător era rinit de un obiect și dacă proprietarul lucrului îl înstrăina mai înainte de intentarea acțiunii, proprietarul primitiv nu mai datora nici o reparațiune, toată răspunderea apăsînd numai asupra proprietarului actual al

1) „In teză generală, zicea el, nimic din ceiace aparține cuiva nu poate pricinui altcuiva vre-o pagubă, fără să o răsplătească" (Locré XII. No. 15 in fine).
2) Traité de la responsabilité. Paris 1860. II. 415 și urm.
3) Dalloz, 1897. I. 433 ad notam.
4) „De la responsabilité du fait des choses" Paris 1897.
5) In acelaș sens Grenoble S. 93. 2. 205; 10 Fevr. 1892; Dijon 26 Dec. 1895; Aix 1 Iunie 1904, D. 904. 2. 257; cass. 16 Iunie 1896 S. 97. I. 17;
6) Leg. X Dig. de reg. juris.
7) Gajus Instit. com. 4 § 77; Instit. lui Justinian IV, 8, § 5.

obiectului. Ceva mai mult, acest proprietar, în momentul procesului, putea abandona acel obiect persoanei vătămate, care din acel moment nu mai putea reclama nimic [1]. Prin urmare, independent de orice idee de greșală, se datora în sistemul legiuitorului roman despăgubiri oarecum mai mult de obiect, decît de proprietarul său.

Iată vechea teorie reîntinerită în zilele noastre de o pleiadă de scriitori și prezentată sub o strălucită dialectică mai ales de Saleilles, Demolombe și Josserand. Vom cita, pentru edificarea tuturor, cuvintele suggestive ale lui Demolombe, în care, după cum vom vedea, nu se face decît stricta aplicațiune a adagiului *ubi emolumentum, ibi onus*:

„Fiecare, scrie acest eminent autor, este răspunzător de viciile sau „defectele lucrului al cărui proprietar este, sau de care se slujește, căci „poate foarte bine să-l dea (să se scape de el); dacă îl păstrează, este „obligat să vegheze ca să nu pricinuiască nimănui nici o pagubă. Prin „urmare, dacă vr'o pagubă se produce, logica și echitatea cer ca paguba să cadă mai mult asupra sa decît asupra terțiului, care este străin „de acel lucru și căruia nu i se poate imputa nimic.“ [2])

Iată și, ca exemplu, o hotărîre rămasă celebră, în care găsim cea mai fidelă aplicațiune a ideilor expuse mai sus:

...„Din textul art. 1384 c. civ. (1000 romîn) reiesă că proprietarul „unui lucru neînsuflețit, ce-l are în păstrarea (paza) sa, este răspunzător „de daunele pricinuite prin fapta acelui lucru; că, dacă ne pătrundem de „spiritul acestei dispozițiuni, căpătăm convingerea că această răspundere „ia naștere din moment ce din singura faptă a lucrului rezultă un prejudițiu; că este într'adevăr natural și logic ca proprietarul unui lucru, „asupra căruia are dreptul și datoria de supraveghere și direcțiune, să „fie legalmente prezumat în stare de culpă, imediat ce acel lucru a cauzat cuiva vre-un prejudițiu...“ (Bruxelles, 31 Mai 1871).

Oricare ar fi talentul cu care au fost expuse aceste idei de autorii lor și oricît de motivate de nevoile epocii ar fi ele, din punct de vedere juridic ni se par însă inadmisibile. Inadmisibile, pentrucă ar fi mai întăi de toate să răsturnăm toate principiile de drept pe care se întemeiază societatea noastră, ar fi să facem o adevărată greșală cuiva numai din faptul că este proprietar, ar fi să ne depărtăm cu desăvîrșire de ideia legiuitorului și să o denaturăm. Intr'adevăr, al. I al acestui articol 1000, nu face decît să anunțe dispozițiunile ce urmează în acest articol și în acele două următoare. Singura, unica aplicațiune ce o face legiuitorul a acestui alineat, în ceia ce privește lucrurile, este cuprinsă în art. 1001 și, mai ales, în art. 1002, în care vorbește despre răspunderea proprietarului unui edificiu. Atît și nimic mai mult.

1) Ibid 4 § 75; ibid IV 8, § 9 pr.

2) Cours de code Napoléon. XXXI, 638.—Cnf. *Saleilles*. Les accidents du travail et la responsabilité delictuelle, Paris, Rousseau 1897; *Josserand*. De la responsabilité du fait des choses inanimées, Paris, 1897; *Plastara*. Incercare asupra regulamentului muncii in Rominia, București 1908, p. 188 și urm.

Și aceasta este atît de adevărat, încît nu întîlnim la nici unul, dar absolut la nici unul din premergătorii codului civil nici în Bouyon, nici în Pothier, nici în Domat, vre-o urmă de idee, care să justifice părerea expusă mai sus. Autorii codului, ca și premergătorii lor, erau izbiți de pagubele cauzate de animale și de edificii trecătorilor, cărora nu li se putea imputa nimic, și, după ce au arătat, în art. 1000, că în principiu proprietarii pot fi răspunzători de *fapta* averei lor, au spus ce anume averi pot cauza o pagubă ce poate da loc la despăgubiri, enumărîndu-le în art. 1001 și 1002. In ceia ce privește autoritatea textelor romane ce se invoacă, se poate răspunde cu mult succes că, în timpii din urmă, pretorii au modificat cu desăvîrșire acele texte,—și este elementar că vechii autori, de la care purcede codul Napoleon, s'au inspirat nu din dreptul clasic, ci din cel pretorian, vechile edicte ordonanțe și cutume luîndu-și obîrșia din acest din urmă drept.

Dealtminterea, pentru a arăta la ce consecințe extreme ar conduce aplicațiunea acestei teorii, ne vom pune întrebarea următoare: cînd uzufructul aparține altcuiva decît proprietarului fondului unui obiect, cine este răspunzător de dauna cauzată de acest obiect? Din moment ce obligațiunea reparațiunii este independentă de orice idee de culpă și inerentă proprietății, nudul-proprietar va fi răspunzător de această daună. Silogismul este perfect. Dacă este însă logic, și mulți sînt acei ce împărtășesc această părere [1])—ni se pare totuși că nu este nici juridic și nici măcar echitabil. Din pricina lipsei acestor două elemente indispensabile unei bune judecăți, casațiunea franceză, credincioasă principiilor clasice, a zis că tot acolo unde este culpa sau prezumțiunea legală *neîndoelnică* de culpă, trebuie să fie și obligațiunea de a repara [2]).

Această idee, după cum foarte bine spune Planiol, se poate susține ca sistem de legislațiune; în starea actuală a legiuirii însă este inadmisibilă, art. 1001 și 1002 c. civ. fiind fără îndoială *limitativi* [3]).

Iată, în cîteva cuvinte, care sînt diversele soluțiuni propuse pentru rezolvirea chestiunii ce ne interesează, soluțiuni care, fără îndoială, nu pot mulțumi, unele pe jurisconsulți, altele pe oamenii conștienți de gravitatea chestiunii accidentelor muncii și de consecințele sociale ale acestor soluțiuni.

Am văzut, în soluțiunea clasică, cea mai juridică, cît de penibilă este situațiunea muncitorimii; celelalte soluțiuni am văzut pe ce slabe temeiuri juridice se sprijinesc. Dealtfel, chiar

1) *Laurent* XX. 640; *Huc*. VIII 454;

2) Cas. franc., 4 Ianuarie 1893, in S. 1893 .1 .80.

3) *Planiol* op. cit. II, No. 969; cnf. în acelaşi sens, concluziunile advocatului general de la Curtea de Casație franceză, *Sarrut*, în S., 1897 . I . 19; *Esmein*, nota, ibid. p. 17; Cas. franc., Ch. des requêtes, prezidată de distinsul jurisconsult *Tanon*, din 30 Martie 1897, în D. 1897 . I . 433; *Labbé*, nota din S. 1871 . I . 9. precum și interesanta adnotațiune a prof. *Alexandresco*, care se rostește în acelaşi sens în „Dreptul“, No. 21, din 1907, pag. 168.

atunci cînd magistraţii îşi violentează oarecum convingerile şi admit una din teoriile *umanitare*, ca să le numim astfel, din cele expuse mai sus, sînt cazuri ce nu încap în nici una din formulele propuse şi în care sînt nevoiţi, cu multă stringere de inimă, să facă aplicaţiunea pricipiilor clasice.

Dar ceva mai mult: la începutul carierei noastre de magistrat, trebue să o mărturisim, cu dorinţa noastră de a da o interpretare mai omenească vechilor texte de legi, violentîndu-ne cele mai sincere convingeri, am adoptat teoria răspunderii *ob rem*, expusă mai sus. Ei bine, au fost cazuri în care a trebuit să părăsim şi această teorie, accidentul nefiind provocat de nici un obiect. Astfel, ne amintim cazul unui cantonier care, surprins de ger în toiul nopţii, nevoind să-şi părăsească postul şi să expună astfel expresul de Moldova la vre-un accident, avu ambele picioare degerate; în urma acestei nenorocite întîmplări conştiinciosului muncitor i se amputară ambele picioare. Teoria ce adoptasem era, bine înţeles, inaplicabilă: a lăsa pe acest nenorocit, tatăl a trei copii, muritor de foame,—ni se părea monstruos... Atunci am fost nevoiţi să ne facem o nouă violenţă morală, adoptînd principiile teoriei responsabilităţii contractuale. Iată în ce situaţiune dificilă se găsesc magistraţii care dau acestei chestiuni toată însemnătatea ce i se cuvine.

Intr'o importantă hotărîre, curtea din Bucureşti pare la început că îmbrăţişează fără şovăire, *teoria riscului* expusă mai sus. La finele acestei hotărîri însă, mai puţin încrezătoare în principiile acestei teorii, curtea, pe nesimţite, revine la principiile clasice şi afirmă că, în afară de aceste nouă consideraţiuni, fiind dovedită şi o culpă destul de apreciabilă a piritului, acţiunea reclamantului urmează a se admite. Şi trebue să mai adăugăm că doi dintre cei mai distinşi membri ai curţii au format osebită părere asupra întregului cuprins al acelei hotărîri [1]. In aceiaşi situaţiune s'au aflat şi judecătorii tribunalului, s. II, din Iaşi, care, iarăşi, după ce par că socotesc această teorie ca indiscutabilă, caută la finele hotărîrii să găsească şi oarecare elemente de culpă în faptele şi atitudinea piritului [2].

Este netăgăduit că chestiunea ce ne preocupă trece şi la noi prin grava criză prin care a trecut odinioară în Apus. O mare nesiguranţă domneşte printre împricinaţi. Ceia ce admit instanţele judecătoreşti din Bucureşti, tăgăduesc cele din Galaţi, ceia ce pare adevărat la Iaşi este considerat ca eronat la Craiova. In acordarea despăgubirilor, chiar, nu există nici o normă, nici o regulă, ceia ce dă naştere la cel mai revoltător arbitrar. Aceiaşi secţiune a aceluiaşi tribunal, la interval de cîteva zile, dă două hotărîri contradictorii, atît ca principii, cît şi ca consecinţe. Uneori judecătorii ţin seamă de oarecare consideraţiuni străine cu desăvîrşire dreptului în sine, precum: de averea patronului, de sarcinele muncitorului etc.,—consideraţiuni ce, repetăm, pot fi ţinute în samă în legislaţiune, însă nicidecum în jurisprudenţă.

1) Vezi „Dreptul", No. 21, din 1907.
2) Ibid, No. 34, din 1908, p. 273.

Soluţiunea dată de cod nu mai mulţumeşte pe nimeni, ea nu se mai potriveşte cu industria modernă, care a schimbat toate condiţiunile muncii.

In momentul redactării codului Napoleon, după care a fost întocmit codul nostru civil, chestiunile ûvriere erau de'o însemnătate cu totul secundară, condiţiunea lucrătorilor fiind cu mult superioară celei de azi. Cu introducerea maşinismului în industrie şi industrializarea agriculturii s'au ivit probleme nouă, care de care mai îngrijitoare, ce nici nu puteau fi bănuite de autorii codului. Lucrătorului din veacul XVIII şi începutul veacului XIX, care nu cunoştea decît primitivele şi inofensivele unelte ca ciocanul, sapa, ferăstrăul etc., i-a succedat lucrătorul modern, în contact veşnic cu felurite angrenaje, curele de transmisiune, cazane primejdioase, aparate puse în mişcare de forţe titanice, care, cînd se resvrătesc, sfărîmă tot ce întîlnesc în cale. „Este suficient—„spunea, în parlamentul Franţei, Martin Nadaud—ca cel mai mic „şurub al unei asemenea maşini complicate să nu fie la locul „său, ca lucrătorul să aibă o distracţiune de un moment, să facă „o imperceptibilă mişcare greşită, pentruca să fie prins, răsucit „şi sfîşiat la moment...."

Pe vremea confecţionării codului asemenea primejdii nu numai că nu erau cunoscute, dar nici măcar nu puteau fi prevăzute de cineva. Codul civil în aceste împrejurări constitue un grav anacronism, care cată să fie desfiinţat nu prin subtile teorii de drept, închipuite de jurisconsulţi însufleţiţi de o lăudabilă pornire de solidaritate socială, ci pe calea cea dreaptă, cea sinceră, cea care nu lasă îndoială în minte şi neîncrederea în suflete, pe calea legiuirii.

Partizanii principiului libertăţii (!) au protestat întotdeauna în contra unei asemenea legiferări. Intre alte obiecţiuni, ce nu aveau nici măcar meritul de a fi fost specioase, urmaşii „egoiştilor din Manchester" susţineau că lucrătorul, cînd se angajează, cunoaşte toate primejdiile proprii meseriei sale şi că, din moment ce primeşte să lucreze în aceste condiţiuni, îşi asumă în mod hotărît toate consecinţele meşteşugului său; dacă nu ar fi mulţumit, nu ar avea decît să-şi schimbe meseria—zic ei—salariile muncitorilor din industriile primejdioase fiind în totdeauna superioare salariilor plătite în celelalte industrii.

La această obiecţiune, Felix Faure a răspuns, altădată, prin-tr'un discurs celebru, într'un mod atît de strălucit, încît nu ne putem împiedeca de a nu reproduce aci memorabilele sale cuvinte: „Lucrătorul exercită meseria ce i s'a poruncit să înveţe. „Adeseori el urmează profesiunea părintelui său.... face ceia ce „poate să facă,—şi socotesc că ar fi ridicol să întrebăm pe un mi„ner de ce nu s'a făcut ceasornicar, pe un cioplitor de pietre de „ce nu s'a făcut pălărier, pe un zidar, pe un dulgher, de ce nu „s'au făcut croitori; aceste lucruri nu sînt determinate decît de

„împrejurări și de mijloacele părinților muncitorului. A spune că „el poate să-și părăsească meseria, atunci cînd i se pare că este „prea periculoasă, însemnează a nu cunoaște condițiunile vieții „muncitorilor" [1]). — Pe de altă parte, însăși afirmațiunea că salariile în industriile primejdioase ar fi superioare salariilor plătite în alte industrii este inexactă, cuantumul salariilor fiind determinat nu după natura meseriei, ci mai mult după oferta de muncitori din diferitele regiuni industriale.

II.

In momentul cînd legile reformătoare, la care făceam aluziune mai sus, se discutau în parlamentele Apusului, nu a fost reprezentant al opoziției care să se respecte, care, ca și la noi, să nu prezinte în culori vii fantoma roșie a socialismului, denunțînd legile propuse ca socialiste și periculoase societății. Am demonstrat aiurea pe larg cît de puțin cunosc socialismul acei ce socotesc că legile adoptate de Anglia, Germania, Franța, modificînd în această materie dreptul comun, sînt socialiste, și, de aceia, ne mai inzistînd asupra acestor obiecțiuni, ce au fost neglijate dealtfel de toți legiuitorii Apusului, vom examina soluțiunile adoptate de cele mai însemnate țări civilizate.

Două sisteme sînt cele ce au fost admise de diferiții legiuitori europeni: unul numit al *răsturnării probei*, altul numit al *riscului profesional* avînd foarte multe puncte comune cu principiul responsabilității *ob rem*, de care ne-am ocupat mai sus.

Primul sistem, adoptat în *Elveția* [2]), stabilește o prezumție de culpă din partea patronului. Art. 5 din legea elvețiană ne spune lămurit: „Proprietarul fabricii este răspunzător chiar dacă „nu se dovedește greșala specială a patronului, sau a mandan„ților săi, cînd exploatarea acestei fabrice a pricinuit rănirea sau „moartea vre-unui lucrător....."

Prin urmare, în acest sistem, victima unui accident profesional nu are să dovedească decît: a) că a fost muncitor în fabrica patronului pîrît, b) că a fost victima unui accident întîmplat din cauza exploatării fabricii acestuia; dovezi ce va putea administra cu ușurință. In schimb însă, greutatea dovezii apasă acum asupra patronului, care, ori de cîteori nu va putea dovedi că accidentul a fost pricinuit de o forță majoră sau de greșala victimei, va fi obligat să plătească acestei victime o indemnizare.

La început această lege nu primi decît o foarte restrînsă aplicațiune; în Aprilie 1887 ea fu obiectul unei extensiuni exagerate, în urma căreia, prin legea din 25 Iunie 1887 se reveni asupra unor dispozițiuni de detaliu, fixîndu-se în acelaș timp maximum indemnizării la înșesitul salarului anual, cîștigat de victimă în momentul accidentului; în nici un caz acest maximum nu putea să treacă de 6000 lei.

1) **Ședința Camerei Deputaților din 8 Martie 1883. (Anexele Jurnalului oficial 1883 p. 626).**

2) **Legea din 23 Martie 1877.**

Sistemul *riscului profesional*, adoptat de majoritatea legiuitorilor, reamintește, nu după cum spunea, fără îndoială printr'un *lapsus calami*, d. profesor Alexandresco, teoria „răspunderii contractuale" [1]), ci teoria „riscului" formulată cu atît talent în zilele noastre de d-nii Saleilles și Josserand.

In fiecare meserie, independent de greșala cuiva, sînt unele cauze ce se pot prevedea, altele nu numai ce nu se pot prevedea, dar care rămîn chiar totdeauna necunoscute, ce pricinuesc un număr considerabil de accidente profesionale. Este bine stabilit că oricare ar fi măsurile luate pentru evitarea acestor accidente, ele se repetă în mod constant fiind oarecum apanagiul industriei moderne. Aceasta fiind situațiunea, promotorii legilor moderne și-au ținut următorul raționament: Este constant că industria modernă a asimilat pe muncitor cu o mașină, ce repetă în mod automat aceiași mișcare în acelaș scop bine determinat; cînd o mașină oare-care se strică însă, cînd un cazan, cînd o locomotivă exploadează, cînd un scurt-circuit electric incendiază aparatele de inducțiune, toate pagubele sînt suportate de cel ce se slujește de acele obiecte și care de obiceiu este proprietarul lor. Dacă aceste constatări sînt exacte, atunci de ce alta este situațiunea acelor instrumente de producțiune viețuitoare, ce se numesc muncitori, de cît aceia a instrumentelor propriu zise? Pentru-ce să nu suporte urmările accidentelor muncii cel ce se servește de această muncă, în aceleași condițiuni și cu acelaș titlu, cu care suportă efectele deteriorării unui aparat oarecare din materialul său de producțiune? Din moment ce marea majoritate a accidentelor nu sînt datorite greșelii cui-va, ci sînt corolarul fatal al diferitelor meserii în care se produc, nu se cuvine oare ca ele să fie clasate printre cheltuelile generale ale întreprinderii? Industria modernă poartă în sînul său putința unui număr atît de considerabil de accidente, încît efectele lor nu pot fi lăsate cu nici un preț în sarcina lucrătorului și familiei sale; niciodată vechiul adagiu *ubi emolumentum, ibi onus* nu a apărut mai just, mai firesc, mai potrivit celui mai elementar simțimînt de dreptate și oricît de justificat ar fi el, știm cu toți în partea cui se găsește *emolumentum* [2])!

Marele Cobden spunea odinioară: „Industriașii prevăzători „înscriu în bilanțul lor anual un articol care cuprinde prețul u„zării mașinilor și aparatelor lor, punînd deoparte un capital su„ficient reînoirii acestor aparate. Cu mai mult cuvînt s'ar cu„veni să se procedeze în acelaș chip și cu lucrătorii — mașini vie„țuitoare la rîndul lor — prevăzîndu-se în fiecare an un capi-

1) **„Dreptul" No. 20 din 12 Martie 1909 p. 156.**

2) **Vezi interesantul discurs, pronunțat la tribuna Senatului Franței în ședința dela 21 Martie 1889, de Bardoux. — Deasemenea articolul semnat *Cheysson* în „Le journal des économistes" din 15 Martie 1888.**

„tal determinat, care să servească la repararea forțelor acestora „și la diminuarea efectelor dureroase ale accidentelor".

Suportarea tuturor accidentelor muncii de către patron, fie izvorite din propria sa culpă, fie cauzate de cazurile fortuite, de forța majoră, ba chiar de culpa lucrătorului, iată care este principiul *riscului profesional*, îmbrățișat astăzi de mai toți legiuitorii Europii.

S'a protestat împotriva faptului că chiar accidentele provenite din greșala lucrătorului sînt lăsate în sarcina patronului. Felix Faure a arătat însă în fața Camerei Deputaților Franței, în mod magistral, cum lucrătorii, știindu-se zilnic, neîncetat în apropierea pericolului, în aproprierea cazanului ce poate exploada, a angrenajului ce-i poate sfîșia, a materiei în fuziune ce-i poate reduce în cenușă,—pierd noțiunea primejdiei, devin nepăsători și deseori imprudenți. Imprudența este încă unul din efectele meseriei, fatal și incontestabil, ce ca atare nu poate fi suportat de muncitor. Bine înțeles, toate legiuirile ce au admis această teorie s'au grăbit însă să spună în mod lămurit că în cazuri criminale, sau de accidente provocate cu voință, victima nu are nici un drept la despăgubire. Dealtminteri, aplicarea principiului *riscului profesional*, ori-unde acest principiu a fost admis, a avut efectul nu numai de a asigura o justă indemnizare victimelor accidentelor muncii, dar și pe acela de a scădea în mod simțitor numărul acestor accidente. Din ziua în care patronii știu că neglijența, imprudența sau avariția lor pot fi cauza unui număr de accidente ce sînt obligați să repare, îndoesc vigilența, luînd toate măsurile necesare pentru ca sănătatea și viața muncitorilor lor să fie garantate.

Dar, cu sistemul acesta, s'ar părea că industria devine ceva cu totul aleatoriu, întru cît o serie de accidente, sau chiar un singur accident, important, întîmplat într'o manufactură, mină sau companie de drum de fier, ar putea absorbi, sub forma de despăgubiri, nu numai cîștigul realizat până în momentul accidentului, dar chiar întreg capitalul întreprinderii ce devine gajul lucrătorilor. In țările civilizate există însă un mijloc extrem de simplu și de puțin costisitor pentru garantarea avuțiilor în contra evenimentelor nenorocite, ca incendiul, inundațiunile, grindina naufragiul etc.,—acesta este *sistemul asigurării*.

Pentru a se garanta contra riscului profesional, adoptat de legiuitorii diferitelor țări din Apus, patronii aplicînd sistemul asigurării acestui risc nou, în schimbul unei modice sume plătite periodic diferitelor instituțiuni de asigurare, ajung să înlăture cu desăvîrșire pericolul unei ruini adeseori nemeritate. Examinînd mai la vale cele mai importante legiuiri ce fac aplicațiunea principiului *riscului profesional*, vom avea ocaziunea să ne ocupăm mai deaproape și de această chestiune a asigurării. Vom spune, însă, încă de pe acum, că unii legiuitori admițînd principiul că patronul datorează indemnizări victimelor eventuale ale accidentelor muncii, pentru a evita efectele deplorabile ale insolvabilității, încetării comerțului, etc., au admis în acelaș timp principiul *asigurării obligatorii*. Unii legiuitori pentru a garanta cu desăvîrșire plata indemnizărilor cuvenite victimelor, au hotărît ca asigurările să fie contractate de patroni la o anumită instituțiune de stat; alții, mai liberali și mai încrezători în solvabilitatea instituțiunilor de asigurare particulare, au încuviințat contractele de asigurare, intervenite între patroni și asemenea instituțiuni, luînd însă oarecare măsuri de garanție, în scop de a evita o eventuală insolvabilitate a acestor societăți; însă asupra acestor chestiuni vom reveni mai tîrziu.

In *Anglia*, după dreptul comun, ori de cîteori un obiect, care «prin natura sa poate constitui un pericol permanent pentru cei ce-l înconjoară», a pricinuit cuiva o pagubă, posesorul acelui obiect este prezumat în culpă, de oarece față de mărimea primejdiei, ce existența acelui obiect constitue în societate, era de datoria lui ca să ia precauțiuni excepționale, în scop de a evita ca acel obiect să pricinuiască vre-o pagubă [1]).

In urma unei serii necurmate de hotărîri judecătorești contradictorii, situațiunea de pe continent, la care făceam aluzie mai sus, se produse și în Regatul-Unit, nesiguranța cea mai întristătoare cuprinsese pe împricinați, victimele accidentelor nu mai îndrăsneau să se plîngă instanțelor judecătorești, încredințate că nu li se face dreptate, patronii protestau la rîndul lor în contra tutulor Lord-chief-justice ce dădeau prea des, după ei, cîștig de cauză lucrătorilor, sub presiunea *trades*-uniunilor, și o mare agitațiune domnea în lumea industrială. Guvernul, înțelegînd că trebue să se curme cu această situațiune, pregăti și prezintă în mai multe rînduri diferite *bill*-uri care devenіră, în 6 August 1897, importantul „Act to amend the Law with respect to compensation „to workmen for accidental injuries an the courses of their em„ployment" [2]).

Această importantă lege recunoaște, mai întăi, dreptul victimelor accidentelor numai atunci cînd socotesc că dreptul comun le poate fi îndeajuns de favorabil, să se adreseze justiției, potrivit vechilor principii; apoi, recunoaște în întregime principiul *riscului profesional*, expus mai sus, făcînd o largă aplicațiune a acestui principiu. Pentruca un lucrător să aibă dreptul la o despăgubire, trebue să fi fost izbit de o incapacitate *minimă* de 14 zile, iar cererea de despăgubiri trebue formulată în termen de 6 luni din ziua accidentului. Indemnizările sînt stabilite în mod fix, conform unui tarif special, variind în proporțiune cu salarul victimei și cu gravitatea accidentului. Maximum de despăgubire este 25 lei pe săptămînă pentru victimele ce nu au sucombat în

1) Sir. W. Polock. Law of Torts. VII-e edit. pg. 464—449.—Caf. Merchant Schipping acts din 1900. St. 57 și 58 Victoria cap. 60; 1898—St. 61, 62 Victoria cap. 14; 1900 st. 63 Victoria cap. 32.

2) Stat. 60, 61—Victoria cap .37. V. l'Annuaire de législation etrangère. 1898, p. 18.

urma leziunilor suferite. După 6 luni dela fixarea acestor despăgubiri, patronul poate oferi un capital victimei, odată pentru totdeauna, orice drepturi ale acesteia stingindu-se din momentul acceptării acestui capital. Despăgubirile sînt fixate de arbitrii aleşi de părţi sau, în caz de neînţelegere, de judecătorul de pace respectiv, acesta statuînd nu în calitate de judecător, ci de mediator. Convenţiunile contrare legii sînt nule; despăgubirile acordate lucrătorilor sînt incesibile şi insezisabile, creanţa lor fiind şi privilegiată. Indemnizarea este datorită de patron, individual, şi nici o dispoziţiune nu este prevăzută în lege în scop de a preveni efectele insolvabilităţii acestuia, ceia ce constitue una dintre lacunele de căpetenie ale acestei legi. Moştenitorii victimei decedate au dreptul la o despăgubire, al cărei *minimum* este fixat prin lege.

Iată, în cîteva cuvinte, economia acestei legi care, după cum se obişnueşte în Englitera, fu aplicată la început la o mică parte din industrii spre a fi experimentată, ale cărei dispoziţiuni însă fură întinse, în 1900, la o nouă serie de ramuri ale industriei, fiind menite să fie aplicate într'un viitor dintre cele mai apropiate, dacă nu la unanimitatea stabilimentelor industriale, agricole şi comerciale, dar, fără îndoială, la cea mai însemnată parte dintre ele.

Sistemul legiuirii *germane*, luat nu numai în întregimea sa dar şi în amănuntele sale cele mai intime, pare a fi cu mult superior sistemului britanic, iar rezultatele obţinute în urma aplicării legilor relative la accidentele muncii au fost mai presus de orice aşteptare. Legea din 6 Iulie 1884 este prima lege europeană, care face aplicaţiunea principiului *riscului profesional*: ea a fost complectată şi modificată prin diferite altele posterioare[1]).

In starea actuală a legiuirii, orice lucrător care cîştigă un salar anual maximum de 2,000 Mk. şi care a fost victima unui accident al muncii, are drept la o despăgubire proporţională cu salarul său şi gravitatea accidentului suferit. Această despăgubire, fixată printr'un tarif oficial, poate fi sporită în caz de greşală dovedită a patronului, şi, din contra, cînd se dovedeşte că accidentul a fost pricinuit cu intenţiune de lucrător, acesta nu are drept la nici o despăgubire.

Pentru a se evita urmările dezastroase, pe care un accident mai grav, sau o serie de accidente, ar putea să le aibă asupra industriaşilor şi pentru a salvgarda, în acelaşi timp, şi interesele lucrătorilor, legea a prevăzut un sistem de mutualitate coprinzînd pe toţi şefii de industrii similare. Ei sînt grupaţi în 74 corporaţiuni industriale şi 48 agricole (L. 1889, art. 9 şi 10), fiecare fiind obligat să plătească o cotizaţiune anuală, proporţională cu numărul şi cifra salariilor muncitorilor săi. In scop de a stimula vigilenţa

1) Din 28 Mai 1885; 15 Martie şi 5 Mai 1886; 11 şi 13 Iulie 1887,—care se pot găsi, la data lor, în l'Annuaire de législ. étrangère.

membrilor săi, corporaţiunea are dreptul de a stabili un regulament de atelier tip, regulamente de prevedere, de higienă, de salubritate etc., dela care dacă se constată că s'a abătut vre-unul dintre membrii săi, corporaţia îl poate condamna în mod definitiv la plata îndoită, întreită... încincită a cotizaţiunii sale anuale. Incasarea acestor cotizaţiuni se face în aceleaşi condiţiuni caşi perceperea contribuţiunilor directe.

Timp de 13 săptămîni victimele accidentelor muncii sînt asistate de „Casa de asigurare pentru boală". Acest termen odată trecut, corporaţiunea este îndatorată să le servească o pensiune potrivită tarifului oficial, fără să fie obligată să consemneze vre-un capital. In caz de nemulţumire, partea ce se crede nedreptăţită se poate adresa unei instituţiuni speciale formată, în acest scop, din patroni şi lucrători (art.47), ale cărei hotărîri pot fi apelate la Berlin, în faţa „tribunalului suprem" (art. 62). Cînd victima accidentului a decedat, moştenitorii săi direcţi şi soţia victimei au dreptul la o despăgubire în proporţie cu vrîsta lor, numărul lor şi salarul primit de decedat în momentul accidentului.

Străinii au aceleaşi drepturi caşi indigenii, cu deosebire că lor li se poate acorda capitalul rentei la care au dreptul, în caz cînd îl reclamă pentru a părăsi Germania, şi cu acea deosebire că familia victimei, dacă în momentul accidentului nu locuia în Germania, nu are drept la nici o despăgubire.

Aceasta este economia acestei legi germane, ale cărei binefaceri pot fi întinse de patroni şi la ceilalţi lucrători, care primesc un salariu superior de 2000 Mrk.

Legiuitorul *austriac* adoptă în mare parte dispoziţiunile legii germane, expuse mai sus, făcînd aplicaţiunea principiului riscului profesional, în legea din 28 Decembrie 1887. Pentru a evita repetiţiunile, ne vom mărgini să semnalăm numai deosebirile ce există între sistemul german şi cel austriac, arătînd care sînt punctele asupra cărora sistemul austriac pare a fi superior celui german, sau vice-versa:

1. O deosebire capitală, izbitoare dela prima vedere, între cele două sisteme este, fără îndoială, următoarea: în timp ce în legiuirea germană întreaga sarcină a despăgubirilor apasă numai asupra patronilor, în sistemul austriac lucrătorii sînt datori să contribue şi ei cu o zecime (10%) la plata acestor despăgubiri. Această măsură a legiuitorului austriac se întemeiază pe următorul raţionament: se înţelege prin „risc profesional" orice cauză neprevăzută, necunoscută sau orice faptă a patronului, sau chiar a muncitorului, până la un punct, care pricinueşte un accident, şi s'a admis, prin aplicaţiunea acestui principiu, că orice accident al muncii poate da dreptul victimelor să ceară să fie despăgubite. Ar fi însă nedrept a obliga pe patroni să plătească vre-o indemnizare muncitorilor care, dintr'o vădită imprudenţă, dintr'o greşală de neertat, au pricinuit accidentul, ale cărui victime se plîng că

au fost. Din moment ce se ştie că numărul accidentelor datorite greşelii de neertat a muncitorilor sînt de aproape 10%, pentru a evita contestaţiile, pentru a curma procesele şi, în acelaşi timp, a constitui în mutualitate şi pe victimele acestor accidente, este mult mai nemerit ca toate accidentele, afară de cele provocate, bine înţeles, cu voinţă, cu intenţiune criminală, să dea dreptul la o indemnizare, obligînd însă pe lucrători să contribue şi ei cu o sumă corespunzătoare zecimii de accidente ce le sînt exclusiv imputabile, şi anume cu o zecime din contribuţiunea patronilor.

2. O altă importantă deosebire între cele două legiuiri o întîlnim la formarea corporaţiunilor: ele nu sînt alcătuite pe meserii, ci pe regiuni, ceia ce mi se pare cu desăvîrşire imprudent. Intr'adevăr, sînt industrii ce dau un contingent anual, considerabil, de accidente, pe care alte întreprinderi nu îl realizează nici în zeci de ani. Ei bine, socotim că este cu totul nedrept a obliga pe industriaşii aparţinînd acestei din urmă categorii să contribue cu o sumă egală cu cei dintăi, atunci cînd situaţiuna unora este atît de deosebită de a celorlalţi. Sistemul german, care grupează pe industriaşi după meserie, mi se pare mult mai echitabil din toate punctele de vedere.

3. In sistemul austriac corporaţia este obligată să consemneze un capital producător de un venit egal cu renta alocată victimei, particularitate asupra căreia vom reveni mai la vale. Numai lucrătorii, avînd un maximum de salar de 2400 Kr., se pot prevala de dispoziţiunile acestei legi, şi aceasta numai după cinci săptămîni de incapacitate, termen care, fie zis în treacăt, mi se pare excesiv. Cînd un accident este provenit din vina bine vădită a patronului, corporaţiunea are dreptul să-l oblige să-i ramburseze îndemnizarea plătită. Lucrătorul, în urma promulgării acestei legi, nu mai poate acţiona direct pe patron, toate drepturile urmînd să fie valorificate numai faţă de corporaţiune şi contradictoriu cu aceasta, măsură foarte înţeleaptă, deoarece, dacă s'ar lăsa dreptul patronului de a transige asupra accidentelor, s'ar găsi poate patroni de rea credinţă, care, de conivenţă cu lucrătorii, ar simula diferite acţiuni în daune, asigurîndu-şi în mod lesnicios beneficii considerabile în dauna corporaţiunii.

In *Italia*, această materie este cîrmuită de legea din 17 Martie 1898, care face şi ea aplicaţiunea principiului „riscului profesional". Această lege se aplică numai stabilimentelor care se slujesc de cel puţin cinci persoane, patronul avînd obligaţiunea expresă de a-şi asigura lucrătorii. In caz de accident, patronii sînt obligaţi să vestească imediat autorităţile; o anchetă este ordonată de urgenţă. Orice accident, afară de cele provocate cu voinţă, dă dreptul victimei la o indemnizare îndată ce a fost urmat de o incapacitate mai mare de cinci zile. Această indemnizare, cînd nu trece peste suma de 200 lire, se fixează de „Pretor" sau de Consiliile arbitrale (conseils des Prud'hommes). Indemnizările superioare acestei sume nu pot fi fixate decît de tribunalele ordinare. Procedura în faţa instanţelor judecătoreşti este sumară, procesele judecîndu-se de urgenţă şi cu precădere. Chiar cînd hotărîrea a rămas definitivă şi s'a executat, părţile în timp de doi ani pot cere revizuirea procesului, dacă situaţiunea muncitorului nu mai este aceia din momentul procesului. Lucrătorii nu pot renunţa anticipat la despăgubirile asigurate victimelor accidentelor prin această lege, orice convenţiune contrarie ei fiind nulă. In ceia ce priveşte plata despăgubirilor în caz de incapacitate permanentă, în principiu sub formă de capital, ele trebuesc consemnate la „Casa de asigurări pentru viaţă", care serveşte, în schimb, victimei, o pensiune viageră. Statul este dispensat de obligaţiunea asigurării. Pot fi, deasemenea, dispensaţi de această obligaţiune:

1. Stabilimentele industriale ocupînd cel puţin 500 lucrători, atunci cînd dovedesc că posedă o „Casă de ajutor şi asigurare" oferind garanţii şi avantagii dacă nu superioare, dar cel puţin egale cu cele autorizate să funcţioneze prin decret regal;

2. Patronii avînd cel puţin 4000 lucrători, reuniţi într'o asociaţiune de asigurare autorizată de Ministerul Comerţului. Această autorizaţiune nu se poate acorda decît după prezintarea recipisei „Casei de împrumuturi", dovedind consemnarea unui fond de garanţie minimum de 10 lei de lucrător. Cotizaţiunile membrilor acestor asociaţiuni, cînd ele au fost autorizate să funcţioneze, sînt culese, în acelaşi mod ca contribuţiunile directe, de perceptorii fiscali, toţi membrii asociaţiunii fiind solidari răspunzători de plata integrală a indemnizărilor.

Orice contravenţiune la această lege atrage după sine, pe lîngă legiuita plată a despăgubirilor datorite victimelor, condamnaţiunea la diferite amenzi, variind după însemnătatea şi efectele contravenţiunii.

In *Norvegia*, de accidentele muncii se ocupă legea din 23 Iulie 1894, inspirată în mare parte de legea germană. Despăgubirile în această legiuire se plătesc de o casă de asigurare de stat. Fondul acestei case se alcătueşte din cotizaţiunile patronilor, care variază după numărul muncitorilor şi riscurile inerente fiecărei meserii. Aceste cotizaţiuni sînt fixate pentru fiecare muncitor, în fiecare meserie, printr'un tarif oficial întocmit de Rege şi aprobat de Parlament. Acest tarif este supus revizuirii din cinci în cinci ani.

Indemnizările sînt fixate, după un alt tarif oficial, de inspectorul muncii regiunii în care s'a întîmplat accidentul, cu dreptul de apel înnaintea unei comisiuni speciale, cu reşedinţa în Christiania. Hotărîrile date în materie de indemnizaţiune nu constitue niciodată autoritate de lucru judecat, ele putînd în totdeauna fi revizuite după cererea uneia din părţi, atunci cînd „elementele ce au servit la determinarea indemnizaţiunii au fost

modificate". Indemnizările sînt incesibile şi insezisabile. Copiii naturali au aceleaşi drepturi, în caz de deces al părintelui lor, ca şi cei legitimi [1]).

In *Franţa*, prima încercare de reformă avînd de scop să intervertească obligaţiunea de a dovedi, creînd o prezumţiune de greşeală pentru patron, a fost întreprinsă de Rospail şi Martin Madaud, în 1880. Proectele de lege depuse de ei în Parlament, după oarecare importante discuţiuni, fură părăsite. Ideia unei reforme fu reluată, în 1882, de Felix Faure, care formulă chiar un proect de lege, întemeiat de astădată nu pe principiile clasice ale culpei aquiliene, ci pe principiul „riscului profesional". Am citat mai sus cîteva din memorabilele sale cuvinte asupra cărora nu vom mai reveni. După ani de zile de discuţiuni, de părăsire, de contra-proiecte, voturi, înnapoeri de la Luxemburg la Palatul Bourbon şi de la Palatul Bourbon la Luxemburg, germenul sădit, în 1882, de Felix Faure răsări, întrupîndu-se în legea faimoasă din 9 Aprilie 1898. Această lege, una dintre cele mai moderne, mai originale şi mai prevăzătoare de pe continent, va forma aici obiectul unei examinări mai amănunţite. Principiul riscului este consacrat chiar în art. 1, în termenii următori: „Accidentele în„tîmplate din pricina muncii, sau cu ocaziunea muncii lucrătorilor „sau impiegaţilor din industriile.... (urmează o lungă enumera„ţiune) dau dreptul victimei, sau reprezentanţilor săi, la o indem„nitate datorită de şeful întreprinderii, cu condiţiunea ca întrerup„ţiunea muncii să fi durat mai mult de patru zile". Pentru a avea dreptul la indemnizarea prevăzută în acest articol trebue:

1. Ca accidentul să fie datorit muncii, sau să se fi întîmplat în vremea muncii. Prin urmare, atunci cînd un accident are loc în uzină, sau în vremea în care victima sa nu era datoare să muncească, sau în vremea cînd trebuia să muncească, dar într'un loc unde ea nu era expusă accidentului, — în aplicaţiunea strictă a legii nu se datoreşte nici o despăgubire [2]). Curtea de Casaţie a stabilit în modul următor limitele responzabilităţii patronului: „ea începe din momentul ce muncitorul se afla la dispoziţia sa şi se sfîrşeşte cînd muncitorul îşi recîştigă libertatea [3]);

2. Ca accidentul să se fi întîmplat într'una din categoriile de industrii, prevăzute în art. 1, şi anume: fie în uzine sau manufacturi, fie în ateliere mari sau mici, fără distincţiune, fie în şantiere, fără distincţiune între cele de exploatări, construcţiuni etc. şi cele de depozit [4]), întreprinderi şi transport, încărcare şi des-

1) Cof., asupra acestor legiuiri, interesanta comunicaţiune a D-lui *Hubert Valleroux* in „Le Bulletin de la Soc. de législ. comp.", din 1899, p. 116 şi urmatoarea.

2) Versailles, 23 Ian. 1900; Rouen, 28 Fevr. 1909.

3) 16 Noembrie 1903.

4) Lucru ce devine neîndoelnic de la aplicaţiunea art. 4 § I, legea din 1886.

cărcare pe apă şi pe uscat, exploatări miniere, cariere etc., precum şi în întreprinderile unde sînt fabrici sau unde se lucrează cu materii explosive, sau unde se întrebuinţează maşine puse în mişcare de vre-un motor neinsufleţit. Se cuvine să observăm însă că enumeraţiunea făcută în acest articol a căpătat în ultimele vremi, prin diferite legi posterioare, o mare extensiune şi, fără îndoială, în curînd va cuprinde toate stabilimentele industriale şi comerciale, precum şi marile întreprinderi agricole [1]);

3. Să fi fost muncitor sau impiegat (employé) în stabilimentele celui de la care reclamă despăgubirea şi să fi lucrat — „de obiceiu", neputînd fi supuşi acestei legi acei care colaborează în mod accidental într'un asemenea stabiliment (art. I, al. final). In ceia ce priveşte cuvîntul „muncitor" (ouvrier), nu s'a ivit până astăzi nici o îndoială, diferite interpretări însă s'au dat celorlalte categorii de persoane vizate de legea de faţă, „employés". Jurisprudenţa a hotărît însă astăzi că, sub această denumire, trebue să înţelegem pe toţi salariaţii întrebuinţaţi nu la munca technică a stabilimentului, ci la cancelarie, precum sînt: copiştii, contabilii, casierii, arhivarii, etc. [2]);

4. Infine, victima trebue să întrunească o ultimă condiţiune: acea ca incapacitatea de muncă să fi trecut de patru zile, — cu alte cuvinte, ca rănile primite în urma accidentului să fi prezintat oarecare gravitate, — în care caz indemnizarea se datoreşte cu pornire dela a cincea zi. Ea se datorează din chiar prima zi, numai cînd incapacitatea durează mai mult de 10 zile [3]). Lucrătorii vizaţi de această lege nu se pot prevala pe viitor de alte dispoziţiuni legale, aşa că dreptul comun le este inaplicabil (art. 2).

Numai lucrătorii ce primesc un salariu de maximum 2400 lei anual pot invoca binefacerile acestei legi; ceilalţi nu se pot prevala de ea decît până la concurenţa sumei de 2400 lei. Pentru surplus ei nu au drept decît la un sfert din indemnizările stipulate în această lege (art. 2, în fine). In ceia ce priveşte cuantumul despăgubirilor, indemnizările trecătoare se fixează pe baza salariului zilnic primit de lucrător, iar rentele cu caracter permanent se fixează luîndu-se drept bază salariul anual. Acest salariu anual este echivalent (art. 10) cu remuneraţia efectivă, adică cuprinde atît salariul propriu zis primit de muncitor, cît şi suplimentele obişnuite, primele, indemnizările de locuinţă, etc. cîştigate în ultimile 12 luni. Baza de indemnizare, pentru lucrătorii intraţi în serviciu de mai puţin de un an, se socoteşte adăugind la salariul lor efectiv diferenţa dintre acest salar şi salariul efectiv al majorităţii lucrătorilor de aceiaşi categorie cu ei, primit în perioada necesară pentru complectarea termenului de un an. In

1) Ibid., art. 4 § III; legea din 30 Iunie 1899 întinde aceste dispoziţiuni la exploatările agricole în care se întrebuinţează „maşine agricole puse în mişcare de motoare neinsufleţite".

2) V. şi Cas., 12 Dec. 1892; D. 93—I—164, de cînd nu a variat.

3) Textul nou, modificat prin legea din 1905.

industriile, în care nu se munceşte în tot cursul anului, precum în industria construcţiunii, în agricultură etc., baza ce serveşte pentru fixarea indemnităţii se compune din salariul primit în perioadele de activitate, precum şi din cîştigul obişnuit al lucrătorului în tot restul anului. Lucrătorii minori de 16 ani, calfele şi ucenicii, oricare ar fi salariul lor obişnuit, nu pot primi o indemnizare inferioară celui mai mic salariu primit de lucrătorii valizi din aceiaşi meserie. Cînd indemnizările alocate sînt zilnice, zilele de sărbătoare, precum şi duminicele, sînt socotite ca zile de lucru [1]. In caz de incapacitate de muncă temporală, indemnitatea se fixează luîndu-se ca bază salariul primit de victimă în momentul accidentului.

Tariful îndemnizărilor este următorul: în caz de incapacitate trecătoare, indemnizarea este egală cu ½ din salar; ea curge cu începere dela ziua a cincea de încetare a muncii (art. 3 § 3). În caz de incapacitate permanentă parţială (pierderea unui picior, unei mîni, unui ochiu, etc.), victima are dreptul la o rentă egală cu jumătatea reducţiunii de salar, pe care o va fi suferit în urma accidentului. Astfel, dacă salariul său efectiv era de 8 lei, iar în urma accidentului a scăzut la 4 lei, victima accidentului are dreptul la o rentă de 2 lei pe zi. Şi aceasta chiar dacă patronul, în scop de a eluda dispoziţiunile legii, s'ar oferi să-i plătească lucrătorului vechiul salar (art. 3, § 2). In caz de incapacitate absolută şi permanentă, victima are dreptul la ²/₃ din salariul anual (art. 3 § 1). Dacă accidentul a fost urmat de moarte, moştenitorii au dreptul la o sumă maximă de 100 lei, pentru cheltuelile de îngropare,—apoi: a) soţul rămas în viaţă are dreptul la o rentă de 20% din salariul anual al defunctului, cu condiţiune ca căsătoria să fie anterioară accidentului şi ca soţii să nu fie despărţiţi [2]. In caz de necăsătorie, soţul supravețuitor are dreptul la plata unei sume egale cu triplul rentei anuale; b) copiilor mai mici de 16 ani li se datoreşte, în caz de deces a unuia dintre părinţi: pentru doi copii 25%, pentru 3 copii 35%, pentru mai mulţi copii 45%, independent de renta datorită părintelui rămas în viaţă,—iar în caz de deces al ambilor părinţi: pentru un copil 20%, pentru doi copii 40%, pentru 3 sau mai mulţi copii 60%; c) ascendenţii ce se aflau în sarcina victimei, atunci cînd aceasta nu are nici soţ, nici copii, au dreptul la o rentă egală cu 10% din salariul anual. Descendenţii, aflîndu-se în aceleaşi condiţiuni, au dreptul şi ei la o rentă egală cu 10% din salariul anual al victimei. Totalul rentelor acordate prin aplicaţiunea acestui aliniat din art. 3 nu poate fi mai mare de 30%. Străinii au aceleaşi drepturi ca Francejii; cînd însă părăsesc Franţa, ei au dreptul, odată pentru totdeauna, la o sumă egală cu triplul rentei

1) Cas. Civilă, 27 Martie 1901, introdus în textul legii prin legea din 1903.

2) Trib. Havre, 12 Mai 1900.

ce li se cuvine. Moştenitorii săi domiciliaţi în momentul accidentului în străinătate nu pot reclama nici o despăgubire.

Art. 4 al legii prevede că patronii mai datorează victimelor accidentelor muncii preţul îngrijirilor medicale şi al produselor farmaceutice, chiar din momentul accidenţului, atunci cînd incapacitatea de lucru este mai mare de patru zile. Art. 5 prevede însă că patronii se pot dispensa de cheltuelile medicale şi indemnizările datorite pentru primele 30, 60 sau 90 zile dela data accidentului, dovedind: 1) că lucrătorii lor sînt afiliaţi la o societate de asigurare la care contribue şi ei, pentru plata primei, cu cel puţin a treia parte; 2) că societatea furnizează victimelor în mod efectiv îngrijirile medicale şi farmaceutice, şi 3) că indemnizarea plătită de acea societate zilnic nu este mai mică de ½ din salariul muncitorului rinit. In caz cînd această îndemnizare ar fi inferioară acestei jumătăţi, patronul este îndatorat să complecteze diferenţa din banii săi proprii.

Cînd un accident este provocat din greşala victimei, aceasta are dreptul la aceleaşi despăgubiri, ca şi cînd nici o greşală nu i-ar fi imputabilă. Felix Faure a demonstrat, după cum am arătat mai sus, că ar fi nedrept să facem răspunzător pe muncitor de unele accidente întîmplate, este adevărat, din imprudenţa sa, imprudenţă însă ce devine cu timpul o a doua natură pentru muncitorul ce stă veşnic în apropierea pericolului ucigător. „Cea „mai năprasnică sabie a lui Damocles—spunea Rospail în Parla„ment—cînd te obişnueşti să o vezi atîrnînd deasupra capului „tău, cu vremea încetează de a te mai înspăiminta". Pentru a nu se da un fel de primă temerităţii, art. 20, cu foarte mare dreptate, a prevăzut că „tribunalele pot scădea indemnizarea cu„venită—după tariful mai sus menţionat—cînd lucrătorul s'a fă„cut culpabil de o greşală de neertat".—Această scădere însă nu poate absorbi întreaga despăgubire [1]. Din contra, ori de cîte ori o asemenea greşală de neertat este imputabilă patronului, despăgubirile pot fi majorate, fără însă să poată întrece salariul primit de victimă înnaintea accidentului. Accidentul provocat cu intenţiune nu dă drept la nici o despăgubire.

Pensiunile acordate prin aplicarea acestei legi sînt incesibile şi insezisabile. Ele, în principiu, se soldează printr'o rentă asigurată fie printr'un titlu de rentă consemnat la un stabiliment public, fie printr'o poliţă de asigurare. După trei ani din momentul accidentului, victima poate reclama ¼ din capitalul corespunzător rentei sale, în scop de a întreprinde un negoţ oare-

1) Această dispoziţiune de lege a dat loc la discuţiuni: ce însemnează cuvintele „greşală de neertat?". Care sînt elementele unei asemenea greşeli?—Curtea de Casaţie, la 2 August 1894, a curmat definitiv discuţiunile asupra acestei greşeli, în modul următor: „orice greşală excepţională comisă în ştiinţă, fără necesitate şi fără utilitate",—bine înţeles, existenţa intenţiunii de a provoca accidente fiind înlăturată.

Jurisprudenţa a clasat beţia printre aceste greşeli. (Paris 24 Noembre 1900; ibid., 15 Martie 1902; Rennes, 18 Noembrie 1901).

care și, astfel, a-și mări veniturile. Orice convențiune contrarie legii de față este nulă.

Pentru garantarea creanței victimelor, relativă la medicamente, ingrijiri medicale și indemnizarea temporală, art. 23 inscrie un nou privilegiu general asupra tuturor mobilelor patronului, la art. 2101, c.civ. § 6. In principiu, patronul nu este obligat să consemneze nici un capital corespunzător rentei cuvenite unei victime a accidentelor muncii, nici să contracteze vre-o asigurare menită să garanteze acestor victime plata rentelor ce li se cuvin. O serie de măsuri le asigură insă plata integrală a rentelor la care au drept, potrivit dispozițiunilor acestei legi. Pentru garantarea rentelor cu caracter permanent, art. 24 și urm. (decretul din 28 Fevr. 1899) lasă la latitudinea patronilor alegerea oricărui sistem de asigurare, după ce supune insă, după cum vom vedea imediat, toate societățile de asigurare la un riguros control din partea statului. Așa dar, patronii pot sau să-și asigure lucrătorii la o societate de asigurare oarecare, sau să infiinţeze o mutualitate proprie stabilimentului lor, sau să-și afilieze personalul la un sindicat de asigurare, cuprinzind mai multe stabilimente industriale, sau să nu și-i asigure de loc, constituindu-se propriilor asigurători. Pentru a preveni insolvabilitatea acestora din urmă, sau eventual a societăților de asigurare, art. 24 prevede crearea unui fond de garanție, constituit pe lingă „Casa națională de pensiuni a bătrinilor" și alimentat (art. 25) din patru centimi adiționale, adăugate la patentele obișnuite, plătite de industriașii vizați prin prezenta lege, din cinci centimi adiționale de fiecare hectar concedat in industriile miniere și o centimă adițională la principalul stabilimentelor comerciale [1]). In ipoteza cind un patron n'ar fi luat nici o măsură de asigurare potrivit dispozițiunilor art. 24, victima unui accident profesional are dreptul să se adreseze, conform art. 26, acestei *Case nationale*, care ii soldează ceia ce i se cuvine potrivit legii de față, rămânind ca ea să exerciteze in contra patronului o acțiune in restituție a sumelor debursate in locul său. Pentru a preveni insolvabilitatea companiilor de asigurare, art. 27 le supune strictei supravegheri a statului, obligindu-le in același timp să consemneze de urgență la Casa de depuneri un fond de garanție, anume afectat asigurărilor in contra accidentelor muncii. Asupra acestui fond victimele accidentelor posedă un privilegiu exclusiv. Societățile de ajutor mutual și sindicatele de garanție, constituite conf. art. 24, sint supuse aceluiași regim de control și garanție, ca și companiile de asigurare menționate la art. 27. [2])

O lege nouă, din 24 Mai 1899, declară aplicabilă legea din

1) Această ultimă dispoziție a fost introdusă in urma legii din 1906, art. 4 § 2.

2) V. amănuntele acestei regulamentări in decretele din 28 Febr. 1899 și 27 Dec. 1906.

11 Iulie 1868 și la accidentele muncii, cu drepturile ce conferă victimelor lor legea din 1898. Cu chipul acesta astăzi patronii pot contracta asigurările direct cu „Casa națională de asigurare in contra accidentelor". Această casă, garantată de stat și administrată de direcțiunea Casei de depuneri, oferă avantaje superioare asupra instituțiunilor particulare atit prin garanțiile in total deosebite ce oferă, cit și prin modicitatea primelor sale. Bine inţeles, patronii sint liberi să contracteze asigurările cu orice instituțiune privată, — „avantagiile oferite insă de această instituție de stat au determinat imensa majoritate a șefilor de stabilimente să o prefere societăților particulare".

Formalitățile ce cată a se indeplini in caz de accident sint regulamentate in art. 2 al legii. In termen de 48 de oare după intimplarea unui asemenea accident, patronul sau reprezentanții săi sint indatorați să declare la primărie locul accidentului, sub luare de chitanță, imprejurările in care s'a petrecut accidentul, numele și adresa victimei și a martorilor [1]). Această declarațiune trebue să fie insoțită de certificatul medicului stabilimentului, arătind starea victimei și urmările probabile ale accidentului, iar in caz de imposibilitate de a prognostica, să se arăte epoca la care se va putea preciza care vor fi aceste urmări. Primarul incunoștiințează „imediat" pe inspectorul divizional al muncii locului, sau pe inginerul de mine al regiunii (art. 11). In caz de moarte sau incapacitate permanentă, transmite tot „imediat" declarațiunea și certificatul medical primit judecătorului de pace respectiv, care, in termen de 24 de oare, procedează la o cercetare la fața locului, avind de scop a stabili: a) cauza, natura și imprejurările in care s'a intimplat accidentul; b) cine sint victimile și unde se află in momentul anchetei; c) natura leziunilor; d) cine sint persoanele ce vor putea formula oarecare pretențiuni, afară de victime; e) care era salariul zilnic și cel anual al victimei (art 12). Se procede la cercetarea in mod contradictoriu, părțile fiind citate prin scrisoare recomandată. Cind victima nu poate părăsi patul, judecătorul este obligat să se transporte la căpătăiul său. El poate recurge, cind crede de cuviință, la luminile altor medici decit cei curenți ai victimei, putind să desemneze și experți, care să-l asiste la cercetare. [2]) Intreaga cercetare cată să fie trimeasă cel mai tirziu in zece zile, in care caz trebue să se arăte in procesul verbal incheiat motivele acestei intirzieri. Judecătorul de pace prin scrisori recomandate inștiințează părțile de terminarea anchetei, depunind imediat minuta redac-

1) Această declarațiune trebue făcută *numai* la primărie: cel ce ar fi adresat-o aiurea se consideră că ar fi lipsit de la această obligațiune. (Trib. Dijon, 5 Ianuar 1897, 6 August 1897). O declarațiune incomplectă se consideră ca fară ființă. Atitea declarațiuni trebuesc redactate, cite victime sint. (Circ. Ministerului de Justiție din 22 Aug. 1899).

2) Oarecare restricțiuni sint aduse acestui drept ori de cite ori secretele de fabricațiune ar putea fi compromise.

tată la grefă. Părțile pot lua în timp de cinci zile copii legalizate după această minută, fără nici-o plată de timbru. După expirarea acestui termen dosarul este înnaintat tribunalului civil al județului (art. 13). Patronul care ar fi contravenit dispozițiunilor art. 11 este pasibil de o amendă de 11—15 lei, iar în caz de recidivă în cursul aceluiași an de 16—300 lei (art 14).

Articolele următoare au în vedere competințe, procedură și diverse dispoziții.

Orice contestațiune relativă la cheltuelile de boală, îngropăciune și indemnizare temporală, se adresează judecătoriei de pace a locului accidentului, oricare ar fi suma reclamată (art. 15). Hotărîrea se pronunță în ultimă instanță, numai cu dreptul de recurs în caz de exces de putere [1]) Celelalte contestațiuni se adresează tribunalelor ordinare. In termen de cinci zile după primirea dosarului, președintele tribunalului citează victima, sau pe moștenitorii săi, și pe patron în instanță de conciliare. Dacă parvine să-i împace, redactează imediat o ordonanță, cuprinzînd împrejurările în care a intervenit transacțiunea care nu poate fi decît conformă prescripțiunilor legii. In caz de dezacord afacerea este trimisă în judecata complectului tribunalului. Până la judecarea sa, patronul este dator să servească victimei o pensiune alimentară, fixată de judecată, cu execuțiune provizorie. Afacerea se judecă de urgență și cu precădere (art. 16). Sentințele tribunalului, toate date cu execuțiune provizorie, sînt supuse dreptului de apel, în termen de 15 zile de la pronunțare. Curtea trebue să statueze asupra apelului în termen maximum de o lună de la formularea sa (art. 17). Toată procedura este scutită de taxa de timbru și înregistrare. Art. 18 prevede că acțiunea în indemnitate, prevăzută de legea de față, se prescrie printr'un an, din ziua accidentului. In cursul primilor trei ani de la darea hotărîrii, părțile pot cere sporirea indemnizării în caz de agravare a urmărilor accidentului, sau scăderea acestei indemnizări, în caz de atenuare a acestor urmări. Orice convențiune contrară acestei legi, fie anterioară accidentului, fie posterioară lui (art. 30), este nulă. Prin urmare, în această ultimă ipoteză, dacă victima s'ar mulțumi, în urma accidentului, cu o despăgubire mai mică decît cea prevăzută de lege, ea poate ori și cînd cere întregimea indemnizării cuvenite după lege, fără să i se poată opune vre-o excepțiune de transacțiune. Indemnizarea fiind în sarcina exclusivă a patronilor, aceia dintre dînșii, care vor fi reținut muncitorilor vre-o sumă din salariile lor în scop de a-și diminua sarcinile create prin legea de față, sînt pasibili de o amendă de 10—300 lei, iar în caz de recidivă, dela 500—2000, afară de obligațiunea de a restitui sumele astfel percepute (art. 30) [2]). Aceleași penalități sînt edictate contra „agen-

1) **Cas civ., 29 Ianuarie 1901.**

2) **Toate aceste ultime dispozițiuni cuprinse în art. 30 au fost introduse în vechiul text de o lege, din 31 Martie 1905.**

ților de afaceri" care, prin diferite făgădueli, vor priva pe victimele accidentelor de o parte din ceia ce li se cuvine prin stricta aplicare a legii; iar obligațiunile contractate cu asemenea indivizi, cu titlu de contracte de prestațiuni de serviciu, etc., sînt „considerate ca neexistente" (art. 30 nou.). In caz de lichidare a unui fond industrial, îndatorat să slujească vre-o pensiune de asemenea natură, capitalul, reprezentînd pensiunea datorită, devine exigibil și se va vărsa la „Casa națională de pensiuni".

Iată, în cîteva cuvinte, care este economia importanței legii din 1898, modificată prin cea din 1905. Binefacerile acestei legi, după cum, în treacăt, am spus mai sus,—în 1899, prin legea din 30 Iunie, fură întinse asupra muncitorilor agricoli lucrînd în întreprinderi, unde sînt întrebuințate „mașini puse în mișcare de motoare neînsuflețite", iar în 1906 (legea din 12 Aprilie) asupra tuturor salariaților din toate exploatațiunile comerciale, fără distincțiune. Astfel că astăzi, afară de servitori, muncitorii întrebuințați în micile și primitivele exploatări agricole și cei ce lucrează pe socoteala simplilor particulari [1]), se poate spune că în Franța mai toți muncitorii sînt garantați prin legea din 9 Aprilie 1898.

In rezumat, caracterele legiunii franceze sînt următoarele:

1. Principiul riscului profesional este aplicat în toată întregimea sa, patronul fiind singur răspunzător de accidentele lucrătorilor săi;

2. Din moment ce patronii sînt răspunzători de toate aceste accidente, o justă compensațiune li se cuvinea și lor; indemnizarea cuvenită muncitorilor este parțială, iar nici de cum integrală, cum ar fi fost în sistemul responzabilității delictuale, cînd cel vătămat are dreptul să reclame integritatea pagubei sale;

3. O procedură simplă, grabnică și gratuită, este pusă la dispozițiunea victimelor;

4. Indemnitatea, la care au dreptul victimele acestor accidente, este cu desăvîrșire asigurată.

Acest sistem de legiuire, minunat din mai multe puncte de vedere, nu este lipsit totuși de oarecare lacune. Ne vom mărgini să semnalăm două dintre cele mai importante și de ordin cu desăvîrșire practic. Una este, fără îndoială, excluderea maladiilor profesionale din numărul cazurilor prevăzute în aceste legi. Sînt maladii bine cunoscute ca fiind apanagiul diferitelor meserii, care, cu toate acestea, nu au fost în stare să izbească imaginația legiuitorului francez: lucrătorii fabricilor de oglinzi sufăr mai toți de efectele intoxicării cu mercur, printre minori sînt rari acei ce nu sînt atinși de „mystagnus" sau reumatisme dătătoare de anchiloze; necroza lucrătorilor din fabricile de chibrituri este bine cunoscută, precum și saturnismul și intoxicarea cronică cu ceruză, în industriile unde această substanță este în-

1). **Trib. Lille, 2 Iunie 1902.**

trebuințată. De ce dar această deosebire între leziunea provenită dintr'o exploziune, bunăoară, ce nu atinge decît o infirmă minoritate din muncitori și distrugerea lentă, sigură și irezistibilă, a întregului personal al unui alt stabiliment? Este oare mai interesant muncitorul care și-a perdut un ochiu, sau chiar o mînă, decît acel care, atins de o *necroză osoasă*, datorită intoxicațiunii cronice cu fosfor, de pildă, își vede părțile osoase mortificate, transformate în isvoare eterne de punoi, conducîndu-l, în marea majoritate a cazurilor, la cahexie și apoi la o moarte dintre cele mai oribile? Este oare mai demn de compătimire un muncitor care și-a perdut un picior decît cel care, atins de hydrargirism, se sfîrșește, după lungi cangrene, necroze, sau paralizii, în modul cel mai mizerabil? Minorii din celebrele mine de mercur dela Ahnaden-del-Azoque (Spania) sînt mai toți atinși la virsta de 40 ani de o afecțiune specială a gingiilor, cu ulcerație, umflarea glandelor submaxilare, căderea dinților și uneori necroza maxilarelor și cangrena gurii. Saturnismele, intoxicație cronică cu plumb, de care sînt atinși aproape toți ceruzierii, zugravii, tipografii, sticlarii, etc., cauzează turburarea vederei, paralizia extensorilor minii, turburări musculare, astmul saturnian, gută saturniană, nefrită interstițială, albuminurie, insomnie, delir, halucinație, apoplexie și coma [1]). Pentru ce aceste nenorocite victime ale muncii ar fi mai puțin interesante decît celelalte victime ale accidentelor?

Medicina, astăzi, a făcut astfel de progrese, încît lesne se poate deosebi o maladie simplă de o maladie profesională. Teama de lipsa unui criteriu serios, prin urmare, pentru determinarea acestor două categorii de maladii este cu desăvîrșire exclusă. Noi socotim că, luînd niște dispozițiuni de ocrotire a acestor victime ale muncii, legiuitorul francez, fără să împovăreze în mod excesiv unele industrii, ar fi fost cu mult mai consequent simțimintelor de care se fălește că este însuflețit, decît lăsînd la voia întîmplării atîția muncitori demni de toată solicitudinea. Făcînd aplicațiunea principiului risicului profesional și în aceste cazuri, legiuitorul francez ar fi dovedit că ideia ce l'a călăuzit la crearea acestui drept nou este, într'adevăr, o înaltă idee de solidaritate socială.

O altă lacună a legii franceze este libertatea de asigurare sau de a nu se asigura, după liberul lor plac, lăsate patronilor. Într'adevăr, ar fi destul ca un industriaș, îndatorat să plătească un număr considerabil de pensiuni, să fie declarat insolvabil, pentru ca budgetul „Casei de pensiuni a bătrînilor“ să fie dezechilibrat.

Iată cele două mari lipsuri ce ne izbesc în legiuirea franceză, care să sperăm că vor dispărea în curînd și, mai ales, că nu se vor strecura și la noi în ziua cînd speranțele noastre

1) **Legea din 18--19 Iulie 1902 reglementează, în Franța, întrebuințarea ceruzei, fără însă să acorde reparațiuni victimilor acestor groaznice intoxicări.**

realizîndu-se, vom vedea, însfîrșit, răsărind și la noi acest drept nou.

III.

Am arătat, la începutul acestui articol, care este condițiunea juridică a victimilor accidentelor muncii; am arătat—pentru a dovedi care este însemnătatea socială a acestei chestiuni—că, neluîndu-se măsuri urgente de reparațiune, favorizăm înmulțirea cerșetorilor, vagabonzilor,—cu un cuvînt, a clienților pușcăriei. Mai înainte de a expune care este, după noi, soluțiunea acestei probleme, socotim că nu e de prisos să insistăm, cu ajutorul eloquent al cifrelor, asupra gravității ei. În acest scop, ne vom sluji de oarecare date statistice străine, căci în zadar am căutat să ne procurăm asemenea date cu privire la țara noastră: șefii de industrii, cu o singură excepțiune, (și se înțelege pentru ce), ne-au refuzat orice lămurire în această privință, iar Ministerul Industriei, neposedînd încă o organizațiune desăvîrșită, nu are la îndămînă elemente serioase de informațiuni. Deși răzlețe, posedăm totuși oarecare date statistice importante, culese în industria petroleului, și datorite d-lui inspector industrial Djuvara. Singurile cifre însă oferind garanții serioase sînt cele dobîndite prin deosebita bunăvoință a d-lui director general al C. F. R., și de care date ne vom servi mai la vale.

Dacă studiem statisticile franceze, mai vechi, vedem că în Franța și Algeria, în 1879, atunci cînd starea legiuirii era aproape identică cu aceia pe care o posedăm noi în momentul de față, într'o categorie determinată de industrii, considerate ca cele mai puțin periculoase, la 256,000 muncitori se constatată 1610 accidente,—ceia ce face 6—7 accidente la 1000 muncitori; făcîndu-se stricta aplicațiune a acestei proporțiuni la numărul total al muncitorilor industriali, obținem, pentru acel an, un contigent de circa 6000 accidente ale muncii. O proporțiune analoagă se constată *în anii cei buni* și în industria engleză.

Industria luînd o extensiune din ce în ce mai mare, iar mașinismul devenind una dintre condițiunele industriei din veacul trecut, numărul accidentelor crescu în mod înspăimîntător. Între 1880 și 1889, în cifre rotunde, s'au produs 300 exploziuni de aparate puse în mișcare de forța vaporilor. Apoi, numai în industria minelor și a carierelor, dela 1884 până la 1889, numărul anual al accidentelor variază între 945 și 1,360, pricinuind o medie anuală de 310 morți și 880 răniți. Între anii 1880 și 1884, în această industrie lucrau 200.000 de oameni; ei bine, în fiecare an accidentele omoară 325 dintre ei și rănește grav 1350 [1]). Georges Paulet, directorul secțiunii de prevedere socială de la

1) Cauwès, vol. I, p. 372, nota II-a, op. cit.

Ministerul muncii din Franţa, ne comunică un tablou, din care reesă că, de la 1900 până la 1904, numărul total de accidente profesionale a atins cifra colosală de 59,466, cauzînd moartea a 8,522 lucrători, incapacitatea de a mai munci, pentru tot restul vieţii, a 953 lucrători şi o incapacitate parţială a altor 49,991 [1]).

In Germania, numai în 1890 şi numai printre muncitorii asiguraţi de corporaţiuni (Benfsgenossenchaften), s'a constatat 26,403 victime între muncitorii aparţinînd industriei propriu zise şi 12,573 între muncitorii agricoli; iar dintre aceste victime, 5474 au decedat, 1869 au fost izbiţi de o incapacitate absolută permanentă, 21,513 au fost izbiţi de o incapacitate parţială permanentă, 9,862 de o incapacitate temporală şi 439 au avut urmări necunoscute. Totalul victimilor asigurate a fost, în acel an, aproximativ de 200,000, dintre care 2,708 au fost izbite de o incapacitate absolută permanentă, iar 6,047 au murit, lăsînd în urma lor 7,348 orfani. „Iată bilanţul activităţii pacifice al unei ţări civilizate.... Pare că ar fi o cîmpie de războiu plină de sînge, de lacrimi şi de gemete [2])"... Şi statistica aceasta nu menţionează numărul bolnavilor atinşi de maladiile profesionale, de care vorbeam mai sus.

Nu am avea decît să stabilim raportul între numărul muncitorilor noştri şi numărul muncitorilor din Germania, Anglia şi Franţa, pentru a dovedi cît de importantă este chestiunea accidentelor muncii şi cît de urgent este ca statul să intervină în favoarea victimelor lor. După d. inginer Păianu, în 1906, marile noastre stabilimente industriale întrebuinţau 47,695 muncitori, în mica industrie erau întrebuinţaţi cam 251.793 muncitori. Astăzi, după o informaţiune pe care nu am putut-o controla, dar care, după toate probabilităţile, trebue să fie exactă, numărul rotund al muncitorilor industriali ar fi de 400,000. Dacă această cifră ar fi exactă, înmulţind-o cu coeficientul 3 (tatăl, soţia şi un copil,— pentru a lua cifre mijlocii), obţinem un număr de 1.200.000 persoane care sînt interesate în chestiunea accidentelor profesionale, fără a mai socoti numărul considerabil al muncitorilor agricoli, deşi, de la o vreme încoace, începînd şi la noi să se industrializeze agricultura, încep şi ei să fie interesaţi în cauză.

Socotim dar că nimic nu ar putea fi mai eloquent decît următorul tablou statistic, întocmit după datele oficiale, pe care ni le-am procurat de la Ministerul Industriei şi cuprinzînd numărul accidentelor în cele patru mari regiuni petrolifere din ţară:

---

1) Cnf. broşura noastră, „Accidentele profesionale". Bucureşti, 1907. Tip. l'Indépendance Roumaine.

2) Rev. Enciclopedique, 1892, p. 1640.

Anii	Regiunea miniera	Numărul accident.	Vindecaţi	Invalizi	Morţi	Despăgubirile acordate moştenitorilor celor morţi. Lei
1906-1907	IV	87	65	14	8	13.333
	V	2	1	1	—	—
	II	1	—	—	1	2000
	I	8	6	—	2	2617
1907-1908	IV	255	222	20	13	18.175
	V	13	6	—	7	6287
	II	1	—	1	1	4495
	I	49	48	1	—	—

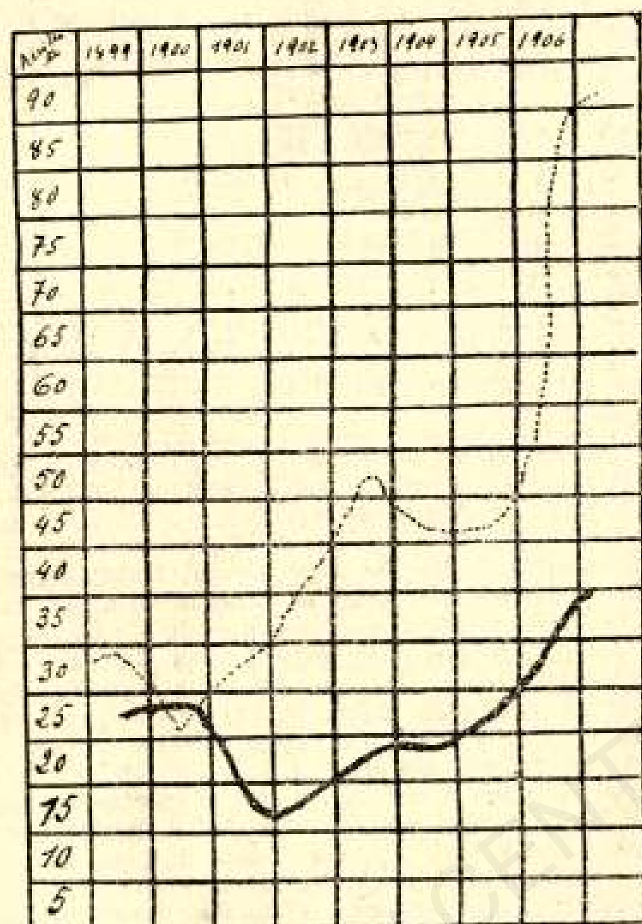
Prin urmare, numai în aceste regiuni, în timp de doi ani, şi numai în această industrie, de-abia născîndă, numărul victimelor accidentelor muncii a fost 417.

Dar acest tablou mai este instructiv şi din alt punct de vedere: Societăţile de exploatare a petroleului, făcînd transacţiuni cu moştenitorii muncitorilor morţi în urma accidentelor muncii, le plătesc, în termen mijlociu, cam o mie de lei de fiecare deces. O mie de lei, prin urmare, este preţuită viaţa omenească de aceste generoase societăţi. Şi aceştea se întîmplă ziua în amiaza mare, şi nu s'a găsit până în prezent nici un trimis al naţiunii, care să ridice glasul în Parlament, pentru curmarea acestei revoltătoare situaţiuni! Este adevărat că în anii 1907—908, în regiunea II, se vede trecut un mort, al cărui moştenitori au primit suma de 4,495 lei. Aceşti excepţionali şi fericiţi moştenitorii însă erau văduva şi copii unui lucrător străin. In anul 1906—907, Soc. Telega-Oil acordă moştenitorilor unui lucrător mort 750 lei! Pentru 19 lucrători răniţi şi pentru un lucrător invalid, în aceiaşi ani, Soc. Steaua Romînă cheltueşte 104 lei 70 bani „pentru îngrijirile medicale şi despăgubirile acordate acestor victime".

In ceia ce priveşte cifrele din tabloul de mai sus, ele ni se par cu totul inferioare realităţii. Intr'adevăr, printr'o comunicaţiune oficială din 31 Martie a. c., numai Soc. Romîno-Americană ne semnalează, în cursul anilor 1906—1907, peste 213 accidente, dintre care *3 mortale*, iar 210 urmate de o incapacitate trecătoare.

In administraţia C. F. R., între 1899 şi 1907 (1 Aprilie), deraierile cauzează 5 morţi şi 22 răniţi, ciocnirile 17 morţi şi 38 răniţi, iar accidentele neprevăzute (exploziuni, călcări, etc.) 150 morţi şi 299 răniţi,—numărul lor însă a mers progresînd, după cum

se poate vedea din alăturatul grafic, întocmit după datele statistice oficiale [1]).

Iată cît de importantă este această chestiune şi cît de urgent este ca nesiguranţa, arbitrul şi abuzurile de toate felurile, care domnesc încă la noi, să înceteze de a mai dăinui. Codul nostru civil se potrivea industriei, agriculturii, şi comerţului din alte timpuri; situaţiunii moderne a muncitorului trebue să-i corespundă

1) Dare de samă statistică asupra exploatării C. F. R. şi docurilor, pe exerciţiul anului bodgetar 1906—907. Bucureşti, Baer, 1908.

un drept nou, nu improvizat, extras printr'o artificială şi meşteşugită interpretare a legilor existente, ci printr'o sănătoasă şi cinstită *legiuire nouă*. In ceia ce priveşte legiuirea, pe care ar urma să o avem, mai ales, în vedere la redactarea unui proiect de lege, socotim că, în ceia ce priveşte principiul, întinderea, aplicaţiunea legii, procedura de urmat, cifra despăgubirilor şi competinţa în caz de neînţelegeri, legea franceză, fiind cea mai lămurită, cea mai complectă şi mai apropiată întregului nostru sistem legislativ, ne-ar putea cu mult succes servi de model.

Cu ocaziunea examinării legii franceze, am arătat care sînt cele mai însemnate lacune ce ar trebui să dispară din ea, aşa că nu mai revenim asupra lor. Ne vom ocupa mai deaproape de chestiunea asigurărilor, cercetînd însă care este sistemul ce ar părea mai potrivit nevoilor şi condiţiunilor ţării noastre.

Am văzut că sînt două sisteme, adoptate de diferiţi legiuitori ai Europei: cel dintăi, adoptat de Austria, Germania şi Italia, obligînd pe patroni să-şi asigure personalul în contra accidentelor şi ca aceste asigurări să fie cuntractate numai cu o anumită categorie de stabilimente, aflate sub controlul permanent al statului; cel de-al doilea sistem, pe care l'am întîlnit cu prilejul examinării legii franceze, lăsînd patronului libertatea de a rămîne propriul său asigurător, luînd măsurile pe care le crede de cuviinţă, pentru a se asigura în contra accidentelor.

Din aceste sisteme, primul ni se pare preferabil din toate punctele de vedere. Intr'adevăr, am arătat mai sus cît de criticabil este sistemul francez şi care ar fi efectele insolvabilităţii patronilor neasiguraţi; la noi, unde iniţiativa individuală este aproape nulă, unde asociaţiunile sînt atît de rari şi simţimîntul de solidaritate socială forte puţin dezvoltat, sistemul asigurării obligatorii pare că se impune. In ceia ce priveşte organizarea acestei asigurări, socotim că statul prezintă, la noi, cele mai multe garanţii, cel mai mare număr de avantagii. Insolvabilitatea statului, mai întăi de toate, este afară de discuţiune; deficultăţile binecunoscute pe care particularii le întîmpină la noi de la majoritatea societăţilor de asigurare, oridecîteori acestea sînt datoare să soldeze cuiva vre-o despăgubire, vor fi suprimate în sistemul ce preconizăm, iar primele plătite statului fiind pretutindeni cu mult inferioare stabilimentelor private, patronii vor realiza un beneficiu apreciabil, sarcinile impuse prin noua lege părîndu-le, în chipul acesta, cu mult mai uşoare.

„Le Syndicat des compagnies à primes fixes" din Franţa, în perioada dintre 1889 şi 1898, a repartizat primele încasate în modul următor: îndemnizări 57%, comision la agenţi 18,30%, dividenda acţionarilor 9,88% şi cheltueli de administraţie 14,21%. Intr'o administraţie de stat, se poate lesne înţelege că cei 28.18% din sumele încasate vor putea fi sau alocate victimelor accidentelor, mărindu-li-se, prin urmare, în mod simţitor cifra îndemnizărilor cuvenite, ori, sub regimul unei legi cu tarife de îndemnizări fixe, aceste economii ne mai fiind necesare, ar putea permite re-

ducțiunea primelor în proporțiune cu quantumul lor. Dealtminfrelea, statisticele germane ne spun în mod lămurit că chiar cheltuelile de administrațiune, în instituțiunele de stat, nu absorb decît 13,73% din primele încasate, o cifră, prin urmare, inferioară cu mult celei ocupate în statistica societăților de asigurare particulară, după cum am văzut mai sus [1].

Mai înnainte de a termina, sintem datori să mai semnalăm o nouă lacună, de o gravitate deosebită, în toate legiuirele expuse mai sus. S'a constatat că patronii știind că cifra îndemnizărilor, datorite în caz de accident urmat de moarte, va varia după starea civilă a victimei,—această indemnizare putînd fi nulă în caz de lipsă de moștenitori și, din contra, egală aproape cu întregimea salarului lucrătorului decedat, cînd acesta este căsătorit, are mai mult de patru copii și întreține încă pe ascendenții săi legitimi, — fie din propria lor inițiativă, fie sub îndemnul societăților de asigurare care acordă oarecare avantagii lucrătorilor necăsătoriți și ai căror ascendenți legitimi sînt morți, dau o preferință îngrijitoare lucrătorilor ce întrunesc aceste din urmă condițiuni, înlăturînd din stabilimentele lor, în mod sistematic, muncitorii împovorați de o familie numeroasă și, prin urmare, cei mai interesați. Această purtare a patronilor are, pe lîngă această consecință imediată, o altă mai îndepărtată, cu mult mai gravă din punct de vedere social. Atribuindu-se prin acest mijloc un adevărat premiu celibatului, în majoritatea regiunilor industriale, după aplicarea legilor expuse mai sus, numărul căsătoriilor au scăzut în mod constant, lucrătorii preferind concubinajul, cu pînea de toate zilele, căsătoriei, lipsite de această pîne. Nu cunoaștem vre-o măsură legislativă luată undeva în scop de a se preveni acest efect neașteptat al noilor legi.

Noi socotim că mijlocul cel mai sigur, cel mai drastic, pentru a înlătura acest nou pericol social, ar fi o lege îndatorînd stabilimentele de asigurare să perceapă o primă superioară cu 10, 15, 20, 50% celei percepute pentru asigurarea lucrătorilor celibatari, mai mari de 23 ani. Cu chipul acesta, patronii ne mai găsind nici un avantaj ca să prefere pe celibatari lucrătorilor însurați, pericolul semnalat ar disparea cu desăvîrșire.

Iată, în cîteva cuvinte, cam ce măsuri socotim că se cuvine a se lua în scop, bine înțeles, nu de a înlătura accidentele muncii, aceasta fiind cu neputință, dar spre a se atenua suferințele victimelor atît de interesante ale acestor accidente.

Aprilie 1909. **N. Petrescu-Comnen.**

Bibliografie.

Lambert. Les accidents du travail et l'assurance obligatoire. Paris, 1895.
Saleilles. Les accidents du travail et la responsabilité civile. Paris, 1895.
Ed. Serre. Les accidents du travail (commentaire de la loi du 9 Avril 1898).
M. Bellom. Dela responsabilité en matière d'accidents du travail. Paris, Rousseau, 1902.

1) Cnf. *Gide.* Economie sociale, chap. „Sécurité".

Graiul apelor...

La mal.

Mîndra apelor crăiasă
Ne'ntîlnirăm azi în cale,
Eu cu gîndurile mele,
Tu cu valurile tale.

Prinși de-o tainică chemare
Ne privim acum în față,
Tu eterna vremii doamnă,
Eu un strop răzleț de viață.

Cum te văd, din clipă 'n clipă
Ostenită mintea-mi cade,
Simt moșia ta cum crește
Și hotarul meu cum scade.

Lîngă sînul tău începe
Zborul sufletul să-și frîngă:
Cum să taiu nemărgenirea
Cu luntrița mea nătîngă?...

Tu m'ai biruit de-acuma
Pururi neînvinsă mare,
Biet drumeț în întuneric
Umilit îți cer iertare.

Spre adîncurile tale
Îmi îndrept trudita rugă,
Mă primește 'n totdeauna
Ucenic să-ți fiu și slugă.

Dela mal mă lasă 'n tichnă
Să mă uit aşa.... departe:
Din întinderea albastră
Voiu ceti ca dintr'o carte.

Aeternitas

Pe boltă stele tremurate purced sfiala să-şi aprindă
Şi ca o pasere rănită se sbate biruitul soare;
Noi stăm la mal uitaţi alături, iar veşnica povestitoare
Nemărginirea ei ş'o frînge în ochii tăi ca 'ntr'o oglindă.

Amurgu-şi flutură 'n albastru năframa cu argint ţesută
Şi tot mai rar îşi bate marea răsufletul încet de pace;
Noi ocrotim atîta cîntec acum cînd buza noastră tace,
Cînd mînile îngemănate se string şi-şi spun povestea mută.

Pribeag ni-e sufletul pe ape şi marea ni-e acum stăpînă,
Căci ne-am topit demult suflarea în uriaşul piept de unde,
Ea ne-a 'mpletit iubirea 'n valuri, în depărtările afunde...
De-acuma prinsă'n taina apei nemuritoare-o să rămînă.

Noi ne vom stinge 'ncet femeie, ni-e scrisă moartea sub pleoape,
Dar va zîmbi întotdeauna senina veşniciei soră,
Va răsuna iubirea noastră în mîndra valurilor horă,
S-a legănă pe-aceleaşi unde, va plînge în aceleaşi ape.

Şi poate-odată, într'o sară, tot ca acuma de albastră,
Cînd noi vom fi demult ţărînă, — vor poposi doi inşi la mare,
Neştiutori s'or prinde 'n braţe, se vor strivi ' îmbrăţişare
Şi nu vor înţelege bieţii, că string la piept iubirea noastră.

Furtună.

Deschide-ţi fereastra spre mare
Frumoaso cu sînul de ghiaţă,
Deschide şi uită-te 'n zare,
Ascultă măreaţa cîntare
Şi fură-i un strop de povaţă.

Le vezi rotitoarele unde
Se 'ndoaie supuse de frică,
N'auzi cum din neguri afunde
Năpraznic un strigăt pătrunde
Cu zborul amurgul despică.

E ceasul de horă păgînă
Cînd vifor purcede din haos,
Îl chiamă eterna stăpînă,
Ne 'nfrînta lui patimă-l mînă
Şi viforul n'are repaos.

Te uită cum sînu-i tresare,
Fiorul de dragoste-o sapă,
Se sbuciumă dornica mare
Şi geme şi ţipă şi sare
Albastra mînie de apă.

Sălbaticul mire coboară
Din trăsnete-i cîntă chimvale,
Cu glasul lui bolta 'nfioară
Şi tremură unda fecioară
Cînd mîndru el stăruie 'n cale.

Din fulgere are cunună,
Răsufletu i cerul aprinde,
Un chiot de nuntă răsună,
Cu marea acum se cunună—
Te uită, în braţe-o cuprinde.

O sete nebună de viaţă
Departe 'n văzduhuri s'aşterne
Îndemnu-i o lume-l învaţă..
— Frumoaso cu sînul de ghiaţă
De ce plîngi cu faţa 'ntre perne?..

Mama Venerii eterne....

....Şi cînd te văd întinsă mare, nehodinită totdeauna,
Cum eşti tu pururea aceiaş şi totuşi alta 'n ori-ce clipă,
Eu simt că'n sînul tău trăeşte şi frumuseţa şi minciuna,
Că'n faţa apei amîndouă deopotrivă se 'nfiripă.

Nepotolitul suflet veşnic de-o nouă dragoste ţi-e dornic,
Tu frîngi în unda-ţi jucăuşe de-apururi alte curcubeie,
Te-i sbuciuma şi azi şi mîne de neastîmpărul statornic
Tu mama Venerii eterne, între femei cea mai femeie.

De-aceia cînd te văd frumoasă ș'atitor năzuinți stăpînă,
În mine-un vifor se ridică și mintea mea îl înțelege
Pe bietul crai de-odinioară, ce'n răzvrătirea lui păgînă,
A pus cu biciul să te bată, ș'a pus în lanțuri să te lege.

De profundis.

Plîng apele în noapta asta
Și într'un vaier îndelung, —
Oftări mi-ating în zbor fereastra
Și 'n zbor la patul meu ajung.

O groază sufletu-mi supune
Și 'n așternut eu mă cufund,
Căci stihuri de îngropăciune
Vin din prăpăstii fără fund.

Plînsori și gemăte și șoapte
Dealungul apelor s'aștern
Și 'n pacea miezului de noapte
Par smulse dintr'un plîns etern.

Pe semne-acu-i grozava clipă
Cînd moartea a purces la drum
Și bate tainic din aripă
De-asupra mărilor acum.

Toți robii zăvoriți subt apă
Își simt stăpîna și tresar,
Ei sparg a valurilor groapă
Și plîng cu plînsul lor amar.

Împins de-o nepătrunsă lege
Se cere lutul în pămînt;
Sărmane suflete pribege
Își cer o cruce ș'un mormînt.

Scirocco.

S'alungă clocotul de ape
Și 'n goană brațul unui val,
Ca un stăpîn fără de milă
Asvîrle-o scîndură la mal.

Biruitoare urlă marea
Și mi te lasă pe pămînt,
Solie jalnică și mută
A așteptării ce s'a frînt.

Ce tainică apropiere
Și ce îndemn ascuns din cer,
Mi te-a trimis să-mi spui povestea
Sărmanului corăbier?—

Ori poate știe uraganul...
Și vrea să-i vadă la un loc
Pe bieții călători pe valuri
Bătuți de-acelaș nenoroc?....

Bordighera, Mart. **Octavian Goga.**

In jurul unui hrisov.

Despre imprejurările in care a fost dat hrisovul din 30 Septembrie 1777 al lui Grigorie III Ghika, pentru adăugirea boerescului.

Faptul că Grigorie III Ghika a dat hrisovul său pentru adăugirea slujbei boerescului tocmai la 30 Septembrie 1777, adică cu o zi innaintea uciderii lui, mi-a părut totdeauna straniu. Precum se ştie, acest hrisov este un răspuns la anaforaua boerilor din 1 Aprilie 1775, prin care cereau ca ţăranii să fie indatoriţi a lucra stăpînilor, pe ale căror moşii se aflau aşezaţi, *din zece zile una*. Nu inţeleg cum Domnul, după ce lăsase această cerere fără răspuns vreme de doi ani şi jumătate, satisfăcuse in parte cererea boerilor tocmai in ajunul morţii sale.

Interesantul volum de cronici greceşti tratind despre istoria ţărilor noastre, adunate de d. Cherameos dela Petersburg şi publicate de Academia noastră, in volumele XIII şi XIV al colecţiei Hurmuzaki, [1]) pe lingă că ne dă cheia enigmei, ne mai împărtăşeşte amănunte cît se poate de interesante asupra tragicului sfîrşit al nenorocitului Domn, şi aceste amănunte sint datorite unui contimporan, Comisului Constantin Caragea, care trăia atunci in Moldova şi era Marele Comis al Domnului ucis.

Din *Efemeridele* lui Caragea reiesă că relaţiile Domnului cu boierii erau din cele mai răle şi că răspunderea acestor relaţii mai mult decît incordate cădea, in mare parte, asupra Domnului. Grigorie Ghika, care a lăsat numele unui ocîrmuitor de frunte, întreg la minte, drept şi neîmpilător, ni se înfăţişează aici ca un om lacom de bani, necredincios cătră cuvintul dat şi lăsindu-se să fie influenţat de trei *miniştri*, — cum ii numeşte Caragea, — bine înţeles, greci, lacomi, răutăcioşi, jacaşi, vinzători de dreptate, împilători şi obraznici cu boierii mari şi mici. Aceşti trei Greci se numiau: Marele Postelnic Ventura, Căminarul Dumitrache Scheliţi şi Treti Logofătul Hristodul.

Din povestirea lui Caragea constatăm că Domnul lăsase toată

1) *Efemeridele, scrise cu mîna sa de Banul Constantin Caragea* 1777—1811. Textul grecesc, in Hurmuzaki, Vol. XIII; traducerea romînească de G Murnu, in Vol. XIV, p. 69.

puterea pe mîna acestor trei Greci, pe cînd boerii pămînteni nu numai că nu se bucurau de nici o trecere, nu numai că erau înţercaţi de *ghelirurile* şi foloasele licite şi ilicite cu care erau obişnuiţi, dar erau chiar excluşi şi dela o dreaptă participare la conducerea trebilor ţării, mai fiind apoi supuşi la fel de fel de *afronturi* şi unii din ei chiar *bătuţi la falangă*, cum i se intîmplase Paharnicului Dărmănescu. [1]) Se mai constată că Grigorie Ghika se arătase cu desăvîrşire fără credinţă cătră boeri, neţinînd niciodată făgăduinţile de îndreptare, pe care li făcea de cîte ori plîngerile lor ameninţau să devină primejdioase.

Domnul se mai arătase lacom şi necruţător cătră ţară, luînd dela dînsa dări, de care Impărăţia o scutise pe doi ani, şi impovărînd-o chiar cu altele nouă [2]).

In asemenea împrejurări este lucru firesc ca relaţiunile boerilor cu Domnia să fi devenit foarte încordate şi ca ei să fi recurs, spre a scăpa de acest ocîrmuitor supărător, la obişnuitele lor arme: pribegirea, jalbele şi intrigile la Poartă.

Intîrzierea pusă de Domn, întîrziere care este spre lauda lui Grigorie Ghica, la întărirea anaforalei dela 1 Aprilie 1775, nu va fi contribuit puţin la nemulţumirea boerimii, adăogirea cerută de ei alcătuind pentru dînşii un mare spor al veniturilor, pe care le trăgeau din satele lor.

Pe lîngă cei trei Greci jacaşi, se mai bucurau de mare trecere pe lîngă Domn nepoţii lui de soră: [3]) Iordache şi Costache Sulgioroglu, care luase, se'nţelege, cu învoiala lui, numele de Ghika, scriindu-l însă Ghyka, cu y (υ, ipsilon) in loc de i. Cel mai mare, Iordache, era Hatman, iar cel mai tînăr, Costache, Vel Cămăraş. Amîndoi erau născuţi în Ţarigrad şi trebuesc priviţi ca Greci (cel mai mare iscăleşte chiar greceşte pe unele acte oficiale); unul însă, Iordache, era căsătorit cu fiica unui boer pă-

1) Dărmănescu pare a fi fost cam urgisit de soartă. In această privinţă. Mai fu bătut la falangă şi de Moruzi, la 1778, cu prilejul descoperirii intrigilor care pricinuiră tăirea lui Bogdan şi a lui Cuza.

2) *Efemerida*, Hurmuzaki XIV, p. 76—77.

3) Iordache şi Costache erau fiii lui Dumitru Sulgioroglu şi ai Ecaterinei Ghika, sora lui Grigorie (III) Ghika şi fiica Terzimanului Alexandru Ghika. Pe lîngă alte nenumărate dovezi despre această filiaţiune, mai avem şi mărturia lui Constantin Caragea, autorul *Efemeridelor* de care ne ocupăm.

Din cuprinsul lor rezultă.

a) Că Hatmanul Iordache şi Cămăraşul Costache erau nepoţii Domnului Grigorie Ghika;

b) Că erau cumnaţi (in textul grecesc γυναικός ἀδελφός = fratele soţiei) cu Constantin Moruzi, urmaşul lui Grigorie Ghika pe scaunul Moldovei, care ii numi chiar pe amîndoi in Căimăcămia ce avea să ocîrmuiască ţara pînă la sosirea lui. (Vezi *Efemeride*, p. 78—85 (de două ori), 91 a traducerii romîneşti, din Vol. XIV, şi p. 89, 97 (de două ori) şi 103 a textului grecesc, din volumul XIII).

Se ştie că Constantin Moruzi era căsătorit cu Smaragda Sulgioroglu, fiica lui Dumitru Sulgioroglu. Cnf. *Le livre d'or de la noblesse Phanariote*, par un Phanariote, Ed. II-a, p. 152, unde autorul, din greşală, face pe Smaragda fiica lui Alexandru Sulgioroglu.

mintean și celălalt era să urmeze în curînd pilda frăține-său. Amindoi par a fi fost pe atît de iubiți și de prețuiți de boerii moldoveni, pe cît cei trei *miniștri* erau urîți și desprețuiți [1]).

Jalbele împotriva Domnilor, trimise de boieri la Țarigrad, erau aproape totdeauna bine venite pentru demnitarii Porții, care trăgeau foloase însemnate din fiecare schimbare de Domn. De astă dată, aceste jalbe cădeau pe un tărîm cu deosebire prielnic, căci Grigorie Ghika era privit de ei, și nu fără orice temeiu, ca fiind omul Rusiei. Destituirea și înlocuirea lui prin Marele Dragoman Constantin Dimitrie Moruzi fu hotărîtă, iar poroncile spre acest sfîrșit, alcătuite în toată taina, fură încredințate unui *capugibașă (șambelan)*, Hisarizade Ahmet Bei, care mai avea rangul de *Mare Imbrohor*. Pentru pornirea acestuia spre țările romîne și spre *serhaturi*, se dădu ca temeiu aducerea la cunoștința tuturor a încheierii păcii [2]). În poroncile împărătești însă, citite boerilor după moartea Domnului, și al căror cuprins ni-l dă Caragea pe scurt, vedem că nu este necum vorbă de uciderea lui Ghika, ci numai de mazilirea și ducerea lui la Țarigrad, cu toată casa. Probabil că poronca de moarte va fi fost verbală.

Boerii nu aveau nici o știință că împlinirea dorinților lor era atît de apropiată, căci, cu o zi înainte de sosirea capugibașei, adică Vineri la 29 Septembrie, unii dintr'înșii trecură Prutul și fugiră la Hotin. Acești boieri erau: Marele Logofăt Constantin Roset Bălănescu, Marele Paharnic Dărmănescu (bătut la falanga din poronca Domnului, cu cîteva zile înainte), Clucerul Mihalache Balș, Medelnicerul Iordache Cananău, Marele Spatar Iordache Cantacuzino, Banul Grigore Balș și alții mai puțin însemnați. Ei întrețineau, de mai înainte, corespondențe cu Suleiman Pașa, comandantul Hotinului, și cu Suleiman Efendi, *binè eminè*, acest de pe urmă un dușman înverșunat al Domnului, de care fură bine primiți și găzduiți [3]).

Vestea plecării acelor boeri fu adusă la Curte de Vel Cămarașul Costache Ghyka, care o auzise în casa Visternicului Iordache Balș de la un martor ocular. Cămarașul găsise vestea destul de importantă pentru a trezi pe moșu-său din somn, dar

1) Iordache era căsătorit cu Anastasia Costache, iar frate-său mai mic, Costache fiind Agă, se căsători, la 17 Septembrie 1778, cu Maria, fiica Spatarului Iordache Cantacuzino, după cum arată Caragea (*Efemeride*, p. 93).

Stima ce boerii moldoveni o aveau pentru cei doi frați Ghika-Sulgioroglu reiesă din faptul că, în sara zilei de 1 Octombrie, pe cînd Domnul era ucis de *bostangiii* capugibașei, iar Hatmanul Iordache se muncia să împace cu desăvîrșire obștia boerilor cu Vodă, ei, cu mitropolitul in cap, declarase că se vor împaca și vor crede cuvintele lui Vodă, numai dacă Iordache Ghyka va primi să se facă Postelnic și chezăș. Dar Iordache Ghyka, „știind foarte bine nestatornicia și dispoziția Măriei Sale, n'a vrut să primească cu nici un preț", adăogind că, dacă „îl vor zori mai departe", lasă tot, părăsește țara și se duce la București. (*Efemeride*, p. 75) Iar alții boeri propusese că dacă Hatmanul Iordache Postelnicu, nu primește, atunci ea să fie dată fratelui său, Cămărașului Costache. (Ibid., p. 73).

2) *Efemeride*, p. 76—77.

3) Ibid., p. 70.

s'ar părea că Vodă nu-i prea dădu crezare [1]). Însă, a doua zi, cu toate că creaturile lui se arătau sceptice și-l sfătuiau să nu creadă, Domnul, convins de adevărul vestii, se arătă foarte tulburat, dîndu-și samă de primejdia ce aveau s'o alcătuiască pentru el jalbile pe care fugarii erau să le trimită la Țarigrad și care aveau să fie sprijinite de Suleiman Pașa și Suleiman Efendi. El se hotărî atunci să caute mijloace de împăcare cu boerii nemulțămiți. Trimise să poftească la Curte pe Logofătul Ioniță Cantacuzino [2]), dar acesta nu putu să părăsească casa, căci fusese silit „să scoată sînge din piciorul său", fiind bolnav de supărarea pricinuită de un *afront* ce-i făcuse Vodă, și care era ultimul dintr'o serie întreagă. Domnul îl sfătuise să pună la cale pe străini să se ridice cu jalbă asupra prepusului peste ei, Serdarul Saul, care-i impila în chip nerușinat. Apoi, cînd străinii așternură pe hîrtie și-i înmînară păsurile lor, tot Domnul puse pe Căminarul Dumitrache Scheliți să le poroncească să meargă la Saul acasă să-i ceară iertare, iar de nu vor merge, vor fi pedepsiți; și străinii fugise cu toții la casa Logofătului, plîngîndu-se de rușinea ce ei o pățise din pricină că-i urmase sfatul.

Neliniștindu se, Domnul trimise să cheme pe nepotul său, Hatmanul Iordache Ghyka, care de-abia se 'ntorsese de la țară de la Holboca, de la Spatarul Mateiu Ghyka, fratele Domnului. Vodă întîmpină pe Hatmanul Iordache, cu cuvintele: „Auzit-ai de *mofturile* lor? Nebunii de ale Bălănescului și de ale Spatarului Iordache (Cantacuzino) Deleanu?" Dar Hatmanul îi răspunse că el privește împrejurarea ca un fapt nu numai a cîtorva, ci ca un lucru făcut, după o înțelegere obștească, între toți boerii și cu mitropolitul în cap, ei fiind hotărîți „ca să se îndrepte la toate hotarele dinprejur, să-și arăte către stăpînitorii lor secularii îndreptățirile și cererile lor".

Și cînd Vodă, tulburat, i-a spus să caute chip de îndreptare, Iordache Ghyka i-ar fi răspuns: „Nu ț'am spus-o dinnainte că lucrul are să se spargă și că nu poate fi vindecat? Acum, cu ce pot face și ce fel de cinste mi-ai dat Măria Ta, ca să pot să fiu de ajutor acum cînd i-ai amărît și i-ai făcut pe toți nepăsători, nepăzind jurămintele și făgăduințele tale și întrebuințînd ca *miniștri* ai tăi niște astfel de indivizi, care au nenorocit toata țara cu nedreptățile lor și cu rușfeturile prea din cale afară ce le luau de la fiește-care, răsturnînd judecățile și făcînd interesele ciocoilor" [3]).

Domnul, după ce îl părăsi Hatmanul Iordache, avu nenorocita idee să trimită pe la boeri, ca să-i îmbune, pe Căminarul Dumitrache Scheliți, adică tocmai pe cel mai urgisit din sfetnicii

1) Ibid. p. 69.

2) Ibid., p. 70

3) Ibid. p. 71.

lui, pentru răutatea şi stoarcerile lui de bani. Boerii nici nu voiră să intre în vorbă cu dînsul.

In aceiaşi zi, Sîmbătă 30 Septembrie, Domnul fiind vestit că soseşte capugibaşa, trimise înaintea lui, spre a-i face cinste şi a-l duce la conac, la Beilicul cel mare, doi slujbaşi de ai Curţii.

Caragea ne mai povesteşte că în aceiaşi zi Vodă trimisă pe Gavrilache Uşierul, cu poşta, la Hotin, ca să făgăduiască Paşei şi lui *bine emine* 50 pungi de bani, [1]) dacă vor trimite pe boerii fugari înnapoi.

Hatmanul Iordache Ghyka se întoarse la curte, „aducîndu-i (Domnului) la cunoştinţă din partea tuturor boerilor şi a mitropolitului cuvintele lor de îndreptăţiri şi plîngere, şi toate nedreptăţile şi ocările ce au suferit din partea miniştrilor lui, şi altele de felul acesta" [2]).

La aceste, Vodă răspunse că „dragă Doamne, nu ştiea că erau aşa mari răle", dar că primeşte orice condiţiune ce i-ar impune-o boerii şi că o va întări cu jurămînt, numai să cheme înnapoi pe cei trimişi la Hotin. Hatmanul mergînd cu acest răspuns la boeri, ei, deşi nu credeau în sinceritatea Domnului, s'au hotărît să trimită la Hotin pe Cuparul Ioniţă Cananău [3]), cu o scrisoare obştească către boierii aflaţi acolo, cerîndu-li „să se mărginească şi să nu se mişte mai departe". Caracteristic este că Hatmanul Iordache cerînd Domnului 550 groşi pentru cheltuiala drumului lui Cananău şi pentru ca „să poată vorbi cu tărie către cei de acolo şi să le spue cum că iată Măria Sa s'a muiat faţă de dînşii şi i-a dat numai lui o astfel de sumă pentru osteneala ce a făcut", Vodă n'a vrut să dea nici un ban, zicîndu-i la sfîrşit: „dă-i ceva şi apoi ţi le dau eu". Hatmanul a fost silit să iea 250 de groşi din banii şcoalei (al cărei epitrop era) şi să-i dea lui Cananău [4]).

După aceasta, Caragea ne mai istoriseşte că Domnul şi cu sfetnicul său, Dumitrache Scheliţi, s'au pus pe făcut scrisori la Ţarigrad, pe care le-au pornit cu calaraşi către miezul nopţii [5]).

Despre hrisovul pentru adăugire la slujba boerescului, Caragea nu ştie nimic. Dar faptul că hrisovul este datat tocmai în ziua în care făcea încercări desnădăjduite, pentru a împăca pe boeri, este o dovadă că darea hrisovului alcătuia un mijloc pentru a ajunge la împăcarea dorită. Fost-a cerută această concesiune de către boieri, sau fost-a ea un act spontaneu al Domnului, până astăzi nu ştim. In orice caz, darea hrisovului în asemenea împrejurări dovedeşte că neaprobarea anaforalei în timp de doi ani alcătuia un punct însemnat, deşi nelegiuit, al nemulţămirilor boereşti.

1) Ibid., ibid.
2) Ibid., p. 72.
3) Ibid., ibid.
4) Ibid., ibid.
5) Ibid., ibid.

Efemeridele lui Caragea ne-au dat explicarea unui fapt care, fără de lămuririle cuprinse într'însele, ar fi rămas cu totul fără înţeles.

Din şirul faptelor povestite de Caragea, martor ocular şi un rău voitor lui Grigorie Ghika, acest Domn iesă cu bună samă micşorat; totuşi faptul că, chiar în împrejurări deosebit de grele pentru el, în clipa în care se vedea silit să se umilească faţă de boeri, el nu a consimţit, spre a cîştiga buna lor voinţă, să săvîrşească nelegiuirea cerută de boerime în toată întregimea ei, ci a redus-o cu desăvîrşire [1]), alcătueşte un fapt vrednic de laudă pentru nenorocitul Domn.

Radu Rosetti.

1) Boerii ceruse, în Aprilie 1775, ca sătenii aşezaţi pe moşiile lor (?) să li dea zeciuială din zilele anului, precum li dădeau zeciuială din productele lor, adică să li lucreze din zece una. Prin hrisovul din 30 Septembrie 1777 însă Grigorie Ghika adăogi la îndatoririle impuse ţăranilor prin aşăzămîntul său de la 1 Iannarie 1766, acea de a face stăpînului cîte două clăci pe an, a face reparaţii la acarete şi, la moşiile cu aşăzări, a aduce cîte o podvoadă precum şi cîte două care de lemne la casa stăpînului; apoi, monopolul vînzării băuturilor era exclusiv încheze̦luit stăpînilor. Dacă acest hrisov alcătueşte o nouă înrăutăţire a stării sătenilor, înrăutatea este neasămănat mai uşoară decît aceia ce o ceruse stăpînii, la 1775.

PĂCATE.

La Văratic. August. Zio.
Maicile încep să vie.
Toaca,—n'ar mai auzi-o!—
Le-a chemat la leturghie.

Vin smerite,—deși ochii
Vicleșug din ei aruncă,—
Vin, în negrele lor rochii,
Ca un cîrd de ciori pe-o luncă.

Vin, cu post și rugăciune,
Să-și mai spele din păcate,
Sau să ceară vr'o minune,
Sau speranțele să-și cate.

Numai una n'o să vie,
Una tînără: Glafira,—
Căci o dîrjă nebunie
A 'ndrăgit-o, ca martiră.

Șade-acas', în nemișcare,
Ca o schivnică, și plînge,
Și nici ea nu știe care,
Care-anume dor o 'nfrînge:

Cel ce-a dat-o pe ea, fată,
Evanghelicului Mire?
Sau o gură 'nflăcărată,
Care-a scos-o eri din fire?

* * *

La oraș, trei zile după,
Intr'un parc, un băețandru
Rupe-așa, ca să le rupă,
Niște frunze de-oleandru.

Cald e-n greaua atmosferă,
Dar în sufletu-i mai cald e,—
Și 'n zădar a lui himeră
In iluzii vrea să-și scalde.

.... Iar pe cînd, nervos, sălbatic
Svîrle, rupți, toți trandafirii,—
Gîndul lui e la Văratic
Și la buzele Glafirii.—

Haralamb G. Lecca.

Ape mari.

I

Dela Bălaia și până la gura Filipoiului nu era palmă de pămînt în balta Brăilei, pe care să n'o cunoască pădurarul Gheorghe Nălucă, din comuna Frumușica. Toate privalurile, toate jăpșile, toate grindurile, toate trecătorile pe plute de papură, toate tîrlele, toate ezerele, toate chirhanalele le cunoștea omul acesta. Puteai merge liniștit cu el ori și unde prin părțile acelea, chiar în fierul nopții.

Ca avere, nu se găsea om de potriva lui, la două poște împrejur. Și, în Frumușica, fruntea flăcăilor era Oprea Nălucă, singurul băiat al pădurarului. Carte nu știa nici unul, nici altul, dar nu se găsea în sat cărturar, care să facă pe hîrtie o socoteală mai repede și mai bine de cum o făceau ei în cap. Cînd punea Oprea cavalul la gură, lăutarii tăceau și bătrînii lăcrămau. Iar cînd se duceau fetele la mure și se nemerea și flăcăul pădurarului printre ele, părea că și iarba și salcia și apele Dunărei cîntau prin cavalul lui, și uneori flăcăii, care trăgeau la opăcini, rămîneau cu opăcinile 'n sus, pe cînd luntrea plutea la vale, ca dusă de cîntec, iar fetele se uitau înfiorate una la alta.

Amarnică furtună se ridică deci în sufletul lui Gheorghe Nălucă, pădurarul, cînd află că flăcăul lui se iubea cu fata jitarului din Ursărie. În ziua aceia nu luă nimic în gură și se întoarse acasă pe inserate. Chemă pe Oprea și-l întrebă de-i adevărat ce spune lumea. Și, cînd se încredință că flăcăul lui n'are de gînd să se lase de Ilinca jitarului, îi făcu vînt în baltă, la tîrlă.

O săptămînă-două, la început, îi veni cam greu flăcăului nostru. Erau cele din urmă zile de iarnă: reci, umede, mohorîte. Dar într'o sară, cu vre-o două zile mai înainte de Mucenici, cerul se rumeni înspre Brăila, și Onea văcarul zise:

— Ia te uită cum arde stuful și papura în balta Brăilei!

Peste cîteva zile salcia înmuguri și soarele, blîndul, dulcele soare de primăvară, înecă pămîntul și apele în lumină. Ca niște vîrfuri de ace eșea iarba din pămînt. Ostroavele înverziră

în cîteva zile, apele străluceau și curgeau la vale cîntînd. Viața, încătușată pînă aci, sbucnea biruitoare. Și fiecare zi legă tot mai mult pe Oprea Nălucă de locurile acelea.

Într'o bună dimineață cucii începură a se striga și a'și răspunde cu voioșie din ostrov în ostrov.

Pădurarul venea din cînd în cînd pe la tîrlă, dar nu sta mult. Pribegea prin baltă și răsărea cînd pe la gura Dimulesei, cînd pe la Trăsură, cînd prin Arapu, cînd prin Bratușca. Până și pe la Blăsova și Coțofana îl văzuseră niște băltăreți. Celor ce-l întrebau ce caută pe acolo, le răspundea că a pierdut *„o boală de vită“*.

Numai în Sîmbăta Paștelui stătu mai mult la tîrlă și, cînd fu să plece, luă pe Oprea la o parte:

— Ce faci? Vii mîne la horă?

— Nu.

— Văru-tău Stoian și Iancu al lui Bou Negru sînt dulapcii și tu stai în baltă la vaci!.

— Lasă că-i bine și aici.

— Va să zică nu te lași de fata jitarului?

— Nu!

— De loc?

— De fel!

— Atunci aici să-ți putrezească osul!

— Și aici putrezește tot ca'n cimitirul satului.

— Așa, hai?

— Da!

— Bine!

Și pădurarul se lăsă cu luntrea la vale. Flăcăul făcu Paștele la tîrlă. Mama lui îi trimise însă pe ascuns o pască și vre-o douăzeci de ouă roșii.

Trecuseră și Rusaliile și Oprea era tot în baltă.

Ziua, cînd n'avea de lucru, se uita la vapoarele și vasele de tot felul ce treceau în susul ori în josul apei. Erau vapoare de călători, care mergeau repede, brăzdînd adînc Dunărea cu valuri mari, ce veneau, legănîndu-se ritmic, să isbească în maluri și să alerge de-alungul lor pe măsură ce vaporul se depărta. Pe un vapor de acestea cînta într'o zi muzica militară și lumea juca. Oprea chiui odată din adîncul plămînilor și amenință cu bîta, pe cînd o cocoană flutura în bătaie de joc o batistă albă.

În nopțile cu lună, Oprea se așeza pe malul apei și punea cavalul la gură. Cei trei dulăi care păzeau tîrla se așezau lîngă el, cu boturile întinse pe labele de dinnainte, cu ochii închiși. În răstimpuri pîrtia de lumină, svîrlită de lună pe ape, se rupea în nenumărați trandafiri de aur, care se împleteau în ghirlande fantastice, și aceste ghirlande se legănau ca bătute de adieri pe de desubtul apei. Erau clipe cînd jocul lor se potrivea atît de bine cu întorsăturile cavalului, în cît ți se părea că apele joacă după cîntecul lui Oprea Nălucă.

Dar într'o noapte întunecoasă, pe cînd Oprea nu putea închide ochii nici în polog din pricina țînțarilor, un cîntec frumos

începu a pluti pe ape. Cu cît se apropia, cu atît se desluşea mai bine. Era un cîntec rusesc, cîntat de vre-un pescar ce se ducea cu peşte la Brăila. Pădurile întorceau şi ele cele două versuri din urmă, şi pescarul aştepta stingerea ecoului spre a cînta mai departe.

...Cîntecul murise de mult şi flăcăul pădurarului nu putea adormi. Fără să ştie de ce, îi veni în minte că, în cîntecul acela, era povestea iubirii lui... Cînd şi cînd cîte-un ciuhurete înfiora singurătatea cu buciumul lui jalnic. Un vapor răscoli apele, umplu de vuet pădurile şi se perdu la vale, purtînd prin văzduh o stea verde...

Toamna goni pescarii de pe ape şi frunzele de pe sălcii. Vînturile ei frămîntau cu huet apele adînci şi pădurile ostroavelor. Şi iarna, care veni foarte curînd în anul acela, apucă tot în baltă pe Oprea Nălucă.

II.

Cele două femei se ghemuiseră lîngă soba rece, cu mînile în sîn, cu ochii în pămînt, ca două vinovate. Uriaşele valuri de vînt ale crivăţului înfuriat urlau prin văzduh ca sute de mii de fiare flămînde, smulgeau coperişurile de stuf, frîngeau pomii îngheţaţi, clătinau casele din temelii, svîrleau troiene întregi pe satul tăcut.

Casa în care trăiau cele două femei era aşezată tocmai în capul satului. Printr'un ochiu de geam, înfundat cu o sdreanţă de sac, vîntul arunca din cînd în cînd spulberătură de zăpadă. O bucată de hîrtie, care fusese lipită în loc de geam şi care se ţinea acum numai într'un colţ, flutura ca o pomeneată.

Cele două femei—mama şi fiica—stăteau acolo ca prinse'n cuie. Un motan, ghemuit între ele, torcea cu sgomot şi el părea singura viaţă'n casă. Iarna grea şi lungă înghiţise până şi gardul de nuiele, ce'nprejmuia locul. De vre-o septămînă cele două femei nu mai arseseră decît ce se milostiviseră vecinii. Jitarul murise şi le lăsaseră fără nici un sprijin.

— Că nu ne ia Dumnezeu şi pe noi odată!—oftă bătrîna.

Fata vru să spuie şi ea ceva, dar îşi muşcă limba din pricină că dinţii îi clănţăneau de frig. Numai după vre-o cîteva clipe zise:

— Cine m'o fi vorbind de rău, că mi-am muşcat limba până la sînge.

In acelaşi timp cînele începu a latra cu furie şi ele se uitară una la alta. Cineva bătu încetinel în geam şi cele două femei îngheţară. Sacul cu care era înfundat ochiul de geam spart fu împins de-afară de o mînă şi, prin spărtură, cineva strigă:

— Mamă Smarando, ţine cînele de rău că mă simt vecinii... V'am adus o tîrlie de lemne.

Smaranda se uită la fata ei, care înnălbise la faţă.

— Cine-i ăsta, fata mea?

— Oprea Nălucă.

Bătrîna eşi repede în bătătură. O momie neagră se apropie de ea:

— Innalt mai mai aveţi! Până să-l urc, m'a dat de trei ori vîntul jos!

Flăcăul se îndoi de şale, apucă tîrlia pe dedesupt şi răsturnă lemnele. Apoi zise:

— Noapte bună, mamă Smarando!... Ţine cînele de rău, până mă mai depărtez.

Şi se şterse în noapte, fără nici un sgomot, ca luat pe sus de vînt.

Spre primăvară însă vestea sbură ca glonţul prin sat. Suratele se strîngeau pe la cîte una, ferecau şi desferecau cum se pricepeau ele mai bine:

— Auzi, fa surată, că toată iarna le-a ţinut de lemne.

— Aşa am auzit şi eu.

— Păi ce crezi!

Cîte una făcea pe grozava. Se uita, prin prejur cu băgare de samă, ca şi cum s'ar fi temut de vre'un spion, coborî glasul şi zicea:

— Da 'eu am auzit altceva.

— Ce? Ce-ai auzit, leicuţă? Ba nu, zău

— Mai bine nu mai spun.

— Ei, şi D-ta acum! Par'c'o să ne-apucăm noi să batem toba.

— Auzi că i-a făcut lui Oprea.

— Cine?

— Eu, una, ştiu că nu.

— Aşa o fi. Ce crezi?

Şi tocmai prin săpfămîna patemilor a picat pădurarul la tîrlă. Priponi luntrea şi urcă malul. Dădu „bună vremea", coprinse toată tîrla într'o ochire şi întrebă pe văcar:

— Unde-i Mercana?

— Pe grind.

— Ad'o încoa şi pune-i funia'n coarne, s'o dăm dincolo, c'am măritat-o.

Văcarul plecă şi pădurarul se apropie de Oprea:

— Văcar ajunseşi. Acu vrei s'ajungi şi puşcăriaş?

— De ce?

— Pentru că furi lemne din pădurea Statului şi le cari la ibovnica ta.

Flăcăul nu zise nimic. Pădurarul arătă înspre un plop bătrîn

— Vezi tu plopul de colo?

— Ce-i cu el?

— In locul unde vine vîrful umbrei lui cînd stă soarele'n răscrucile cerului, se zice că-i îngropată o comoară. Dacă mai ridici o scurtătură de lemn pentru cele ce te-au înbrobodit şi te-au făcut de rîsul lumii, te adorm eu cu mîna mea şi te îngrop acolo, să-ţi cînte frunza lui şi'n miez de noapte. M'ai auzit?

Oprea se uita departe, peste vîrfurile sălciilor. Apoi într'un tîrziu zise:

— Taică, eu mă duc.

— Unde?

— In lume.

Pădurarul vru să spuie ceva, dar Onea aduse vaca şi ele luă pe lîngă luntre şi porni cu ea dincolo. De pe la mijlocul Dunărei chiui

— Băgaţi de seamă, că'mi pare c'o să vie apele mari.

Şi pădurile ostroavelor îşi strigară una alteia cu vuet prelung: „ape mari".

. . . .

Par'că vorbise într'un ceas rău Gheorghe Nălucă! Intr'o săptămînă apa crescuse cu trei palme. Ea umplea scursorile, surpa malurile, micşora grindurile, trimitea braţe în toate părţile, ca o oştire numeroasă care apucă pe drumuri deosebite, spre a se uni după oarecare timp. Turburi, gălbui, spumegate curgeau acum apele Dunărei, cărînd la vale plăvii de stuf, lemne, garduri. Intr'o zi, o salcie bătrînă plutea la vale cu rădăcinile 'n sus. Fel de fel de svonuri umblau prin lume. Mai la vale de Gropeni a fost găsită pe Dunăre o albie cu un copil în ea. Şi copilul gîngurea. După alte zece zile apele înconjurară tîrla pădurarului. Ele luceau în bătaia soarelui din ce în ce mai întinse, din ce în ce mai adînci, din ce în ce mai ameninţătoare. Sălciile se oglindeau în ele cu crengile în jos, şi supt apeţi se părea o altă pădure, un alt cer, o altă lume.

Oprea Nălucă se vedea prins. El cercă de mai multe ori pe zi semnul. Veneau, mereu veneau apele.

Se plimba pe mal cu mînile 'nfipte 'n brîu, cu ochii în pămînt. Şi cu cît se strîmta locul din pricina apelor, cu atît i se strîmta şi cercul gîndurilor lui. In vremea din urmă mintea lui frămînta numai planul de fugă cu Ilinca.

Un singur gînd îl durea: mama lui nu va mai avea traiu cu pădurarul, dacă se ducea el în lume. Cînd îi răsărea în minte chipul mamei lui, gîndurile i se risipeau, ca un stol de pasări speriate de o detunătură puşcă.

Şi apele veneau mereu... Toată lumea îşi scoase vitele din Baltă. Numai pădurarul mai atîrna. Dar în a doua Joi după Paşti se dădu bătut şi, încărcînd vitele pe pod, le trecu dincolo.

. . . .

Ajungînd la malul înnalt, fata se opri încremenită lîngă un butuc de viţă. Pe undele apelor ce uniseră Dunărea nouă cu cea veche tremura, ca o poleitură, blînda şi tainica lumină de lună. Din ostroave nu se mai vedeau decît vîrfurile sălciilor bătrîne, ca nişte mari pete de umbră, în jurul cărora licăreau ape iuţi.

Ilinca se uită la cireşul în floare şi nu-i venea să'şi creadă ochilor: malul se surpase pînă la el şi o parte din rădăcinele lui erau acum în văzduh, ca nişte biete mîini ce caută un sprijin. Ea se uită în jos şi o cuprinse ameţeala. Malul era drept şi înnalt. Apa se urcase până la jumătatea lui...

De undeva venea un miros de liliac...

Şi atunci, peste strălucirea apelor mari începu a pluti un trist şi duios cîntec de caval. El părea a isvorî din ape, a se topi în lumina de lună, a se fărîma în hohote de plîns. Oprea Nălucă îşi lua rămas bun dela locurile acelea.

Ilinca îl văzu cum creşte pe ape, cum se apropie, şi un fior de ghiaţă îi alergă prin spate. I se păru că se face uşoară ca un abur şi că se înnalţă dela pămînt. Liliacul în floare trimise o undă de miros ameţitor.

— Hai!

Ea legă funia de tulpina cireşului, aproape de pămînt, lăsă capătul ei jos, îşi făcu cruce şi începu a coborî.

— Incet, încetinel!

Flăcăul se uită la ea şi i se părea că pluteşte în sbor. Pestelcile ei în fluturi luceau în bătaia lumii, şi cîte-o floare de cireş se scutura în părul ei bălan. O floare de crăiţă îi licărea în cosiţă, ca o stea.

— Aşa, aşa!

Cîţiva bulgăraşi de pămînt porniră la vale cu un sgomot uşor şi plescăiră în apă. Cireşul pîrîi şi fata se uită în jos. Dar era abia la jumătatea malului şi, dacă 'şi-ar fi dat drumul, s'ar fi făcut praf până jos.

— Tot domol! Tot domol!

Fata încremeni însă pe loc. Mînele ei se încleştaseră pe funie şi tot trupu-i tremura. Atunci cireşul gemu, şi malul se surpă pe ei cu o detunătură năprasnică, îngropîndu-i la un loc cu florile albe şi rourate.

C. Sandu-Aldea.

Messina !...

S'a săturat pămîntul de lunga lui robie !.....
Și cu un muget groaznic de aprigă mînie,
El, tremurînd de ura răbdării din trecut,
Colibe și palate în praf le-a prefăcut.

Au fost !... Abia se știe de locul unde-au fost
Orașe înflorite, ce dat'au adăpost
La vesele popoare ce zac azi îngropate
Sub zidurile grele a' mîndrelor palate.

Și gemete grozave... suspine... tot s'a stins !...
Tăcerea e stăpînă căci moartea a învins ;—
Și-acei rămași în urmă s'au dus încet în lume
Luînd cu ei povoara durerii făr' de nume.

Messina !... Fosta-i oare în lumea celor vii
Un cuib de frumuseță, de flori, de poezii ?...
Azi numai valul mării s'aude 'n depărtare,
Ce parcă trist jălește cu voacea lui cea mare.

Matilda Poni.

Norocul lui Florea Drăgan.

Florea Drăgan aşteptă un veac până să pornească trenul. Plecase, pe-o vifornită cu zăpadă, înainte de miezul nopții, de-acasă, și ajunse la gară pân' a nu se face ziuă bine. Sluga zvîrli două țoale de lînă peste caii suri, care abureau cumplit, îi trase apoi, zmîncindu-i de urechi, și clătină din cap, ca și cînd ar zice : „Nu cred să nu vă umfle zmeii acum odată".

Florea Drăgan sări, din cîțiva pași, în gară și întrebă de bilete.

„Peste trei ceasuri, domnule. Peste trei și cincisprezece plecăm" zise un slujitor, care mătura în sălița de așteptare.

Lui Florea, dintăi nu i se părură așa de grele cuvintele acelea. „La urmă, bine c'aștept ; se putea foarte ușor să 'ntîrzii... ș'atunci era mai rău",—își zise el. Așa o nebunie de drum să-l faci pe termen e greu. Asară, tîrziu, căpătase telegrama și n'a putut să se mai gîndească și la plecarea exactă a trenului.

Dar nu trecu un sfert de oară, și iarăși întrebă pe servitor, dacă are să mai aștepte mult.

„Bine, domnule, am spus că peste trei și cincisprezece. N'a trecut decît cincisprezece. Așa dar încă trei în cap".

Dar Florea Drăgan crezu că'și bate joc de el, ș'abia acum își aduse aminte să-și cerceteze ceasornicul său. A ! avea dreptate măturătorul acela. Abia trecuse un sfert.

Și de-aici în colo așteptarea pentru el a fost o mare tortură. Cerca să se gîndească acasă, la femee, la copii ; ieșia să'și vadă caii, zdrobiți de goana nebună. Zădarnic însă... el vedea un singur chip ori încotro își îndrepta gîndul. Și chipul acela îl înlemnea, îl făcea, deodată, să'și piardă conștiința timpului, și, până treceau cîteva minute, lui i se părea c'au trecut ceasuri întregi.

Dar, înslîrșit, mașina șueră și bufnește pe nările largi, negre, șeful trenului zbiară ceva răgușit, și călătorii, încovoiați subt pachete, cu mersul și capetele într'o dungă, pășesc grăbiți, mărunțel, cu ochii la numerele de pe cupele.

Florea a fost întâiul care s'a urcat, și-i păru acum că'ndată va fi la soră-sa acasă. Dar, până să se pornească trenul, până s'ajungă la întâia gară, își pierdu iluzia aceasta, și neliniștea de

mai înnainte îl cuprinse din nou. Un gînd îl împintena încă şi-i da putere, dar gîndul acesta slăbea cu cît drumul ţinea mai mult.

Cînd se coborî din tren, ochii îi căzură pe-o slugă cunoscută.

— Da ce-i, Petre?

— Gata, domnule!

— Cum gata, măi?

— A murit azi noapte la cîntatul întâi al cocoşilor.

Florea Drăgan se urcă acum obosit în căruţă, şi sluga dădu biciu cailor. Aşa dar, a fost zădarnic gîndul lui, a fost numai o închipuire a sa că va scăpa de moarte. Dar iată, însfîrşit, soră-sa, Simina, de-acum are să se odihnească. Că'n urmă, ce-i viaţa asta toată? Un fleac. Ba nu un fleac, o batjocură. Creşti, te chinui, te lupţi, pentru ce? Pentru nimica. Iată soră-sa, Simina, s'a chinuit pentru nimica. Şi o nebunie generală stăpîneşte minţile oamenilor: n'au nimic cu moartea, nu se gîndesc la ea. Şi iată că moartea e stăpînă peste toţi. În urmă, îşi zicea el, dacă te gîndeşti bine, e o nebunie să trăeşti.

Şi pe cînd, în chipul acesta, i se părea lui că se linişteşte, căruţa se apropia mereu de sat. Şi cînd Florea a zărit mai întâi casa Siminei, casa în care ea sta acum aşa de liniştită, deodată i se umplură ochii de lacrimi, de'ntâile lacrimi, deodată începu să se înnăduşe de suspine. Săraca Simina, ce noroc puţin avu ea în viaţă! Săracii copiii ei, cît au rămas ei de părăsiţi! Căci tatăl lor murise cu trei ani mai înnainte; şi deatunci numai biata Simina ştie cît s'a năcăjit, cît s'a zolit cu lumea şi cu greutăţile vieţii. Simina şi cu Florea Drăgan! Căci Florea, cînd a plecat acasă, după înmormîntare, i-a zis: „Simino dragă, nu te supăra tu, să te'nbolnăveşti. Că iată eu trăesc încă. Şi eu, până mi-ajută Dumnezeu, am să te sprijin". Şi Florea s'a ţinut de cuvînt. I-a trimis, în toată luna, din plătuţa lui, ş'a rupt de multe ori lui dela gură, şi a sprijinit-o. Dar totuşi Simina era supărată de moarte.

Florea ş'a vărsat durerea pe drum. Acasă, încunjurat deodată de patru orfani mărunţei, inima lui se făcu mai tare ca piatra, şi lacrimă în ochii lui nu s'a mai ivit. Şi mititeii se lipeau, se acăţau de el cu mînuţele fragede, tinere, şi priveau mereu în ochii lui să vadă ce-o fi.

Dar Florea-i îmbuna: „Mama, drăguţi, a ostenit mult în viaţă. A muncit, a alergat. Acum, însfîrşit, a chemat-o Dumnezeu în cerul cel frumos, să se hodinească. Ş'a zis Dumnezeu către mine: Floreo, tu eşti mai mare şi mai tare. Ia tu copiii Siminei şi să fie ai tăi, să porţi grija de ei până vă voiu chema pe toţi aici în raiu, lîngă Simina".

După înmormîntare, Florea Drăgan i-a şi luat pe toţi patru şi a pornit cu ei acasă.

Orfanii, la casa lui Florea, cînd văzură alţi copii, întâi se sfiiră, apoi se 'mprietenîră şi 'n urmă 'şi începură jocurile.

Iar Florea Drăgan rămase să se lupte multă vreme cu gîndurile. Şi 'nainte de toate, credea el, că nevastă-sa nu va vedea cu ochi buni pe cei patru străini.

Şi Florea simţea că avea dreptate femeia. Din leafa lui amărîtă, îi va fi cu neputinţă să-i nutrească pe toţi. Dar are el un gînd mare, un plan luminos, care nesmintit trebue să-i reuşească. Ş'atunci nu le va fi greu, atunci va da Dumnezeu de vor fi toate bune.

Florea se şi gîndea să înceapă cu planul acesta. De mult poartă el slujba aceasta; de multeori i-au zis şefii, cînd se întîlniau rar cu el: „Domnule Drăgan, ce-i de nu mai mişti nimica? Aici vreai să 'mbătrîneşti? Dumneta, care-ai fost totdeauna aşa de distins, e păcat să putrezeşti aici. Iată, este postul cutare şi cutare".

Dar Florea le-a mulţămit totdeauna şi n'a cercat să se ridice mai sus niciodată. Pentru el, era de-ajuns să fie sănătos şi să poată trăi. E drept că de cînd începu s'ajute pe soră-sa, trăia cam greu, şi a şi voit în cîteva rînduri să înnainteze o rugare pentru un post mai bun, dar niciodată n'a putut compune rugarea aceia după placul lui.

Acum însă, cînd se duse şi Simina şi rămase cu orfanii ei, simţia cum curg cuvintele cererii, vedea cum se'nchiagă şirele, şi o neobişnuită căldură i se punea la inimă.

Dupăce vr'o săptămînă întreagă şi-a tot repeţit în gînd rugarea aceia, încălzindu-se, trăind clipe de adevărată înnălţare sufletească, bucurîndu-se de viitorul mai bun al lui şi al orfanilor, se hotărî să o scrie. A scris-o sara, dintr'una, făr' un greş, fără să aibă a mai adăuga ceva la dînsa. Se bucura de bucuria femeii, de bucuria micuţilor, cînd vor afla cu toţii schimbarea minunată ce are să se'ntîmple în viaţa lor. Dar acum, nu! Acum n'are să le spună nimic. Să le fie bucuria cu atît mai desăvîrşită, cînd vor afla vestea cea bună.

Florea Drăgan nu se putea nici gîndi la împrejurarea c'ar putea să nu fie numit în postul ce-l cerea. Rugarea lui era aşa de caldă, aşa de adevărată, aşa de sfîntă,—tot sufletul şi l'a pus în ea,—încît va fi cu neputinţă să nu reuşească. Vor fi ele şi alte cereri, de ale altora. Unii se vor răzima pe vrîstă şi pe anii de serviciu, alţii se vor răzima pe merite deosebite, vor fi şi de cei care vor plăti să ajungă. Dar cînd cei mari vor ceti pe rînd rugările tuturor, peste a celorlalţi vor trece în grabă, căci motivele ce le aduc ei sînt aşa de obişnuite... Şi se vor opri cu toţii asupra cererii lui.

Vor vedea aici o inimă bună, o inimă largă, un suflet creştinesc. Vor pomeni numele Siminei şi vor cugeta puţin cine a fost Simina aceia. Aha! vor zice: aceia a fost preuteasa din Viltori. Şi a murit săraca şi ea. Şi cîţi orfani spunea Florea nostru c'au rămas? Patru orfani! Săracii..! Săracul Florea, să-l numim pe el, că-i vrednic bărbat. Şi domnii cei mari, domnii cei bătrîni, care de mult au trecut peste amara luptă pentru pîne, ori poate nici cînd n'au trecut prin ea, se vor înduioşa cu toţii şi-i vor da postul acela cu toată inima.

Ah, ştie el Florea c'aşa va fi. Florea n'a glumit niciodată

în viață, Florea nu glumește nici acum. El s'a descusut tot sufletul, l'a descrețit din crețele cele mai ascunse, să-l vadă cei mai mari, tot, așa cum este. De aceia se bucură el de bucuria nevestei și a copiilor, cînd va veni cu numirea în mînă și-i va întreba: Ghiciți ce-i aci? Și ei nu vor avea de unde amarul lor să ghicească; iar cînd le va spune, au să plîngă cu toții de bucurie.

Puse cererea la poștă, recomandată, și de-aci în colo Florea Drăgan începu să-și trăiască partea sa de fericire în viață. Ziua muncea cu dragoste, cu patimă, era veșnic voios, încît colegii de oficiu de multe ori nu se împăcau cu el. Acum venit dela înmormîntarea soră-sa, cu patru orfani după cap, el însuși cu cinci copii, și totuși așa de voios! Florea de multe ori își isprăvea lucrul mai degrabă și ajuta celorlalți. Și-i venia nu numai să-i ajute, ci să-i îmbrățișeze pe toți.

Ziua așa, iar noaptea visa deștept, se moleșa în închipuirile bune, frumoase, ale viitorului. Ochii lui, dela o vreme, începură să clipească ca de boală, și inima lui nu mai avea o singură bătaie regulată. Se bucura, mai presus de toate, că poate face și el un bine în lumea asta. Poate să crească orfanii soră-sa, a Siminii. Și bucuria aceasta era așa de mare, încît îi îmbăta întreaga ființă.

Și nici nu luă în samă că trecură patru săptămîni, că trecuse termenul pentru darea postului, și el nu primise încă nici o înștiințare. Cînd însă, în oficiu, cineva pomeni de postul acela și că până atunci a trebuit să fie dat cuiva, inima lui Florea sări deodată din loc. Plecă în grabă la poștă și cercetă de n'are ceva recomandat. Nu avea nimic. Florea se liniști însă curînd. Au putut să mai amîne, zicea dînsul; cei mari nu-s siliți să îndeplinească ceva numai decît la termin.

Dar, de-aci încolo, aștepta totuși poșta cu mare neliniște. Dela o vreme, începu să pîndească din oficiu, de-acasă, de pe drum, căruța poștii, cum ar pîndi hoțul pe drumețul bogat.

Mai trecură cinci zile și nu primi nici un răspuns. În toată sara cerceta la poștă de n'are ceva recomandat. Și'și făcea curaj, se îmbărbăta. De ieșea pe drum o femee cu donița plină, inima-i zvîcnea cu putere, și'și zicea: în ia-sară sigur că'mi sosește actul de numire în noul post. De visa noaptea ceva, totdeauna își tîlcuia visul ca o veste bună.

În urmă, în ziua a șesea, la oficiu, dimineața, funcționarii vorbeau de ocuparea noului post.

— A fost cu noroc Ștefănescu, frate.

— Ștefănescu totdeauna a avut noroc.

— Totuși e prea mult. El trece din treaptă'n treaptă, cînd alți funcționari vechi putrezesc într'același post amărît.

— De cine vorbiți, întrebă Florea intrînd în birou.

— De Ștefănescu. Închipuește-ți, frate, a reușit și acum. Acela are noroc, nu glumă.

— Unde a reușit, întrebă Florea, albit deodată.

— La concursul cel din urmă. Știi...

Dar Florea Drăgan îi curmă vorba.

— Știu frate, dar fiți pe pace. De astădată n'a reușit dînsul.

— Cum să nu, iubite Floreo, zise un funcționar bătrîn? Poftim cetește gazeta oficioasă, — și-i dădu o gazetă proaspăt tăiată.

Florea o luă, ceti notița, o ceti a doua oară, a treia oară, și-i păru nespus de ridicol ce era scris acolo. „Pentru splendidele sale merite administrative, etc."

Florea puse gazeta pe masă și începu să rîdă îndelung.

— De ce rîzi, domnule Drăgan, îl întrebară colegii uimiți.

— Pentrucă ce-i scris e neadevărat, e numai o batjocură pentru bietul Ștefănescu. Altul e ales, nu el. Se vede că cineva vrea să-l batjocorească.

Ceilalți îl știau de omul cel mai serios și-l priviră deci uimiți:

— Cum se poate, domnule Florea, Monitorul nu minte niciodată?

— Acum, de data asta, a mințit. Vă spun că se înșeală. Știu cu siguranță că postul acesta e dat altuia, e rezervat pentru altul.

Și Florea Drăgan lucră în cancelarie, și înainte și după amiazi, liniștit ca totdeauna. Sara merse iar la poștă. Acum avea o scrisoare, deși nu recomandată. O scrisoare groasă... Desigur că acolo sînt actele lui și numirea în oficiu. O desfăcu îndată, găsi rugarea lui, și pe rugare două șire groase, răschirate. Și ce scrie, mă rog, așa pe scurt? — își zise Florea. Și ceti: „Fiind ales altul, cererea d-tale nu s'a putut împlini. Actele, în număr de patru, se retrimit". Atît și o subscriere.

„Ha!" — făcu Florea îngrozit — „se vede c'au nebunit cu toții și'și bat joc de mine". Funcționarii poștii priviră semnificativ la omul acesta care vorbia singur. Dar Florea ieși în grabă, merse acasă, porunci femeii să-i perie hainele cele mai bune, și, spunînd că-i trimis într'o afacere urgentă, oficioasă, până la orașul din apropiere, porni în noaptea aceia, la drum.

El era convins că cineva, din glumă proastă, a publicat și 'n foaie și i-a scris și pe hîrtiile lui același înțeles.

Ajuns în oraș, cu hîrtiile în buzunar, merse la șeful care-i zisese de multe ori: „Ce nu mai miști, domnule Floreo, și d-ta? Om cu atîtea calități, vreai să putrezești într'același post?"

Trebui să aștepte mult până să-l primească. Însfîrșit, însă, intră, cu hîrtiile în mînă.

— Iată Măria Ta, nu știu cine s'a bătut joc de mine și mi-a trimis rezoluția asta, care nu poate fi adevărată. Și-i întinse hîrtia. Șeful, care sta pe divan, gras și bine hrănit, luă hîrtia să vadă despre ce e vorba. Privi, strîmbă din nas și zise:

— Ce să-i faci, a reușit Ștefănescu, — și i-o întinse iar lui Florea.

— Adică, nu-i minciună ce-i scris aici și în foaie? — întrebă Drăgan, cu ochii holbați, gîfîind.

— Cum să fie minciună, domnule, cum să poți crede așa ceva?

— Adică, e adevărat că eu am căzut?—întrebă Florea, îngălbenit şi ofilit, ca şi cînd ar fi zăcut un an la pat.

— Cred că am de-aface cu'n om sănătos la cap. Dac'a reuşit Ştefănescu, n'ai putut să reuşeşti şi d-ta, într'acelaşi post.

Florea începu să se 'nnece: „Da, mă rog, rugarea... ştiţi cu copiii, ştiţi cu Simina, cu soră-mea şi cu orfanii?"

— Ştiu, omule, şi dă'mi odată pace. N'ai reuşit şi gata!... ce mai atita vorbă lungă?

In Florea se rupse ceva, se frînse pentru totdeauna, iar ceva nou, timid şi amărît, se trezi în el şi-i îmboldi din nou inima.

— „Uite, domnule dragă, faceţi o bunătate. Schimbaţi şirele acestea, precum că Florea Drăgan e numit."

Dar şeful îi tăia vorba furios.

— Se vede că d-ta eşti nebun. Aşa 'mi trebue. Îi spune omul un cuvînt de îmbărbătare, de laudă, cînd îi cercetează oficiul, i-i spune din complezenţă şi el crede deodată că-i prieten cu tine, că-i pe-o treaptă, că se poate răzăma pe sprijinul tău totdeauna. Ah, lingăii aceştia ai vieţii cit sînt de timpiţi şi de neciopliţi.

Şeful, cu aceasta, îşi întoarse spatele, îşi luă pălăria şi plecă.

Florea Drăgan stătu nemişcat până eşi, apoi se ridică în silă, genunchii abia 'l mai ţineau. Şi-i păru, cînd trecu pe urma şefului, c'ar fi rămas în urma lui un miros de grăsime rîncedă, un miros de descompunere de mort. Şi aerul acela i se urcă la frunte, îi trecu în cap, apoi şi-a perdut conştiinţa.

S'a trezit la poliţie şi, de-aci, cu mare greutate, pe dibuite, ajunse la gară.

Mergea acum spre casă, şi speranţa că va ajunge la o soartă mai bună îi pieri pentru totdeauna. Îi veniau frînturi din rugarea lui, cu Simina moartă, cu cei patru orfani, ca leafa lui de rîs şi cu unsprezece guri de săturat. Dar nu se mai putea încălzi de acele fragmente ale sufletului său. Zîmbea numai amar şi se gîndia ce păcat, ce profanare-a fost să'şi desvălue el sufletul înaintea oamenilor, ca înaintea lui Dumnezeu! Şi mai avea un punct de razim, o singură mîngîere. Ce bine că n'a spus nimic femeii, că n'a spus nimic copiilor. Acum, durerea şi desnădejdea lor l'ar ucide. Aşa încă va mai putea munci, până va avea zile. Şi, în hurducatul trenului, se gîndia cînd la norocul ce l'ar fi putut avea el, cînd la îndestularea femeii, cînd la fericirea copiilor. Şi'şi ducea batista cînd la un ochiu, cînd la altul, cînd la amîndoi...

I. Agîrbiceanu.

Concert simfonic.

Le remède au mélancoliques
c'est la musique.
Alfred de Musset.

De-ai fost vre-odată 'n patria durerii,
Sermane cetitor, o scumpe frate,
Închide ochii şi'n singurătate,
Ascultă bine muzica tăcerii...

Ascult-o: Par'că 'n taina primăverii
Prin golul sufletului tău străbate
Un ţîriit de grieri pe 'nserate
Şi-ţi cîntă 'ncet poemul mîngîerii..

Simţeşti topindu-se 'ntr'o dulce jale
Deşertăciunea suferinţii tale
Şi-o soarbe-apoi simfonica tăcere...

Iar doruri noi prin inima-ţi s'avîntă...
S'avîntă 'n armonii de re'nviere...
Şi cîntă'n jurul tău tăcerea... cîntă...

Mihai Codreanu.

Cronica Literară.

Profiluri femenine: Amalia Rosselli.

In genere, literatura femenină franceză jignește gustul prin personalismul și subiectivismul său exagerat. Mai în toate operele, autoarele apar ca răsfrînte în mii și mii de oglinzi, în toată goliciunea lor sufletească și, uneori, chiar trupească, în mii de atitudini mai mult sau mai puțin meșteșugite, mai mult sau mai puțin veridice sau verosimile, mai mult sau mai puțin estetice... Cea mai mare parte din operele lor sînt destăinuiri ale celor mai intime gînduri și simțiri, un jurnal intim în care se notează, clipă cu clipă, impresiile simple, așa cum chinuesc sufletul, cum tremură în inimă în momentul în care se resimt. Și o astfel de confesiune publică, oricît de împodobită, de poetică și literar scrisă ar fi, lovește neplăcut, jignește ceva delicat în noi.

Viața sufletească sentimentală, sinceră și adevărată, tinde să se închidă în ea înseși, se înfioară și se stringe în adîncurile celor mai ascunse cute ale sufletului, numai la gîndul unei indiscrețiuni.... Ideia generatrice a unei opere de artă poate fi în emoțiile intime ale artistului, opera însă nu izvorăște decît din nevoia artistului de a *obiectiva* această stare intimă într'o creațiune cu existență proprie, care să aibă puterea de a impresiona prin ea înseși, fără a fi însă această emoție intimă sau simpla ei transpunere.

De aceia revenim, poate, cu atît de mare plăcere la literatura femenină italiană, care, deși nu realizează calități de formă atît de desăvîrșite ca a unei M-me de Régnier, de pildă, nici puterea de expresie a unei Marcelle Tinayre, nici fantazia și meșteșugirea strălucitoare a unei contese de Noailles, captivează totuși tocmai prin acea lipsă de preocupare personală, prin năzuința activă de a *obiectiva* în creațiunile lor literare simțiri și idei foarte personale, de sigur, dar nu redate sub acea formă de confesiune publică, cu acea pecete de personalism indiscret, care displace în operele scriitoarelor franceze.

Și nu am schițat pentru cetitorii „Vieții romînești" profilul celei mai celebre și mai cunoscute literate, a aceleia care reprezintă pentru lumea intelectuală din Europa toată literatura femenină italiană și care e, în același timp, o „figură" în întreaga literatură contemporană; nu am vorbit încă de Matilda Serao, tocmai pentrucă am ținut să scot în relief această trăsătură la niște scriitoare mai tinere și de a doua mînă încă, cărora însă le aparține viitorul.

Amelia Rosselli este cea dintăi femee în Italia, care a scris pentru teatru, și, deși a scris multe nuvele și romane, dintre care unul, „*Fericirea pierdută*", e plin de observații drepte și analize fine asupra căsniciei, publicul italian nu i-a reținut numele decît atunci cînd, la un „concurs dramatic național", juriul a dat premiul unei drame, intitulată „*Sufletul*", al cărui autor era ea, și după care a scris și reprezentat pe scenă o a doua dramă, „*Iluzia*".

In ambele drame sînt puse probleme de psihologie sexuală, sau, mai bine zis, aceiași problemă de psihologie. Teza autorului este imposibilitatea de a acorda „sentimentul" cu rațiunea și logica, în ceia ce privește legăturile sexuale; imposibilitatea de a erta și a primi ca o nenorocire faptul brut al legăturii trupești dintre femeia iubită și altul, chiar cînd aceasta se datorește unei rătăciri de o clipă, chiar cînd se datorește numai violenții și, în tot cazul, cînd femeia nu a luat parte la el cu sufletul *(l'anima)*; imposibilitatea de a proporționa importanța actului material cu felul modern de a privi sufletul și actele omului.

In cea dintăi piesă, eroina, o fată care trăește singură, o viață de artist, făcînd pictură, pledează cu o violență pătimașă împotriva educației absurde ce se dă fetelor tinere din ziua de azi și, în special, împotriva misterului cu care se înconjoară fenomenele vieții sexuale. Urmarea inevitabilă a acestei educațiuni este ațițarea bolnăvicioasă a curiozității, senzualitatea și perversiunea lor, care le fac niște „gisculițe albe și nepătate", în aparență, dar niște adevărate „cocote sufletești", în realitate. Această pledoarie, prea pătimașă pentru o simplă discuție de idei, suggerează spectatorului ideia unei drame în existența acestei fete tinere, și, în adevăr, ea mărturisește lui Silvio, care o iubește și vrea să o ia de nevastă, că a fost violată în copilărie de o brută, care a surprins-o singură pe cîmp. Scena acestei mărturisiri e foarte frumoasă, și biata fată își apără cu mult foc și cu multă însuflețire adevărata ei feciorie, fecioria sufletească, fecioria sfîntă a sufletului ei rămas curat în trupul pîngărit. Silvio însă nu-și poate învinge „sentimentul", prejudecățile legate de „faptul în sine", și părăsește pe Olga, însurîndu-se cu o „gisculiță nepătată", care însă se nimerește să fie în realitate „o cocotă sufletească", cum îi prezisese Olga, și atunci el își înțelege greșeala.

Teza aceasta a fost pusă de multe ori, mai ales de poeții romantici, și a dat naștere la multe tirade retorice și înduioșări generoase. D-na Rosselli însă o pune cu pasiune, în umanitatea ei adevărată, cu înțelegerea sentimentală a femeii, cu o putere de argumentare plină de

mlădiere şi ingeniozitate în alegerea dovezilor, cu o însufleţire caldă şi simpatică, care au cîştigat publicul şi au făcut-o să rămîie, în Italia, autoarea piesei „Sufletul", deşi, din punct de vedere artistic, „Iluzia" e superioară.

In această din urmă piesă, eroina e o femee măritată, care are un moment de uitare de sine, o clipă de rătăcire, după care însă se trezeşte cu groază, urăşte pe acel ce a ademenit-o, nu simte decît oroare şi dezgust pentru greşeala ei; „trupul" singur a avut o clipă de slăbiciune, inima însă nu a avut nici o parte în această aventură. Bărbatul cunoaşte adevărul, ştie că cu „sufletul" femeia sa i-a fost credincioasă, cu raţiunea e convins că trebue să erte şi să uite, dar „nu poate". In două acte, este lupta aceasta dintre raţiune şi simţire la bărbat, supliciul femeei nenorocite, care primeşte în fiece clipă insulta izbucnită din exasperarea simţirii, care scapă în fiece clipă de sub controlul raţiunii, până cînd, în actul al treilea, Ema, încredinţindu-se că „ertarea" este *o iluzie*, o iluzie generoasă, se revoltă şi pleacă.

E în aceste două drame o înţelegere adîncă şi, în acelaşi timp, şi fină a problemelor sufleteşti, un dor de a le prezinta cu putere şi o independenţă de judecată, o îndrăzneală de a-şi arăta părerea împotriva şi pe deasupra opiniei publice stabilite,—ceia ce face şi mai preţioasă încă opera D-nei Rosselli, operă în care vom găsi, în sfîrşit, părerile şi sentimentele femeei în o mulţime de probleme delicate şi importante, şi în care, până acum, nu s'a pronunţat decît partea adversă.

Izabela Sadoveanu.

Cronica ştiinţifică.

— Aparatele de zburat mai grele decit aerul —

Dacă acum zece ani ar fi afirmat cineva că, în cel mult un deceniu, va fi posibilă construcţia de aparate de zburat mai grele decît aerul şi care să parcurgă cu una sau două persoane cercuri închise de mai mulţi chilometri şi să se menţie în aer cu conducătorul lor mai bine de o oră,—pe lîngă că nu ar fi fost luat în serios, dar ar fi fost privit de marele public şi, ceia ce e mai curios, de foarte mulţi oameni de ştiinţă, ca un utopist, ca un om ce visează lucruri nerealizabile pentru starea actuală a ştiinţii. Şi e foarte explicabil discreditul, în care se afla în ultimul timp, atît din partea marelui public, cît şi din partea multor specialişti, orice încercare şi orice lucrare pentru rezolvirea problemei navigaţiei aeriene, fie prin aparate mai grele, fie prin aparate mai uşoare decît aerul.

Chestia rezolvirii navigaţiei aeriene a fost una din puţinele probleme tecnice care să fi stîrnit atît de mult interesul şi entuziasmul atît al marelui public, cît şi al specialiştilor. Cînd, la 1783, fraţii Montgolfier făcură prima experienţă publică cu balonul lor de hîrtie, într'un mic oraş de provincie, la Annonay, vestea se răspîndi în toate părţile cu o iuţeală neexplicabilă faţă cu mijloacele de comunicaţie atît de neperfecte de pe atunci, lumea întreagă se entuziazmă, fraţii Montgolfier fură primiţi la Curte şi nu puteau face un pas afară din casă, fără să nu fie însoţiţi de o mulţime înflăcărată, care le făcea ovaţii. Toată lumea, specialişti şi nespecialişti, credea că construcţia de baloane mari, dirijabile, cu care omul să se poată mişca liber în aer, nu va mai prezenta nici o dificultate. Ori cine, indiferent dacă poseda sau nu cele mai elementare cunoştinţi de mecanică şi fizică, se credea chemat să rezolve această mare problemă şi se credea în drept să ceară dela public şi dela stat mijloacele pentru construirea unor aparate care, prin forţa lucrurilor, nu puteau da nici un rezultat practic apreciabil. Şi, timp de vre-o cincizeci de ani, marele public entuziasmat (specialiştii începură să-şi dea samă de dificultăţile, pe care le prezintă rezolvirea acestei probleme, şi de imposibilitatea învingerii

acestor dificultăţi cu mijloacele, pe care le punea la dispoziţie ştiinţa şi tecnica de pe atunci) aştepta dela oamenii cei mai puţini chemaţi şi dela, aparatele cele mai puţin studiate, rezolvirea problemei navigaţiei aeriene prin aparate mai uşoare decît aerul. In sfirşit, după multe dezamăgiri, entuziasmul, cu care fusese primită până atunci orice încercare în această direcţie, se schimbă în nepăsare şi, adesea, în băiae de joc. Şi cînd, mai tîrziu, veniră încercările, cu aparate studiate, ale unor oameni de ştiinţă ca, Giffard, Renard şi Krebs, fraţii Tissandier, etc., ele nu putură face nici o impresie. A trebuit să apară Santos-Dumont, cu nişte dirijabile (baloane cu cîrmă) puţin studiate, care din punct de vedere tecnic însemnau un pas înnapoi faţă de dirijabilul Renard şi Krebs, şi chiar faţă de acel al fraţilor Tissandier, dar care ştiu să stîrnească curiozitatea marelui public, pentruca acesta să înceapă să se intereseze din nou de această chestie. Şi dacă cincizeci de ani de încercări nereuşite au fost destul pentru a face pe mulţi să creadă că rezolvirea problemei navigaţiei aeriene prin aparate mai uşoare decît aerul este o utopie, cel puţin pentru multă vreme,—ce să mai spunem de încercările cu aparate mai grele decît aerul, aparate cu care din timpuri imemoriale, dela Dedal şi Icar, lumea încercase să învingă puterea gravităţiei şi să se mişte liber prin aer, aparate însă care, dată fiind starea de mai înnainte a ştiinţii şi mijloacele, pe care le punea technica la îndămînă, nu puteau duce la nici un rezultat? Astfel dar e foarte firească neîncrederea, cu care au fost primite chiar de mulţi ingineri şi oameni de ştiinţă primele încercări de aviaţie ceva mai reuşite, ale lui Ader, Santos Dumont, Farman, Delagrange, fraţii Wright etc.

Dacă, în cele de mai sus, s'a dat o aşa de mare importanţă atitudinii marelui public faţă de problema care ne interesează, lucru care nu se face de obiceiu în chestiile de ştiinţă pură, sau în celelalte chestii tecnice, cauza e că progresele ce se pot realiza în această direcţie sînt, mai mult decît se crede, condiţionate de interesul şi atenţia ce le-o dă marele public. Pentru a rezolvi o chestie de ştiinţă pură experimentală, e destul unui savant să se închidă în cabinetul lui de lucru şi în laborator, interesîndu-l, în cele mai multe cazuri, prea puţin ceia ce va crede marele public despre chestia ce şi-a ales-o şi despre rezultatele ce le va căpăta. Intr'un asemenea caz, pentru mersul ştiinţii e absolut indiferent, dacă chestia deşteaptă interesul şi entuziasmul marelui public, cum a făcut-o descoperirea radiului, sau dacă trece neobservată, cum au trecut atîtea alte lucrări ştiinţifice, de multe ori foarte importante. In chestiile tecnice, lucrurile stau altfel. Şi aici, ca şi în ştiinţele experimentale, numai cu teoria pură nu se poate realiza nimic, sau prea puţin; şi aici, teoria trebue să meargă paralel cu experienţa. Dar, pe cînd la ştiinţele experimentale experienţele se pot face în cele mai multe cazuri în laboratoare, care în statele civilizate stau la dispoziţia tuturor oamenilor de ştiinţă, în chestiile tecnice experienţele sînt în majoritatea cazurilor foarte costisitoare şi nu se pot face decît în fabrici. Laboratorul ştiinţelor tecnice e fabrica. Dar fabricele nu-s la dispoziţia ori-cui; şi, din această cauză, pentru ca o idee să fie experimentată, trebue să aibă cît mai mulţi sorţi de reuşită, pentru ca, riscurile fiind cît mai mici, să inspire încredere fabricantului proprietar.

Chestia rezolvirei navigaţiei aeriene e o chestie tecnică, în care, deci, teoria singură nu poate realiza nimic, sau mai nimic. In acelaş timp, ideile nouă în această direcţie nu prea pot inspira mare încredere industriaşilor, întreg domeniul fiind prea puţin studiat şi prea mulţi nechemaţi ocupîndu-se cu el, aşa încît azi chiar unui specialist îi este foarte greu să aleagă ideile bune de cele răle. De aceia, problema navigaţiei aeriene ameninţa să rămie de domeniul pur teoretic, experienţele prea costisitoare nefiind de cele mai multe ori permise de mijloacele specialiştilor, care se ocupau de această chestie, dacă sgomotul care se făcu în jurul cîtorva experienţe reuşite n'ar fi atras atenţia unor mari capitalişti din apus, care dădură inventatorilor mijloacele de a-şi pune în aplicare lucrările lor în această direcţie. Şi, dacă aparatele de zburat mai grele decît aerul şi, mai ales, dirijabilele au făcut progrese atît de mari în timpul din urmă, aceasta se datoreşte în mare parte interesului, pe care unele experienţe l-au deşteptat în marele public, şi încurăjărilor morale şi materiale, pe care aviatorii le-au primit dela el.

Se înţelege prin aparate de zburat mai grele decît aerul, acele aparate, care se susţin în aer, nu fiindcă greutatea lor specifică e mai mică decît a aerului ambiant, nu fiindcă, posedă ca baloanele, rezervoare pline de un gaz mai uşor decît aerul, ci acele care, fiind mai grele decît aerul, se susţin în atmosferă prin mijloace mecanice, întocmai ca păserile, cheltuind energie. Aparatele de zburat mai grele decît aerul, care s'au construit pînă acum, se pot împărţi în trei mari clase: 1) Ortoptere sau ornitoptere, 2) aeroplane şi 3) helicoptere.

1). Cea mai veche soluţie a consiat în aceia că s'a căutat a se reconstitui cît mai bine zborul păserilor, nu însă zborul planat al păserilor mari, ca vulturii şi cocostîrcii, care cu aripele întinse pot străbate distanţe mari fără să facă nici o mişcare, ci zborul păserilor mici şi al insectelor, care, pentru a se putea susţine în aer, trebue să bată repede din aripi. Astfel s'a născut sistemul *ortopterilor* sau *ornitopterilor*, sistem care, incontestabil, era cel mai puţin chemat să dea rezultate mulţumitoare. Pe lîngă dificultăţile ce prezintă realizarea lui şi care erau imposibil de învins de ştiinţă, nu numai în stadiul de acum cîteva secole, dar chiar în starea ei actuală, apoi această clasă era din punct de vedere mecanic principial greşită.

Ortopterile sînt din punct de vedere mecanic greşite, fiindcă se susţin în aer prin lovituri sacadate, şi mecanica spune că prin lovituri sacadate se pierde o parte din efect, şi, deci, pentru, a ridica o greutate cu o ortopteră, va fi necesară o putere mai mare, decît pentru a ridica aceiaşi greutate cu ajutorul unei maşini de zburat, la care mijloacele de

susţinere lucrează în mod continuu. Un alt neajuns e că transformarea mişcării rotative, pe care ne-o dă motorul în mişcarea alternativă, de multeori foarte complicată, a aripelor, necesitează un mecanism greu, complicat şi, de cele mai multe ori, foarte delicat. In sfîrşit, e de neadmis că se va putea vre-o dată imagina un aparat, ori cît de bine studiat şi de complicat ar fi el, care să ne dea lovitura de aripă a păserilor, în toată complexitatea şi variaţia ei.

Aceste sînt cîteva din neajunsurile ornitopterelor, neajunsuri strîns legate de înseşi caracterele esenţiale ale acestei clase, neajunsuri care, deci, nu se poate spera că se vor putea altfel suprima în viitor, decît renunţînd la întregul sistem. Din această cauză, ele au fost în timpul din urmă complect părăsite [1]). Pe vremuri însă ele formau singura clasă de aparate de zburat, mai grele decît aerul, şi din timpuri străvechi până acum vre-o patruzeci de ani, cînd Ponton d'Amécourt imaginează prima helicopteră, istoria aparatelor de zburat mai grele decît aerul se confundă cu istoria ornitopterelor.

Celelalte două sisteme, deşi principial diferite, au apărut totuşi aproape în acelaşi timp, acum vre-o patruzeci de ani, dar n'au început să dee rezultate practice aproape satisfăcătoare decît în ultimii doi-trei ani.

2). *Aeroplanele*. Dacă mişcăm orizontal în aer un plan înclinat, aerul opune rezistenţă mişcării planului şi, în acelaşi timp, aerul comprimat sub plan tinde să-l ridice în sus. Acesta e principiul aeroplanelor şi al zmeelor.

Pentru a urca un zmeu, mai ales cînd vîntul nu e tare, copilul aleargă contra vîntului, mişcă planul înclinat contra aerului şi, din rezistenţa opusă de particulele de aer mişcării suprafeţei înclinate a zmeului, rezultă susţinerea întregului sistem. O dată zmeul sus, suprafaţa înclinată rămîne fixă, sau aproape fixă, vîntul venind cu o viteză oarecare să bată în ea, susţinînd astfel întreg sistemul. La aeroplan suprafeţele înclinate se mişcă în tot timpul zborului, cu o viteză anumită, cheltuind energie. Şi e de observat că ceia ce condiţionează forţa ascenzională a unui aeroplan nu e viteza lui absolută faţă de pămînt, ci viteza lui relativă faţă de particulele de aer. Aşa că un aeroplan se va ridica şi menţine mai uşor în aer, cînd va zbura contra vîntului, decît cînd va zbura cu vîntul.

Rezistenţa opusă de aer, şi deci şi forţa ascenzională a aeroplanului, e cu atît mai mare cu cît: a) suprafaţa e mai mare, b) cu cît înclinaţia faţă de direcţia mişcării e mai mare şi c) cu cît viteza faţă de particulele de aer va fi mai mare. Deci, pentru aceiaşi greutate, aripele unui aeroplan vor fi cu atît mai mici, cu cît aeroplanul va avea o viteză mai mare. Calculele şi practica au dovedit că nu e bine să se încline prea tare suprafeţele de aeroplan, căci atunci rezistenţa ae-

1). Cîţi-va aviatori diletanţi germani n'au desperat încă să rezolve în acest mod problema navigaţiei aeriene.

rului capătă valori prea mari, şi s'a dovedit teoretic, şi empiric, că cele mai bune rezultate se capătă cu suprafeţe înclinate între 4°—6°. Aşa se explică de ce suprafeţele susţinătoare ale aeroplanelor moderne nu au o înclinaţie care să treacă de 6°.

Pentru a se menţine în aer, aeroplanul are nevoe de o anumită viteză. Să stea pe loc, e imposibil. Pentru realizarea şi păstrarea acestei viteze, fără care zborul nu e cu putinţă, se consumă energie, e nevoe de forţă motrice. Aeroplanul are, deci, nevoe de un motor. Motoarele aeroplanelor, pentruca acestea să se poată menţine în aer, trebue să fie puternice şi uşoare. Rezolvirea problemei navigaţiei aeriene, fie prin aparate mai uşoare, fie prin aparate mai grele decît aerul, deci, nu e decît o chestie de motor. Şi nu trebue să credem că evoluţia atît de repede, în timpurile din urmă, a mijloacelor de navigaţie aeriană se datoreşte vre-unei invenţii mari, făcute de curînd în această direcţie. De aproape 10 ani, teoria aeroplanelor e destul de bine stabilită, şi, dacă de-abia în timpul din urmă s'a putut realiza ceva pe terenul acesta, lucrul se datoreşte aproape exclusiv faptului că industria automobilelor, care a progresat atît de repede în timpul din urmă, ne-a pus la dispoziţie motoare destul de puternice şi de uşoare, care să poată comunica unui dirijabil o viteză mai mare de 10 m. pe secundă şi să permită susţinerea în aer prin mijloace mecanice. Evoluţia aparatelor de navigaţie aeriană e strîns legată de evoluţia motoarelor uşoare, şi nu se va putea realiza vre-un progres apreciabil în cele dintâi, atîta timp cît industria nu va pune la dispoziţie motoare din ce în ce mai uşoare.

Sînt multe îmbunătăţiri, care s'ar putea aduce aeroplanelor moderne, îmbunătăţiri care se cunosc, unele, de mai bine de 15 ani, dar care însă nu pot fi aplicate, fiindcă ar face aeroplanele prea grele pentru motoarele de care dispunem acum.

Motoarele uşoare, pe care ni le pune la dispoziţie industria, sînt motoare cu benzină, cu un mare număr de cilindri: 4—32 (cele mai multe au 8—16), şi cîntăresc în mediu, cu carburator, 2—2,5 Kgr. de cal-putere. După părerile specialiştilor, nu mai putem spera ca acest soiu de motoare să se îmbunătăţească cu mult, aşa că, desigur, aeroplanele viitorului vor avea alt soiu de motoare, poate turbine de gaz. Două Kgr. de cal putere pare a fi limita, până la care se pot construi motoare uşoare de benzină cu mişcare alternativă, şi o uşurare mai departe a motorului va face ca acesta să fie atît de delicat şi să se strice atît de uşor, încît n-ar mai fi de întrebuinţat.

Afară de plane susţinătoare şi de motor, aeroplanele mai au nevoe de un mijloc de propulziune, de un propulzor, care să transforme puterea motorului în viteză. Singurul tip de propulzor întrebuinţat la aeroplanele moderne este acelaşi, care se întrebuinţează şi la dirijabilele şi vapoarele actuale, adică este helicea.

Din punct de vedere mecanic și cinematic, helicea e tipul ideal al propulzorilor. Din nenorocire, însă, nici până acum nu avem o teorie mecanică admisibilă a helicei aeriene. Tot ce se știe, e că ea ar lucra cam ca un șurub, care, făcînd mutelcă din aer, învîrtindu-se, caută să se mişte axial. Faptul că până acum nu avem o teorie admisibilă a helicei aeriene e foarte explicabil, căci chestia prezintă dificultăți așa de mari, încît până acum nu avem nici măcar o teorie a helicelor hidraulice, întrebuințate de atîta timp la vapoare, și a cărei formulare ar avea o importanță practică atît de mare [1].

Helicele aeriene, așa cum le avem acum, sînt departe de a fi satisfăcătoare. Ele n'au, în cel mai bun caz, decît un coeficent mecanic de 60%, adică din puterea întreagă a motorului numai 60% e transformată în viteză, restul de 40% se pierde pentrucă helicele, neputînd fi calculate, nu pot fi bine construite. Nici până acum nu s'au făcut experiențe, care să stabilească dacă helicele cu pas mic și cu un număr mare de învîrtituri, așa cum sînt întrebuințate la aeroplanele franceze, sînt mai bune, sau mai rele, decît helicele cu pas mare și cu un număr mic de învîrtituri, așa cum le întrebuințează frații Wright. S'a spus de atîtea ori, încît a devenit o banalitate, că problema navigației aeriene e o chestie de motor; ea e, cel puțin, tot atîta și o chestie de propulzor, de helice,—helicea fiind, după motor una din părțile însemnate ale aeroplanului susceptibilă de a fi mult îmbunătățită.

Și acum putem trece la examinarea principalelor tipuri de aeroplane moderne.

a) *Aeroplanul Voisin.* E aeroplanul cu care Farman și Delagrange au repurtat succese atît de strălucite. Aeroplanul Voisin e un biplan: are două suprafețe susținătoare, așezate una peste alta. Suprafața aripelor e în total de 40 m. p., cu o lățime de 10 m. La spate sînt 2 suprafețe orizontale, mai mici. În aer sînt curenți neregulați, ascendenți și descendenți, care pot strica echilibrul longitudinal al aeroplanului. Rolul suprafețelor de la spatele aeroplanului e același ca și rolul coadei de la păseri, e de a împedeca, sau cel puțin de a micșora, efectul acestor curente neregulate, și, din cauza aceasta, ele sînt numite stabilizătoare o-

1) Pentru a da o idee, de cît de puțin siguri sînt inginerii, în calculul și construcția helicelor hidraulice, vom cita următoarea întîmplare: înnaintea unei curse de bărci-automobile din Monaco, i se rupe unei bărci, care avea mulți sorți de victorie, rînd pe rînd, helicea montată și cea de rezervă. Cursa trebuia să aibă loc a doua zi, încît nu mai era timp să se ceară la fabrică o helice nouă. Proprietarul bărcii, desperat, montează atunci o helice de la o barcă veche, construită pentru un motor de 2 ori mai mare, pentru un alt număr de tururi și cu alt pas decît helicea bărcii de cursă. Pentru a o putea monta, diametrul helicei fiind prea mare, e nevoit să-i tae și vîrful aripelor. A doua zi, era sigur că motorul se va opri înnainte ca barca să fi parcurs 500 m. În realitate, barca, care, cu helicea calculată și construită anume pentru ea și pentru motorul ei, făcuse 22 noduri pe oră, făcu în ziua cursei, cu helicea de ocazie și mutilată, 26 noduri pe oră și eși învingătoare!

rizontale. Un aeroplan va fi cu atît mai stabil, cu cît distanța între suprafețele susținătoare și cele stabilizatoare va fi mai mare, după cum un automobil e cu atît mai stabil, cu cît distanța între roți e mai mare.

La spate avem un plan vertical, care servește de cîrmă verticală, și în față unul orizontal, care servește de cîrmă de adîncime. Întreg aparatul e mișcat de o helice așezată între cele două suprafețe susținătoare, acționată de un motor de 50 cai putere, care face 1200—1500 tururi pe minută.

Aeroplanul e așezat pe 4 roate și cîntărește 530 Kgr. Ridicarea se face în modul următor: Aviatorul stă între cele 2 suprafețe susținătoare, avînd la spate motorul și în față un volant, asămănător cu volantele de la automobile. Trăgînd spre el, sau împingînd înnainte volantul, el acționează cîrma de adîncime, învîrtindu-o la dreapta sau la stînga pe cea verticală. Helicea pusă în mișcare, aeroplanul înnaintează cu o iuțală din ce în ce mai mare. Cînd s'a ajuns viteza de 60 Km. pe oră, roțile de dinnapoi părăsesc pămîntul, aviatorul trage spre el volantul, așezînd cîrma aproape orizontal, și aeroplanul se ridică în aer, unde poate fi ușor condus cu ajutorul celor două cîrme.

b) *Aeroplanul Wright.* Și acesta e un biplan. Cîrma de adîncime, așezată tot în față, e formată de data aceasta din două suprafețe așezate una peste alta. La spate este cîrma de direcție, formată din două suprafețe verticale.

Propulziunea se face cu ajutorul a două helice de lemn, care se învertesc în senz contrar, acționate de un motor de 25—30 cai putere. Mai interesant este că la Wright, direcția nu se capătă numai cu ajutorul cîrmei verticale, ci și prin deformarea (gauchissement) suprafețelor susținătoare, întocmai ca aripele paserilor cînd vor să facă o curbă: capătul dintr'o parte a suprafețelor susținătoare se apleacă în jos, pe cînd celalalt capăt se îndoae în sus, și, în același timp, se întoarce cîrma verticală.

Comanda aparatului se face cu ajutorul a patru mînere așezate cîte două, la dreapta și la stînga aeronautului. Cele două mînere de dinnainte acționează cîrma de adîncime, cele din urmă diformează suprafețele susținătoare și acționează cîrma de direcție. Aeroplanul nu mai e așezat pe roate, ca aeroplanul Voisin, ci pe niște patine de lemn, așa că nu se poate ridica singur. Pentru a se putea ridica, el parcurge o distanță de 20 metri pe o șină de lemn, fiind tras de o greutate de 700 Kgr. care cade de pe un stîlp. Ajuns la capătul șinei el se ridică ușor în aer.

Înnainte de a trece la examinarea altor tipuri de aeroplane, credem că e interesant să facem o comparație între aeroplanul Voisin și cel american.

Primul fapt ce ne lovește este că, pe cînd aeroplanul francez se poate ridica prin propriele lui mijloace și de pe orice teren (după ex-

periențele lui Farman, chiar de pe cele mai improprii pentru acest lucru, (de pe un cîmp arat de ex.), aeroplanul fraților Wright are nevoe de șină, de stîlp și de o greutate de 700 Kgr. Un defect la motor (lucru care la motoarele ușoare actuale, care sînt atît de delicate, se întîmplă foarte des), și aeroplanul american, căzut la pămînt, nu se poate ridica decît după ce va fi fost transportat la aparatul de lansare.

La aeroplanul Wright lipsesc apoi suprafețele stabilizătoare: lipsește coada aeroplanului. E drept că Wilbur Wright susține că stabilizătoarele, atît cele orizontale, cît și cele verticale, mai mult încurcă de cît servesc, căci curenții atmosferici nu lovesc, în majoritatea cazurilor, în mod egal suprafețele stabilizătoare și cele susținătoare, și că, fără aceste suprafețe, aparatul e mai mlădios și permite o descriere de curbe mici de tot. Suprimarea suprafețelor stabilizătoare, însă, nu se poate face fără a micșora stabilitatea întregului aparat, și, dacă luxul de a se lipsi de ele și-l pot permite frații Wright, care fac sportul acesta de mai bine de cinci ani, lucrul acesta nu și-l poate, desigur, permite un novice. Superioritatea aeroplanului american față de cel francez constă în deformarea suprafețelor susținătoare, și probabil că toate aeroplanele care se vor construi de acum înainte, vor face uz de această deformare.

In sfîrșit aeroplanul american are două helice, care se învîrtesc în senz contrar, pe cînd aeroplanul francez are numai o helice. Sistemul cu două helice prezintă, din punct de vedere teoretic, avantaje incontestabile; el are însă, din punct de vedere practic, un mare neajuns. Dacă la aeroplanul Voisin s'ar rupe helicea,—lucru ce se poate întîmpla foarte ușor, de oarece helicele sînt organe delicate,—aeroplanul s'ar scobori încet, într'o curbă grațioasă, fără nici o primejdie pentru aviator. Nu tot același lucru s'ar întîmpla însă la aeroplanul Wright: aici o helice rupîndu-se, pe cînd cealaltă continuînd să lucreze, echilibrul e imediat stricat, și aeroplanul cade la pămînt, descriind o spirală, întocmai ca o pasere înnaripată. Accidentul lui Orville Wright în America, care a costat viața unui ofițer american și în care și inventatorul era să-și găsească moartea, e o probă de neajunsurile pe care le prezintă pentru moment acest sistem.

Nu ne vom opri decît prea puțin asupra celorlalte aeroplane, toate inferioare aeroplanelor Voisin și Wright. Ne mulțumim să observăm că unele din ele, ca aeroplanul Esnault-Pelterie și unele din aeroplanele Blériot, sînt *monoplane*: suprafața susținătoare nu mai e despărțită în două părți, așezate una peste alta. Monoplanele au asupra biplanelor avantajul că sînt mai mlădioase, permit o descriere, cu viteză, de cercuri mici de tot, și că realizază viteze mult mai mari, opunînd aerului o rezistență mai mică. De aceia, probabil, aeroplanele viitorului vor fi toate monoplane. In schimb, pentru moment, biplanele trebuesc preferate, fiindcă sînt mai întăi de toate, mai ușor de construit, de oarece sînt mai stabile față de curenții neregulați atmosferici, care ar veni să bată lateral în aripi, și fiindcă la monoplanele actuale sîntem constructiv nevoiți să punem helicea în fața planurilor susținătoare, iar nu în centrul de rezistență, ceia ce face că toate monoplanele moderne au tendința, deși toate sînt prevăzute cu stabilizătoare mari, orizontale, de a se precipita cu vîrful în pămînt.

In stadiul, la care a ajuns acum construcția aeroplanelor, ele nu numai că nu pot fi introduse în viața practică, dar constituesc un sport adesea foarte periculos. Aeroplanele vor putea fi introduse în viața practică atunci cînd vor fi prevăzute cu aparate stabilizătoare automate, asemănătoare aparatelor stabilizătoare dela torpile, și care, mișcînd o serie de cîrme orizontale și verticale, să restabilească automatic echilibrul stricat de curenții atmosferici neregulați, și să readucă aeroplanul la poziția, din care fusese deviat de aceste curente. Aparate de acest fel au fost imaginate și brevetate în timpul din urmă foarte multe, și unele din ele pot fi întrebuințate. Unele însă cer restabilirea echilibrului dela un giroscop, ca aparatul Regnard, altele dela un pendul, ca aparatul Davidescu.

Dar aparatele acestea sînt grele, și motoarele de care dispunem nu permit întrebuințarea lor. Cu timpul motoarele ușurîndu-se, se va schimba și construcția și forma aeroplanelor. Aeroplanele viitorului vor avea, de sigur, viteze mari: 150—200 Km., poate și mai mult, și de aceia vor avea nevoe de suprafețe susținătoare mici de tot, vor fi deci, probabil, monoplane. Toate vor avea aparate de restabilirea automatică a echilibrului, așa că va fi posibilă întrebuințarea, fără prea mare risc, a sistemului cu 2 helice. Modul de ridicare a aeroplanelor va fi, poate, altul decît acel al aeroplanelor moderne. Modul de lansare al aeroplanelor Wright va, fi probabil, cel întăi părăsit. Cu cît va crește viteza aeroplanelor, și, deci, cu cît suprafețele susținătoare vor deveni relativ mai mici, modul de ridicare al aeroplanelor franceze, care pentru moment dă rezultate satisfăcătoare, va trebui să fie părăsit și el, căci pe roate nu se pot realiza viteze mai mari de 100 Km. decît pe șosele bine îngrijite. E posibil ca aeroplanele viitorului să fie prevăzute cu helice verticale, care să le ajute să părăsească pămîntul. In sfîrșit, motoarele fiind ușoare și puternice, se vor putea construi aeroplane destul de solide, pentruca cineva să se poată risca cu ele la înnălțimi mari, de 1000—1500 m.[1]); și atunci va fi posibil să se realizeze așa numitul zbor cu velă (vol à voile), atît de sigur, al paserilor mari, ca vulturii, cocorii și cocostîrcii, care cu aripele întinse, folosindu-se de înnălțimea la care se găsesc, de viteza căpătată și de diferiți curenți atmosferici ascendenți parcurg destul de repede distanțe mari, fără să facă nici o mișcare.

Pînă atunci aeroplanele nu vor constitui, cum am spus, decît un

1). Până acum recodul îl ține Wilbur Wright, cu un salt de 100 m.

sport, adesea periculos. O neprevedere, o greşală a conducătorului, şi aeroplanul dezechilibrat cade la pămint. Şi dacă Wilbur Wright deţine recordul timpului, al innălţimii şi al distanţei, meritul nu e atit de mare al lui W. Wright, inventatorul, cit al lui W. Wright, conducătorul de aeroplane. Recordurile le datoreşte el nu atit talentului lui inventiv şi constructiv, cit dibăciei şi extraordinarei lui forţe nervoase, care i-au permis să-şi ţie incordată atenţia mai bine de două ore. Şi, astfel, am ajuns iar de unde am plecat: *evoluţia aeroplanelor, ca şi evoluţia tuturor celorlalte mijloace de navigaţie aeriană e strins legată de evoluţia motoarelor uşoare, şi, cind acestea din urmă se vor putea construi destul de uşor, construcţia aeroplanelor practice nu va mai prezenta nici o dificultate.*

3). *Helicopterele.* Acestea cer susţinerea in aer dela o pereche sau dela un număr cu soţ de perechi de helice verticale egale, care se invirtesc, două cite două, in sens contrar. Helicopterele au faţă de aeroplane neajunsul că, pentru a ridica aceiaşi greutate, consumă o forţă mult mai mare decit aeroplanele, şi apoi sint mai periculoase decit acestea, de oarece aici o rupere a unei helice, pentru moment atit de delicat construită, insemnă o catastrofă.

In stadiul actual al navigaţiei aeriene, helicopterele au rămas mult in urma aeroplanelor. Nu ştim ce ne rezervă viitorul; e probabil insă că şi acest soiu de maşini de zburat va avea soarta ornitopterelor.

Em. Triandafil.

Cronica Externă

Evenimentele din Turcia

Regimul constituţional din Turcia a trecut printr'o criză din cele mai grave. Abdul Hamid, care părea a fi inţeles minunat că regimul constituţional este o necesitate, fără de care nici un Sultan numai poate aspira astăzi la pretenţia de a domni asupra imperiului otoman, a incercat să innăbuşească constituţia printr'o lovitură perfidă şi dosnică şi să reintroneze, astfel, absolutismul. Bine inţeles că la acest atac Tinerii Turci au răspuns cu cea mai mare energie şi rezultatul acţiunii lor a fost strălucit. In citeva zile ei au reuşit nu numai să asigure continuitatea regimului constituţional, dar incă să detroneze pe Abdul Hamid şi să distrugă ultimele rămăşiţi ale faimosului regim hamidian. Ca isbînda finală să fi rămas de partea Tinerilor Turci, nu este de mirare. Atmosfera generală le era favorabilă şi vintul vremurilor bătea in visiele lor. Dar ceia ce a fost surprinzător a fost repeziciunea cu care au ciştigat supremaţia. In mai puţin de opt zile, după contra revoluţia uneltită de Abdul Hamid, Tineri Turci erau sub zidurile Constantinopolului, cu două corpuri de armată, cel din Salonic şi cel de la Adrianopol, şi cucereau, aproape fără nici o impotrivire din partea soldaţilor Sultanului, palatele imperiale şi ministerele, obligind pe Abdul Hamid să abdice şi să plece la Salonic, ca prisonierul lor, intovărăşit numai de citeva cadine şi citiva servitori.

Din repeziciunea, cu care Tinerii Turci au procedat şi din lipsa de impotrivire serioasă ce au intimpinat, lumea s'a putut convinge, pe de o parte, de insemnătatea mişcării pe care ei au creat-o in toată lumea otomană şi, pe de altă parte, de iluziile ce işi mai făcea incă Sultanul despre puterea lui.

Se ştia că mişcarea Tinerilor Turci este o mişcare insemnată, dar mulţi credeau că era la mijloc mai mult un entuziasm trecător, datorit vrăjmăşiei pe care regimul hamidian o sămănase in toate straturile societăţii, şi, in orice caz, toţi socoteau că in imperiul otoman sint multe

clase sociale, adinc credincioase vechiului regim și gata ori cind să se ridice împotriva ideilor pe care Tinerii Turci le reprezentau. Cu alte cuvinte, se credea că sînt în masele musulmane tezaure ascunse de reacționarism, care nu așteptau decît un semn al Sultanului, pentru a se revărsa și mătura mișcarea Tinerilor Turci, precum valurile mării spală, desprețuitoare, palatele de nisip, pe care copiii le ridică pe maluri. Contra revoluția lui Abdul Hamid a avut acest mare dar de a arăta tuturor că chiar în cercurile religioase cele mai fanatice a pătruns credința că imperiul otoman nu mai poate trăi sub un regim despotic. Toți au înțeles, însfîrșit, că în Turcia susceptibilitățile religioase se pot perfect împăca cu anume cerințe ale civilizațiunii moderne și că progresul și respectul mahomedanismului nu sînt două sfere care se exclud, cu necesitate, una pe alta.

Cauzele care au contribuit la această schimbare de concepție sînt numeroase. Desigur că, în bună parte, a contribuit tirania exercitată de Abdul Hamid. Sistemul său de spionagiu, nesiguranța în care trăiau toți, confiscările pe care el le făcea neîncetat,—toate acestea au hotărît pe Turci să adopte un regim, care să îi pue pe viitor la adăpostul unor asemenea pericole. Pe de altă parte, sistemul lui Abdul Hamid ducea, cu fatalitate, la două rezultate: întăi la mișcarea separatistă a diferitelor naționalități, astăzi supuse imperiului otoman, și, al doilea, la acapararea sistematică a comerțului și a industriei turcești de către elementele străine. Ori, în aceste două rezultate stătea nu numai pericolul cel mai mare pentru lumea musulmană, dar se găseau concentrate și problemele cele mai jignitoare pentru mîndria și pentru sentimentele religioase ale Turcilor. Așa fiind, era și firesc ca, atunci cînd toate celelalte țări necreștine scuturau jugurile străine sub influența unui puternic vînt de naționalism și se reorganizau pe temeiul civilizațiunii europene, Turcii să fi părăsit și ei vechile forme de guvernămînt. Nu trebue să uităm că mișcarea Tinerilor Turci nu a fost o mișcare izolată. Toată lumea asiatică s'a trezit, dintr'odată, din amorțeala ei. Acesta e unul din fenomenele cele mai curioase ale timpurilor noastre. El a fost determinat de victoria Japoniei asupra Rușilor. Lumea asiatică, văzînd că Rusia a fost zdrobită de către singura putere asiatică, care se adaptase civilizațiunii europene și împrumutase formele ei de guvernămînt, a crezut, deodată, în virtutea acestei civilizațiuni, și, simultaneu, ne-a fost dat să privim renașterea Persiei, a Indiilor, a Chinei și, acum în urmă, și a Turcilor. Dacă mișcarea Tinerilor Turci ar fi fost numai o mișcare liberală, ea nu ar fi prins atît de repede rădăcini în Turcia. Ceia ce a înlesnit progresele Tinerilor Turci a fost că mișcarea lor s'a înfățișat ca o mișcare naționalistă. Apostolii mișcării Tinerilor Turci au fost mai puțin niște suflete înamorate de libertate și de doctrinele înaintate ale lumii moderne, decît niște patrioți, cărora le sîngera inima, comparînd situația țărilor din apus cu situația din Turcia. Ei cunoșteau virtuțile poporului ottoman, rezervele de energie, de bun simț, de hărnicie, ce zăceau acolo. Știeau că, dacă

aceste forțe sociale se pierd, dacă imperiul ottoman se surpă pe zi ce trece, e fiindcă acest imperiu este cel mai rău ocîrmuit din lume.

Prin urmare, e destul să schimbi reaua administrație a statului, pentruca decadența să înceteze și pentruca splendorile de odinioară să reînvieze. Simplicitatea acestui raționament a isbit mintea celor mai nepăsători și mai sceptici dintre Turci. Toți acei care, întinși pe terase orientale, visau zile întregi, și nepăsători de sbuciumările lumii occidentale, sorbeau liniștiți, farmecele unei vieți ușoare, toți aceștia au îmbrățișat cauza Tinerilor Turci, cu speranța că, sub puterea ideilor acestor oameni entusiaști, din Turcia slabă, umilită, ruptă în bucăți de ghiaurii cei păcătoși, va răsări iar o Turcie puternică, care să pue stavilă poftelor din afară, să răspîndească propășirea neamului și să impună respectul lumii întregi. Și iată cum năzuințele liberale ale Tinerilor Turci s'au întîlnit cu fanatismul religios al bătrînilor. Numai așa se explică cum mișcarea Tinerilor Turci a putut pătrunde până în adîncimile poporului turcesc, și, tocmai fiindcă lucrurile se înfățișau astfel, de aceia ea a și scăpat discernămîntului lui Abdul Hamid, care n'a zărit punctul de contact ce putea să existe între fanatismul vechilor Turci și liberalismul acelor tineri.

Dealtmintrelea, nici nu era cu putință ca Abdul Hamid să nu'și facă iluzii asupra puterii sale. Cel mai mare rău al guvernămintelor despotice, pentru despoți, stă în faptul că între ei și lumea, pe care ei voesc s'o ocîrmuiască, nu există nici un fel de contact, așa încît, dacă despoții pot, cîteodată, pregăti împotriva poporului lovituri în ascuns, poporul poate, întotdeauna, suferi prefacerile sociale cele mai adînci, fără ca despoții să bănuiască ceva. Acesta a fost cazul lui Abdul Hamid. El și-a închipuit că spionii, acest vast și costisitor aparat de spionagiu, cu care împănase lumea, pot să stabilească acest contact. El a uitat însă ca marele cusur al spionilor e că ei sînt diriguiți și că culeg știri numai în direcțiunile ce li se indică. Ori, cine indică aceste direcțiuni? Le indica Sultanul, care cauta vrăjmași și comploturi în sfere care i se păreau lui suspecte, dar nu se gîndea la acel mare proces de evoluțiune, pe care numai cîteva cuvinte ale Tinerilor Turci îl determinau, prin interesele pe care le deșteptau și prin necesitățile la care se adresau. Dealtmintrelea, asupra unui proces social de o așa însemnătate și de o așa adîncime ce influență putea să aibă o armată de spioni, prin definițiune pregătită să tradeze toate cauzele și prea obișnuită să se mulțumească cu superficialitatea lucrurilor, pentru a putea ghici flacăra mîntuitoare, care se aprinde în fundul tuturor suferințelor mari. Abdul Hamid a mai avut încă un mare merit că a putut, atîta timp, menține un regim, care era osîndit peirii și de spiritul vremurilor, și de nevoile reale ale imperiului său. Sfîrșitul lui e ceia ce trebuia să fie, sfîrșitul unei tentative atît de cutezătoare împotriva mentalității vremurilor de azi, adică un dezastru urît din toate punctele de

vedere, Abdul Hamid a sfîrşit, cum a domnit: a imprimat dezastrului final nota odioasă care învălue toată domnia lui.

Nu vom încerca azi, cînd evenimentele sînt încă prea aproape de noi, să formulăm o părere definitivă asupra acestei domnii. Perspectiva e indispensabilă în istorie. Dar putem, de pe acum, afirma un lucru: trăsătura caracteristică a personalității lui Abdul Hamid a fost un fel de excrescență bolnăvicioasă a egoismului. Abdul Hamid ar fi putut să facă tot ceia ce a făcut, să omoare sute de mii de armeni, să împileze provincii întregi, să confisce averi colosale, să fie crud, ipocrit, viclean, trădător şi laş, în acelaşi timp,—cînd ar fi avut o domnie de tristă amintire, dar, totuşi, n'ar fi fost personagiul odios, care a inspirat o adevărată repulziune supuşilor săi şi lumii civilizate, dacă cruzimea şi lăcomia ar fi fost la el mijloace pentru a servi vre-un interes obştesc, sau vre-o cauză mare, oricît de antipatică şi oricît de îngustă ar fi fost ea. Dar la Abdul Hamid totul s'a redus la un singur lucru: la persoana lui. Iată de ce istoria îi va refuza, întotdeauna, circumstanțe uşurătoare. A confiscat averi fabuloase, a omorit mii de oameni, ca să potolească lăcomia de bani, care îi ardea sufletul, ca să poată umplea lăzi cu lire de aur şi cu maldăre de pietre scumpe, ca să satisfacă voluptatea bolnăvicioasă pe care i-o dădeau pipăirea aurului şi ascunderea bogățiilor, prin toate colțurile miticului Yldiz. A asasinat sute de mii de armeni, fiindcă întîmplarea a voit ca cîțiva Armeni să fi complotat împotriva vieții lui şi fiindcă, cuprins de o spaimă nebună, nu s'a liniştit decît atunci cînd a avut siguranța că numai rămăsese în tot Constantinopolol nici un Armean în viață. S'a închis la Yldiz, a înlăturat pe toți oamenii de valoare, a concentrat totul în jurul lui, a îngenunchiat toate forțele, a domnit prin spaimă, prin corupție şi prin vicleşug, fără să se dea în lături dela cea mai îngrozitoare crimă, fără să bănuiască măcar ce este scrupulul,—şi aceasta numai pentruca voința şi poftele lui să fie toate împlinite. Dovadă că la el toate s'au redus la grija persoanei şi averei lui, ne-o dau ultimele zile ale domniei sale. Dacă Abdul Hamid ar fi fost, în viața lui insuflețit de vre-un ideal, ar fi găsit în firea lui destulă putere ca, în înfringerea lui, să aibă măcar vre-un crimpei de măreție, dacă nu un gest eroic. Nu s'ar fi tirit, ca cel mai păcătos sclav, la picioarele învingătorilor săi, nu le-ar fi implorat ertare, dîndu-le tot, până şi viața celor din urmă soldați credincioşi, până şi numele celor din urmă partizani devotați, numai ca să-i cruțe viața şi averile. Mai ales, cînd a săvîrşit anume fapte, cînd ai făcut să curgă atita singe, încît să se roşească apele Bosforului, nu ți-e permis să nu ştii să sfirşeşti. Până şi asasinii de rînd îşi pun ultima mîndrie în a avea, cel puțin, tăria sufletească de a privi guilotina în față.

In asemenea condițiuni, nimic nu e mai tipic decît epilogul dramei hamidiene. Această domnie pătată de sînge, plină de crime, învăluită toată în misterul atmosferelor de Serai, îmbibată parcă de un parfum de cruzime orientală, se sfîrşeşte cam ca istoria unor bande, prin scotocirea peşterei tilharilor. Ea e o dramă, care se închee printr'un inventar: o anchetă prin marele bănci europene, ca să se stabilească cifra exactă a milioanelor depuse acolo de Abdul Hamid; deschiderea tuturor lăzilor, tuturor dulapurilor, tuturor ascunzătorilor secrete, a tuturor beciurilor de la Yldiz, pentru a găsi şi a cataloga banii, giuvaericalele, titlurile de rentă, acțiunile, vasele de aur şi de argint, toate obiectele prețioase, toate bogățiile de o mie şi una de nopți, pe care egoismul hrăpareț al lui Abdul Hamid le-a acumulat, în 30 de ani de domnie. Şi e păcat ca Abdul Hamid să fi fost un astfel de om, fiindcă, orice s'ar spune, el avea însuşiri mari. Inchipuiți-vă numai ce energie extraordinară, ce stăruință în îndeplinirea voinței sale, ce rafinare în dibăcie trebue să fi avut acest om, pentruca să menție în picioare, timp de 30 şi mai bine de ani, un regim atît de protivnic realității, un regim care era o aşa de îndrăzneață sfidare a vremurilor în care trăia şi a civilizațiunii în mijlocul căreia opera,—şi presupuneți ce ar fi putut să dea, ca fapte mari şi ca fericire pentru poporul său, aceste însuşiri strălucite, dacă ele ar fi fost puse în serviciul binelui obştesc, iar nu închinate toate întru satisfacerea instinctelor sale egoiste! La dreptul vorbind, Abdul Hamid era un bolnav. Intr'o întocmire socială sănătoasă şi rațională, acest om ar fi fost îngrijit într'o casă de sănătate, iar nu investit cu atributele suveranității supreme. S'ar zice însă că soarta a voit ca despotismul să se sfîrşească în Turcia cu o astfel de domnie, pentruca toată lumea să se poată încredința că e nevoe să se institue în imperiul otoman un regim care, pe viitor, să-l pue la adăpostul unor asemenea nenorociri. Trebue să recunoaştem că nici nu putea să fie domnie care să desguste mai mult pe un popor de absolutism, decît domnia lui Abdul Hamid. Precum, în antichitate, se îmbătau iloții, ca, din spectacolul degradator al beției, stăpînii să se desguste de abuzul vinului, tot astfel soarta pare a fi vrut ca, din spectacolul abuzurilor hamidiene, Turcii să fi păstrat, pentru vecie, ura puterei despotice.

Dacă Vila Alatini a închis cu persoana lui Abdul Hamid şi o pagină din istoria imperiului otoman, nu e mai puțin adevărat, totuşi, că pentru tinerii Turci începe acuma epoca cea grea.

Intr'adevăr, acum abia începe pentru ei epoca constructivă. Până azi a fost epoca de distrugere a trecutului, în care entuziasmul şi speranța au suplinit adesea multe alte lipsuri. Acum însă e vorba de a se clădi ceva, şi opera de organizare e presărată cu greutăți de tot felul. Greutățile vin, mai ales, din două părți: dela elementele turceşti, cu care trebue procedat în aşa chip, încît să se păstreze un echilibru, cît se poate mai stabil, între tendințele progresiste ale unora şi prejudecățile altora, şi dela naționalitățile care trăesc sub jugul otoman şi cu care trebue urmat în aşa fel, încît ele înseşi să aibă interesul să susție regimul Tinerilor Turci şi să nu fie întru nimica ispitite de a se deslipi de imperiul otoman. Pe lîngă aceste două greutăți fundamentale, Tinerii

Turcii vor avea de luptat cu toate greutățile inerente oricării lupte și oricării transformări sociale. Ei vor întîlni în drumul lor prejudecăți nestinse încă, încercări fatale de reacțiune, ambițiuni, speranțe amăgite, nelipsitele calomnii, deprinderi care nu se pot stirpi,—într'un cuvînt, tot convoiul de mici mizerii pămîntești, care sînt veșnic nedespărțite de viața și de sbuciumările omului. Dacă Tinerii Turci vor ști, însă, să păstreze disciplina și încrederea de până acum, ei vor reuși să înainteze pe acest drum spinos; mai mult, vor înainta chiar mai lesne, căci nu vor mai avea, ca până azi, pe vrăjmaș în mijlocul lor.

I. G. Duca.

Cronica veselă.

CALEIDOSCOP.

Fantezie de Sf. Gheorghe.

(Un interior de bătrîn divorțat).

CALENDARUL DE PĂRETE.
(cu cifra roșie de minie.)

V'anunț c'a venit Sfîntu-Gheorghe!

UN FOTOLIU VETERAN.

Hai, cară-te!

UN CAMION.
(uruind afară.)

Lasă pe mine!
Vă car eu pe toate! Răbdare!

TOATE MOBILELE.
(în cor.)

Ce plagă! Ce chin!

UN OBIECT INTIM.

Ce rușine.

UN PAIANJEN.

Așa se cuvine acelui ce nu'și are propria casă!
De'mi dați două puncte în spațiu, îndată 'mi întind a mea plasă!

MĂTUROIUL.
(amenințîndu-l.)

Mă urc eu la tine-arahnee și-ți spulber îndată eu verva!

PAIANJENUL.
(fugind pe tavan).

În trist hal ajuns'ai, sărmana mea veche rivală, Minerva!
Rămii cu gunoaele tale, respectă-mi exilul celest...

UN ŞOAREC.

Plecaţi cine vreţi! Eu sînt contra: *moi, j'y suis*, deci, *je reste!*

O PLOŞNIŢĂ.

E trist ca să'ţi laşi un prieten cu care-ai trăit împreună!
Deci, eu emigrez cu stăpînul pe care-l ador...

ŞOARECUL.

Poftă bună!

FOTOLIUL VETERAN. (oftind).

Ce este şi viaţa umană decît o eternă mutare!
Dar tot universul acesta nu-i oare bazat pe mişcare?
De ce ne-am mai plînge, tovarăşi, cînd ştiţi c'a probat Galileu
Că'n spaţiu pămîntul se mută, rotindu-se 'n zodii mereu!
Că inamovibil nu este în viaţa aceasta amară
Decît ghinionul lui Mirea, poetul,—şi steaua polară!

UN ALTUL.

Aşa e! Sînt toate mobile!

UN RĂVAŞ DE DRAGOSTE RĂTĂCIT.

Da, pân' şi *la donna è mòbile!*

UN FULG DE PERNA.

Qual pium' al vento!

VETERANUL.

O, Doamne! Ce vremuri ignobile!
Pe vremea cînd eu eram tînăr, ţin minte, la 'ntâia mutare...

UN SCAUN „MODERN STYL".

Începe din nou ramolitul cu-a sale-ovaţiuni funerare.

VETERANUL.

Pe vremea cînd eu eram tînăr, eram adorat de stăpînă:
Cu drag îmi păzea canavaua cusută de propria-i mînă,
Căci încă p'atuncia în casă era în onoare gherghelul...
Cu degete fine şi albe, sub lampă lucind ca sideful,
O văd cum broda curcubeu din firele lungi de mătasă...
Ţii minte, micuţă oglindă?...

OGLINDA.
(oftind).

Era minunat de frumoasă!
Sub ceaţa întinsă de vremuri pe ochiul meu limpede-odată,
Suride şagalnică încă imaginea ei adorată
Şi parcă se miră de-atîta ruină şi-atîta vechime...

LAMPA.

O, dulci, neuitate şi-apuse de-apururea ceasuri sublime!
Aice, pe colţul de masă, veghiam cu-abajurul meu roz,
Cînd ea 'şi împletea de culcare cu panglici bogatele cozi,
Şi stam luminîndu-i visarea ades până noaptea tîrziu.

O PERNIŢĂ DE MĂTASĂ.

Oricît de ascuns şi de tainic, un gînd nu avea să nu-l ştiu!
Aci 'şi îngropa ea obrajii cînd singură-adesea plîngea...

MAI MULTE VASE DE FLORI.

Podoabe de flori minunate tot anul purtam pentru ea!

CEASORNICUL.

Şi harnică!

SCRINUL.

Şi gospodină, cu cheile 'n brîu şi cu şorţul...

UŞA.

Era cam uşernică, totuşi....

UN COD BLAZAT.
(pe birou)

Ce pacoste, bre, şi divorţul!

Doi inşi se 'ntîlnesc cine ştie la ce festival sau serată,
Işi fac cu piciorul sub masă, în timp ce minincă 'ngheţată,
Işi dau „rendez-vous"-uri pe stradă, îşi scriu cîtva timp *post-restant*
Şi dînsa devine amantă, iar dînsul devine amant.
Apoi se complică-aventura, şi, dacă amanta-i abilă
Il poartă pe-amant ce-l mai poartă şi-l duce la starea civilă:
Biserică, popi, nun şi nună, Ciolac, fotograf, gratulări,
Plecare urgentă la Nizza, dar după exces-desmierdări,
Golit e borcanul cu miere.... necaz, gelozie, scandal,
Aprozi, trei somaţii legale, şi—uf, în sfîrşit!—tribunal!

CEASORNICUL.

De-atunci a 'nceput iar boema...

BIBLIOTECA.

O, Doamne, ce harababură!

O CANAPEA.

Mai an mi-am pierdut două coaste...

PIANUL.

Şi eu, mai întreaga dantură!

PENDULA.

Eu sticla din ochiu...

LAVABOUL.

Eu, ibricul.

O SOFA.

Şi eu, jumătate din cîlţ!

FOTOLIUL VETERAN.

Din toată familia'mi scumpă eu astăzi sînt ultimul jîlţ!

(Uşile se deschid brusc şi intră hamalii cu zgomot, scoţînd brutal lucrurile din casă. Intîi dau jos cadrele)

O CADRĂ.

Adio, părete!

PĂRETELE.
(în ecou).

Adio!

O OGLINDĂ VENEŢIANA.

Domol!

FOTOLIUL VETERAN.

Aduceţi-mi brancardul!

UN PASTEL DE FEMEE (către hamal).

Inlături cu laba, mojice, că'mi iei de pe faţă tot fardul!

(Un hamal scapă ghipsul *Venerei din Milo*, rupîndu-i nasul şi căutînd să i-l pue la loc)

VENUS.

Mutatis mutandis! Vai mie!

OGLINDA.

Sărmana mea Venus din Milo!
Ca Duică, nici nas n'ai acuma....

STĂPÎNUL.

(intrînd, o zăreşte şi exclamă, ca *Aeneas*)

O quantum mutatus ab illo!

A. Mirea

Sunt lacrimae rerum...

Une grace étrange et navrante
Est dans le blanc trépas des lys...
Jean Lorrain.

În grădina unde înfloreau odată,
Gingaşe zambile, albe, diafane,
Unde ardeau macii, roşii lampioane,
În lumina stinsă, parcă voalată
Ce-o aruncă 'n preajmă stînjineii vineţi,
Azi, e întuneric şi pustietate...
Ah, ce cruntă moarte, flori nevinovate!
Voi ce, în potire, madrigale ţineţi.

În grădina tristă, în grădina moartă,
Unde astăzi totul, totul funebral e,
Printre ramuri rupte, veştede petale,
Doar un flutur negru, jalea şi-o mai poartă.

Ascultaţi povestea florilor damnate:
Ele, nu muriră 'n glastre ce omoară,
N'au murit pe albe sînuri de fecioară,
Nici în blonde plete; n'au murit presate
'N breviarul vr'unei Graetchen visătoare,—
Ci, 'ntr'o dimineaţă, un măgar intrat-a
În grădină. Dînsul, mirosi o floare,
Smulse una—două... apoi, cu grămada.
Urechiatul lacom le mîncă pe toate!..

Eu, nu pling sfîrşitul florilor curate,
Nici bine nu'mi pare, nici nu simt vre-o milă
Pentru floarea care moare ori învie.
Eu, cînd mă apuc să fac o poezie,
Sînt asinul, care mestec'o zambilă.

Joachim Botez.

Cronica fantezistă.

Misterul din strada Diaconeselor.

Toată lumea cunoaşte rolul preponderant pe care-l are, în gazetăria modernă, reporterul. Însemnătatea reporterului într'o redacţie nu este întrecută azi decît de foarfecă.

Reporterul modern află tot, vede tot, miroase tot, e chiar în stare să invente tot.

Cu creionul într'o mînă, cu carnetul în cealaltă, aparatul fotografic în a treia, el ne redă violul de eri şi incendiul de mîne.

Reporterii moderni ştiu tot, tot,—mulţi chiar şi gramatica romînă.

Dacă ar mai fi necesară o probă de dibăcia reporterului modern, următoarea ar fi hotărîtoare.

Citisem în gazete ultima promoţie de Bene-Merenti: literaţi, pictori, sculptori, uşieri, muzicanţi, moaşe, etc., etc. (Cine pretindea că nu mai sînt romîni nebenemerentaţi ?).

Clasificaţia oficială a victimelor mă lăsase foarte perplex: unii scriitori, Bene-merenti clasa I; alţii, clasa II; alţii, Serviciul credincios; alţii, Virtutea militară! Artişti bine apreciaţi căpătau clasa II, pe cînd iluştri horticultori erau bombardaţi cu clasa întîia. Clasa întîia pentru scriitori de o oficială mediocritate, pe cînd scriitori meritoşi se alegeau cu Medalia jubilară! Înţelegeţi perplexitatea mea, înţelegeţi că rămăsesem foarte nedumerit de această fantezistă clasificaţie. Care să-i fie explicaţia, care să-i fie cauza?—Nimic mai simplu îmi veţi zice: Cauza?—cauza este cea atît de veche şi atît de puternică în ţara noastră. Cauza este protecţia. Scriitorul cu o protecţie de 10 deputaţi putere va căpăta un Bene-merenti clasa I-a, pe cînd pirlitul a cărui protecţie nu are nici doi senatori putere, se va alege, fireşte, cu clasa a doua, a doua, numai pentru că nu există a treia.

Ei bine, nu este aşa, în cazul de faţă protecţia nu joacă nici un rol, nu surîdeţi, nici un rol: Pune omul în joc protecţia de care dispune pentru a căpăta o catedră universitară, o

misie, un minister, o fur-nitură, ceva de valoare, dar care-i prostul să-și uzeze protecția pentru Serviciul credincios clasa II, ori pentru Bene-merenti, clasa I-a! Atunci?—Atunci îmi ziceam că poate Statul însuși nu atribue nici o importanță diferitelor sale clase de decorații, diferitelor sale calități de tinichele, ceva ca la Regia monopolului tutunurilor. Cum știți, și R. M. T. împarte produsele sale în o mulțime de clase, de calități: Clasa I, clasa II, etc., etc. Dar, iarăși cum știți, ori care ar fi „calitatea", Becternis ori Mahorcă, tutunul rămîne acelaș,—singur prețul diferă.

Ca și Domniavoastră, eram și eu foarte perplex. Zi și noapte mă întrebam de ce un pictor de valoarea lui Pătrașcu să capete clasa a doua, pe cînd un pictor de nevaloarea lui Serafim, clasa întîia?

Zi și noapte mă întrebam de ce jumătatea scriitorului *Mirea*, D-l. Iosif, să fie bene-merentat clasa I-a, pe cînd cealaltă jumătate, d-l. Anghel, numai a doua?

De ce Domnul.... Mă opresc, cele „8 pagini"—de anunțuri—ale gazetelor nu ar fi de ajuns pentru a înregistra toate întrebările la care dă naștere ministeriala clasificație a scriitorilor, a artiștilor noștri. De altmintrelea cazurile citate nu sînt ele mai mult ca suficiente pentru a explica perplexitatea publicului, a noastră?

De ce?

— O fi deandoasele, zise unul. Clasa a II-a o fi cea mai mare.

Explicația e bună pentru cazul Pătrașcu-Serafim, dar ce te faci cu d-l. Mirea?, transformat prin ministeriala clasificație într'un fel de vagon-mixt: jumătate Clasa I-a, jumătate Clasa II-a; un fel de plăcintă: jumătate cu carne, jumătate cu brînză?!

— Numirile se fac după vechime.

— După greutatea corporală, susține un al treilea, și recunoaștem că este o parte de adevăr în această afirmație, dar atunci puternicului Sadoveanu, nu-i ajunge Clasa I-a, i se cuvine minimum un Bene-merenti Vagon-Lits și atunci, duiosul, dar țiricul poet Stavri cu ce va rămîne? Trecerea Dîmboviței, Ordinul Carol, Medalia jubilară?

— Tăcere, Domnilor, am găsit. Criteriul ministerial este elasticitatea coloanei vertebrale.

Firește, fiecare din aceste ipoteze poate explica unele din cazurile promoției, nici una, însă, nu este destul de cuprinzătoare, nici una nu ne dă criteriul ministerial. Enigma perzistă, cruda enigmă continuă să ne tortureze.

Dezesperînd ca prin simplă logică, ca prin simplu bun simț să putem afla ministerialul talentometru, ne deciserăm—oul lui Columb—să ne adresăm, pentru a-l afla, însuși ministerului clasificator.

Pe D-nul Haret, cu care era natural să începem, îl deranjarăm în zădar. Domnia-sa ne declară că n'are nici o cunoștință de numirile făcute. Eu sînt omul școalei, mă ocup de școală și de nimic alt. E drept că, la un moment dat, auzind că unii scriitori și artiști pretindeau că fac parte din diferite școli: „școala impresionistă", „școala franceză", „școala naturalistă" și alte școli am crezut de datoria mea, ministrul școalelor, să trimit să le inspecteze. Închipuiește-ți Domnule, am aflat ast-fel că totul era o minciună! Cu tot zelul lor, inspectorii mei nu au putut găsi nici una din acele pretinse „școli"! Tot ce au găsit, a fost în București „Liceul francez" iar nu „Școala franceză", dar nici unul din acei pretinși „elevi ai școalei franceze"—nici unul! — nu s'a găsit trecut în matriculele Liceului francez. Ce-mi rămînea să fac?. Să dau, firește, o circulară și să mă dezinteresez de toți acei impostori. Iată de ce, Domnul meu, nu vă pot da nici o lămurire asupra clasificării lor. Întrebați pe Secretarul meu general, poate el....

*

— Dragă doctore, regret, dar personal nu știu nimic despre numirile de care-mi vorbești. Nu înțeleg însă mirarea d-tale întru ceea ce privește clasificarea. Te întrebi de ce Pătrașcu, artist de talent, a căpătat numai clasa a doua, pe cînd Serafim întîia, și te miri. Apoi bine, doctore, dacă Pătrașcu are talent, ce-i mai trebue și decorație? Și nu vezi cît de nedrept ar fi ca cel fără de talent să fie și fără de Bene Merenti!?

Gîndesc, scumpe doctore, ca acestea 's sentimentele umanitare, care au condus pe aceia care au făcut clasificația în chestie. Totuși, de vrei să fii mai pozitiv informat, treci la Direcția A, poate acolo....

*

— Sîntem cu totul streini de numirile pe care ni-le semnalați. Singurile numiri făcute de noi în ordinul Bene—Merenti și celelalte, numiri indiscutabile, au fost numirile noastre. Atît a plecat de la noi. Restul nu ne privește. Cum știți, aci noi ne ocupăm de învățămînt, nu avem deci nimic a face cu literile, cu artele, cu talentul. Pedagogia germană a arătat...

Am arătat și eu d-lui Director, că îndată ce voi avea cîteva săptămîni libere voi trece să aflu părerea pedagogiei germane. Deocamdată, preocupat de teribila enigmă, am trecut la Direcția B.

*

— Nu vă putem da nici o deslușire, nu facem noi numirile. Personal însă, cred, d-le Urechiă, că aveți dreptate: distribuția medaliilor, decorațiilor, se face în afară de ori și ce ordine logică. Iată, de ex., eu, Director, nu am decît clasa a doua Bene-Merenti, deși sînt în Minister de 20 de ani! De 20 de ani vin

punctual, de 20 de ani votez cu guvernul și, băgați bine de samă, în această lungă carieră, n'am scris nimic, n'am produs nimic, nimic, d-le, desfid să-mi arătați un rînd; nimic, tocmai ca să nu poată fi controversă asupra meritelor mele. D-ta știi cum sînt criticii: cît ai făcut greșeala să produci ceva, unul te face genial, altul idiot. Ei, tocmai de asta nu am produs nimic, nimic, ei bine, d-le, eu totuși nu am decît clasa a-doua! Te întreb, drept e? Și, poate, nici pe asta nu o aveam, de nu se mișca nevastă-mea, mititica....

Incercați la Direcția VI, poate acolo...

*

Nici Direcția a șasa nu știa nimic de numirile făcute, și nici a șaptea, și nici a opta și nici o direcție. Casa școalelor rămase închisă, ca o adevărată cassă ce este. Casa bisericei își făcu cruce și jură pe sfînta evanghelie că nu știe nimic. Nimic la Statistică, nimic la Contabilitate. Imi mai rămînea Registratura. Haide la Registratură, ultima speranță.

— Nu știm nimic, d-le Urechiă.

— Vă rog, vă conjur, d-le Registrator, sînteți ultima mea speranță, cercetați, aduceți-vă aminte, nu ați înregistrat cumva petiții de la scriitori, de la artiști care cereau Bene Merenti? Petiții...

— Cum nu, am înregistrat sute de petiții de pe la scriitori, artiști, muzicanți...

— A, în fine, voi afla!

— Unii cereau să traducă pe Omer în grecește, alții pe Prodănescu în franțuzește, alții să transforme în Sonete circulările ministeriale...

Pictorii ofereau să facă portretul d-lui Ministru, sculptorii statuia d-lui Ministru, muzicanții să compună un imn d-lui Ministru, și toți nu cereau de cît o „mică remunerație", care să acopere „numai cheltuelele". Așa petiții berechet, domnule, dar petiții pentru a cere Bene Merenti n'am pomenit. Am pomenit petiții pentru a-l refuza...

*

Oribilă soartă, misterul perzistă! Așa dar nimene, nimene în tot ministerul nu știe cine a făcut promoția benemerenților, nu cunoaște nimeni, în tot ministerul, criteriul care a prezidat la clasificarea scriitorilor, artiștilor noștri! Oribilă soartă,—torturătoare enigmă. Ca să scap de groaznicul chin mă gîndeam la sinucidere. Cumpărasem chiar operile domnului Iorga, cînd o idee genială...

Birjar, iute, la Iulia Poloneza.

*

Grație unui taximetru, care ne împingea—cam violent—trăsura de la spate, în două minute furăm la domiciliul celebrei cărturărese. Pe zidul casei o mare tăbliță:

JULIA POLONEZA

— Casă proprie —

Inspirata zeilor, eleva lui Mehmet Ali, fostă internă la Maternitate.

Ghicește trecutul, prezentul și viitorul.

Comori, boli, divorțuri, pierderi, procese, avorturi, cafea Moka veritabilă.

Spune numerile cîștigătoare la loterie.

Furnisoarea Curții princiare.

On parle fransed. **Vorbitoj esperantoj.**

— Poftiți de așteptați nițel. Conița e în cabinetul de consultație, cu un domn.

— Oare cine o fi?

— (Misterios). Este domnul Ministru Brătianu, vine în toate zilele să-i ghicească de remaniere.

*

După o scurtă așteptare, ușa cabinetului de consultație se deschide, un miros de tămîie, paciuli și nădușeală sbucnește. „Inspirata zeilor", Iulia Poloneza, pășește majestuos.

— Am venit, doamnă...

— Tăcere. Știu tot. Ascultă, să vezi cum ghicesc tot,—și (închizînd ochii, inspirată) continuă astfel: Ești de statură mică, porți ochelari. Barbă nu, mustăți numai. Ești de sexul masculin. Așa e?

— Da, încă masculin, răspunsei, mirat de toate cîte le ghicește așa de ușor „Inspirata zeilor". Da, toate sînt exacte. Dar am venit...

— Lasă, știu tot. Ascultă: Vei face o călătorie. Ai mulți dușmani, dar și prieteni. Unii îți vor răul, alții binele. Ferește-te de unul lung, cu barbă lungă; te pîndește cu o conferință. Ai să primești o scrisoare. Ai să-mi dai 20 de lei...

— Aci ai scrintit-o. Dar, ilustră matroană, nu-i vorba de mine. Iată cazul pentru care am recurs la știința d-voastră. Avem în țara noastră o sumedenie de scriitori, de pictori, de sculptori, de muzicanți,—toți, firește, geniali, că doar toți sînt nepoți a divului Traian. Nu se știe prin ce minune cîțiva din acești nepoți ai lui Traian și copii ai muzelor rămăseseră ne-benemerentați, nedecorați. De Paști, zile în care alți copilași capătă hăinuțe sau ghetuțe noi, copiii muzelor căpătară cîte o medăliuță, cîte o de-

corățică. Nu însă toți aceeași. Unii căpătară Bene Merenti clasa I, alții clasa II-a. Unii Trecerea Dunării, alții Medalia Jubiliară. Și se întîmplă că tocmai cei mai puțin meritoși, cei mai mici, căpătară decorațiile cele mai mari, mai de clasa I-a, iar cei mai mari se aleseră cu cele mai mici! Și lumea s'a mirat mult de asemenea împărțeală, și lumea vrea să știe care să fi fost criteriul Ministeriului, cînd lui Pătrașcu—pictorul—i-a dat clasa II-a, iar lui Serafim pe cea dintăi; și lumea vrea să știe de ce calitatea întăi lui Iosif, și numai a doua lui Anghel. Și am întrebat Ministrul și n-a știut, și-am întrebat Secretarul general, și n'a știut, și am întrebat tot Ministerul, și tot Ministerul mi-a răspuns că nu știe nimic! Și atunci am alergat la d-ta, și îți zic: Țață Iulio, nu ne lasa; spune-ne care a fost criteriul Ministerului.

Și Țața Iulia mi-a dat în cărți, mi-a dat în bobi, mi-a dat în cafea, mi-a dat în ciocolată, mi-a dat chiar în bani—în banii mei, vai, și vai! totul a fost de giaba, criteriul nu l'a aflat. Chestiunea a rămas tot misterioasă, mai misterioasă ca afacerea din stația M. B., mai misterioasă chiar ca remanierea I. B.

*

Birjar, la Conu Iancu.

Salonul de așteptare e plin. Șapte miniștri, șapte ambasadori, șapte consilii de administrație, șapte cai de călărie, șapte biciclete își așteaptă rîndul. Să'fi văzut cu ce aer ironic m'au privit toți aceștia! Mai speră și pirlitul ăsta să fie primit,—par'că ziceau. Nu știau ei ce bilet de introducție dădusem eu feciorului. Efect sigur: în adevăr, ușa se deschide și un majestuos lacheu anunță: Dl. Urechiă să poftească la Majestatea Sa. Să fi văzut mutra celor 7 miniștri, 7 ambasadori! Ei, vezi că bilețelul meu către Conul Iancu era dela D-șoara *Mitzu de Vagon-lits*—și începea așa: Amorașul meu drăguț....

Sînt, firește, emoționat. Nu e puțin lucru să pătrunzi la amoraș, pardon, la Conu Iancu.

În marea sală a muzeului, în mijloc, Conul Iancu, mai mult cu barbă decît Co cioc, stă în automobilul dăruit de M. S. Regele Carol. Lîngă Conul Iancu, sub un glob de sticlă, o perină de trăsură. Ce-o fi și asta? Excelența sa vede privirea mea interogatorie, se scoală, se înclină respectuos către perina de sub glob, se închină și, cu vocea-i impunătoare, rostește: Perna, pe care Augustul meu stăpîn și-a pus Augustul Său Fundament.

O nouă închinăciune și Excelența Sa își reia locul între cei doi văcsuitori publici, care îi lustruiau celebra mustață.

— Tinere, spune repede ce dorești; sînt grăbit, foarte grăbit: 7 *rendez-vous*-uri, 7 miniștri, 7 soțietăți, 7 prințese....

În două cuvinte explicai Excelenței Sale teribila enigmă.

— Nimic mai semplu, tinere.

— Excelența voastră a înțeles?

— Eu anțeleg tot, eu știu tot. Află deci tinere că criteriul crite.... cri.... hor.... horrr....

Vai, ce nenoroc pe mine, cînd să aflu, a adormit!

*

La Pink-ul romîn.

Ați auzit, desigur, de d-l. Pink, celebru prin pilulele sale. Ești anemic? D-l Pink îți oferă pilulele sale. Ești sîngeros? D-l Pink îți oferă pilulele sale. Îți cade părul? D-l Pink îți oferă pilulele sale. Te strînge gheata? D-l Pink îți oferă pilulele sale. Te-a dat afară din slujbă? D-l Pink îți oferă pilulele sale. Nu poți face remaniarea? D-l Pink îți oferă pilulele sale [1]. Nu e boală, nu e bolnav care să reziste pilulelor d-lui Pink. Cu faimoasele pilule se vindecă toate: riia cași guturaiul, holera cași soacra. D-l Pink este un om mare.

Multă vreme d-l Pink a fost singurul remediu universal, multă vreme d-l Pink a operat fără concurență. Astă-zi, în fine, lucrurile s'au schimbat; Romînia este fericita țară care a dat naștere rivalului d-lui Pink. Astăzi, frați Romîni, putem striga cu mîndrie: avem și noi Pink-ul nostru, uraa, trăiască d-l Iorga, trăiască Pink-ul romîn.

Pink-ul romîn este chiar superior Pink-ului american, căci pe cînd acesta se adresează fizicului, Pinkul romîn psihicului. Pinkul romîn știe tot, vindecă tot, conduce tot, tot, tot mai bine ca ori și cine. Se întîmplă ceva, se face ceva în țara romînească? Bal or eclipsă, tablă de logaritme ori vițel cu două capete, ce-o fi, îndată Pinkul romîn „ni" confecționează o pilulă, pardon, un articol și „ni" dă leacul, îndrumarea, explicația. Nu se întîmplă nimic? E la fel. Pinkul Romîniei ne prezintă totuși pilula sa. Rînd pe rînd pilulele Pinkului romîn vindecară, cenzurară, îndrumară, organizară, decretară, exploatară literatura, politica, religia, moda, patriotizmul, spanachidizmul, comerțul, finanțele, bragageria, magistratura, astronomia, moșitul, sculptura, piscicultura, horticultura, măturătura, filologia, bucătăria, jandarmeria, Pinkul romîn se pricepe la toate, drege toate, conduce toate, exploatează toate. Feriți-vă de contra-faceri. Adevăratele pilule Pink nu se găsesc decît la farmacia, la „*Neamul romînesc*".

Și dacă El știe tot, El știe și criteriul ministerului îmi zisei eu. El, tot El, o să deslege torturătoarea enigmă! La El, deci.

Îmbrăcat în elegant costum național, cămașă cu șabacuri, izmenuțe cu bibiluri, Pinkul Romîniei, scrie, cu dreapta un articol pentru Neam: *Până cînd răbda-vom în țara noastră toată jidovimea spurcată, care ni sărăcește și ni....*

Cu stînga o declarație pentru ziare: „*Nu sînt antisemit*".

Piciorul său drept arată cum se joacă adevărata chindie, piciorul său stîng compune o frumoasă poezie. Iar din gură:

[1] Cine dorește să fie mai deplin informat asupra acțiunii acestor miraculoase pilule să citească volumul „*Verzi și uscate*" de Iodoform.

Iar din gură el zicea
Doina Domnului Iorgă
Care vine cam așă:
Romînaș frumos,
Mult te rog duios:
„Neamul" mi-l citește
Abonament plătește....

— Domnule Pink, zic eu....

Tăcere. Nu răspunde.

— Domnule Profesor!

Tăcere, nu răspunde. Noroc că introducătorul îmi suflă modul de a mă adresa. Cad în genunchi, lovesc cu fruntea pămîntul și zic: Neîntrecut geniu al omenirii!

Formula operă de minune. D-l. Pink deschise gura și grăi:

— Cine ești tu, infim mormoloc care ai îndrăznit să întrerupi genialele mele gînduri? Ești tu Mihai Viteazul? Ești tu Ștefan cel mare?

Ești tu Domnița Smara,
A noastră Jana Darcă,
Tomnatecă fecioară
A mea codirectoară?

— Neîntrecut geniu al omenirii, vai, nu sînt Domița Smara și nici măcar Badea Cirțan, dar enigma care mă frămîntă numai Tu, mare geniu, o poți dezlega și de-aceia la tine venit-am. Ne întrebăm cu toți care să fi fost criteriul ministerului cînd a clasificat scriitorii noștri, artiștii noștri în diferite clase, mă întreb...

— Criteriul ministerului nu voi să-l știu, dar îți dau pe al meu, și e destul: artiștii, magistrații, moașele, scriitorii, militarii, veterinarii, sacagiii, filologii, omenirea toată se împarte în două categorii: categoria celor cu talent, și categoria celor fără.

— Prea bine. Dar cum faceți clasificarea?

— Cu talent sînt toți aceia care mie se închină....

*

Adio orice speranță. Nici El, El care toate le știe nu a putut să-mi arate criteriul ministerial! Vino moarte!

Deschid discursurile d-lui Iorga, cu o prefață de d-na Smara, și aștept. Deja etern somnifera legumă își începuse efectul cînd, tavanul se deschide și, ochilor mei gata să se închidă, apare un tînăr elegant, creionul într'o mînă, carnetul în cealaltă, aparatul fotografic în a treia.

— Stai, doctore, nu muri ca un simplu client. Eu îți pot deslega torturătoarea enigmă, eu îți pot afla misteriosul criteriu. Pentru mine nu există mister în strada Diaconeselor.

— Cine ești tu, tînăr salvator?

— Sunt reporterul modern. Eu aflu tot, văd tot, miros tot, fotografiez tot. Ai vrut să afli pe ce s'a bazat ministerul cînd a împărțit scriitorii noștri, artiștii noștri, în Bene Merenti clasa I-a și Bene Merente clasa II-a și n'ai putut afla.

— Nu, vai! Ministerul nu o știe, Secretarul general nu o știe, nu o știu Direcțiile, nu o știe Casa școalelor, nu o știe Casa bisericilor, nu o știe Registratura, nimeni nu o știe în minister.

— Eroare, doctore, eroare. O știe...

— Cine, cine?

— O știe acela care în minister face promoțiile de Bene Merenti.

— Dar cine? Cine? Te conjur, pe ce ai mai scump, pe capul Smarei, spune, spune odată cine e misteriosul, cine e genialul literat, eminentul critic care decide promoția?

Cine?

— Cine?—Portarul, portarul ministerului!

„Portarul" zise el și în aeroplan zbură aruncîndu-mi următorul manuscript.

„UNIUNEA REPORTERILOR AEROPLANIȘTI"

Adevărul asupra Misterului din strada Diaconeselor.— Cine face numirile de Bene Merenti?.—Interview cu portarul ministerului Instrucției.—Era el!—Cum operează.—Viața și operile sale.—Mîna orbului.—Cuvîntarea d-rului Botescu. Citiți ziarul nostru.

Memoriul iscusitului reporter este prea voluminos pentru a-l putea da în întregime aici, vom transcrie însă aici cîteva pagini necesare pentru a lămuri fiorosul mister din strada Diaconeselor. Dăm cuvîntul Eminentului membru al Uniunii reporterilor aeroplaniști (cum am zice ceva, Ca liga reporterilor).

„Cu birja numărul 460 (vezi instantaneul nostru) m'am

460

Instantaneu reprezentînd numărul birjii reporterului nostru.

transportat strada Diaconeselor, la Ministerul Instrucției publice. Aici fui întîmpinat de Portar.

— D-le Portar....

— Nu sînt portar, sînt cap al serviciului deschiderei porților.

Șapca d-lui Portar
(După un instantaneu luat de reporterul nostru).

Ghiata piciorului drept
a d-lui portar.

Ghiata piciorului sting
a d-lui portar

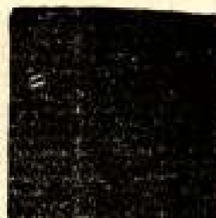
— Domnule Por.... pardon, d-le Șef al deschiderii porților, zisei eu, misterios și diplomatic, aș dori să aflu cine din minister decide numirile de Bene Merenti.

— Nimic mai ușor. Eu, d-le fac numirile.

— Taci, zisei, eu, uimit de abilitatea mea. Nu se poate Domnule, d-ta faci numirile? Parol?

— Pă crucea mea!

— Stai nu mișca, adăosei eu, ochindu-l cu aparatul fotografic. Nu mișca. Surîde grațios. Țac. Mersi. Te-am luat. Iată-l:

Portarul M. I. însărcinat
cu numirile în ordinul Bene Merenti

— Grea însărcinare, Domnule Portar! Greu să potrivești cui să dai clasa I-a, cui, clasa II-a. Grea clasificare!

Portarul pufni de rîs.

— Ce grea, d-le, nimic mai ușor.

— Ei, ași! Cum?

— Iac'așa: în sacul ăsta pun fel de fel de nume, de prin gazete. In sacul cestlalt pun biletele cu lotul, adică cu dicorația:

Bene Merenti clasa I-a, Bene Merenti clasa II-a, Medalia jubilară, de toate. De două ori pe an primesc ordin de sus să scot 10—15 dicorați, și-i scot. Dintr'un sac trag un nume, din cellalt nevastă-mea trage lozul, adicătele dicorația, și gata. Lucru semplu.

— Cît se poate.

— Iacă, un parexamplu, să zicem că mi-a telefonat: „Dumitre, scoate doi dicorați". Sărut mîna, am înțeles. Acu poftim, d-le, de-mi ajută. Iacă, eu iau sacul cu numele, d-ta ia sacul cu dicorațiile.

Incepe D-ta, trage.

Adică de ce nu, gîndii eu și bag mîna în sac, scot un bilet, citesc tare: Bene Merenti Clasa III-a.

— Acu eu, zice portarul, scoțînd un bilet: Mi.... Mi... Mihail E... Emi.... Eminescu.

Așa dar Mihalache Eminescu capătă Bene Merenti clasa III-a. Și gata unu.

Acu al doilea. Scoate lozul.

— Poftim: Bene Merenti clasa I-a.

— Acum eu, să vedem cui. (Citind biletul) St... St... Smara.

*

Văzuși?

— Minunat, nene Dumitre!

— E, D-le, te văd băiat bun, să știi că de Crăciun te scot, parol, te scot, clasa I-a.

A. Urechiă

MARINĂ

O, mare iubită ! ce bună amică eşti tu cu poeţii ?
Porneşte vaporul, şi iată-mă singur din nou lingă pupă.
Viu aeru'mi umflă plămînii de parc'aş sorbi dintr'o cupă
Demonică, filtru'ncărcat, de toate puterile vieţii ! —

Ah, gustul trecutelor lacrimi, pe care le-am plîns altă dată,
Pe buzele 'mi pale acuma-l simt iară-şi—mărgele de sare !
Ce altă dovadă mai vie că matca-ţi adînc sbuciumată
E albia primordială a vieţii, o tainică mare ?

Ce giulgiu imens peste-un leagăn, strîng apele verzi mişcătoare,
Ce-albastru a prins peste tine în cue de foc baldachinul !
În noaptea aceasta simt bine că's clipa etern călătoare,
Că's una cu apele mării şi una sînt cu seninul !

Greu cade nămolul la funduri, ca după furtună, şi cine
În apa privirilor mele ar fi să privească de-aproape,
N'ar crede c'aşa limpezime l-ascunde atîta de bine
Precum îţi învălue taina imensul tău giulgiu de ape !

Şi gîndul meu fuge 'nainte departe pe 'ntinderea mării —
Ce splendidă 'mi pare această albastră şi unică oră !
O, dacă pe clipele — aceste s'arunc aş putea o ancoră
Ce vesel aş da pe vecie tot restul vieţii uitării ! —

D. Anghel.

Carmen Saeculare.

— Partea a doua —

(Scena represintă grota *Danubiului*. La ridicarea cortinei, *Danubiu*, răzemat de o stîncă, citeşte in *Cartea vieţii*. *Doina*, apare la intrarea grotei şi păşeşte spre dinsul).

DANUBIU
(ridicînd ochii din carte)

Ce te aduce iarăşi, copila mea ?...

DOINA

Părinte !
Cunoşti cetatea veche, pe malurile tale,
Acolo unde largă puternica ta matcă
Umflînd prisosul apei
Cu glas de cataractă
Mănioasă se prăvale
Îngrămădind nahlapii,
Pe care îi aruncă de stînci ca nişte snopi ?
Acolo unde veşnic puzderia de stropi
S'aprinde şi se sfarmă în mii de curcubee,
Pe locul unde-odată a fost menit să stee
Întîiul pod de piatră, ai cărui stîlpi şi azi
Scot frunţile din ape ca nişte sentinele
La poarta ţării mele, —
Eu am văzut norodul ducînd grămezi de brazi
Ca să înalţe bolte de arcuri triumfale,
Femei, cu poala plină de flori, trecînd pe cale,
Cu fluturii de aur cusuţi pe-al lor vestmînt,
Şi steaguri peste steaguri jucînd voios în vînt
Ca în ajunu' acelor frumoase sărbători
Cînd se 'ntorceau acasă aquilele romane !...
Ce-i veselia asta de cîntece şi flori,
Podoaba de chilimuri pe margini de balcoane,
Ce e risipa asta de flamuri şi petale ?
Ce oaspete va trece sub arcuri triumfale ?...

DANUBIU

Cum?... Ai uitat povestea pe care ţi-o spuneam,
Cînd mă 'ntrebai de soarta străvechiului tău neam?...

DOINA

Spuneai parc'o baladă... mi-aduc aminte abia...
Spuneai de-o 'mpărăţie, la obîrşia ta...

DANUBIU

Da... intr'o 'mpărăţie, la obîrşia mea
Pe-acolo unde's numai un rîuşor abia
Ce'şi despleteşte apa spre văile adînci...

DOINA
(rechemîndu-şi în minte)

Este-un castel fantastic, încununat de stînci...

DANUBIU

Intr'o împărăţie, la obîrşia mea...

DOINA

Spuneai... un cuib de vultur e falnicul castel
Clădit din vremi străbune şi-acolo, sus, în el,
Ferit de lumea 'ntreagă trăeşte-un prinţ străin....

DANUBIU

O, da... revăd ştejarii ce 'n paza lui îl ţin
Şi-un cuib de vultur pare fantasticul castel...

DOINA

Spuneai că mîndrul soare cînd urcă 'n răsărit,
Şi dăinue în zare o clipă 'n loc oprit,
Ca o coroană arde pe negrii codri mari...

DANUBIU.

Cum fremătă oştirea bătrînilor ştejari
Cînd soarele acolo creştea din răsărit...!

DOINA.

Spuneai că trist stă prinţul în vechiul lui castel,
Şi-adesea i se pare c'ajung până la el,
Din loc în loc purtate, războinice chemări...

DANUBIU.

Cum clocoteau bătrînii stejari în depărtări
Şi ce uimit sta prinţul în vechiul său castel!...

DOINA.

Spuneai c'a tale unde îşi iau graiul de baladă,
Sglobii peste pripoare săltînd cînd stau să cadă,
Că-i povesteşti într'una de-o ţară fermecată,
In care-adus de tine va stăpîni odată...

DANUBIU.

Şi dus ascultă dînsul duioasa mea baladă!..

DOINA.

Îi povesteşti într'una de ţara fermecată...

DANUBIU.

Da, îi spuneam într'una, şi-atunci ca niciodată
I se părea castelul că este trist şi gol...

DOINA

Pîn' ce 'ntr'o dimineaţă la poartă-i bate-un sol....

DANUBIU

Și l-am adus cu mine în țara fermecată !...
Pricepi acum, copilă, de ce orașul unde
Puternica mea matcă venind cu ape multe
'Și 'nalță greu nahlapii ca niște catapulte,
Lovind gălăgioase în „Porțile de fier",
Știi pentru ce străvechea cetate-a lui Sever
S'a îmbrăcat deodată în strai de sărbătoare ?
Și cine-i mîndrul oaspe străin, pe-a cărui cale
Mîni darnice aruncă risipă de petale ?
Ai înțeles acuma cine-i acela care
E așteptat să treacă sub arcuri triumfale ?...

DOINA

Binevenit să fie pe plaiurile tale !
Și 'n plin să-i meargă toate !...

DANUBIU

Bine-ai grăit, copilă !...
Cînd ai intrat la mine, stăteam plecat pe-o filă,
Privind painjinișul din roșul zodiac...
Vezi, fiecare filă de-acestea e un veac,
Pe care cine știe ce mîni au scris mistere...
Sînt pagini peste care e scris un singur nume,
Sînt unele senine cari, dacă le-ai întoarce,
Ar lumina cuprinsul ca un potop de soare,
Iar alte-atît de negre și pline de durere
Incît dacă le-ai rupe din carte și le-ai stoarce
Un val imens de sînge ar năpădi pe lume...
Necontenit rotește fatalul zodiac,
Apropiind și iarăși înduşmănind popoare,
Ca fluxul și refluxul ce mișcă apa mării,
Căci pace nu există o clipă într'un veac :
De-ajuns să cad'o vorbă în cumpăna 'ntîmplării,
Sau un erou s'arunce greu spada lui de fier,
Ca una din balanțe năprasnic să coboare
Pe cînd cealaltă cere dreptate—urcînd spre cer...
Și-așa va fi, desigur, copila mea, căci iată
Că din adîncuri crește sporind mereu o pată
Ce-mi face roșe apa, cum este oceanul
Pe locurile unde întinde crăngi mărgeanul...
Semn de războiu e-acesta, copila mea !...

DOINA

Război !
Ah, stă să bată ceasul acum și pentru noi !...
Pămînt, plămadă veche de sacre oseminte,
Tu ce păstrezi săpată pe lespezi de morminte
Duioasa epopee a unui tînăr ram
Rupt din tulpina celui mai vechiu și falnic neam,
Sfînt țintirim al multor măriri care au fost,
Măreață trecătoare a unei lumi întregi,
Mult primitoare gazdă a mulților pribegi
Ce-au rătăcit pe-aicea, să cate-un adăpost,
Grînar bogat și darnic, mult milostiv de pîne,
Tu, ce ești toate-acestea, o patrie cercată
Fii gata pentru jertfă, căci nu știi niciodată
Ce-ascunde vălul tainic al zilelor de mîne !

DANUBIU

Nu-ți fie teamă, Doină !—căci un pămînt ce poartă
Pe el atîtea urme de glorios trecut
Și care-atît de-adese a fost cercat de soartă
Nu va răbda pe dînsul decît pe fiii lui !
Cu lutul lui sînt una cei din același lut
Și-alt legămînt mai trainic pe lumea asta nu-i !

DOINA

Oricum, parcă 'mi sporește a inimii bătae
Cînd mă gîndesc, părinte...

DANUBIU

Alung' aceste gînduri
Și vino de te uită cu mine 'n vechea carte...
Privește 'n vălmășagul întunecat de rînduri
Ce-aleargă în zigzaguri, rotesc și se 'ntretae...
Privește semnul roșu... Ce vezi ?...

DOINA

Zăresc departe !...
Se face-o zi de toamnă luminoasă,
Văd ca 'ntr'o goană șir de albe sate—

Pe pajiști finul neatins de coasă
Și lanuri mari de griu nesecerate...

Văd brazde de arături neisprăvite
Și pomi bătrini în fiece livadă
Ce'și lasă singuri rodul ca să cadă —
Ogrăzile de iarbă prididite.

Zăresc femei ce pling îngîndurate,
Cu capul rezemat de stilpul porții,
Cu ochii mari și triști de spaima morții...
Și iat' acum oștiri nenumărate...

Rid steaguri cu frînturi de curcubee,
Și soare mult zăresc pe epolete,
S'aprind în treacăt mii de baionete
Purtind pe vîrful lor cite-o scîntee...

Văd cai cu juguri grele pe grumaze,
Trec tunuri mari pe roți uruitoare
Și cum se duc din goană, orbitoare
Ard spițele la roți ca niște raze...

Departe-i văd acuma, tot mai mici,
Și peste-o apă mare iat' un pod,
Pe care trec încet ca un norod
Nenumărat de ordii de furnici...

Și cum pășesc spre pod, șir după șir,
Drapelele se 'nclină toate 'n jos
În fața unui Prinț muiat în fir
Ce le salută mîndru și voios!

Din mii de piepturi izbucnesc urale
Și clocotind răspunde viu ecoul
Din mal în mal; iar valurile tale,
Se 'nalță parcă spre a-și vedea eroul!...

DANUBIU

Intoarce înc'o filă și spune-mi, vezi acum,
Vezi cum se 'mbracă cerul ca 'ntr'o apoteoză
Și aerul s'aprinde în vilvătae roză
Tremurător ca noaptea pe-o gură de vulcan?...
Vezi tu ca niște trimbe mînate 'n uragan,
Cum fug în vălmășală vîrtejuri mari de fum,

Imprăștiind fantastic buchete de scîntei?
Simți tu ce greu miroase spre noi cînd bate vîntul
De pare că aduce miasme din infern?
Auzi tu cum vuește și dirdie pămîntul?
Auzi, parcă aleargă cu pașii lui cei grei
Un uriaș prin ganguri de peșteri suterane?...
Se umple orizontul de-a corbilor bejenii,
Străfulgeră vulcanul acum încins de pară
Și ca 'ndărătul unor cortine diafane
Spre-o pală Semilună, ce tremură pe cer,
Vezi tu prin fumul roș, ca 'ntr'un sabat, vedenii
Urcînd pieptiș în goană și alte cum coboară
Și cad de-a rostogolul, zvîrlite din crater?...
Mai sus, mai sus, năvalnic urcînd pe urma lor
Tot alte umbre-aleargă spre semnul ce le chiamă
Și iată că și pînza de flăcări se destramă
Și pala semilună se schimbă 'n tricolor!
Vezi, pentru steagu-acesta în vilvătae roză
Se luminase cerul ca 'ntr'o apoteoză,
Și-a ars altaru-acesta de flăcări, ce se stinge!...

DOINA

Sfințită fie ziua botezului de singe!
Și preamăriți eroii care-au căzut sub steag,
Ducînd în ochii limpezi dincolo de mormînt
Vedenia acestei frînturi de curcubeu!

DANUBIU

Se face iarn' acuma și 'naintînd cu greu
Prin fulgii de zăpadă, învălmășiți de vînt,
Vezi tu armata noastră, șirag după șirag,
Voioasă cum pășește cu fața către țară...
Nu mai zărești în treacăt scîntei pe baionete,
Pe trese nu mai joacă răsfrîngeri de lumină,
Mantalele pe umeri au albe epolete
În albe, somptuoase căciule de hermină
Și-au preschimbat Curcanii căciula legendară,
Căruntă li-este barba și genele albite
Și albă li-e mustața la toți de promoroacă,
Și caii dela tunuri au hamuri înflorite,
Și țurțuri albi atîrnă de gurile de tun...

E frig și tot mai tare în viscol fulgii joacă,
Zadarnic urlă vintul din goarna lui nebun,
Ei cintă... veseli cintă, căci inima li-e bună;
Li-e caldă 'n piept de focul sublimei biruinți
Și-i alb și prințul tinăr ca troenit de ani:
Și cum în șa se 'ntoarce, zimbește mindrul prinț
Văzindu-și toți voinicii cu dinsul dimpreună
Cum i-a schimbat ninsoarea pe toți în veterani.
Dar iată și amurgul cu umbre violete
Și mindra viziune de glorie dispare,
Doar vintul mai aduce slab sunet de fanfare...
Acum răzbind prin viscol vin rebegite cete,
Bieți prizonieri în zdrențe, desculți, flăminzi și ninși,
Purtind în ochi tristețea eroilor invinși...
Lipsiți de călăuza stindardului pierdut,
Greu stăruesc pe cale, păziți de baionete...
Tăcuți și fantomatici, în livida 'nserare
Ei merg... și frigul crește și ninge tot mai tare;
Iar vintul ca un meșter grăbit și nevăzut,
Ducindu-și pretutindeni bizara-i fantezie,
Aleargă și se joacă cu harnica-i mistrie
Ingrămădind fugare troene 'n baricade...
Ei merg... și tot mai tristă pe dinșii noaptea cade...
Ca un pat alb, de-o mină iubită așternut,
I-adulmecă perfidă fantastica zăpadă
Și unul cite unul rămine din grămadă,
Dar nimenea nu 'ntreabă de cela ce-a căzut;
Nu-și mai intoarce nimeni privirile 'ndărăt
Și-i insemnat tot drumul de statui de omăt...

DOINA

Dormiți și voi în pace, dușmani de veacuri, voi:
Care-ați trecut acuma de negrul prag al porții,
De unde nu mai este intoarcere 'napoi !...
Vă dăruesc și vouă o lacrimă, eroi,
Căci dușmănia trebui să tacă 'n fața morții !

DANUBIU

Vai, nu mă mai ajută privirea mea slăbită !
Ia tu dar zodiacul cu linii mișcătoare,
Citește tu și spune'mi, copila mea iubită,
Pe pagina aceasta de ce-i atita soare ?

DOINA
(ca 'ntr'un vis)

Văd lumină vie
Intr'o fierărie,
Un cuptor aprins,
De flăcări încins,
Iar lingă cuptor
Nouă făurari
Cum hrănesc cu zor
Flăcările mari.
Limbi de vilvătaie
Joacă, se 'ntretaie,
Se 'ncolătăcesc,
Scad și iarăși cresc
Și invăluesc
In lumină vie
Neagra fierărie
Umplind de scintei
Tot cuprinsul ei !
Și iată acum
Făurarii mei
Că aduc un tun
Innegrit de fum,
De singe stropit
Și-l pun la topit !
Arde 'năbușit
Cuptoru 'nroșit,
Iară cind socot
Că-i topit de tot,
Răstoarnă grăbit
Oțelul topit
Și-o coroană scot.
Cu grijă o spală
Și pe nicovală
Vesel și ritmat
Ciocanele bat
Și-o meșteșugesc
Și-o șlefuesc
Pân' o potrivesc !

Cum arde de viu,
Ah, acuma știu
Pentru ce lucea
In povestea ta
Către răsărit
Soarele oprit

Peste codrii mari,
Şi de ce vuiau,
De ce clocoteau
Bătrînii stejari...

Ştiu, fără să-mi spui,
Pentru fruntea cui
Cerul a menit
Coroana de-oţel!
Poarte-o fericit
Cît va trăi,—El
Şi urmaşii Lui!

D. Anghel şi St. O. Iosif.

Scrisori din Bucovina.

Chestiunea existenţii poporului romîn din Bucovina se pune din nou pe tapet, în toată complexitatea problemelor ei. Până acuma aveam doi duşmani mai periculoşi: *Evreii*, pe terenul economic, şi *Rutenii*, pe terenul etnic, la care se mai adaugă biurocraţia austriacă, pe terenul politic şi administrativ, crescută în ură înverşunată în contra a tot ce-i romînesc şi băştinaş în ţară, şi, înslîrşit, castele noastre, pe terenul social,— căci mai mult decît ne-au stricat şi ne strică străinii ne-am stricat noi singuri şi ne mai stricăm încă, deoarece cele 200.000 şi mai bine nu sînt *un* popor, ci, cel puţin, trei popoare, cu tendinţe şi aspiraţii deosebite. Dar despre aceasta altă dată.

În timpul din urmă, raporturile dintre noi şi duşmani s'au schimbat în detrimentul poporului nostru. Evreii s'au înmulţit, în ultimul timp, în mod exorbitant: la o populaţiune de 750.000, cît avea Bucovina în 1900, revin aproape 100.000 Evrei. Numărul lor însă va fi crescut, în ultimul deceniu, în mod înspăimîntător, prin imigrările din Rusia, aşa că recenzemîntul dela 1910 ne rezervă o frumoasă surpriză. De cînd partidul naţional a acceptat, sub presiunea necesităţii, programul antisemit al creştinilor sociali, s'a angajat între poporaţiunea romînă şi Evrei o luptă pe viaţă şi moarte. A cui va fi izbînda, nu e greu de ghicit. Jidanii luptă cu toată puterea lor, cu colosala lor influenţă politică, cu banul, cu intriga, cu calomnia şi, mai de ales, cu corupţia.

Un sprijin puternic în această luptă îl capătă de la presa lor, care, deşi e de calitatea cea mai rea, predomneşte opinia publică nu numai în Bucovina, ci şi în întregul imperiu. Şi 'n faţa acestui duşman se află un popor lipsit de o conştiinţă naţională luminată, aproape lipsit de o organizaţie economică, capabilă de a duce o luptă cu samsarii şi cămătarii organizaţi. Să zicem însă că lupta cu un singur front ar mai avea oarecare sorţi de reuşită, dacă regenerarea noastră economică va succeda şi dacă naţionalizarea clasei culte va fi perfectă. Dar ce să zicem de o luptă cu două fronturi, căci şi Rutenii, care ne-au dat până acuma lupte numai pe terenul politic, pe care le-am susţinut cum am putut, cu toată lipsa de conducători poporali devotaţi cauzei neamului, s'au

încăerat la luptă desperată pe terenul economic și cultural. „Neamul calicilor", despreţuit din cauza sărăciei lui proverbiale și din cauza inculturii lui, lipsit de elementul boeresc, lipsit de o clasă cultă, ne amenință cu deposedarea pe terenul economic și pe cel cultural. Și, ca să nu se pară că fac numai fraze de ocazie, voiu intra în miezul chestiunii.

Pericolul rutean, în toată greutatea lui, a fost înțeles de clasa noastră conducătoare, oportunistă până la extrem, abia în urma unor intîmplări din ultimele zile. Casa Centrală a băncilor rutene (Selanska Kasa) a cumpărat în ultimii ani, *spre scopuri de parcelare*, 8 moșii, dintre care două, cumpărate în anul acesta, sînt în ținuturi în care elementul romînesc e periclitat.

Faptul acesta ne-a arătat pericolul în întregime cu atît mai mult, cu cît lucrul nu va rămînea izolat.

Spre a înțelege mai bine problema aceasta și pericolul ce ne amenință, dacă nu vom fi clarificați, voiu face o mică digresiune asupra proprietății mari din Bucovina, pe cale de a dispărea. In Bucovina se simte o mare lipsă de pămînt, mai cu samă pămînt arabil și pășune. O mare parte a țărănimii e proletară, mai ales în părțile rutene. Lipsa aceasta de pămînt se poate astîmpăra sau cu ajutorul moșiilor fondului religionar, sau cu ajutorul celeilalte proprietăți mari.

Din moșiile fondului religionar, care cuprind o treime din pămîntul Bucovinei, țărănimea n'a avut până 'n prezent nici un folos. Moșiile fondului cuprind păduri întinse, a căror exploatare exclusivă au avut-o până acuma Jidanii, care au scos averi de milioane, căci, neavînd concurență și pădurile arendîndu-se din mînă liberă, ei le luau pe prețuri de nimic. Abia în anii din urmă s'a rupt cu principiul „mînei libere" și s'a introdus licitația cu oferte,—și așa s'a întîmplat minunea că pădurile scoase în anul acesta la licitație au încăput în mînile Rominilor, între care și o tovărășie țărănească. Pe lîngă aceste păduri și pe lîngă moșia Rădăuțului, care se întrebuințează pentru hergheliile împărătești, fondul are 19.337 jughere pămînt de arătură. Acest pămînt se află parte în complexuri mari și formează 25 domenii cu 15.232 jughere, parte în enclave răzlețe, la un loc 4.305 jughere.

Numai aceste 4.305 jughere se dau în arendă la țărani, iar printre arendașii celor 25 domenii sînt 19 Jidovi, 4 Șvabi, un Polon și un Romîn desnaționalizat.

De cînd politica noastră își ia, măcar în parte, directiva ei și din nevoile țărănimii,—sau, mai bine zis, din momentul ce țăranii, treziți prin curentul democratic la o viață politică mai independentă, și-au formulat mai des și mai cu tărie postulatele lor,—s'a căutat un remediu pentru referințele acestea, dar aproape în zadar. Căci, pe lîngă clasica bunăvoință a administrațiunii față de Romîni, în general, și de țărani, în special, și neglijarea complectă a intereselor noastre la centru, unde numai partidele mari au trecere și din cele mici numai cele solidare, mai vine și

altă greutate. Moșiile fondului sînt, după statutul existent, administrate de împărat, și numai prin delegație aceste drepturi sînt exercitate de ministrul de agricultură. Rezultatul acestei stări este că nu există un factor constituțional responsabil pentru administrația acestui fond nici în camera provincială, nici în parlamentul central. Dacă interpelezi în camera provincială, ea se declară necompetentă ; așișderea și parlamentul central,—așa că-țărămîne numai calea concesiunilor obținute prin intervenții personale. Deputatul Aurel Onciul, care a abordat pentru prima dată, în mod serios, această chestiune de un interes vital pentru țărănimea noastră și a urmărit-o, de atunci, cu un zel vrednic de laudă, a propus administrațiunii mai multe moduri, fără să reușască pe deplin, avînd totuși unele succese parțiale. S'a propus, mai întăiu, vînzarea de veci a moșiilor fondului la țărani, prin intermediul băncii țării. Contra acestui mod de tranșare s'a ridicat, înainte de a se fi rostit guvernul, consistoriul, care are un vot consultativ la administrarea averei fondului religionar. Motivul a fost teama că averea fondului, prefăcută în bani, n'ar fi așa de sigură și că statul, într'un moment de nevoe, ar putea-o confisca. S'a cerut deci arendarea moșiilor țăranilor, și, la obiecția administrațiunii că prin aceasta s'ar îngreuia simțitor administrația, ea neavînd nici măcar siguranța unei culturi raționale și a unei plăți regulate a arendei, s'a oferit Centrala însoțirilor ca unic contractant pentru toate moșiile, pe care apoi urma să le arendeze țăranilor,—dar nici aceasta nu ni s'a conces de frica prea marei influențe politice ce-ar cîștiga-o Romînii pe urma moșiilor lor strămoșești. Succese parțiale au fost totuși : Așa moșia *Dubova*, din districtul Siretelui, a fost luată de țăranii romîni și șvabi din Tereblecea; moșia *Florința*, din districtul Sucevei, scoasă la licitație abia după multe stăruințe, a fost luată de Romîni, și, probabil, ei vor succeda a lua și Comanul. Alte moșii, al căror contract s'a stins în anul acesta, au rămas în mînile vechilor arendași,—toți Jidani. Și să se noteze că, pe lîngă că nu se bagă în samă cererile elementului celui principal din țară și, tot odată, și cel mai îndreptățit, administrațiunea fondului pierde sume mari de bani, țăranii oferind prețuri incomparabil mai bune. Prețurile arendașilor sînt între 9.86 cor., minimum, pe juger, și 43·74 cor., maximum,—acesta fiind unicul preț care trece peste 30 cor., toate celelalte rămînînd sub 30—pe cînd țăranii plătesc prețuri mult mai bune : așa, pentru Florința, pentru care s'a plătit 16.40 cor., țăranii au oferit 28 cor.

Ar fi de dorit ca consistoriul să însărcineze pe un bărbat competent cu compunerea unui istoric al fondului religionar.

Mai rămîne proprietatea mare, de la care s'ar putea alimenta țărănimea cu pămîntul trebuincios. Vom face o mică digresiune, spre a atinge, numai în treacăt, schimbările survenite în proprietatea mare, în privința naționalității proprietarilor, de la incorporare și până în prezent. Am înaintea mea un conspect sumar—primul de felul acesta, făcut sub administrația austriacă—asupra moșiilor din Bucovina, cu indicarea localității, a posesorului și a suprafeței moșiei. Conspectul, descoperit în-

tr'o arhivă boerească, e făcut in 15 Iunie 1790, — deci cițiva ani după anexare,—in Suceava, de căpitanul Hora de Osselavitz și colecționat de Basilius Constantinovici, pentru scopuri fiscale. Intre proprietarii de atunci aflăm nume, care azi au dispărut cu desăvirșire din Bucovina, ca: Sturdza, Russet, Niculce, Morțun, Murguleț, Beldiman, Giurgiuvan, Cosmiță, Stroescul. și alții; altele, ale căror purtători s'au perdut de mult în masa țăranilor. Majoritatea covirșitoare a boerilor sint Romini, pe lingă ei cițiva Armeni, dar *nici un Evreu*. Și azi! Azi avem numai puțin de 80 și mai bine de proprietari și coproprietari Evrei, intre care străluceşte familia Fischer, cu vre-o 6 moșii. Atunci un Iordache Cantacuzin, cu vre-o 7 moșii, in cel mai rusesc district al Bucovinei, iar azi mulți urmași de ai proprietarilor de atunci, purtătorii unor frumoase nume rominești, sint cei mai îndirjiți Ruteni!

Ar fi interesant de arătat, pe baza actelor, prefacerile in decursul celor o sută și mai bine de ani prin care a trecut proprietatea mare, pe atunci aproape curat rominească.

Pentru scopurile noastre, e indestulător însă dacă vom spune că azi mai avem in total cel mult 10 proprietari mari Romini in Bucovina, care merită acest nume. Nu e departe timpul, mi se pare, cind despre această clasă a poporului nostru, glorioasă atita vreme cit a rămas neatinsă de străini, se va vorbi cu acel cunoscut fuit...

Cu repeziciune mare se petrece la noi in țară procesul desfacerii proprietății mari, care trece la țărănime,—parte, fiindcă mulți proprietari, îndatoriți, trebue să vindă pămintul, iar parte, fiindcă proprietarul mare nu poate concura cu țăranul, deoarece agricultura in mare nu mai rentează ca alte ocupații. Și aici e problema cea mare.

A fost pentru noi o pierdere mare din multe puncte de vedere, căci faptul că moșiile romînești au trecut, una cite una, în posesia unor străini, care aveau să se așeze in mijlocul nostru, însamnă direct peirea noastră. Și deși trecerea moșiilor in mini străine a fost o mare pierdere pe terenul național și economic, ea totuși tot n'a fost așa de periculoasă cită vreme o stăpinia *un* individ, cum va fi însă de acum innainte, cind ea va fi parcelată și cind pe ea se vor creia sate întregi cu o populație străină. Și pericolul acesta nu e imaginar, ci existent; nu va să vie, ci a sosit. Spuneam mai sus că Rutenii,care ne amenințau pe terenul etnic, ne amenință acuma și pe terenul economic. Intre cele 8 moșii cumpărate de dinșii in ultimul timp, două, mai ales, sint foarte periculoase. Innainte cu citeva luni, Rutenii au cumpărat Pătrăuțul de sus, cu o intindere de 2000 jugere, pe prețul de 1.066.000 coroane. Această moșie, situată în districtul Storojinețului, district periclitat din punct de vedere etnic—in ultimul deceniu, 1890—1900, am pierdut enorm de mult in acest district—are, intre satele mărginașe, un sat Corcești, cu $^4/_5$ Ruteni și $^1/_5$ Romini, ceia ce favorizează planurile de cucerire ale Rutenilor. Această moșie va fi parcelată și colonizată cu Ruteni galițieni, de cel mai rău soiu,—o încîntătoare perspectivă pentru frumoasa Bucovină a lui A-

lecsandri. Se spune că el ar fi plătit cu cel puțin 300.000 cor. mai scump moșia și că s'ar afla in încurcături bănești, din care vor eși însă de bună samă, iar noi vom avea un sat rusesc mai mult. Cunoscindu-se firea refractară a Ruteanului, greutatea cu care se opune la învățarea unei limbi străine, putem fi siguri nu numai că se vor susținea ca colonie, dar că vor slaviza și satele învecinate.

Al doilea caz: Banca rusească, *Ruska Kassa*, care a primit în timpul din urmă de la Centrala slavă, din Laibach, depuneri de vr'un 1½ milion coroane, a cumpărat moșia *Stănești*, cam 300 fălci, așezată la granița regatului, in cel mai periclitat district al Siretelui; și aceasta, deasemenea, va fi parcelată și colonizată.

Sub impresia acestor evenimente de o gravitate extremă, Centrala însoțirilor romîne a cumpărat moșia *Pătrăuțul-de-jos*, cu o intindere 3.338 jugere, din care jumătate e pădure și jumătate teren arabil, de la Evreul Max Anhauch, cu 1.570.000 coroane.

Această cumpărătură e un caz tipic de îmbogățire jidovească, in Bucovina,—și el nu e izolat. Această moșie a cumpărat-o Evreul Anhauch, înnainte cu vr'o zece ani, cu suma de 600.000 coroane, și, după ce și-a scos capitalul investit prin devastarea pădurii, o vinde cu un mic profit de 1.500.000. Și a trebuit cumpărată, căci, dealtmintrelea, o luau Rutenii, moșia fiind învecinată cu cea cumpărată de dinșii (Pătrăuțul-de-sus). Centrala noastră a mai cumpărat, pentru parcelare, Milișăuțul-de-jos, in districtul Sucevii, cu 190 fălci teren arabil. Nu mai puțin, alte 10 moșii vor fi scoase, in timpul cel mai scurt, la vinzare. Spre a fi complect, mai amintesc că Centrala noastră a cumpărat in Cernăuți o moară cu vapori, cu magazine mari, avind astfel posibilitatea de a aproviziona țărănimea și prăvăliile noastre cu făina trebuincioasă.

Despre lupta culturală ce se pregătesc Rutenii să ne-o dea,—și care e tot atit de periculoasă, cași cea economică,—voiu vorbi altădată.

Cernăuți, Maiu 1909.

G. Bucovinean.

Miscellanea.

COMEMORAREA MORȚII LUI EMINESCU.

Inițiativa luată în Galați de cițiva magistrați, profesori și avocați de a comemora, la 16 Iunie, aniversarea de 20 de ani a morții lui Eminescu, printr'o serbare, printr'un volum festiv, etc., a găsit răsunet și in alte părți ale țării și e menită a se generaliza până la o serbare a Rominilor de pretutindeni. In București se constitue un comitet asemănător celui din Galați, cu scopul de a aduna fonduri pentru ridicarea unei mărețe statui celui mai genial scriitor pe care țara l-a avut până acum.

D. IORGA.

In numărul de 19 Aprilie al „Neamului romînesc", sub titlul *O reacțiune literară*, d. Iorga se plînge cu amărăciune de conspirația pusă la cale de „Viața Romînească", „Minerva", „Universul" (d. Iorga face aluzie la d. Caragiale, pe care ;însă, ca de obiceiu, are prudența de a nu-l numi), „Convorbiri critice" și „Adevărul", *cu complicitatea marelui public* (de astădată d. Iorga lovește în publicul din regat, căci cu cel de peste munți e certat de mult), pentru reintroducerea în literatură a „jocurilor de cuvinte cu două înțelesuri, a *porcăriilor iritante*, a insultelor și discuțiunilor inverșunate !..."

Vremea colaborațiilor sănătoase în vederea unui ideal s'a încheiat. Nădăjduesc că nu se va mai găsi un naiv care să mai încerce încă odată o luptă, cu astfel de oameni și într'un astfel de mediu.

Dacă d. Iorga n'ar exista, ar trebui inventat.

* * *

In numărul de 26 April, d. Iorga răspunde unui anonim care, în „Revista politică și literară" din Blaj,

chiamă pe dd. Maiorescu și Gherea ca să iea din nou sceptrul criticei,

prefăcut în jucărie trecătoare sau în bețigaș de copil, de către numiții „critici buni, de notițe", care sînt dd... mă silesc și totuși refuză condeiul să reproducă o listă în care la cel dintâiu nume după al mieu aflu o tovărășie infamantă. (E vorba de d. Chendi).

Dee-mi voe anonimul, zice d. Iorga, să spun două cuvinte *așezate* și *cuminți* (de cuvintul *cuminte* d. Iorga a abuzat așa de mult, încît ii aparține aproape,—*cuvintul...*)

Dela 1866 până pe la 1880, d. T. Maiorescu a scris un număr de articole *limpezi*,—în care combătea rele literare care și fără aceasta erau pe sfîrșite: d-sa cerea—orice critic cult în orice țară cere aceasta—cerea limbă poporală, înțeleasă de oricine, sănătate în concepție, respect de artă.

Criticile d-lui Maiorescu și-au îndeplinit misiunea: aceasta o simte cine le recetește azi în ediția complectă a „Minervei".

Jos d. Maiorescu !

A venit apoi d. Gherea. D-sa a făcut critică după obiceiurile țării de unde venia, Rusia. Scriitorii îl interesau pentru tendițele lor, și astfel d-sa ne-a dat o serie de studii sociale provocate de literatura curentă.

Au avut un efect momentan, și azi se cetesc cu greu și fără interes.

Jos d. Gherea !

A mai trecut vreme. Modele copleșiau literatura romînească. Gloriile false se fabricau prin ziare. Idealul dispăruse cu totul dinnaintea scriitorilor, și aceasta tocmai cind un neam întreg avea ceasuri mai grele.

Atunci....?

Atunci... din locul unde lucra pentru știință, s'a ridicat *un om...* care *a prins a vorbi* despre literatură... („ça m'est venu un jour..."),.. a prins a vorbi *mai mult pentru el...*

S'a întîmplat că așa a fost ceasul, de l'au ascultat unii (d-lui Iorga îi repugnă lauda de sine). S'a bucurat pentru izbînda ce se îndeplinise.

Și apoi s'au schimbat lucrurile. Scriitorii au dorit multă și mare faimă. S'au lăcomit și ei, ca omul, la banul ce se poate da, azi de „Viața Romînească", iar mini de „Adevărul". Și s'a făcut atunci un mare haos și o mare zarvă, prin care se auziau strigăte de licitație, osanale și *porcăieli*.

Insă,

Odată ieșit din liniștea științei sale, omul acela a urmat să vorbească, și, orice zgomot se înfuria afară, el tot pe dînsul se auzia....

Să restabilim lucrurile, *în modul cel mai grav falşificate* de d. Iorga.

Curentul literar, pe care pretinde d-sa că l-a creat, datează de mult, foarte de mult. Scriitorii care-l formează au început a scrie,—aşa cum aveau să scrie mai tîrziu în *Sămănătorul*,—în „*Povestea vorbei*" a d-lor Stavri şi Gorun, care nu făceau decît să urmeze o direcţie veche de jumătate de veac în cultura romînească...

Sămănătorul, el însuşi, a fost întemeiat, cu tendinţi naţionaliste şi poporaniste, de d-nii Vlăhuţă, Coşbuc, Gorun, Iosif... Curentul decadent căzuse, şi dacă d. Chendi, venit mai tîrziu la *Sămănătorul*, a dus —în urma altora şi acum cînd nu mai era nevoe—o violentă campanie în contra decadenţilor, a făcut-o din dorul de învingeri uşoare... Tîrziu de tot a venit şi d. Iorga, şi a *prins* a *distruge* pe decadenţi şi a *crea* curentul poporanist.... ca „musca la arat" a lui Lafontaine... O singură notă originală a adus d. Iorga la *Sămănătorul*: lipsa de gust literar. (Vezi: Vasile Pop=Edgar Poë)

Aşa scrie d. Iorga *istoria* contemporană.

* * *

Iar în numărul de 3 Maiu al „Neamului romînesc"—în vreme ce afară căldura creşte mereu—„marele îndrumător" publică următoarea notiţă:

> D. I. Nădejde e împotriva discutării exceselor „represiunii".
>
> Se ştie că numărul Ţiganilor ucişi e foarte redus. Aceşti interesanţi cetăţeni au ştiut să se puie la adăpost.
>
> Şi, odată ce numărul victimilor ţigăneşti ale represiunii e aşa de restrîns....
>
> **Cîrrr!**

„DE LA CRITICA LA HARŢA."

În numărul din Aprilie al „Convorbirilor literare", d. Mehedinţi atacă în mod violent nota decadentă a „Vieţii noi",—violenţă cu atît mai zadarnică, cu cît a combate azi pe decadenţi înseamnă a sparge uşi deschise. Sînt vre-o zece ani de cînd acest curent literar a pierdut orice însemnătate şi a ajuns să servească de animal împăiat „vînătorilor de duminică" ai criticei romîne. Până la d. Mehedinţi, d. Iorga fusese ultimul adversar brutal al acestei cauze pierdute.

D. Mehedinţi nu duşmăneşte atîta decadentismul, cît duşmăneşte personal pe d. Ovidiu Densuşianu, pe care l-a numit odinioară „Tyrteul literaturii romîne,"—aluziune foarte caracteristică pentru *aristocratica* generozitate şi delicateţă a autorului ei. Patima îl aduce pe d. Mehedinţi să batjocorească şi activitatea ştiinţifică a directorului „Vieţii noi", „care „n'are nici o părere proprie, ci gîndăceşte anevoios printre părerile al- „tora, care în dicţionarul său are uşurinţa de a amesteca insinuări de „pamfletar politic, şi care e atît de străin de spiritul limbii romîne, încît „chiar şi în privinţa vocabularului comite greşeli hazlii..."

Noi ştim că d. Densuşianu are cel puţin cercetări la activul d-sale, pe cînd cursul *netipărit*—scripta manent!—al d-lui Mehedinţi este în aşa mod compilat după Ratzel, încît ne-a inspirat serioase îndoeli asupra cunoştinţelor d-sale de limba germană... Cursul acesta, geologico-etnografic, apare studenţilor dela ştiinţe ca foarte etnografic, iar celor dela litere ca foarte geologic; însă şi unii şi alţii îi contestă d-lui Mehedinţi cunoştinţa propriei lor specialităţi...

Pentru a descrie atmosfera ce pluteşte asupra „Vieţii noi", d. Mehedinţi, trădînd o foarte întunecată, aşi zice chiar macabră, imaginaţiune, se inspiră din *Divina Comedie* a lui Dante.

> Aţi intrat vre-odată într'o hrubă ori peşteră?...
>
> Ce grozavă privelişte în lumea aceasta a umezelei şi a întunericului! Peste tot coloane şi bolte negre, de care atîrnă moi şi reci uricioşii şoareci cu aripi, liliecii. Iar pe jos, tărîndu-se cu mişcări amorţite: salamandre fără ochi, broaşte călcînd deşălat, reptile şi alte vietăţi desgustătoare. Uite numai la proteu: „o ciudată jivină la fel cu salamandra, incolor, cu labele mici şi scurte, pare că sînt nişte bucăţi de lemn"....
>
> Dar ce să mai zicem de astfel de tiritoare ce nasc scîrba, cînd însăşi flora, aşa de simpatică la lumina soarelui, devine şi ea ofilită şi antipatică la întuneric: ciuperci livide, criptogame fără nume, mucegaiu ce dă senzaţia pielei de şarpe... Îţi vine să zici „flori ale răului", flori pentru lilieci, broaşte, păiajeni, pricolici şi alte pocituri ale lumei subpămîntene.

Iar şi iar revine d. Mehedinţi asupra „cripto-criticei veninoase": mucegaiu literar", „vegetaţie literară de taverne şi lupanare, de umbră şi penumbră, în care răsar şi trăesc criptogamele decadente, tot ce e între două lumi" (o dramă a d-lui Densuşianu); tot ce e amfibiu şi *diform*, şi nu se aseamănă nici de frică cu măreţia şi sănătatea stejarului, ci are o hotărîtă înrudire cu fauna şi vegetaţia degenerată a speluncilor"...

Pe neaşteptate, dispoziţiunea sumbră a d-lui Mehedinţi se rezolvă într'un rîs strident şi bizar:

> Erwin Densuşianu—Stejarul!... E ciudat, dar rîsul e uneori aşa de nestăpînit, încît te năvălesc lacrimele.... Şi rîzi *totuşi*, rîzi din tot adîncul sufletului....
>
> Fără disciplină intelectuală, încheе d. Mehedinţi, critica—critica d-lui Densuşianu, fireşte—degenerează repede într'o harţă şi zadarnică şi nevrednică.

...Ni se pare că prea vede D. Mehedinţi salamandra din hruba altuia

D. IORGA ŞI ABDUL-HAMID.

„Imprejurările din Constantinopol“ este titlul unei bule trimise de Papa dela Vălenii de Munte Tinerilor Turci, care au comis greşeala de a nu-l consulta în chestiunea atitudinii lor faţă de sultan.

Abdul-Hamid răsuflă încă din mila biruitorilor săi. N'au binevoit a recunoaşte ei intrinsul pe suveranul constituţional cu persoana „inviolabilă şi sacră“, *oricînd şi după orice* (!!) Păcat! Tinerii Turci păreau, ca orice Turci, oameni de omenie. Pe de altă parte, trebuia să se recunoască şi aceia că Sultanul care a creiat Turciei o armată—oricare ar fi greşelile sale politice—n'a dat înnapoi şi nu s'a coborit până la o umilinţă. Odată zicea că nu va sfirşi ca un ultim representant al unei dinastii degenerate într'o ţară perdută. Aceiaşi mîndrie se desfăcea azi din atitudinea lui faţă de primejdia internă.

Aşa dar, să se ştie că atunci cînd un popor se răsvrăteşte, detronează pe suveran şi-l judecă, trebue să respecte următoarea regulă: dacă suveranul se umileşte, trebue decapitat; dacă se ţine mîndru, i se iartă toate crimele....

Nu credem ca Tinerii Turci să ţie seamă de pledoaria d-lui Iorga, deşi, prin *Istoria imperiului otoman*, d-sa şi-a cîştigat drepturi şi asupra poporului osman. Dealtfel, dacă ar fi trăit în Turcia, sub „marele asasin“, d. Iorga, cu temperamentul d-sale, ar fi suferit, între cei dintăi, o mică... „greşeală politică“ în fundul Bosforului.

P. Nicanor & Co.

Recenzii.

Titu Maiorescu. *Critice*, 1866—1907, 3 volume, editura Minerva 1908.

Cu prilejul reeditării studiilor critice ale d-lui Maiorescu de către institutul „Minerva“, le-am recitit după cincisprezece ani şi am avut impresiunea că au rezistat, mai mult de cît se crede, dintelui vremii.

Ceia ce te atrage în primul rînd este stilul. Dacă facem abstracţie de literatura propriu zisă şi considerăm numai genul didactic, d. Maiorescu este cel mai desăvîrşit stilist pe care l-a avut ţara până acum. Fraza e plină şi perfect ritmată, armonică fără a fi căutată, elegantă fără manierism, şi de o simplitate, sobrietate şi naturaleţă cu adevărat clasică. Te încredinţezi înc'odată cît de adîncă e maxima că stilul e omul; căci calităţile de stil ale distinsului critic oglindesc însuşirile sale intelectuale şi sufleteşti. Deşi de origine ţărănească, în a treia generaţie, d. Maiorescu are psihologia aristocratului *sănătos*, la care inteligenţa, voinţa şi sentimentul sînt în cel mai drept echilibru, şi la care sensibilitatea rafinată e stăpînită de o sănătate robustă şi de o viguroasă şi ordonată inteligenţă. Destul de impresionabil pentru a fi înzestrat cu spirit de observaţie şi simţ artistic ales, d-sa are prea mult iubirea adevărului şi a gîndirii abstracte, pentru a căuta în formă altceva decît exacta şi preciza exprimare a cugetării. Conciziunea aproape lapidară a stilului îşi are originea, pe de o parte, în viguroasa pornire de a cizela şi concentra fraza pentru a economisi energia cetitorului, iar pe de altă parte, în însăşi claritatea gîndirii, care nu lucrează, ca artiştii, intuitiv, adică prin imagini concrete, ci, ca filozofii, logic, cu noţiuni abstracte, definite în modul cel mai exact, şi limpede concepute în relaţiunea lor cu realitatea concretă din care derivă. D. Maiorescu şi-a făcut o cultură solidă, mai întăi la un liceu aristocratic din Austria, unde, fără îndoială, domneau pe vremuri alte metode pedagogice decît în şcolile noastre, şi apoi la universităţile germane, pentru ale căror tradiţii de studii obiective şi temeinice şcoala secundară îl pregătise cît se poate de bine. Ideile generale, bine asimilate, ale criticei şi filozofiei apusene, distinsul critic le-a aplicat apoi, —după metoda, prin excelenţă logică, a deducţiunii,—culturii şi societăţii romîneşti. Activitatea d-lui Maiorescu a fost şi este mai ales practică: admirabil profesor, distins parlamentar, remarcabil om de stat, judecător literar competent—înrîurirea d-sale asupra culturii romîneşti n'a fost mai puţin însemnată decît aceia a adversarului şi urmaşului său, d. C. Dobrogeanu-Gherea. Dreptatea însă ne o-

bligă să recunoaştem că D. Maiorescu, neavind spirit inductiv şi generalizator, n'a creat nimic, nici in critică, nici in filozofie, nici in ştiinţă şi nici in vre-un alt domeniu al culturii—spre deosebire de d. Gherea, care in critica literară a creat ca artist şi uneori ca gînditor, cu toate că-i lipsesc multe din insuşirile d-lui Maiorescu.

*

Cînd vorbeşti de D. Maiorescu, o paralelă cu adversarul şi urmaşul d-sale, d. C. Dobrogeanu-Gherea, se impune de la sine.

Spre deosebire de innaintaşul d-sale, d. C. Dobrogeanu-Gherea este un autodidact. Din prima adolescenţă a dus lupta primejdioasă in contra absolutismului, şi, venit in ţară, a muncit din greu pentru a putea trăi; şi dacă totuşi a găsit timpul să-şi facă o intinsă cultură literară, in schimb cunoştinţele de filozofie şi ştiinţă, acele cunoştinţi pe care le invaţă cineva numai in adolescenţă, de nevoe, şi care formează de fapt adevărata temelie a instrucţiunii, au fost şi sint la d. Gherea mai mult sau mai puţin neindestulătoare. Afară de aceasta, fire de artist şi natură populară, d. Gherea gîndeşte intuitiv, in imagini concrete, din care pricină s'a arătat cam stingaciu in discuţiunile curat abstracte—„emoţiunea impersonală", „cantificarea predicatului" etc.

Stilul d-lui Gherea trădează aceste lipsuri. Prolix de cele mai multe ori, plin de zadarnice sinonime, pleonasme şi tautologii, el arată neputinţa de a defini noţiunile in mod exact, insă mai arată şi acea covirşitoare putere de sentiment a naturilor populare, care se revarsă in frumoase şi plastice imagini, dar şi in multe şi zădarnice cuvinte. La d. Gherea sentimentul şi voinţa predomină asupra inteligenţii. D-sa a cucerit publicul nu atît prin teorii şi sentinţe reci, cît prin descrieri plastice şi calde pledoarii, prin acel entuziasm comunicativ, in care impulziunea voinţei şi puterea simţirii se amestecă in părţi egale. In faţa operei de artă, distinsul critic nu ia, ca innaintaşul său, atitudinea de judecător cu mintea rece şi ascuţită, ci, adevărat artist, se lasă in voia emoţiunilor evocate in sufletul său, şi le comunică cetitorului amplificate de vaste generalizări—luate fireşte, nu din filozofia conservatoare germană, ci din concepţia materialistă a Istoriei şi teoriile revoluţionare ruseşti. Dar şi aceste generalizări, in parte greşite pentru ţara noastră, nu mintea rece, in căutarea adevărului, le născoceşte, ci dragostea adincă pentru clasele populare şi revolta instinctivă contra ori cărei asupriri. Fără voia d-sale, şi făcind socialism in aparenţă, d. Gherea a fost reprezentantul tendinţelor poporaniste ale micei burghezii romineşti; şi ori ce-ar crede, ori ce-ar spune, ori ce-ar face d-sa, istoria il va considera ca reprezentantul teoretic al acestei clase: părăsit de acei „proletari intelectuali", cu ale căror suferinţi a compătimit atit de mult, d-sa apare azi ca un rege detronat...

*

Dar, revenind la d. Maiorescu, ne simţim datori să vorbim şi de greşelele acestui corifeu al criticei romine. *Criticul judecătoresc*, cum l-a numit d. Gherea, a dat sentinţe nedrepte, poate chiar părtinitoare. Pe Eminescu chiar nu l-a recunoscut decît tîrziu, şi incă şi atunci l-a pus mai prejos de Alecsandri, cruţind probabil inerţia publicului cetitor. In studiul „Direcţia nouă in poezie şi proză", publicat in 1872, găsim, puşi alăturea de Eminescu şi Alecsandri, pe *Şerbănescu*, *Petrino*, şi *Bodnărescu*; iar in studiul „Poeţi şi critici", publicat in 1866, d. Maiorescu, după ce recunoaşte că s'a inşelat in privinţa celor dintăi, ne citează, iar alăturea de Alecsandri şi Eminescu, pe d-nii *Naum* şi Vlahuţă, ca poeţi, şi pe d-nii Caragiale şi *I. Cerchez*, ca autori dramatici. In ştiinţă, şi anume in cercetările privitoare la ţara noastră, d. Maiorescu nu pomeneşte pe Cobilcescu şi micşorează atit operele d-lui Hajdeu, „cu multe lucruri frumoase pe copertă şi cu multe ipoteze nedovedite in text", cit şi Istoria Rominilor, in 6 volume, de d. Xenopol, „dovadă cel puţin de mare stăruinţă"; in schimb e foarte incintat de „interesantele scrieri şi lecţiuni universitare ale d-lui S. Mehedinţi" şi de „*temeinicele* (!) studii" ale d-lui Teohari Antonescu. Nu-i vorbă, oarecare greşeli in acest sens a făcut in literatură şi d. Gherea, dar cel puţin d-sa n'a avut niciodată pretenţiunea de a da verdicte in numele Esteticei.

Dacă—pentru a incheia—am dori să concretizăm intr'o imagine deosebirea dintre d. Maiorescu şi d. Gherea, pe unul l-am asemăna cu o apă de munte, rece şi repede, ingustă şi curată, adincă şi mărginită in albia ei pietroasă, iar pe celălalt cu unul din acele mari fluvii ale „Lumei noi", care in albia lui moale, in pămint nou sau aluvion, cară cantităţi imense de apă turbure, plină de mîl, şi se revarsă domol, fecundind cimpii nemărginite.

H. S.

***

A. Vlahuţă. *File rupte.* Atelierele Socec, Bucureşti.

Cu drag primeşte oricine apariţia unei ediţii noi din opera poetului Vlăhuţă, dar mai cu drag decît toţi generaţia care ne-am leganat visurile tinereţii in ritmul muzical şi duios al versului lui, noi care am plins cu el la mormintul iubitei, am recitat cu emfaz şi desperare: „Ah! e negrăit de lesne să-ţi slobozi un glonte 'n creer", ne-am indignat şi ne-am răsvrătit cu el impotriva spoelii şi a nesimţirii zisei societăţi bune, ne-am entuziasmat la toate adierele generoase ale sufletului său, totdeauna răzvrătit, deşi atit de dulce şi duios! Cum aşa de frumos a spus-o confratele G. I., intr'un număr precedent, Vlahuţă e poetul tinereţii noastre, şi, ori de cite ori răsfoim o carte editată din nou sau scrisă de curind, regăsim un prieten drag, o răsfringere a entuziasmului nostru din prima tinereţă, o idee cu care sintem familiari, un fel de a privi lumea, viaţa şi arta, care e numai a lui şi pe care noi acei ce i-am cintat versurile o viaţă intreagă şi i-am cetit, in revistele literare pe care le-a condus, articolele, cu evlavie, altfel le inţelegem şi le simţim, poate, decit generaţiile de azi, despre care poetul zice cindva in actualul volum:

„O tinereţă, tinereţă, ce vint năprasnic bintue sfintele tale speranţe... sfintul tău entuziasm".

In aceste „file rupte" in care noi regăsim cu drag un poet iubit, un prieten vechiu al cugetării noastre, un povestitor neintrecut, al cărui farmec deplin il cunosc numai acei ce au avut norocul a trăi in intimitatea lui, generaţiile actuale vor găsi, ceia ce le lipseşte poate, „scinteia" care trebue să le aprindă focul tinereţii, entuziasmul care pe noi, la virsta lor, ne-ar fi făcut să strigăm in gura mare versuri ca ale lui Goga şi să enumerăm, cu incintare şi evlavie, versurile lui Iosif şi D. Anghel.

I. S.

***

Per. Papahagi. *Scriitori Aromini in secolul al XVIII,—Cavalioti, Ucuta, Daniil.* Bucureşti, Göbl-Rasidescu, 1909, 1 vol. in 8° mare, de 330 p., preţul lei 10.

O carte foarte preţioasă prin faptul că intaia oară se pune in lumină satisfacătoare, cit poate rezulta din documente, viaţa culturală şi naţională

a Rominilor din sudul Dunării în cursul secolului XVIII.

Macedo-Rominiĭ au avut totdeauna conștiința neamuluĭ lor și a originiĭ lor romane. In secolul XVIII se dezvoltă o viață culturală relativ destul de însemnată. Centrul îl formează orașul *Moscopole*, care la 1744 avea deja o școală superioară numită 'Academie nouă'. Orașul capătă în acelaș timp și o tipografie. Cine a întemeĭat-o și cînd anume, nu se știe; la 1812 însă Greciĭ o considerau, pe lîngă cea din Iași și București, ca pe a treia depe pămîntul Eladeĭ. Prima carte cunoscută ca tipărită în această tipografie este 'Viața și slujba nouluĭ martir Serafim al Neohoreĭ și Farsaleĭ' de Anastas Gordios, în *1735*, în grecește. Tot în grecește apar apoĭ cărți în 1741, 1742, 1744, 1746, 1760. Tipografia din Moscopole a existat o bucată de vreme și în secolul XIX.

Din Moscopole erau apoĭ învățațiĭ macedo-rominiĭ: Teodor Anastas *Cavalioti*, care în 1760 a tipărit la Moscopole Εἰσαγωγή, retipărită în 1774 la Veneția, iar în 1770 la Veneția Πρωτοπειρία (dicționar neogrec-aromin-albanez);—*Daniil*, care a tipărit Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία, a căreĭ primă ediție a apărut poate la Moscopole, a doua la Veneția în 1802;—Constantin *Ucuta*, care a tipărit la Viena în 1797 Νέα Παιδαγωγία, abecedar aromîn cu caractere greceștĭ. Pentru tustreĭ acești autorĭ d. P. dă însemnate date biografice.

Starea economică a orașuluĭ Moscopole era și ea relativ destul de înfloritoare. Uniĭ negustorĭ moscopoleni plecau cu mărfurile lor chiar în străinătate, stabilindu-se apoĭ prin diverse centre europene. Un asemenea centru a fost Budapesta. (El a dat Ardealuluĭ pe ilustrul Șaguna).

D. P. publică apoĭ textele: 'Nouă Pedagogie' (abecedarul) luĭ Ucuta și 'Învățătura Introducătoare' a luĭ Daniil Moscopoleanul. In Glosarul final al cărțiĭ se introduc și cuvintele din Dicționarul luĭ Cavalioti.

Cu ocazia acestuĭ glosar, d. P. atrage necontenit atenția asupra greșelilor dialectologice din cartea d-luĭ Weigand, Aromunen. La pagina 249, sub cuvîntul *surafe*, exasperat, d. P., elev al d-luĭ Weigand, scrie următoarele rîndurĭ semnificative la adresa farsoruluĭ din Leipzig: „*surafe* briciŭ, Rasiermesser, — ngr. ξουράφι = ξυραφί. Forma *surăfescu*, dată de Weigand, nu există și-ĭ formată de dînsul greșit după σupafeá, iar σupafeá există și maĭ puțin. Weigand confundă la pg. 192 No. 106 substantivul *surafea* =σupáfea = ngr. ξουράφι 'das Rasiermesser' și-l face verb la imperativ, schimbîndu-ĭ arbitrar și accentul: anaϱga, fpate, σupafeа trebuește tradus 'langsam, Bruder, mit dem Rasiermesser'. **Asemenea greșelĭ mișună, din nefericire, în Aromunen II.**"

Felicităm călduros pe d. P. pentru stăruința cu care publică la intervale lucrărĭ de o importanță fundamentală în ce privește cunoașterea Rominilor din sudul Dunăriĭ.

G. P.

*
* *

Dr. Pierre Janet. *Les névroses.* Bibl. de Philosophie scientifique. Flammarion. Paris. Prețul 3 lei 50 bani.

La unul din congresele internaționale de psihologie, ținute în anii din urmă, Ribot a făcut constatarea că psihologia experimentală e, mai ales, cultivată în Germania și America, cea introspectivă și descriptivă în Anglia, iar în Franța predomină psihologia patologică. Reprezentantul cel mai distins al acestei direcții în psihologie e, desigur, astăzi succesorul lui Ribot la Collège de France, doctorul Pierre Janet. El reunește într'o rară măsură, lucru atît de rar la ceilalți psihiatri contemporani, calitățile medicului cu

acele ale psihologului și ale cugetătorului. Operele lui clasice cuprind, alături de analize minuțioase și prețioase observații de detaliu, vederi generale, aproape totdeauna puternice și profunde. In lucrarea lui recentă, Janet rezumă și condensează, punîndu-le la îndămîna marelui public, studiile particulare, pe care le face de douăzeci ani asupra nevrozelor, studii cuprinse în volumele lui întinse asupra automatismului psihologic, isteriei, nevrozelor și ideilor fixe, obsesiilor și psihasteniei, studii ce cuprind mai bine de cinci sute de observații detailate ale bolnavilor de toate speciile și numeroase analize fiziologice și psihologice ale tulburărilor celor mai variate,—un material bogat și impunător pentru cei ce vor construi odată teoria boalelor spiritului.

Prima parte a cărții cuprinde o descriere a simptomelor nevropatice. Autorul descrie ideile fixe și obsesiile, amneziile și îndoelile, tulburările limbajului, choreele și ticurile, paraliziile și phobiile, tulburările percepției, acele ale instinctelor și ale funcțiilor viscerale. Partea a doua, cea mai interesantă pentru psihologi, cuprinde mai mult noțiuni generale, concepțiile pe care le are autorul asupra celor mai interesante din nevroze, histeria și psihastenia, precum și concepția lui asupra nevrozelor în general. Discutînd teoriile emise asupra isteriei, Pierre Janet arată imposibilitatea concepției anatomo-fiziologice a isteriei și, combătînd teoriile lui Bernheim și Babinski, după care isteria se reduce la sugestie, menține vechea sa concepție, susținută încă în opera asupra Automatismului psihologic (1889).

După această concepție, caracterul esențial al isteriei e îngustarea cîmpului de conștiință (adică reducerea numărului fenomenelor psihologice, care pot fi simultan reunite în aceiași conștiință personală) și tendința la disociare și emancipare a sistemelor de idei și funcții, a căror sinteză constitue personalitatea. Mai interesante însă pentru psiholog sînt vederile sale asupra psihasteniei. Combătînd teoria emoțională a psihasteniei, el crede că emotivitatea e ceva prea vag și că multe simptome nevropatice nu se pot reduce la tulburări emoționale. După el, elementul caracteristic în psihastenie e pierderea funcției realului, absența de decizie și de rezoluție voluntară, absența de credință și de atenție, incapacitatea de-a încerca un sentiment în raport cu situația prezentă. Impotriva psihologilor care admit că o funcție mintală rămîne totdeauna aceiași, oricare ar fi obiectul asupra căruia se exercită, Janet crede că e o mare diferență în operațiile psihologice, după cum ele se exercită asupra obiectelor imaginare sau abstracte, sau asupra lucrurilor reale, care există chiar acum înaintea noastră, pe care le putem percepe, modifica, sau de care ne putem apara. Există, după el, o funcțiune, care consistă în aprehenziunea sau adaptarea la realitate prin percepție sau acțiune și care modifică considerabil toate celelalte operații mintale, după cum se adaugă sau nu se adaugă lor.

Tulburările acestei funcțiuni, Janet le pune în legătură cu fenomenele psihologice semi-normale, semi-patologice, care au loc în somn, în oboseală sau în emoție. In toate aceste fenomene se observă oarecare agitație, unele fenomene, privitoare la unele funcțiuni, sînt exagerate cel puțin în aparență, iar altele, relativ la alte funcțiuni, sînt paralizate sau diminuate. Fenomenele conservate sau exagerate sînt: 1) fenomenele fiziologice și psihologice izolate, relativ simple sau fără mare coordonare sistematică: 2) fenomene cărora spiritul le acordă puțin interes și atenție, fiindcă nu au un rol util în acțiunea reală, pentrucă

nu sint considerate ca realităţi importante şi 3) fenomene vechi, reproduceri de sisteme psihologice de mult organizate, şi care nu sint formate actual pentru situaţia prezentă.

Ceia ce dispare in aceste diverse stări sint : 1) fenomene complexe, bogate, care rezultă din funcţionarea armonioasă a unui sistem, acele ale căror elemente sint numeroase şi de o unitate mare ; 2) fenomene care presupun atenţie, credinţă şi sentimentul realităţii şi 3) fenomene care pot fi calificate ca prezente : voinţa exact adaptată situaţiei prezente, in ceia ce ea are nou şi original, atenţia la evenimentele ce apar şi care ne permite să le înţălegem şi să ne adaptăm lor. Pentru înţălegerea acestor caractere, Janet emite o hipoteză indrăzneaţă şi interesantă asupra ierarhiei fenomenelor psihologice şi oscilaţiilor nivelului mintal. După el, toate funcţiile spiritului nu sint egale şi nu prezintă acelaşi grad de facilitate. Operaţiile mintale sint dispuse după o ierarhie, in care gradele superioare sint greu de atins şi sint inaccesibile bolnavilor, pe cind cele inferioare rămin la dispoziţia lor. Operaţia cea mai grea, acea care dispare mai repede şi mai des in toate depresiunele, e aprehenziunea sau adaptarea la realitate, sub toate formele ei. Această operaţie conţine acţiunea, care ne permite să lucrăm asupra obiectelor exterioare, acţiune grea, mai ales, cind e socială, cind trebue să se exercite nu numai asupra mediului fizic, dar încă şi asupra mediului social, in care sintem cufundaţi, acţiune grea, deasemenea, cind trebue să aibă in ochii noştri un caracter de libertate, de personalitate, care arată complecta adaptare a actului nu numai faţă de mediul extern, ci faţă de cele mai multe din tendinţele anterioare coordonate. Acest prim grup, de operaţiile cele mai innalte şi mai grele, conţine şi atenţia care ne permite să percepem lucrurile, cu certitudinea existenţii lor. A prinde o percepţie sau o idee, cu sentimentul că e reală, adică a coordona in jurul acestei percepţii toate tendinţele, toate activităţile noastre,—iată opera capitală a atenţiei.

Mai mult, a şti să te mulţumeşti in totul de prezent, de ceia ce e frumos şi bun in el, a şti să suferi prezentul cind nu se poate altfel,—iată operaţii mintale grele, care pot fi apropiate de acţiune şi de atenţie, faţă de realitate. Sub acest grad, sint aceleaşi operaţiuni, despoiate de ceia ce facea perfecţiunea lor, adică de acuitatea sentimentului realităţii, acţiuni fără adaptare exactă la faptele noi, fără coordinarea tuturor tendinţelor individului, percepţii vagi, fără certitudine şi fără mulţumire a prezentului, acţiuni şi percepţii dezinteresate. Cu toată opinia populară, operaţiile mintale privitoare la idei sau imagini : raţionamentul, imaginaţia, reprezentarea inutilă a trecutului, reveria,—trebue considerate, după Janet, ca fiind de un grad inferior. Pe o treaptă mai joasă sint agitaţiile motrice rău adaptate şi inutile, reacţiunele viscerale sau vasomotrice, considerate ca un element esenţial al emoţiei. Acestea sint fenomene simple şi uşoare, fiindcă perzistă la indivizii cei mai slăbiţi. Gradul de tensiune psihologică sau de ridicarea nivelului mintal se manifestă prin gradul pe care il ocupă, in ierarhie, fenomenele psihice cele mai innalte, pe care le incearcă individul. Funcţia realului cu acţiunea şi credinţa cer un grad innalt de tensiune ; reveria, agitaţiile motrice sau viscerale sint fenomene de tensiune joasă, corespunzînd unui nivel mintal inferior.

Această tensiune psihologică depinde, evident, de unele fenomene fiziologice, de unele modificări in circulaţia şi nutriţia crierului, poate de o micşorare de repegiune in vibraţiile

sistemului nervos. In realitate, mecanizmul fiziologic al acestor fenomene e incă necunoscut, şi nu putem determina, cu oarecare precizie, decit aspectul lor psihologic. Această tensiune psihologică e foarte variabilă nu numai la diferiţi oameni, dar chiar in cursul vieţii unui acelaşi individ. Janet crede că cunoaşterea acestor variaţii de tensiune psihologică şi a acestor oscilaţii a nivelului mintal va juca, mai tîrziu, un mare rol in interpretarea modificărilor caracterului şi a evoluţiilor spiritului. In ultimul capitol al lucrării sale, psihiatrul francez caută să dea o teorie asupra nevrozelor in general. Inşirînd diferitele definiţii care s'au dat, in cursul timpului, nevrozelor, se opreşte mai mult asupra definiţiei date de dr. Dubois, din Berna, care consideră nevrozele ca boale psihologice, caracterizate prin intervenţia spiritului sau a reprezentărilor mintale.

El crede că această definiţie conţine o parte de adevăr, dar că e prea vagă şi prea generală, intinzîndu-se asupra tuturor alterărilor in funcţiile cerebrale, tuturor insuficienţelor mintale şi tuturor alienaţilor, boli cu totul independente de nevroze. După Janet, ideia de boală funcţională trebue să intre in concepţia generală a nevrozelor.

Tulburările nevropatice privesc totdeauna funcţiile, sistemele de operaţii, şi niciodată un organ izolat, şi anume privesc partea superioară a funcţiilor psihice, adaptarea lor actuală la imprejurările noi externe sau interne. Această parte superioară a funcţiilor e totdeauna in evoluţie, de aceia nevrozele trebuesc să intre in grupul bolilor de dezvoltare. Ele apar, mai totdeauna, in momentele in care transformarea organică şi morală e mai accentuată, debutind de obicei in momentul pubertăţii, se agravează in momentul căsătoriei, la moartea părinţilor, sau a intimilor, după toate schimbările de carieră sau de poziţie,—adică se manifestă in momentul in care evoluţia individuală şi socială devine mai grea.

Cind nevroza se prelungeşte, individul se pare că a incetat a evolua.

Marele caracter al nevrozelor e că spiritul, sau partea superioară a diferitelor funcţiuni, nu evoluiază de loc, sau evoluiază rău. Dacă prin cuvintul evoluţie inţălegem faptul că o fiinţă se transformă incontinuu, pentru a se adapta la imprejurări noi, şi că e neincetat pe calea desvoltării şi a perfecţionării, nevrozele pot fi definite ca tulburări sau opriri in evoluţia funcţiunelor.

Teoriile eminentului psihiatru şi cugetător francez asupra histeriei, psihasteniei şi nevrozelor, sint desigur, in cea mai mare parte, hipotetice, şi multe manifestări ale patologiei spiritului şi ale vieţii interne nu pot fi inserate in cadrul lor. El insuşi, cu spiritul critic al adevăratului om de ştiinţă, recunoaşte partea de falşitate inerentă oricărui sistem, care incearcă să claseze formele nenumărate şi schimbătoare ale fenomenelor naturale, şi preţueşte mai mult, in opera sa, analizele şi observaţiile de detaliu. Totuşi concepţiile lui generale, care au puncte de contact cu teoria lui Höffding asupra activităţii sintetice a spiritului şi cu teoriile lui James şi Bergson asupra valorii biologice a vieţii psihice, au o mare importanţă psihologică. Ele aruncă o lumină vie asupra mecanismului voinţei şi a altor fenomene până acum nesatisfăcător explicate, şi vor servi, desigur, ca idei conducătoare pentru cercetările viitoare.

O. B.

⁂

A. Croiset. *Les démocraties antiques.* Paris, Ernest Flammarion, 1909. Un vol. in 8°, 339 pag.

Dintre cetăţile vechi, care in totalul

lor oferă un cimp foarte bogat observatorului politic, Atena atrage și reține mai mult atenția d-lui Croiset, și aceasta pentrucă aici s'a născut și a evoluat, conform unei logici neindurate până la ultimele ei consequențe, democrația, pe care Atenianul a sprijinit-o prin calitățile lui, precum a compromis-o prin defectele sale innăscute.

După o introducere, în care pledează contra abuzului ce se face de sociologie în tratarea istoriei și cere mai multă atenție pentru psihologia raselor, incepe descrierea evoluției politice la Atena. Dela regalitate la aristocrație, și dela aristocrație,—care cade isbită de forțele unite ale burgheziei și ale micilor producători, condusă de Solon, care pune bazele democrației,de Pisistrate, care lucrează la întărirea spiritului democratic, de Clisthene, care, prin acțiunea lui hotărîtă, dă republicii un caracter raționalist și egalitar, de Pericles, însemnat dealtfel mai mult prin politica lui generală,—Atena ajunge, printr'un mers răpede și sigur, minat de cauze sociale, politice și economice, la o complectă și absolută democrație. Ceia ce caracterizează această expunere nu sint atît faptele noi, pe care autorul le aduce, cît metoda. Cași Fustel de Coulanges, de care se deosebește atît de mult, Croiset inlătură din calea lui tot ce modernii au scris și visat despre constituția ateniană; el nu se adresează decît scriitorilor vechi. Intr'un alt capitol, autorul ne face un tablou al acestei constituții, arătîndu-ne resorturile ce o puneau in mișcare; ne descrie adunările senatului și ale poporului, modul de funcționare și competințele legislative ale fiecăruia, modul de alegere și atribuțiunile magistraților, funcționarea tribunalelor, unde distribuirea justiției era incredințată poporului, și consacră un capitol studierii acelei clase de oratori, adevărați șefi de partide, născută din însăși funcționarea constituției, și sfîrșește cu starea armatei, marinei, finanțelor.

Pentru a vedea întrucît această organizare a corespuns și satisfăcut idealul Atenienilor, Croiset supune la o minuțioasă analiză părerile vechilor scriitori și cugetători. Pericle, Tucidide și Isocrate sint incintați și mîndri de constituția patriei lor, pe cînd Platon și aristocratul anonim, autorul unei „Republice ateniene", de la care Fustel de Coulanges își împrumută o parte din materialul cu care zugrăvește acel intunecos tablou al democrației ateniene, îi aduc critice aspre și îndărătnice. Pentruca tabloul să fie complect, mai trebue să știm care au fost calitățile și spiritul Atenianului, care a uzat de aceste forme guvernamentale. Capitolul în care ne vorbește de calitățile firești ale Atenianului, de educația ce o primește prin școală, religie, artă, știință, viață, de educația politică căpătată prin practica afacerilor și discursurile oratorilor, ne arată ce fin și ce adinc cunoscător a lumii grecești este Croiset și formează, de sigur, una din cele mai originale și delicioase părți ale operei sale!

Cu această constituție, cu geniul poporului, care a pus-o în aplicare, Atena a știut să realizeze, pe cît omenește e cu putință, cerința oricărei forme de guvernămînt: de a asigura ordinea în stat și de a căuta, în mod activ și inteligent, binele public.

A știut să se păzească de intrigile și loviturele aristocrației, precum s'a ferit și de soluțiile extreme ale socialismului și comunismului, cunoscute și antichității, și de ambițiile tiranilor. A produs și favorizat acea extraordinară inflorire a artei și cugetării; iar cînd a căzut, a căzut sub loviturile unei forțe superioare, de care au fost învinse și state cu altă organizație.

„Dacă cercetăm faptele fără idee preconcepută, trebue să recunoaștem că democrația ateniană a fost una din cele mai mari creațiuni a geniului grec. Ea a conceput un ideal de viață colectivă, foarte nobil, în care legea, rațiunea comună, să fie regula supremă a acțiunilor, și în care totuși individul să aibă un spațiu larg, pentru a se mișca liber și a-și desvolta toate forțele sale. Acest ideal, care avea să fie tot mai mult acel al viitorului, ea l-a conceput și exprimat cu o conștiință limpede, chiar din vremea lui Solon, Clisthene, Pericles. De fapt, cu toată inevitabila imperfecțiune a lucrurilor omenești, ea l-a realizat într'o măsură destul de largă, pentruca cele două veacuri, ce corespund desvoltării instituțiilor sale, să fi fost o perioadă de o rodnicie de necrezut în toate ramurile activității omenești, în viața publică și privată, în arte, în cugetare. Omenirea n'a cunoscut o altă epocă, în care un grup politic să fi fost mai profund „civilizat" și care să fi lăsat viitorului o moștenire mai bogată în opere și în suggestii de tot felul. Fără îndoială, e un bilanț glorios,—căci care poate fi, la urma urmei, ținta ideală a unui popor, dacă nu aceia de a-și însemna în primul rang locul printre acei a căror pilde constitue firul evoluției omenirii civilizate?"

Dar stabilirea democrației la Atena a avut aceiași influență pe care a avut-o și revoluția franceză: s'a estins, primind mici modificări, aproape la întreaga lume greacă. Că n'a dat aceleași roade, că rezultatul democrațiilor elene a rămas cu mult în urmă, aceasta este explicabil: o formă de guvernămînt nu este în definitiv decît un cadru, o formă goală, iar valoarea ei depinde de conținut. Studiind formele, pe care democrația le-a primit în restul Greciei, autorul trece la evoluția spre democrație, în Roma. Acolo, după ce prin lupte singeroase se ajunge, în timpul răsboaelor punice, la un echilibru fericit între puterile consulilor, senatului și poporului, acest echilibru e rupt prin politica ei imperialistă, și Roma evoluează, pe un drum plin de răsboae civile, spre monarchie. Aici democrația n'a ajuns la deplina ei desvoltare.

Concluzia care se degajează din studiul democrațiilor antice este că, cu toată existența sclavajului, mica întindere a statelor antice și importanța, exagerată de unii, a religiei, ele nu se deosebesc în fond de cele moderne, fiindcă punctul lor de plecare, cași aci, îl formează lupta de clase.

Acest volum,—ale cărui părți, simplu și regulat ordonate,ne reamintesc arhitectura nobilă și severă a Partenonului, și în care d. Croiset, cu priceperea fină și nuanțată pe care o admirasem în celelalte opere ale sale, după ce s'a scris atît asupra vechilor state, reușește să ne spună încă ceva nou,—va rămîne cartea clasică, cetită de toți acei care vor voi să cunoască aspirațiunile politice ale lumii greco-romană.

M. J.

***

Maximilian Sanielevici. *Noțiuni despre asigurări.* (Elemente de calculul probabilităților. Jocurile de noroc și ruina jucătorilor. Asigurări în contra daunelor de incendiu, transport și în contra accidentelor corporale. Studiul mortalității omenești. Rente viagere. Teoria matematică a asigurărilor în vederea morții). București, Institutul de arte grafice „Eminescu". 1909.—Un volum de 104 pg. fără preț.

Se știe importanța tot mai mare, pe care au cîștigat-o, în viața economică, societățile de asigurare; prin ele ,omul caută, măcar în parte, să facă față întîmplărilor neprevăzute. Progresul acestor ramuri ale activității omenești e strîns legat cu acel al *calculului probabilităților.* De aceia, autorul, la începutul cărții, expune elemente din acest calcul.

Probabilitatea unui lucru este raportul între numărul cazurilor favorabile ivirii lui și totalul cazurilor posibile, toate cazurile fiind egal de posibile. Ca unitate de măsură e *siguranța*, care conrespunde la probabilitatea unu. Expune regule pentru aflarea citorva probabilități mai complicate, astfel: regula probabilității totale, a probabilităților complimentare, a probabilității ivirii simultanee a evenimentelor independente și regula evenimentelor dependente. Două noțiuni de mare importanță în asigurări sint *grija și speranța matematică*. Speranța matematică este *produsul dintre valoarea a cărei căpătare e probabilă prin însăși probabilitatea căpătării sale*; tot astfel, grija matematică e *produsul dintre valoarea riscată și probabilitatea perderii sale.*

In practică, noi nu cunoaștem direct probabilitatea unui eveniment, însă avem putința de a studia un număr cit mai mare de date, în care apare acel eveniment; atunci, prin aplicarea *legei numerilor mari*, putem afla probabilitatea lui. Această probabilitate se numește *a posteriori*, spre deosebire de cea cunoscută direct și care se numește *a priori*. „Știința, care extrage din experiență asemenea date și deduce din ele legi pentru viitor, se numește *statistică*. Intre altele, statistica e baza industriei asigurărilor".

„*Un joc de noroc se zice echitabil, atunci cind mizele sint proporționale cu șansele de a ciștiga.* Aceasta însamnă că, dacă jocul este repetat de un număr foarte mare de ori, este cel mai probabil că nici unul din jucători nu se va alege cu vre-o pierdere". In practica zilnică însă, din cauză că nu se dispune de sume infinite, chiar cind jocul e echitabil, el este dăunător.

Tot un joc de noroc e faptul, cind noi nu *dăm* o sumă mai mică, pentruca să scăpăm de riscul pierderii uneia mai mare. Așa, de exemplu, sint zece convivi, și, în loc să-și plătească fiecare consumația, ei trag la sorți care să plătească totalul.

Să presupunem lucrul următor: Fiecare persoană, a cărei grijă matematică e de cinci lei, dă unui străin cinci lei și cinci zeci de bani; în acest caz, fiecare conviv a scăpat de grija de a a mai pierde ceva, iar persoana străină va lua asupra sa riscuri ce se neutralizează, ba încă va ciștiga cinci lei. Această persoană străină se numește *asigurător*. In practică, probabilitatea, de care ne servim în calculul riscului, e dată a posteriori, încit diferența dintre prețul cu care un asigurător își ia un risc și prețul echitabil al riscului e menită să facă față unei eventuale deosebiri dintre probabilitatea de care s'a servit și acea pe care i-o va arăta experiența.

Această operație, pe care o face asigurătorul de a lua asupra-și riscurile mai multor persoane, se numește *asigurare*; asigurarea are de scop deci împărțirea unei pagube viitoare, nesigure, asupra unui număr mare de oameni. Contribuția celor asigurați se numește primă, iar pagubele suferite se numesc daune. In primul loc, primele servesc la acoperirea daunelor; în primă mai intră cheltueli de achiziție, ciștigul asigurătorului, precum și suma ce servește la acoperirea deosebirii, de care am vorbit mai sus. Pentru calcularea primelor trebue să cunoaștem raportul dintre valoarea daunelor și valoarea riscurilor supuse asigurării, cu alte cuvinte să cunoaștem probabilitatea daunelor. Numai la riscurile, pentru care statistica a arătat că acest raport e constant, se poate vorbi de o asigurare sistematică. Altă condiție a unei exploatări sistematice e ca obiectele supuse asigurării să aibă cam aceiași valoare; cind nu se poate îndeplini această condiție, ea se remediază prin reasigurare. Societatea trebue să mai fie atentă asupra riscului obiectiv, adică asupra persoanei ce asigură.

Autorul arată diferite ramuri de asigurare, expunînd mecanizmul calculării primelor, diferite combinații de asigurare, clasificările riscurilor și, lucru important, reproduce diferitele tabele de tarife ale societăților noastre. O ramură importantă prin dezvoltarea ei este asigurarea contra accidentelor: asigurații se împart în clase după profesiile lor, grupîndu-se profesiile ce prezintă cam același risc. Insă această împărțire a profesiilor în clase de risc nu e aceiași pentru invaliditatea permanentă, sau vremelnică, și un bun tarif trebue să considere această distincție.

Asigurarea cea mai sistematică e aceia asupra vieții.„ E destul a spune deocamdată că asigurările asupra vieții sint singurile care au la bază statistici precise și care, prin urmare, pot avea o teorie matematică serioasă, pe cind în celelalte ramuri de asigurare, statisticele sint cu totul rudimentare, și primele sint fixate în mare parte de o concurență și o prețuire subiectivă a riscului". Aci plata sumei asigurate *va avea loc cu siguranță*,—e îndoelnic numai cind ea se va face, iar în cazul rentei, cit timp se va folosi individul de ea; pe cind la celelalte ramuri plata era posibilă, dar *nesigură*. Asigurarea asupra vieții este o operație financiară cu termen lung, care depinde de durata probabilă a vieții omenești. Prin urmare, va depinde: 1) de dobînda cu care se poate plasa capitalul, de suma asigurată; 2) de probabilitatea de viețuire a asiguraților.

Dobînda, cu care se plasează capitalurile, se capitalizează. In asigurare e foarte importantă noțiunea de capital actual, e suma *C.* care trebue depusă acum, ca, peste *n* ani, capitalizîndu-se dobînda, să devie K.

Ne rămîne să vorbim de legea mortalității omenești,—această lege apare cind se studiază un număr mare de cazuri. Dacă se însamnă cu lx numărul oamenilor ce au vrista de x ani și se însamnă cu dx numărul acelor dintre lx, ce mor în cursul anului următor, raportul $\frac{lx}{dx} = qx$ reprezintă legea de mortalitate la vrista x, sau e probabilitatea a posteriori ca unul dintre cei de vrista x să nu ajungă pe x+1. Sint două metode pentru aflarea acestei legi: Se consideră un număr mare de copii, atunci cind s'au născut, și se socotește numărul acelor ce ajung la vrista de 1, 2—x...n, trecîndu-se într'o tabelă, *tabela de supraviețuire*, *n* fiind vrista cea mai mare pe care o va ajunge vreunul din ei; e posibil ca legea mortalității astfel găsită să nu se potrivească cu realitatea nici la epoca inițială, nici la cea finală. In practică se utilizează o a doua metodă: Intr'un an se studiază mortalitatea la fiecare vristă, și de aici se află raportul, ce dă legea mortalității. Alte noțiuni întîlnite sint viața mijlocie și medie. Viața medie e timpul necesar ca numărul indivizilor de x ani să se reducă pe jumătate, iar viața mijlocie e numărul mijlociu de ani, trăit de cei lx. Să vedem ce fel de table se utilizează. Pentru micile asigurări în vederea morții și pentru persoanele în vristă de 0—20 ani, se întrebuințează *table de mortalitate ale unei întregi populații.* Tablele cele mai des întrebuințate sint acele de *mortalitate a asiguraților în vederea morții*,—societatea face o selecție neprimind decit pe cei sănătoși. Mai întrebuințate la noi sint: tabela engleză Hn (healthy male, barbați sănătoși) sau cea franceză A. F. (assurés français). A treia categorie sint *tablele de mortalitate ale rentierilor*; mortalitatea lor e mai mică decit a celorlalți asigurați, căci numai cei sănătoși și care se cred că vor trăi

mult vor să devie rentieri. Cea mai întrebuinţată tabelă e R. F. (rentiers francais).

Autorul reproduce, la sfîrşitul cărţii, o tabelă H^{n}, pentru vrîstele dela 10–97 ani, comutaţiile fiind socotite cu 4.5%.

Rentele sînt viagere sau temporale, putînd fi fiecare posticipată sau anticipată; valoarea unei rente e cu atît mai mare, cu cît ne asigurăm de la o vrîstă mai mică. Renta viageră posticipată *ax* e dată de formula: $ax = \frac{Nx}{Dx}$ Nx şi Dx găsindu-se în tabelă în dreptul fiecării vrîste.

La asigurarea în vederea morţii, prima pe care o plăteşte persoana creşte cu vrîsta, căci totodată creşte şi probabilitatea de a muri. S'a căutat să se plătească prime uniforme, sau să se plătească numai o primă unică. Prima unică e egală cu valoarea actuală a sumei, pe care societatea o va plăti la moartea asiguratului. Astfel, pentru o persoană de 30 ani prima unică e de 268.4‰ din sumă; aceasta se mai exprimă că prima unică e egală cu angajamentul societăţii.

Pentru aflarea primelor anuale uniforme, împărţim prima unică prin valoarea unei rente de un leu, în aceleaşi condiţii de plată ca prima anuală.

Acestea sînt primele matematice, societăţile însă încasează primele comerciale, care sînt mai mari,—am arătat mai înainte pentru ce.

Rezerva matematică e o noţiune de care trebue să ţie întotdeauna samă societăţile de asigurare pe viaţă; necunoştinţa ei a adus ruina multor societăţi după cîţiva ani de prosperitate. Rezerva matematică, la o epocă dată, e diferenţa dintre angajamentul societăţii şi al asiguratului la acea epocă.

Cînd un individ nu mai plăteşte primele, are dreptul la o parte din rezerva matematică, restituire cunoscută sub numele de preţ de rescumpărare. Expresiunea care se dă preţului acesta e *rezerva lui Zillmer*.

Autorul arată diferite combinaţii de asigurări asupra vieţii.

După cum e natural, într'o carte întocmită după programa şcoalelor de comerţ, se citează articole din codul de comerţ, în care se arată raporturile dintre asiguraţi şi asiguratori.

D. Sanielevici ar fi putut să arăte că şi în Moldova, înnainte de Regulamentul Organic, era un fel de asigurare: în contra unei cătimi hotărîte de bani sau muncă, pe care o dădeau ţăranii boerilor, aceştia îşi luau răspunderea plăţii tuturor havalelelor ce s'ar fi putut ivi. (R. Rosetti: Păm. Săt. şi Stăp. în Moldova, p. 392).

Aceste „Noţiuni despre Asigurare" pot fi cetite nu numai de specialişti, căci autorul a căutat să trateze materia într'un mod cît mai atractiv.

J. N.

* * *

M. Chisanovici. *Die Wahrheit. No. 36.—(Mochi Fischer-Ritter des eisernen Kronen-Ordens.)* Czernowitz. Preis 40 h.

În această broşură se arată elementele cele mai caracteristice ale vieţii reprezentantului desăvîrşit al dinastiei fişereşti şi se dovedeşte strigătoarea insultă adusă simţului de moralitate, cînd un om ca Mochi Fischer, sprijinit de guvernatorul von Bleyleben, a fost onorat cu ambiţionata distincţie de cavaler al ordinului Coroanei de fer.

Dl. Chisanovici arată tot ce face să iasă la iveală caracterul hidos al acestui magnat, în exploatarea satelor, şi expune situaţia raporturilor agrare în nordul Moldovei,—locul de origină al acaparatoarei dinastii de arendaşi evrei. Caracteristica regimului agricol din judeţele Botoşani, Dorohoi, Suceava, o ia după „Cronicele interne" ale d-lui C. Stere, apărute în „Viaţa Romînească".

I. N.

Revista Revistelor.

Convorbiri literare (Aprilie). D. Ioan A. Bassarabescu ne dă una din obişnuitele d-sale povestiri anecdotice *„Străinul"*, *cunoscuta* călătorie a mahalagiului cu consoarta sa; povestirea introductivă, cînd simpatică şi cînd ironică, nu e lipsită de oarecare interes. Tema însă e banală şi a mai servit autorului, iar anecdota propriu zisă e aproape trivială.

D. Al. Tzigara-Samurcaş dă alarma asupra unei *noi periclitări a monumentelor noastre*: în bugetul Ministerului Cultelor nu s'au prevăzut sumele necesare pentru restaurări, şi astfel chiar lucrările în curs sînt ameninţate de a nu putea fi continuate, iar serviciile de restaurări, care au lucrări mari în execuţie, ar fi pur şi simplu desfiinţate. În afară de această mare primejdie, autorul semnalează şi alte neajunsuri. „În preajma bisericii din „Snagov se află o lespede de piatră de „mormînt, purtînd pe o lature un chenar cu slove. Cealaltă parte a chenarului a fost netezită cu dalta, „pentru a se îndrepta piatra menită să „serve la o clădire nouă"—după cum „ne-a explicat părintele paroh, care „ne-a însoţit în vizita noastră. Deasemenea, am mai constatat că ţiglele „smălţuite din podeala veche a bisericii au fost peste tot înlocuite cu un „mozaic foarte comun. Din acele rari „ţigle, smălţuite în verde şi de forme „poligonale, după cît îmi amintesc, nu „se mai ştie nimic. Ca în zilele noastre să se mai poată repeta asemenea procedee, e într'adevăr de neiertat."

După ce mai aduce şi alte exemple, autorul încheie:

„Ne-am făcut cel puţin datoria de „a le aduce la cunoştinţa publicului. „Căci monumentele străbune sînt un „bun comun al nostru tuturor, şi cu „toţii sîntem datori să ne interesăm „de soarta lor.

Convorbiri critice. (Aprilie). *Serenada*, în adevăr *trubadurescă*, a d-lui Cincinat Pavelescu e plină de gingăşie.

Reproducem începutul:

Ca să-ţi cînt dintr'o chitară
  Sub fereastră ţi-am venit—
            Era vară!
Liliacul înflorit
Şi cu rozele semeţe
Risipeau printre alei
  Un fior de tinereţe,
Iar în părul tău cel blond
Caldul soare, vagabond,
Raza vrînd să-şi poleiască,
  S'a 'ncurcat în adevăr,
Şi 'n zadar vrea să ghicească,
În al buclelor tezaur,
Care-i raza lui de aur,
  Care-i firul tău de păr?

Luceafărul (No. de 1 şi No. de 16 Mai.)

Povestindu-şi amintirile asupra scriitorului *Ernest Mauriciu Arndt*, M. S.

Regina vorbește incidental cu multă simpatie de d. D. Sturza, pe care l-a cunoscut odinioară ca student la Bonn. Frumoasa nuvelă a d-lui Agîrbiceanu, „*Copilul Chivei*", e ca de obiceiu însuflețită de cea mai sinceră compătimire pentru viața tristă a celor umili.

Revista politică și literară. Blaj, 1 Mai)

O interesantă povestire de d. Agîrbiceanu „*Ursitul*"; o nuvelă de d. Em. Gîrleanu, „*In Vinerea Patimilor*"; în cronica literară, un anonim regretă că d-nii Maiorescu și Gherea nu reincep a scrie, pentru a înlătura pe criticii de azi, care—afară de d-nii Iorga, Chendi și Bogdan-Duică—sînt toți părtinitori.

Junimea literară (Cernăuți, Mai).

D. Ioan Grămadă traduce frumos o foarte mișcătoare poemă a scriitorului german Paul Heyse.

Arhiva (Mai).

D. Dr. Shonda motivează astfel propunerea de a se creia, la Iași și la București, cîte o catedră de limba albaneză:

„Se știe afinitatea Rominilor pentru Francejí. E o simpatie instinctivă cu mult mai puternică decît simpatia pentru celelalte popoare *neolatine*, ca Italienii, Spaniolii, etc. Ca neamuri specifice, Francejii sînt popor galo-romanic, iar Rominii, popor daco-romanic.

„Ce legătură de înrudire este între Gali și Daci? Studiul Galilor în Franța iea proporții din ce în ce mai mari! Bretonii vorbesc până azi un idiom galic, celtic. Ori, aceste studii celtice au o importanță extraordinară și pentru Romini și Albaneji. Limba celtică aruncă o lumină vie asupra originii comune a Galilor și a Daco-Tracilor, popoare celtice. Ceia ce sînt Bretonii—resturi de Gali—pentru Francéji, sînt pentru Romini tocmai Albanejii—rămășițe de Iliri.

„Studiul limbii celtice (din idiomele Bretonilor, Irlandezilor, etc.), comparat cu studiul limbii dacice, (din cuvintele dacice rămase, din toponimia peninsulei carpato-balcanice și din elementele *nelatine* comune limbii albaneze și romîne) arată că și popoarele dacice sînt Celți. Ca tip antropologic, brahicefalia tipică la Celții din Galia, Irlanda, Elveția, etc., este aceiași la Albaneji, Fărșeroți (Albano-Valahi) și la Rominii din munții Pind și Carpați.

„Aceasta e afinitatea sau vocea sîngelui. Celto-romani sînt și Francejii și Rominii. Această voce ne impune datoria, nouă Rominilor și Albanejilor, să urmărim de aproape cercetările învățaților asupra Celților, probabil cel mai vechiu popor în Europa.

„Iată de ce propunem să se ia inițiativa cuvenită pentru înființarea unui *cerc* de studii celtice în Romînia. Acest cerc ar avea să-și procure scrierile privitoare la limba celtică—(crearea unei biblioteci celtice) și va întreprinde studii comparative celtice și daco-tracice. Cercetări dacice sînt posibile, din fericire, grație limbii albaneze. Aceste lucrări firește au să fie publicate în organul de publicitate al cercului".

Sigur este că, din punctul de vedere antropologic, poporul romîn se aseamănă foarte mult cu populația din centrul Franței, într'o parte și într'alta predominînd *homo alpinus*; iar în privința moravurilor, asemănarea dintre vechii Celții, Liguri, și țăranul romîn de azi este, deasemenea, izbitoare.

Romania (1909, No. 1).

Mario Roques derivă pe rom. *alnic*—viclean, din ungur. *álnok*. Cu această ocazie d-sa atrage atenția că forma *alinc*, dată de S. Pușcariu în Dicționarul Academiei, nu există în realitate.

La Nouvelle Revue. (April, 1909).

Intr'un articol, intitulat „**Candidaturi academice**", *Henry Bidou* se ocupă de scriitorii, care și-au propus să cie locurile decedaților François Coppée și Gaston Boissier, în Academia franceză. Fără să ne dee un studiu critic documentat și susținut asupra candidaților, autorul articolului trece în revistă activitatea literară a lor, făcînd și aprecieri scurte asupra valoarei lor. Candidații pentru locul lui Fr. Coppée au fost poeții: Haraucourt, J. Aicard, A. Dorchain de Pomairols și J. Lahor, și istoricul E. Daudet; iar pentru locul lui Boissier au fost: Stephen Liégeard, Denys Cochin și René Doumic. Portretele unora din ei sînt repede, dar reușit, schițate de autor.

Asupra Alegerilor din Italia găsim cîteva aprecieri ale lui *Raqueni*, care constată că noua cameră e aproape ceia ce a fost și camera dinnaintea ei și că guvernul își păstrează majoritatea sa docilă. De altfel, alegerile în Italia, ca și în Spania, spune autorul, (ca și la noi Rominii,—adăugim noi) sînt mai totdeauna favorabile guvernului, și camerile nu vor fi expresia adevărată a poporului cîtă vreme nu va exista sufragiul universal. Cu toate acestea, cu ocazia ultimelor alegeri, extrema stîngă s'a întărit în camera italiană, iar ca fapte mai caracteristice autorul notează victoria socialistului reformist Bissolati contra clericalului Santini, pentru care a luptat chiar Vaticanul, și reușita republicanului Mazza, în Roma.

Articolului intitulat: **Revoluția persană și acordul anglo-rus**, ne dă o expunere sumară a împrejurărilor în care s'a produs mișcarea revoluționară din Persia și asupra rolului pe care puterile europene, în special Rusia și Anglia, l-au jucat și îl joacă. După o descriere scurtă a regiunilor și o caracterizare repede a populației, autorul arată starea nenorocită în care zace Persia: serviciile toate dezorganizate, lipsa de bani constantă în tezaurul public, dezinteresarea proprietarilor mari, sărăcia excesivă a populației de jos,—și mai presus de toate lupta dintre Rusia și Anglia, pentru preponderența, în Persia.

Timp de peste douăzeci de ani, Rusia, în dorința ei de a-și deschide prin Persia drum la mare, a căutat să acapareze tot mai mult pe Șah, prin împrumuturile ce i le acorda, cu scop ca să capete cît mai multe concesiuni. Ea a obținut chiar trei mari drumuri, pe care le-a monopolizat pentru comerțul rusesc, și dreptul de a supraveghea vămile. Și cum influența Rusiei tindea să devie cu totul exclusivă, Anglia a căutat s'o combată, pe de-oparte ajutînd pe Japonezi contra Rușilor, iar pe de alta, provocînd în Persia revoluția din 1906, îndreptată contra Rusiei. Dar încercarea Germaniei de a interveni în Persia și nemulțumirea contra dominației Europei, manifestată în Asia după victoriile Japonezilor, au silit pe Rusia și Anglia să facă în 1907 un acord în chestiunea persană. Prin acest acord, care e un triumf al diplomației rusești și însamnă consfințirea drepturilor cîștigate de Rusia în Persia, printr'o muncă de peste douăzeci de ani, se împarte Persia în trei zone; cea mai mare și mai bogată e sub influența Rusiei, cea mai mică și mai săracă sub a Angliei, iar restul e neutru. Dar cu acest acord revoluția nu a fost cu totul înnăbușită, și astăzi Persia se află în plină anarhie, așa că viitorul ei pare a fi o viață în felul acelei pe care o duc Tunisia și Egiptul,—protectoratul țărilor, care și-au luat însărcinarea de a le pacifica.

Mercure de France (April, 1909).

Asupra **Relațiunilor dintre Serbi și Imperiul Austro-Ungar** aruncă o repede privire istorică *Pierre Quillard*, într'un articol din numărul de la 1 April al acestei reviste. Plecînd dela

constatarea că Serbia, prin situaţia sa geografică şi politică, e sub tutela Austriei, şi că populaţiile care vorbesc limba sirbească sint despărţite in mai multe grupuri, aparţinind la mai multe state,—autorul articolului scoate in relief politica de izolare şi de dominaţie, pe care imperiul Habsburgilor o duce faţă de Serbi. Austria e aceia care a căutat să impiedice o alianţă comercială intre Serbia şi Bulgaria: tot ea e aceia care a urmărit mereu să aducă o separaţie cit mai adincă intre Serbia şi Muntenegru; şi tot ea a făcut din Bosnia şi Herzegovina nişte provincii austriace. Ceia ce a făcut intotdeauna pe Austria să aibă faţă de Serbi o astfel de politică a fost teama că o Serbie mare, puternică şi independentă, ar fi o piedecă pentru innaintarea Austriei spre Salonic. Şi tendinţele de emancipare, care s'au manifestat in Serbia dela reintronarea Karagheorghevicilor, nu puteau decit să ingrijoreze tot mai mult guvernele austro-ungare. De aici conflictul care era să aprindă focul in orient şi care de-abia a fost aplanat, sau, mai bine zis, indepărtat pentru moment,—căci antagonismul serbo-austriac are rădăcini adinci şi poate să rezerve incă surprize lumii politice europene.

O protestare impotriva stării de lucruri actuale, in contra dezinteresării ce domneşte in societatea şi in conducătorii ei de azi pentru **artă socială**, e articolul, cu acest titlu, al lui *André Fontainas*. Autorul inţelege prin „artă socială" acea artă, a cărei inţelegere şi utilitate să nu mai fie a citorva aleşi, ci arta pentru toţi. „Tot ce serveşte colectivităţii, tot ce tinde să innalţe existenţa individului, in locuinţa sa, in şcoală, in locurile de intrunire, pe care le frecventează, trebue să poarte semnul unei alegeri luminate şi ingrijite, un semn de frumuseţă",—spune autorul, şi constată că se face azi prea puţin in sensul acesta.

Expansiunea franceză in Europa şi relaţiile franco-italiene este titlul unui articol, in care *Marius-Ary Leblond*, după ce arată pricinele care au făcut ca influenţa franceză in Italia—foarte puternică prin secolul al XVII-a şi al XVIII-a—să scadă considerabil in secolul al XIX-a şi, mai ales, după 1870, cercetează imprejurările in care s'a făcut reapropierea dintre Franţa şi Italia, după 1900, şi starea, in care actualminte se găsesc relaţiile dintre aceste două ţări. Autorul aminteşte de serbările din 1907—1908 şi de entuziasmul ce a domnit in timpul lor in ambele naţiuni, arată extenziunea mare, pe care au luat-o in Franţa traducerile scrierilor celor mai de samă autori italieni, insemnatele studii, pe care diferiţi scriitori francezi le-au făcut asupra artei şi literaturii italiene, ospitalitatea largă pe care revistele franceze o acordă unor scriitori italieni, ca Ferrero, Colajani, Lombroso, Mosso etc.,—şi termină arătind marea impresie pe care dezastrul de curind intimplat in Sicilia a produs-o in Franţa şi simpatia pe care care aceasta a manifestat-o cu acest prilej pentru ţara soră. Insfirşit, şi asupra relaţiilor economice dintre cele două ţări autorul aruncă o repede privire, din care se vede că apropierea dintre ele e adincă şi nu poate decit să folosească aminduror popoarelor.

La Revue du Mois (April, 1909).

Cunoscutul sociolog *C. Bouglé*, intr'un articol intitulat **„Sindicalişti şi Bergsonieni"**, se ocupă de ideile pe care sindicaliştii le aduc in concepţiile teoreticianilor claselor proletare şi face o apropiere intre teoriile sindicaliste şi intre filozofia bergsoniană, arătind cum teoreticianii sindicalişti se sprijină pe ideile filozofice ale lui Bergson. In adevăr, faţă de intelectualismul socialiştilor marxişti, sindicaliştii pun pragmatismul lor inspirat din filozofia lui Bergson: in loc de a clădi sisteme abstracte, ei caută să observe realitatea; in loc de a avea incredere in raţiunea organizătoare a lumii, ei au incredere in acţiune. De aceia, sindicaliştii sint contra democraţiei: pentru dinşii metodele politice ale democraţiei sint primejdioase proletariatului, iar idealul ei e nefast pentru muncitorime. Sindicaliştii susţin că democraţia, prin concesii şi reforme, tinde să impiedece chestiunea socială de a se pune in toată cruzimea ei, pe cind interesul proletarilor este ca ea să fie pusă pe faţă şi in intregime; greva generală e pentru ei arma cea mai sigură de luptă. Dar, in izolarea clasei proletare, pe care o predică sindicaliştii, ei nu observă decit o latură a realităţii şi greşesc cu totul cind fac abstracţie de naţionalitate. De aceia, de indată ce intră in acţiune, chiar sindicaliştii, duşmanii concesiunilor şi ai compromisurilor, sint siliţi să alerge la compromisuri şi concesiuni. Şi autorul articolului, recunoscind că sindicalismul a adus oarecare servicii cauzei muncitoare, prin elementul nou pe care l-a introdus in concepţiile teoreticianilor ei, crede totuşi că realismului parţial al sindicaliştilor trebue opus un realism integral, care să ţie samă de toate forţele şi să inţeleagă că acţiunea pozitivă este un „compromis" continuu.

René de Charagnes ne dă un interesant articol asupra **bandelor negre in Rusia**, ocupindu-se de istoricul şi organizaţia lor şi facind o repede ochire asupra politicei şi crimelor lor. Origina bandelor negre e din timpul domniei lui Alexandru al III-a, cind, in 1882, după asasinarea lui Alexandru al II-a, s'a infiinţat *liga sfintă* de către Plehve, se zice, care pe atunci era directorul departamentului poliţiei. Aceastá ligă sfintă, alcătuită din nobili, biurocraţi innalţi, proprietari mari şi din marii duci, avind ramificaţii in toate clasele societăţii, a devenit *Uniunea adevăraţilor Ruşi* şi, de unde la inceput avea de scop apărarea vieţii ţarului, şi-a lărgit tot mai mult activitatea cu timpul. Fiind sprijinite de guvern şi poliţie, bandele negre s'au tot inmulţit şi au ajuns foarte puternice, aşa că acum ţarul, guvernul rus şi „Uniunea" formează un tot aşa de strins legat, incit ar fi cu neputinţă să se separe acţiunea lor. Autorul arată apoi luptele, pe care aceste bande negre le-au dus contra Dumei şi contra constituţiei, trecerea mare pe care o au la ţar şi incercările, pe care le-au făcut de a-şi intinde influenţa şi pe lingă unii suverani străini, ca Wilhelm al II-lea şi Eduard al VII-a. In sfirşit, autorul numără crimele comise de „Uniune", arătind pe scurt imprejurările in care ele s'au săvirşit, cum şi protecţia inaltă, de care autorii s'au bucurat, rămănind nepedepsiţi in cele mai multe cazuri.

Nuova Antologia. (1 April 1909).

Angelo Sodini.—**Producţiunea culturii in Germania şi comerţul de cărţi la domiciliu.** In prima parte a articolului, autorul se ocupă cu extraordinara dezvoltare pe care, in timpurile din urmă, au luat-o aşezămintele de cultură, in Germania. Citeva cifre numai pot să dea cetitorului o idee despre această dezvoltare. Astfel, in München există 40 de specii diferite de şcoli, care continuă instrucţia copiilor, după ce au părăsit şcoala primară, indrumindu-i spre diferite meserii. In Prusia, bugetul instrucţiei, care la 1850 era numai de 10 milioane de mărci se urcă astăzi la 190 mil. In 1882 rau in Prusia 20,440 şcoli primare 1,427,045 elevi; in 1901 ca număra, oraşe, 4,413 şcoli cu 35,733 clase 32,332 şcoale cu 68,349 clase, 5,680,000 elevi, la ţară. In ce pri invăţămintul secundar, erau in F

în 1835, numai 136 de gimnazii; în 1905: 363 gimnazii clasice şi 335 gimnazii reale. Paralel cu această răspîndire a culturii merge şi creşterea treptată a producţiei intelectuale: Germania este cea mai mare producătoare de cărţi din Europa. La sfîrşitul secolului trecut cifra anuală atingea abia 3,900 vol.; în 1901, această cifră se ridică 25,331, iar la 1905 la 28.886. Franţa, care ocupă în această privinţă al doilea loc, nu atingea în 1901 decît un total de 13,053 de vol. şi a mers scăzînd pănă la 10,898, în 1906. Numai Japonia a putut bate recordurile Germaniei, ridicîndu-se dela 19,446 opere, în 1901 la 30,736 în 1904 şi 36,046 în 1905, şi, ceia ce e şi mai de mirare, aproape numai opere originale, traducerile fiind limitate la 35 în 1901, 28 în 1904 şi 17 în 1905! Cum se procedează în comerţ pentru răspîndirea în public a cărţilor apărute, aceasta formează partea a doua a articolului. In Germania această activitate e lăsată exclusiv pe sama literaţilor care, admirabil organizaţi, stau veşnic în contact cu toate categoriile posibile de clienţi, pe cînd în Anglia şi America această grijă e lăsată exclusiv în sarcina editorilor, care n'au la îndămînă alt mijloc pentru acest scop decît reclama prin ziare şi reviste. Se-nţelege uşor că aceasta e o stare de inferioritate faţă de Germania. In această din urmă ţară comerţul de librărie s'a perfecţionat încă în ultimele timpuri, prin introducerea vînzării la domiciliu, prin intermediul comişilor călători, aşa numitul Reisebuchhandel. Aceste librării, cu comişi-voiajori, erau în 1897 numai în număr de 36, la 1905 numărul lor s'a urcat la 308. Iată ce fel de afaceri face o asemenea librărie, care se găseşte în Stuttgart: Institutul bibliografic din Leipzig a vîndut prin intermediul acestei librării, între anii 1893 şi 1902: 190,800 exemplare din marele Lexicon Meyer: 36,800 din ediţia mică a aceluiaşi lexicon şi 14,400 ex. din Brehm: „Viaţa animalelor". Aceasta reprezintă o valoare de peste 35 milioane mărci.

Revista d'Italia (April 1909). *N. Zingarelli*.-**Chestiuni universitare.** In Italia se face din ce în ce mai simţită nevoia de a reforma învăţămîntul superior; discuţia a început întăi în presă şi se pare că şi oamenii politici au început a fi favorabili acestei idei. Autorul cercetează în acest articol chestiunea examenilor. Actualmente există în universităţile italiene două feluri de examene: *speciale*—asupra unui curs anual sau bienal de lecţii cu privire la o singură materie, —şi examene de *diplomă*—o teză scrisă şi cîteva examinări orale, pe care şi le alege candidatul din diferite materii. S-ar părea că aceste dispoziţii garantează atît pregătirea profesională, prin examenele speciale, cît şi cea ştiinţifică. Dacă se observă însă realitatea concretă, se constată următorul fapt: la concursurile pentru magistratură, administraţii centrale şi catedrele de şcoli secundare, din sutele de candidaţi, cu diplome universitare, nu reuşesc nici atîţia cîţi se cer pentru ocuparea locurilor vacante; cei mai mulţi cad în mod ruşinos tocmai la materiile la care de multe ori au căpătat note mari la examenele speciale. Acest lucru are de efect scăderea stimei, în opinia publică, pentru diploma universitară şi acreditarea părerii—chiar printre gradaţii universitari—că cultura adevărată se cîştigă numai după terminarea universităţii. Care e pricina acestei stări de lucruri, se-ntreabă autorul? Pricina sînt tocmai examinele speciale. Programul universitar cere ca studenţii să urmeze un anumit număr de materii şi să treacă asupra fiecărei, un examen special; aceste materii nu stau între ele într'un raport natural de subordonare, cum e totdeauna cazul în practica

profesională, ci sînt fiecare predate pentru sine, fără privire la altele, caşicum studentul ar fi să devie specialist în fiecare din ele. Şi trebue să se gîndească cineva că sînt cîte 15 sau 20 de materii, care alcătuesc o facultate! Astfel, studentul nu numai că nu poate aprofunda serios vre-o materie, dar e chiar pus în imposibilitate de a se ocupa singur cu ceva, trebuind să-şi piardă ziua, ascultînd prelegeri. Faptul acesta aduce cu sine şi un alt rău: studenţii urmează numai cursurile obligatoare şi pe cele libere ale profesorilor ordinari, iar profesorii liberi sau privat-docenţii, care de multe ori propun cursuri de specializare, din ştiinţi foarte importante, rămîn cu sălile goale. Indreptarea o vede autorul în introducerea sistemului german: studentul să fie liber a-şi alege cursurile care-i convin şi să fie obligat a trece examen numai din aceste materii, alese de el însuşi. Astfel, fiecare va putea să urmeze numai la materiile care-l interesează şi pentru care simte vocaţie, alegîndu-şi ca ştiinţi ajutătoare disciplini care cadrează cu direcţia în care mai tîrziu va fi chemat să lucreze independent.

Deutsche Revue. (April 1909). Cunoscutul explorator Prof. *Otto Nordenskjöld* publică în acest nr. un articol asupra **întrebuinţării practice a ţinuturilor polare**, în care discută şi chestiunea insulelor Spitzberg. E un fapt curios, zice el, că mările cele mai reci sînt tocmai acele care ascund mai multă viaţă în valurile lor. Toate sînt foarte bogate în peşti şi în ele se întîlnesc mai des giganţii lumii animale — balenele. Nu acelaşi lucru se poate spune şi despre pămînturile îngheţate,—ele totdeauna au servit mai mult ca puncte de sprijin pentru exploatarea animalelor marine. Dacă în prima perioadă expediţiile spre ţinuturi polare urmăreau scopuri pur ideale şi dacă mai tîrziu stolurile de turişti s'au îndreptat spre pol, numai din curiozitate, nu a trecut mult şi a apărut şi punctul de vedere practic: exploatarea bogăţiilor naturii. Spitzberg este acel ţinut polar, care mai de timpuriu a atras atenţia oamenilor; descoperit la 1596 de Olandeji, îşi începe istoria cu anul 1607, cînd englezul Hudson porneşte vînătoarea acelor specii de balenă, numită groenlandeză, care astăzi au devenit aşa de scumpe, încît una singură însamnă o avere. Atunci a început o mişcare de imigrare în Spitzberg aşa de puternică, încît, în scurtă vreme, preţioasa balenă a dispărut pentru totdeauna din apele sale. Vînătoare de foce nu era aşa de productivă pentru a atrage mari mulţimi de oameni şi atracţia Spitzbergului a dispărut pentru un moment. In timpurile actuale se observă o nouă mişcare de atracţie, datorită prezenţei unei specii mai inferioare de balenă — aşa numită finnică—decît numai e probabil că această mişcare va înceta în curînd, de oarece această specie de balenă se poate vîna mult mai avantajos în regiunile antarctice. Prin această mişcare de natură economică, care a avut de efect uşurarea condiţiilor de transport, pînă în regiunile îngheţate, s-a înlesnit călătoria turiştilor, atraşi de splendorile naturii arctice. Mii şi mii au început să invadeze în fiecare vară şi cei mai mulţi, folosindu-se de faptul că aceste ţinuturi sînt fără de stăpîn, s'au pornit să distrugă, fără remuşcare, păserile şi animalele care locuesc acele regiuni, în care, şi fără de asta, viaţa e aşa de greu de trăit. Faptul acesta a făcut ca oamenii politici din statele interesate să se gîndească că ar fi vremea de a se pune oarecare regulă şi în acele îndepărtate ţinuturi. S'a mai adăugat încă şi faptul că de un timp încoace s'a găsit tot mai des pe teritorul insulelor mine de cărbuni: exploatarea lor însă cere

necesar existenţa unor forme legale şi astfel în curînd va avea loc în Christiania o conferinţă diplomatică pentru a se hotărî viitorul insulelor Spitzberg. Lucrul cel mai cuminte, crede Nordenskjöld, ar fi nu anexiunea la un stat oarecare,—lucru care ar putea fi jignitor pentru celelalte state, —ci stabilirea unui statut, admis de toate statele interesate.

Deutsche Rundschau (April 1909). *Adolph Hausrath*.-**Amestecul religiilor în imperiul roman.** Este un capitol dintr'o operă, intitulată „Iesus und die neutestamentlichen Schriftsteller", care va apărea în curînd. Cîtă vreme, zice autorul, popoarele au trăit în state separate, se'nţelege uşor că fiecare îşi avea zeii săi. Cînd Roma însă a devenit capitala lumii, culturile diferitelor popoare au intrat într'o adevărată concurenţă pentru supremaţie. Experienţa trebuia să arăte care religie va avea mai multă putere asupra sufletelor, şi se vădi că niciuna.

Zeităţi, care personificau puteri ale materii, nu puteau să-şi mai păstreze puterea, odată scoase din patria lor. Astfel, în timpul imperiului, deveni tot mai general sentimentul că zeii nu mai au rădăcini puternice în sufletul popoarelor: Zeii răsăritului alungă pe ai apusului, şi cultura greacă este, pentru unii ca şi pentru alţii, moartea. In timpul lui Alexandru şi al Diadochilor, se pare un moment că Helenismul are să fie învingător, dar în curînd reacţiunea începe, şi, în apusul imperiului roman, se răspîndesc tot mai mult culturile asiatice, care se amestecă între ele. Caracterul fundamental al imperiului este synkretismul. Rezultatul acestui schimb de vederi religioase între diferite popoare este ideia că toate popoarele aderă pe acelaşi Dumnezeu, numai sub forme diferite; şi atunci Romanii, atraşi de noutatea formelor religioase, părăsesc pe vechii zei ai Olympului, pentru a'şi căuta pacea sufletească în culturile zeilor Mithra, Isis, Osiris, etc. Nu se abjura vechii zei, dar se'ncerca cu mijloacele altora. Pentru spiritile gînditoare din această epocă a izvorît necesitatea de a cuprinde mulţimea zeilor într'o unitate superioară. „Logos"-ul Platonicienilor, Panpsyche a Stoicilor, iau locul zeilor. Dintre religiile pozitive numai Judaismul corespundea acestei convingeri filozofice despre unitatea divinităţii. — Creştinismul s'a dovedit a fi forma, în care religia judaică putea să devie religia universală. Odată însă cu lupta sa pentru supremaţie, creştinismul fu atras în amestecul religiilor, şi gnosticismul nu e altceva decît continuarea procesului syncretist în Judaism şi Creştinism. Domeniul psihic, pe care se dezvoltă acum noua religie, este pe de o parte synkretismul, pe de alta filozofia greacă. Morala şi monoteismul apologeţilor creştini nu se poate explica numai din învăţătura lui Isus; Seneca, Plutarch şi Epiktet sînt poate mai importanţi pentru această explicare. Mai cu samă însă Platonismul formează cadrul, în care creştinii cu cultura filozofică îşi formulează concepţia lor religioasă.

Sozialistische Monatshefte. (April 1909). *Ed. Bernstein*.—**Revizionismul şi revizuirea Programului.**

Intr'o conferinţă ţinută înaintea cercului socialdemocrat din Charlottenburg, Bernstein a propus modificările pe care le crede necesare de adus programului de la Erfurt. Presa socialistă ortodoxă, combătînd aceste propuneri, le-a denaturat înţelesul; pentru restabilirea adevăratului lor sens B. le reproduce în acest articol, însoţindu-le de motivarea lor. Mai întîi el nu cere socializarea (Verstaatlichung) tuturor mijloacelor de producţie. Socializarea trebue să corespundă unor anumite interese generale şi nu trebue să fie făcută numai de dragul unei anumite forme sociale. Cele

mai multe însă din marile întreprinderi industriale germane au devenit astăzi întreprinderi mondiale; în asemenea împrejurări, importanţa o are ţinta comercială, pentru a cărei îngrijire statul nu poate fi potrivit. Ori cît, din punct de vedere etic, s'ar dori dispariţia unor astfel de întreprinderi, totuşi, dacă se ia în considerare ce rol joacă pentru Germania exportul în străinătate al acestor afaceri, ar fi nebunie a se cere decapitarea lor: Germania importă materii prime în sumă de 4 miliarde anual şi obiecte de hrană în valoare de 2 miliarde, care trebuesc plătite prin produsele industriei. Socialismul, deci, nu poate cere socializarea tuturor mijloacelor de producţie şi de schimb. Acelaş lucru şi cu teoria crizelor. Afirmarea programului dela Erfurt că „crizele devin din ce în ce mai dese şi mai pustiitoare" a fost desminţită de realitate. Fapt real este numai tendinţa spre criză şi nesiguranţa, ce rezultă din aceasta, pentru majoritatea afacerilor şi oamenilor. Tot aşa nu mai poate rămînea în program afirmarea despre „treptata creştere a mizeriei, apăsării, sclăviei şi exploatării muncitorimii", căci e falşă. Trebue însă să se afirme creşterea diferenţii dintre bogăţia societăţii şi veniturile marei mulţimi a muncitorilor, precum şi—ceia ce nu se menţionează în programul dela Erfurt—creşterea caracterului social al producţiei şi a neactivităţii funcţionale a proprietarilor mijloacelor de producţie.

The Contemporary Review. (April, 1909. London).

D. *Palmer Bennett*—**Teoria eredităţii a lui Weismann**—dovedeşte că această teorie, care nu e nouă, e departe de a putea explica misterul eredităţii. Profunda problemă a eredităţii menţine între biologii moderni aceiaşi controversă, care era în veacul al şeapte-prezecelea şi al optsprezecelea. Naturaliştii de pe atunci credeau în *teoria preformaţiei*: germenele vieţei conţine dela început invaginate în el o serie infinită de germeni organizaţi complect, după tipul progeniturii adulte. Reproducţia şi dezvoltarea organică nu constă decît în creşterea prin nutriţie, a acestor germeni iniţiali. Teoria era atît de simplă şi atît de logică încît *Haller*, unul din principalii ei susţinători, a calculat numărul fiinţelor care au trebuit să fi existat în ovarele Evei, în momentul creaţiei ei. Prestigiul ştiinţific al *teoriei preformiste* era atît de tiranic, încît îşi continuă dominaţia şi după 1759, data apariţiei cărţii lui *Gaspar Friedrich Wolff*: *Theoria Generationis*. In curînd însă adevărurile dovedite cu experienţe din domeniul embriologiei asigură victoria lui Wolff şi naturaliştii acceptă, în locul vechii teorii preformiste, noua teorie preconizată de Wolff: *teoria epigenetică*. In timpii din urmă vechea doctrină preformistă e reînviată prin energia şi abilitatea *Profesorului Weismann*. Chestiunea în discuţie între Weismann şi epigeniştii moderni este în esenţă aceiaşi ca în timpurile lui Wolff. Toţi biologii admit că transmiterea caracteristicelor *speciei* se datoreşte naturei ereditare a materiei germinale. Weismann, merge mai departe, şi explică şi variaţiile individuale prin potenţialităţi determinante ale materiei germinale; pe cînd adversarii săi explică aceste variaţiuni prin acţiunea forţelor incidente, la care fatal e supusă dezvoltarea vieţii organice.

Weismann admite că prima diviziune a plasmei e făcută pe baza diferenţierii, de aici rezultă două categorii de celule: 1) *celule germinative*, care trăesc în continuare şi conţin, singure, determinantele caracterelor fiinţelor; 2) *celule somatice*, care nu au absolut nici o influenţă asupra celulelor germinative: aşa că schimbă-

rile incercate de corpul unui organism nu pot fi transmise prin ereditate, căci numai *plasma germinativă trăeşte în continuare*. Celulele somatice sint dominate exclusiv de celulele germinative prin determinantele speciale; celulele somatice au menirea numai de a restaura ţesăturile uzate. Deosebirea între părerile lui Waismann şi ale vechilor preformişti constă numai în faptul că cei din urmă îşi imaginau *germenele* ca pe o *imagină microscopică a adultului*, pecînd cel dintăiu presupune existenţa unui număr de *particule determinante, care hotărăsc forma fiinţii adulte*, fără să aibă asemănarea fizică cu ea. Prima obiecţie care se aduce teoriei eredităţii lui Weismann e că el admite o plasmă germinativă, infinit de complexă şi de o stabilitate atit de mare, incît se poate transmite neschimbată din tată în fiu, prin un număr infinit de generaţii. Asemenea ipoteză nu se poate admite în ştiinţă: experienţa a dovedit că un corp cu cît e mai complex, cu atît e mai puţin stabil. Apoi faptele observate nu confirmă nici teoria existenţii a două categorii deosebite de celule, nici teoria determinantelor; şi, nu e nici o raţiune ştiinţifică pentru a crede în teoria continuităţii plasmei germinative şi în dogma netransmisiunii caracteristicelor cîştigate în viaţă. Fapte nenumărate vin ca să invalideze aserţiunile lui Weismann: o frunză de begonia dă naştere la o plantă completă; o ciupercă hăcuită se renaşte din fiecare fragment; o creangă de salcie reproduce un copac întreg;—şopirla îşi reface coada; paingiunl îşi creşte piciorul amputat; culbecul îşi reface alături tentaculul rupt, cu ochi cu tot; politul hidroid îşi pune capul la una ori alta din cele două extremităţi, şi dacă împrejurările i-s favorabile îşi creşte la fiecare extremitate cîte un cap. Experienţele profesorilor *Oscar Hertwig, Drieсk* şi *Wilson* au arătat că un ou de *echinoid* ori de *amphioxus* tăiat în două, patru ori opt părţi, dă naştere tot la atitea fiinţe vii... Aceste fapte nu dovedesc oare că celulele corpului (*somatice*) prin ele însăşi sint în stare de a lua diferite forme necesare existenţii lor în mediul schimbător? Unde se vede intervenţia exclusivă a celulelor germinative cu determinantele lor? E adevărat că Weismann pentru a-şi împăca teoria cu faptele a recurs la *determinate suplimentare potenţiale*, care devin active numai sub influenţa aţiţărei din afară. Pentru ce n-am admite atunci influenţa mediului asupra organismului şi transmisiunea ereditară a acestei influenţi? Evident că aceste determinante suplimentare sint chemate în ajutorul celor primare pentru a salva teoria continuităţii plasmei generatrice, inalterabile. Tot aceste determinate suplimentare salvatoare sint chemate de Weismann pentru a explica faptul, cum într'un stup de albine, din aceleaşi ouă se pot dezvolta—sub influenţa regimului—trei specii de insecte; iar într'un furnicar patru specii de furnici. Sforţările lui Weismann de a-şi salva teoria, amplificînd-o cu vorbe, nu aduc nici o lumină în misterioasa problemă a eredităţii: ea rămine încă marele sfinx în ştiinţă. Dogmele nu răsună încă în altarul ştiinţii. Cei care vor să impue dogme ştiinţei să-şi amintească adevărul spus de Huxley: „Ştiinţa comite un suicid, cînd adoptează un crez".

The North American Review. **(Aprilie, 1909. New-York).**—D. *George B. Cortelyon*, ex-secretar al tezaurului în Statele-Unite—**„Regularea Bugetului Naţional"**—critică actuala organizare a bugetului Statelor-Unite, arătînd disproporţia între venituri şi cheltueli şi cerînd creşterea veniturilor pentru a balanţa cheltuelile. Autorul cere stabilirea unei autorităţi,

care să asigure coordinarea între venituri şi cheltueli şi să fie răspunzătoare de balanţa de sfîrşit de an.

Autorul dă balanţa între venituri şi cheltueli a anilor: 1878, 1888, 1898 şi 1908, din care se vede că până acum zece ani în urmă bugetele statului se soldau cu excedente, iar din 1898 se încep deficitele pentru a ajunge în 1908 la cifra de 60,000,000 dolari. Pentru 1909 se prevede un deficit de 120.000.000 dolari. Creşterea cheltuelilor ordinare ale statului s'urcat dela 135 milioane dolari în 1878, la 638,000.000 dolari în 1908—o creştere de 400% în o generaţie! Autorul observă că mare parte din cheltueli, care în bugetele altor ţări nu sint trecute la cheltueli ordinare, în bugetul Statelor Unite sint anglobate pe nedrept în aceste cheltueli, aşa sint clădirile, marile lucrări de exploatare, porturile şi canalurile. Aceste cheltueli trebue să apese şi generaţiile viitoare, care vor trage foloase mari pe urma lor. Ar trebui dar ca planul de organizare al bugetului să se schimbe pentru a oglindi mai drept nevoile şi veniturile bugetare curente ale statului.

Saturday Review. April 1909. In urma agitaţiilor anti-engleze şi a turburărilor, care s'au produs în unele oraşe din India, în special în Calcutta şi în Poona, cunoscute focare de anarhişti, s'a simţit nevoia de a se introduce oarecare reforme în aparatul administrativ al acestei colonii, spre a se satisface în parte unele din cerinţele nemulţumiţilor. Reformele propuse de Lord Morley ţintesc tocmai la aceasta, prin o largă descentralizare, care ar face din sat după expresia sa „punctul de plecare al vieţei publice" şi prin introducerea de elemente băştinaşe în organele administrative centrale, alcătuite până acuma exclusiv din Englezi.

Aceste schimbări propuse au fost mult criticate de unii cunoscători ai stării de lucruri din India. Intre alţii *Sir Edwin H. Collen*, într'un foarte interesant, deşi cam tendenţios articol: *„Lord Morley's Indian Reforms"* critică aceste reforme, pe motivul că nu majoritatea populaţiei din India ar simţi nevoia lor şi le-ar cere cu îndărătnicie, ci numai un foarte mic număr de agitatori de profesie, susţinuţi de organizaţiile anarhiste din diferite oraşe, care fac însă atît zgomot în jurul lor, încît fac să se creadă că toată ţara e cu dînşii. In realitate lucrurile nu-s aşa. După cum spunea şi Sir John Strachey, India e mai mult un nume generic dat unei regiuni, care cuprinde o mulţime de ţări diferite. „N'a fost niciodată o Indie, sau o ţară India, avînd după concepţia europeană, vre-un fel de unitate fizică, politică, socială sau religioasă şi niciodată n'a fost „un popor Indian," despre care totuşi auzim vorbindu-se atît de mult". S'a repetat de nenumărate ori, s'au făcut tablouri idilice despre o „Indie nouă" şi despre o „nouă stare de spirit", care cere reforme şi insistă să aibă o parte mai largă în guvernarea ţărei, dar aceasta nu dovedeşte decît, că nu e cunoscută în Anglia adevărata stare de lucruri. Căci nu poate fi vorba de o „nouă Indie" de vreme ce nu există o Indie şi nu poate fi o „nouă stare de spirit", dacă prin aceasta se înţelege o nouă dispoziţie politică, care ar predomina majoritatea popoarelor din ţările ce alcătuesc India.

Din populaţia totală de 226.000.000, numai 8,500,000 pot fi socotiţi ca cărturari în limba lor natală. Acele sute de milioane de muncitori tăcuţi şi răbdători, n'au aspiraţii politice şi puţin le pasă de reforme. Singura lor dorinţă e să aibă ce mînca şi să fie uşuraţi de biruri. Iar dintre puţinii indigeni mai culţi, nu acei credincioşi Angliei şi care doresc reforme moderate se agită, ci extremiştii, pe care nu i-ar mulţumi nici o reformă şi al

căror scop fățiș e îndepărtarea stăpinirei engleze.

Prin forța lucrurilor aceste reforme nu vor putea aduce o reală îmbunătățire în starea populației sărace din India.

In Consiliile Legislative provinciale, de pe lingă organele centrale de administrație nu vor mai fi majorități oficiale ca până acum. Dar cine dintre indigeni vor intra'în aceste consilii legislative lărgite? Juriști, proprietari, cămătari, negustori, din care nimeni nu e reprezentativ al milioanelor de locuitori, ce duc o viață de azi pe mine, ca agricultori ori muncitori în diferite meșteșuguri indiene.

In ceia ce privește admiterea unui indigen, fără portofoliu, la Departamentul Legislativ al viceregelui, acesta măsură nu e nici înțeleaptă nici necesară. Orice s'ar zice dar, în acest chip un indigen are mijlocul de a ști cele mai secrete măsuri, care s'ar lua pentru menținerea stăpînirei engleze, deci a străinului, în caz de revoltă.

Și apoi și aici se pune chestia rasei și a religiei. Dacă acel numit e un Hindu, Mahomedanii n'au să mai aibă încredere și, dacă e un Mahomedan, Hindușii vor fi jigniți de faptul că s'a ales un membru din o comunitate, care după credința lor e pe o treaptă inferioară.

La aceasta trebue adăugat faptul, că, oricine ar fi acel numit, principii și șefii din India ar primi cu mare nemulțumire intrarea unui supus indian, în un corp suveran, cărui ei îi datoresc ascultare.

Pentru toate aceste motive, autorul crede că măsurile Lordului Morley vor slăbi puterea executivă și vor mări greutățile și primejdiile de care se izbește administrația din India.

Mișcarea intelectuală în străinatate.

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

Georges Boehn. *La naissance de l'intelligence.* Paris, Flammarion, 3.50.

O expunere a stării actuale a problemelor psihologiei animale. Autorul sistematizează faptele și cunoștințele cele mai nouă relative la aceste chestiuni și răspindite prin diferite reviste de specialitate.

Max Offner. *Das Gedächtnis. Die Ergebnisse der experimentellen Psychologie und ihre Anwendung in Unterricht und Erziehung.* Berlin, Reuther et Reichard, 3 M.

E un manual de psihologie pedagogică, în care autorul ne dă o repede privire asupra progreselor realizate în studiul legilor memoriei de către Wundt, Külpe, Ebbinghaus și alții.

ISTORIE.

Andrien Fortin. *Etudes histeroques. Les Croisades.* Paris, Bloud et Comp., 1909, Prix 1.20.

Un rezumat foarte succint a evenimentelor care au ocupat atita timp și au avut atît de mare însemnătate în istoria veacului de mijloc.

Baron de Ménneval. *Marie-Louise et la Cour d'Autriche* (1814—1815) Paris, Emile-Paul, 5 fr.

Un studiu asupra vieții soției a doua a lui Napoleon, în timpul cuprins între cele două abdicări ale împăratului,—studiu bazat pe acte în mare parte inedite.

P. Schnabel. *Studien zur babylonischassyrischen Chronologie.* Berlin, 1908, Peiser, 4.25.

Cercetări asupra cronologiei asiro-babiloniene, bazate pe datele cele mai nouă ale istoriei.

Dr. Wladan Georgewitsch. *Die serbische Frage.* Stuttgart. Deutsche-Verlags-Anstalt.

Fostul ministru-prezident și autorul cărții „Sfîrșitul Obrenovicilor" caută să lămurească în această operă, drepturile și aspirațiile Serbilor.

STIINȚA.

J. Malette. *Eléments de physique et de chimie.* Paris, O. Doin, 6 fr.

Intr'o formă concisă se dau în această lucrare noțiunile indispensabile de științi fizice și chimice, pe care trebue să le aibă conductorii din cadrele corpului inginerilor.

Dr. de Grandmaison. *Les régimes, alimentation rationnelle dans la santé et la maladie.* Paris, Maloin 4 fr.

O carte, care poate servi de îndrumător celor atinși de boale cronice, mamelor și tuturor acelora care au nevoe să se ocupe în special de higiena alimentației.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICA. DREPT.

Louis André. *Histoire économique depuis l'antiquité jusqu'à nos jours.* Paris, F. Alcan.

Lucrarea, scrisă pentru școalele profesionale din Franța, poate servi oricui are nevoe de o privire repede și generală asupra istoriei economice.

Thaller. *La Vie juridique du Français.* Paris, Rousseau, 10 fr.

Al doilea volum al studiilor făcute de autor asupra creditului, responsabilității, moștenirii, căsătoriei, etc., etc., din punct de vedere juridic.

F. Burckhart. *Die schweizerische Emigration, 1798—1801.* Basel, Helbing und Lichtenhahn, 12.50.

Un studiu asupra pricinilor şi a împrejurărilor care au dat naştere şi în care s'au produs numeroasele emigraţiuni din Elveţia, către finele secolului al 18-a.

CRITICA LITERARĂ ŞI ARTISTICA.

Paul Masqueray. *Euripide et ses idées.* Paris, Hachette.

E un studiu asupra ideilor marelui poet grec în privinţa zeilor, a personagiilor din legende, a condiţiei omului, a situaţiei femeilor, asupra societăţii şi a cetăţii,—studiu bazat pe texte din operele poetului vechiu.

Georges Lafenestre. *Molière.* Paris, Hachette, 2 fr.

În acest volum, din colecţia „Les Grands écrivains français", ni se dă un rezumat scurt al vieţii şi activităţii literere a lui Molière.

Dr. M. Winternitz. *Geschichte der indischen Literatur.* Leipzig. C. F. Amelangs-Verlag.

Volumul cuprinde partea a doua a operei şi a apărut, ca şi partea I, în colecţia „Literaturele răsăritului."

L. Filomusi Guelfi. *Studi su Dante.* Edit. Lapi, città di Castello.

E o culegere de studii critice, în parte deja mai de mult publicate, asupra operelor lui Dante.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

Felice Pagani. *Vivendo in Germania.* Edit. Treves.

Autorul încearcă o descriere complectă a vieţii poporului german, familia, universitatea, armata, industria.

Dr. Hans Paalzon. *Das Kaiserreich Japan.* Berlin, Paetel.

Cartea conţine, pe lîngă o schiţă a istoriei Japoniei, descrierea moravurilor, comerţului, industriei. Se ocupă şi cu literatura, arta şi limba.

R. R. Maret. *The threshold of Religion.* Methuen 3 sh. 6.

Culegerea diferitelor studii publicate mai înainte de autor şi prin care inaugurează o direcţie nouă în cercetarea fenomenelor magico-religioase.

ARHEOLOGIE. CALATORII.

Dr. G. J. Witkowski. *L'art profane à l'Eglise (Etranger).* J. Schemit, 13 fr.

E al doilea volum, în care autorul, după ce în primul s'a ocupat de arta profană în biserică relativ la Franţa, cercetează acum aceiaşi chestiune în celelalte ţări din Europa.

S. di Giacomo. *Napoli (figure e paesi).* Edit. F. Perrella, Napoli.

Cartea se împarte în patru părţi: teatrul, cîntecul, istoria, strada. Autorul caracterizează fizionomia Neapolului.

Ch. Huard. *Londres comme je l'ai vu.* Paris. Eng. Reg. 3.50.

O carte de impresiuni, în care autorul ne dă şi desenuri originale, schiţe luate în fugă,—diferite locuri şi aspecte mai curioase ale marelui oraş.

LITERATURA.

Maurice Barrès. *Colette Baudoche* Paris, Juven, 3.50.

Povestirea vieţii unei tinere franceze din Metz, care nu voeşte să ia în căsătorie pe un german prusian. Eroii romanului sînt din pătura de jos a societăţii.

Abel Hermant. *Chronique du Cadet de Coutras.* Paris, Juven, 3.50.

Sub forma de cronică se povesteşte viaţa unei familii de muncitori, asupra cărora viaţa de cazarmă are o influenţă binefăcătoare.

Compilator.

1909. ANUL IV. MAI No. 5.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

No. viitor va apare la 25 Iunie.

IAŞI
Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52
1909

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

(vezi urmare pag. 3-a coperţii)

Rătăcirea din Stoboráni.

Duminică, 10 Martie 1907.—Se înserează. Vasile Coarnă şi cu Ion Barbă se 'ntorc dela curte, tot cu vorba pe care au adus-o şi alţii, de azi dimineaţă, decînd s'a întors satul, fără tocmeală curmată pentru imaş şi pentru locuri de arătură. Boerul ţine mereu pe a lui, cică nu-i dă mîna să lase mai eftin. Cu grămada, cum s'au dus dimineaţă la curte, au văzut singuri că nu se poate ajunge la înţălegere: au băgat de samă că se 'ndeasă la vorbă, în numele obştiei, tot alde Covrig, care au fost văzuţi cu ochii, citeva nopţi dearîndul, eşind dela curte, înainte de ziua hotărîtă pentru învoială. Decînd se ţine minte, tot alde Covrig ies înainte şi cuvintează din partea norodului; dar vezi că gura lumii n'o poţi opri să spună, mai întăi în şoaptă, apoi în fávor, precum că al de Covrig se 'nţeleg intr'ascuns cu boerul cît să ceară, cît să lase şi cînd să bată palma; ba, unii spun că deaceia le dă lor boerul mai mult pămînt de arătură şi-i scuteşte de plata vitelor la imaş, măcar că, de ochii lumii, la vadea, îi socotesc şi pe dînşii şi le dă chitanţă că au plătit: la mijloc sînt meşteşuguri de ale lor! Rominul.... ca oaea! zise unul „noroc, cucoane!"? ES citeva vedre adălmaş?—treaba gata.- Azi li s'a înfundat la alde Covrig: Cînd şi-au făcut loc şi cînd au dat să'nceapă vorba, cîţiva nespălaţi i au şi umflat în pumni şi'n ghionturi şi li-au dat brînci pe poarta curţii. Dar vezi, azi altă făină se macină la moară!.... cînd ai sprijin, poţi merge şi după dreptate. A fost, cît a fost.... acum s'a isprăvit! vine revoluţia!... şi, dacă vine revoluţia, fireşte că poţi pune căciula pe-o ureche şi poţi să iai în pumni pe alde Covrig şi pe mama lor! Iaca dece nu s'au mai lăsat ei să fie duşi de nas în rîndul acesta şi iacă dece au tot *ales*, rînduri-rînduri, cite doi oameni de credinţă, care să poarte vorba dintre ei şi boer.

Dacă văd că Vasile Coarnă şi cu Ion Barbă se 'ntorc dela curte tot cu vorba, pe care le-a spus'o boerul dimineaţă, şi pentrucă tot are să vină revoluţia—cic'ar fi trecut şi dincoace de Iaşi—nu-i alt chip: „să-i moară boul pe brazdă, celui care s'ar duce intăi la curte să iscălească contractul, până cînd n'or fi cu toţii faţă, ca să zică toţi amin, la cele scrise intr'însul"—jură cu

toții intr'un glas. Ca nici odată—pentrucă negreșit vine revoluția—nimeni nu ridică glasul să zică altfel, se împrăștie pe la casele lor și rămîn numai cîțiva, care, împreună cu Gitlan și cu Năsoiu intră din nou în crîșma lui Brînză, în bătătura căreia s-a ținut sfatul toată ziua.

— Ce mai spune la gazafă, domnule negustor?—întreabă Gitlan, așezindu-se la masa de lingă tejghea.

— Ce să fie!—răspunde Brînză, luînd gazeta în mînă. Acum văd eu că n'am plătit polul și jumătate degiaba împărțitorului de tutun pentru gazeta țării. Statul știe el ce face! De unde am ști noi acum ce mai e prin lume?!

Și crîșmarul începu să citească „De pe cîmpul răscoalelor. Răscoalele din județul Botoșani. Răscoalele din județul Iași. Răscoalele din județul Vaslui. Răscoalele se întind. Groaza proprietarilor. Fuga evreilor. Furia răsculaților". Cînd citește apoi amănuntele, ochii tuturor se'flăcărează; se scoală toți din locurile lor, se adună împrejurul lui Brînză, și clatină din cap, în semn de aprobare, la auzul fiecărui cuvînt.

— Ați auzit voi nătă'ăilor?—întreabă Gitlan, rotindu-și privirea în toată crîșma. Așa romini, mai zic și eu! halal de dînșii!....

— Așa-i! bine grăcești Gitlan!—răspund cu toții, cătînd unii la alții.

— Acuma știți ce zic eu, oameni buni?—întreabă tot Gitlan, mai cu aprindere. Eu zic, până una-alta, să ne dea negustorul o ocă de rachiu și pe urmă, cine o ajunge până mîni, vom vedea ce-i de făcut.

— Să ne dea—răspund ei în cor.

— Ușor de zis—face Brînză—dar cine plătește?

— Negustorul plătește!—spune tot Gitlan, trîntind cu pumnul în tejghea...

— Negustorul?!—face Brînză, silindu-și zîmbirea si forțindu-se să se arăte liniștit. Dar cum?! pe mine mă chiamă Iție?

— Iție plătește!—răcnește Gitlan, îndesindu-se cu hotărîre în sufletul crîșmarului.

— Ce-ar fi adică?!—gîndește Brînză, trecîndu-i un fior cald prin inimă....

— Fă-te la mine 'ncoace, măi Barbă—spune Gitlan, cînd vede că negustorul toarnă rachiu în sticlă.

Gitlan și cu Barbă se dau intr'un colț și șoptesc. Negustorul trage cu coada ochiului la ei și i se pare că crește de o palmă mai înnalt, cînd se gîndește că șoapta asta a lor are să hotărască mai iute și mai după pofta inimii lui sfîrșitul negustoriei lui Iție. Cu bună samă, mult năduf îi viră în sufletul lui Brînză negustoria asta a lui Iție. Ce face Iție, ce drege, dar îi merge și pace!

Și doar are și Brînză tot marfă ca Iție! lumea însă năvălește la Iție, își descarcă sacii acolo, iar Barbă și alți negustori ca dînsul, stau cu marfa în rafturi și bat în buze. In nenumărate rînduri au dat jalbă la prefectură, la Minister, la primărie, în toate părțile, precum că Iție nu are dreptul să stea în sat și să facă negustorie... dar degiaba! Tot deatîtea ori s'a cerut părerea consiliului comunal, care a făcut tot atîtea încheeri că Iție nu are dreptul să stea în sat. Prefectura aprobă încheerile consiliului comunal, dă ordin ca „în două zeci și patru de ore, individul străin Iție Strulovici să fie scos din sat, în conformitate cu legea". Brînză însă și toți ceilalți negustori localnici, rămîn mereu cu gura căscată, cînd sosește Iție cu un ordin nou—înnaintea celui d-întăi ordin, pe care încă nu l'a adus poșta—că „prefectura revine asupra măsurii luate cu ordinul No. 1600 a. c. și îngădue mai departe rămînerea în sat a domnului Iție Strulovici".

Istoria asta ține mai mult de treizeci de ani; Brînză nădăjduește că în sfîrșit o să se pue capăt negustoriei lui Iție și deaceia se grăbește să fie așa darnic la rachiu.

— Noroc, domnule negustor!—spune Gitlan, făcînd din ochi lui Brînză ca să-i dea a înțelege că treaba îi pusă la cale. Noroc bun, oameni buni, adaugă el, cătînd împrejur și îndemnîndu-i din cap să se apropie de pahare.

— Noroc și ceas bun!—răspunde Brînză.

— Noroc să dea Dumnezeu!—repetă cu toții.

S'adusese a treia ocă de rachiu, cînd intră Cîrță, primarul în crîșmă.

Gitlan s'apropie de dînsul și cată să-i citească în ochi, ca să-i afle gîndul.

— Nu rîde, domnule primar—face Gitlan, apăsînd vorba și scrișnind din măsele, știind partea slabă a lui Cîrță. Uite la mine și ia de ici un pahar de rachiu!...

— Dece să nu rîd, Gitlane?—răspunde Cîrță, luîndu-i paharul din mînă. Ce, eu îs Iție!?...

— Așa mai vii la socoteală! face Gitlan mulț'mit. Crezi că eu îs beat? c't lumea!... Să beau până dimineață și tot știu ce fac. Ce mai poruncă dela stăpînire?

— Să închid crîșmele, că nu-i voe să se adune oamenii la crîșmă.

— Ți a spus, z'u, una ca asta?!

— La telefon. Allo! primarul?—primarul. Ascultă primarule! te fac răspunzător dacă se adună oamenii la un loc, ori stau prin crîșme! Cum asfințește soarele, închide crîșmele! Liniște în sat?—liniște. La cel mai mic semn să-mi raportați!—înțeles.

Unul cîte unul încep să se strecoare pe ușă și să-și caute de drum. Rămîn înnăuntru Gitlan, Barbă și primarul Cîrță. Se pun cu toții, de iznoavă, la băut rachiu. Primarul și cu Gitlan se pun rămășag: cine s'o îmbăta turtă mai degrabă să stea mîni în casă toată ziua. Crîșmarului îi crește inima, toate merg strună. Toarnă rachiu întărit cu spirt. El știe că Gitlan nu se îmbată cu una cu două. In paharul lui Gitlan toarnă rachiu amestecat cu apă, iar într'al lui Cîrță rachiu amestecat cu spirt. Primarul începe, de la un timp, să clipească, apoi să moțăe pe

scaun. In vremea asta, intră doi musafiri pe uşă: Petre Stanciu şi Neculai Saracu. Se'ntorc dela Tecuci, unde au fost chemaţi ca să fie trimişi pentru potolirea răscoalelor.

— Cum, măi Gitlane!—face Stanciu mustrător, punîndu-şi mînile cruce pe piept; satul nostru să rămînă de ocară? în alte părţi lumea se'nbogăţeşte într'o zi şi voi staţi cu pumnul în gură?

Primarul cearcă să se scoale, bolboroseşte din gură nişte vorbe fără înţeles şi cade sub masă.

— Ia puneţi mîna, mai bine, să ducem creştinul ista în odaia de-alături... că n'o să-i vine îndămînă să doarmă sub masă. El are ordin dela stăpînire să închidă crîşmele, dragă doamne!. Las că-l închidem noi pe dînsul în crîşmă. Are el grijă negustorul—adaugă Gitlan—să-l cinstească dimineaţă tot cu de cel din astă sară, că doar n'o peri lumea, dac'o sta mîni toată ziua în casă!.

— Aţi fost la revoluţie?—întreabă Brînză pe noii veniţi. S'a sfîrşit revoluţiile?.

— De unde! chemase prea mulţi rezervişti, pe noi ne-a dat înapoi. Pe ceilalţi i-a pornit. Noi am răspuns la apel şi-am pornit acasă. Ne-am întîlnit cu unii din Diocheţi. L'au gătit pe Aizic de acolo. L'au prădat şi i-au dat foc. La Bujoru... am văzut cu ochii noştri: Cărau creştinii cu sacii, alţii cu carele, marfă din tîrg. Pradă, dau foc,—apoi vine legea. Omul ia pămînt.., cît poate. Nu-i judecată. Toţii boerii fug, toţi jidanii fug şi lasă moşiile şi lasă marfa pe socoteala norodului. Cît apuci, atîta ai!... dar vezi că şi-aici e o socoteală: au dat de ştire să vie inginerul, ca să fie o dreptate la împărţirea moşiilor! Din partea asta nu-i nici o grijă. Şi *nu-i judecată*, măi! inţălegeţi voi?

— Nu-i judecată, zău?!—face Gitlan, căscînd nişte ochi, cît toate zilele; apoi dacă nu-i judecată... ia mai dă, domnule negustor, o ocă de rachiu, că *ţi-oiu plăti*—adaugă el, cătînd crunt la Brînză şi apăsînd vorba.

— Adică nu te mai osteni *tu*, negustorule—face Stanciu, punîndu-şi sumanul pe masă şi înaintînd cu hotărîre spre Brînză. Inlături!... că luăm noi, cît vrem noi, nu cît vrei *tu*.

Brînză o sfecleşte. Inţelege că-i mai cu cinste să lase, de bună voe, pe Stanciu să stea la tejghea, decît să fie scos cu deasila.

— Ce poftiţi, băeţi?—întreabă Stanciu, aşezîndu-se la tejghea şi făcîndu-şi un chip de negustor politicos.

— Să spue *el*—arată Gitlan pe negustor—că *el* ştie, ce are mai bun în dugheană.

— O vadră de rachiu, raftul cu pîne şi cel cu masline—răspunde Brînză, îngălbinind.

— Aşa... da! mai vii de-acasă, drăguliţă!—spune Gitlan luîndu-l pe după cap, în semn de adevărată prietenie.

— Dar bine, fraţilor!... eu nu-s jidan—face Brînză rugător.

— De asta aşa-i!... decît, aceia-i, altă socoteală... Cu Iţic... mîine dimineaţă...

— Cu Iţic mîni dimineaţă—hotărăşte Stanciu. Noaptea nu

se cade în vremurile de azi. Noaptea se duc numai hoţii. Noi slava Domnului, nu sîntem hoţi! mergem ziua, aşa merg voinicii!

* * *

Luni, 11 Martie. Ion Postelnicul, în luminatul de ziuă, pîrleşte nişte spini ca să-i poată suci mai uşor la rădăcină şi să-i pună la grapă. «Dumnezeu ştie—gîndeşte el—de ne-o da boerul loc! E îndîrjit rău; dar tot e mai bine să fie grapa făcută gata; de n'oiu sămăna grîu pe boerească, o să-mi trebuiască pentru popuşoi şi-i... tot bine». Şi, fără să vrea, se gîndeşte la vorba auzită decusară, precum că are să vie revoluţia. «Bine—face el în gînd—vine revoluţia... şi ce are să facă revoluţia? Dă revoluţia pămînt?!... Cît lumea! Cum vine asta?—să ia adică pămîntul boerilor şi să ni-l dea nouă; vine, nu prea vine! Adică ce? să piară din lume sămînţa boerească?—Năluciri de proşti! moşia-i a lui, n'ai ce zice! Decînd lumea, bogaţi şi săraci. Adevăr: în vechime se'ngrădeau mai bine boerii cu norodul; dar tot noi sîntem de vină! nu s'au îngreuiat învoelile dintr'odată. An cu an s'au urcat. Boerii cer şi noi dăm. Ia să nu fi dat!? De ce am dat, de ce am ridicat. Tot noi sîntem de vină: nu trebuia se dăm! Numai iar ma'ntorc şi zic: lumea se'nmulţeşte, pămîntul rămîne tot atîta. Ciocoiul îi chior, nu vede?—Dacă nu dăm noi, dau alţii, din alte sate, că nevoe nu-i numai la noi... încotro apuci. Atunci? Nu-i vorbă, mai mare nevoe are boerul de noi: se chiamă că noi sîntem pe moşie şi, la munci, ne ia ca din oală. Cei din alte sate se'nvoesc mai mult în bani, că ei n'au cum să vie la munci. Boerului îi vine mai bine cu munca noastră; se chiamă că munca-i mai mult în dar. Banii... îs bani, nu-i munca în dar. Ia greu!... Sf. Gheorge s'apropie şi locuri nu ne-a dat. Noroc doar că iarna s'a lungit şi n'au eşit încă la arat; altfel, cine ştie?—ar fi năvălit alte sate şi le-ar fi dat locuri. Ce umblă ei cu năluciri... cu revoluţii?! Azi trebue să rupem preţul!... Revoluţie?—asta mai trebuia acum!... După sărăcie, altă sărăcie: că doar n'a murit ocîrmuirea... unde-i norocul acela să moară!?... Hm!—făcui şi eu ca prostul!... s'ar omorî netoţii, ca chiorii, de la pămînt... ptiu! Cum o dai, tot rău!».

— Moş Ioane!—strigă Neculai Boboc, la poarta Postelnicului. Hai degrabă la crîşma lui Brînză, că vine revoluţia.

— Ce spui, mă!?—face Postelnicul, sculîndu-se în picioare şi dînd din cap, ca să i se ridice căciula de pe ochi.

— Pe crucea mea! a venit Stanciu şi cu Săracu de la Tecuci... şi spun c'au văzut-o cum a ajuns până la Bujoru.

— Ei, şi dac'a venit la Bujoru?—întreabă el, dîndu-şi căciula din nou pe ochi.

— Apoi n'auzi ce vînzoleală-i prin sat?... s'adună cu toţii la Brînză, ca să vedem ce-i de făcut.

— Gărgăuni, mă! gărgăuni la capul vostru!—adaugă el de sub căciulă.

— Va să zică nu mergi?

— Fă 'nainte, că te-ajung!—răspunde Postelnicul, cu gîndul hotărît să nu se ducă.

Ion Postelnicul stă la cumpănă, după plecarea lui Boboc. Iși amintește de „răscoala lui Maxim". Ce-au pățit atunci!... Să se ducă... intră'n bucluc; să nu se ducă, au să intre ei în bucluc. „La urma urmei—gîndește el—ia să vezi! cum și-or așterne, așa or dormi!" Rămîne tot la hotărîrea luată: să-și scoată grapa la capăt, și pe urmă are să vadă cum e mai bine. Poate s'o duce și el la adunare, să vadă ce-i, ori, poate, și mai bine ar fi să pornească, pe ici încolo, să nu fie în sat, până s'or potoli zărghiții. Că știe el!.. la bucluc au să s'adune zvăpăiații cei tineri, cei care n'au o palmă de pămînt... că celor bătrini, cum e dînsul, nu le mai arde de pămînt—mîine-poimine... „sapa și lopata... și-un cot de pămînt la țintirim".

Lumea furnică prin sat. Vorba că vine revoluția umblă din gură în gură. Pîlcuri-pîlcuri, oamenii se îndreaptă spre crișma lui Brînză. In răspinteni, crainici strigă adunarea. Proorocia Postelnicului se'mplinește: bătrînii se codesc rău; ba, cei cîțiva, care au venit, stau departe și privesc. Asta îndîrjește pe tineri. Incet-încet, ca din întîmplare, bătrînii sînt înconjurați, apucați la mijloc. Unii vor să plece, cînd se văd înconjurați: sînt luați în ghionturi și liniștiți. Planul e făcut: să nu rămînă nimeni, parte bărbătească, la casa lui; să meargă cu toții la revoluție. Cine n'o vrea de bună voe, să meargă de nevoe. Drept vorbind, revoluția s'a început: crișma lui Brînză, nu se știe cine—cel puțin mulțimea nu știe—au desvelit-o într'o parte la acoperemînt. Asta-i în ochii tuturor și-i dovadă că s'a început revoluția. Numai Gîtlan și cu Stanciu ar putea spune cum s'a desvelit crișma lui Brînză. Ei însă au altceva acum de făcut; mai pe urmă o să aflăm și taina asta.

Sînt înțeleși cu toții că trebue revoluție; nu sînt înțeleși însă ce plan să urmeze, și, de aceia, fiecare, dorind să se înceapă treaba după capul lui, strigă cît îl ia gura, ridicînd ciomege, topoare, cazmale și sape, pe deasupra capetelor. Neculai Tănasă, cu glasul lui de taur, potolește sgomotul.

— Să vie între noi moș Ion Postelnicul - strigă el, după ce ce se face liniște. El are să ne povățuiască ce-i de făcut. Să se ducă zece inși și să-l aducă. I s'a dat de veste, și văd că nu s'arată.

Se desprind îndată o grupă de peste cincizeci de inși, și-l aduc pe Postelnicul pe sus.

— Ce vreți să faceți, măi băeți?!—începu Postelnicul, prinzînd la inimă, cînd vede că al de Gîtlan nu-s de față și că are de-a face cu oameni teferi.

— Revoluție, revoluție!—strigă toți deodată.

— Revoluție?—întreabă el, ca și cum n'ar fi auzit bine. Apoi ce nevoe aveți voi de revoluție?

— N'avem pămînt! n'avem pămînt!...

— Ei, și cum credeți voi?—revoluția o să vă dea pămînt?..

— Il luăm noi!... noi muncim pămîntul!

— Muncim noi pămîntul, dar vezi că pămîntul nu-i al nostru...

— Să fie și pămîntul al nostru!...

— Dar vorba e că nu-i al nostru... și lucru ce nu-i al nostru... nu putem pune noi stăpînire pe lucru străin!

— A fost al strămoșilor noștri...

— A fost al strămoșilor noștri, măi băeți, dar vezi că înnainte vreme era lumea proastă, nu ca azi. Ce-a mîncat lupul, îi bun mîncat. Are boerul carte de stăpînire?—are. Ei, dacă are, s'a mîntuit. Dacă strămoșii noștri n'au fost în stare să-și țină stăpînirea pămîntului, haram de dînșii... și vai de noi. Săraci sîntem, dar să fim cu socoteală... să nu fim și mai săraci, decît sîntem! Ocîrmuirea nu-i moartă, băeți!... Pușcăria ne pîndește!..

Un moment se face tăcere. „Cum?!—se'ntreabă fiecare, nedumerit—adică și'n revoluție s'amestecă ocîrmuirea?... Apoi ce spun al de Stanciu... că la Bujoru au făcut revoluție, și nu le-a cerut nimeni nici o socoteală?".

— Cu ră rînduială ați pornit, oameni buni!—urmează Postelnicul, încurajat de tăcerea care s'a făcut. Duceți-vă pe la casele voastre și lăsați ciomegile și lăsați topoarele și lăsați tot ce aveți cu voi. Adunați-vă apoi, și să mergem din nou la curte. Să mergem cu vorbă bună. De ne o cere mult... ia să vezi!... o să muncim și noi cît om putea!... cît nu... a mai rămînea și nemuncit!... Ce nu poate Rominul, nici Dumnezeu nu cere!

— Bună vorbă, grăește Postelnicul—răspund bătrînii ceilalți. Să mergem la curte, cu vorbă bună... că nu-i întâiași dată cînd ne învoim cu dînsul. Ne om învoi și-acum!... Mai bine săraci și curați!...

Și rămîn cu înțelegerea asta: să se ducă fiecare acasă, să zorească femeia să facă mîncare, și apoi să se ducă toți la curte, să se împace, cum o fi, numai să nu vie alte sate să prindă locuri de arătură, înnaintea lor.—Jură din nou: să-i moară boul pe brazdă celui care s'ar duce să iscălească întăi contractul, până cînd n'or lua cunoștință cu toții de cele cuprinse într'însul. Vreau adică să se sfîrșască obiceiul vînzărilor și a meșteșugirilor... „că dacă apucă de iscălește unul, apoi se și duce și pune plugul pe brazdă... Și, dacă vezi pe unul că ară, îți sare inima din loc, de teamă că, iacă-iacă, a început aratul pe boereasca!... Or mai fi oare mulți iscăliți?... Te duci și întrebi, și-ți spune că-s pe sfîrșite.. te sparii, te rogi și iscălești... și cînd colo, afli mai pe urmă că numai unul ori doi erau iscăliți... cei vînduți!... al de Covrig...".

* * *

Abia se luminase de ziuă, cînd Iţic aude bătînd în ușă. Ii

trecu numai decit un fior prin inimă. A fost el trezit din somn și alte dăți, a fost prădat nu mai știe de cite ori; n'a avut însă groaza pe care o are acum. Hoțul, cind vine noaptea, vine cu frică, se teme să nu-l simți, și, dacă-l simți, și dacă prinde de veste că l'ai simțit, o ia la sănătoasa, de teamă să nu-l cunoști. Se schimbă însă acum lucrul. Ei vin, cine or fi, hotăriți s'o facă pe față, ziua cind toată lumea e în mișcare; n'au teamă de nimic, după cite a auzit el că s'a intimplat în alte părți. Dă la o parte—puțin de tot, cit o muche de cuțit—perdeaua de la fereastră și se uită în drum. De rindul acesta, teama lui n'a fost zădarnică: se implinește tocmai ceia ce-i spunea inima încă din luna trecută, de cind a auzit despre intimplările din susul Moldovei. Il rideau oamenii și-i spuneau: «Ițic, ai auzit?... aține-te!» Răspundea el, nu-i vorbă, tot rizind: «Cu mine n'au nimic oamenii; eu trăesc bine cu dinșii... eu nu sint arendaș de moșie, eu sint negustor și ajut pe om la nevoe... Ce au ei cu mine!» — dar inima lui de-atunci încoace, era tot cirlig! Acum vede bine: Gitlan, Năsoiu, Stanciu și Săracu, beți, doi cu ciomege și doi cu topoare. S'a isprăvit de-acum! — gindește Ițic. Trezește toată casa. Adormiseră cu toții tirziu de tot: auzise că s'au întors rezerviștii și că s'au pus la băut, la crișma lui Brinză. Căutase pe primar să-l roage să-i dea vre-un străjer pentru noapte și n'a dat de el. Asta le mărise grija la toți și adormise îmbrăcați, aproape de ziuă. Nu-i vreme de perdut. Scoate o bumașcă și spune lui Iliuță, băiatul lui de optsprezece ani: Iliuță! na bumașca asta, du-te afară, dă-o în mîna lui Gitlan, dar așa ca să vadă și ceilalți și-i spune așa: «buna dimineața, oameni buni! ține, bade Gitlane, bumașca asta!.. Tata vă cinstește dela dînsul, azi, Luni dimineață, ca să fie bine toată săptămina.... Vine și tata la crișmă și vă mai cinstește și-acolo....» N'apucă bine să sfirșască vorba și s'aud din nou ciocănituri la ușa din drum; în vremea asta, Lizi, fata cea mai mare a lui Ițic, se'ntoarse ca o furtună din magazie, c'un braț de saci deșerți. Ingrămădesc cu toții marfa în saci și-o cară în ogradă, pe ușa din dos. Ițic sare prin fundul ogrăzii, ia în spate cite-un sac plin și legat la gură—pentru mai multă siguranță—și le face vint, la vecini, ca să-i păstreze. S'aude un zuruit de geamuri. Stanciu, cind a văzut bumașca, a zis așa: „Bun!... pune-o bine, Gitlane, că mai ies și altele..." Gitlan se uită la bumașcă, o prubuluește din ochi, cit îl ajută mintea lui înecată în rachiu, și-ar vrea chipurile să-și dea sama de-i de douăzeci ori de-o sută..., și nu izbutește. «Iacă-i bună și asta!—face el, clătinind din cap; iar cind aude zuruitul geamului, de lovitura ciomagului lui Stanciu, toată firea i s'aprinde. Intr'o clipă pune bumașca în buzunar, ridică toporul, dă cu toată puterea în ușă, o sfarmă în bucăți și năvălește înnăuntru. După el vin și cei trei tovarăși. „Stați— strigă Săracu, îndată ce vede că Ițic și cu toți ai lui au părăsit casa și s'au mistuit, nu se știe unde—stați, că-i pleașcă. Ițic! vin și-mi dă un cot de cit!... Ițic! o pereche de papuci pentru

nevastă!... Jos rafturile, băeți!". Cu ochi sălbateci, se răpăd cu topoarele și dărîmă rafturile și sfarmă tejghelele și aruncă marfa în drum. Incepe să s'adune lume din toate părțile și se uită toți cu nedumerire și cu groază. «Cum!—trece prin mintea femeilor și a gospodarilor bătrini—așa-i la revoluție?... par'că s'auzea că vine revoluția pentru pămînt... apoi Ițic are să ne dea pămînt?!... Vai de capul lui, săracul!... toată munca lui se risipește!». Catrina lui Toader vine, spărietă, și spune în șoaptă: «Să vedeți săracii, alde Ițic, își smulg părul din cap, stau cu toții ghemuiți la mine în casă și se roagă să nu-l sărăcească. Rifca a leșinat, am udat-o c'o cofă de apă și-abea am trezit-o; și plinge săraca, biata Jidoafcă, de udă pămîntul, și se bate cu pumnul în cap și se roagă, ca și noi creștinii, și zice: Doamne, nu-i lăsa Doamne! îndură-te de munculița noastră!»

— Unde-i Ițic?—întreabă Gitlan, eșind dinnăuntru c'un braț de bucăți de cituri, pe care le trîntește în mijlocul drumului.

— S'a dus la Berești—strigă Catrina lui Toader. Chiar acum a pornit Toader: i-a pus pe toți în căruță și-a plecat cu dinșii.

— Au plecat la Berești?... să le fie de bine! așa le trebue... —face Gitlan rinjind și clipind din ochi, ca s'arăte lumii că nu-i nimeni cu cap ca dinsul.

— Ține, fa, calico!—spune Săracu, apucînd de mînă pe Anica lui Chitic și silind-o să'ncalțe o pereche de papuci noi.

Anica se roșește, se smincește, cată să scape și nu poate.

— Uite ici—face Săracu, ridicind toporul. Iți crăp capul în două, aici pe loc! Incalță-i și... marș!

Anica, bucuroasă c'a scăpat teafără din izbitura brîncei lui Săracu, o ia la fugă și, cind ajunge în dosul cotiturei, o apucă tremurul; în trecere, aruncă papucii peste gard, în ograda lui Ițic, și fuge acasă într'un suflet.

De aici înnainte lucrul se face cu rînduială; fiecare din cei patru voinici, cind iesă cu brațul de marfă, nu-l mai pune jos. Se gindesc și la suflet și găsesc că-i bine să-și dea de pomană, să aibă și pe ceia-lume; de aceia, după părerea lui Năsoiu, hotărăsc să'mpartă marfa la lumea care stă deoparte și care, negreșit, după credința lor, îi fericesc... că le-a venit în gînd o ispravă ca asta. Unde mai pui că, la o întrebare—să zicem c'ar fi, vreodată, vre-o întrebare—n'are să aibă cine-i da de gol... că toți s'au înfruptat. De altă parte, dacă-i vorba c'a venit revoluția și că n'o să mai aibă nimeni, niciodată, să mai facă întrebare, adică de ce n'ar lua lumea din pomana celor patru voinici—că doar n'o să te pui cu nebunii... să ți dea cu toporul în cap. Nu-i vorbă, ai putea să te duci pe ici în colo, să-ți cauți de sărăcie... Dar ce? în toate zilele îi revoluție?... nu-i păcat să nu stai... să vezi cum îi revoluția?

— După mine, băeți!—face Gitlan, casierul celor patru, pornind înnainte, fluturînd bumașca în vint, după ce au sfirșit de împărțit marfa lui Ițic; la Brinză, băeți!... colea, un poloboc

de vin în bătătură, ca 'n vremurile de demult. Şi rămîne dugheana lui Iţic ca un om cu ochii scoşi şi cu gura căscată, care nu vede cui, şi nici n'are grai să se jeluiască.

* * *

— Ai auzit, bunică, ce-a păţit Jidanul?—intreabă Tiţa, întrînd pe uşa Postelnicului, gifiind. L'a prădat revoluţia şi el stă ascuns, săracul. O mulţime de femei s'au dus acasă cu marfă de-a lui Iţic. Se duceau cu toţii la crişma lui Brinză. Alde Gitlan chema lumea să bea. S'au luat după dinşii o droae.

Ion Postelnicul, care ospăta îngîndurat, se scoală dela masă grăbit.

— Tot o să se 'ncapă bucluclul!- gîndeşte el. Au să se pună la băut şi n'o să facem nici azi învoiala! Şi, parcă-i un făcut: nu se desprimăvărează mai iute... în toate zilele sărbătoare! Stau grămadă în sat, tolocănesc fără socoteală şi n'ajung la nici o rînduială. Nu-i a bună!... de trei ori înşir scăpaiu lingura din mînă. O să se 'ntîmple azi una! Mă duc să văd ce au de gînd să facă...

Mai apoi se răsgîndeşte. Lui nu i trebue bucluc; şi de aceia găseşte mai înţelepţesc lucru să-şi scoată grapa la capăt. «De-or avea de gînd să se ţină de vorba mea, m'or chema ei» — gîndeşte el.

— Ascultă, Tiţă—spune Ion Postelnicul, strănepoatei sale de zece ani, după ce răsuceşte rădăcina unui spin — du-te şi caută pe tată-tău şi-i spune să vină aici, că-l chem eu. Te furişază binişor, printre oameni, şi zi aşa: «tata, hai, că te chiamă bunicul».

Ion Postelnicul se teme de nepotu-său Vasile, că s'o lua cu băutura şi-i nating de tot, pe cît îl ştie el, cînd se 'nbată. Se'nbată rar, dar bine. Şi i buclucaş... să rupi şi să fugi de el, cînd se 'nbată. Harnic, cinstit, cuminte... ce ţi-i bun, dacă 'nebuneşte, cînd se 'nbată?! Nu-i cheltuitor, nu-şi bea munca lui... dar cînd găseşte pleaşcă, apoi să te ţii!... să-ţi arăte el băutură lacomă! Şi-i vorba de pleaşcă: au luat banii Jidanului şi i judecă!...

— Să vezi, bunicule, ce-i acolo!—spune Tiţa, întorcîndu se speriată şi stropită de glod, din fuga ce-o trăsese. Au scos un poloboc afară şi beau cu cofele, care încotro. Cînd m'au văzut că şoptesc tatei, l'au luat la mijloc şi nu i-au dat drumul. Şi te suduiau... că ziceau că matale m'ai trimis. Acolo chiue şi strigă rău. Cică au să dea foc la curte... cum or sfîrşi polobocul.

— Apoi... bine, Tiţă—face Postelnicul, aşezîndu-se pe stinghiile grapei, şi simţindu-se ca şi cum ar fi făcut o poştă de loc pe jos. Au să se 'nbete cu toţii, bate-i-ar Dumnezeu, să-i bată!—gîndeşte el. Gata bucluclul.. mai ştii ce-i trăsneşte nebunului prin cap? au să dea foc!... ptiu!... bate-i-ar Dumnezeu, nu li-ajunge sărăcia lor!... mai caută şi altă sărăcie!... Auzi, să dea foc! Ei,

şi pe urmă? au să ia moşia? a murit ocîrmuirea?.. nu-i alta... decît sărăcie peste sărăcie... Să mă duc la dinşii... nu-i chip! nu te 'nţelegi cu omul beat, cum nu te 'nţelegi cu nebunul! ba, îţi dă şi cu ciomagul în cap.. De s'or duce la curte, boerul o să tragă cu puşca şi se face moarte de om!... mare blăstămăţie!...

— Tiţă!—spune Postelnicul, după o hotărîre, pe care a luat'o în urmă—du-te, Tiţă, dragul bunicului.. du-te fuguliţa prin dosul bisericii şi eşi la curte. Intră înnăuntru şi spune boerului la ureche aşa: «a zis bunicul să pui caii la trăsură şi să fii gata. Cînd îi vedea că vin dela crişma lui Brînză spre curte, sue-te în în trăsură, dă bici cailor şi fugi la Galaţi».

Mai bine aşa! — gîndeşte Postelnicul, cînd rămîne singur. Focul tot îi mai bun de cît moarte de om. Au să se ducă la curte, au să găsească numai cucoana... cu dînsa n'au nici o înţelegere. Poate n'or mai da nici foc, dacă nu l-or găsi pe boer şi nu l-or avea înnaintea lor: cu boerul au ei, ce au! Adevăr: prea scump cere şi el!... dar, iar mă 'ntorc şi zic: cu răul, rău găseşti!... cu vorbă bună, tot mai nimerit... Ei, dar poate trăncănesc ei aşa! poate nu s'or apuca de dat foc... poate nici nu s'or mai duce azi la curte. dac'au dat de băutură...

— Am fost—spune Tiţa, întorcîndu-se. Cînd am intrat eu, eşea fata lui Traistă. Caii erau puşi, vizitiul pe capră, boerul la fereastră, cucoana făcea buccele, cuconaşii cei mici îmbrăcaţi. A zis că ştie.

— Va să zică nu-i şagă—gîndeşte Postelnicul. Va să zică n'au înnebunit cu toţii!.. s'au mai găsit oameni cu glagorie la capul lor, care să-l îndemne, la o adică, să fugă... Păcatul mare!... poate am fi rupt tocmeala azi!... o să 'ntîrziem cu araturile şi pace!...

— Să vezi, bunicule—adaugă Tiţa. M'am întors pe la Brînză. S'a adunat tot satul. Şi femei s'au adunat. Le dă şi lor să bea. Mătuşa Sanda, cînd m'a văzut, m'a luat deoparte şi mi-a şoptit aşa: «dute şi spune lui bunicu-tău să plece de-acasă, să se ducă din sat... că-i rău. I-au pus nebunii şi lui gînd rău».

Vestea asta pune vîrf amărăciunii, care 'l munceşte, de doi ani încoace, pe Ion Postelnicul.

E o poveste lungă şi bogată în amănunte, ţesută pe socoteala lui; adevărul curat însă îl ştie numai el şi cu boerul.

Cu doi ani în urmă, vechii proprietari, care şedeau, cea mai mare parte, prin străinătăţi, scot moşia în vînzare, prin tribunal. Tocmai ieşise vorba că pot cumpăra moşii şi obştiile de săteni. Ion Postelnicul, cînd aude de una ca asta, scrie lui feciorul său, slujbaş în Bucureşti, şi-i spune:

Dragul tatei,

„Moşia Stoborăni îi pusă în vînzare. Aud că şi obştiile pot „cumpăra moşii. Dacă-i aşa, chibzueşte şi vezi ce-i de făcut. Ştii „cîtă nevoe de pămînt este la noi. Mie şi ţie nu ne trebue; eu

el singur... zici ca dinsul: nu știu, n'am văzut!—că cine are să vie, în vremea de azi, să-ți ceară socoteală de marfa lui Iţic!?.. Cit lumea!...

— Stați!—face Săracu, ridicînd polobocul cu fundul în sus. Să chiamă c'am scos o treabă la capăt. Mergem la Conu Petrache, acum. Mergem și-i spunem așa: Coane, dă-ne pămînt!... Nu vrea?.. Om vedea...

— Mergem la Curte!... la Curte, măăă!—se'ndeamnă cu toții, ridicind în sus topoare, ciomege și tot ce au în mîni.

— Să ne dea pămînt!...

— Să ne dea pămînt!—răspund cu toții, cu glasuri ce par venite din altă lume.

Și-o pornesc cu toții din bătătura crișmei lui Brînză. Unii răcnesc și se bat cu pumnii în piept; alții încep să chiue, ca la nuntă; alții dau cu pistoalele. In fruntea lor merge Gitlan, învîrtind o ghioagă, ca un tumbur-major, cu căciula dată pe ceafă.

Pe drum, întilnesc pe Anița lui Pușcă, care le spune că boerul, cu trei cai la trăsură și cu patru argați lingă dinsul, iesă chiar acum pe poarta curții.

— Pe dinsul, băeți!—strigă Stanciu, curgindu-i balele, ca la un cine turbat.

— Innapoi, băeți!—face Năsoiu, arătind cu mina să-i iasă innainte, la vii, până ocolește boerul pe la pod.

Cum se'nvirtesc valurile zorite de virtejul furtunii, așa se ridică, se ciocnesc și se străbat rindurile mulțimii aceștia, care aleargă,—unii, fără să știe încotro.

Numai în trei rînduri și-a aruncat conul Petrache privirea innapoi: odată cind a eșit pe poarta; atunci, cind a zărit mulțimea, care i se părea că venea ca un potop spre curte, a luat hățurile din mina vizitiului și-a început să dea, de nădejde, cu biciul în caii nedeprinși cu bătaia; altădată, cind a văzut că oamenii, pe la celălalt capăt al satului, dau de-adreptul și zoresc, prin apa care acopere șesul, să-i iasă înnainte; în sfîrșit, cea din urmă dată, adevărată cumpănă, cînd s'a dat jos de-a tăiat streangurile calului prăștier, care a căzut mort la podul Chifului. A tăiat el, Conu Petrache, streangurile și a lăsat el calul mort în drum; dar nu-și aduce nici azi aminte, de era, el singur, între vii sau între morți. Știe să-ți spue doar atît: că acele momente i s'au părut o viață întreagă primejduită.

* * *

Gheorghe Mohor auzise desdedimineață c'a venit revoluția; însă, după sfatul pe care l-a avut cu femeia, a rămas cu hotărîrea să-și caute de nevoe și să stea acasă. Cind vede însă trecind, ca o nălucă, în fugă năprasnică, trăsura curții, pe lingă casa lui, și cind bagă de samă că în locul lui Conu Petrache stă vizitiul, iar în locul vizitiului mînă cu deznădejde caii chiar

Conu Petrache, îi fulgeră numai decît prin minte un gînd, la care visa el de multă vreme:

— Va să zică știu și boerii de frică!—face el, în gîndul lui. Va să zică așa mi-s boerii!... cind îi la o adică... dau și ei bir cu fugiții! Așa da!... las să mai știe și ei de frica noastră! tiii... acu'-i acu'!... Conu Petrache a fugit... și moșia?... Ei! moșia... moșia... moșia-i a noastră, frate!... firește că-i a noastră! că dacă el a fugit, a cui să fie moșia?! Negreșit că moșia-i a noastră!...

— Ai văzut, tu, măi femee, comedia dracului!?—face Mohor, clătinind din cap la Ruxanda lui și arătind în urma trăsurii lui Conu Petrache.

— Văd și eu, omule!—răspunde ea, mirată. Ți-ar fi venit în gînd? Eri nu mai departe, se ținea tare ca totdeauna, de-ai fi crezut că nu-l poți urni cît lumea!...Și cind colo.. fuge de scapără!

— Ha-ha!—rîde Mohor, cu sufletul plin de bucurie. Ii fricos și boerul ca și unul de-ai noștri!... Ii și prost—că mai bine nu i-oiu zice!... Să fi fost eu în locul lui... n'ași fi fugit! Stăteam locului și așteptam, cu pușca în mînă. Numai un foc, să fi tras și las de nu s'ar fi împrăștiat ca puii de potîrniche!... că cine-i nebun să se vîre în gura puștii, să-i rămînă copiii pe drumuri? Las că-i bine, femee?... avem imaș, de-acum... că moșia...

— Nu mă 'nebuni, omu'e!—face Ruxanda, punindu-și minile cruce și cătind țintă în ochii lui Mohor.

— S'a dus de-acum boerescul!... Apoi cum crezi? până cind să tot muncim noi pe lanurile boerești? Crezi că-i mai dă lui mîna să se'ntoarcă, după ce-a fugit? Cît lumea!... Slava Domnului!... ne făcurăm și noi cu moșie... așa vremuri mai înțăleg și eu!... Proastă lume a mai fost pân'acum!...

— Doamne, maica Domnului!—face Ruxanda, închinîndu-se. Dă-le, Doamne, sănătate celor ce-au început revoluția! Va să zică, omule, ținem vacă pentru copii... să dau drumul boilor pe moșia boerească, de-acum!

— Firește că să le dai!... Moșia noastră, ce mai vrai... Mai bine mă duc și eu; or bănui că nu m'am arătat pân'acum și-or zice că mă duc numai la praznic!...

— Du-te, omule, degrabă!... Vezi, să iai moșie pe Valea Ursului, că-i bun pămînt acolo... Să nu cumva să iai dealul Meilor, că nu-i de nimica!... Bagă samă, să nu se'ndese numai alții la locurile cele bune!.

— Lasă pe mine femee!.. că știu eu ce fac!—răspunde Mohor cu hotărîre, eșind pe poarta ogrăzii...

— Ia dă-mi o sapă femee!—strigă Mohor, întorcîndu-se. Ha-ha!... plecam cu minele în gură! Mă'ntorc—zic—îmi trebue o sapă pentru moșuroae la moșie!

— Du-te, omule!... nu te mai întoarce 'napoi, că nu ți merge bine!... Ți-o aduc eu acolo...

— Așa-i, femee!... ai dreptate, nu mai intru în ogradă... mă duc!...

Stai! — face Mohor, în gîndul lui, mergînd iute pe drum — va să zică moșia îi a noastră... Buuun! decît o să se facă bucluc la împărțeală... care mai de care o să vrea tot locuri bune... Trebue de adus un inginer, că nu-i cu dreptate altfel... negreșit trebue adus un inginer... Facem analoghie și-i plătim... Așa! analoghie înainte, că altfel... n'o să tragă el moșia de pomană!... O să fie greu cu Sorenii, că ei zic precum că odată, în vremile vechi, aveau și ei drept la Stoborăni... Nu-i alta de făcut, decît să aducem cîțiva oameni bătrîni din Chițcani să ne arăte hotarele vechi... Așa! ei știu hotarăle vechi, au să le arăte și... treaba gata!... Bate ferul pân'îi cald!.. de lași pleașca din mînă, vin alții și ți-o ia... Ha-ha! Conul Petrache, săracul!... cum o să trimeată el să-și ia cucoana și calabalîcurile!.. că nu mai vine el cît lumea!... Să umble doar după cai morți să le ia potcoavele!.. Uite frate! — face Mohor, apropiindu-se de crîșma lui Brînză — va să zică... nu mi-a venit numai mie în gînd... văd că toți vin cu sape și cazmale pentru hotărnicie... auzi? Ei tocmai asta pun la cale.

— Stați, fraților! — strigă Mogor, apropiindu-se. Stați că mai este un clenciu!... îi ușor de zis să împărțim moșia, dar, vezi, că au să vie și Sorenii și au să zică precum că și ei au avut, odată, drept la moșie!... buclucul gata! Eu zic așa: Să mergem, cineva, să aducem pe bătrînii din Chițcani, care știu rînduiala veche a moșiei și să ne arăte hotarele, ca să nu avem amestec cu Sorenii...

— Bun cuvînt! bun cuvînt! — răspund care-mai-de-care.

— Fuga, femee, acasă! — spune Mohor Ruxandei sale, care sosește cu sapa. Du-te, înjugă boii la car și fă la Chițcani, la moș Sandu și la moș Panțu și le spune așa: „Moș Sandule și moș Panțule! să mergeți să arătați hotarele vechi, că Stoborănii au de împărțit moșia și n'ar vrea să aibă gîlceavă cu Sorenii"... atîta să le spui, că au să vină... Pe urmă, treaba noastră!...

In vremea asta sosesc și cei ce ațînuse calea lui Conu Petrache, uzi până la brîu și plini de glod.

— L'am scăpat! — spun ei. S'a dus la dracu să-l ia, Conu Petrache! Aleluia; de-acum a noastră-i moșia!...

— A noastră-i moșia, mââă! — strigă Năsoiu, cît îl ia gura.

— A noastră-i moșia, mââă! — răspunde gura lumei, care se adună mereu și se îngrămădește ca s'audă mai de-aproape și să vădă ce-o să se mai întîmple.

— Stați, oameni buni! — strigă Cristeiu. Beteagu!... Beteagu îi în sat!...

— Naaa! — gîndește Mohor. Că bine zici, frate! Proprietarul!... Tiii!... dacă proprietarul îi în sat... n'o să fie chip! Nici acum nu punem mîna pe moșie! Mă duc după muere să-i spun să se întoarcă înapoi!... ți-ai găsit să mai avem noi noroc!...

Se face un moment tăcere și se uită unul la altul, cu desnădejdea în suflet și se 'ntreabă, prin semne, ce-i de făcut?

— Chiar acum l-a văzut fata mea, adaugă Cristeiu. A apucat în sus. Trebue să se fi dus la Dumitrescu.

— Pe dînsul, băeți! — face Săracu.

— Apoi, dacă-i așa treaba... mă duc acasă și aștept — face Mohor, în gîndul lui, încolțindu-i din nou nădejdea pierdută.

Mohor și cea mai mare parte din lumea adunată ar vrea să se întîmple lucruri strașnice; dar în același timp n'ar vrea să se arăte pe față, și de aceia, încet-încet, așa parcă nici n'ar ști despre ce-i vorba, se furișează, cu gîndul să aștepte acasă. Ca Mohor adică fac toți cîți nu se lăcomise la poloboсul lui Brînză.

— Ațineți-vă, mââă! — face Săracu, arătînd lui Stanciu cu mîna, ca să plece și el, cu ceata lui, pe drumul bisericii.

Și pornesc în alergare, despărțiți în două cete: una către Dumitrescu și alta la casa proprietății, pentru ca apoi să se întîlnească, ca și cum s'ar încheia goana la vînătoare de lupi. Negreșit o să le cadă în palmă Beteagu!... ce i-or face apoi, or vedea, după ce l-or prinde.

Numai Cristeiu, care o ia agale pe urma cetei lui Stanciu, își face socoteli lămurite. „Ce vreți băeți?" — are să 'ntrebe Beteagu, după chibzuiala lui Cristeiu. „Ce să vrem, cucoane? ! — să ne dai nouă moșia! că d-ta ai cu ce trăi, slavă Domnului! — Apoi eu am dat parale pe moșie, bre!... Știm, cucoane, dar vezi că și noi ți-om plăti. — Scoateți parale și v'o dau... Apoi noi n'avem acum parale, da' să-ți plătească Statul, și noi să-i plătim lui. Bine, băeți! Bine, cucoane, da vezi că să ne dai iscălitură precum că ne lași moșia, că altfel îi rău. Iacă vă dau iscălitură în primărie.... Să trăești, cucoane! să-ți trăiască și cucoana și copii!... Are Dumnezeu de unde să vă dea altă moșie!..."

Cît au încunjurat gonașii, ajunsese vestea înainte la Dumitrescu și la Postelnicul precum că are să le calce casa, ca să caute pe Beteagu la dînșii. O samă dintre ce retrași pe la casele lor dau crezare ponosului aruncat de conu Petrache, precum că Postelnicul și cu Dumitrescu au luat parale de la Beteagu, noul proprietar, ca să nu poată cumpăra obștia moșia; de altă parte, văd ei bine pe ce-i pornită treaba: de nu i-or lăsa să caute în casele lor pe Beteagu, că doar numai dînșii, Postelnicul și cu Dumitrescu, ar putea să-l ascundă, — faptul gata! și-i păcat să se 'ntîmple și fapt, chiar de-ar fi lunecat și ei cu firea și-or fi luat bani!... De aceia, pe furiș, ferindu-se unul de altul, trimit copiii să le șoptească amîndurora c'ar face mai bine să se ducă din sat și să nu mai stea înaintea răsculaților.

Cînd aude Postelnicul de una ca asta, face cîțiva pași spre fereastră, cu gîndul să plece; se'ntoarce însă înapoi în casă, se uită la revolver și la cele două puști încărcate și 'ncepe să-și facă socoteala:... „Eu în casa mea nu i-oi lăsa să intre; or da ei năvală, dar numai după ce-or păși peste zece morți... Milu-

ește-mă, Dumnezeule, după mare mila Ta și după mulțimea îndurărilor Tale, șterge fără de legea mea!!... începe el luîndu-și căciula din cap și îngenunchind, cu ochii la icoane.

Și n'are vreme să și sfîrșască tot psalmul, pe care-l rostește decîte ori se găsește în fața primejdiei: de-afară s'aude duduind un pas de om.

— Măi, frate!—spune frate-său Gheorghe, intrînd grăbit în casă, eu zic să te duci de-acasă, că nu-i bine!... rămîn eu să-i aștept.

Ion Postelnicul se scoală de la rugăciune, se uită încă odată la arme, apoi, cu pas dămol, cam tremurat, iesă din casă, luptîndu-se cu două boabe mari de lacrămi, care îi îneacă ochii. In bătătura casei are o cumpănă... și-și ia revolverul cu dînsul?... —găsește că cea mai bună armă e credința în Dumnezeu, care se uită în inima omului. Aducîndu-și aminte de cuvintele Mîntuitorului, cînd se afla între doi tâlhari, rostește și el: „Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac!"... și eși pe poartă, lăsînd deschise în lături toate ușile casei.

Dumitrescu venea amărît dela Slobozia, unde fusese după un rest de bani, de pe pămîntul vîndut din zestrea nevestei. Nu putuse lua nimic. Aproape de Stoborăni, pe coastă, aude că-l strigă frate-său Culache.

— Unde te duci tu, Ioane?—îl întreabă Culache, din vîrful carului cu gunoiu, pe care îl arunca de ripă.

Ion Dumitrescu rămîne nedumerit de întrebare. Până unaalta, îi dă prin inimă că s'a întîmplat ceva acasă, în urma lui.

— Cum, unde mă duc!... ce fel de vorbă-i asta?...

— Apoi cum?... tu ești dus de eri?... a venit revoluția și chiar la tine acasă acum.... du-te și tu înnapoi!... Ei caută la tine pe Beteagu....

Doi ani în urmă, cînd cu vînzarea moșiei, Dumitrescu era notar. Slujba asta o ținea el de mai mult de douăzeci de ani, de cum eșise din seminar. Nu s'a preoțit atunci și nu s'a preoțit nici de-atunci încoace. Cu o săptămînă înainte de licitația moșiei, a venit prefectul la Stoborăni și i-a cerut să-i dea lista oamenilor, care se înscrisese pentru moșia scoasă în vînzare. Dumitrescu era și casier la banca satului. Banii se țineau la depuneri, în Galați, iar lista înscrișilor și cîte un leu de parale de fiecare falce, se ținea la bancă, de unde se libera chitanța leului de parale. N'a vrut el să dea lista înscrișilor, dar l-a dat afară numai decît din notărie. După întîmplarea asta, s'a apucat de crîșmărie: și-a vîndut zestrea nevestei și a cumpărat marfă. Nu-i vorbă: n'a călcat el a popă... dar a crîșmar nici atîta! Lumea însă a găsit numai decît, după vorba lui Conu Petrache, tălmăcirea lucrului: Dumitrescu a luat bani de la Beteagu, s'a lăsat de notărie și.... s'a făcut negustor! Firește, dacă Beteagu îi în sat și dacă nu-i la casele proprietății, negreșit, e la Dumitrescu, ori la Postelnicul....

C'un gînd înnapoi și cu o sută înainte, Dumitrescu s'apropie

de sat, tupiluș, îi iesă înnainte soră-sa Nastasia și-i arată primejdia la care se duce. Acum se teme să se întoarcă înnapoi, ca să nu-i tae drumul. Nastasia îi arată gura zemnicului pentru varză murată; el intră, se dă după poloboc ul cu varză, iar dînsa pune capacul zămnicului la loc și stă prin bătătură ca să-i poată șopti, din gura zemnicului, veștele de-acasă aduse de iscoade.

Toți își fac socoteala că Beteagu, auzind de fuga lui Conu Petrache, nu s'a putut duce la curtea veche, în care stă arendașul, ci, mai degrabă, îi dus la casa de musafiri ai proprietății, ridicată deosebit, lîngă biserică.

— Deschide! strigă Săracu, după ce a încunjurat cu „oastea" lui ograda, jur împrejur.

— Iaca deschid, răspunde baba Fița, lăsată de proprietar să trăiască în bucătăria curții și să vadă și de casă.

— Unde-i Beteagu?—întreabă Stanciu, ridicînd toporul asupra Fiței.

— Nu-i, maică! nu-i aici!... n'a venit niciodată de cînd s'a făcut stăpîn pe moșie, face Fița înlemnită.

Fița spune drept, într'un fel. E adevărat că Beteagu n'a venit niciodată în această casă. S'a auzit că ar fi venit de două ori până la arendaș, în vreme de doi ani, decînd îi proprietar, și că s'ar fi dus înapoi îndată; în sat însă nimeni nu l-a văzut pe Beteagu și chiar nimeni nu-l cunoaște. Toți i-am simțit puterea decum s'a făcut stăpînul Stoborănilor: în cinci ani, după socoteala lui Mohor, pe cele două mii de fălci de pădure, pe care le tae, își destoarce prețul de veșnică cumpărare a moșiei întregi; iar în șapte ani, de pe celelalte trei mii de fălci de arătură, își scoate a doua oară prețul cumpărării de veci a aceleiași moșii întregi. De s'ar întîmpla acuma să găsască pe cineva în casă, ar plăti, hăt și bine, toate oalele sparte... în locul lui Beteagu!

— Deschide în lături toate ușile!—poruncește Săracu, cînd intră în tinda curții.

— Iaca, maică, păcatele mele! face Fița, deschizînd peste tot.

Năvălesc cu toții prin odăi, prin pod, prin pivnițî; scotocesc prin subpaturi, prin bucătărie, pretutindeni. Nimic!

— Nu-i aici, fraților,—strigă Săracu, scărpinîndu-se după ceafă și făcîndu-le semn să pornească cu toții la Dumitrescu, unde, negreșit, l-au găsit ceilalți....

* * *

De-un stîlp al crîșmei lui Dumitrescu stă legat un cal boeresc, cal de măsură. Cum dau cu ochii de cal, se încredințează Gițan și, după el, toată ceata c'au găbuit pe Beteagu. De-ar fi teferi, chiar după cal ar cunoaște mai bine cum stă lucrul.

— Să ne dai pe Beteagu, cucoană Anică!—poruncește Năsoiu, cînd vede pe Anica, nevasta lui Dumitrescu, stînd în ușă, tremurînd de groaza cetei aceștia pornite.

— Ferească Dumnezeu!... nu-i la mine!...

— Să ne dai pe Beteagu, cucoană!—strigă Gitlan, cu toporul ridicat asupra Anicăi. Vezi colea?... aici rămîi!

Cînd se uită Anica și vede toată ograda plină de lume, cînd mai vede apoi că nici făgăduizla lui Iordache, flăcăul lor întors din armată, că le dă un poloboc cu vin numai să se liniștească, nu-i poate opri... deschide și ea ușile în lături și se răpăd, care-mai-decare, în toate părțile casei.

Și nu găsesc nici aici pe Beteagu. In toată casa... nici țipenie de om!.. Doar în cămară, în trei colțuri ale ei, dau de cei șase copii ai lui Dumitrescu, care stau ghemuiți cîte doi și se uită la năvălitorii grăbiți... cu ochii plini de spaimă... ca de piatră.

— Unde-i Beteagu?—întreabă Săracu, apucind de mînă pe Anica și sgîlțîind-o.

— Nu l-am văzut pe Beteagu, oameni buni!... nici nu-l cunosc!.... nu știu nimic la sufletul meu.

— Stați!—strigă Munteanu, eșind din pivniță și arătînd în sus două hîrtii de cîte o sută.

Se 'ngrămădesc cu toții și 'ncep să strige. Unii spun că nu le trebue bani; alții că le trebue pămînt, iar gura tuturor înlătură, pentru multă vreme, orice putere de înțelegere. Iesă vorba că banii aceștia nu-s dela Beteagu și că în pivniță, intre poloboace, stă ascuns Gurmale, omul lui Beteagu, privighetorul peste toată moșia.

Pentru tăerea și desfundarea pădurii, Beteagu a adus un sat de Unguri, le-a făcut bordee și i-a așezat în partea de apus a moșiei, în pădure, cale de două ceasuri de la Stoborăni. Peste ei și pentru desfacerea lemnelor a adus și l-a pus privighetor pe Gurmale, de neam macedonean. Tot Gurmale trebue să privegheze și pe arendaș, dacă se ține de contract pentru partea de arătură. In satul nou, unguresc, de unde vine mai ca apropiere gara, și-a făcut Beteagu planul pentru conacul moșiei. Până una-alta, Beteagu, cînd vine de la gară, găzduește la casa nouă, pe care a făcut-o numai pentru Gurmale. Acesta, cînd dă prin Stoborăni, găsește loc mai potrivit de popas la crișma lui Dumitrescu, unde, la nevoe, poate găsi o gustare mai în liniște, pentrucă aici nu prea dă lumea năvală, cum dă la crișma lui Brînză. Se vede că, pe ziua de azi, l-a păscut păcatul, de i-a venit în gînd să vie prin Stoborăni. Cînd a auzit că arendașul a fugit și că lumea caută acum pe Beteagul, s'a ascuns și el, cum a crezut mai bine, după arătarea lui Iordache, ficiorul lui Dumitrescu. Anica știa bine că în pivnița ei s'a ascuns Gurmale și deaceia i-a amorțit limba și i-a înghețat inima, cînd a început s'o sgilție Săracu de mînă.

Cei din apropierea lui Munteanu aleargă în pivniță și-l scot pe Gurmale prăpădit, cu fața ca de pămînt. Fata lui Cristeiu, copilă de zece ani, nu spusese minciuni. Ea văzuse în mai multe rînduri, prin sat, pe Gurmale, călare. Lumea știa că-i omul proprietarului, însă copiii credeau că-i chiar proprietarul.

— Unde-i Beteagu?—întreabă Gitlan, înșfăcîndu-l de piept pe Gurmale.

— La București, oameni buni!—răspunde Gurmale, rugător, abia deschizînd gura.

— Minciuni! minciuni!—strigă toți, îngrămădindu-se spre dînsul.

— Pe dînsul, băeți!—strigă Stanciu, ridicînd iataganul asupra lui.

In aceiași clipă se trag cu toții înnapoi, îngroziți. Unii încep să se furișeze, cu gîndul să se ducă pe la casele lor; femeile, care se luase după revoluție, ca să vadă și ele isprăvile ei, o iau la fugă, cu mînile la ochi, de teamă să nu se uite înnapoi și să vadă pe Gurmale mort.

— Ce stați, măi, și vă uitați ca muerile?!—face Cristeiu, care ajunsese tocmai atunci în bătătura lui Dumitrescu. Ați făcut și voi destulă treabă, mișeilor.... adaugă el amărît.

— O cofă cu apă!—strigă Gitlan desmeticit și alergînd înnaintea Anicăi, care tocmai dase fuga în casă, cu inima sărită, mai mult moartă decît vie, după ce a văzut lungit, în bătătura ei, pe Gurmale, cu sîngele bolborosind de sub căciulă.

— Nu-i mort, oameni buni!--strigă Gitlan, după ce a turnat peste capul lui Gurmale cofa de apă.

Cu bună samă, nu-i mort. Deschide ochii și se uită nedumerit, ca și cum n'ar înțelege de ce se uită atîta lume la el, cu capul întins asupra lui. Dă să se scoale, și rămîne într'un cot, cu capul atîrnat într'o parte. După alta cofă de apă, turnată de Năsoiu, se trezește cu totul și se scoală în picioare.

— Fraților!—începe Gurmale, cînd își dă sama unde se află... aveți milă! am și eu nevastă, am și eu copii....

— Așaaa!—face Stanciu, trezit cu totul de beție, din sguduitura morții lui Gurmale—așaaa!.... milă!.... milă vrai mătăluță?!... na, milă!....

Cînd aud de milă, începe să clocotească în toți dorința de răzbunare. Dacă moartea unui dușman i-a îngrozit, vieața lui, chinuită, le pare că-i răcorește, și de aceia, îndată ce văd ghiontul dat de Stanciu, se răpăd, unul după altul, și-i cărăbănesc la pumni și la ciomege pe spate și la picioare.

— La primărie!—strigă Cristeiu. Acolo să ne dea hîrtie....

— La primărie!—repetă cu grabă Lupu.

Tuturor li se pare că numai Dumnezeu l-a scos înnainte pe Cristeiu, ca să le dea o așa povață. Firește că la primărie!... unde se fac și se desfac toate... că doar îi vorba să le dea hîrtie la mînă precum că el, omul lui Beteagu, împuternicitul lui Beteagu, le dă hîrtie la mînă că moșia Stoborănilor e dată în veșnica stăpînire a norodului.

Și-o porniră cu toți la primărie, dupăce îl sue pe Gurmale călare; Gitlan și cu Stanciu țin calul de zăbale, iar Năsoiu și Săracu, unul de-oparte și altul de alta, de milă—cum zic ei, rîzînd drăcește—îl mîngîie cu ciomegele pe spate.

— Ia stați, fraților! — strigă Gîtlan, oprindu-se, cînd ajung în dreptul casei lui Harbuz. Stați... că-i curge prea mult sînge... și nu-i bine să-i curgă Romînului mult sînge... nu vine bine treaba asta!

Se opresc in loc. Cîțiva intră in casa lui Harbuz și se 'ntorc înnapoi c'un pártol de cămeșă ruptă, dată de Catrina lui Harbuz. Il descalică pe Gurmale, îi leagă rana de la cap, și-o pornesc, cu dînsul pe jos. Guzgan, cînd vede că nu-i mai încape căciula pe Gurmale, din pricina legăturii de la cap, își zvîrle căciula lui ruptă și-și pune în cap pe a lui Gurmale. Asta îl ispitește și-l hotărăște pe Busuioc să-și arunce și el opincile din picioare și să se 'ncalțe cu cizmele lui Gurmale, pe care îl descalță, cu învoirea lui Gîtlan. Busuioc merge țanțoș, ca și cînd s'ar fi întors chiar acum dela tîrg, de unde și-ar fi cumpărat cizme...

Se opresc din nou în drum. Își arată bănuiala că Beteagu tot în sat poate să fie și că n'are unde fi aiurea, decît la Postelnicul. Pe drum s'au îngroșat rîndurile cu femei și cu cei ce așteptau să vadă ce-o eși din căutarea lui Beteagu. Se rup din mulțime și se duc, o parte, la casa Postelnicului. Nu găsesc acasă pe Postelnicul, nici pe baba Uța, care fugise și ea. Gheorghe Postelnicul îi aștepta cu ușile date de pereți. Cociobăesc tot: casă, pivniță, poduri, poeți... nimic și pace!... Va să zică a fost o părere: nu-i Beteagu în sat. Dau să pornească înnainte, după ce vine vestea că nici la Postelnicul nu-i Beteagu, însă aud un strigăt din depărtare și se opresc pe loc. Vine un om, c'un steag alb in mînă. În urma lui s'aude un bucium, ca 'n vremurile vechi. Unora le dă prin inimă că vine armata; alții, prinzînd gîndul fricoșilor, îi iau înnainte cu vorba și le arată steagul alb, cu care s'apropie vestitorul străin. Armata?!... prostie... ce să caute armata?... cînd ei pun, chiar azi, stăpînire pe moșie!... Ce treabă are armata cu nevoia lor?

Sp. Popescu.

SONET.

Te-ai deșteptat în faptul dimineții
Cîntînd, cuprins de-o bucurie mare...
Sînt zile sfinte, zilele în care
Iubești, rîzi, plîngi ca'n vîrsta tinereții.

Dar sînt și zile triste, cînd îți pare
Așa de gol și sarbăd sensul vieții,
Că cel mai inspirat din toți poeții
Să le dea farmec nu ar fi în stare...

Mai mulțămit ai fi atuncea, dacă
Ai ști c'adormi să nu te mai trezești,
Că visu-acesta rău tot o să treacă,

Și nu vei fi silit să mai privești
Atîtea mii de forme ce îmbracă
Mizeria vieții omenești...

St. O. Iosif.

Boerul Dincă Năstăsoiu.

E căldură 'năbuşitoare de Iulie, că nu degeaba-i zice lumea „Cuptor".

Cerul e limpede şi senin ca stecla. Nu se zăreşte nici un nouraş, decît o geană alburie, care pluteşte uşor, departe 'n zarea orizontului, spre soare-apune, ca o jurubiţă albă de borangic.

Soarele, înnălţat deasupra capului, a trecut de amiază. De sus, din înnălţimele cerului, el îşi revarsă bogăţia de raze aurii, împînzind zarea c'o lumină strălucitoare.

Nisipul arde sub picioare, ca o vatră 'ncinsă. Undele de căldură joacă la suprafaţa pămîntului, întocmai cum pîlpîesc deasupra maşinii înfierbîntate a unei sobe.

O toropială leneşă îţi cuprinde tot trupul; şi, dacă ai dat de vr'o umbră răcoroasă, par'că nu te-ai îndura să te mai cirneşti d'acolo.

In holda de porumb a boerului Dincă Năstăsoiu un cîrd de săpători abat pe capete—că-i îndeamnă boerul dela spate—ca până sara să isprăvească de sapă d'adora şi lacra din dreapta.

Te-asurzeşte sgomotul zîngănitor al sapelor, care scurmă pămîntul sgurit, dar mai ales al celor care izbesc puternic cu muchiile în bolovanii mari şi 'ntăriţi ca cremenea. Porumbul crescuse la brîu, pe-alocuri la piept, încît deabia se mai vedeau, pe deasupra foilor sucălite de secetă, capetele roşii şi 'năduşite ale săpătorilor înşiraţi pînză, ca cocorii. Unii săpau descinşi, alţii cu capul gol.

Mai la coada cîrdului erau şi cîteva femei.

Abăteau de foc, căci mai era ca o asvîrlitură de băţ până să iasă cu rîndurile 'n căpătâiu, unde trebuiau să facă odihna, să bea apă şi să sucească cîte-o ţigară la umbra deasă şi răcoroasă a nucului din capu' locului.

Săpau şi gîfîiau de zăduf.

Zăpuşeala şi munca îi topiau ca pe-o luminărică de ceară.

Sudoarea făcea nasturi-nasturi pe faţă, curgea şiroae pe gît şi se amesteca cu pulberea ridicată din sape, formînd o clisă de nămol, de-ai fi zis c'au trecut prin vr'o mocirlă.

Zor şi zor, de par'că să le iasă sufletul. Care cum ajungea în căpătâiu, svîrlea sapa din mînă şi dedea fuga la umbra nucului. Işi ştergea sudoarea de pe faţă şi gît cu mîneca cămăşii, îşi stîmpăra setea cu apă din urcior, apoi se tolănea pe iarba verde şi fragedă dela umbra nucului.

— Măi băieţi, al dracului mai e boeru' ăsta al nostru! Ce tot face p'acolo, de nu vine să răsufle şi el oleacă 'n tihnă, ici la umbră?

— Hei, par'că el dă din oase, ca tine! El ştie numai să stea colea, la spatele tău, şi să te càţăe din gură: „Fă aşa", „drege pe dincolo"! Da' ia pune-i şi lui sapa 'n mînă şi bagă-l colea 'n pir şi 'n bolovani; şi atunci să-l vezi pe jupîn Dincă cum i ar crăpa burta aia, cît o damigeană de cele mari! Nici trei cuiburi n'ar putea muşuroi!

— Da' ce tot obligăreşte el p'acolo?—zise unul sculîndu-se 'n sus şi uitîndu-se ţintă pe sub straşina palmei, lipită de frunte.—Hei! bată-l potca! Ci-că face pricopseală mare şi el: s'a aşezat greceşte p'un muşuroiu de porumb şi ciocoteşte pir, pe rîndul de pe răzor.

— Păi, să ştii căşi face treabă: îl tunde din faţă, par'că l-ar paşte o oaie... iar rădăcinele îi rămîn toate 'n pămînt. Pe unde ciugule el, n'ai să mai vezi pir... pă-ână mîne de dimineaţă.

— Par'că l-ai mînji cu gaz şi i-ai pune foc cu chibritul!

— Zor de isprăviţi ţigările, c'acum ne scoală pe rînduri!

— De ce-o fi întîrziat jupîn Dincă, pîn' acum, cu porumbul nesăpat? Din toată lumea văd că numai el mai are porumb de sapă!

— L-o fi stînjenit şi pe el pustia asta de secetă, crezînd că s'o 'ndura Sfîntuleţu să mai dea vr'o milişoară de ploaie. Iar acum l-o fi inteţit, că i se strică porumbul din sapă.

A dat omul raita prin sat după oameni, să-şi ia grija dela el; şi pe urmă... ce-o da Dumnezeu!

— Hei! par'că nu l-aţi cunoaşte pe boerul nostru!—zise Ilie al Panciului. Nu e aia pricina. Intrebaţi-mă pe mine, că eu îi cunosc şi măsele din gură. Că bine mă ştiţi: toată vremea îi obligăresc prin curte. P'acolo 'mi fac vacu. Boer Năstăsoiu e sgîrcit afar' din socoteală! Cînd era toiul sapei, nu se 'ndura să bage oameni, să-şi sape porumbul, că p'atunci umbla ziua de lucru un franc şi jumătate. A lăsat să-şi isprăviască toţi munca, ca să scadă preţul; iar dacă şi-a văzut porumbul galben ca şofranul şi orb de buruiană, iar pămîntul tare ca fierul, n'a înnemerit, cînd să plece după oameni; şi uite ce-a mai găsit... cu nouă gologani ziua!

— Ehe, se ţine el, că-i sgîrcit jupînu'! Dar mi se pare că „scumpul mai mult păgubeşte". Că, şi Dumnezeu îi dă tot după inima lui: că, unde era să bage un om, acu bagă doi.

— Aşa e el: scump la tăriţe... şi pe urmă e nevoit să fie eftin la mălai.

— D'apoi fie, că şi noi îi săpăm, nu jucărie! Plînge pămîntu' pe urma noastră!... că numai îl împuşcăm... negru peste

verde, iar la cuib două sape de țărină : una înnainte, alta îndărăt... că de curățit și de rărit are grijă sfîntu-Aranghel.

— Numai îl otrăvești : că, pe la ziua jumătate, se sucălește, de par'că l-ai opări cu apă fiartă !

— Așa-i trebue, că prea-i cupit al dracului !

— A ! E „d'ăia de unde se tae fierul cu fierăstrăul !" — adăugă Ilie al Panciului. Eu îl pasc de aproape douăzeci de ani; și-l cunosc ca p'un cal breaz ! Ăsta, în toată vremea, are curtea plină de lighioni : peste șaizeci de găini și douăzeci — treizeci de gîște și rațe. Și i-le cară vulpea, vara, prin bălării, iar el nu se'ndură să tae un pui de găină... să-și mulțumească și el sufletul ! Mînîncă niște fofigaiu de pește, — d'ala de devale, din prăvălia lui, — fără căpățîni, și care se lipește tot pe gratar. Eu zic că, dacă l-ar scoate de vînzare, colea în tîrgul Circinov, i l-ar da jandaru' pe gîrlă, cu butoiu cu tot. La el, sub pat, nici odată nu i se golește o putinică ori două de ouă. Iar el face jumări c'un ou, de umple tigaia ; că mai toarnă peste ou o cană de apă și un pumn de mălai, și le face... de juri că-i tărcăzău pentru pui [1]). El nu mînîncă ouă proaspete niciodată. Ci-că să mînînce întîiu p'ale vechi, și apoi să se apuce de-ale proaspete. Și, până să se isprăvească ale vechi, se clocesc și ale proaspete. Sparge cîte cinci-șase ouă, până să nimerească unul mai bun. Toamna, la el, în toți anii, e podul plin de mere, întinse pe gratii. Ti-i-i... da ce mere mîndre și rumene ! Ți se topesc în gură de dulci și mălăețe ce sînt !

Iar el, cînd se suie prin pod și rîvnește la mere, ce crezi că mănîncă ? — tot ce e mai putred și mai viermănos.

— Păi bine, p'ale bune le păstrează păn' s'or strica și alea.

— Așa e, trăi-te-ar Dumnezeu — iscăli Ilie al Panciului. Că primăvara le scoate cu tîrna la porci, — negre de putrede, de umple bătătura de ele

Intr'o zi, îngroșai din obraz: „ — Domnule Dincă" — zic — „dă-mi și mie cîteva mere să duc acasă la copii !" Că, să-ți fi dat el necerut ? — te-a ferit Ăl-de-sus ! — Știți ce-a făcut ?

— Ți-a umplut sînul !

— Ce-a văzut pe dracu ? — A răscolit toate merele și mi-a ales vr'o 3—4 d'alea putrede, de-ți intrau degetele prin ele.

— Nu mințea bietul Gîrbăț, cînd zicea că „jupîn Dincă e d'ăia de unde n'are mărul cocian !"

— A ! E potcă mare ! — urmă Ilie al Panciului.

Are beciul plin de zăcători cu vin și țuică, de d'abia stau pe căpătăie ! Ti-i!.. da ce țuică?!.. Iți vîjîe urechile cînd bei ! Dar el, crezi, că din aia bea ? — ți-ai găsit ! Are, mai după ușă, un butoiu de vr'o 30—40 de vedre de olercă să juri că-i spălătură de buți. Din aia dă la oamenii pe care îi are la muncă... A să vedeți desară. Și tot din aia se cătrănește și el de multe ori, cînd dă prin pivniță. S'așează pe prăgar, îi trage cîte 20—30

1) Mălai, amestecat cu apă, pentru puii de găină.

de ciocane, ăla-dup'ăla, și se calește, de-l iau sfinții. De cîte ori nu-l găsesc beldie, încremenit pe pragarul dela fundu' butoiului, cu tîlvu într'o mînă, cu ciocanu 'ntr'alta și cu ulceaua lîngă el.

— Mămăliga, tot așa — zise Petre al Neaghii — ci-că tot rece o mînîncă, în toată vremea. El nu știe ce-i mămăligă caldă. Că, la tot conacu', mai are rămasă cîte un codru de mămăligă rece. Și, cînd șade la masă, s'apucă întăi de șneapu'-ăl rece ; iar cînd să pună și p'a caldă, s'a săturat.

— Apoi, p'aia o pune bine, s'o mînînce la conacu-ălalt, tot rece.

— Mai cît berechet de nutreț fu anu trecut — mai completă Ilie al Panciului — și vitele boerului Dincă de-abia au eșit cu pielea pe ele, în primăvară : slăbănoage și jigărite, ca niște pisici hămușite. Le băgai în traistă ! Știți că el are devale, în Ciua, o blană de vr'o 20 de pogoane. Astă toamnă, după ce-a cules porumbul, a băgat oameni de-a tăiat cocenii, i-a tăiat și i-a făcut teancuri. Pe urmă, dacă a apucat de-a fiert vinul, el umbla to-ot cărăui. Se certa cu oamenii prin sat, că de ! omu' era înglotat, nu-și putea lăsa munca jos... și să-i muncească lui de clacă. Că iți mînjea ochii, cu „ce nu curge pe apă". El, dacă plătea colea cîte 2—3 lei pe zi, găsia căruțe berechet. Dar, îl lăsa dracu de inimă ?... Mai rămăseseră numai cocenii lui în toată lunca. A intrat văcăria prin ei și i-a sdrențuit, ca pe naiba. S'au pornit pe urmă, nene, niște ploi, care au ținut-o vlog maimai vr'o două săptămîni. N'a mai ales boeru' ca prafu de ei ; că, toți s'au făcut bălegar pe loc. Așa cu boerul nostru !

— Boer la deal — boer la vale, — se amestecă 'n vorbă și Moș Negoi ; și eu așa l-am pomenit : cu niște hanțe pe el, înverzite de soare, cu pantalonii ciuguliți de rațe pe poale... și cu hîrloagele alea de ghete, de par'că s niște oale. Incăi, pălăria le pune vîrf la toate : o văcălie de dîrmon, fără cordea și pleoștită ca o foae, de dovleac.

— Dacă e!.. Cine are averea lui ?

— Ei, și ?.. ce folos ? El trăiește tot candosit... iar averea... cine știe pe ce mîni o încăpea ; că nevastă n'are, copil nu, nimica nu. O să s'aleagă prafu de ea. C'așa-i lumea noastră: „Stringeți voi, să mîncăm noi"!.

*

— Ei, da ce-l găsi pe boeru nostru, de ne lăsă să ne odihnim atît de mult ? — întrebă Ilie al Panciului, mirîndu-se. — Ia vezi tu, măi Nae, ce mai face el?

Băiatul se sculă 'n sus și se uită cu pătrundere spre boer :

— Sss ! Ia sculați-vă de vedeți ce 'mborocăieli ale naibii e pe boierul nostru ! Pesemne că l-a ajuns și pe el toropeala zădufului ; că, a amorțit cu mîna pe pir !

Cîțiva curioși se și ridicară 'n picioare.

— Hei, bietul !... doarme și el somnu' mătușii.

— Lăsați-l dracului să-și... facă mătaniile; că s'o fi spovedit eri la Popa Alexe!

— Cît o mai pircoti el—adause Ghiță al Bălașii—să vă spun ce prociteală am avut cu el, mai 'nnainte, într'una din zile.

Acu, eu mai auzisem prin lume că el ar fi sgîrcit rău; și că, cu toată boeria lui, trăește din conac mai rău decît unul din noi. Dar, vezi dumneata, nu văzusem eu, cu ochii mei. C'altfel, ți-l ardeam, de-l ustura 'n gît! Mă dăscălia, de par'că cine știe ce boer mare ar fi fost!... Știți obiceiul lui: după ce că bagă oameni la muncă pe 5—6 gologani ziua, apoi nici p'aia nu ți-i pune 'n mînă. Îți dă mai mult cu de-asila, din prăvălia lui, ori pește d'ălă, de i-a mai rămas numai coada și șina spinării, ori brînză d'-aia, de... mai-mai să pornească singură de-a rostogolul, ori fel de fel de nimicuri pentru copii: portocale, rahat, roșcove... Într'un rînd, nu știu cum făcuse el—pe semne că s'arătase dracu la el—că adusese în prăvălie niște crap proaspăt, d'ăla mare, dar bun! Cînd intru 'năuntru, îi toca gura 'n patru, era un coraj și niște laude pe el, de-ți lua auzul.

— Viuleții băieți! Viuleții, neică! Ia uite-te, cum îi mișcă coada!

-- Coada-i mișcă, capu'i pute!—Ai, domnule Dincă?

— Ce spui tu, mă?! „Pisica unde n'ajunge, ci-că i se strepezesc dinții!"

— Cum îl dai, domnule Dincă?

— Un frăncuț și jumătate ocaua.

— Eften de tot!.. Păi bine—zic—o găină e un franc... și atîrnă mai bine de-o oca veche.

— Apoi, atît mă ține și pe mine, măre Ghiță.—Cîți sînteți voi în casă?.. că știu că la pești veniși.

— Cam multicei, domnule Dincă... șapte copii; și cu noi, doi, ăi bătrîni—nouă.

— Bravo mă, să trăiți! Leșinați d'ăștia îmi trebuesc mie... mulți, că-mi vînd peștele repede. Îți cîntăresc vr'o 4 chile?

— Bine, domnule Dincă, mi-i cîntări·.. c'asta e lucru lesne; dar e vorba: patru chile de pește costă șase franci. Cît să-ți muncesc, eu păn' l-oiu plăti?

— Cît? Zece zile; cîte 60 bani ziua, tocmai 6 lei. În 2 săptămîni ieși achitat gata.

— Și cîte zile mănînc eu din peștele dumitale?

— Păi de, mă; vr'o două zile, că sînteți cam mulți călcăuni pe capu' lui!

— Încă, cu iconomie, măre domnule Dincă.

— Măi, da barem—vorba țiganului—știu că „trăiți un traiu"...

— „Cu al morții două", zic. Trăiesc două zile și muncesc în urmă două săptămîni—de sînt negru—păn' să-l plătesc.

— Au! Apoi așa, cum gîndești tu? „Obrazu' subțire cu cheltuială se ține"!

— Dar în alelalte zile cît oiu munci la d-ta, ce mai mănînc? Dar mălaiu pe ce să iau? că mi-e căpesterea toacă: n'am nici strop. Cumpăr și mălaiul, cu ocaua, tot dela d-ta din circiumă. Mai bine lipsă. O să dau fuga la Naie al Chivului, să iau o oca de cosac sărat, de 6 „bani". Îl fierb: și mănîncă copiii bucățile, iar eu zeama.

— Auliu! Rău trăiți voi mă!?!

— N'ai știut;.să-i fi zis: „Ce mai faci frate-meu?"

— Păi de! Știam? Și pe urmă zice:—Îți fi „stins" știrul după luncă, urzicile de pe lîngă garduri și stevia de prin vii!

— Ba, chipurile, a mai rămas și pentru d-ta—să-i fi zis.

— Hei, mare domnule Dincă—zic—noi n'am ști să trăim bine, dacă ne-ar da mîna? Dar... sărăcia! Aia e afurisită!!

. . . .

— Haide, bă, de vă sculați azi; c'ați făcut bureți dormind—lua-v'ar muma dracului!—răcni cît putu boerul Dincă Năstăsoiu, sărind în sus, ca mușcat de șarpe. Voi o să mă aduceți la sapă de lemn—sărăcuț de maica mea, Doamne!

Și cît ai clipi, săpătorii se înșirară iarăși pînză ca cocorii, în zăpușeala soarelui de vară.... Nu se mai aude decît gura cicălitoare a boerului Năstăsoiu, și sgomotul zîngănitor al sapelor, care scurmă pămîntul sgurit și izbesc cu putere în bolovanii întăriți ca cremenea.

Golești-Badii.

D. Mihalache.

Note din Italia.

(Din carnetul unui pictor)

Giotto.

Florenţa. Pe strade mici şi înguste, pe căsuţe vechi, în toate părţile, plăci de marmură cu cîte un vers din Divina Comedie, la fiecare colţ ţi-aduci aminte de Dante, îi simţi umbra. Acelaşi lucru se petrece cu Giotto şi discipolii lui în muzee şi în biserici; nu poţi face un pas fără să zăreşti frescuri palide cu figuri multe, ce umplu pereţii de sus pînă jos,—plăci mari de culori delicate, aproape fără umbre,—toate de un admirabil efect decorativ, de o tonalitate deschisă, aurie. Ceia ce te impresionează înnainte de a le privi mai deaproape, este asemănarea acestor tablouri între ele, şi dacă n'ar fi unele mai slabe, altele mai puternice, după temperamentul artistului ce le-a lucrat, ai crede că toate sînt de acelaşi maestru,—deşi sînt opera a trei generaţii de pictori, executate în timp de aproape o sută de ani. Zugrăvite în aceiaşi gamă de culori, în nimic nu se deosebesc nici ca impresie generală, nici ca fond, acelaşi ideal îl urmăresc maeştrii toţi, prin aceleaşi mijloace luptă să-l atingă; întreaga şcoală formează un singur bloc, care ar putea fi perfect anonim, căci personalitatea specifică a artiştilor este foarte puţin accentuată. Elevii lui Giotto nu văd arta decît prin prisma lui, nu au alt crez decît al maestrului, cusururile lui chiar se repetă,—mărite bine înţeles la şcolari. În special aceasta ne poate arăta ce temperament puternic, ce geniu extraordinar a fost acest artist, care şi-a pus pecetia lui pe un secol întreg.

Două capele zugrăvite de Giotto în S-ta Croce. Pereţii împărţiţi în mai multe despărţituri, în care sînt diverse tablouri represintînd scene din viaţa Sfîntului Ioan Botezătorul, sau Sfîntului Francisc. O nenorocire numai că a fost nevoe să fie restaurate şi o neghiobie că s'a permis o restaurare atît de proastă. Totuşi, după fragmentele care se cunosc că sînt neatinse, după ceia ce-ţi

aminteşti dela Arena din Padua, poţi să-ţi faci o judecată asupra culorii lui. Compoziţia şi forma, bine înţeles neputînd fi schimbate de restaurator, a rămas cea primitivă; pentru rest mai complectezi cu imaginaţia, mai cu cele ce ştii dela alte frescuri ale lui, şi ai pe Giotto în întregime.

Ceia ce atrage atenţia în primul rînd este măreţia decorativă, impresia de monumental ce-ţi dă personagiile lui. Toate figurile au silucte de o mare simplitate, orice amănunt este exclus, orice lucru secundar, care nu e absolut necesar înţelegerii subiectului, înlăturat; nu e păstrat decît strictul trebuincios pentru expresia gestului, a mişcării, pentru punerea în relief a acţiunei. Or, tocmai din pricina acestei simplicităţi voite, arta lui dă impresia aceasta de măreţie şi tot din cauza aceasta subiectul operelor lui ne apare atît de limpede.

Priviţi Moartea S-tului Francisc. Ţeapăn, întins pe pat, Sfîntul e încunjurat de tovarăşii lui de schit care-l plîng. Unul îi sărută mîna neînsufleţită, altul se uită cu durere în ochii lui, altul ridică braţele desnădăjduit. Un călugăr îi pipăe coasta să vadă stigmatele Domnului, alţii citesc litaniile morţilor, alţii vin cu prapur şi făclii; pe scurt e zugrăvită emoţia ce produce moartea unui tovarăş iubit, o scenă din viaţă intimă de schit din evul mediu. Se poate operă mai mişcătoare, mai simţită, mai expresivă? Dincolo de zidul mînăstirei nu vezi nimic, doar albastrul cerului, spre care sboară sufletul călugărului purtat de îngeri; dincoace de zidul acesta, care opreşte contactul cu lumea din afară, o dramă se petrece şi nu cunosc scenă redată cu mai multă emoţie.

Din chiar singur tabloul acesta, putem vedea spiritul artei lui Giotto, preocupaţiile lui de căpetenie, idealul lui artistic,—bine înţeles trecînd cu vederea multe naivităţi de formă şi ţinînd socoteală că toate mijloacele de exprimare trebuiau inventate de el şi deci nu puteau fi dela început perfecte. Dar avînd în vedere spiritul artei lui şi comparînd'o cu vechile picturi bizantine, sau chiar cu predecesorul său Cimabue, ne putem da samă ce imens progres a realizat el în artă. Înaintea lui Giotto arta nu eşise încă din şcoala bizantino-romană, chiar încercările lui Cimabue sînt atît de sfioase încît nici nu pot fi clasate decît tot la un loc cu arta medievală. Cu el arta face un salt uriaş înnainte, figurile capătă proporţiile lor naturale, personagiile se mişcă, fac gesturi, exprimă sentimente omeneşti. Draperia încetează de a fi o serie de linii şi unghiuri convenţionale pentru a urmări şi caracteriza forma corpului, a accentua mişcarea. În locul totalei lipse de expresie şi imobilităţii bizantine, arta începe să reprezinte scene religioase inspirate şi controlate de viaţa reală, expresia devine chiar scopul artei. Cu un cuvînt, cu Giotto natura năvăleşte în artă, se infiltrează încet-încet în hieratism, îl transformă, crează o altă artă,—începe evoluţia care are să ne ducă pas cu pas, timp de două sute de ani, spre Leonardo şi Michel Angelo. Cu Giotto începe *Renaşterea*.

Fra Angelico.

Interiorul mînăstirei St. Marco din Florenţa. In chilii de călugări, în săli de mîncare şi de rugăciune, în coridoare, peste tot pluteşte spiritul mistic al lui Beato Angelico. Frescuri blonde în care totul îţi aminteşte pe Giotto: draperia executată fără preocupare de ştofă, caracterul generalizator al personagiilor, claritatea expresivă a subiectului, lipsa totală de amănunte. Gama generală e aceiaşi ca la toţi gioţiştii; umbrele gălbui transparente, draperii rose ori violete deschis, albastru limpede, în general o pictură în tonuri palide. Cu totul altfel este însă maestrul în tablourile de şevaletă. Acolo vioiciunea, adeseaori crudă, a culorilor îţi dă o impresie mult mai puţin plăcută. Are roşuri puternice alături de albastruri, cu care nu se împerechiază şi dacă spiritul picturei e acelaşi ca în frescuri, dacă puterea expresivă şi sinceritatea naivă te farmecă, în schimb ochiul nu ţi se desfată ca în St. Marco. Pe Fra Angelico numai aici îl poţi cunoaşte pe deplin.

Nu eşti religios nici mistic, cu toate acestea nu poţi să nu fii impresionat de sinceritatea credinţei acestui călugăr, de sfinţenia personagiilor sale religioase, de curăţenia dumnezeiască a Maicii Domnului.

Buna Vestire. Fecioara stă pe o laviţă sub un portic, la uşa unei chilii asemănătoare cu cele din St. Marco. Vestea pe care blînd, plin de smerenie i-o aduce îngerul, o aiureşte. Deschide ochii mari, uimiţi, pleacă uşor corpul şi capul înainte; în extaz încrucişează mînile pe piept, sufletul i-e la gură,—un cuvînt n'ar mai putea rosti de emoţie. Şi emoţia aceasta prin ajutorul artei se transmite şi în noi şi ne dăm samă ce imensă importanţă are pentru un artist convingerea adîncă, sinceră şi sincer exprimată.

Cine n'a auzit cum Fra Angelico nu atingea pensula pînă nu se ruga lui Dumnezeu să-i îndrepteze mîna în lucrul său, cum de cîteori zugrăvea patimile lui Christ ochii i se umpleau de lacrămi? Sinceritatea unei credinţe atît de profunde nu se putea să nu se manifeste în arta lui: Fra Angelico este ultimul şi cel mai mare pictor *religios*, ce a avut creştinismul.

Fra Filippo Lippi.

Iată un alt pictor călugăr, dar ce diferinţă! Pe cînd misticul Fra Angelico îşi petrecea viaţa în rugăciune şi opera lui era inspirată de ea, Fra Filippo fură o călugăriţă şi se însoară, părăsindu-şi rasa. Chiar aceestă simplă notă din viaţa lui intimă ne poate arăta că deşi bun credincios, totuşi a fost un spirit înclinat mai puţin spre misticism, cu mai mult sentiment pentru natură şi realitate. Spiritul acesta e arta lui întreagă.

Michelangelo — Dumnezeu creiază soarele şi luna
(Palatul Vatican, Capela sixtină, Roma)

„Viaţa Romînească"

Michelangelo

Profetul Ezechiel

(Palatul Vatican, Capela Sixtină, Roma)

Beato Angelico

Buna-Vestire

(Muzeul San Marco, Florența)

Botticelli

Alegoria primăverii
(Galeria antică și modernă, Florența)

Giotto. **St. Francisc mort, inconjurat de fraţii călugări**

(Biserica S. Croce, Florenţa)

„Viaţa Romînească"

Fr. Philippo Lippi **Fecioara Maria și Isus**
(Galeria Pitti, Florența)

Ant. del Pollajuolo

St. Eustaţiu, St. Iacob şi St. Vincenţiu

(Galeria Uffizi, Florenţa)

Sint în *Pitti*. Dacă mi-ar spune cineva să aleg un tablou, unul singur numai, un moment n'aşi sta la îndoială, aşi alege Madona cu cadrul rotund a lui Fra Filippo! În fund naşterea Sfintei Marii. Sfinta Ana lehuză, în pat, mingie cu un gest de o rară gingăşie obrazul Sfintei de curind născute. La dreapta pe scări întilnirea lui Ioachim şi Anei, jos o femee cu coşul în cap, un copil ce se ţine de rochia mamei sale,—probabil Sf. Ioan. În primul plan Fecioara pe un jelţ, în mînă cu o rodie ce o dă copilului. Chiar din simpla enunţare a modului cum e compus acest tablou vedem că arta a rupt complect cu hieratismul primitiv, că a eşit şi din şcoala lui Giotto, că ne găsim deci în intimitatea vieţii reale, în *quatrocento*. În adevăr ce poate fi mai intim, mai observat după natură decit acest gest al mamei de a se feri de copilul care se încurcă în roche? Ori interiorul de lehuză cu toate femeile care umblă forfota să vină în ajutor mamei şi copilului? Dar figura suferindă a lehuzei, gestul matern cu care mingiie obrazul fetiţei,—un nou născut înfăşat în scutece cum toată lumea a văzut? Costumul, pieptănătura epocii, interiorul italian, forma corpului, pe care-l simţi sub draperie, totul îţi denotă că arta din religioasă a devenit profană, s'a scoborît pe pămînt şi că studiind viaţa pentru a putea mai uşor reda expresii şi scene din vieţile sfinţilor, a prins gust de ea şi subiectul religios nu mai e decit mai mult sau mai puţin un pretext pentru a o represinta. Madona însăşi,—portretul Lucreziei Buti, călugăriţa pe care a furat-o Fra Filippo,—e un exemplu. Un tip fermecător de graţie naivă şi frumuseţe, care nu respiră desigur nimic sensual, din contră, portretul unei fecioare tinere şi curate. Misticism însă, dumnezeire,—nu. E spiritul quatrocentist.

Mai presus însă de aceste calităţi spirituale, de un ordin mai mult sau mai puţin literaro-filosofic, ceia ce mă încîntă în special în acest tablou, pe mine pictor, e arabescul fermecător al compoziţiei, degradaţia admirabilă a valorilor, a umbrei şi luminei, atmosfera interiorului pe care-l simţi dincolo de personagiul din primul plan, calitatea culoarei şi a gamei tabloului. Şi ce admirabil colorist a fost acest călugăr! Tot ce am văzut de el în toate bisericile şi muzeele ce le-am vizitat, toate operele lui mi-au lăsat acelaşi farmec încîntător de culoare, asociat totdeauna aceleiaşi graţii naive, fermecătoare, cu acelaşi sentiment adorabil de viaţă intimă şi liniştită. Or, toate calităţile acestea ne arată că epoca a ajuns însfîrşit în posesia tuturor mijloacelor sale de exprimare, că este în punctul culminant în privinţa aceasta şi că tot ce se va mai face de acum încolo se va face *altfel*, nu mai bine, căci mai bine nu este posibil. Se vor face unele progrese în alte direcţii, progrese de amănunt cum este unitatea în timp, —să nu se mai reprezinte în acelaşi cadru momente deosebite; în linii mari însă, şi în direcţia reprezintată de el, Fra Filippo a atins perfecţiunea.

Pollaiuolo.

Sint înaintea unui tablou din Uffizi ce reprezintă pe St. Eustachio, St. Giacomo și St. Vicenzo. O impresie ciudată, un farmec curios nu mă lasă să mă depărtez. Mă duc în alte săli, sint încîntat de alte opere mai mari, mai perfecte, dar înainte de a eși din muzeu trec iar pe dinaintea tabloului lui Pollaiuolo și rămin încă un moment să-l privesc înainte de a grăbi pasul pentru plecare. Subiectul e aproape inexistent; trei simple figuri, trei sfinți, drepți, unul lingă altul cu fața spre privitor, în atitudini înțepenite, gesturi stingace. În afară de culoare care e extraordinară —de o tonalitate aurie în care verdele măsliniu închis al brocartului face să reiasă și mai puternic roșul hainei, un roș de singe proaspăt,—în afară de culoare simți o energie rară în redarea tipurilor, o viziune precisă, un desen strins, o formă de sculptor, calități care ți-ar explica în parte ciudățenia farmecului de care ești cuprins.

Totuși, sub pielea figurilor nu simți circulînd singe ca la Tizian, împrejurul lor nu e aer și atmosferă ca la Veronese și nici nu au relieful delicios al figurilor lui Leonardo. Și cu toate acestea, a doua zi cînd vii la muzeu și în zilele următoare începi și sfirșești vizita tot cu acești modești sfinți așezați unul lingă altul.

Care e cauza de admirăm mai mult, sintem sufletește mai încîntați de un tablou unde arta nu a putut să-și spună ultimul cuvînt, cum e cazul acesta cu Pollaiuolo, de cit de un altul unde perfecțiunea ar trebui să te încînte fără nici o rezervă? De ce la Venezia ești mai mișcat de Carpaccio și Bellini, văzînd totuși că Tizian și Veronese au creat o artă mai desăvîrșită? De ce te farmecă mai mult o Madonă a lui Filippo Lippi ca una a lui Rafael, nediscutînd totuși superioritatea de meșteșug a lui Rafael asupra lui Fra Filippo?

În afară de alte explicații, în afară de dragostea noastră de azi, pentru forma precisă și individuală, cred că farmecul acesta își are pricina în însăși imperfecția operelor. În toate lucrările marilor primitivi simți voința nestrămutată de a învinge o greutate și neliniștea că nu o vor putea birui, simți pasiunea cu care au luptat să deslege problemele mari și grele ce-și puneau; simți credința puternică nu numai religioasă ci credința în idealul lor artistic. Marii maeștri din secolul al XVI au găsit de-a gata cercetările începătoare, ei n'au avut decît să ne lase capo-d'opere. În lucrările acestora, afară de Michel Angelo și Leonardo da Vinci, nu simți suflul intern, pasiunea, lupta cu ei și cu arta lor. Operele lor sint senine, ușoare, de multe ori dumnezeești de frumoase; dar cînd după ce le-ai admirat îndelung revii la un Pollaiuolo, Verrochio, ori Mantegna, imediat vezi că te afli în fața unei arte mai conzistente, ești cuprins de un farmec ciudat, o simpatie recunoscătoare pentru acești maeștri trudiți, grație căror marea renaștere a fost posibilă.

Sint doi frați Pollaiuolo, Pietro și Antonio, care au lucrat mai tot în comun, ca și frații Ghirlandaio, ca mulți maeștri din vremea lor. Se pare că Antonio a fost cel mai puternic ca artist, în orice caz lui i se atribue operele mai principale. Ca mulți din acea epocă, era sculptor, gravor, cizelator, pictor și tot ce ne-a rămas de la el are un caracter atît de individual că nu te poți nici odată înșela, îl recunoști imediat, fie în sculptură, pictură sau gravură. Picturile lui de cele mai multe ori sint figuri izolate și atitudinile lor, conzistența formelor, îți indică sculptorul. Detaliul, totdeauna îngrijit, de un desen strins, fie în sculptură, fie în pictură. Împreună cu Verrocchio e poate tipul cel mai interesant al primei renașteri.

Botticelli.

Pe Botticelli îl cunoșteam destul de bine din muzeele, pe care le vizitasem. Ca freschist în Italia nu cîștigă, dacă ai văzut cele două frescuri din vestibulul Luvrului. E însă un tablou care el singur face cît toată opera lui la un loc, e chiar quintesența operei lui Botticelli. Acest tablou e *Primăvara*. Îl cunoșteam din reproducții, și mărturisesc că nu era una din operele care mă atrăgea mai mult. Figurile au ceva silit, grația lor ceva prețios, forțat; mișcările trupurilor, stingace, compoziția colțuroasă. Apoi în fotografie, văzut de aproape, toate amănuntele îți apar precise, îți dă o vagă impresie de duritate. În sfirșit, după reproducție, nu era tabloul ce-mi plăcea mai mult de Botticelli.

Cu totul altul e sentimentul ce ai înaintea originalului! N'am văzut tablou chiar care să-ți facă o impresie mai deosebită de acea ce o aveai în fotografie. Rămii uimit. Toate rezervele ce le făceai dispar înaintea picturei, dar în așa fel că nu vezi nimic de cît calități. Ba nici că te gîndești să te întrebi pentru ce îți place; te lași legănat de beția visului, căci e un vis ce ai înaintea ochilor, un vis încîntător.

Pe fondul întunecat și unit al copacilor, un fond de tapiserie veche, apar cele trei grații în dans ușor, aerian, parcă n'ating pămîntul. Zefirul adie, Cupidon în văzduh întinde arcul, un adolescent rupe o floare dintr'un copac, o zeiță îmbrăcată ca Ileana Cosinzeana svîrle flori și impestrițează cîmpul. Este ea, Primăvara, cu flori pe cap, flori la gît, flori în poală, îmbrăcată cu o haină toată numai flori. În fund Venera, zeița care prezidează această serbătoare a ochilor, cu un zîmbet melancolic face un gest cu mîna dreaptă, un gest ușor ca să nu turbure visul acesta dumnezeesc; totul e trecător, și flori și grații și dragoste...

Ei bine, această misterioasă impresie o datorim numai culoarei. E atîta armonie între fond și figuri, atîta ritm în gama culorilor, atît de nuanțat echilibrul lor sobru în cît uiți tot, nu

mai vezi nici prețiozitatea gesturilor, nici mișcările colțuroase și silite, nici pîntecele disgrațios al Venerei, nici mișcarea comună a nimfei prinsă în brațe de zefir; ești cu suflet, cu inimă numai în admirație și de ai putea, ai dori s'o revezi în fiecare zi. *Primăvara* explică de ce moda a pus în primul plan numai pe Botticelli, din toată pleiada quatrocentiștilor.

Ghirlandaio.

Iată un artist diametral opus lui Botticelli, deși contemporan. Pe cînd Botticelli e un rafinat, un spirit cultivat, bolnăvicios și de multe ori artificial, Ghirlandaio rămîne tipul robust, sănătos, meșteșugarul care n'a avut timpul nici posibilitatea să devie un *humanist*, dar care, în schimb, a avut o putere de observație extraordinară, un geniu realist, care are un loc de cinste între cei mai mari maeștri ai timpurilor. Pictura lui îți prezintă de multe ori crudități de tonuri, violențe de roșu, durități care ies din tonalitatea tabloului; ce desen precis însă, în schimb ce formă robustă și plină de caracter! Rezerva ce o faci la unele din picturi dispare înaintea frescurilor,—Ghirlandaio este mai ales un freschist. Nici unul dintre quatrocentiști n'a posedat mai bine ca el meșteșugul de a zugrăvi *al fresco*; nimeni n'a pus pe zid portrete și tipuri de caracter cu atîta precizie, atît de pătrunzător văzute și desenate. Observator neîntrecut, el nu se încurcă în teorii filozofice, ca Botticelli, nu zugrăvește o lume fără de prihană, ca Fra Angelico. El nu zugrăvea decît ceia ce vedea și cum vedea; subiectul religios la el nu era decît un pretext pentru a reda portrete și viața de toate zilele. Capelele Sassetti și Tornabuoni sînt exemple tipice.

Sînt pentru a nu știu cîte-a oară înaintea Cinei lui din Ogn'santi. Concluzia, dacă m'ași încerca să dau una, e că se menține și după ce ai văzut pe Leonardo, și cred că e cel mai extraordinar lucru ce-l poți spune despre un tablou. Cina lui Leonardo are un caracter mai generalizator, mai simbolic; gesticulația personagiilor face drama mai vizibilă, fiecare tip e sintetizarea unui anume caracter,—este, cu un cuvînt, o operă mai profundă, mai definitivă, e *Cina de taină*.

Ghirlandaio e mai intim, e realist; figurile lui sînt pescari simpli, naivi, nu sînt apostoli cu putere de Dumnezei, ca la Leonardo. Dar ce sinceritate simți în figurile lor simple, ce energie sub frunțile acestea aspre, bătute de vînt! Aceași emoție îi cuprind pe toți, ca și la Leonardo, la cuvintele Domnului; nu au însă caracterul de vijelie, ca în tabloul din Milan. Unii sînt revoltați, alții îngroziți, alții pe gînduri. Sfîntul Petre întreabă cu dosul mînii pe Iuda din fața lui:

— Tu ești, canalie, nu poate fi altul?

In adevăr, dacă vre-o dată a fost zugrăvită obrăznicia, atunci ea e în tipul acesta al lui Iuda. Cu capul sus, semeț, mîna rezimată pe genunchi, sfidează pe Sfîntul Petre:

— Da, eu sînt! Ce poftești!

Ce păcat că figura lui Christ a fost refăcută de... Carlo Dolci!

Rafael.

Curios maestru Rafael! Cine a văzut unul din tablourile lui, una din Madonele lui, se înșală cînd crede că îi cunoaște genul. Nu există numai un Rafael, ci zece,—fiecare deosebit, cu altă factură, alt spirit, altă artă. Totdeauna influențat de un temperament mai puternic, Rafael rămîne un îndemînatec care-și mlădie stilul, concepția, factura, pînă a te înșela asupra adevăratului autor al operei. Rînd pe rînd, imitează pe Perugin, pe Leonardo, pe Michel Angelo. Cu o ușurință extraordinară în lucru, cu o adevărată ingeniozitate în gruparea personagiilor și compoziția arabescului unui tablou, Rafael a fost, într'o generație de oameni meșteri, acel care și-a cunoscut mai bine meșteșugul. Pe el nu l-a turmentat probleme științifice cu aplicare la arta lui, ca pe Leonardo, nu a creat în sbucium, n'a fost torturat de pasiunea uriașă a lui Michel Angelo, n'a avut nici spiritul cercetător al unui Pollaiuolo ori Verrocchio, nici firea melancolică și neliniștită a lui Botticelli. Cînd a început el să zugrăvească, toate rețetele erau descoperite, știute, epoca își formulase deja estetica ei. Rafael nu numai că n'a revoluționat-o, dar, senin, s'a mulțumit să producă lucruri frumoase, fără să facă atenție dacă formula ce o întrebuințează e a lui, ori e străină, fără să simtă nevoia unei exprimări strict personale.

Sînt în Vatican, înaintea frescurilor lui. *Școala din Athena* are restaurări grosolane, care te împiedică de a o privi mai îndelungat. Totuși, o vezi odată, de două, de mai multe ori,—continuu aceiași impresie perzistă: frumoasă, o frumuseță rece însă. Deși foarte multă știință, ca totdeauna la Rafael, totuși grupurile acestea atît de savante, atît de echilibrate, te supără. Prefer *Disputa Sfîntului Sacrament*, cu toată compoziția în semi-cercuri concentrice, cu toată simetria ei arhaică. *Incendiul burgului*, *Parnasul*,—toate celelalte te interesează mult mai puțin: le lipsește un nimic, nimica toată, sufletul! E oare din pricina vecinătății lui Michel Angelo, că găsești totul plicticos? Nu cred; alături de stanțele lui Rafael este capela papei Nicolae V, unde înaintea frescurilor lui Fra Angelico ai, ca totdeauna, aceiași impresie de ideală fericire. E tocmai această îndemînare neobișnuită care-i strică lui Rafael; nu simți în arta lui nimic intern, profund. Personagiile lui mai totdeauna frumoase, ideale, sînt just la limita de a deveni dulciuri; un nimic le trebue și ajung zaharicale.

Este însă un Rafael mai consistent, un Rafael care ține fruntea quatrocentiștilor, și din toată inima regreți că nu a rămas în direcția aceasta. E Rafael, autorul portretului Gravida, Madona del Grand Duca, Madona del Cordelino, Rafael-ul portretelor și personagiilor studiate cu o conștiinciozitate de primitiv, cu o pătrundere de caracter și cu o precizie în desen, care te face să regreți cu atît mai mult cu cît n'a putut să se sustragă influențelor prea diverse, să rămie ceia ce trebuea să fie.

Dar, în definitiv ,impresia aceasta severă ce o avem noi astăzi de la Rafael, nu numai că nu a fost împărtășită de epocele anterioare dar, din contra, el a fost aproape continuu îndumnezeit. Lucrul este explicabil. Noi cerem astăzi artistului, înainte de orice, o individualitate proprie; măsurăm chiar importanța artei unui maestru cu criteriul personalității lui. Precum în personagiile unei opere nu ne mai mulțumește frumusețea mai mult sau mai puțin abstractă, ci căutăm, mai presus de toate, o artă de caracter, în care forma plină și precis exprimată să ne suggereze un tip ce poate exista,— tot asemenea voim ca și artistul să aibă un temperament precis, arta lui să-mi dea nu impresia unei abilități, ci a unei voințe puternice, a unui temperament care arde de dorul de a se exprima. La începutul secolului trecut nu se cerea atita originalitatea artistului sau a operei, după cum nu se punea preț nici pe caracterul și individualitatea personagiilor; nu se urmărea de artiști și nu se cerea artei decît noblețea, frumusețța pură, idealul. Se poate ca epocei noatre să-i urmeze o alta, cu idealuri artistice deosebite; nu-i mai puțin adevarat însă că azi, cu gustul epocii noastre, cînd, alături de Michel Angelo, Rembrandt și Leonardo, pronunțăm numele lui Rafael, simțim o distanță...și ce distanță!

Michel Angelo.

Pentru Michel Angelo, *pictor*, nu prea aveam mare entuziasm. Fie că-l înperechiam în mintea mea, cu contemporanul său Rafael, fie pentrucă aveam un fel de prejudițiu, căci fusese prea mult cîntat și de o epocă puțin simpatică; mai probabil încă din pricina impresiei ce-mi lăsase niște copii, care se păstrează, cu o ridiculă sfințenie, în galeria Schak din München și de care nu presupuneam să fie chiar atît de proaste. Toate acestea mă făcea să am pentru el un entuziasm măsurat. Mărturisesc că în Capela Sixtină am intrat nu numai cu multă curiozitate, dar și cu oarecare îndoială.

Pereții sînt zugrăviți de maeștri ilustri,—și toți s'au întrecut să-și arate tot talentul, pentru un așa loc distins. In special Ghirlandaio și, mai ales, Perugin au capo-d'opere. Apoi Botticelli, Pinturichio, Cossimo Rosselli, toate nume ilustre, pentru care totdeauna nu

poți avea decît o nemărginită dragoste. Cu toate acestea, cînd ți-ai ridicat ochii în sus, spre tavan, unde se sbate, clocotește o lume de uriași, unde gesturi violente alternează cu figuri senine, frunți concentrate în gîndiri profunde, alături cu mușchi gata să intre în acțiune; cînd ai cuprins cu privirea lumea aceasta de profeți și sibile dintre cari ca o vijelie apare Dumnezeu,—Jahovah biblic;—atunci uiți și pe Perugin și pe Ghirlandaio și pe Botticelli, îți par toți mărunți, ești strivit de puterea uriașă a acestui geniu formidabil!

Prima zi, a făcut Dumnezeu lumina; a doua zi, cerul și pămîntul; a treia zi...—sînt vorbe atît de banale, că nu le mai atribuim nici un sens. Cu toate acestea, veniți de vedeți aceste palide cuvinte întrupate de Michel Angelo, uitați-vă la sibilele, la profeții săi și vedeți ce proporții biblice ia fiecare cuvînt!

Cu părul și barba în vînt, răsare Dumnezeu din văzduh, fixează pentru totdeauna, printr'un gest teribil, drumul soarelui, calea lunei, apoi pleacă mai departe. Purtat de îngeri, patern, blînd, întinde un deget,—Adam este creat... Profetul Ezechiel, la chemarea îngerului, se ridică după jelț,—cînd se va porni, simți că va fi un uragan, nimic nu poate rezista acestei forțe elementare. Isaia, cufundat în gînduri; Ioel, plin de atenție; sibilele, cetind în cartea destinului; îngeri, genii, figuri decorative, toți se sbat, toți sînt sguduiți de năprasnice pasiuni, în toți simți aceiași violență internă—în repaos ori în acțiune, totdeauna însă prezentă; toți sînt torturați de însăși puterea lor extraordinară. Și această putere e însuși sufletul maestrului, al lui Michel Angelo. Veșnic nenorocit, veșnic turmentat, neavînd un prieten, marele izolat clocotea de pasiuni uriașe, era continuu turmentat de dorința de a le exprima. Urmînd pilda Romanilor și Grecilor, arta lui are, în același timp, nu numai un caracter esențialmente monumental, ci și generalizator, etern, pe deasupra tuturor epocelor. In adevăr, după epoca quatrocentistă, unde toată arta are un caracter analitic, care de multe ori e dus până la dragostea de amănunt, până la prețiositate, Michel Angelo, printr'o întorsătură puternică, revine înnapoi, reia firul artei de la Giotto și, avînd drept temelie rezultatele a două sute de ani de cercetări, ne dă o artă, rezumat al tuturor sforțărilor trecute, o artă în care totul e generalizator și sintetic. Individualitatea figurii la el nu mai are importanța quatrocentistă, stofa draperiei e indiferentă, fondul devine iarăși simbolic, ca la Giotto, toată arta din nou e concentrată în direcția expresiei, din realistă ajunge iarăși idealistă. Natural, e un idealism, care are de bază întregul quatrocentism, exprimat de un temperament uriaș.

Mijloacele?—Ne este oare permis să vorbim de mijloace înnaintea unei arte, ca acea a lui Michel Angelo?... Totul simplu, larg, umbra puternică, relieful sculptural,—arta lui este esențialmente decorativă-monumentală. Forma, adesea forțată de violența mișcării; proporțiile, intenționat exagerate. El nu urmărește redarea vieții reale, ci maximul de expresivitate ideală. Culoarea, nici

nu te întrebi de există sau nu; iți e de ajuns că, deși puternică, nimic nu-ți supără ochiul, și-ți poți lăsa astfel drum liber minții și gîndirilor ce-ți deșteaptă opera lui. Și aceste gîndiri sînt cele mai înnălțătoare, pe care vre-o dată ți le poate sugera o operă de artă.

Cu capul rezemat de speteaza scaunului, cu ochii în sus spre tavanul capelei sixtine, rar mai poți articula un cuvînt. In jurul tău auzi exclamații șoptite și, fără să-ți dai seamă, le repeți și tu:

— „*C'est satanesque*“, — exclamă un francez bătrîn din sală.

Deasupra ta, un iad de gesturi și mișcări violente, o mare de patimi, deslănțuită, te face să repeți același cuvînt:

C'est satanesque!

Ștefan Popescu.

La șezătoare.

Domnițele torc pe 'ndelete
Din fusele lor de sidef;
Flori roșii le scintee 'n plete...
Domnițele torc pe 'ndelete,
Iar altele cos în gherghef.

Domnițele deapănă fire
Și meșter se 'ntrec în ales,
Domnițele deapănă fire
Și țes borangicul subțire
Ca paejinișul cel des.

Și firile cîntă 'n războaie,
Rodanele 'n horă s'alint',
Vîrtelnița saltă vioae....
Și firile cîntă 'n războaie
Ca strune din harfe de-argint.

Și cîntă Domnițele albe
O doină cu viersul ei lin;
Și roze și-anină în salbe...
Și cîntă Domnițele albe,
Ce-au gurile mici de rubin.

Domnițele 'nșiră mărgele
Pe fire de aur, la rînd....
Și vesel glumesc în de ele,
Domnițele 'nșiră mărgele,
Înșiră mărgele, rizînd.

Iar una șoptește-un descintec,
Cînd țese la pînza de in:
„Să-i fie viața un cintec...“
Și tainic șoptește-un descintec
Domnița cu ochi de senin...

„Vrăjmașile lănci să s'abată,
„Cămașa să-i fie un scut,
„Să nu fie atins de săgeată,
„Vrăjmașile lănci să s'abată,
„Și... singură eu să-l sărut...“

Cînd toarce un caer de lînă,
O alta-i furată de-un vis,
Și fusul îi scapă din mînă,
Cînd toarce un caer de lînă;
Iar ochii-i se pierd în abis...

Și gîndul ei flutură 'n zare
Cu norii din cerul blajin;
Se 'ntunecă-ades și tresare...
Iar gîndul ei flutură 'n zare
Cu fumul cel alb din cămin...

Și alta începe să spună
Un basm negrăit de duios,
Mai blînd ca o noapte cu lună...
Și alta începe să spună
Un basm de-un viteaz făt-frumos...

Iar firele cîntă 'n războaie,
Rodanele 'n horă s'alint',
Vîrtelnița saltă vioaie...
Și firele cîntă 'n războaie
Ca strune din harfe de-argint.

Mircea Rădulescu.

Lăptării cooperative și gospodării țărănești în Danemarca.

Pănă pe la jumătatea veacului trecut și ceva mai încoace, Danemarca excela în cultura cerealelor, care formau pe-atunci principalul și aproape excluzivul obiect al comerțului ei cu străinătatea. Din princina aceasta, Danezii au dat, timp îndelungat, toată atențiunea lor îmbunătățirii metodelor de cultură, spre a obține pe suprafața relativ restrînsă a țării lor recolte cît mai bogate. Prețurile rentabile, cu care se plătiau produsele agriculturii daneze, în străinătate, au contribuit ca această stare de lucruri să dăinuiască un timp destul de îndelungat. Următoarele date statistice privitoare la prețul mijlociu al cerealelor daneze, pe pericade de cîte zece ani, ne dovedesc cu prisosință aceasta:

Anii	Prețul mijlociu, în coroane,¹) pe tona daneză.			
	Grîu	Secară	Orz	Ovăs
1820—1830	7.60	6.12	4.53	3.40
1830—1840	10.42	8.35	5.89	4.06
1840—1850	12.35	9.27	7.01	4.99
1850—1860	16.62	12.38	9.77	6.92
1860—1870	17.29	12.62	10.54	7.33
1870—1880	19.05	13.47	12.68	8.56
1880—1890	14.27	11.41	10.30	7.29
1890—1900	11.76	9.21	9.32	7.03

După cum vedem, perioda cea mai înfloritoare (1850—1880) a prețurilor cerealelor daneze coincide cu suprimarea taxelor de intrare pe grîu în Anglia (1846), unde se exportau, în cantități tot mai mari, prisosurile de cereale din Danemarca. Tot în acest

1) O coroană daneză=1.40 lei; o tonă daneză=1.39 hl.

interval de timp, s'au cultivat în această ţară cele mai întinse suprafeţe cu cereale.

Dar liberarea tîrgului englez de cereale, prin suprimarea taxelor de intrare pe grîne, precum şi puterea de consumaţiune mereu crescîndă nu numai a Angliei, dar a întregei Europe, au îndemnat şi pe alte ţări producătoare—atît europene cît şi extra-europene—să-şi întindă tot mai mult terenurile cultivate cu cereale. Urmarea a fost o supraproducţiune şi, deci, o scădere simţitoare a preţurilor, care, după 30 de ani de continuă creştere (1850—1880), scad de-odată (în perioada de la 1880—1890) cu circa 25°/o din ceia ce fuseseră cu 10 ani mai înnainte (1870—1860),—scădere care se accentuiază mereu, îndoindu-se aproape, 10 ani mai tîrziu (1890—1900).

Împrejurarea aceasta a fost cauza unei schimbări radicale în viaţa economică a Danemarcei, a cărei populaţiune începe, în preajma anilor 1880, a-şi îndrepta privirile, mai ales, spre cultura vitelor cornute şi a porcilor şi spre valorizarea produselor de animale, în mod cît mai raţional şi mai avantajos.

În loc de a începe lupta cu concurenţa universală pe terenul culturii cerealelor, Danezii au preferit să treacă—într'un mod, dealtfel, aproape brusc—dela cultura în mare a cerealelor, la economia în mare de vite, şi această schimbare a avut pentru ţara lor rezultatele cele mai fericite. Prisosul de cereale nu se mai trimite acum peste frontieră, ci se preface în lapte, unt, carne şi brînză, întrebuinţîndu-se ca hrană pentru animale. În acelaşi timp, cultura plantelor furajere celor mai variate începe a se face pe-o scară întinsă, înlăturînd, astfel, pericolul unei secătuiri a pămîntului, care începuse a se simţi sub regimul culturii prea extensive şi intensive a cerealelor.

Astfel, vom vedea în curînd pe Danemarca, îngrijorată un moment de deprecierea cerealelor ei în urma puternicii concurenţe internaţionale, inundînd pieţele engleze cu cantităţi enorme şi mereu crescînde de unt, de brînză, de carne şi de ouă, şi dînd, astfel, lumii pilda cea mai strălucită de ce poate produce energia constantă, munca chibzuită şi unirea tuturor într'un scop comun, bine determinat.

În adevăr, Danezii, chiar dela începutul acestei eri nouă în viaţa lor economică, au înţeles secretul succesului de mai tîrziu. Ei şi-au dat de-atunci bine sama că, începînd această nouă viaţă economică, individual, fiecare, nu vor putea face mare lucru, —exceptînd poate unele exploatări agricole de pe marile proprietăţi,—dar că, uniţi toţi împreună, vor putea produce în condiţiuni mult mai lesnicioase, mai perfecte şi mai ieftine, untul, brînza, carnea şi ouăle, cărora le-au asigurat, chiar dela început, în Englitera, o clientelă statornică şi remunerătoare. Aşa s'a născut, aproape odată cu noua direcţiune economică, şi prima lăptărie cooperativă daneză, în 1882.

Numărul vitelor cornute (afară de oi), al cailor şi al porcilor, care prin anii 1860 scăzuseră în mod simţitor, încep acum

să se înmulţească văzînd cu ochii sub noul regim economic. Statistica următoare prezintă un deosebit interes în această privinţă :

Anul	Cai	Vite cornute mari	Oi	Porci	Totalul tuturor animalelor
1866	352.603	1.193.861	1.875.052	381.512	2.659.557
1876	352.262	1.348.321	1.719.249	503.667	2.817.565
1888	375.533	1.459.527	1.225.196	770.785	2.983.022
1898	449.329	1.744.797	1.074.413	1.168.493	3.563.975
1903	486.935	1.840.466	876.830	1.456.699	3.811.584
creşterea sau scăderea dela 1866 la 1903	+ 134.332	+ 646.605	— 998.222	+ 1.075.187	Total plus 1.152.027

Vedem, deci, că, în acest interval de timp, caii s'au înmulţit cu 38°/o, vitele cornute cu 54°/o, porcii cu 282°/o. Această surprinzătoare creştere a animalelor domestice în Danemarca reese şi mai mult, dacă comparăm această ţară cu celelalte ţări europene :

Numele ţărilor	Anul	Numărul animalelor la 1000 de loc.	Numărul animalelor pe km. p.
Danemarca	1903	1800	120
Norvegia	1900	814	6
Suedia	1902	941	11
Rusia	1902	1124	22
Rominia	*1900*	*1674*	*84*
Germania	1900	668	70
Olanda	1901	566	88
Belgia	1901	404	92
Marea Britanie şi Irlanda	1902	564	74
Franţa	1901	747	54
Austria, fără Bosnia şi Herzeg.	1900	712	65
Ungaria	1895	1223	76
Bulgaria	1904	2808	118
Serbia	1905	2068	115

Din cifrele de mai sus reese că Danemarca stă, în privinţa aceasta, în fruntea ţărilor europene (afară de Bulgaria şi Serbia),

cu circa 1800 capete de animale domestice mari și mici la mia de locuitori, sau 120 de capete pe kilometru pătrat.

Pentru noi, Rominii, care locuim într'o țară, unde creșterea vitelor era odinioară așa de înfloritoare, am crezut că nu este fără interes să știm cum stăm azi, în această privință, comparativ, pe de-o parte cu Danemarca, iar pe de altă parte cu țările care ne înconjoară (Austria, Ungaria, Bulgaria și Serbia).

Din următorul tablou statistic comparativ reese că Danemarca stă, în privința vitelor cornute mari, a cailor și a porcilor, în fruntea tuturor acestor țări, cu 714 capete de vite mari (din care **421** de vaci), apoi cu 188 de cai și cu 563 de porci, la o mie de locuitori,—pe cînd Romînia posedă numai 393 de capete de vite mari (din cari abia **114** vaci), 131 de cai și 259 de porci, la o mie de locuitori.

Statistica animalelor domestice pe kilometru patrat și la mia de locuitori.

NUMELE ȚĂRILOR	Cai		Boi		Vaci		Oi		Porci	
	la km. □	la 1000 loc.	la km. □	la 1000 loc.	la km. □	la 1000 loc.	la km. □	la 1000 loc.	la km. □	la 1000 loc.
Austria	5.7	70	32	347	16	173	9	96	16	171
Ungaria	7 2	113	21	332	9	147	25	401	23	362
Danemarca	12.5	188	47	714	28	421	23	338	37	563
Romînia	6.5	131	20	393	6	114	43	857	14	259
Bulgaria	5.1	123	21	504	5	110	73	174	4	91
Serbia	3.6	64	20	354	—	—	63	1140	18	322
Media generală pe km. și 1000 loc.	6.8	115	26.8	440	10.7	193	39.3	762	18.7	286.3

Proporțional, avem cu 61 capete de vite mari, cu 18 cai și cu 456 de oi mai multe decît vecina noastră Ungaria, la fiecare mie de locuitori. In schimb însă, Ungaria are, la fiecare mie de locuitori, cu 33 de vaci și cu 103 porci mai mult decît Romînia, iar Bulgaria are cu 111 vite cornute mari și cu 884 de oi mai multe, de fiecare mie de locuitori, decît țara noastră. In sfîrșit, sîntem inferiori și Serbiei, în ce privește numărul oilor și al porcilor.

Inființarea cooperativelor de lăptărie a avut ca efect imediat îmbunătățirea metodelor de industrializare a laptelui, micșorînd, în același timp, și spesele de producțiune a untului, brînzei, etc.

Unele gospodării mari daneze produceau deja mai demult unt și brînză, dar calitatea acestor produse ale economiei rurale lăsa mult de dorit, așa încît ele se vindeau cu greu și se plăteau puțin. Dar, chiar acele care erau de calitate mai bună nu să puteau vinde în străinătate (în Anglia, mai ales), decît sub firme și nume străine, care își aveau mai demult reputația stabilite pe piață.

Astfel fiind împrejurările, cooperativele de lăptărie erau chemate să producă, din acest punct de vedere, o adevărată revoluțiune în viața economică a Danemarcei. Ele au permis marei majorități a exploatațiunilor agricole, mari și mărunte, să-și valorizeze productele în mod remunerator, și împrejurarea aceasta a avut, mai ales asupra gospodăriilor țărănești, o influență din cele mai binefăcătoare. Se știe că, în Danemarca, pămîntul se află în mare parte în mînile țăranilor, în formă de proprietate mică și mijlocie. Următoarea tabelă statistică ne dă o icoană interesantă în privința formei proprietății daneze, în anul 1903, precum și în ce privește distribuțiunea producțiunii pe suprafețele deosebitelor exploatări agricole[1]).

Din tabloul acesta statistic vedem că, în 1903, erau în Danemarca 249,983 de exploatări agricole, care cuprindeau, împreună, o întindere de 3,608,418 hectare, revenind, în mijlociu, pe fiecare exploatare agricolă cîte 14,3 hectare.

Dacă grupăm acum toate aceste exploatări agricole în următoarele trei categorii diferite, și anume: 1) exploatări cu o întindere mai mică de 15 hectare, 2) exploatări cu o întindere dela 15 la 60 de hectare și 3) exploatările cu o întindere de peste 60 de hectare,—atunci contatăm că categoria întăia, care cuprinde, mai ales, mica proprietate țărănească, reprezintă 72,1% din numărul total al exploatărilor agricole și 16,8% din suprafața lor totală; categoria a doua, care cuprinde partea cea mai însemnată a proprietății țărănești, mare și mijlocie, reprezintă 24,4% din numărul total al exploatărilor *și 50,1%* din întreaga lor suprafață, iar categoria a treia, care cuprinde marea proprietate, reprezintă 3,5% din numărul exploatărilor și 33,1% din suprafața lor totală.

Țaranii danezi dețin, deci, exact două treimi din întinderea proprietății rurale a țării lor, iar rezultatele exploatării agricole a proprietăților țărănești sînt, proporțional, mult mai importante

1) Să se vadă tabela statistică de pe pagina următoare.

Forma proprietății rurale danize în anul 1903, precum și distribuțiunea producțiunii pe suprafețele deosebitelor exploatări agricole din Danemarca.

Mărimea exploatărilor, în hectare	Numărul exploatărilor agricole	Suprafața lor, în hectare	Numărul vacilor cu lapte	Laptele produs, în mii de funți	Numărul găinilor	Cantitatea ouălor vîndute, în funți	Numărul Porcilor	Numărul porcilor și purceilor tăiați pentru trebuințele casnice.
Numere absolute								
0 —0,6	68.380	9.510	3.443	19.040	648.412	6.068.646	35.691	27.000
0,6—5	65.222	166.750	112.827	631.117	1.254.436	13.126.694	178.453	250.000
5 —15	46.615	428.289	174.788	907.516	1.163.515	11.689.464	251.262	351.000
15—30	35.257	773.176	260.796	1.387.966	1.249.679	12.088.482	361.189	522.000
30—60	25.615	1.035.373	280.138	1.471.653	1.059.920	10.021.828	385.459	555.000
60—238	8.072	769.782	145.421	722.094	347.381	2.893.924	161.322	230.000
Peste 238	822	425.538	60.273	309.229	52.691	417.582	54.250	65.000
Total	249.983	3.608.418	1.037.686	5.448.615	5.776.034	56.306.620	1.427.626	2.000.000
Proporția la sută								
0 —0,6	27,4	0.3	0,3	0,3	11.2	10.8	2.5	1.4
0,6—5	26,1	4.6	10,9	11.6	21.7	23.3	12.5	12,5
5 —15	18,6	11.9	16,9	16.7	20.2	20.8	17.6	17.5
(0 —15)	(72,1)	(16.8)	(28.1)	(28.6)	(53.1)	(54.9)	(32.6)	(31.4)
15—30	14,1	21.4	25.1	25.5	21.6	21,5	25.3	26.1
30—60	10,3	28,7	27.0	27.0	18.4	17.8	27.0	27.8
(15—60)	(24,4)	(50,1)	(52.1)	(52.5)	(40.0)	(39.3)	(52 3)	(53.9)
60—238	3,2	21,3	14.0	13.3	6.0	5.1	11.3	11.4
Peste 238	0,3	11.8	5.8	5,6	0.9	0.7	3.8	3,3
(Peste 60)	(3,5)	(33,1)	(19,8)	(18.9)	(6.9)	(5.8)	(15.1)	(14.7)
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

decît acelea ale marei proprietăți, după cum se poate vedea din următoarea tabelă statistică:

Statistica producțiunii laptelui, ouălor și porcilor, pe hectarul exploatat.

Intinderea proprietăților, în hectare	lapte kilogr.	ouă kilogr.	Porci capete
De la 0— 0,5 hect.	550	176	1,6
„ „ 0,5— 5 „	1045	21,5	0,8
„ „ 5—15 „	585	7,5	0,5
„ „ 15—30 „	445	4,5	0,4
„ „ 30—60 „	395	2,5	0,3
„ „ 60—240 „	255	1—	0,2
„ „ 240 hect. în sus	200	0,25	0,1

Proprietarii din prima categorie dețin 28,1% din numărul total al vacilor cu lapte, care se găsesc în țară, peste 50% din numărul găinilor și cam o treime din numărul porcilor. Aceasta dovedește că mica proprietate produce, proporțional, mult mai mult decît marea proprietate.

Proprietatea mijlocie reprezintă circa 24,4% din numărul total al exploatărilor agricole și dispune de peste 50% din suprafața arabilă a țării. Această categorie deține cam 52% din numărul total al vacilor cu lapte, cam tot atîția porci și 2/5 din numărul găinilor.

In sfîrșit, marea proprietate reprezintă 3,5% din numărul total al exploatărilor și cuprinde cam o treime din suprafața exploatabilă. Pe proprietățile cuprinse în această categorie se găsiau 19,8% din numărul total al vacilor cu lapte, 6,9% din numărul găinilor și 15,1% din numărul porcilor. Reese de aici că atît în ce privește producțiunea, cît și în ce privește renta, proprietatea mică și mijlocie sînt în Danemarca superioare marei proprietăți. Este adevarat însă că proprietatea mică și mijlocie au ajuns în Danemarca la această stare înfloritoare pe urma lăptăriilor cooperative și mulțumită cooperativelor pentru desfacerea untului, a cărnii de porc și a ouălelor.

Mai innainte vreme, gospodăriile țărănești produceau un unt foarte rău condiționat, din cauza lipsei de metodă și de mijloace suficiente de fabricațiune. Din pricina aceasta, marfa găsia numai cu greu cumpărători și strica chiar bunul renume al untului produs în condițiuni mai bune pe fermele marei proprietăți. Numai mulțumită societăților cooperative de lăptărie au ajuns, mai tîrziu, și țăranii să producă un unt convenabil și rentabil. Este intere-

sant de ştiut, în această privinţă, cum a luat naştere prima lăptărie cooperativă:

In iarna anului 1881—82, s'au asociat cîţiva ţărani din comuna Hjedding, în Iutlanda vestică, în scopul de a-şi îmbunătăţi modul de valorizare al laptelui. Intenţia lor era de a găsi un lăptar priceput, care să meargă din curte în curte, pe la fiecare din ei, spre a instrui personalul însărcinat cu transformarea laptelui. Pe urmă, tot acel lăptar avea să stringă untul de pe la toţi asociaţii, să-l sorteze şi să îngrijească de vînzarea lui. Ei şi găsiră, în curînd, omul de care aveau nevoe în persoana unui anumit Stilling-Anderson, care îşi luă această sarcină. Acesta se convinse însă curînd că sistemul propus de ţărani nu era tocmai practic, deoarece el se temea că va întîmpina greutăţi la primirea, condiţionarea şi sortarea untului. Deaceia, el propuse ţăranilor ca să-i trimită laptele lui, spre a fabrica singur untul. Aceştia primiră cu condiţiunea ca asociaţiunea să înceapă cu un număr de cel puţin 400 de vaci. Trei sute de vaci se găsiră repede, iar Stilling-Anderson se hotărî ca să cumpere, pe contul lui, laptele dela alte o sută de vaci şi să intre şi el în asociaţie cu ţăranii. Astfel s'a născut prima lăptărie cooperativă, care, cu o sumă de 8000 de coroane daneze, îşi construi un local modest, prevăzindu-l cu instalaţiunile strict necesare. In vara anului 1882, lăptăria începu fabricarea untului.

Intreprinderea avu un succes extraordinar, şi doi ani abia dela înfiinţarea ei se înscriseseră în ea, ca asociaţii, o mulţime de ţărani din împrejurimi.

Tot în acelaşi an, s'au mai înfiinţat în vecinătate alte trei lăptării, bazate tot pe principiul cooperativ, şi care au lucrat în aceleaşi condiţiuni, ca lăptăria din Hjedding, adică cu maşini centrifuge pentru extragerea untului, şi cu obligaţiunea pentru membri de a'şi trimite regulat laptele dulce la lăptărie şi de a-l primi înnapoi, smîntînit, pe un preţ bagatel.

Mulţumită propagandei puternice a societăţilor de agricultură, care aveau demult în programul lor răspîndirea ideilor pentru înfiinţarea de lăptării cooperative, succesul celor dintăiu înfiinţate fu repede cunoscut pretutindeni în ţară, servind, astfel, de model la înfiinţarea altora. Numărul lor se înmulţi cu o repeziciune uimitoare, şi nu există nici un exemplu în istoria economică a altor popoare, care să poată fi pus alături de ce s'a făcut, în Danemarca, pe terenul cooperativelor de lăptărie, într'un timp aşa de scurt. O comparaţie în această privinţă există totuşi între noi şi Danemarca, în ce priveşte băncile noastre populare, care au luat, într'un timp iarăşi foarte scurt, o mare desvoltare.

Cincisprezece ani după înfiinţarea primei lăptării cooperative, adică la 1906, numărul lor era de 1,076, cu 157,500 de membri,—şi la finea anului 1907 numărul cooperativelor de lăptărie era de 1,087, cu 158,173 de participanţi.

Odată cu înmulţirea lăptăriilor cooperative s'a mărit şi cercul de activitate al fiecăruia dintre ele. In această privinţă, următoarele cifre, reprezentînd desvoltarea gradată a două lăptării din sudul şi nordul Iutlandei, ne pot servi de exemplu convingător:

Lăptăria din judeţul Ribe			Lăptăria din jud. Ringkjöbing		
Anul	Numărul cooperatorilor	Cantitatea de lapte lucrată, in k.	Anul	Numărul cooperatorilor	Cantitatea de lapte lucrată, în kilograme
1884	51	694,000	1887—88	149	650,000
1885	54	763,500	1888—89	156	1,491,000
1886	61	1,052,500	1889—90	157	1,509,500
1887	70	1,334,500	1890—91	158	1,561,500
1888	89	1,366,000	1891—92	161	1,404,500
1889	102	1,574,000	1892—93	191	1,559,000
1890	127	1,594,000	1893—94	228	1,722,000
1891	135	1,636,000	1894—95	237	2,241,500
1892	140	1,827,500	1895—96	247	2,344,000
1893	147	2,043,500	1896—97	270	2,581,500
1894	148	2,178,500	1897—98	294	3,094,500
1895	152	2,150,000	1898—99	318	3,754,500
1896	155	2,507,500	1899—900	323	3.926,000
1897	176	2,850,000	1900—901	330	4,066,000
1898	196	2,911,500	—	—	—
1899	205	2,911,000	—	—	—
1900	214	3,070,500	—	—	—
1901	226	3,406,000	—	—	—
1902	—	3,859,500	—	—	—
1903	—	3,924,500	—	—	—
1904	—	3,741,500	—	—	—

Un fapt important în desvoltarea lăptăriilor cooperative daneze trebue reţinut, anume: e bine să ştim că cele dintăiu lăptării şi-au început activitatea cu cea mai mare precauţiune, necheltuind decît strictul necesar pentru instalaţiunile lor, care la început erau cu totul modeste şi constau dintr'un mic motor, dintr'o maşină centrifugă pentru extragerea untului, dintr'un vas pentru unt, dintr'un cîntar zecimal şi dintr'o pompă. Pe lîngă acestea, mai era locuinţa lăptarului, foarte modestă şi instalată sub acelaşi acoperemînt cu clădirea lăptăriei.

Inceputul acesta modest, cu cheltueli puţine, a avut un rezultat foarte bun, prin faptul că a permis cooperativelor de lăptărie să reziste cu succes anumitor greutăţi, inerente oricărui început, pentruca mai tîrziu să ia un avînt cu atît mai mare,— pe cînd fabricile de unt şi brînză, înfiinţate tot cam pe-atunci, în Olanda, cu un mare lux în instalaţii şi clădiri, au făcut fiasco chiar dela început, prin exagerarea cheltuelilor.

După economistul danez Krurup, citat de dr. Brinkmann, în

interesanta sa carte asupra agriculturii in Danemarca (bazată pe ultimele statistici—care mi-au servit in parte și mie), capitalul investit in lăptării (instalații și construcții) se prezintă, in diferitele părți ale țării, in modul următor:

			po cap de vacă
1) In Iutlanda sudvestică	16.248 cor. de lăptărie	sau	25.5 cor.
2) „ „ nordică	17.454 „ „ „	„	29.5 „
3) „ „ sudestică	20.000 „ „ „	„	32.7 „
4) „ Insulele Füne	18.510 „ „ „	„	33.— „
5) „ Insula Seelanda	20.666 „ „ „	„	28.4 „

După cum vom vedea mai jos, capitalul investit in cele două lăptării cooperative, Lundby și Jorulvese, vizitate de mine, reprezintă, in mijlociu, o sumă mai mare de 30.000 coroane.

In intreaga Danemarcă, capitalurile investite in lăptăriile cooperative reprezintă circa 30 de coroane pe cap de vacă.

Cele 1087 de lăptării cooperative, cite erau in Danemarca la finea anului 1907, aveau, in total, 158,173 de membri. După ultima statistică, exista in Danemarca, in 1903, un număr de 178,469 de exploatări agricole, cu vaci de lapte. Din aceste exploatări, circa 90% fac parte din lăptăriile cooperative.

Dar ceia ce este cu deosebire important in această dezvoltare a lăptăriilor cooperative, este faptul că gospodăriile țărănești, până la cele mai mici, fac parte din cooperativele de lăptărie. Instituția cooperativelor de lăptărie in Danemarca nu este numai o instituțiune a clasei mijlocii dela țară, ci ea atras in sinul ei și pe micul proprietar și chiar pe muncitorul agricol. Instituția lăptăriilor cooperative este in Danemarca o instituție socială de cea mai mare insemnătate.

In activitatea lăptăriilor cooperative joacă un rol important numărul vacilor cu lapte, care participă la cooperative, precum și cantitatea de lapte ce o produc aceste vaci. După calcule făcute și controlate in diferitele părți ale țării, s'a constatat că o vacă daneză produce anual, in termen mediu, cam 2600 kgr. de lapte, sau zilnic, in mijlociu, 7 kg.

Avind apoi in vedere că, pentru obținerea unui kilogram de unt, se intrebuințează in Danemarca, in termen mijlociu, 28 kgr. de lapte dulce, avem, prin urmare, ceva peste 3½ kgr. de unt la suta de kilograme de lapte, ceia ce reprezintă anual, pentru o vacă, 93 de kilograme de unt.

Productivitatea laptelui la vacile daneze stă nu numai in raport cu rasa vacilor, ci și cu clima țării. Rasa cea mai răspindită de vaci in Danemarca este rasa de Iutlanda (vaci roșii și mari), selecționată și mult ameliorată. Străbătind insula Seelanda in cruciș și curmeziș, am văzut o mulțime din aceste vaci păscind priponite in livezile cu pășuni, bogate și suculente, cum se văd pretutindeni in Danemarca, din cauza umezelii climei.

Dacă vacile noastre romînești nu se pot compara cu cele daneze, in privința cantității de lapte ce o produc, in schimb laptele vacilor noastre conține un procent mai mare de unt, decit laptele vacilor străine, compensind in modul acesta, măcar in parte cantitatea mai mică de lapte pe care o dau.

Se poate spune că 90% din cantitatea de lapte, care se produce in Danemarca este valorizat prin mijlocirea lăptăriilor cooperative. Restul de 10% aparține unor societăți pe acțiuni și marilor proprietari, care și aceștia, la rindul lor, sint de cele mai multe ori constituiți in societăți pe acțiuni, pentru valorizarea laptelui.

Toate lăptăriile cooperative din Danemarca sint asociațiuni, care se ocupă numai cu fabricarea untului și a brinzei din laptele dulce ce se aduce de către asociați. Nici una din aceste cooperative nu se ocupă cu creșterea și ingrijirea vacilor, căci nici cooperativele nu posedă vaci Cu creșterea și ingrijirea vacilor se ocupă fiecare asociat in parte, la ferma lui.

Scopul lăptăriilor cooperative este de a asigura membrilor cea mai remunerătoare intrebuințare a laptelui, și scopul acesta este atins prin producerea, in asociațiune, a untului și brinzei de cea mai bună calitate, precum și printr'o intrebuințare rațională a laptelui smintinit și a zărului, provenit din spălarea untului,—pe care lăptăriile il innapoiază asociaților, unele in mod gratuit, altele in schimbul unui preț bagatel, după cum a fost ințelegerea statutară.

Lăptăriile cooperative sint intemeiate, in general, pe timp de 10 sau 15 ani, care se stabilește prin statute și in care interval asociații se obligă—chiar prin statute—a preda lăptăriei cooperative, in care s'au inscris, tot laptele ce-l produc.

Afară de laptele ce-l intrebuințează pentru hrana casei, nici un asociat n'are dreptul să vindă nici lapte dulce, nici unt, nici brinză,—ci tot laptele dulce trebue să-l ducă, zilnic și in intregime, la lăptăria cooperativă. Numai moartea sau trecerea proprietății sale in alte mîni, prin vinzare sau donațiune, stinge obligațiunea de mai sus.

Termenul de 10 sau de 15 ani a expirat actualmente pentru cele mai multe societăți cooperative de lăptărie, și, cu toate acestea, toate s'au obligat din nou, prin acte in regulă, de a continua alți 10 sau 15 ani. Aceasta este dovada cea mai bună despre prosperitatea acestor asociațiuni.

Capitalul de instalațiuni și de exploatare și'l procură lăptăriile cooperative pe cale de imprumuturi, pentru care garantează toți asociații, in mod solidar și proporțional cu numărul vacilor, cu care s'au inscris in societate.

Lăptăriile cooperative daneze sint administrate de un comitet și de adunările generale, pe cite doi ani. Comitetul alege din sinul său pe președinte, convoacă adunările generale și numește pe casier și pe contabil. Toți aceștia fac serviciul gratuit, afară de cel din urmă, care este plătit. Comitetul are dreptul să controleze orișicind producțiunea și modul cum se manipulează

laptele de către membri,—aceasta în vederea că atît una, cît și cealaltă, să se facă în cele mai bune condițiuni.

Adunările generale au loc odată sau de două ori pe an. Fiecare membru are un singur vot, și deciziunile luate cu o simplă majoritate au putere de lege, *căci adeseori statutele multor lăptării prevăd că, în contra hotărîrilor adunărilor generale, nu se poate apela la nici o instanță judiciară, și această dispozițiune a fost chiar recunoscută printr'o hotărîre a Curții de Casație daneze.*

Conducerea exploatării lăptăriilor o au administratorii, sau maeștrii lăptari numiți de comitet, care, la rîndul lor, numesc restul personalului ajutător.

Personalul lăptăriilor cooperative este recrutat printre absolvenții unor școli speciale de lăptărie, sau dintre absolvenții școlilor de agricultură, cu secții pentru lăptării.

Transportul laptelui dela fermele asociaților la lăptărie se face pe spesele cooperativelor, care, în general, angajază în acest scop un antreprenor cărăuș, căci lăptăriile cooperative numai arareori țin ele singure cai și căruțe pentru aceasta.

Laptele se plătește după greutate, sau după procentul de unt pe care-l conține. Acest din urmă sistem prinde din ce în ce tot mai mult teren.

Spesele împreunate cu administrația lăptăriilor se acopăr dintr'un fond special, constituit din rețineri de 1½ pînă la 2 oere din prețul fiecărui kilogram de lapte dulce. Dacă, după scăderea tuturor cheltuelilor, mai rămîne din acest fond ceva disponibil, atunci acel rest se împarte, la finea anului,—între asociați, sub titlul de excedent, și proporțional cu cantitatea de lapte, pe care fiecare asociat a predat-o lăptăriei.

Cele mai multe lăptării cooperative (cam 52%) numără între 100 și 200 de membri. Cam 30% sînt lăptării cu mai puțin de 100 de membri, iar restul de circa 18%, sînt cu peste 200 membri, fiecare.

Importanța unei lăptării cooperative constă în cantitatea de lapte, pe care o transformă anual. Actualmente, lăptăriile cooperative daneze primesc, împreună, peste două miliarde și trei sute de milioane kgr. de lapte dulce, anual, spre a fabrica din el unt și brînză.

Cheltuelile de exploatare pe miia de kilograme de lapte au fost, la diversele lăptării cooperative daneze, de 4,45 cor. în 1901, de 4,20 cor. în 1902, de 4,12 cor. în 1903, și de 4,11 cor. în 1904.

Pentru laptele predat lăptăriilor s'a luat de către asociați, în 1901—65,76 cor. daneze pe mia de kilograme, în 1902,—62,70 cor., în 1903—64,64 cor. și în 1904—62,70, cor., ceia ce ar reveni, în bani d'ai noștri și pe kilogram: în 1901—9,5 bani, în 1902—8,8 bani, în 1903—9,3 bani și în 1904—8,8 bani. Trebue să ținem însă samă de faptul că toți asociații de care este vorba

aici, și-au primit înnapoi, în mod gratuit, laptele smîntînit, pe care l-au întrebuințat apoi la creșterea și îngrășarea porcilor.

Este foarte interesantă gruparea lăptăriilor daneze după cantitatea de lapte, pe care o transformă anual.

Dăm, în această privință, următoarea statistică, din 1904:

Cantitatea de lapte dulce, transformată anual.	Cîte % din numărul lăptăriilor au prelucrat-o.
Până la 500.000 kgr.	2.6%
Dela 500.000 kgr. până la 1.000.000 kgr.	9.1%
„ 1.000.000 „ „ „ 2.000.000 „	38.8%
„ 2.000.000 „ „ „ 3.000.000 „	30.9%
„ 3.000.000 „ „ „ 4.000.000 „	13.4%
„ 4.000.000 „ „ „ 5.000.000 „	3.1%
„ 5.000.000 „ în sus	2.1%
	100

Cu cît o exploatare este mai mare, cu atît spesele de producțiune sînt mai mici și viceversa.

Următoarea statistică ne convinge despre aceasta:

Spesele de exploatare în oere*) pe 1000 kg. de lapte prelucrat.

ANUL	Lăptăriile cu peste 3 mil. kgr. de lapte.			Lăptăriile cu 2—3 mil. kgr. de lapte.			Lăptăriile cu 1—2 mil. kgr. de lapte.			Lăptăriile cu un mil. kgr. de lapte și mai puțin.		
	Numărul lăptăriilor	Spesele de producțiune	Spesele de transport	Numărul lăptăriilor	Spesele de producțiune	Spesele de transport	Numărul lăptăriilor	Spesele de producțiune	Spesele de transport	Numărul lăptăriilor	Spesele de producțiune	Spesele de transport
1899	105	469,8	—	—	—	—	108	570,1	—	21	624,2	—
1900	130	501	—	—	—	—	129	573,2	—	31	615,8	—
1901	138	472,6	—	—	—	—	134	554,4	—	27	609	—
1902	184	452,6	—	—	—	—	137	526	—	25	586,8	—
1903	96	422	288	137	468	226	158	508	270	19	576	238
1904	106	409,6	302	166	441,6	271,2	139	523,4	316,6	27	618	333,2

Odată cu ridicarea cantitativă și calitativă a producțiunii untului, grație lăptăriilor cooperative, exportul acestui produs a luat în Danemarca un avînt considerabil. Aproape întreaga cantitate de unt danez se exportă în Englitera, mulțumită, mai ales, următoarelor împrejurări:

1) Untul danez este azi căutat și apreciat pe piețele en-

*) O coroană daneză=100 oere și în bani de-ai noștri, lei 1.40.

(Anexa A)

Importul de unt al Angliei dela 1896—1905.

Numele țărilor de unde importă	1896 Cwts.	1897 Cwts.	1898 Cwts.	1899 Cwts.	1900 Cwts.	1901 Cwts.	1902 Cwts.	1903 Cwts.	1904 Cwts.	1905 Cwts.
1. Danemarca	1.228.784	1.334.726	1.465.030	1.430.052	1.486.342	1.597.186	1.703.032	1.771.654	1.708.619	1.630.363
2. Germania	107.825	51.761	41.231	36.953	36.042	26.983	26.418	12.506	4.080	5.372
3. Olanda	234.469	278.631	269.324	284.810	282.805	298.912	393.261	343.725	252.262	219.827
4. Belgia	38.139	28.962	36.384	62.033	78.769	78.341	80.636	76.592	65.191	53.252
5. Franța	467.602	448.128	416.821	353.942	322.048	311.601	414.141	454.088	371.061	348.442
6. Finlanda	124.580	157.532	142.282	116.388	114.548	115.971	128.341	142.147	183.707	224.500
7. Rusia	27.525	42.732	38 051	22.550	95.190	262.481	360.750	342.181	221.010	236.640
8. Suedia	323.829	299.214	294.962	245.599	196.041	180.212	191.591	212.232	206.791	188.209
9. Norvegia	17.005	26.638	27.138	30.965	26.085	26.341	26.266	23.197	28.475	31.773
10. Victoria	154.865	169.075	124.223	211.744	264.603	186.141	62 819	98.177	255.716	227.574
11. Queensland	455	1.280	6.988	1.684	1.910	53	20	786	59.475	54.188
12 Australia sudică	1.588	163	1.602	7.307	5.538	2.371	227	1.796	10.203	9.040
13. Noul sud Wales	7.777	23.835	34.391	43.561	81.436	59.597	17.621	20.371	159.622	168.531
14. Noua Zelanda	56.370	76.522	69.949	111.639	163.871	167.343	157.933	249.879	294.982	300.418
15. Canada	88.357	109.402	156.865	250.083	138.373	215.588	285.765	185.464	268.607	292.117
16. Statele-Unite	141.553	156.196	66.712	159.137	56.046	150.126	54.458	42.405	68.754	84.874
17. Argentina	15.763	14.536	14.729	20.042	28.095	22.787	69.336	80.491	80.159	77.013
18. Alte țări	1.461	468	2.410	1.362	834	776	1.502	2.993	2 291	7.899
Total	3.037.947	3.217.801	3.209.092	3.389.851	3.378.516	3.702.810	3.974.177	4.060.684	4.241.005	4.160.102

gleze, în urma calității sale superioare. El trece, cu drept cuvînt, ca cel mai bun printre unturile ce se importă în Marea Britanie.

2) Danemarca este avantajată, în această privință, prin apropierea ei de Englitera.

3) Exportul untului danez în Anglia este favorizat prin numeroasele servicii directe de navigațiune dintre aceste două țări și grație și numeroasei flote comerciale a Danemarcei, care numără cîteva mii de vase.

Toate aceste împrejurări, precum și severitatea, cu care se controlează în Danemarca calitatea acestui articol, cași aceia a altor produse de-ale economiei rurale, ca: ouăle, carnea, etc.,—înainte de-a fi exportate,—au contribuit să cîștige untului danez încrederea clientelei, asigurîndu-i un loc excepțional de favorabil pe piețele englezești. Și nu este lucru indiferent pentru o țară, care produce articole de export, de a-și asigura încrederea și simpatia unei piețe comerciale, ca cea englezească, care are, după cum știm, o putere de consumațiune atît de considerabilă.

Peste 90% din toată producțiunea de unt a Danemarcei se duce în Englitera. În 20 de ani exportul untului danez în Anglia a crescut de la 400,556 cwts (hundredweights à 50 kgr.), cît era acest export în 1886, la 1.630.363 cwts., cît a fost la 1905,—adică cu peste 400%. Aproape jumătate din tot untul importat în Anglia este unt danez.

O statistică, în această privință nu este, fără interes. O dăm aici (sub anexa A) ca cu atît mai mult să reiasă, și din ea, starea înfloritoare în care se găsește Danemarca, pe terenul economiei rurale[1].

Cetitorii doritori a aprofunda subiectul, vor putea să consulte, cu folos, rapoartele comerciale ale autorului, publicate sub auspiciile Ministerului de Industrie și Comerț, în care se descriu, mai amănunțit, cîteva lăptării și gospodării țărănești din Danemarca, cercetate la fața locului.

George Moroianu.

1) Să se vadă tabela statistică—Anexa A—de pe pagina anterioară.

Moartea şi nenorocitul.

*(Fabulă de La Fontaine.—Traducere liberă *).*

Un tăetor de lemne venea dela pădure;
Şi, sub povara vîrstei ş'a vreascurilor, biet,
Incovoiat de spate, gemînd, păşea încet,
S'ajungă în coliba-i 'naintea serei sure.
Dar, prididit de-atîtea strădanii şi durere,
El sarcina'şi asvîrle în drum, şi se gîndi:
De cînd pămîntul ăsta şi soarele 'l zări,
Avut-a el vr'odată o clipă de plăcere?
E altul mai calic ca el?
Adesea n'are pîine, odihnă niciodată;
Nevasta şi copiii, şi biruri şi armată,
Un creditor în veci rebel...
Chemă deci Moartea. Moartea sosi grăbit şi'ntreabă:
— De ce mă chemi, creştine? Cu mine ce ai treabă?
— Eu te-am chemat?!.. Aşa e... uitasem... Mai nimic:
Ajută-mi iar povara în circă s'o ridic!

Mormîntul lecueşte toate;
Dar unde-om sta, să nu crîcnim,
Să suferim pe cît se poate,—
Mai bine decît să murim!

George Ranetti.

*) Dintr' un volum de traduceri din La Fontaine, care va apărea în curînd.

Clasificări Literare.

— Epopea este o creaţiune a rasei germanice —

Innainte de a studia curentul *romantic* al literaturii veacurilor de mijloc, vom încerca să stabilim o generalizare, care se va arăta fecundă în cercetările noastre de mai tîrziu şi care pentru sinteza noastră finală, este de o hotărîtoare însemnătate: e vorba să dovedim că epopea eroică, pe care am numit-o clasică, este o creaţiune specifică a rasei germanice.

Pentru poezia eroică anonimă, elaborată în primele veacuri ale evului mediu,—*Cid*, în secolul al unsprezecelea,—nu ştim să fi întrebuinţat cineva termenul de „clasic"; de obiceiu, întreaga literatură medievală e considerată ca romantică. Şi cum pentru îndreptăţirea caracterizării noastre, nu ne putem încă folosi de formula ce urmărim a întemeia, ne vom sprijini pe o analogie: cu poemele omerice, în de obşte recunoscute ca prototipul clasicismului, epopeele eroice medievale se aseamănă în toate privinţele; se aseamănă prin originea lor, prin felul de elaborare, prin simplicitatea stilului, şi prin întreaga înţelegere a vieţii, caracteristică unei aristocraţii răsboinice şi neînfrînate. Cîte odată asemănarea e chiar isbitoare: multe scene din *Gudrun* îţi amintesc Odysea,[1]) şi această epopee a şi fost numită „Odysea germană".

1). Gudrun, fiica regelui Frizonilor, a fost răpită, împreună cu toate femeile ei, de Hartmut, prinţul Normandiei, şi fiindcă se opune, timp de treisprezece ani, a-i deveni soţie, Gerlint, mama prinţului, o sileşte la muncile cele mai grele şi-o ţine ca pe-o slugă. Intr'o zi friguroasă de Martie,—zăpada căzuse peste noapte, deşi păsările încercau primele lor cînturi,—Gudrun şi tovarăşa ei, Hildeburc, sînt ca de obicei trimise de Gerlint să spele vestmintele pe ţărmul mării. Cu picioarele goale umblau pe pămîntul îngheţat, —zădarnic ceruseră încălţăminte crudei regine—, şi tremurau de frig în cămăşile lor ude, pe cînd vîntul de Martie le flutura părul despletit... Deodată zăresc doi bărbaţi, venind spre ţărm într'o barcă: era Ortwin, fratele nefericitei Gudrun, şi Herwig, logodnicul ei, regele Seelandei,—urmaţi la mare depărtare de o armată de 60.000 de eroi. Fecioarele fug ruşinate, dar bărbaţii sar din barcă şi le cheamă înnapoi. Ortwin întreabă de domnitorul ţării, pe cînd Herwig priveşte mereu pe Gudrun, care-i aminteşte de logodnica lui,—şi suspină. Apoi întreabă şi dînsul de fiica regelui Fri-

Dar nu numai epopeele eroice medievale, ci de fapt orice epopee eroică este clasică; sau mai exact: orice adevărată epopee, este eroică şi clasică în acelaşi timp.

I se dă în deobşte acestui gen literar, după a noastră părere, o definiţiune prea largă, după care *Ramayana* şi *Mahabharata*, *Schah-Nameh*, poema chaldeană a lui *Izdubar*, biblia, legenda bretonă a lui *Arthur*, *Paradisul perdut*, *Divina comedie*,—toate ar fi epopei. In această generală accepţiune a cuvintului, am vorbit şi noi în articolul trecut, de epopea eroică, pe care am numit-o clasică, şi de epopea lirică şi cavalerească, pe care am numit-o romantică. Dar a admite o *epopee lirică*, nu însamnă oare o răsturna însă-şi vechea şi sănătoasă împărţire a literaturii în genuri, după care genul epic este tocmai opus celui liric? In poezia lirică vedem sentimentele poetului, *originala* oglindire a vieţii în sufletul său turburat de emoţiuni plăcute sau dureroase; în poezia epică ni se povestesc fapte eroice în cadrul unor tablouri largi de moravuri statornice şi sentimente veşnic omeneşti. Una e *subiectivă*; cealaltă, cît mai *obiectivă*. Iar epopea naţională, este tocmai prototipul poeziei epice: fiind o creaţiune spontană a tuturor—în deosebi a clasei aristrocratice [2])—ea exprimă credinţele tuturor, zugrăveşte moravurile vremii, şi este oglinda civilizaţiei unei epoci.

Să cercetăm mai de aproape condiţiunile sociale priincioase naşterei unei epopei naţionale.

S'au găsit şi epopei în adevăr populare, adică ţărăneşti, cum e *Kalevala* finlandeză, sau cum sînt *Bylinele* ruseşti: ele însă nu au unitate, ci sînt numai nişte culegeri de legende împrăştiate, cu caracter mai mult liric şi didactic decît adevărat epic.

Toate acele opere literare anonime, însă, care merită cu adevărat numele de epopei, sînt o creaţiune a clasei aristocratice. Cum ziceam în articolul trecut, numai şefii puteau îmbrăţişa evenimentele istorice în toată întinderea lor; numai la ospeţele şefilor, cîntăreţii—adesea şefi războinici şi dînşii—desfătau pe convivi prin povestirea faptelor glorioase ale neamului, căci numai o aristocraţie războinică, avînd timp şi înclinări artistice, poate încuraja clasa cîntăreţilor—aezi, scalzi, barzi, harpişti—care elaborează cu încetul legendele istorice şi tradiţiile religioase ale poporului, mai întăi sub formă de balade singuratice, apoi,—prin-

sonilor. A murit de jale—răspunde Gudrun. Lacrămi izvorăsc din ochii bărbaţilor; cînd însă Herwig arată inelul de logodnă, mîndra fecioară îi spune zîmbind: „cunosc foarte bine inelul, a fost al meu altădata; priveşte acum şi pe acesta, pe care odinioară mi l-a trimis iubitul, pe cînd cunoşteam încă bucuria în ţara tatălui meu". Herwig o îmbrăţişează, şi-i vesteşte scăparea. Veselă şi mînioasă aruncă Gudrun pînza în apă: „un rege a ţinut-o în braţele lui, şi e acum prea nobilă ca să mai spele veşmintele Gerlindei..."

Scene frumoase ca acestea, sînt multe în epopea *Gudrun*, înriurită de altfel şi de cavalerismul medieval.

2) In frivolitatea zeilor omerici, s'ar oglindi neînfrînarea aristocraţiei elenice, iar religiunea mai serioasă a lui Hesiod, ar corespunde credinţelor poporului.

tr'o combinare progresivă şi naturală,—în opere din ce în ce mai mari,—pînă la acea unitate definitivă ce se creiază prin gruparea întregului material în jurul unui eveniment istoric de o neobişnuită însemnătate. Dacă de pildă Romanii, din ale lor frumoase legende redate de istoricul Titu Liviu, n'au ajuns să creeze o epopee naţională, pricina trebue căutată în faptul că ei n'au format dela început o aristocraţie răsboinică parazitară, ci un popor de ţărani agricultori [3]). Zic: la început, fiindcă numai vrîsta tinereţii unui popor este favorabilă epopeii; mai tîrziu, desvoltarea reflexiunii slăbeşte credinţa adîncă în mituri şi legende, introduce în naraţiune intenţiuni didactice, şi micşurează însemnătatea pe care naturile primordiale o dau fiecărui amănunt al vieţii; iar rafinarea nervilor şi desvoltarea impresionabilităţii, înlocuesc sentimentul calm şi viril, simplitatea firească şi naivă, cu sensibilitatea lirismului şi artificiile imaginaţiunii—într'un cuvînt, *obiectivitatea* se turbură în folosul *subiectivităţii*. Istoria literaturii universale ne şi arată, că la popoarele cele mai deosebite—la Eleni, la Germani, la Franceji—stingerea poeziei epice e urmată de apariţiunea lirismului şi a literaturii didactice. De aceia credem că nu vom greşi, de vom considera ca epopei adevărate numai pe cele naţionale anonime, sau pe cele care's foarte aproape încă de creaţiunile anonime. *Eneida*, geniala poemă a lui Virgil, ar fi dar o foarte reuşită imitaţiune a epopeii, nu însă o epopee adevărată, fiind prea mult pătrunsă de intenţiuni reflectate, şi mai ales, de o pasionată sensibilitate lirică.

3) „Romanii au fost unul din puţinele popoare care n'au supus, în locul lor de aşezare, o rasă inferioară şi mai veche. De au găsit o altă rasă, au stirpit-o, ori s'au contopit cu dînsa. A lipsit dar, la început, Romei, o clasă domnitoare de cavaleri trăind din muncă neliberă, precum a lipsit şi neguţătorul străin care stoarce ţara. Romanul era ţăran; el lucra la cîmp şi acasă cu toată familia lui, dar fără argaţi sau cu foarte puţini argaţi. Aşa se ridică un neam ţărănesc aspru, mărginit dar viguros, care ştia să ţie la drum şi să lupte, dar mai ştia să are şi să samene, cum nici odată n'au ştiut cavalerii spartani, satrapii asiatici şi mercenarii neguţătorului punic, etrusc şi grec. Cum spune Mommsen în nemuritoarea sa operă: „Multe popoare au învins şi cucerit ca Romanii; dar nici unul nu şi-a însuşit cu sudoarea feţii solul dobîndit, cucerind pentru a doua oară cu plugul, pămîntul cîştigat cu lancea. Ceiace războiul cîştigă, războiul poate răpi; nu tot aşa este cucerirea pe care o face plugul: dacă Romanii au perdut multe bătălii, dar mai niciodată n'au cedat pămînt roman, pricina trebue căutată în dragostea statornică a ţăranului pentru ogorul său". De fapt, epoca de uriaşă desfăşurare de puteri a Romei, coincide cu ridicarea socială a ţărănimii romane... O nobleţă de patrici s'a născut ce-i drept, în opunere cu plebea de străini; dar era o adevărată nobleţă de ţărani, al cărei cel mai înalt principiu consta în păstrarea averii, şi care despreţuia lucruri aşa de nefolositoare ca teatru, artă, ştiinţă şi jocuri cavalereşti". Cititorul îşi va aminti de sigur de ţărănimea—desrobită de revoluţia franceză—care a format armatele triumfătoare ale lui Napoleon, de răzeşii lui Ştefan, etc. Cum zice autorul pe care-l citez: *Roma a dat lumii primul exemplu de urieşa energie care, economiceşte şi politiceşte, dormitează în munca liberă*".—Fr. Herz. „Moderne Rassentheorien", Viena 1904.

Această poemă—cu iubirea aprinsă a Didonei—a şi fost în evul mediu una din temele favorite ale romanticilor trouveri şi minnesingeri. Iar de *Comedia divină* a lui Dante, ce să mai spunem? Este o poemă scolastică, şi subiectivă în cel mai înnalt grad, de un lirism exaltat, de o pasiune concentrată, creaţiunea răzbunării legitime a unui geniu persecutat, care în figura sa, ca şi în scrisul său, trădează sensibilitatea vibrantă, imaginaţiunea sombră şi fanatismul curat iberic al strămoşilor săi Etrusci. Ce poate fi mai departe de naivitatea epică decît scolastica medievală? Adevărata epopee rămîne pentru noi aceia care-i anonimă, eroică şi clasică, în acelaşi timp.

* * *

Pentru a dovedi că *această* epopee este o creaţiune specifică a rasei germanice, va fi de ajuns să refacem pe temelii fiziologice şi să adaptăm noilor concepţiuni ale Antropologiei şi Etnografiei, vechea teorie popularizată de Renan, că rasa semitică nu are aptitudini epice.

Pe vremea lui Renan, rasa albă caucaziană se împărţia încă în Arieni şi Semiţi; şi ca atîţea alţi scriitori din veacul al nouăsprezecelea, acest original gînditor nu înceta de a pune în contrast subiectivitatea Semitului, caracterul liric, fantastic, sau didactic al literaturii arabe, egiptene, ebraice şi sumero-chaldeiane, cu obiectivitatea „indoeuropeană", cu plasticitatea şi naturalismul poemelor omerice şi al vedelor primitive. De cînd filologia germană crezuse că a descoperit izvorul tuturor limbilor europene,—a limbilor celte, latine, elene, germane şi slave,—în vechea limbă sanscrită [4], cît entusiasm nu s'a cheltuit şi cîte volume nu s'au scris, asupra „moravurilor simple, libere şi sănătoase", asupra „imaginaţiei delicate, plastice şi neobişnuit de fecunde", a „Arianului" primitiv, aşa cum ne apare el în bătrîna literatură indiană!.. „Niciodată natura exterioară n'a întîlnit o gîndire aşa de mlădioasă, pentru a se oglindi într'însa cu nesecata varietate a arătărilor sale [5]"—zice Taine, comentînd cartea unui erudit german asupra literaturii indiene.

De vre-o treizeci de ani încoace însă, cercetările antropologice au dovedit că rasa albă nu se împarte în Arieni şi Semiţi, cum se credea, ci cu mult mai simplu, în blonzi şi bruni,—ceia ce azi—o spunem cu riscul de a cădea în păcatul detractorilor lui Columb—ne pare aşa de limpede, aşa de evident!.. Te întrebi cum s'a putut vreodată admite ca Europeanul meridional,

4) S'a dovedit că limba greacă, limba latină veche şi mai ales limba *lithuaniană*, sînt mai aproape de limba arică primitivă decît sanscrita; *vedele* sînt opere savante, posterioare anului 1000 a. Ch. şi redactate în secolul al treilea de Ch.—A. Fouillé, op. cit.

5) H. Taine „Nouveaux essais de critique"—„Le Bouddhism".

de pildă Spaniolul sau Napolitanul: mic de stat, brun, cu părul creţ sau buclat, cu nasul aquilin, cu ochii în formă de migdală, şi cu temperamentul pasionat,—să fie de aceiaşi rasă, nu cu Arabul,—de care ca fizic se deosebeşte aşa de puţin,—ci cu Europeanul de nord, de pildă cu Suedezul: înnalt, blond, cu părul lins, cu ochi albaştri, cu nasul drept, cu faţa rozalbă şi cu temperamentul flegmatic!.. Presupunerea că aceste deosebiri ar fi rezultatul înrîuririlor climaterice în timp de cîteva mii de ani, contrazice nenumărate fapte elementare şi nu merită a fi discutată...

S'a ajuns apoi la încheerea că limba arică este de fapt limba rasei germanice, care din patria ei de origine—Europa, cu absolută siguranţă, şi mai mult de cît probabil: Rusia—începîndu-şi migraţiunile prin secolul al cinsprezecelea înnainte de era noastră, a cucerit pe rînd Galia, Italia, Grecia [6]), apoi, spre răsărit, Iranul şi India, impunînd pretutindenea limba ei raselor autohtone, dar şi absorbindu se într'însele cu timpul.

Ce fel erau aceste rase?

Cu vre-o mie de ani mai înnainte, pe la sfîrşitul epocei de piatră şlefuită, pe cînd Europa era locuită la nord şi nord-est de rasa blondă, *homo europaeus*, iar la sud, în centru şi la vest, incluziv Anglia şi Irlanda, de rasa mediteraniană sau iberică, *homo mediterraneus*,—de care popoarele semitice din vechime se depărtaseră puţin, printr'un amestec cu alte elemente,—năvălise din Asia în continentul nostru prin Caucaz, o a treia rasă, care, după cum ne arată descendenţa ei de astăzi, avea următoarele caractere: era brună, mică de statură, cu corpul îndesat, cu membrele groase, cu gîtul scurt, cu capul mare şi rotund [7]), cu părul negru şi lins, cu ochii mici şi negrii, cu nasul mic şi drept,—şi care rasă, e greu de admis să nu fi fost turanică,—mai exact, un amestec al rasei mediteraniane cu sînge mongol,—ca Hetiţii, pe care i-au găsit şi absorbit Evreii în Palestina, sau ca Sumero-Accazii supuşi de Chaldeeni.

Venind din Asia anterioară, din acele regiuni în care şi astăzi rătăcesc Turcomanii şi care se învecinează la apus cu Arabia şi la răsărit cu întinsele stepe considerate ca regiunea de origine a rasei mongolice,—brachicefalii neolitici au ocupat sudul Rusiei, Dacia, nordul peninsulei Balcanice, sudul Germaniei, nordul Italiei, Galia, nordul Spaniei, Anglia, Irlanda şi Norvegia, evitînd, în genere, pe de o parte regiunea de origine a rasei germanice, iar pe de altă parte regiunile prea călduroase, ca Spania, sudul Italiei şi Grecia, şi preferind cu deosebire locurile muntoase, pe care le ocupă şi astăzi,—din care pricină antropologii i-au şi numit *homo alpinus*.

Mai tîrziu, rasa germanică s'a revărsat, cum am spus, asupra Europei de mijloc, de apus şi de miazăzi, a cucerit pretu-

6) De unde a încercat să cuprindă şi Egiptul dar a fost respinsă.

7) Brachicefală, pe cînd Germanul şi Mediteranianul sînt dolicocefali, adică au capul lungăreţ.

tindenea pe *homo alpinus*—care la rîndul lui cucerise mai înainte pe *homo mediterraneus*,—și astfel cele trei rase s'au amestecat în proporțiuni diferite, dar în așa fel că cu toate migrațiunile ce-au mai urmat, în Europa de nord predomină încă Germanul, în Europa centrală brachicefalul și în Europa de sud rasa mediteraniană.

Aceasta cît privește Europa [8]).

În general însă, din tot ce cunoaștem în domeniul antropologiei și etnografiei, ne-am format convingerea că întreaga omenire cuprinde în adevăr numai patru rase primitive, cu caractere bine deosebite—neagră, mongolă, germană și mediteraniană—rase, din al căror amestec au rezultat toate varietățile de oameni acum existente pe suprafața pămîntului; ne exprimăm această credință fără ezitare, deși antropologii, printr'o obiectivitate, credem, rău înțeleasă, se abțin de a încerca să reducă prin analiză, zecile de rase enumerate și descrise de ei, la cîteva primitive.

8) Cartea d-lui Teohari Antonescu, *„Lumi uitate"* e frumos scrisă și foarte interesantă în studiile privitoare la literatura indiană, chaldeană și egipteană; este însă cu totul neîndestulătoare în partea ei antropologică. În capitolul: „Cum s'a format preistoria", autorul se unește cu părerea „celor mai însemnați antropologi din America și Europa" „că tipurile fundamentale ale raselor omenești de astăzi se regăsesc cu caracterele lor încă din timpurile cele mai vechi ale cuaternarului, că prin urmare speța omenească în acest timp îndelungat *de cîteva sute de mii de ani* nu s'a schimbat întru nimic în constituția sa fizică"; „că omul a trebuit să aibă o desfășurare lungă de viață, să încerce *mii și mii de veacuri* mai înainte influențele puternice ale climei și felului de hrană, pentru ca trunchiul primitiv să fi dat naștere altor mlădițe nenumărate, încît să acopere suprafața întreagă a globului, încă din timpurile cuaternare, iar varietățile diferite omenești să devie aproape adevărate specii. Nu poate fi de ajuns durata cuaternarului, oricît de lungă ar fi fost, pentru ca să explice asemenea prefaceri adînci. De aceia nevoia existenții omului terțiar."

D. Antonescu citează mai ales pe Kollman. Dar acest savant a susținut în lucrările sale că rasele actuale nu și-au schimbat caracterele *„cel puțin din timpurile Delvriului"*—adică de vre-o *zece mii de ani*... nu? Cum ajunge D. Antonescu la cîteva sute de mii?!

Iar în al doilea studiu, D-sa își propune să demonstre că Dacia este patria primitivă a „Arienilor",—înțelegînd prin Arieni, după vechea concepțiune filologică, popoarele ce vorbesc limbi indo-europene. D-sa pare a nu fi băgat de samă că chiar savanții pe cari-i citează, ca Penka și Poesche, înțeleg prin Arieni *rasa blondă*. Unul din argumentele d-lui Antonescu este următorul:

Rasa ariană cuprinde pe de o parte popoare dolicoblonde ca Germanii Celții, Grecii vechi etc., iar pe de altă parte, popoare brune și brachicefale, ca Latinii, Slavii, Armenii, Albanezii, Dacii, etc. Cum însă Penka privește drept cauză principală și unică a transformării fizice a trupului, condițiile climatologice,-dacă ar fi să admitem teoria lui asupra originei scandinave a rasei ariane, ar urma ca *această rasă să fi fost numai dolicocefală și blondă, cu ochi albaștri* (Dar tocmai aceasta admite Penka!) Fiindcă însă găsim și o adoua diviziune cu caractere brachicefale, trebue să căutăm locașul de formare și desvoltare a rasei, aiurea, și anume într'o regiune ca Dacia, care are cele două clime ale Europei: uscată și caldă la șes, umedă și rece la munte. *De aceia* Maghiarii dela șes sînt mai bruni, iar Secuii dela munte, mai blonzi, ca și Moții printre Romîni.

Cu alte cuvinte:

Pe deoparte nu ajung *sute de mii de ani* pentru schimbarea caracterelor de rasă; iar pe de altă parte, *vre-o mie* au fost de ajuns ca să diferențieze—*cum nu se poate mai mult*: în dolico-blonzi și brachi-bruni—elementele aceluiași popor, (maghiar) trăind la o mică depărtare unul de altul...

Penka, tocmai pentrucă înțelege prin arieni rasa dolicoblondă, și admite influența climei ca pricină a caracterelor acestei rase, *de aceia* îi presupune originea în Scandinavia, unde este și astăzi centrul ei de maximă densitate.

Un alt argument în favoarea Daciei ca origine a rasei ariene, ar fi faptul că în Galia bronzul a venit dinspre Caucaz, pe artera Dunării, adus de Celți din Dacia.

De Celți nu, dar de populația preceltică, *neariană*, privită de unii ca ligurică și făcînd parte din rasa brachicefală neolitică; acești liguri au fost mai apoi cuceriți de blonzii Celți, cari le-au impus limba „arică" și au format clasa lor stăpînitoare.

Pentru problema care ne preocupă, e interesant să stabilim mai întîiu cum se deosebesc între ele, din punctul de vedere psiho-fiziologic, cele două ramuri primitive ale rasei albe. [9])

* * *

Stuart Mill a arătat cel întîi putința și nevoia de a se întemeia o știință a caracterului—*Ethologia*—pentru cercetarea naturii și originii variațiunilor în funcționarea legilor generale ale sufletului omenesc, variațiuni, în virtutea cărora, în fața acelorași împrejurări, firi deosebite reacționează în modul cel mai deosebit. Psihologii care s'au încercat să realizeze concepțiunea marelui gînditor,—cel puțin cei francezi, pe care-i cunoaștem [10]),—s'au mărginit la acele șubrede clasificări întemeiate pe descrieri exterioare, pe care le întîlnim la începutul ori cărei științi, și despre care am vorbit în primul nostru articol. Singur Fouillée, în cartea sa *Tempérament et caractère*, a încercat să clădească o Ethologie deductivă, pe temelii fiziologice,—dar clădirea lui e cu totul fantastică, asemănătoare în trăinicie unui castel de cărți, cum vom arăta cu alt prilej în mod amănunțit.

Aici nu vom îmbrățișa problema în toată complexitatea ei, ci ne vom mulțumi cu o schemă, din care să putem deduce în mod limpede, cele mai însemnate însușiri sufletești care deosebesc pe german de rasa mediteraniană.

9) Pentru antropologie, etnografie, preistorie, a se vedea întinsa lucrare a lui Ranke „Der Mensch", monumentala operă a lui Ratzel „Völkerkunde", Deniker „Les races humaines", și mai ales colecția pe ultimii 15 ani a revistei franceze „L'Anthropologie". Bună ar fi și cartea lui Ripley, pe care n'o cunoaștem, „The races of Europe" apărută în 1900.—Chiar dacă din punctul de vedere antropologic, credința noastră în existența a *patru* rase primitive, ar fi greșită, este însă mulțumitoare din punctul de vedere al psihologiei de rasă, de oarece servește, ca ipoteză *paralelă cu adevărul*, pentru coordonarea tuturor faptelor cunoscute.

10) Paulhan, „Les caractères"; Louis Prat. „Le caractère empiryque et la personne"; P. Malapert. „Les éléments du caractère et leurs lois de combinaison"; Ch. Ribery. „Essais de clasification naturelle des caractères"; Fr. Queyrat. „Le caractère et l'éducation morale".

Intreaga noastră activitate sufletească ne-o putem închipui, *grosso modo*, sub forma unui curent nervos, care pornind dela periferia nervului sensitiv, se comunică la creer ca sensaţie, face acolo felurite circuituri ca într'un ghem, şi se descarcă apoi ori prin firul motor în mişcări voluntare, ori prin marele simpatic înnăuntrul organismului,—unde accelerează sau deprimă viaţa noastră vegetativă; iar curentul nervos el însuşi, se poate concepe ca o explozie care se comunică treptat printr'o serie de grămăgioare de praf de puşcă, după ce prima grămăgioară, corespunzînd simţurilor, a explodat sub puterea unei excitaţiuni din afară.

Insă procesul de propagare a exploziei, pe care Wundt îl numeşte *procesul de iritaţie*, este în fiecare clipă întovărăşit de un alt proces, pe care tot Wundt îl numeşte *de oprire*: substanţa nervoasă îşi reface cu elemente din sînge materia explodată sau descompusă. Cînd nervul este uşor excitat, procesul de oprire întrece pe cel de iritaţie, îl paralizează şi întrerupe sensaţia în mersul ei. Cînd însă excitaţia creşte, procesul de iritaţie învinge pe cel de oprire şi se comunică elementelor centrale ale sistemului nervos. Aceste elemente la rîndul lor, opun o rezistenţă şi mai mare curentului, deoarece în ele travaliul de oprire, adică de înmagazinare a forţei nervoase, întrece cu mult pe cel de iritaţie. „In aproape toate cazurile, în care excitabilitatea măduvei „spinării nu este mărită prin mijloace artificiale, o pornire mo„mentană a iritantului (electric) nu produce nici o contracţiune „reflexă; dacă însă aplicarea unor iritante repetate este trebui„toare pentru a obţine acest efect, contracţiunea îmbracă de obi„ceiu un caracter tetanic (de spasm).... Proprietatea trunchiurilor „nervoase şi a ramificărilor lor, de a opune o mare rezistenţă „iritaţiunilor, este cu deosebire potrivită pentru a apăra organele „centrale contra grămădirii excitaţiunilor sensoriale, fără scop, „lipsite de finalitate". Cu alte cuvinte, fiindcă în fiecare clipă fiecare părticică a trupului nostru primeşte cîte o sensaţie, dacă toate ar reuşi să ajungă la creer, în mintea noastră ar fi un haos. Deaceia, cu cît sistemul nostru nervos este mai întreg şi mai bine hrănit, cu atîta se apără mai energic în contra impresiunilor nefolositoare. „Ceia ce numim aptitudinea de a lucra a ner„vului, este evident o funcţiune simultană de oprire şi de exci„citaţie. Cu cît un nerv e mai apt a funcţiona, cu atîta puterile „de oprire şi excitaţie sînt mărite într'însul. Dacă nervul este is„tovit, aceste două puteri, *dar în deosebi cea de oprire*, este „micşurată. Iritabilitatea devine mai mare; contracţiunea ţine mai „mult, dar e mai slabă; şi cu cît nervul e mai obosit, cu atîta „iritaţiuni noi îl obosesc şi mai tare [11].

Dealtfel, nervul, cum arată Wundt, nu-şi reface el însuşi în orice caz, decît o parte din materia descompusă, iar restul

11) W. Wundt. „Eléments de Psychologie physiologique"—(trad. franceză). Vol. I, p. 258—304.

îl primeşte dela celulele ganglionare, care sînt nişte adevărate laboratorii de materie nervoasă; şi tocmai pentrucă rezerva de substanţă este aşa de mare în elementele centrale, deaceia sînt ele aşa de puţin simţitoare,—adică nu reacţionează de loc la o iritaţie mică, dar reacţionează în schimb foarte puternic la o iritaţiune energică, sau la una repetată [12].

In general, sistemul nostru nervos se comportă ca supapa de siguranţă a unui cazan cu aburi: dacă supapa se mişcă cu greutate, atunci se ridică rar, dar cu putere, şi ese abur mult; iar dacă se mişcă lesne, atunci se ridică puţin, dar mai des, şi ese abur puţin.

Din acest punct de vedere va trebui să cercetăm cum funcţionează sistemul nervos la cele două ramuri ale rasei albe.

* * *

Rasa blondă, desvoltîndu-se în nordul Europei, într'o climă aspră, umedă şi rece, a avut şi are nevoe, cum ştim, de o hrană foarte îmbelşugată, căci pe de o parte respiraţia e foarte activă din pricina frigului, iar pe de altă parte, lupta cu natura e grea, din pricina trebuinţelor numeroase şi anevoe de mulţumit. Prin urmare la această rasă, organismul funcţionînd repede şi sîngele fiind mereu încărcat cu materii hrănitoare, sistemul nervos trebue să fie şi el foarte bine hrănit. Atîta ar fi de ajuns pentruca „explozia" nervoasă să se propage greu dar cu putere.

Mai intervine însă şi principiul *exerciţiului*, de care vorbeşte Wundt: „supapa", deschizîndu-se mereu, slăbeşte. Insă la omul care trăeşte într'o climă aspră şi duce cu natura o luptă grea, nervii nu au prilejul să se ascută, ci din contra, se tocesc, fiindcă mai mult se exercită sistemul muscular decît cel nervos. Şi întrucît fineţea simţurilor ar fi o slăbiciune în mijlocul unei naturi duşmănoase, selecţiunea naturală a trebuit să lucreze şi dînsa la micşurarea impresionabilităţii. Insfîrşit rasa mediteraniană a eşit din epoca de piatră cu cel puţin cinci mii de ani înnaintea celei germanice, care este astfel cu mult mai tînără decît dînsa.

Atîtea pricini—şi s'ar putea găsi cred şi altele—care au făcut ca la omul blond de nord curentul nervos să se propage *greu dar cu putere!*

Rezultatul acesta, la care am ajuns cu ajutorul teoriei fizio-

12) „Impulsiunile nervoase—zice Fouillée în *Tempérament et caractère*—„departe de a fi instantanee, sufăr din contra o întîrziere destul de mare „în centre. Care-i pricina acestei întîrzieri? *După noi*, este mişcarea con„trară de refacere care vine să precumpănească, mai mult sau mai puţin, „mişcarea de descompunere, şi care opune astfel o rezistenţă curentului de „energie liberată".

Filosoful francez îşi asumă la 1901 o teorie pe care Wundt a expus-o la 1874, cînd a apărut prima ediţie germană a *Psihologiei fiziologice*. Dealtfel, şi întrebuinţarea pe care o dă Fouillée teoriei maestrului, este cu totul greşită.

logice a lui Wundt, este de o neinchipuită însemnătate.

In adevăr, sensația fiind puternică, imaginea, care este un ecou al sensației, va fi și dînsa intensă,—cu atît mai intensă cu cît creerul este și el bine hrănit. In creerul germanului lumea reală se va oglindi, așa dar, în mod foarte credincios, memoria materială va fi desăvîrșită, viziunea plastică neobișnuit de mare.

Afară de aceasta, curentul nervos propagîndu-se încet, elaborarea interioară a materialului venit din afară prin simțuri este mai mică,—iar elaborarea presupune mai totdeauna și o alterare. Insfîrșit, judecata fiind lentă, are timpul și înclinarea de a considera la fiecare hotărîre și argumentele contrare; va fi deci mai sănătoasă, mai „înțeleaptă".

In privința sentimentelor rasa germanică se va deosebi deasemenea de rasa mediteraniană.

Funcționarea intensă a organismului se traduce prin acel concert de plăcute sensațiuni organice, care au o înrîurire așa de hotărîtoare asupra obișnuitei noastre dispoziții sufletești. Bogata rezervă de energie a sistemului nervos,—tensiunea, sau tonalitatea lui înnaltă,—face ca sensațiunile, activitățile, toate fenomenele vieții trupești și sufletești să fie însoțite de plăcere. Iar sentimentele propriu zise, care nu sînt decît o revărsare de energie nervoasă (în legătură cu anumite asociații de idei), prin marele simpatic, pentru accelerarea sau deprimarea vieții vegetative, au să fie și ele puternice, adînci,—nu însă pasionate, căci pasiunea este o elaborare cerebrală.

Din punctul de vedere al voinței, Germanul a trebuit să fie—din pricini lesne de înțeles—statornic, activ cu răbdare, energic, însă lipsit de impulziuni.

In rezumat dar, pe *homo europaeus* îl putem caracteriza astfel: ca inteligență—*obiectiv*; ca afectivitate—*optimist, sentimental, cu dragoste de viață*; ca voință—*ponderat*.

* * *

Rasa mediteraniană s'a desvoltat din contra în mijlocul unei naturi blînde și darnice, unde trebuințele vieții sînt neînsemnate, unde la nevoe se poate trăi—ca Bramahnul indian la bătrînețe—aproape fără haine și fără adăpost, cu fructele pomilor roditori și cu apa limpede a isvorului. Popoarele mediteraniene au preferat în totdeauna, ori viața păstorească, precum o găsim la Arabi,—considerați de antropologi după caracterele lor fizice ca prototipul rasei,—la Iberi, la Ebreii din biblie, la Berberii din nordul Africei etc., ori viața comercială, cum o cunoaștem la Fenicieni, la Cartagineji, și în general în timpurile istorice la toate popoarele de civilizație semitică. Agricultură au făcut numai de nevoe, siliți de înmulțirea populației, și numai în regiuni foarte prielnice, cum au fost de pildă malurile Nilului, ale Tigrului și Eufratului,—pe cînd pe Germani îi întîlnim pretutindeni și totdeauna agricultori.

Cînd însă respirația este puțin intensă și activitatea fizică relativ mică, o hrană ușoară e indestulătoare; sîngele e mai puțin bogat, nervul mai slab hrănit, iar „puterile de excitație și cele de oprire" sînt mult slăbite; prin exercițiu continuu, simțurile omului mai puțin robit muncii trupești se ascut, iar selecțiunea naturală, lucrează și dînsa în sensul rafinării nervoase,—foarte folositoare într'o climă unde lupta între oameni iar nu lupta în contra naturii vine pe întâiul plan. Insfîrșit căldura mărește ea însăși în mod nemijlocit iritabilitatea sistemului nervos.

Prin urmare la *homo mediterraneus* curentul nervos a trebuit să se propage *repede* și *slab*,—fapt fiziologic elementar din care vom deduce iarăși întreaga psihologie a rasei.

Intâia urmare a „iritabilității" este un fin spirit de observație, care atinge culmea în poezia arabă și care derivă în cea mai mare parte din sensibilitatea pentru ațîțări ușoare,—nebăgate în samă de alții...

A doua urmare este înclinarea la raționament abstract. Dispunînd de energie nervoasă puțină, iar solicitările din afară fiind din contra foarte numeroase,—din pricină că simțurile primesc și comunică la creer excitațiunile cele mai neînsemnate,—Mediteranianul se va simți copleșit de mulțimea sensațiunilor, cu atît mai mult, cu cît fiecare din ele, ajunsă în creer, trezește, în circuitul ei repede, imagini nenumărate; iar din pricina sensației slabe și a creerului mai slab hrănit, putința de memorizare este departe de a fi egală cu a Germanului, necum să mai și corespundă bogăției materialului adus de simțuri. Deaceia Mediteranianul se va ajuta activînd ceia ce numește Wundt: „fuziunea imaginilor înrudite", adică pe de o parte condensarea lor în noțiuni, iar pe de altă parte ordonarea noțiunilor în cadrul unor legi generale.

O a treia urmare a iritabilității Mediteranianului este fantazia—de care Germanul este aproape cu totul lipsit. Deja elaborarea materialului de imagini după normele Logicei,—elaborare așa de intensă din pricina ușoarei propagări a curentului nervos în creer,—face ca lumea din afară să se oglindească în mod nu tocmai credincios în creerul Mediteranianului, știut fiind că elaborarea aduce cu sine și o alterare; cînd însă normele adevărului formal și real vor fi părăsite, și imaginile, într'o repede asociare, se vor combina liber după tendințele pasionale sau estetice ale individului, atunci subiectivitatea va ajunge cu totul precumpănitoare...

Din punctul de vedere sentimental, urmările „iritabilității" sînt de asemenea hotărîtoare.

Sistemul nervos al Mediteranianului, care cum am spus dispune de o rezervă de energie nervoasă mai mică, pe cînd consumarea acestei energii se face din contra pe o scară mai întinsă—are o *tendință* către *deficit*; din care pricină mediteranianul, deși mai simțitor la feluritele neplăceri ale vieții, are totuși mai puțină putere de a reacționa contra lor; și tot din

pricina slabei tensiuni nervoase, senzațiile, activitățile, toate fenomenele vieții trupești și sufletești, sînt dureroase uneori, și foarte adesea indiferente, neatrăgătoare. Că funcționarea lentă a intregului organism tinde a se traduce printr'o *cenestezie* nemulțumitoare, e de asemenea probabil.

De aici înclinarea la pesimizm a religiunii orientale, cum o găsim, nu se poate mai caracteristic exprimată, în poema chaldeană a lui *Izdubar* și în toată literatura indiană; de aici caracterul grav, sombru și nesociabil al iberului, așa cum ni-l arată scriitorii din vechime, greci și latini; de aici melancolia dureroasă a muzicii orientale și sudeuropene,—și chiar a doinii noastre, pe care Romînii, Sîrbii, Litvanii, au împrumutat-o de la Traci, și care exprimă, nu „durerile de care moare un neam întreg", ci jalea acelei slăbiciuni a mediteranianului, care trebuia să-l deie pradă, mai întâi congenerului său *homo alpinus*, și apoi, contopit cu acesta, omului blond, stăpînitorul lumii [13]...

Tendința către deficit a sistemului nervos și nemulțumirea de viață pe care o pricinuește, explică în mare parte și caracterul fantastic al literaturii popoarelor mediteraniane; căci nemulțumirea de realitate a silit pe om în totdeauna să se refugieze în lumea închipuirii,—pe care mediteranianul o crează cu atît mai ușor și cu atît mai frumoasă, cu cît însă-și gîndirea lui e mai repede și mai ascuțită.

Care va fi însă *caracterul* acestei lumi închipuite? In ce direcție va fi ea superioară lumii existente?

Răspundem: va fi o *condensare estetică* a realității.

Pentru a ne lămuri, să luăm exemple din domeniul simțului gustativ.

La rasa germanică mîncarea și băutura,—ca funcțiuni fiziologice fundamentale—sînt însoțite de un intens sentiment de

13) Tracii erau un popor foarte nervos: Orfeu, geniul muzicei la Greci, era fiul unui rege trac; renumitele *mystere*, cu amestecul lor caracteristic de misticism aprins și neînfrînată sensualitate, erau de origină tracă și au avut o mare înrîurire asupra creștinismului primitiv; legătura dintre *mystere* și religiunile semitice, evidentă dealtfel, se arată și în faptul că mitul Prozerpinei—mitul central al mysterelor—se regăsește în poema chaldeană a lui Izdubar: „*Călătoria zeiței Iștar în infern*". Contrastul desăvîrșit dintre religiunea *mistică* a Tracilor și religiunea *naturalistă* a Grecilor, se lămurește, poate, prin aceia că *homo alpinus*, congenerul lui Peninsulei Balcaneus, s'a oprit, ca păstor ce era, în părțile muntoase ale *homo mediterranice*, pe cînd Germanul agricultor care a venit după dînsul, s'a coborît în Grecia... Doina, care este una din cele mai rafinate melodii create de muzica orientală și ar avea o mare asemănare, zice-se, cu muzica arabă, a fost de sigur împrumutată de *homo alpinus* dela congenerul său *mediteranian*,—din al cărui amestec cu rasa mongolă s'a născut. Oarecari cercetări ar dovedi, credem, că doina a fost păstrată de păstorul romîn din Carpați, probabil adevăratul Romîn—brun, fața ovală sau rotundă, nas aquilin, temperament pasionat? Mai mult *homo mediterraneus* decît *alpinus*? — urmașul Dacului care a romînizat pe urmă populațiile agricole străine, slave și de altă origină, din cîmpie. Insă tocmai acest păstor a fost mai ferit, și de urgia năvălirilor, și de asuprirea păturii stăpînitoare romînești.

plăcere, de acel ecou organic adînc pe care Psihologia îl numește *savoare* și care corespunzînd mulțumirii unei trebuinți a întregului organism, este altceva de cît senzația gustativă propriu zisă. Popoarele nordice consumă și astăzi enorme cantități de carne aproape crudă și de legume abia opărite, hrană ce pare cu totul insipidă unui meridional. Ecoul organic adînc al funcțiunii de alimentare, explică și înclinarea germanului către alcoolism, înclinare care nu-l părăsește chiar cînd ajunge să trăiască într'o climă mai dulce.

Mediteranianul din contra, potrivit funcționării încete a organismului său, este de o rară sobrietate; însă din pricina rafinării generale a sistemului său nervos, pune mare preț pe senzația gustativă propriu zisă—senzație pe care natura însă-și i-a dat-o omului ca un stimulent cu totul secundar... Spaniolul, de pildă,—cum arată Taine, după M-me D'Aulnoy,—mănîncă puțin, dar mîncarea lui e atît de condimentată că „arde gura": „multe doamne din aristocrație se hrănesc numai cu șocolată" zice M-me d'Aulnoy".

Cu alte cuvinte, funcțiunea fundamentală fiind slabă, stimulentul e mărit și din secundar ce era, trece pe întâiul plan.

Dar plăcerea aceasta senzațională constitue tocmai ceiace Fechner numește elementul direct al sentimentului estetic; ea corespunde, de fapt, unei cheltueli cumpătate de energie nervoasă. Fiecare din simțurile noastre cuprinde elemente diferite, care corespund unor senzațiuni diferite; și cu cît senzațiunile sînt mai variate, cu atîta cheltuiala de energie e mai cumpătată și plăcerea mai mare. De aici variațiunea și simetria, ca condițiuni esențiale ale sentimentului estetic.

Dar afară de elementul direct senzațional, sentimentul estetic mai cuprinde și un *element asociativ*—cu mult mai însemnat decît cel dintâi. Așa de pildă, precumpănitor este elementul asociativ în plăcerea de a sorbi din apa cristalină a unui isvor de munte, în plăcerea de a bea șampanie la ocazii mari, în plăcerea de a mînca „miel fript pe iarbă verde", în plăcerea de a lua parte la o masă împodobită de argintării, cristaluri, flori și

Populația de cîmpie a Moldovei, mai bălană și deci cu mult sînge „germanic" (adus de slavi, și poate de alte elemente mai vechi) cîntă, după cum ne amintim din copilărie, melodii monotone, tărăgănate, asemănătoare cu unele melodii slave prin simplitatea lor...

Dar toate acestea sînt presupuneri, și le dăm ca atari. Antropologii sînt unanimi în a considera poporul romîn ca format din *homo alpinus*, foarte asemănător populației din centrul Franței; după ce măsurători, nu știm.— Cu acest prilej observăm că nuvela d-lui Sp. Popescu, din numărul trecut al „Vieții Romînești": *Isbăvirea blestemului*—cea mai bună din cîte a scris d-sa—a fost pentru noi o adevărată revelație: că țăranii romîni, sau cel puțin unii țărani romîni, sînt sbuciumați de un misticism așa de exaltat și tragic, cum ni-l arată d. Sp. Popescu, nu bănuiam. Moștenire tracă...

femei frumoase, în toalete splendide [14])... Însă acest element asociativ se reduce pe deoparte, în ultimă analiză, tot la cel direct și este proporțional cu dînsul, iar pe dealtăparte este proporțional și cu iuțeala de gîndire—însușire de asemenea caracteristică mediteranianului.

Prin urmare avem aici încă un contrast fundamental între cele două rase din punctul de vedere al simțirii: rasa mediteraniana este înclinată la *estetism*, pe care-l introduce pe cît e posibil în viața reală, dar mai ales clădește pe dînsul viața închipuită; rasa germanică din contra, din pricina înnaltei tensiuni nervoase și a *cenestesiei* admirabile, iubește viața reală în întregime, sub toate formele ei, și o însuflețește cu acea căldură sufletească statornică pe care o numim *sentiment*. (S'a mai spus, cu drept credem, că clima aspră, închizînd pe om în casă, cu familia lui, și micșurîndu-i plăcerile sensuale, i-a desvoltat sentimentele familiare și indirect pe cele sociale. Istoria ne și arată că toate popoarele precumpănitor mediteraniane au căzut pradă celor alpine și germanice, mai ales din pricina lipsei de solidaritate socială. Se poate vedea aceasta foarte bine, în lupta Iberilor și a Cartaginejilor cu Romanii, și în lupta Arabilor cu Spaniolii Vizigoți). Și cum dragostea de oameni și problemele *etice* pe care acest sentiment le ridică, cresc proporțional cu dragostea de viață, opoziția poate fi mai bine formulată așa: Germanul are despre viața o concepție *etică*, iar Mediteranianul, mai mult *estetică*. În ultimă analiză, cea dintăi se întemeiază pe plăcerile adînci organice, iar cea din urmă pe plăcerile simțurilor.

* * *

În sfîrșit, o ultimă deosebire între cele două rase din punctul de vedere al simțirii, este în deosebi hotărîtoare, și pentru teza acestui articol, și pentru sinteza finală a întregii noastre lucrări.

Germanul este *epic*, Mediteranianul, *liric*.

În fața unei mișcătoare scene reale, Germanul, obiectiv cum este,—din pricina sensațiunilor sale intense,—își va întipări în minte toate amănuntele întîmplării și va fi afectat de un sentiment puternic și liniștit—liniștit, căci impresiunea, deși puternică, se propagă cu greu în creer, revărsîndu-și prisosul de energie înnăuntrul organismului, ca un curent electric care silit să treacă printr'un fir subțire se preface în căldură și lumină. Mediteranianul din contra, va primi o impresiune slabă, care însă în anume împrejurări,—găsind în sistemul aperceptiv numeroase elemente înrudite—se va propaga în creer cu o iuțeală extraordinară, și hrănit cu toate elementele pe care i le pot procura impresiunile anterioare, va degenera repede în acea turburare adîncă pe care Psihologia o numește *emoțiune*, și care repetată și exagerată dă naștere pasiunii. Emoțiunea va altera la rîndul ei cele cîteva elemente

14) Vezi Fechner „Vorschule der Aestetik", și vulgarizarea teoriilor sale de către Guyeau, în „Problèmes de l'Estétique contemporaine".

ale percepțiunii pe cari spiritul de observație le va fi ales și reținut ca mai caracteristice—și astfel întreaga temelie a poeziei lirice este creată. Mediteranianul este subiectiv, nu numai din punctul de vedere al cunoașterii, ci și din cel al simțirii, căci la dînsul sensațiunea fiind slabă, iar propagarea ei interioară, foarte repede, se naște o disproporție între imaginea realității și ecoul ei sufletesc, în acest înțeles, că ecoul fiind mai intens decît imaginea, atrage asupra lui atenția conștiinții. În fața unui peisaj, Mediteranianul va fi mai puțin solicitat să-i descrie contururile, decît emoțiunea pe care i-o pricinuește. Subiectivismul acesta se mai exagerează și prin slăbiciunea reacțiunii. Din pricina slabei tensiuni a întregului sistem nervos, Mediteranianul nu are, ca Germanul, reacțiunile voinței proporționale cu excitațiunile din afară, ci acumulează aceste excitațiuni, pentru a le descărca deodată și arareori în impulsiuni violente. În acest înțeles s'a spus de Arab, sau de Spaniol, că are un caracter concentrat: de obiceiu indolent, pasiv, cu mișcările încete și grave, adesea nemișcat, el ascunde pasiunea interioară, care isbucnește în anumite momente cu mare putere. Însă cu aceasta am caracterizat pe Mediteranian și din punctul de vedere al voinței: este un *impulsiv*.

Următorul tablou sinoptic rezumă caracterele celor două rase:

	Homo europaeus	Homo mediterraneus
Ca inteligență	plasticitate	spirit de observație
	gîndire concretă	gîndire abstractă
	memorie	raționament
	obiectivitate	subiectivitate
	realism	fantazie
Ca simțire	optimism	pesimism
	concepție etică	concepție estetică
	sentiment	impresionabilitate
	echilibru	pasiune
Ca voință	ponderațiune	impulsivitate

Pe temeiul acestor caractere ne putem ridica la următoarea generalizare care privește deopotrivă și clasificarea în școli și aceia în genuri literare: Germanul este *epic* și *clasic*, Mediteranianul *liric* și *romantic*.

* * *

Întorcîndu-ne la literatura medievală și trecînd dela primul ei curent, epic și clasic, la al doilea curent, liric și romantic, vom arăta că cel dintăi se datorește unor elemente germanice, iar cel din urmă unor elemente mediteraniane. Înainte de aceasta însă, ținem să cercetăm cum se manifestă cele două rase în alte domenii ale culturii omenești, ca muzica, pictura, sculptura, religia, și altele.

H. Sanielevici.

Cronica științifică

Insectele care transmit boalele parazitare

Sfîrșitul secolului al 19-lea a realizat un progres imens, în ce privește originea și modul de propagațiune a boalelor epidemice.

De unde odinioară se credea că aceste boale provin din cauza alterațiunelor chimice ale atmosferei, știința experimentală a dovedit pentru majoritatea lor, că sînt produse de diferite organisme microscopice, care trăesc ca parazite în corpul omului.

Diseminația acestor parazite se face în mare parte de către *insectele sugătoare de singe*.

Aparatul lor bucal este conformat ca cel mai perfect instrument chirurgical, cu ajutorul căruia înțeapă pielea și aspiră singele victimei.

Unele insecte servesc numai ca simple vehicule, ele transportă paraziții microscopici de pe oamenii bolnavi pe cei sănătoși, astfel sînt: musca, tăunul, ploșnița, și puricele, altele din contra sînt indispensabile parazitului ca să se poată desvolta, în cazul acesta ele servesc ca o gazdă intermediară. In categoria aceasta intră *țînțarii*, și parazitul diseminat de către aceste insecte își face un ciclu al desvoltărei sale în stomacul lor, iar o parte în singele omului bolnav.

Țînțarii constitue la un loc o familie, pe care științificește o numim *culicide*. Ei au corpul subțire, picioarele lungi, antenele de asemenea lungi și ornate cu peri, o trompă lungă și subțire, conformată pentru înțepat și supt. Țînțarii se găsesc mai cu samă în apropierea apelor dulci și în special pe lîngă bălți, mlaștine, șanțuri, basenuri și fîntîni. Ei își depun ouăle lor la suprafața apelor liniștite. Din ou esă o larvă lungăreață care se agită în apă cu mare rapiditate. După ce larva își schimbă tegumentul de mai multe ori, se transformă în nimfă. Nimfele trăesc și ele în apă ca larvele, au capul voluminos și respiră cu ajutorul a două tuburi situate pe partea dorsală a regiunei toracice. Nimfa în curînd se imobilizează la suprafața apei, lăsînd se iasă din interiorul ei țînțarii adulți.

Țînțarii sînt insecte crepusculare sau nocturne. In timpul zilei ei

trăesc ascunși în grajduri, pe plafonuri și în colțurile camerilor de dormit, pe subt paturi, în pivniți, pe sub frunzele arborilor, pe subt poduri, în fine ori unde pot găsi umbră, dacă nu întuneric.

Boalele transmise de țînțari sînt: *paludismul*, *filariosa* și *frigurile galbene*. Din fericire pentru noi aceste două boli din urmă nu bîntue decît în regiunile tropicale și subtropicale.

Dintre speciile de țînțari, care transmit paludismul, la noi trăește genul *Anopheles*, care se deosebește de *Culex*, un alt gen foarte frecvent la noi, chiar prin atitudinea corpului său. Anopheles cînd stă liniștit pe un părete vertical, ține corpul aproape perpendicular pe el, pe cînd genul culex ține corpul aproape paralel cu păretele.

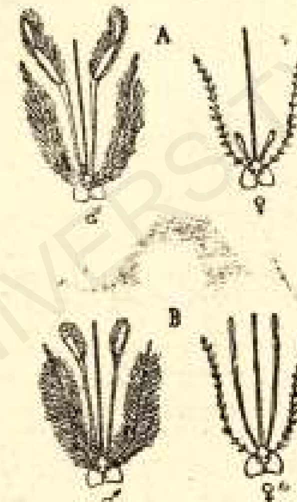

Fig. 1.—A. Capul cu aparatul bucal la Culex.—B. Capul cu aparatul bucal la Anopheles.

Barbații se hrănesc cu nectarul din flori și zeama din fructe, numai femelele fecondate se hrănesc cu singe din corpul nostru. Barbații au antenele penate, stufoase, pe cînd antenele femelelor sînt filoforme. Femela de anopheles se deosebește de aceia de culex fiind că are palpii maxilari deopotrivă de lungi ca trompa, pe cînd la femela de culex palpii maxilari sînt cu mult mai scurți ca trompa (Fig. 1). Trompa țînțarilor are forma unei teci, în interiorul căreia se află șese stilete ascuțite (labrum, epipharinx, hipopharinx, două maxile și două mandibule).

Totalitatea acestor stilete împreună cu faringele alcătuesc un fel de seringă, care funcționează după principiul unei pompe aspirante-refulante.

In interiorul capului, dedesubtul faringelui am găsit [1]) un corp de pompă chitinos de forma unui clopot, sau mai bine a unei buteili de șampanie, a cărei gură se continuă cu un canal ce străbate stiletele și prin care țînțarul suge singele. Fundul buteliei este format din o membrană chitinoasă foarte elastică, pe partea externă a acestei membrane se fixează un piston chitinos. (Fig. 2. K.) Coada pistonului se fixează de partea internă a capului prin un grup de mușchi (Km) și grație acestor mușchi, pistonul poate să se miște în interiorul corpului de pompă.

In interiorul corpului de pompă se deschide canalul glandelor salivare (spsor) și prin acest canal saliva încarcată de parasiții paludismului este împinsă în interiorul corpului de pompă.

Innainte de a vedea cum se servesc țînțarii de acest aparat la ino-

1) *N. Leon.* Uber den Saugrüsel der Anopheliden (Zool. Anz. XXVIII 1904 p. 730).

cularea paraziților în corpul omului, să vedem cum se prezintă acești parasiți și cum produc ei paludismul.

Era un timp, cînd se credea că *paludismul* (*Malaria* sau *frigurile intermitente*) este produs de diferitele miasme ale bălților, pe care le introducem în tubul digestiv cu apa de băut, de unde apoi trec în

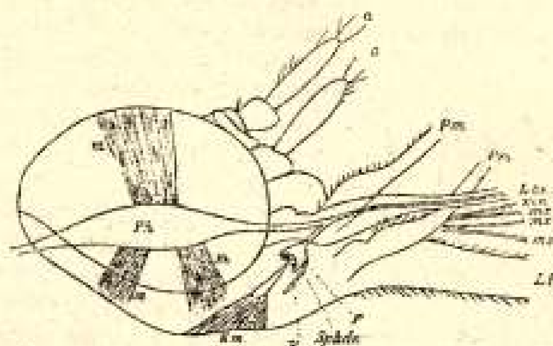

Fig. 2.—Aparatul cu care țînțarii inoculează parazitul malariei.

limphatice și în sînge. Alții credeau că aceste miasme le introducem în corp cu aerul inspirat, de unde vine și numele boalei de *malarie* (aer rău). Alții în fine credeau că germenii, care produc această boală, rezidă în sol și în praful atmosferic.

De abea în 1880 *Laveran* a descoperit în sîngele malaricilor paraziții care produc această boală. (Plasmodium malariae, Plasmodium vivax și Laverania malariae). Ei trăesc în interiorul globulelor roșii și se

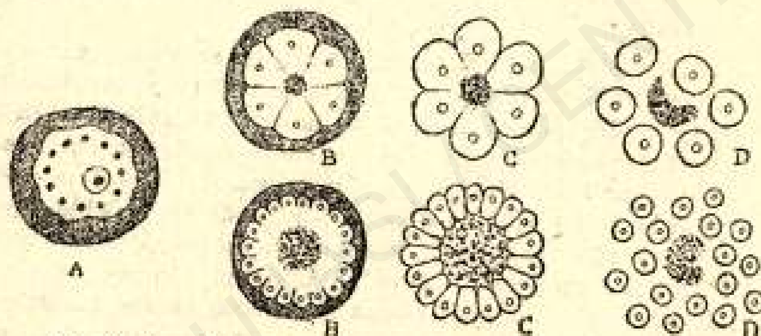

Fig. 3.- Inmulțirea parazitului prin diviziune. D și D' sporii.

prezintă la început sub forma unor corpuscule nucleate, animate de mișcări amoeboide. Ele cresc repede în dauna globulelor, descompunînd hemoglobina, iar productele ei de descompunere, sub formă de granulațiuni pigmentare se îngrămădesc în interiorul lor. Parasitul crește așa de mare că globula rămîne ca un strat subțire deasupra lui.

Nucleul se divide în mai mulți nuclei, care se retrag la periferie. Protoplasma se segmentează la rîndul ei în o serie de mici corpuri sferice numite *spori* (Fig. 3 D și D'), care prin ruptura globulei sanguine devin liberi. Acești spori pătrund și ei în globulele sanguine sănătoase, cresc, le distrug în acelaș mod, produc alți spori, care și ei continuă a se desvolta în acelaș mod.

In anumite condițiuni, încă necunoscute, sporii, care au pătruns în interiorul globulelor, nu mai iau forma amoeboidă, ci se transformă în corpuscule semilunare (Fig. 4 A. B. C. D. E.). Cînd un țînțar înțeapă un paludic, absoarbe odată cu sîngele și corpusculele semilunare. Ele e-

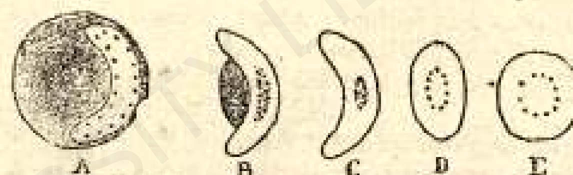

Fig. 4.—Desvoltarea parazitului semilunar.

voluează în stomacul țînțarului, își schimbă forma, unele devin mai întăi ovoidale, apoi sferice, acestea sunt elementele femele (macrogametele, fig. 5. C.), altele se transformă în corpuri flagelate, constituind elementele mascule (microgametele. (fig. 5. A. B.). Fecundațiunea se face în stomahul țînțarului și produsul acestei fecundațiuni devine un corpuscul lungăreț, numit *Zigot* (fig. 5 D.). Zigota pătrunde în păreții stomacului printre celulele epiteliale, parazitul crește repede, se rotunjește, își formează o capsulă protectoare și se depune la suprafața externă a stoma-

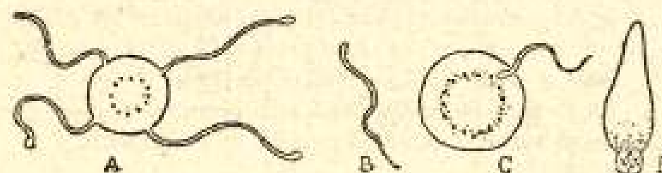

Fig. 5.—A. B. microgomet ; C. macrogomet ; D. Zigot.

cului, sub formă de *nodule rotunde*. Conținutul acestor nodule se devide în un număr de mici organisme falciforme numite *sporazoiți*. La un moment dat păretele nodulei se rupe și sporosoiții se răspîndesc în toate părțile corpului țînțarului, dar mai cu samă în glandele salivare.

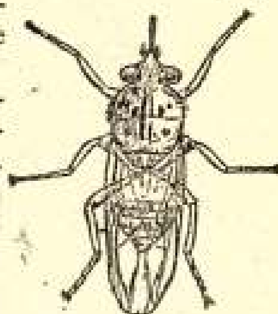
Cînd țînțarul înțapă din nou un om, mușchii faringelui (fig. 2. m.) atît cei superiori, cît și cei inferiori se contractă și faringele (fig. 2. Ph.) aspiră sîngele din capilarele plăgei. In acest moment glandele salivare secretează saliva, care încărcată de sporozoiți se scurge în interiorul corpului de pompă. Mușchii (fig. 2. Km.) pistonului îl împing, de la par-

tea posterioară spre partea anterioară, injectind ast-fel saliva încarcată de paraziți în plagă.

Incă o insectă la care, se pare, că parazitul sufere modificări în corpul ei este **Glossina**, o muscă care are mare asămănare ca formă şi dimensiune cu *tăunul* dela noi. Musca aceasta prezintă mai multe specii şi fie-care din ele serveşte ca agent de transmisiune a unei anumite boli.

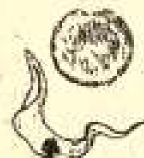
Glossina morsitans (fig. 6) numită de indigeni şi *tsé-tsé* trăeşte în Africa australă, şi transmite boala numită *Nagana*, care bintue mai toate mamiferele de acolo afară de om.

Animalele cele mai sensibile pentru această boală sint guzganii, şoarecii, cinii şi momițele; apoi vine iepuraşul, cobaiul, calul, porcul, bovidele, caprele şi ovidele.

Fig. 6.—Glossina, mărită de 2½.

Parasitul este un protozoar numit *Trypanosoma Brucei*. Simptomele sint caracterizate print'o febră cu tip remitent, şi o anemie repede. Afecțiunea este adesea ori mortală. Bruce, care a studiat această boală în Africa, a făcut următoarea experiență: a închis muştele într'un sac de gaz şi le-a pus mai întăi pe un animal bolnav, apoi pe un altul sănătos. Citeva zile după aceasta animalul sănătos presenta simptomele obişnuite ale boalei şi paraziții apărură în singele lui.

In *Africa occidentală* există o boală cunoscută sub numele de *boala somnului*, produsă de o altă specie de *Trypanosoma*, *Tryp. Gambiense* (Fig. 7) afecțiune mortală pentru om, răspindită în basenul *Senegalului*, *Gambia*, *Congo* şi *Nilul superior*. Ea este inoculabilă la cine, pisică, epure, cobai, şoarece, cal, magar şi miel şi unele specii de momițe. Omul este inoculabil de către *Glossina palpialis* foarte comună în Senegambia, unde boala somnului domneşte în permanență.

Fig. 7.—Trypanosoma, care produce boala somnului, din singele unui negru.

* * *

Intre insectele care servesc ca simpli agenți de transmisiune, fără a servi ca gazdă intermediară la desvoltarea parazitului sunt: ploşnița, puricele şi muştele.

Ploşnița de pat *(cimex lectularia)* este o insectă pe cit de supărătoare şi scirboasă pe atita de primejdioasă, ea are un miros caracteristic, datorit unui licid secretat de o glandă situată în torace; se ouă în April şi Mai, ouăle sint albicioase şi se deschid cu un căpăcel pe unde iesă puiul.

Ploşnițele sint noctambule, în timbul zilei stau ascunse prin crăpăturile păreților şi a mobilelor etc., ele sint agentul de propagațiune a *ciumei*, *tuberculozei* şi a *tiphosului recurent*.

Tiphosul recurent sau frigurile recurente sint o afecțiune care se observă în Irlanda, Silesia, Odesa, Egipet, Algeria şi în India. Parasitul, care produce această boală, a fost descris de *Obermeier*,—el are forma unui corp spiralat, subțire şi ascuțit la ambele sale capete prezentind mişcări oscilatorii. In timpul accesului parasitul se află în singe la periferia corpului; în perioada apiretică se refugiază în vasele splinei.

Aparatul bucal al ploşniței se aseamănă foarte mult cu acel al țințarului, el este conformat pentru înțepat şi supt. Odată cu singele bolnavului ploşnița suge şi parasitul pe care il transmite la oamenii sănătoşi.

Tictin examinind singele din corpul unor ploşnițe, pe care le-a lăsat se sugă un bolnav de typhus recurent, a găsit în el după 77 de oare parasitul spiralat. Tot el a experimentat cu o momiță, pe care a lăsat să o înțepe citeva ploşniți, care supsese pe un bolnav de thyphus recurent şi momița se îmbolnăvi.

Unii autori susțin că ploşnițele inoculează şi bacilul lui Kock. *Dewevre* a publicat o observațiune relativ la răspîndirea tuberculozei într'o familie, pe care o atribue înțepăturilor de ploşniți. El a pisat 30 de ploşnițe care supsese pe un tuberculos, inoculind cu acest suc trei cobai, la care a determinat o tuberculosă generalisată.

Ploşnițele puse în contact cu sputa dela tuberculoşi dau după citeva săptămîni culturi foarte active.

Puricele *(Pulex)* este o insectă cosmopolită; el nu face distincție de clasă, sare pe bogați ca şi pe săraci; el este cel mai bun acrobat, căci sare de 200 de ori mai sus de cit înălțimea corpului lui. Femela işi depune ouăle în crăpăturile duşamelelor.

El joacă un rol foarte important în propagarea *ciumei*. Dacă sare de pe un om ciumat—după ce l'a muşcat—pe un om sănătos, îi inoculează imediat parasitul ciumei.

Puricele mai serveşte de gazdă intermediară unei tenii mici *(Dipylidium)* care trăeşte în intestinul subțire la cine. Larva acestor tenii trăeşte în cavitatea viscerală a purecelui, cinele cind striveşte şi înghite puricele, îndată ce larva ajunge în intestinul lui se preface în tenie. Această tenie s'a găsit şi la copii care se joacă cu cinii.

Tăunii *(tobanus)* aceste insecte sint foarte comune în țară la noi, mai cu samă în delta Dunărei. Ei formează o familie din cele mai bogate care numără peste 1,600 de specii. Tăunii sint foarte avizi de singe. Femelele atacă omul şi mamiferele mari în timpul zilei, mai ales cind arşița e mare. Barbații se hrănesc cu sucul din flori. Femelele sint agenții de transmisiune a mai multor boli parazitare.

Stomoxes. Această insectă se aseamănă cu musca ordinară prin talie, colorit şi modul ei de desvoltare. Ea atacă adeseori omul care pe lingă că'l incomodează prin înțepăturile sale, îi inoculează şi *Sura*. Sura este o afecțiune contagioasă a animalelor de transport din India, cal,

cămile și boi. Această afecțiune prezintă toate caracterele unei *anemii pernicioase progresive*. Ea este produsă de către un parazit microscopic *Trypanosoma Evansi*.

Muștele ordinare *(musca domestică* și *musca vomitoria)* de și nu au un aparat bucal de ajuns de bine conformat pentru înțepat și inoculat totuși pot propaga *tuberculosa, ciuma, dalacul, holera* și *tiphosul* în două moduri deosebite. Ele transportă direct bacteriile patogene cu ajutorul picioarelor, a aripelor sau a aparatului bucal, sau le înghite și apoi le depune cu escrementele pe substanțele alimentare.

E lucru cunoscut în spitale, cum în timpul verei, muștile se adună în jurul paturilor cu tuberculoși și a scuipătorilor, din fundul cărora pompează produsele expectorațiunei. *Spilmann* și *Hauschalter* examinînd escrementele, mai multor muște, care staționase cîtva timp în scuipătoarea unui tuberculos, găsiră un număr mare de bacili ai tuberculosei. Tot ei au mai găsit acest bacil și în escrementele de muște rase depe geamuri sau depe păretele unei camere de spital.

Yersin a găsit bacilul ciumei pe muște; *Nuttall* a reușit se infecteze muște cu bacilul ciumei, hrănindu-le cu sucuri de organe de animale moarte de ciumă.

Raimbert a inoculat la cobai o trompă două aripi și patru picioare, la un alt cobai a inoculat numai o aripă și două picioare a unei muște care a stat 24 de oare subt un clopot cu singe infectat cu bacilul dalacului, și după 60 de oare, ambii cobai au pierit de dalac.

Tsuzuki a găsit în muștele prinse în camera bolnavilor de holeră, bacilul holerei iar *Ficker* a reușit se găsească bacilul tiphosului la muște pe care le-a hrănit cu acest bacil cu 23 de zile mai înainte.

Un exemplu instructiv în aceasta privință ne dă *tifosul* din timpul răsboiului American-Spaniol, în care de și se luasă toate măsurile sanitare cele mai severe în cea ce privește apa etc., totuși epidemia nu înceta. Causa era că roiuri de muște, care se ridicau de pe materiile fecale ale bolnavilor, transportau bacilul tifosului pe substanțele alimentare destinate celor sănătoși.

In țările calde muștele mai propagă *oftalmia purulentă*. In timpul sezoanelor calde, spune *Laveran*, mai toți copii indigeni au pleoapele acoperite cu muște, ei se obicinuesc cu acest supliciu și mai nu mai caută a le alunga; muștele se duc încetul cu încetul, și ele transportă virusul oftalmiei purulente dela un copil la altul.

Inmulțirea țînțarilor, ploșnițelor, puricelor și a muștelor constitue o adevărată primejdie a sănătăței publice, distrugerea acestor insecte a devenit o preocupațiune serioasă a higieniștilor.

Dacă până în present nu s'a găsit încă remedii, contra tuturor boalelor parasitare, totuși datorită cunoștințelor biologice a acestor insecte se pot stabili mijloace sigure contra răspîndirei boalelor propagate de ele.

Dr. N. Leon

* * *

Din ereziile științifice ale d-lui dr. L. Cosmovici, profesor la Facultatea de Științe din Iași.

Scriu aceste rînduri pentru persoanele, care au mai putut crede că d. dr. L. Cosmovici nu e cu totul străin de știința pe care o profesează. In timpul din urmă, am putut să fac unele constatări, care cred că e bine să fie cunoscute și de d-sa și, mai ales, de Onor. Facultate, căreia aparține.

Cele ce urmează au fost culese din cartea d-lui dr. L. Cosmovici, intitulată: *Zoologie* (*Anatomie și Fiziologie animală*) pentru liceul real și modern, cl. VII., 1903.

1) Pagina 6: „*Protozoarele, după cum se știe, n'au nici un organ, „și alimentele, care străbat prin canalurile capilare de care este cutreerată protoplasma corporală, se adună în părți diferențiate ale endosarcului, vacuole nutritive, unde sînt digerate.*

„*Resturile sînt aruncate afară prin alte canaluri.*

„*Alimentele sînt chemate în corpul protozoarelor de către curenții de apă întreținuți de contracțiunile vacuolelor contractile*".

D. dr. L. Cosmovici este, poate, singurul zoologist, care să nu știe că chiar printre protozoare sînt unele care au anume părți a corpului diferențiate în vederea alimentației. Așa, infuzoriile ciliate au o gură, un faringe și un anus. Dar să presupunem că autorul s'a gîndit la rizopode, forma cea mai simplă de protozoare. La acestea, după d-sa, „*alimentele străbat prin canalurile capilare de care este cutreerată protoplasma corporală*". E surprinzător ca, în anul 1903, d. dr. L. Cosmovici să nu aibă nici cele mai elementare noțiuni despre structura protoplasmei acestor animale. Dacă ar fi văzut, sau măcar ar fi cetit cum se hrănește o amebă, nu avea nevoe să să inventeze canalele capilare și curenții de apă din corpul protozorelor.

Chiar presupunînd că aceste animale s'ar hrăni numai cu substanțe lichide, nu astfel se explică pătrunderea lor în protoplasmă. Știut este însă că hrana acestor animale constă, în cea mai mare parte, din particule organice de tot felul, microbi etc. Ele sînt capturate, mai ales, de pseudopozi și întroduse, împreună cu o mică cantitate de apă, în corpul protoplasmei. Aceasta formează ceia ce se numește vacuolă alimentară (*Jves Delage*).

2) Pagina 18: „*In limbă se sfîrșesc capetele a două perechi de „nervi, unul lingual, ce vine din nervii trigemănari și se împrăștie în „părțile dela vîrful organului, celalt vine dela glosofaringieni și se „împrăștie în partea dela bază*".

Pe nedrept desconsideră d. dr. L. Cosmovici nervii hipoglos și coarda timpanului, care fac parte din inervația limbii.

3) Pagina 29: „*Exceptînd substanțele minerale, alimentele sînt „de trei feluri:*

„a) *In locul intâiu, căci acestea sint cele mai hrănitoare, vom „pune pe acele albuminoide, cu composițiunea albuminei, numite încă „azotoase (quaternare), căci cuprind C. H. O. Az. pe lingă o cătime „oarecare de sulf, phosphor și sărurile amintite mai sus*".

Cunoștințele de chimie ale d-lui dr. L. Cosmovici sint in greșală cind susține că toate albuminoidele conțin fosfor și săruri. Fosfor se găsește numai în nucleo-proteide, iar sărurile constituesc o impuritate a albuminoidelor. Ele nu intră în compozițiunea lor elementară.

4) Pagina 31 : „*In fine in locul al treilea sint substanțele grase, „ce se deosebesc de toate celelalte prin aceia că nu sint prefăcute de „tubul digestiv, ci numai sfărîmate tare,* porfinzate *așa că pot trece „de-a dreptul in singe*".

Cu mult înnainte de 1903, se știa că grăsimele sint saponificate în aparatul digestiv, adică sint desfăcute în glycerină și acizi grași, iar aceștia din urmă se combină cu baze alcaline și formează săpunuri solubile în apă. Sub această formă se absoarbe cea mai mare parte din grăsimea ingerată, și bila dizolvă o oarecare cantitate de grăsime și înlesnește absorbțiunea. Pătrunderea grăsimii însă sub formă *porfinzate* devine din ce în ce mai problematică.

5) Pagina 34 : „*Alimentele ajunse in stomac sufăr din partea su„cului gastric, suc acid și bogat in fermentul numit pepsină (chiag)*.— Se dă numele de „chiag" unui alt ferment, zis și lab ferment, sau presură, care se bucură de proprietatea de a coagula laptele. El n'are nimic a face cu pepsina.

6) Mai departe, pe aceiași pagină, se spune :

„*Balele ce ajung in stomac din cauza alcalinității lor provoacă „pe cale reflexă o secrețiune mai îmbelșugată de suc gastric*".—O astfel de idee, susținută în 1903, este o monstruozitate. Se știa admirabil de bine la această epocă mecanismul secrețiunii sucului gastric. Alimentele sint excitantul principal al acestei secrețiuni. Primele porțiuni de suc gastric sint secretate sub influența calităților organoleptice ale alimentelor (miros, gust), sau chiar numai a vederii lor. In aceste cazuri, sistemul nervos central pune în stare de activitate glandele pepsice, prin intermediul nervilor speciali. Ajunse în stomac, alimentele continuă să excite glandele gastrice, fie direct, fie prin intermediul circulației și al sistemului nervos. In nici un caz însă saliva nu este un excitant al secrețiunii sucului gastric. Pe cind scurgerea salivei este continuă, *aceia* a sucului gastric se oprește, digestiunea stomacală odată terminată.

7) Pagina 36 : „*Singele vinos din vilosități trece în maiu (siste„mul vinei porte) încît aduce cu dinsul peptonele și glycosa*".—Se caută de mult timp peptone în singele vinei porte și nu se găsește. D. dr. L. Cosmovici trebuia să știe aceasta. Și, dacă ar fi știut că produsele de digestiune ale substanțelor albuminoide (propeptone și peptone), introduse deadreptul în singe, sint otrăvuri pentru organisme, nu ne-ar spune că „*singele conține porțiuni din substanțele peptonice ce au rămas neab„sorbite de elementele corpului* (pagina 55).

8) Pagina 55 : „*Partea lichidă a singelui în care se află globu„lele, plasma, este compusă din apă avind in soluție o mare cătime „de substanțe albuminoide, între care fibrina ocupă primul loc. Cind „se scoate singele din vinele unui animal, imediat fibrina se precipi„tează sub forma unor fire mai mult sau mai puțin lungi*".—Tot așa susținea și *Burdach*[1]), la 1837. De atunci însă, chestiunea formării fibrinei a făcut progrese, de care d. dr. L. Cosmovici este cu totul străin. Se știa, la 1903, că fibrina nu este o precipitare a celei disolvite în singe. Ea este un corp nou, care se produce în singe, în anume condițiuni, și la formarea ei contribuesc 3 feluri de substanțe : 1) fibrinogen, care există în plasma singelui, 2) săruri de calciu, care iarăși se găsesc în singe și 3) fermentul fibrinei, care ia naștere, sau devine activ, ori la eșirea singelui din vase, ori sub influența diferitelor corpuri introduse în aparatul circulator.

9) Pagina 56 : „*Globulele roșii dela proteu măsoară șase ze„cimi dintr'un milimetru* (0m/m6), *ori noi zărim bine corpușoarele care „au un milimetru ca diametru*".—E știut că globulele de proteu nu întrec 0m/m08, adică 80 μ., iar nu 600 ! ; apoi noi vedem și corpușoare mai mici de un m.m., cam până la 0m/m1.

10) Pagina 71 : „*Mai toate țesăturile organismului animal, a„fară de cel conjonctiv și acele născute din el, cuprind înăuntrul lor „un foarte mare număr de țevi transparente, cu înfățișarea unor și„raguri de mărgele, prin care curge un lichid albicios, numit limfă*".— Astăzi, toată lumea știe, afară de d. dr. L. Cosmovici, nu numai că vasele limfatice sint cuprinse în țesutul conjonctiv interstițial din diferite organe, dar că însăși origina capilarilor limfatice este în acest țesut.

11) E interesant a se vedea apoi cum explică d. dr. L. Cosmovici formarea limfei : (pag. 71) „*Limfa își are sorgintea sa pe de o parte „tot în serumul singelui, căci în lăuntrul țesăturilor există comuni„cări între capilarele vasculare și acele limfatice, și deci o parte din „serumul sanguin trece in vasele limfatice..... etc.*"—Dacă *Harvey*, care a descoperit circulația singelui la 1628, ar fi putut crede în existența comunicărilor între sistemul sanguin și cel limfatic,—n'ar fi fost surprinzător ; aceasta însă nu era permis d-lui dr. L. Cosmovici, la 1903 (!). Se știa la această epocă, admirabil de bine, că sistemul sanguin este complect închis în toate părțile corpului, afară de unele organe, cum este splina, în care endoteliul vascular n'a putut fi urmărit în diviziunile arteriolelor din pulpa splenică. Aici, în loc de capilare cu pereți bine delimitați, ar exista lacune pline de singe. In dreptul capilarilor se face schimbul de materiale între plasma [2]) singelui și țesuturi. Mecanismul acestui schimb trebue căutat în legile osmozei și în activitatea celulelor endoteliale ; comunicările despre care vorbește d. dr. L. Cosmovici sint o invenție a fanteziei sale științifice.

1) Traité de physiol., Tom. IV., 1837, p. 115.

2) D. dr. L. Cosmovici confundă plasma cu serul,—o dovadă mai mult că nu știe mecanismul formării fibrinei.

12) Pagina 80: „*Compozițiunea ureei*=$C_2H_4Az_2O_2$".—Cunoștințele chimice ale d-lui dr. L. Cosmovici sînt din nou în greșală, căci ureea are următoarea constituțiune chimică: $COAz_2H_4$.

13) Pagina 116: „*Mușchii conțin o substanță azotoasă, numită syntonină sau musculină*".—Se dă numele de syntonină sau albumină acidă primului termen al transformării albuminoidelor, sub acțiunea sucului gastric.

14) Pagina 121: „*Țesutul nervos, după cum vom vedea în curînd, se compune din celule nervoase și tubi nervoși. Aceste elemente . . . .* etc".

Inainte de a se fi cunoscut, în mod precis, relațiunea care există între tubii nervoși și celulele nervoase, se putea zice că țesutul nervos se compune din 2 feluri de elemente: tubi și celule. De mai bine de 20 de ani însă, se știe că elementul fundamental al țesutului nervos este celula nervoasă, împreună cu toate prelungirile sale. Cilindrul ax din tubul nervos, care constitue partea esențială a lui, reprezintă una din aceste prelungiri. Pentru a se înlătura confuziuni, ca aceia în care a căzut d. dr. L. Cosmovici, *Waldeyer* a propus termenul de *neuron*, prin care se înțelege „*celula nervoasă, cu toate prelungirile sale*,—nu numai celula, așa cum se spune la pagina 123.

15) Pagina 138: „*Pe cînd dar nervii rachidieni sînt mixti, a-„dică sensitivo-motori, aceștia ce nasc de pe bulb vor fi sau numai „sensitivi sau numai motori, după cum vor eși de pe tăeturile late-„rale anterioare, sau posterioare*".—Iar într'o notă de pe aceiași pagină se lămurește chestia, precum urmează: „*Dacă cei motori au și sensi-„bilitate, sau viceversa, cei sensitivi sînt și motori,—aceasta se dato-„rește anastomezelor numeroase, ce au loc între nervii cranieni și a-„desea chiar dela origină*".—Așa dar nervii, trigemeni, pneumogastrici și glosofaringieni nu sînt nervi mixti, deși sînt perfect de bine cunoscuți nucleii de origină a fibrelor motoare și sensitive din fiecare! ?

Despre acești nervi se mai vorbește și la paginele 149 și 150 unde se îndreaptă greșala de mai sus, căci se recunoaște diviziunea nervilor cranieni în „*mișcători, sensitivi și mișcători și numai sensitivi*".—Cînd se enumeră însă acești nervi, la unii se arată și funcțiunea, la alții însă nu, astfel că nu se poate ști care dintre ei sînt motori, care mixti și care sensitivi.

16) Pagina 148: „*Nervii de relațiune ce es din măduvă, numiți încă „și nervi rachidieni, sînt totdeauna părechi și nasc prin cîte 2 rădă-„cini: una anterioară, ce pleacă din coarnele anterioare ale măduvei „și esă prin tăeturile laterale anterioare; cealaltă, posterioară, pleacă „din coarnele posterioare și esă prin tăeturele laterale posterioare ale „măduvei. Tubii acestor din urmă rădăcini trec prin cîte un gag-„lion nervos și, apoi, se întrunesc cu tubii rădăcinelor anterioa-„re, alcătuind nervii rachidieni, ce în urmă es afară din canalul „rachidian, prin orificiile laterale rămase între fiecare 2 vertebre con-„secutive, orificii numite de conjugație*".—O astfel de descriere putea fi admisă înainte de 1885. Dela această dată încoace, s'a demonstrat că tubii nervoși care formează rădăcinele posterioare nu pleacă din coarnele posterioare ale măduvei, pentru a trece apoi prin ganglionii spinali, așa cum ne spune d. dr. L. Cosmovici. Ei își au origina în chiar acești ganglioni. Celulele nervoase de aici prezintă 2 prelungiri: una se duce la periferie și se termină în piele, mușchi etc., formînd nervii sensitivi ai acestor organe, iar cealaltă se duce și se termină în măduva spinării.

17) Pagina 170: „*Aceste 2 membrane (sclerotico-corneia și cho-„roida) singurele alcătuesc pereții globilor oculari. A treia membrană „ce întîlnim numai în spre partea posterioară a lor, anume retina, „este datorită capetelor nervoase (nervilor optici), așa încît ea nu face „parte din organizarea pereților, ci, ca membrană ce este, trebuia să „aibă pereți pe care să se întindă*."—Iar la pagina 171 se descrie structura retinei, precum urmează: „*Pe o tăetură în grosimea retinei se vede „că tubii nervoși se întorc cu capetele lor în afară și se termină în-„tr'un fel de bastonașe sau conuri ce se aplică pe choroidă, fără a „se lipi de dînsa*".

La 1903, structura retinei era foarte bine cunoscută. Se știa că este alcătuită din 3 rînduri principale de celule: 1) celule vizuale, cu bastonașe și conuri, 2) celule bipolare și 3) celule ganglionare, din care pleacă fibrele nervului optic (sau tubii nervoși, cum îi numește d. dr. L. Cosmovici).

Acestea fiind bine știute, cum să numim explicarea că „*retina este formată din tubi nervoși, care se întorc cu capetele lor în afară*", decît erezie științifică!.

N'am insistat decît asupra greșelilor științifice fundamentale, care se găsesc în tratatul de *Anatomie și Fiziologie animală* al d-lui dr. L. Cosmovici. Astfel de greșeli se găsesc și în cursul de Fiziologie generală [1]), profesat de d-sa la Facultatea de Științi din Iași! Voiu reveni asupra celor cuprinse în acest tratat. De data aceasta, semnalez numai că d. dr. L. Cosmovici numește *hydrocarbure* niște principii alimentare, formate din C. H. și O. în care H. și O. se găsesc în proporțiunile din apa și a căror formulă generală este: Cn H2n On. Se știe că hydrocurburile sînt formate numai din C. și H. și că aceste corpuri sînt otrăvuri pentru organism (ex. petrol, parafină, etc.).

Tocmai pentru a se înlătura orice confuziune, s'au numit *hydrocarbonate* substanțele, în compoziția cărora intră C. H. și O. cum sînt: amilocelle, glycoza, zaharoza, etc.

In mai multe rînduri am observat că unii studenți numesc aceste substanțe hydrocarbure, deși insist în cursul meu asupra acestei ches-

1) Dr. L. Cosmovici. „Cursul de Fiziologie generală animală.—Digestiunea". 1900, Iași.

țiuni. Explicarea o am acum: ea este dată de tratatele didactice ale d-lui dr. L. Cosmovici care conțin astfel de greșeli de chimie elementară.

Cele arătate mai sus probează că d. dr. L. Cosmovici, cu toate titlurile d-sale academice, este lipsit de unele noțiuni fundamentale pentru știința ce profesează. Titlurile trebuesc respectate atît timp, cît purtătorul lor dovedește că posedă cunoștințele corespunzătoare; altfel, ele constituesc o armă periculoasă, de care, trebue recunoscut, d. dr. L. Cosmovici a știut să se servească admirabil de bine.

Apoi, d-sa s'a ținut foarte departe de progresele Fiziologiei. Iată și o altă dovadă despre aceasta: fiind vorba despre putința transformării substanțelor albuminoide în grăsimi, d. dr. L. Cosmovici mă întreabă [1]: *Cum, d-le Athanasiu, nu este adevărată transformarea albuminoidelor în grăsime?*—O astfel de întrebare face impresiunea că vine din partea cuiva, care se deșteaptă dintr'un somn lung și e mirat de cele ce aude și vede în jurul său.

S'au publicat asupra acestei chestiuni atîtea lucrări, încît, adunate la un loc, ar alcătui mai multe volume. Toate probele aduse în sprijinul transformării albuminoidelor în grăsime au fost dărămate prin cercetări experimentale. O lucrare, pe care am făcut-o în Institutul de Fiziologie dela *Bonn*, dovedește ca nefundată și opiniunea că în intoxicarea cu fosfor albuminele s'ar transforma în grăsime.

Toate acestea arată numeroasele goluri, care se găsesc în cunoștințele de Fiziologie ale dr. L. Cosmovici.

Ele nu-i împedică însă de a scrie rîndurile următoare [2]: *„Noi, „care ne ocupăm serios cu știința, deci sîntem în curent cu tot ce se „publică, ne e destul o frază sau o idee ca să știm de cine a fost „scrise și unde le putem găsi"*. Las cetitorului de a găsi calificativul unei atare afirmări.

Eu doresc din toată inima ca d. dr. L. Cosmovici să se ocupe în adevăr serios cu știința, spre fericirea catedrei ce ocupă și a tratatelor didactice pe care le va scrie pe viitor. Până atunci însă, rog pe d-nul Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice să ia măsurile ce va crede de cuviință, pentru a nu mai fi admisă în învățămînt cartea de Anatomie și Fiziologie animală a d-lui dr. L. Cosmovici.

Greșelile științifice, pe care le conține, nu numai că vor obosi, fără folos, mintea elevilor, dar se vor opune mai tîrziu la înțelegerea fenomenelor vieții. Se știe cît e de greu să ne desfacem de ideile greșite, cîștigate în copilărie.

I. Athanasiu.

---

1) *Arhiva*. Anul XIX, 1908, No. 11—12. p. 423.
2) *Arhiva*, Anul XIX, 1908, No. 7—8, p. 306.

Cronica literară.

(Profiluri femenine: Matilda Serao)

Impresia cea mai clară și mai puternică, pe care o lasă opera Matildei Serao e impresia unei sincerități și a unei spontaneități, care te fac să primești drept calități șovăelile și inconsequențele concepțiilor, lipsurile unei instrucțiuni insuficiente, cît și imperfecțiunile și stîngăciile stilului. Această scriitoare are un farmec, pe care în zadar te-ai încerca să-l analizezi, și, dacă ai vrea să-l definești, n'ai putea mai bine decît cu acel „nu știu ce și nu știu cum" al lui Eminescu; te cucerește acel plin de viață, acea senzibilitate insetată de milă și dreptate, acea simpatie exuberantă, acea patimă și pornire, cu care vibrează sufletul ei la orice suflare de entuziasm, la orice nădejde și avînt al cetății fermecătoare, al cărei suflet și l-a însușit și care a primit-o cu iubire, presimțind în ea, încă dela primele încercări, pe cîntărețul ei adevărat. Puterea ei cea mare în jurnalistică și în scrierile literare e emoțiunea, a cărei spontaneitate nu e stavilită nici de erudiție, nici de spirit critic. Trebue ca opera ei să placă, trebue să o guști și să o iubești, și numai după aceasta să o judeci. Niciodată criticul partizan al *artei pentru artă* nu s'ar simți mai nedumerit, decît în fața acestei emoții ce clocotește, izbucnind în blesteme, rugăminți și îndemnuri, după ce zugrăvește cu o putere, care a făcut-o să fie asemănată cu Balzac, scene din mizeria și putrezeciunea Neapolului. Rafinatul critic de artă pentru artă poate să se răsvrătească în fața stilului acesta grăbit, incorect, în fraze hăcuite; Matilda Serao nu caută să fie stilistă, să realizeze perfecțiunea formei, să ciseleze imagini strălucitoare și fraze armonioase, ci caută să reverse, în operele ei, căldura vieții, pasiunea cu pornirile ei arzătoare și clipele de oboseală,—iar stilul acesta inegal, cu tresăriri puternice și slăbiciuni, este graiul ce i se potrivește, este mijlocul cel mai nimerit, pentru ca viața să circule în tot ce scrie și pentruca căldura să se comunice sufletului cetitorului.

Dealtminterea, pentru cine cunoaște viața scriitoarei, e foarte lămurit că natura ei bogată, care se cheltuește într'o activitate prodigioasă,

nu are putinţă de a avea un stil şlefuit şi îngrijit. Iată ce zice criticul italian Ugo Ojeti despre activitatea şi viaţa ei:

„Această femee admirabilă scrie în fiecare zi, în afară de operele sale literare, mai multe coloane, în jurnalul pe care-l conduce, şi două sau trei pagini din romanele, pe care le publică sub pseudomine, în jurnalele populare. Stă adeseori la tipografie până la trei ore dimineaţă; nu lipseşte nici dela o primă reprezentaţie, nici dela o serbare publică sau particulară, unde toţi îi arată o iubire entuziastă. Îşi îngrijeşte averea, veghează cu iubire asupra numeroşilor săi copii, conduce al doilea jurnal, acesta numai literar, aleargă la Roma în orice împrejurare politică, dictează corespondenţe, articole parlamentare, cu o claritate de vederi şi precizie de judecată, pe care nu o găseşti nici la jurnaliştii bătrîni. Mai mult, ţine conferinţi în fiecare an la Neapole, Roma şi Florenţa, găseşte vreme să se repeadă la Paris şi să ajungă şi prin Palestina, să cerceteze mormîntul lui Isus şi să plîngă pe el cu atîta sinceritate, încît să se întoarcă cu sufletul aprins de misticism....“

Aceasta poate să ne dee o idee de puterea de viaţă şi de energia, pe care o reprezintă Matilda Serao. Pare unul din acei arbori dela Sud, în care fierbe iute o sevă bogată şi ale cărui forme exuberante, viguroase şi splendide, realizează frumuseţa desăvîrşită a vitalităţii în plină putere şi într'o captivantă armonie. Puterea aceasta armonioasă, care se manifestă în operele Matildei Serao, prin graţie şi mişcare, trebue să fie darul persoanei sale întregi. Aceasta ne explică cum singurul glas protivnic, care s'a ridicat în concertul de admirare, cu care Napolitanii serbau pe tînăra scriitoare, glasul criticului Emilio Scarfoglio, a tăcut curînd, învins şi cucerit.... Matilda Serao a primit lupta, iar Emilio Scarfoglio a devenit după cîţiva ani tovarăşul vieţii şi al activităţii sale jurnalistice...

Firea aceasta bogată nu se cheltueşte numai în activitate, ci şi într'o senzibilitate vie şi caldă, în totdeauna gata să se reverse în simpatie frăţească pentru „sufletul tuturor fiinţelor“, ba chiar şi pentru „sufletul lucrurilor“.

Maurice Muret, în studiul său *„Littérature italienne d'aujourd'hui“*, comparînd călătoria lui Loti la Erusalim cu călătoria Matildei Serao, face să iasă în relief foarte bine acest dar al ei de a pune în descrieri viaţă emoţie şi variaţie, această simpatie universală care o face să vrea să pătrundă sufletul Nilului, să prindă şi să redea sufletul ţărilor prin care trece şi pe care ea îl caută „în ochii femeilor, într'o stradă, în unele peisagii scaldate în anume lumină, într'un fragment de statue, într'o armă ruginită, într'un cîntec, într'o vorbă“, acel suflet al ţării, pe care d-na Serao îl găseşte uneori într'o floare!...

Deaceia, Matilda Serao e un pictor unic al peisagiilor, un poet fără păreche al mediului, în care se petrec scenele din viaţa omului, iar eroul principal în cele mai multe din operele ei e „Napoli“, cetatea scăldată în foc de soare şi oglindită în undele limpezi ale mării, cu farmecul palatelor ei albe şi a grădinilor fermecătoare şi poetice, îndărătul

cărora dospeşte murdăria ei orientală; cetatea palpitînd de viaţă şi de patimă, de bucurie şi desnădejde, strălucind de voluptate şi bogăţie, gemînd de mizerie neînchipuită, trăind o viaţă fantastică şi de necrezut, umplîndu-ne sufletul, rînd pe rînd, de înduioşare, de desgust, de milă, de dragoste şi de ridicol, trăind în iluzia deşartă şi speranţa nebună, sau în deziluzia şi desperarea adîncă a jocului capriţios al norocului: *loteria*.

Această plagă a cetăţii vrea Matilda Serao să o arăte, în toată duroasa ei grozăvie, mai ales în romanul, considerat ca unul din cele mai bune, *„Paese di Cocagno“*, sub întîmplarea fără mare însemnătate a marchizului Calvacanti, un senior napolitan bătrîn, care vrea să-şi recapete măcar ceva din prestigiul nobleţei pierdute şi care recurge pentru aceasta la jocul de loterie. Pierde tot ce are, îşi sacrifică şi nevasta şi pe gingaşa Bianca Maria, fiica sa, pe care o chinueşte zi şi noapte, inzistînd să invoace spiritul mamei sale, pentru a juca numărul cel mai bun la lotărie, şi care în cele din urmă îşi pierde minţile.

Jocul lotăriei apare aici ca o nebunie dureroasă, care tîrăşte pe toţi, fără deosebire de vrîstă şi de sex, în vîrtejul ei. „Culmea mizeriei pentru un Napolitan, zice Matilda Serao, nu e cînd zice: „N'am mîncat!“ dar „N'am putut să joc nici măcar un bilet!“

Toate superstiţiile, cele mai grosolane şi mai copilăreşti, trăesc în sufletele aceste pe jumătate orientale şi călăuzesc imaginaţia lor arsă de climatul African, în alegerea şi gruparea numerilor de loterie. Toţi cred că ştiu călugării de mai înnainte numerile cîştigătoare, şi, deşi nu le pot spune, totuşi acei ce se mărturisesc nădăjduesc că, cu mijlocul acesta, vor atrage asupra lor favorurile norocului.

Din toate aceste superstiţii trăesc o sumedenie de paraziţi, ca nişte lipitori pe o rană vie. În primul loc, *l'impegnatrice* (cămătăreasa), pe care iată cum o descrie Matilda Serao: „Cînd trece acoperită de rochiile de mătase şi juvaerurile pe care „popolana“ le-a amanetat la ea, cu gîtul încărcat de şiraguri de pietre scumpe, cu cercei în ureche, care sînt adesea recunoscuţi, cu mantela de catifea a cucoanei dela etajul întăi pe umeri, de după uşi şi de la ferestre suspinile se înăbuşesc, se aud oftările pe jumătate stăpînite, se dau pe faţă palori neaşteptate: *l'impegnatrici*“ înnaintează ca un idol indian, căruia un popor întreg îi sacrifică aur şi sînge!“.

Apoi *„l'assisteto“*, un fel de medium care trăeşte pe socoteala familiilor burgheze, vorbeşte în enigme şi se preface sau chiar are halucinaţii, şi face să se creadă că poate ghici numerele cîştigătoare, acest fel de bîlciu ridicol şi dureros, această populaţie care se prăbuşeşte în fiecare Sîmbătă sara spre localurile unde se 'nvîrte roata norocului, o mulţime descrisă magistral, în liniile ei mari şi întrupată cu o artă şi o putere de individualizare deosebită, în eroii ce o reprezintă. O comedie, dar şi o tragedie: expresiunea nevoii covîrşitoare de a pune o rază de lumină în sufletele şi inimile aceste pline de suferinţa mizeriei,

un orizont deschis asupra tuturor bucuriilor posibile, puțin aer și spațiu în strîmta lor viață de sărăcie.

Dar, mai ales, un prilej pentru polemista, jurnalista, educatoare socială ce e, mai cu samă și mai presus de ori ce, Matilda Serao, de a atrage atenția celor care „pot" și „trebue" să aducă îndreptare răului; un strigăt de iubire și de rugăciune izbucnește la sfîrșitul poesiei către cirmuire: „Nu lăsați Neapolul în ignoranță, murdară și fără muncă, fără ajutor; nu distrugeți în el poezia Italiei!..."

Și glasul acesta cald și vibrant n'a rămas fără răsunet: Neapolul a răspuns cu admirație și iubire, opinia publică s'a trezit, Italia s'a întors cu grijă spre Neapol și spre durerile ei, arătate cu așa putere de artă și cu atita eloquență de Matilda Serao.

In alte romane ca: „*Cucerirea Romei*" (1885), *Inimă bolnavă* (1881), *Fantazie* (1883), *Virtutea Cecchinei* (1884), *Romanul unei fete tinere* (1885), *Viața lui Riccard Iona* (1887), *Un mic roman* (1892), *Indiferenta* (1896), *Dona Paola* (1897) și *După Ertare* (1904), în care se încearcă să redee viața din păturile de sus ale societății, deși a produs opere ce însamnă ceva în literatura italiană, totuși nu sînt la înnălțimea celor dintăi încercări *(Terne sec, Paese di Cocagno, Sentinele veghiați!, Balerina)*.

Ea, care știe să redea sufletul poporului în toate delicatețile simțirii, ca și în toată sinceritatea brutalității lui, cu o așa sigură măsură, cu așa surprinzătoare știință a nuanțelor, șovăe în lumea aceasta artificială, și, cu toată puterea ei de simpatie, imaginația vie și cunoștința adîncă a sufletului omenesc, e, de cele mai multe ori, rece și-și susține teza mai mult ca jurnalistă, decît ca artistă.

In ultimul roman, „*După ertare*", Matilda Serao are aceiași teză ca și Amalia Rosselli, în *Iluzii*: imposibilitatea „ertării" după rătăcirea, fie și vremelnică, a unuia din cei doi tovarăși. Dar în romanul d-nei Serao problema nu e pusă cu puterea și claritatea, cu care era pusă în drama d-nei Rosselli. Bărbatul din acest roman nu iartă, ca în piesă, pentrucă nu poate înlătura din sufletul lui simțirea adîncă, sădită de veacuri acolo, a geloziei trupești, ci pentrucă sufere prea mult atunci cînd se convinge că nevasta sa, care nu-l iubise nici înnainte de ertare, este și acum, după ertare, tot atît de indiferentă cu el, ca și la început. Ceia ce e interesant în acest roman și în toate celalte, în care e vorba de iubire, e concepția deosebită a acestei iubiri și a datoriei, precum și lipsa desăvîrșită de spirit de sacrificiu la bărbați, ca și la femei.

Pasiunea e o scurtă, dar covîrșitoare stare de exaltare fizică și sufletească, pe care aceste firi dela sud, pline de sănătate, arzînd de dorul de a trăi, deschise tuturor bucuriilor, o primesc ca o binecuvîntare, la care nici nu-și pot închipui că ar putea renunța pentru alte considerații:

„Viața e așa de lungă și iubirea așa de scurtă!" zice Maria Guasco, eroina din „*După Ertare*". Datoria e în viață o lumină slabă, spre care privesc numai cei ce se mulțumesc a duce o viață

stinsă, adormită, ferită de dureri mari, dar lipsită și de acele fericiri dumnezeești, care o fac în ochii lor să fie demnă de trăit. De luptă între datorie și dragoste, ca în romanele lui Fogazzaro, nici nu poate fi vorba!...

Sufletul eroilor din romanele Matildei Serao e mai aproape de păginism, decît de creștinism, ceia ce face pe Maurice Muret, (op. citat), să caute un nume aparte neocatolicismului din cele două din urmă scrieri ale sale: *In țara lui Isus* și *Sora Giovanna della Santa Croce* (acesta din urmă dedicat lui Paul Bourget), să-i dea o calificare deosebită: catolicismul napolitan! In adevăr, nimic nu e mai puțin mistic, în sensul adevărat al cuvîntului, decît catolicismul Matildei Serao. Credința nu răsare în sufletul ei din turburarea conștiinței în fața necunoscutului, din cercetarea în singurătate și tăcere a acestei turburări, din meditații și aspirații spre un ideal moral nedefinit; ea-și iubește religia pentru reflexul frumuseții firești ce se răspîndește în ea, pentru pompa și strălucirea cultului, pentrucă e personificarea elementelor firești, pe care le adoră cu patima omului de sud, pentru hrana așa de potrivită pe care o oferă imaginației înfierbîntate de arșița de soare, care scapă așa de des și așa de ușor controlului rațiunii.

Deaceia, în romanul, „*Sora Giovanna della Santa Croce*", privit ca cel mai desăvîrșit roman al Matildei Serao, ceia ce e mai covîrșitor ca impresie nu e sentimentul religios, ci aceiași simpatie pasionată pentru mizeria celor mici, din toate celelalte povestiri, ceia ce rămîne ca o suflare puternică de răzvrătire a acestei incorigibile „popolane", care se ridică din sfîrșitul romanului: descrierea unui ospăț de Paști, oferit de mila publică săracilor din azilul în care, în cele din urmă, se adăpostește călugărița, Sora Giovanna. Mai presus de mila pentru biata călugăriță care, aruncată după 35 de ani din viața liniștită și pioasă a mănăstirii în valurile și luptele vieții, rătăcește din mizerie în mizerie și din umilință în umilință, coborînd treptele decăderii sociale, simți indignarea, mînia și dezgustul autoarei pentru persoanele de elită, care servesc la ospățul de Paști dintr'o falșă caritate creștină, dar care privesc la acești desmošteniți ca la niște fiare, ce ar mînca după gratii într'o menajerie. Călugărițele din romanul ei rămîn, după o viață întreagă petrecută în mănăstire, aceleași firi instinctive, de sud, adoratoare a formelor, care, din toată viața lor din mănăstire, regretă practicile, devoțiunile exterioare și posturile de care sînt lipsite, și care, sub asprimele neîndurate al dogmelor, au păstrat dragostea arzătoare de viață și morala largă a omului de sud, care are comori de îngăduință pentru cei ce greșesc, cedînd ispitelor dragostei și care o face pe Sora Giovanna nu numai să asculte destăinuirile amănunțite de dragoste ale curtezanei Concetta Guadagni, dar și să se însărcineze să facă pe un preot să citească două liturghii, pentruca Cicillo să-i rămie credincios!...

Femeia este și trebue să rămie creatură de dragoste și de dragoste maternă, pentru care a fost menită și pentru care a format-o evoluția so-

cială, şi, desigur, repulziunea pentru tipul de *virago*, pentru masculinizarea atit de ridiculizată la unele intelectuale, este tot aşa de îndreptăţită, ca şi respingerea pentru tipul bărbătesc *afemeiat*. Evoluţia morală însă, paralel cu evoluţia socială, cere şi garantează din ce în ce mai mult afirmarea individualitaţii în activitatea colectivă. Progresul, cucerirea omului asupra naturii, este afirmarea, din ce în ce mai pronunţată, a acestei individualităţi şi desrobirea ei de sub tirania legilor naturii, sau mai bine zis disciplinarea, supunerea acestor legi nevoilor sale, stăpînirea lor în folosul individului. Femeia este şi ea o creatură omenească şi dacă, ca urmare firească a evoluţiei acesteia, este şi va fi din ce în ce mai mult chemată, *prin forţa lucrurilor*, să iea parte la viaţă şi să-şi afirme deci individualitatea, urmează oare de aci ca ea să nu mai poată fi aceiaşi creatură de dragoste şi dragoste maternă, de până în acum, dar cu sufletul maipotrivit vremilor în ca re trăim şi cerinţelor unui ideal nou?.

A impedicat-o pe d-na Serao activitatea ei neobosită de literată şi jurnalistă, ocupaţiile ei intelectuale şi acea originalitate superioară tuturor celorlalte talente femenine, de a fi în acelaş timp şi creatura plină de viaţă şi graţie, care a robit sufletul unui popor, a cucerit dragostea unui bărbat de valoare şi a ştiut să fie mama duioasă şi prevăzătoare a numeroşilor ei copii?....

I. Sadoveanu.

Cronica externă.

— Sindicalismul în Franţa —

Chestiunea covîrşitoare azi în Franţa este chestia sindicalismului, şi, de fapt, sindicalismul se prezintă ca un fenomen social, ale cărui ultime consecinţi nu se pot încă prevedea. Sub imboldul lui, societatea actuală merge, netăgăduit, spre o transformare adîncă, şi, dacă el va triumfa sub forma sub care ni se înfăţişează astăzi, temeliile înseşi ale tutulor concepţiunilor noastre asupra statului vor fi cu desăvîrşire răsturnate. In asemenea condiţiuni. nu e de mirare ca primul simţimînt, pe care-l inspiră lumii mişcarea sindicalistă, să fie un simţimînt de adevărată spaimă. Cît timp sindicalismul s'a mărginit la domeniul raporturilor dintre capital şi muncă şi cît timp a evoluat în sfera intereselor particulare, protestările sau temerile, pe care el le-a pricinuit, au fost, relativ, fără de însemnătate. Dar de cîtăva vreme el a eşit din acest domeniu şi şi-a întins stăpînirea şi asupra domeniului statului, ale cărui baze le ameninţă cu atita violenţă, încît e firesc ca lumea să fie oarecum înspăimîntată. Ori cum ar fi însă chestiunea, ea este destul de însemnată pentru a merita o cercetare obiectivă.

Mai întăi de toate, se cuvine ca în această chestiune a sindicalismului să facem, din capul locului, o deosebire între sindicalismul lucrătorilor propriu zişi şi între sindicalismul funcţionarilor statului. Dacă lupta ce se dă astăzi în Franţa este atît de aprigă, aceasta e fiindcă sindicaliştii voesc, cu ori ce chip, să confunde aceste două forme de sindicalism; ori, ele nu se pot confunda. Intr'adevăr, ce este sindicalismul? Sindicalismul este organizarea sistematică, coordonată şi raţională, a muncii, în faţa capitalului organizat. In domeniul privat, în raporturile dintre lucrători şi patroni, cine poate tăgădui legitimitatea acestei organizări? Dacă era o nedreptate în societatea modernă, era, desigur, acela că producţiunea se datora existenţii a doi factori de o egală însemnătate, dar din care unul, capitalul, era admirabil organizat, avea pentru el protecţiunea întregului aparat legislativ, precum şi beneficiile extralegale, nedespărţite de ori ce forţă,—pe cînd celalt, adică munca, era cu

desăvîrşire dezorganizată, oropsită de legi, prigonită de cei tari, privită cu oarecare bănuială de toate organele statului. Ceia ce făcea această nedreptate şi mai simţitoare era că numai o minoritate reprezenta capitalul, pe cînd munca era reprezentată prin masa cea mare, cea întinsă, a populaţiunii. O întocmire socială, în care puterea era repartizată cu atita disproporţie, nu putea să fie o întocmire socială sănătoasă, mai ales cînd, printr'o ciudată ironie a soartei, acest fenomen se desfăşura, cu toată brutalitatea lui, tocmai în nişte vremuri care proclamaseră egalitatea oamenilor şi care făgăduiseră omenirii domnia libertăţii. In alte timpuri, o astfel de stare de lucruri ar fi fost numai o nedreptate; în vremurile noastre însă, ea devenea o ipocrizie şi lua înfăţişarea unei odioase caricaturi a idealului întrezărit. Deaceia, capitalul s'a şi sbuciumat în deşert, cînd a vrut să se împotrivească sindicalismului, căci, precum îi era lui îngăduit să se coalizeze în societăţi de tot felul, începînd cu societatea rudimentară, cu societatea în nume colectiv şi sfîrşind cu mecanismul savant al societăţilor pe acţiuni; precum îi era îngăduit acestui capital să se razime pe tot edificiul formidabil al instituţiunilor de credit, cu ramificaţiunile lor internaţionale,—tot astfel trebuia să-i fie îngăduit şi muncii să se concentreze în sindicate, care să discute cu capitalul, care să se apere împotriva lăcomiei lui, care să revindice anume drepturi dictate, în cea mai mare parte, de umanitarismul însuşi.

Şi, după cum nimeni nu a putut nega capitalului dreptul de a împinge cît mai departe perfecţiunea organizării sale, tot astfel nimeni nu a putut, cu temeiu, nega muncii dreptul de a complecta organizarea sindicatelor, prin federaţiuni regionale, printr'o confederaţiune generală a muncii, prin burse ale muncii, şi aşa mai departe.

Deasemenea, cînd organizarea muncii, eşind din cadrul îngust al revendicărilor profesionale, s'a avîntat pe drumul cel larg al revendicărilor sociale; cînd sindicatul s'a transformat dintr'o armă profesională, într'un mijloc de realizare al unei alte întocmiri sociale,—nimeni nu a putut tăgădui sindicaliştilor acest drept. Capitalul şi munca sînt în conflict. Multă vreme, în această luptă, capitalul a dominat şi munca a fost subjugată. De ce n'ar veni acum şi rîndul muncii, dacă nu să-şi exercite suprematia asupra capitalului, cel puţin să trateze cu el în condiţiuni de egalitate? Avem de a face aici cu o luptă dictată de anume necesităţi, care duce factorii producţiunii încet, dar sigur, spre o nouă formulă de echilibru, mai bună, poate, decît formula actuală.

In această mare şi lungă luptă nu se poate face vre-o imputare întemeiată muncei, pentru armele de care ea se slujeşte. Singura chestiune, care se poate pune în ce priveşte sindicalismul lucrătorilor, este: în ce măsură acest sindicalism are sorţi de isbîndă. In primul rînd, este evident că sindicalismul nu poate cere nimănui să socotească forma lui actuală ca o formă definitivă. Sindicalismul poartă încă pecetea fazei de dibuiri, prin care trece. Sînt, desigur, în formulele lui de azi multe exageraţiuni.

El recurge adeseaori, în concepţii ca şi în fapte, la excese, care nu pot reprezenta aşezarea lui definitivă. In al doilea rînd, sindicaliştii nu pot avea pretenţia ca toată lumea să fie convinsă că ei au găsit formula lumii de mîine. Nu negăm însă că singurul mijloc de a realiza emanciparea proletariatului este sindicalismul.

Organizarea socialistă de partid, ca mijloc de realizare practică a socialismului, a dat faliment, şi nici nu putea să ducă aiurea decît acolo unde a dus, adică la compromisuri mai mult sau mai puţin onorabile cu societatea burgheză, sau la rătăciri în labirintul declamaţiunilor deşerte. Nu voi nega, deasemenea, că sindicalismul nu poate, la un moment dat, săvîrşi în societatea capitalistă prefaceri adînci. Este vădit că în ziua în care sindicalismul va fi cuprins pe toţi lucrătorii şi se va fi organizat perfect, din toate punctele de privire, este vădit că în acea zi îi va fi lesne să transforme într'o realitate revoluţia socială, de care vorbesc teoreticianii socialismului. Dar nu e mai puţin adevărat—şi aici începe partea slabă a sindicaliştilor—că intronarea socialismului nu depinde numai de revoluţia socială, fiindcă nu există numai un singur proletariat, ci două proletariate deosebite: proletariatul industrial, care, nestăpînind nimic, este vrăjmaşul proprietăţii individuale şi aşteaptă mîntuirea lui dela naţionalizarea solului şi dela colectivizarea tuturor instrumentelor de muncă, şi proletariatul agricol, care stăpîneşte şi pe care, bine înţeles, prin însăşi aceasta, nu-l atrage perspectiva unei societăţi clădită pe lipsa proprietăţii individuale.—Aşa încît cine ştie dacă sindicalismul nu este o formulă destinată să rezolve, sub o formă pe care nu o putem încă preciza cu desăvîrşire, conflictele dintr'o anumită sferă a activităţii omeneşti, raporturile dintre capital şi muncitorimea industrială, iar nicidecum o formulă perfectă şi generală, care să îmbrăţişeze societatea în întreaga şi nesfîrşita ei complexitate?.. Nu trebue să uităm că însăşi istoria confirmă această ipoteză. Desvoltarea lumii a dovedit că prezicerile socialiştilor se realizează în materia industrială, dar că, în materie agrară, prevederile întemeietorilor doctrinei socialiste sînt zilnic desminţite de fapte. Concentrarea pămîntului în mîni tot mai puţin numeroase nu se adevereşte. Dimpotrivă, proprietatea se îmbucătăţeşte mereu, şi cercul acelor care sînt chemaţi să se folosească de stăpînirea pămîntului creşte neîncetat. De ce să nu scoborîm atunci sindicalismul dela demnitatea de formulă generală şi quasi-magică, unde apărătorii lui l-au ridicat, la locul mai modest, de formulă utilă, dar restrînsă la lupta dintre capital şi muncă?

Dacă sindicalismul lucrătorilor se prezintă astfel, sindicalismul funcţionarilor ni se înfăţişează sub o formă cu totul deosebită. Intîi, însăşi temelia sindicalismului lucrătorilor, adică acea nevoe firească de restabilire a echilibrului între cei doi factori ai producţiunii, capitalul şi munca, lipseşte în cazul sindicatului funcţionarilor. Acolo nu mai există capitalul, împotriva căruia vrei să te răsboeşti, pentru a te apara, sau pentru a

realiza o nouă concepție socială. Mai mult, funcționarul intrupează intr'însul—spre deosebire de lucrători—o indoită personalitate. El este, în același timp, muncitor şi patron, căci ce este statul, dacă nu un tot, din care face parte şi el? Lucrătorul poate să revendice contra patronului tot ce vrea, căci intre el şi patron nu e nici o confusie de personalitate; el nu are nici un drept asupra patrimoniului patronului, care este cu desăvirşire distinct de al lui. Pe cind intre funcționar şi stat există confusie şi de personalitate şi de patrimoniu. Funcționarul face parte integrantă din stat, între punga lui şi a statului sint legături puternice şi indisolubile. Să nu ni se spue că acestea nu sint decit nişte subtilități teoretice. E destul să citâm un singur exemplu: Să presupunem că statul, ascultind de cererile funcționarilor, le-ar spori tuturora lefurile. Cine ar suporta, în ultimă analiză, acest spor, dacă nu tot funcționari, căci statul ar trebui, pentru a acoperi golul pe care asemenea ridicări de lefuri i-ar lasa în budget, să vie cu o serie întreagă de noi impozite, la sarcinele cărora, desigur, ar contribui şi ei. Cînd, prin urmare, funcționarul nu poate îmbunătăți soarta lui profesională, fără să încarce partea lui contributivă din sarcinele comune; cind, pe lingă toate acestea, asupra hotăririlor statului el poate avea o înrîurire prin votul de care dispune, prin reprezentațiunea națională pe care el o creiază,—ce similitudine se mai poate stabili intre lucrător şi funcționar, şi cum pot sindicaliştii să pretindă a-i cuprinde şi pe unii şi pe alții în aceiaşi formulă? Dealtmintrelea, dovada cea mai bună că situația funcționarilor e alta decit a lucrătorilor o găsim în însăşi realitatea lucrurilor. Funcționari, tocmai fiindcă au întrunit intr'înşii această îndoită poziţiune de muncitori şi de patroni, au dobîndit o serie întreagă de foloase, care pentru lucrători au rămas încă în stare de revendicări şi de deziderate. Pensiunele, de pildă, traduse în limbagiul revendicărilor lucrătorilor, sint asigurarea împotriva accidentelor şi a bătrîneţii. Garanțiile de stabilitate în funcțiuni nu sint altceva decit înlăturarea lipsei de lucru (le chômage), adică a crizei care constitue, poate, cea mai gravă şi cea mai tristă din bolile organizării economice moderne. Că soarta funcționarilor nu este perfectă, că ei nu au încă drepturile lor îndestul de bine precizate, în legislaţiunea actuală a Franței, că favoritismul bîntue în birouri, că ia adesea o formă scandaloasă şi că e vremea să se pue capăt abuzurilor făptuite de politicianism în administrație,—toate acestea le recunoaştem fără încunjur. Rolul de apologist al funcționarismului francez nu ne suride nicidecum.

Mergem chiar mai departe: sîntem gata să admitem că concepția funcționarismului centralizator este o concepție învechită, că trebue găsit ceva nou, fiindcă sindicaliştii au dreptate, cînd susțin că nu e normal să voim a îndeplini descentralizarea administrativă cu o organizațiune funcționărească, creată pe vremurile de centralizare excesivă. Cit timp funcționarii se vor pune pe acest teren, revendicările lor vor fi legitime, şi nimeni nu va putea găsi argumente temeinice, pentru a nu-i autoriza să

se constitue în sindicate. In Anglia, în Germania, în Italia, în Austria, guvernele au recunoscut sindicatele funcționarilor şi găsesc foarte firesc ca oameni de aceiaşi profesiune, cum sînt factori poştali, telegrafişti, învățători, să se unească, pentru a se ajuta reciproc şi pentru a apara mai bine drepturile lor în fața autorităților şi a parlamentului. Din nenorocire însă, funcționarii în Franța nu se mărginesc să se menție pe terenul profesional, ci ei dau sindicatelor lor un caracter revoluționar. Vor ca statul să le dea voe să se slujească de o armă, cu care să susție interesele lor profesionale şi să facă, totdeodată, şi revoluția socială, spre a distruge societatea individualistă de astăzi. Ori, aceasta nu se poate, fiindcă duce la o adevărată contradicție.

Societatea modernă are, în reprezentațiunea națională, un mijloc de expresiune a voinței ei, un mijloc cit se poate de deplin, deoarece sufragiul universal asigură şi celui mai umil dreptul de a-şi spune cuvîntul în conducerea afacerilor publice. Prin urmare, dacă această societate vrea să facă revoluțiunea socială, nimeni nu o împedecă, ea e stăpînă pe destinele ei; dar, dacă nu o vrea, dacă voeşte, mai bine să evolueze spre o mai armonioasă solidaritate socială, în cadrul societății actuale, atunci nu funcționarii au dreptul să-i stea în cale, slujindu-se pentru aceasta de aparatul statului, cu a cărui mânuire i-a delegat națiunea.

Funcționarii trebuesc să înțeleagă că ei nu sînt decit nişte mandatari însărcinați să asigure mersul zilnic al mecanismului statului, astfel precum națiunea, luată în majoritatea ei, înțelege acest stat la un moment determinat. Funcționarii trebuesc să înțeleagă, deasemenea, că ei nu reprezintă decit organismul care execută, iar nu capul care poruncește, şi că acțiunea lor este îndoit antipatică: întâi, fiindcă se prezintă sub forma unui adevărat abuz de încredere, făptuit pe nişte mandatari, şi al doilea, fiindcă se prezintă ca un fel de monstruozitate fiziologică, pretenția coadei de a se substitui capului. Dacă ar fi ca să se admită teza funcționarilor sindicalişti, ar urma nici mai mult nici mai puțin decit ca reprezentațiunea națională, expresia națiunii întregi, să fie subordonată sindicatului, adică representațiunii unei infime minorități a acelei națiuni, ceia ce este inadmisibil.

Ca cetățeni, funcționarii găsesc în sufragiul universal un mijloc de expresiune al tuturor dezideratelor lor, dar, ca organ de execuțiune al statului, ei nu pot să decapiteze parlamentul şi să se ridice peste stat, întorcînd aparatul statului împotriva națiunii, dela care el emană. Funcționarii se pun, astfel, nu numai pe un teren cu desăvîrşire anarhic şi nelogic, dar încă pe un teren cit se poate de îngust. Confundînd neîncetat noua concepție socială cu interesele lor profesionale, ei pun, în manifestațiunile lor, idealul corporativ mai presus de interesele generale, iar nevoile superioare ale statului dispar cu desăvîrşire în marea revendicărilor lor egoiste. Iată de ce socotim că, oricît de vie ar fi lupta care se dă azi în Franța în jurul sindicalismului funcționarilor, ea va sfîrşi în curînd prin a se reduce la adevăratele ei proporții. Guvernul va în-

ceta unele din abuzurile pe care le făcea în dauna funcționarilor, funcționarii vor fi liberi să formeze sindicate, ca în celelalte țări, pentru apărarea intereselor lor profesionale, și, recunoscînd ei singuri inadmisibilitatea caracterului revoluționar al acestor sindicate, se vor scutura repede de influența, pe care sindicalismul lucrătorilor a putut să o exercite asupra lor. Proiectul de statut al funcționarilor, elaborat de d-nii Clemenceau și Briand, este o chezășie că guvernul francez a înțeles tot ceia ce e întemeiat în revendicărilor funcționarilor săi; iar înfrîngerea cumplită a grevei poștașilor și atitudinea celorlalți funcționari ai statului, cu prilejul acestei greve, sînt o chezășie că și funcționarii vor înțelege ceia ce nu e întemeiat în pretențiunile lor. Din toată această chestiune, care pasionează Franța întreagă, care a turburat adînc cercurile ei politice și pe care, în afară, toată lumea o urmărește cu o vie și cu foarte firească atențiune, sindicalismul funcționarilor va rămînea în marele proces de prefaceri sociale, care caracterizează vremurile noastre, un fenomen trecător, ca acele furtuni năprasnice care se ridică deodată, sgudue totul în drumul lor, dar care dispar fără să lase nici măcar urmele acțiunii lor distrugătoare. Îi place, naturei să distreze cîteodată, cu asemenea fantazii sburdalnice, monotonia impunătoare și majestoasă a veșnicei ei evoluții.

I. G. Duca.

~~~~~~~~

Cronica Veselă.

CALEIDOSCOP

Banchetul lui A. Mirea.

Subscrisul, după cum se știe,
Fiind sacrat de-Academie,
Spre a serba această dată
În chip solemn, chemă îndată
La un ospăț gargantuesc
Pe numeroșii săi amici.
Lectorii să-mi dea voe-aici
Pe scurt ca să le povestesc
Cum a decurs acest banchet,
În adevăr demn de-un poet...

*

Celebre au rămas pe lume ospețele lui Baltazar,
Chefliul descendent al celui din urmă crai din Babilon,
Ce bea din cupele sacrate aduse din Ierusalim;
Sardanapal, efemeiatul, de-asemeni este legendar;
Vestită-i nunta dela Canna, la care-un musafir sublim
C'un gest de bine-cuvîntare știa să schimbe apa 'n vin;
Nemuritor rămase iarăși banchetul marelui Platon,
Banchetul cel mai de pe urmă, pe care 'n casa lui l-a dat,
Cînd renunță la poezie ca să urmeze pe Socrat;
Celebru 'n istoria lumii va rămînea de-apururi iar
Ospățul dat de Cleopatra mult fastuosului Antoniu,
Cînd dînsa-i oferi 'ntr'o cupă acel faimos mărgăritar,
Ce prețuia cît un imperiu; nemuritor e și Petroniu
Care-a descris cu-atîta vervă banchetul lui Trimalcion;
Va face epocă de sigur banchetul dela Tîrgoviște,
Dar mai presus de Cleopatra, Brătianu, Baltazar, Platon,
Sînt eu—căci ale lor ospețe, pe lîng' al meu, nu's decît niște
Agape fără importanță...

Ospățul era 'ntins afară
~~~~~~~~

În cea mai splendidă grădină din lumea mea imaginară,
Cu flori enorme cît copacii, şi cu copaci, nişte copaci
Să nu-ţi ajung' o zi întreagă ocolul trunchiului să-l faci...
De-asupra mea drept policandru se aprinsese o „Cometă";
În capul mesei, lingă mine, îmi instalasem o lunetă
Să pot vedea în celalt capăt pe cel din urmă musafir...
Poruncile mi-erau purtate prin telegrame fără fir;
Pe uriaşul cîmp al mesei, imaculaţi ca luciul lumii,
Se împînzise „Funigeii", scăpaţi din stativele Runii;
Străvechea mea argintărie, cu-atîta artă cizelată
De rafinatul Benvenuto, sclipea pe masă înşirată...
Dela cleştarul alb de rocă şi păn' la amfora de lut
Bogate cupe multiforme chiemau pe oaspeţi la băut.
Fîntînile aruncau în aer efluvii de opoponax;
Negrese svelte şi fardate cu cel mai autentic vax,
Din creştet păn' la talpă nude ca *Veritas* eşind din puţ,
Mişcau cu gesturi cadenţate apărătoarele de struţ.
Orchestra mea era condusă de însuşi zeul Apolon,
Căci impozantul domn Dinicu, gătit cu marele cordon,
Se îndurase să-i cedeze la urma urmelor bagheta...
Şi ce divin cînta orchestra! Eol, mă rog, ţinea trompeta,
Orfeu din cetera-i măiastră scotea accente colosale,
Pan da din cap, ca un isteric, suflînd în nai imensa-i jale,
La contrabacus era Bachus; alăturea de el, Triton
Sufla 'ntr'o scoică uriaşă, adusă 'n formă de trombon,
Şi-alţi virtuoşi din lumea veche, al căror nume-acum îmi scapă...
Iar grosul îl făceau Satirii, divinităţile de apă,
Driadele, Silvanii, Fauni cîntînd din syrinx, Citarezii...
Ca o cascadă tumultoasă curgeau bemolii şi diezii!
Era divină-a lor cîntare, ce se vărsa în valuri line,
Căci cum puteau să cînte zeii decît doar armonii divine?!...
Pe care să le-aprecieze n'ar fi putut decît Castalde,
Mascagni, sau vre-un alt maestru născut sub ceruri mult mai calde...
Bacante-alese pe sprînceană, conduse 'n danţ de Terpsichora,
Desculţe-aşa cum joacă astăzi celebra Duncan Isadora,
Şi-aşa cum le mai vezi pictate pe-al vazelor antice pîntec,
Se legănau în jurul mesei, ritmîndu-şi pasul după cîntec...
Voioase îşi sunau crotalii şi surîdeau provocătoare,
Alcătuiau ghirlănzi imense, ca nişte flori dănţuitoare,
Ce-şi risipeau polichromia şi iarăşi se strîngeau încet,
Unindu-se pe nesimţite la loc ca un splendid buchet...
Greu să descriu în fine pasul unor femei aşa lejere!
Păreau că-s nişte preotese ce-oficiază vechi mistere,
Nu un *Kake-walk* neeuritmic, lasciv şi fără nici un haz,

Aşa precum îl joacă turma demi-mondenelor de azi...

Vrăjiţi priveau la toate-acestea nenumăraţii musafiri,
Pierduţi cu totul în beţia ce-o dau supremele uimiri!
Erau reprezentanţi iluştri din toate treptele sociale:
Academia 'n păr, cu toate că multe tîtve erau chiale,
Mortzun cel iubitor de artă şi-atît de voitor de bine,
Blindat de cruci şi constelaţii autohtone şi străine,
Reprezenta guvernul însuşi, ca unul care 'n altă vreme
Nu ducea trenul cel de astăzi, ci s'antrena scriind poeme;
Era intransigentul Stere şi domnul Maiorescu Tit,
Cari, după ce se ospătase mîncînd cu mare apetit,
Făceau acuma curte Muzei poporaniste a lui Goga;
Duiliu îşi plecase capul, pe ochi c'un gest trăgîndu-şi toga
Să nu mai văd 'aşa oroare; Ranetti, tînărul Silen,
Ce de obiceiu bea vin sau bere, se adăpa din *La Fontaine*;
Amicul nostru Păucescu, în culmea marei bucurii,
Armat cu şapte furculiţe, mînca din şapte farfurii;
Bucolicul Stavri pe gînduri visa la holdele-i de grîu;
Bîrsan, simpaticul *Danubiu*, într'adevăr bea ca un rîu;
A. D. Holban sta lîngă Spaethe, ce se 'cerca cu miez de pîne
Să-i iee masca, să-l cunoască şi generaţiile de mîne;
Brătescu *ot* Voineşti, c'un zîmbet privind pierdut la craniul gol
Al miticului Caragiani, schiţa un gest de carambol;
Viu discuta cu A. Davila—Pompiliu Eliad, detalii,
Sfidîndu-se unul pe altul şi măsurîndu-se în Thalii;
Efebul sprinten Minulescu, al Muzelor precoce fiu,
Îşi rezervase mai de-oparte tacîmul pentru mai tîrziu;
Ovid, Dragomirescu, Motru, cu-a lor reviste excelente
Îşi făceau vînt, cercînd în aer ca să provoace mici curente,
Era 'n sfîrşit tot ce-i ilustru, plus senatori şi deputaţi,
Judecători, artişti, profesori, popor şi mateloţi, soldaţi,
Afar' de doctorul Ureche, care făcea scandal enorm,
Fiind poftit să ias' afară, căci mirosa a iodoform...,
Dar ce splendid era *menu*-ul! Ar trebui să fiu Flaubert
Ca să descriu banchetul ăsta ce sta întins sub vastul cer,
Ca cel ce l-au văzut odată grădinile lui Hamilcar...
Ca Dumas-Père eram eu însumi, şi-Amphitrion şi bucătar:
Citez vre-o trei sau patru feluri din suculentele minuni:
Erau întăi vre-o şapte critici gătiţi cu pene de păuni,
Apoi opt sclavi purtau pe-o tavă de zece metri, toată 'n aur,
Ceremonioşi, de-alungul mesei, friptură de plesiosaur;
Alţi ofereau piftii gătite din labe de hipopotam,
Urechi de elefant; fragmente din vechea coast'a lui Adam;
Apoi, (în toată Europa ca lucru rar, ne mai văzut)

Adusă din regiuni polare, o ingheţată de mamut
Făcu deliciul şi mirarea întregii adunări auguste:
Doar singur domnul Teodoru n'a vrut cu nici un preţ s'o guste...
Zaharicale şi bomboane şi prăjituri nu s'au servit,
Căci vream să menajez stomacul lui domnul Maiorescu Tit;
Dar portocali, banani şi rodii, nuci seculari şi mandarini
Ca 'n „Richard III" veneau în goană, tirînd enorme rădăcini,
Veneau, făcînd ocolul mesei, aşa împovăraţi de roadă
Şi se plecau spre fiecare ca drept în gură să le cadă...
Iar cînd şi-atinse apogeul acest ospăţ demn de Homer,
Am dat poruncă să se scoată din pivniţa lui Jupiter
Un vas uitat, rămas acolo supt dărmături din vechiul timp,
Cînd zeii-au fost siliţi cu toţii să emigreze din Olimp,
Şi, ridicînd, apoi, în aer, hanapul meu plin de-ambrozie,
Am zis cu glas măreţ:
„Trăiască ilustra noastr'Academie!
„Cînd Dumneaei îmi recunoaşte cu laude talentul meu,
„Ca semn de reciprocitate e drept s'o recunosc şi eu!
„V'am combătut cu îndîrjire mai an, e foarte-adevărat,
„Şi lănci am rupt în contra voastră,—dar sufletul mi-a fost curat!
„Şi dac'am îndrăznit ca astăzi să vă convoc la un banchet,
„E ca să ştiţi şi voi odată ce bine ştie un poet
„Să'şi ospăteze musafirii... Ţin însă să desmint un svon
„Ce tinde să s'acrediteze: s'a spus că eu, caşi Platon,
„Voesc să 'mi ard a mele versuri şi să mă las de poezie!
„Să ştiţi, iluştri domni, că asta e-adevărată infamie.
„Nu! Eu voi scrie înainte, doar nu's nebun să fiu ca el,
„Căci vreau cu orice preţ la anul să iau şi Premiul Năsturel.

p. c. A. Mirea.
Premiat de Academia **Romînă.**

Scrisori din Bucovina.

Chestiunea politică care preocupă mai mult opinia publică din Bucovina este conflictul *A. Onciul-George Wassilko.* Pentru înţelegerea lui, e necesar să ne oprim ceva mai mult asupra cauzelor care l-au provocat. George Wassilko, fiul lui Alexandru *Vasilco,* pe vremuri unul din fruntaşii romîni din Bucovina, e deputat al colegiului rural al Storojineţului, căpitan al ţării şi membru în casa seniorilor din parlamentul austriac. In ultimul period legislativ al dietei bucovinene, George Wassilko a reprezentat proprietatea mare romînă.

In urma unui conflict avut în sînul proprietăţii mari, Wassilko, care nu putea conta la o alegere în curia proprietăţii mari, creă un partid nou, numit al centrului (Mittelpartei), compus aproape în întregime din proprietarii mari Evrei. Până atunci, proprietarii mari Evrei, deşi aveau un număr consideral de voturi, nu aveau nici un rol politic în proprietatea mare. Cele 8 mandate ale colegiului al doilea al proprietăţii mari (colegiul prim al proprietăţii mari e format de fondul religionar şi are două mandate) se împărţiau, în baza unui compromis, între proprietatea mare armeano-polonă şi cea romînă Sub conducerea baronului Wassilko s'au raliat Evrei din proprietatea mare şi cu cîţiva proprietari mari creştini şi au format „Mittelpartei". La alegerile generale din 1904 acest partid n'a putut trece pe nici unul din candidaţii săi, alegîndu-se candidaţii celor două partide coalizate: romîn şi armeano-polon.

Abia după alegeri, în urma tratativelor dintre cele 3 partide ale proprietăţii mari, s'au conces noului partid două mandate, unul din partea Romînilor şi unul din partea Armeano-Polonilor. Această dispoziţie se va pune în practică abia în anul cînd urmează a se face noile alegeri generale pentru dietă, cînd vom avea fericirea a avea unul, dacă nu chiar doi Evrei deputaţi ai proprietăţii mari din Bucovina. La 1904, baronul Wassilko, care în lupta dusă de partidul romîn contra baronului Bourgignon îşi făcuse un oarecare nume, luptînd pe partea Romînilor, până la intervenirea faimosului pact între o parte a clubului romîn dietal şi preşedintele ţării, urma să rămîe afară din dietă, dacă nu se iveau

alte momente, care au înlesnit intrarea sa în dietă. Partidul democratic, care se ridica atunci și care spera să aibă majoritatea în noua dietă, ceia ce s'a și întîmplat, avea nevoe de un candidat potrivit pentru postul de căpitan al țării,—cel vechiu, d. *Ioan Lupul*, nefiind agreat de democrați. Și, în căutarea aceasta, privirile democraților, mai bine zis privirile lui Aurel Onciul, se opriră asupra baronului Wassilko. Acestuia i s'a oferit mandatul çolegiului rural din Storojineț, unde a și fost ales în urma agitației dezvoltate de democrați. La deschiderea dietei a fost numit căpitan al țării.

În decursul celor cinci ani decînd baronul Wassilko stă în fruntea administrației autonome, raportul dintre dînsul și prietenii săi de odinioară s'a înăsprit până la isbucnirea conflictului. Deputatul Onciul, voind să critice activitatea căpitanului țării în comisia budgetară a parlamentului, l-a avizat pe Wassilko, cu care e împrietenit din tinerețe, printr'o scrisoare, în care-l ruga că, în cazul cînd nu se mai gîndește la postul de căpitan al țării pentru viitorul period legislativ—căci critica nu urmăria altă ceva decît să impedice numirea lui Wassilko,—să-l înștiințeze, ca să nu desfășoare în comisie această afacere penibilă. Baronul Wassilko a publicat scrisoarea d-lui Onciul, ținută în termenii cei mai loiali, și răspunsul său nesatisfăcător, iar ziarele evreești, care duc o goană teribilă în contra lui Aurel Onciul decînd s'au încredințat că acest talentat și energic deputat nu-i dispus să servească interesele lor, au încercat să prezinte această scrisoare ca un act de presiune. Partidul romîn, ocupîndu-se cu afacerea aceasta, a declarat-o, chiar la cererea d-lui Onciul, drept o afacere care-l angajează pe D-lui personal, iar nici de loc pe partid. În comisia budgetară, d. Onciul a criticat bazat pe fapte, activitatea căpitanului țării: a arătat pe de-oparte o serie de iregularități în administrația autonomă a țării, incorectitudini constatate la funcționarii comitetului țării, samovolniciile căpitanului comise cu ocazia ultimei sesiuni dietale, cînd căpitanul țării în decurs de o lună a convocat numai două ședințe plenare, căutînd astfel să zădărniciască discuția unor proecte neagreate de dînsul; a arătat apoi ținuta căpitanului țării față de Romîni, conflictul provocat cu ocazia alegerilor comunale din Cernăuți, și a cerut o anchetă din partea ministerului de interne.

Chestiunea conflictului *Onciul-Wassilko* avea să ajungă în discuția comitetului național, care urma să se pronunțe dacă se identifică sau nu cu ținuta d-lui A. Onciul, în ședința convocată pe Vineri, în 28 v. 1909, și la care ședință aveau să se discute și alte afaceri de natură organizatoare. Ședința s'a amînat, pentru un termen nehotărît, la cererea a 3 deputați din parlament, care au declarat că nu pot participa la ședință, din cauză că sînt ocupați în parlament.

Procesul contra studenților care au demonstrat la locuința baronului Wassilko, cu ocaziunea alegerilor comunale din Cernăuți, s'a judecat luni, în 7 l. c.; toți împricinații au fost achitați.

*

La discuția budgetului ministerului de comerț, deputatul Onciul, unicul deputat romîn în comisia budgetară, a cerut ca concesiunile de birturi ce se vor creia la sfîrșitul anului 1910, în locul dreptului de propinație, desființat, să nu se dee în arendă propinatorilor și crîșmarilor de până acuma, ci comunelor și țării.

*

În discuția budgetului ministerului de agricultură, d. Onciul a inzistat din nou asupra chestiunii arendării moșiilor fondului religionar direct la obștile țărănești și a cerut aceasta, bazat mai ales pe lipsa mare de pămînt. A arătat că din cei 198.000 țărani, cîți sînt în Bucovina, 77.000, sau 40%, posed mai puțin de ½ hectar și numai 41.000, ori 20%, au ½ până la un hectar întreg, așa că mai mult de *60% ale țărănimii bucovinene trebuesc să trăiască cu mai puțin de un hectar de pămînt*. A arătat, bazat pe unele arendări făcute în ultimul timp de obștile țărănești, avantagiile pe care le are fondul: la 2 moșii arendate țăranilor, fondul a obținut o urcare de 60% față de prețul din trecut plătit de arendași și de 40% față de prețul oferit de arendași la licitația ultimă.

*

La discuția budgetului ministerului cultelor și instrucțiunei publice, d. Onciul a reînoit unele cereri de interes cultural ale Romînilor, ca: crearea catedrei pentru istoria romînă pe lîngă universitatea cernăuțeană, deschiderea claselor paralele romîne la liceul din Rădăuți, divizarea școalei normale de învățători și învățătoare în secții naționale, convocarea congresului bisericesc,—chestiuni de eminentă importanță națională și culturală.

*

Societatea muzicală „*Hora*" din București a dat, la invitarea societății studențești „*Junimea*" din Cernăuți, două concerte bine reușite, unul în Cernăuți și unul în Suceava.

Societatea a venit sub conducerea președintelui ei, a d-lui *Dobrescu*, și a dirigintelui ei artistic, a d-lui *Juarez Movilă*. I s'a făcut la sosire o primire din cele mai călduroase. Concertul a plăcut mai ales pentru melodiile poporale, care au stîrnit aplauze frenetice. În sara concertului a domnit un entuziasm cald, care a trecut în manifestații ce s'au prelungit până către ziuă. Și la Suceava excursioniștii au fost primiți foarte bine.

„*Armonia*", societatea muzicală din Bucovina, care, în urma unor măsuri luate de comitetul „Societăţii pentru cultura şi literatura romînă din Bucovina" trece printr'o criză din cele mai grele, fiind pusă aproape în imposibilitate de a-şi continua rodnica-i activitate, a reprezentat, în sările de 7 şi 8 Iunie, piesele: „*La Şezătoare*", compoziţia d-lui dr. *T. Brediceanu* şi „*Craiu nou*", compoziţia nemuritorului *Ciprian Porumbescu.* Simpaticul compozitor al piesei „*La şezătoare*" a azistat în ambele sări la reprezentarea piesei sale şi a primit din partea „Armoniei" o cunună de lauri, în semn de mulţumită pentru cedarea piesei.

In interpretarea piesei s'au distins: doamnele Onciul (născută Lupu) şi Breck (născută Palievici); domnii: Brucker, Şandru, Ucraineţ, Forgaci şi Vasilovschi.

Gt.

Scrisori din Ardeal.

Moartea lui Alexandru Mocsonyi.—Sinoadele diecezane.—Susţinerea şcoalelor.—Conferenţa deputaţilor.—Un conferenţiar.—Prigoniri pentru agitaţie împotriva „naţiunii maghiare".

In ziua de 1 Aprilie n., a încetat din viaţă, în castelul său dela Birchiş (Banat), Alexandru Mocsonyi. Coborîtor dintr'o familie macedoneană, ai cărei membri s'au ilustrat deja în luptele naţionale dela 1848, şi el însuşi fiind nu numai foarte bogat, ci şi cult şi cu bune sentimente naţionale, Alexandru Mocsonyi, dela 1868 încoace, a fost considerat nu numai ca „fruntea şi lumina Banatului", ci se bucura de consideraţia tuturor Romînilor, ca puţin alţii. Făcea parte din generaţia care, la 1868, deschisese marea luptă pentru înscrierea în lege a drepturilor noastre naţionale. Deşi tînăr, el s'a distins îndată ce a intrat în parlament şi până ce a ieşit, ostentativ, la 1874 (cînd s'a convins că nu se poate ajunge la o înţelegere cu Ungurii), şi era socotit drept cel mai cu autoritate între cei peste treizeci deputaţi romîni. Părăsind terenul parlamentar, el n'a mai reintrat, ci a rămas în pasivitate şi după ce conferenţa naţională dela 10 Ianuarie 1905 a decis inaugurarea politicei de activitate. Cu politica urmată de partidul naţional el a rămas, dealtfel, în divergenţă, începînd dela 1892, cînd în conferenţa dela Sibiu a luat poziţie contra Memorandului dus la Viena, dupăcum n'a aprobat nici ţinerea congresului naţionalităţilor (10 August, 1895, în Budapesta), şi ultima ocazie cînd a luat parte la acţiune politică a fost conferenţa naţională din vara anului 1893, cînd, ca şef al „moderaţilor", cum se zicea, a combătut politica radicală pe care o făcea comitetul naţional, prezidat de dr. I. Raţiu.

Pe teren cultural a luat însă toată partea sa de muncă şi jertfă. A fost ales preşedinte al Asociaţiuni şi, la 1896, cînd Ungurii îşi serbau mileniul, a convocat la Lugoj adunarea generală a Asociaţiunii, aranjînd concursul măreţ al tuturor corurilor din Banat.

Moartea sa a fost un doliu naţional şi urmînd, la scurt interval după moartea lui Brediceanu, este o ireparabilă pierdere pentru fraţii din Banat, care acum sînt în mijlocul celor mai grele lupte pentru apărarea bisericii, greu primejduită. Mocsonyi împlinise vîrsta de 68 ani. Cu România nu căutase contact, ci declinase onoarea alegerii sale la Academie. In timpul din urmă trăise absolut izolat. Averea şi-a lăsat-o nepoţilor.

*

In Duminica Tomii s'au deschis Sinoadele dieceselor dela Sibiu, Arad şi Caransebeş. Ele au avut să discute multe chestii grele. Au avut, mai presus de toate, să se pronunţe asupra ştirbirii făcută de ministrul Apponyi autonomiei noastre bisericeşti. Vestitul Burdea, care din măcelar a ajuns „Consilier de Curte", cu titlu de „Ilustritatea Voastră", pentru a se arăta demn de favoarea guvernului, s'a făcut o unealtă atît de josnică, încît a provocat amestecul guvernului în afaceri interne bisericeşti. A cerut anume ca ministrul să ancheteze în afacerea alegerilor dela Mehadia, Sasca şi Zgribeşti, deoarece el, parvenitul, nu are încredere în Sinod, singurul nostru for competent în chestii electorale bisericeşti. Ministrul a şi delegat pe funcţionarul său, pe renegatul P. Ionescu, să ancheteze. Impotriva acestei încălcări aduse autonomiei noastre bisericeşti, în şedinţa sa dela 22 Aprilie n., Sinodul din Arad a protestat, unanim, chiar la ministru, precum a protestat şi în contra faptului că, într'o adresă către episcopul Aradului, ministrul, printr'o simplă trăsătură de condeiu, vrea să desfiinţeze sinodalitatea bisericii noastre, zicînd că episcopul nu e obligat a ţine socoteală şi a executa deciziile consistorului (ales de Sinod). E de regretat însă că Sinodul dela Sibiu, în ambele aceste chestiuni, n'a adus aceleaşi hotărîri, ci a ales calea mai uşoară a trecerii la ordinea zilei. Cel dela Sibiu, în chestia dela Caransebeş, a protestat şi el cu demnitate.

In faţa nouei situaţiuni, create şcoalelor noastre prin legea lui Apponyi, ni se impune întrebarea: ce facem, mai susţinem, ori trebue să părăsim şcoalele primare confesionale? Sinodul din Arad, cu 20 voturi contra 13, a decis să susţină şcoalele şi să aducă chestia la Congresul naţional bisericesc, care se va întruni, la 14 Octombrie, în Sibiu. Ca supremă corporaţie, Congresul are cuvîntul din urmă.

E de remarcat că învăţătorii membri ai Sinodului, trei la număr, precum şi fostul profesor la gimnaziul din Braşov, deputatul Vasile Goldiş, secretar consistorial, au pledat pentru închiderea şcoalelor, care, —după părerea lor—sub regimul legii lui Apponyi, nu-şi mai pot îndeplini rolul de până acum, ci vor deveni pepiniere de maghiarizare, iar bieţii învăţători unelte în mîinile administraţiei politice maghiare.

Chestia, în tot cazul, este de mare importanţă şi desbaterea ei în Congres va produce mari valuri.

In legătură cu menţinerea ori părăsirea şcoalelor primare sînt şi preparandiile (şcoalele normale) dela Sibiu, Arad şi Caransebeş. Dacă închidem şcoalele primare, evident, n'avem ce să mai facem nici cu preparandiile. Deja şi până acum guvernul ne-a făcut atîtea greutăţi, încît, ca să putem susţine pe anul viitor preparandia din Arad, Sinodul a şi decis să fuzionăm cu diecesa Caransebeşului şi să căutăm a susţine *împreună* ceia ce separat nu se poate!

*

Pe ziua de 26 Aprilie, au fost convocaţi în conferenţă deputaţii noştri, la Budapesta. In aceiaşi zi şi-a dat şi guvernul demisia. Deputaţii noştri au avut să se pronunţe însă nu numai asupra demisiei guvernului (ceia ce au făcut prin cuvîntul prezidentului, dr. Mihali), ci şi asupra afacerilor interne, între care, în primul rînd, soarta presei, prigonită din cale afară.

S'au şi luat măsuri în vederea susţinerii presei şi a jurnaliştilor noştri, fără a căror întărire nu se poate îndeplinit nici o luptă naţională.

*

La 25 Aprilie, tînărul advocat romîn, dr. Cornel Iancu, a ţinut la primăria din Arad o conferenţă despre alcoolizm. Ziarele maghiare de azi publică această conferenţă. Am cetit-o şi eu. E frumoasă şi instructivă. Rog însă pe amicul meu Iancu să nu să supere, cînd exprim dorinţa că astfel de conferenţe ar trebui să le ţină pe la sate, între *Romîni*. Pe Ungurii din oraşe au ei cine să-i lumineze! Ori, în satele noatre este deja atîta lumină, încît generaţia noastră de tineri cărturari să nu aibă misiunea de apostolat printre ţărani?...

*

Seria prigonirilor pentru agitaţie împotriva slăvitei „naţiuni maghiare" a început de astădată, făcînd excepţie dela cunoscutul şi vechiul clişeu: alaltăieri a intrat în temniţă D-na Anuţa Vlad, soţia deputatului Orăştiei. Damele romîne din întreaga Transilvanie i-au trimes adresă de aderenţă şi felicitare, d-na Vlad fiind *întîia* Romîncă osîndită la o lună închisoare pentru apărarea limbii romîne. Adresele trimise d-nei Vlad nu pot fi publicate, deoarece şi acest fapt ar constitui o crimă, care în Ungaria se pedepseşte cu *6 săptămîni temniţă ordinară* şi 400 cor. amendă.

Dintre ziarişti au fost osîndiţi, în aceste din urmă zile: Nicolae

Jugănaru, redactor responzabil al ziarului „Drapelul", la 4 luni temniță de stat și 400 cor. amendă. D-sa a fost adus la curtea cu jurați din Temișoara, în ziua de 20 Maiu, din temnița Seghedinului, unde își face o altă osîndă, de 3 luni. Apărător a fost tînărul și vioiul advocat doctor Caius Brediceanu.

In ziua de 24 Maiu, a fost osîndit, la curtea cu jurați din Oradia Mare, redactorul responzabil al „Tribunei", la 6 luni temniță și 400 cor. amendă. Același redactor (C. Savu) a primit citățiune pentru alte două procese de presă, care se vor judeca în Iunie. Mai sînt intentate în contra lui 7 procese.

Tot în Iunie se va judeca la curtea cu jurați din Tîrgul Mureșului procesul intentat pentru agitație contra d-lui Victor Braniște, redactor la „Gazeta Transilvaniei", din Brașov.

I. Russu-Șirianu.

Miscellanea.

D. DUILIU ZAMFIRESCU ȘI „POPORANISMUL".

Cu prilejul primirii d-sale la Academie, d. Duiliu Zamfirescu a făcut o *gafă*—cum se zice în limbajul aristocratic,—încumetîndu-se a expune în modul cel mai hotărît, teorii și soluțiuni orginale, în chestiuni pentru care nu are nici priceperea, nici pregătirea trebuitoare. Marile greșeli ale întregii d-sale opere, se datoresc tocmai unei lipse de simț critic, lipsă care l-a rătăcit de altea ori în cîmpuri cu totul străine însușirilor ce posedă—și cu deosebire în cîmpul teoretic. De astă dată însă, într'un moment foarte solemn pentru d-sa, o adevărată fatalitate l-a ispitit să se producă într'un domeniu care-i este mai mult ca oricare interzis: în domeniul criticei literare. Un frumos panegiric al înaintemergătorului, Olănescu-Ascanio, i-ar fi reușit mai bine și l-ar fi scutit de dojana, ușoară în aparență, aspră în fond, pe care i-a adresat-o d. Maiorescu.

*

Urmărim de mulți ani, cu o simpatie, cînd entusiastă și cînd ertătoare, opera literară a noului academician.

D. Zamfirescu este un clasic; și ori ce s'ar spune, clasicismul este literatura omului *normal*,—romantismul și realismul presupunînd împrejurări nesănătoase, adînc nemulțumitoare, care turbură și diformează sufletul omenesc.

In *Viața la țară*, setea noastră de ideal găsește, nu icoana unei lumi imaginare, de care să ne încîntăm în neștire înăbușind în noi glasul adevărului, ci zugrăvirea vieții obicinuite a unor oameni *nedesrădăcinați*, în sufletul cărora siguranța materială și legăturile familiare, neturburate în cursul mai multor generațiuni, au născut sentimente delicate și generoase porniri, ascunse sub aparența simplicității, a bonomiei și a bunului simț practic.

Insă patima criticului de a pune în formulă bogăția unui suflet deosebit, găsește în d. Zamfirescu pe scriitorul cel mai enigmatic al li-

teraturii romineşti: alături de seninele şi plasticele *Imnuri păgîne*, vulgarităţile artificiale din *Fără titlu*; alături de clasicismul ales al *Vieţii la ţară*, romantismul comun al primelor d-sale lucrări şi realismul aproape josnic al *Lumei noi şi lumei vechi*; alături de armonia, echilibrul şi simplicitatea creaţiunii curat literare din *Lydda*, o lipsă de bun simţ surprinzătoare în elucubraţiile filozofice ale aceluiaşi roman.

Ce varietate de contraste izbitoare!

Te întrebi: scriitorul care a compus *Viaţa la ţară*, o capodoperă —sau aproape—a literaturii romineşti, să fie acela care pare cu totul lipsit de simţul ridicolului, în mult admirată, pe vremuri, *Harpistă*, şi în romanul *În faţa vieţii* aşa de umoristic analizată de d. Gherea? Să fie acela care în *Lume nouă şi lume veche* se arată însufleţit de patima urîtă de a se răsbuna pe cale literară de jigniri ce i s'au adus personal? Să fie acela care în felurite prefeţe şi articole de critică, arată cultura adîncă şi ascuţita pătrundere a unui adolescent?!...

Da, este unul şi acelaşi scriitor. D. Zamfirescu nu-i singurul autor în literatura universală, care lasă în urma sa, între o mulţime de opere mediocre şi submediocre, o lucrare unică, menită să rămîie, şi concepută într'un moment de fericită inspiraţie... Cine poate spune astăzi, ce-a mai scris un Prévost afară de *Manon Lescaut* şi un Bernardin de Saint-Pierre afară de *Paul et Virginie*?

Arătătoarele ceasului se învîrtesc cu iuţeli diferite, numărînd minute, ceasuri şi secunde, dar o singură coardă le mişcă pe toate; deasemenea şi sufletul omenesc, are o trăsătură hotăritoare, de pe care se desfăşoară ca de pe un mosor nesecata varietate a arătărilor sale.

*

Cunoaştem cu toţii firea scriitorului nervos şi cerebral al timpurilor noastre—a unui Eminescu, a unui Caragiale, a unui Vlăhuţă, a oricărui scriitor francez contemporan: nervul, extrem de rafinat, tinzînd la deficit; pesimism; observaţie ascuţită; impresionabilitate lirică; minte pătrunzătoare; spirit de invenţiune; fantazie.

Eşit din mica burghezie şi desrădăcinat de o cultură superioară, el luptă din greu pentru a dobîndi locul ce i-se cuvine în societate, sufere de relele organizării sociale, e frămîntat de problemele ei, şi ajungînd să le priceapă în generalitatea lor superioară, le transpune în literatură, spre marea mulţumire a celor de o soartă cu dînsul.

Să ne închipuim însă o clasă care din contra, e mulţumită de soarta ei şi se bucură de viaţă. Ce fel de scriitori îşi va selecta dînsa? Işi va selecta desigur temperamente contrare celor nervoase, temperamente *sentimentale*. Un atare scriitor nu va avea, *de obicei*, nici spirit ascuţit de observaţie, nici impresionabilitate lirică, nici minte pătrunzătoare, nici putere de invenţiune, nici fantazie bogată, nici pricepere pentru problemele sociale, nici ştiinţă de compunere.... Ce va avea atunci? Va avea

sentiment, adică acea căldură sufletească statornică, ce corespunde unui prisos de energie nervoasă şi care te face să iubeşti viaţa sub toate formele ei, sub formele ei veşnice mai ales; va avea *plasticitate*, o altă însuşire a nervului bine hrănit, adică limbă mlădioasă, bogată şi firească,— în cazul de faţă, o armonioasă transpunere a limbii populare; va avea însfîrşit, de va fi boerinaş nedesrădăcinat, ca d. Zamfirescu, o delicată înţelegere a sentimentelor familiare, în deosebi a celor simple şi naive caracteristice vieţii patriarhale.

*

Acesta este d. Zamfirescu, pe care l-am putea caracteriza într'o măsură, numindu-l o natură „germanică". Dacă însă d-sa ar fi fost în adevăr o natură curat germanică, ar fi avut bunul simţ, adică obiectivitatea, de a-şi alege numai subiecte potrivite cu însuşirile ce posedă, şi ar fi creat poate numai opere capitale.

D. Zamfirescu pătimeşte însă, din nefericire, de o înclinare ciudată către speculaţiuni abstracte, care înclinare, nefiind ajutată nici de un spirit ascuţit de observaţie, aşa de necesar în ştiinţele morale, nici de viguroasa pornire a minţii de a adînci problemele vieţii, a degenerat într'un subiectivism aproape ridicol. Şi mai pătimeşte apoi de o lipsă de voinţă cu adevărat bolnăvicioasă, pe care a împrumutat-o fiecăruia din eroii săi, lăsînd doar eroinelor, şi încă numai celor exotice, oarecare iniţiativă,— slăbiciune care l-a făcut să se lase veşnic purtat de împrejurări, ca o plută pe apă, şi care explică toate umbrele operei d-sale literare.

Lipsa de simţ critic şi lipsa de voinţă i-au fost fatale d-lui Zamfirescu... Pe când ducea în tinereţe viaţa de ziarist-boem, a crezut de cuviinţă să facă lirism romantic—deşi nu-i impresionabil,—şi nuvele romantice,—măcar că n'are fantazie; mai tîrziu, pe cînd romanul social era la modă, a compus şi d-sa *In faţa vieţii* şi *Lume nouă*, uitînd că nu are nici pricepere pentru problemele sociale, nici putere de invenţiune, şi nici ştiinţa compunerii; dacă au scris alţii asupra războiului pentru neatîrnare, a publicat şi d-sa *In războiu*, în care dulcegăriile izvorite din lipsa d-sale de voinţă bărbătească, se potrivesc rău cu povestirea unor întîmplări grele, hotăritoare pentru soarta unui popor; ba d. Zamfirescu s'a aventurat şi în filozofia înnaltă, înnecînd scenele intens poetice din *Lydda* într'un galimatias filozofic,—ce-i drept, caracteristic Germanilor, dar nu celor mai buni... O singură dată a avut d. Zamfirescu norocul— alta nimic!—de a se întîlni cu însuşirile pe care i le-a dăruit natura, şi atunci a povestit viaţa de familie a unor firi simple dar alese, în cadrul poeziei liniştite a naturii, cu frescheţa de sentiment a copilăriei senine şi naive....

* * *

Nu odată s'a pus d. Zamfirescu în rea lumină, aventurîndu-se, cu un curaj şi-o siguranţă demne de o cauză mai bună, pe cîmpul, aşa de

alunecos pentru d-sa, al speculaţiunii abstracte... cu atît mai mult că teoriile făurite erau de obicei şi foarte reacţionare. Se putea nădăjdui însă, că, într'un moment aşa de solemn, când privirile ţării întregi erau aţintite asupra-i, va avea—sub puterea unui înnalt sentiment de răspundere—buna inspiraţie ca, intrînd sub Cupolă, „să pornească cu dreptul" !... Ei bine, nu,—a pornit şi de astădată cu piciorul sting... al criticei literare!...

Desigur, era fatal... Şi deasemenea era fatal ca acest literat al aristocraţiei să atace „poporanismul,"—mai ales... după ce a văzut nu fără durere, pe unii scriitori tineri ajungînd în scurt timp la popularitatea pe care el însuşi n'a putut-o dobândi într'un sfert de veac de activitate literară....

Se apăra d. Zamfirescu pe sine, apărînd clasa pe care o viaţă întreagă a servit-o; de aici avîntul acela războinic aşa de nepotrivit firilor armonice şi cumpătate... Inarmat până în dinţi s'a prezentat în faţa venerabilului corp, dar nici o spaimă n'a insuflat figura d-sale femenină şi veşnic tînără, ci zîmbind blajin l-a desbrăcat d. Maiorescu de armele de lemn şi l-a aşezat la locul ce-i era pregătit...

* * *

Să relevăm ereziile cuvîntării noului academician? Dar n'avem decît... *greutatea alegerii*. Şi, mai întâi, ce înţelege d. Zamfirescu prin „poporanism"? Iată ce nu ne-a lămurit de fel.

Inţelege simpatia scriitorilor pentru clasele de jos? (In adevăr că numai atît am cerut noi—pentru a nu fi învinuiţi de sectarism—în primul număr al acestei reviste). Dar atunci polemizează cu Turghenief, cu Tolstoi, cu Dickens, cu Georges Sand, cu Tenyson, cu George Eliot, cu Eminescu, cu Vlăhuţă, cu Caragiale şi chiar cu Duiliu Zamfirescu, acel talentat scriitor al nostru, care în „*Viaţa la ţară*" a creat admirabila figură a lui ~~Florea~~ Niculai Ciobanul, tipul păstorului romîn, visător şi contemplativ, observator dezinteresat al firmamentului instelat şi poet până în adîncul sufletului....

Ori înţelege d. Zamfirescu prin poporanism tendinţa de a lua *subiecte* din viaţa poporului? Atunci să-i amintim că din cîteva zeci de romane ale genialei Georges Sand,—de care d. Zamfirescu se simte desigur foarte apropiat,—cu subiecte luate din toate straturile societăţii, critica franceză e unanimă în a recunoaşte ca *cel mai bun*: „*La mare au diable*" povestirea iubirii liniştite şi cuminţi dintre un ţăran, rămas văduv cu copii, şi o tînără ţărancă... (Observăm în treacăt că celebra scriitoare, aristocrată din naştere, crescută la ţară, sănătoasă la trup şi la suflet, fire sentimentală, echilibrată şi armonică, a fost ademenită de curentele vremii a scrie romane romantice şi romane sociale; n'a reuşit însă pe deplin decît în genul clasic). D. Maiorescu mai citează pe Auerbach, cu idilele sale rustice, pe Ganghofer, cu scenele sale din viaţa muntenilor Tirolezi, şi pe Bret Harte; iar noi am mai adăuga, dintre contemporani pe Rosegger, fiul şi iubitorul ţărănimii din Stiria, aşa de puţin idealizată şi totuşi atît de simpatică, şi pe Vlasco Ibanez, vigurosul şi distinsul scriitor spaniol, care în recentul său roman, *Pămîntul blestemat*, ne povesteşte în modul cel mai dramatic şi cu o rară ştiinţă a compunerii, într'un stil ferm, sobru, plin de culoare, cu emoţiune adîncă şi în acelaşi timp cu nepărtinirea omului profund cunoscător al problemelor sociale, lupta, plină de scene sguduitoare, dintre ţăranul fermier ereditar şi trîndavul său proprietar-rentier [1]...

*

Dar, la dreptul vorbind, nu-i acesta caracterul esenţial al curentului poporanist, reprezentat în literatura romînească prin Slavici, Creangă, Coşbuc, Agîrbiceanu, Goga, Sadoveanu şi alţii; nu e vorba numai de subiecte luate din viaţa poporului, ci e vorba de naţionalizarea literaturii prin limba, cugetarea şi simţirea poporului, de către cetitori şi scriitori de curînd eşiţi din sînul lui, sau apropiaţi încă sufleteşte de dînsul. Aceşti scriitori vor zugrăvi adesea—nu totdeauna—viaţa săteanului, dar mai ales îi vor apăra drepturile şi interesele—şi nu noul academician care se înduioşează până la lacrămi de boerii ce-au sărăcit fiindcă au fost prea nobili ca să ţie socoteli... le-o va lua aceasta în nume de rău.

In articolul d-sale publicat în *Săptămîna*, d. Panu, discutînd poporanismul, spune:

„In două feluri poţi fi literat poporanist: sau tratînd subiecte po„pulare, cu natura, caracterul şi limba poporului, sau făcînd operă lite„rară în care eroii, personagiile tale, să aibă pecetea caracterului celor ce trăesc la ţară.

„Ca să faci literatură în sensul întâi, trebue să fii crescut la ţară „şi să nu fi căpătat destulă cultură literară, ca să te facă să uiţi limba „în care ai crescut, poveştile pe care le-ai auzit şi geniul poporan de „care te-ai impregnat",—condiţiune pe care, după d. Panu, numai Creangă o îndeplineşte.

Credem că d. Panu se înşală. Nici odată ţăranul adevărat nu va gusta pe Creangă; povestirea acestuia, amănunţit realistă, nu-i va insufla nici un interes; ţăranul are nevoe, ca orice om necultivat, de o intrigă senzaţională, eroică, povestită în linii mari, ca acelea din basme, sau de poezii intens lirice, şi deasemenea simple în compoziţiunea lor; el este prin excelenţă liric şi romantic, ţăranul romîn mai mult ca oricare.

Prin urmare literatura poporanistă,—cel puţin cea din regat, fiindcă în Ardeal o bună parte din ţărănime e ridicată la nivelul economic şi cultural al unei mici burghezii,—nu e scrisă pentru popor, ci pentru intelectuali şi clasele mijlocii, care sufleteşte nu s'au depărtat încă mult de dînsul şi care, mai ales, i-au îmbrăţişat interesele şi aspiraţiunile îndreptăţite...

1) Indemnăm pe cetitor să-şi procure acest roman impecabil, apărut în franţuzeşte în editura Charpentier.

„Cit despre al doilea fel de a fi literator poporanist, continuă d. „Panu, acela e greu de tot; aproape nimeni nu a reuşit în acest gen. „Cum observă foarte bine d. Zamfirescu, personajele lui Caragiale din „*Năpasta*, în special Anca, sînt creaţiuni ale imaginaţiei autorului, influ„enţate de poporanismul din literatura rusească. *Năpasta* nu este decît o „ingenioasă punere pe scenă a proverbului romînesc: după faptă şi răsplată."

Şi noi credem că ţăranii din *Năpasta* sînt mai de grabă personagii shakespeariane decît oameni reali, dar mai credem că opera marelui nostru scriitor este o dramă esenţialmente romantică, fără nici o pretenţie de realism, şi că ceia ce n'a reuşit să facă d. Caragiale poate reuşi altora foarte bine,—căci altfel ar trebui să stabilim principiul că scriitorul nu poate cunoaşte decît clasa din care face parte, principiu pe care l-ar infirma intreaga istorie a literaturii universale.

*

D. Zamfirescu neagă talentul şi mai ales... *mirajul* poporaniştilor noştri. Ar fi cazul să-l întrebăm: care-i mirajul „Lumii noi şi lumei vechi" ?... Cînd a scris cineva lucruri aşa de... submediocre, trebue să fie mai indulgent.

Dar să admitem pentru moment că tot ce a publicat D. Zamfirescu este în adevăr superior creaţiunilor scriitorilor noştri tineri. Crede d-sa că ar avea dreptul să condamne curentul poporanist ?

...La 1740, scriitorul german Bodmer din Zürich, fiul unui preot de ţară, luind ca model literatura engleză şi în deosebi „*Paradisul pierdut*" de Milton, porneşte, evident în numele burgheziei elveţiene, celebra campanie în contra franţuzomaniei curţilor şi aristocraţiei, cari ridicau în slava cerului pe marele dictator literar Gottsched din Lipsca. In teorie Bodmer avea dreptate, dar cînd a fost vorba să ilustreze admirabilele sale principii, a compus proză rimată şi tragedii reci, mai prejos de orice critică. Nu-i vorbă, adversarul său Gottsched, care-şi luase ca deviză *raţiune şi regularitate*, şi ca maestru pe Boileau, n'a fost nici el mai fericit în opera sa curat literară; şi-a cîştigat însă mari merite ca stilist, iar soţia sa, scriitoare şi dînsa, a fost o femee de spirit care a ridiculizat într'o comedie, cu mult succes şi cu multă graţie şi fineţă, sentimentalismul burghez al lui Klopstock şi stilul său greoi şi silit. Şi în adevăr, cine mai poate ceti azi *Messiada* ? D. Zamfirescu ar fi trecut cel dintăi de partea spiritualei şi distinsei Luisa Adelgunda Victoria Gottsched, în contra pedantului Klopstock, care reprezenta *pietismul* burgheziei şi care a şi trezit în sinul ei un entuziasm nespus. Şi rău ar fi făcut d. Zamfirescu, fiindcă ar fi cercat să înăbuşe în faşă un curent literar care trebuia să culmineze în *Hermann şi Dorothea*, genіala epopee a timpurilor moderne !...

Pentru istoricul literar nu poate fi vorba numai,—între două curente,—care este *acum* mai bine reprezentat, ci e vorba şi de aceia că o clasă are calităţile şi cusururile bătrâneţii, pe cînd alta se ridică plină de puterea şi entuziasmul tinereţii...

*

Dar, zice d. Zamfirescu, poporul romîn, coborîtor din cel roman, are simţ politic şi calităţi de erou, dar nu este „născut poet"; cu alte cuvinte, numai aristocraţia romînească, rafinată de cultura străină, poate crea o literatură care să nu fie lipsită de „miraj"...

Faptul că d. Maiorescu care ştie cît de primejdios este în ştiinţă patriotismul rău înţeles, a sprijinit în răspunsul d-sale erezia „latinistă", ne umple de mirare..... De unde era să aducă Romanii atâta element latin, ca să covîrşească elementul dacic ? Oare nu-i lucru ştiut că Francezul de astăzi se distinge încă prin însuşirile etnice ale vechilor Gali, pe cari Cesar ni-i arată războinici, expansivi, sociabili, nestatornici şi doritori de noutăţi ? Spaniolul de azi nu este Iberul de odinioară, aşa cum ni l descrie Strabon: sombru, concentrat, orgolios, nesociabil, încăpăţînat şi iubitor de singurătate ? Şi dacă în Spania, care a suferit stăpînirea romană, nu două veacuri, ci vre-o şeapte, şi a dat literaturii latine scriitori străluciţi, elementul autohton n'a putut fi înnecat şi nici serios alterat în caracterele sale etnice, ci numai limba i-a fost impusă de acea minoritate care avea îndărătul ei întreg imperiul roman,—putem noi vorbi de însuşirile latine ale poporului romîn ? Limba latină o vorbeşte azi şi Francezul şi Spaniolul: este vreo asemănare între ei?...

*

Dealtfel decît să pleci dela cauza necunoscută la efectul cunoscut, e mult mai cuminte să urmezi drumul contrar. Poezia populară o cunoaştem, şi în privinţa ei părerile tuturor oamenilor de gust sînt unanime: un avînt liric intens înnaripează versul popular, întipărindu-i o formă expresivă, dar simplă şi străvezie, parcă de totdeauna legată de ideia pe care o cuprinde... Care literatură populară şi care literatură cultă se poate mîndri cu o poemă mai adîncă în simţirea ei ca *Mioriţa* ? Şi dacă e vorba să intrăm şi noi în domeniul ipotezei, nu de Romani ne aminteşte această poemă, ci de Traci,—acel popor mistic, pesimist, fantastic, liric şi muzical, care a enervat cultura elenă cu spiritul său exaltat... De Traci ne aduce aminte şi melancolia adîncă, pătrunzătoare, nostalgică, a *Doinei*, şi atmosfera tragică, apăsătoare, mistică, a *Mioriţei*... Şi una şi alta par a se fi păstrat în Carpaţi, la elementul păstoresc de origină tracă... Şi dacă Alecsandri a îndreptat cîte ceva în *Mioriţa*, nu punînd dela dînsul, ci combinînd diferite variante, el n'a făcut decît să cureţe această poemă de sgura ce vor fi depus asupra-i, unele elemente din cîmpie, mai puţin înzestrate. Că variantele din şes pierd în lirism,

dar cîştigă în valoare documentară,—ce bine se potriveşte această observaţie a d-lui Zamfirescu cu ipoteza originei slave a elementelor acestei regiuni..

Dar d. Zamfirescu nu-i impresionabil; d-sa a publicat multe poezii, frumoase unele, ca formă şi plasticitate, dar lipsite de adevărat lirism. De aceia d-sa nu gustă poezia populară; şi de aceia n'a simţit că nici Alecsandri, nici vreun alt poet, oricît de mare, n'ar fi fost în stare să compue *Mioriţa*,—cu elementele ei mytice, cari se pierd în noaptea timpurilor, şi cu tonalitatea ei aşa de adînc originală...

„SCRIITORII MONOPOLIZAŢI DE FINANŢA LITERARĂ".

Povestea cineva despre două femei care şi-au pierdut amîndouă bărbatul. Una din ele, după ce l-a plîns pe răposatul, precum se cuvinea şi-i zicea inima, vreun an-doi, s'a măritat cu un om cum se cade; cealaltă, sub cuvînt că-i hotărîtă să rămîie credincioasă amintirii bărbatului dintăi, trăia pe ascuns cu un crai suspect,—ba gurele rele vorbeau chiar de mai mulţi.... In odaia ei de culcare, văduva nemîngîiată aranjase în jurul unui portret al soţului un fel de altar; acolo amantul o găsia totdeauna îngenunchiată, şi, parte înduioşat, parte aţîţat, se grăbea să-i usuce lacrămile, oferindu-i mărgăritare adevărate....

Curiozitatea însă era, că îndemănateca vădană nu înceta de a vorbi cu cel mai adînc dispreţ de necredinţa tovarăşei remăritate; adesea da ochii peste cap şi rîdea amar de „naivitatea" propriului ei „idealism", „nepotrivit cu veacul cel practic şi prozaic"...

Ipocrizia văduvei pe unii îi revolta din cale afară; pe mulţi îi amăgea; iar pe cei care-i cereau *favoruri*, îi făcea să plătească mai scump....

*

Sînt cîţiva ani de cînd un fel de platonism strîns legat cu prostituţia bîntue unele cercuri ale societăţii romîneşti. Prostituţia naşte adesea platonismul, ca în piesa lui Goncourt, *La fille Elisa*; dar, iarăşi, şi platonismul nefiresc împinge la prostituţie, pricinuind căderi neprevăzute, în anume momente de slăbiciune... Fapt este că acest platonism bolnăvicios a ajuns la noi un gen, care ispiteşte din cînd în cînd şi oameni cum se cade....

Unul din paragrafele lui, este şi următorul: „să nu-ţi faci ţie... comerţ cu literatura!"

Să ne înţelegem.

In societatea modernă orice activitate socială regulată îşi are echivalentul în bani; cei mai vestiţi scriitori europeni: Zola, Maupassant, Eliot, Tolstoi, au purtat socoteli foarte migăloase cu editorii lor. Care om nu caută sa-şi vîndă munca pe cît poate mai scump? Profesorii noştri universitari nu s'au agitat şi ei pentru mărirea salariului ce primesc în schimbul „apostolatului" lor? Ce să mai spunem de lucrători! Mii şi sute de mii de proletari se luptă cu inverşunare, pentru a-şi mări timpul de odihnă cu un ceas şi salariul cu un franc! (Desigur, D. Iorga le-ar spune: „Ce sînt aceste *„porcăeli"* pentru cîţiva gologani? Purtaţi costumul naţional şi veţi fi fericiţi !...")

Ideia că plata înjoseşte pe intelectual era curentă în Grecia veche, unde munca în genere, fiind făcută de sclavi, era privită ca ruşinoasă; cu învinuirea de a profesa pentru bani—cum a arătat Grote—fuseseră discreditaţi Sofiştii; astăzi însă nici un om cuminte nu mai susţine, şi mai ales nu ştim să fi susţinut cineva în apus, că a scrie pentru bani este o ruşine.... Căci la dreptul vorbind, nu pentru bani scrii sau profesezi; în alegerea carierei, vocaţiunea poate fi hotărîtoare. Alegi cutare profesiune, care-ţi place, deşi mai puţin rentabilă; dar orice carieră ai îmbrăţişa, trebue să trăeşti, prin urmare trebue să fii plătit. Şi cît de puţin se plăteşte încă la noi! Să ni se citeze un singur scriitor fruntaş, care să cîştige, nu cît un distins funcţionar de bancă, dar măcar cît un profesor universitar!.... Ne-am obişnuit prea mult să vedem pe scriitor plătind cu sărăcia neagră vina de a fi superior cutărei mediocrităţi cocoţate prin cine ştie ce vicleşuguri!....

*

Dacă „Viaţa Romînească" n'ar avea alt ţel decît să asigure scriitorilor o răsplată cît mai dreaptă pentru lucrările lor, încă meritele ei faţă de literatura romînească ar fi extraordinare; căci apusul ne arată, că, dacă nu-i singura condiţie, dar una din condiţiunile propăşirii literare este putinţa pe care-o au scriitorii de a trăi numai din scrisul lor.

Dar oare aşa stau lucrurile de fapt? Nu. Nu de aceia avem scriitori buni pentrucă plătim, ci dragostea de care se bucură cauza pe care o apărăm, din partea publicului şi a celor mai aleşi intelectuali ai ţării, ne-a pus în stare să plătim colaboratorii. Şi cu cît avem scriitori mai buni, cu atîta sîntem mai cetiţi; şi iar, cu cît sîntem mai cetiţi, atragem mai mulţi scriitori. Aceasta ne dă putinţa de a răsplăti, sperăm, din ce în ce mai bine, munca cinstită şi grea a intelectualilor. Ştie d. Iorga că întemeetorii acestei reviste nu se folosesc cu nimic din veniturile ei, ci le împart scriitorilor fără a opri vre-o *plus-valoare*? Şi am vrea să ştim ce face directorul *„Neamului Romănesc"* cu produsul mult răspînditei sale publicaţiuni? N'ar fi bine să înceapă şi d-sa a renumera pe acei elevi din „centrele ţărei", care-i colaborează cu atîta asiduitate, muncind cu atît mai greu, cu cît nu sînt încă obişnuiţi cu micile lor *compuneri*?... Mulţi sînt săraci, şi ar avea şi ei pentru caete, cărţi....

*

Repetăm, nu plata *singură* ne aduce pe scriitorii cei buni.

Căci, de pildă, revista d-lui Mehedinţi de ce nu are şi dînsa scri-

tori? E doar lucru de sine înţeles că fiecare revistă caută să atragă cît mai mulţi şi cît mai buni... N'ar putea şi dînsa plăti? N'ar putea, că nu-i cetită. Dar patronii ei, aşa de bogaţi, n'ar putea face jertfe băneşti? Nu, că n'au foc sacru, n'au destulă credinţă în propria lor cauză... Dar o plată tot există. D. Maiorescu povestea odinioară, la cursul său de filozofie, ce necazuri are cu poeţii cari cetesc cîte ceva la seratele d-sale literare: „Azi ceteşte poezia şi mîine cere o slujbă". Mizerabili indivizi! Adevăraţii poeţi au ştiut întotdeauna să moară de foame cu modestie, să locuiască într'un beciu al mitropoliei, ca Alexandrescu, ori ca Eminescu, să-şi cumpere cu 14 lei palton dela „haine vechi"... După aceasta se şi cunoaşte vocaţiunea... adică după *„senindtatea abstractă"* cu care ştii să tragi pe dracul de coadă. Am recitit dăunăzi mai toate datele biografice, cîte sînt asupra lui Eminescu. Doamne, ce viaţă nenorocită! Tristă şi pustie viaţă! Şi vedeţi acest lucru din cale afară de ciudat: D. Maiorescu, care cu nimic altceva decît cu propriile d-sale calităţi a ajuns de timpuriu la putere, bogăţie şi mari onoruri, găsia că pentru *cel mai mare scriitor al ţării*, trei-patru sute de lei, în schimbul uricioasei şi grelei munci de ziarist, era destul de frumos!... „Eminescu dispreţuia banii şi onorurile... Se arăta cu totul degajat de viaţa reală şi de ale ei bunuri pămînteşti..." Ba că era să se uite cu jind la mobilele şi tablourile nobililor amphytrioni!.. Făcea şi el *pe abstractul*,— dar cine ştie ce era în sufletul lui... D. Caragiale, care i-a fost atîta vreme prieten, a protestat cu o bărbătească şi generoasă indignare contra nobilei metafizici a *dezinteresării*, care s'a făcut pe spinarea bietului Eminescu, pe cînd el muncea ca un hamal la *Timpul* şi *visa...* să poată petrece şi el o lună de vară la ţară, o lună de odihnă şi reîmprospătare... I s'a dat, ce-i drept, şi cîte-o sinecură; mica sinecură de bibliotecar; dar regimul celălalt l-a dat afară, şi l-a tras şi în judecată pentru neglijenţă...

Desigur, sinecurile acestea au fost şi sînt încă un rău necesar. Nu poţi lăsa pe un om de talent să moară de foame, cînd ţara sa nu-i încă destul de înaintată, ca talentul să-i poată da pîine... Dar acest mod indirect de a plăti munca intelectuală *din fondurile statului* e departe de a fi corect; şi nici folositor nu e, căci coboară pe un om de talent la o muncă inferioară, alăturea de cine ştie ce om incult, dezorganizează un serviciu al statului, răpeşte zadarnic scriitorului un timp preţios şi îl umileşte, plătindu-l pentru ceia ce *nu* face...

*

Ce altă viaţă ar fi avut Eminescu într'o ţară apusană, unde ar fi putut trăi larg din scrisul său, unde s'ar fi putut lipsi de protecţia boerească şi de „modestia" pe care-o impune, şi unde ar fi fost scutit de neplăcerea de a respinge cu nerecunoştinţă *generoasa* propunere de a fi ţinut cu casă şi masă (!!).. Şi d. Iorga îndrăzneşte să ia în nume de rău scriitorilor că agonisesc una sau două mizerabile sute de lei cu scrisul lor?! D-sa a cercat odinioară cu literatura (!) şi n'a reuşit; a cercat cu critica [1]) (!!) şi n'a reuşit; a cercat apoi cu publicarea documentelor—era să zicem cu istoria—şi a reuşit binişor; de aceia primeşte 650 lei pe lună ca profesor, şi mai are şi alte mici venituri: dela documente publicate, dela cărţi elaborate săptămînal, dela *„Neamul romănesc"*—unde nu are nici un scriitor, ci numai... ucenici fără plată, care învaţă meşteşugul *imprecaţiunii*—brăţară de aur în dulcea noastră ţară, etc. Ei bine, dece cutare scriitor care a reuşit cu literatura să trăiască mai prost? Este genul.. *compilatoric*, superior celui liric, epic sau dramatic?...

Până cînd cu dispreţul neruşinat al burtăverzimii pentru munca creatoare—cea mai grea din toate?!..

CUM NE CUNOSC STRĂINII.

O voluminoasă revistă *„Das Neue Europa"* (Europa Nouă), care apare în limba germană în Paris, Budapesta şi Viena, publică, în No. de April 1909, o cronică asupra Rominiei, în care, vorbind de partidele politice din ţară, spune că partidul conservator-democrat de sub şefia d-lui Take Ionescu „şi-a cîştigat simpatiile inteligenţii romîneşti şi e format în cea mai mare parte din elementele cele mai alese din punctul de vedere intelectual. *Distinsul conducător al acestui partid, profesorul Stere*, a contribuit şi el, ce-i drept, ca programul partidului să devie simpatic cercurilor cele mai largi ale poporului".

Cîte programe ai, domnule Stere?

DELA ACADEMIE.

Maturul şi ilustrul corp a ales ca membru corespondent pe marele nuvelist, d. Bassarabescu, care a îmbogăţit paginile „Convorbirilor literare" cu admirabilele sale producţii în proză şi, probabil, în versuri.

Dar în acelaşi timp, Academia şi-a apropriat din nefericire, tot în calitate de membru corespondent, pe un domn Brătescu-Voineşti, un neînsemnat scrib, autor al unei lamentabile nuvele „Pană Trăsnea".

Trebue să recunoaştem însă că maturul corp nu s'a făcut decît foarte rar vinovat de asemenea frapante greşeli de gust. Au mai fost ei scribi în ţara asta, care au făcut sgomot pe vremuri,—un oarecare Eminescu, cu interminabilul său „Luceafăr", un Caragiale cu nesăbuitele sale comedii, şi alţii *ejusdem farinae*,—dar Academia, păzitoare severă a bunului gust, a ştiut să reziste entuziasmului trecător al ignobilului vulg.

---

1) „Din locul unde lucra pentru ştiinţă s'a ridicat un *om*... care a *prins* a vorbi de literatură"—„ça m'est venu un jour que le rossignol santait", zice şi tamburinarul lui Daudet...

„ridiculizarea" d-lor Coşbuc, Slavici, Popovici-Bănăţeanul, Goga etc ?

Ne revine în minte un articol al d-sale intitulat *Primăvara literară* şi apărut în *Sămănătorul* dela 20 Februarie 1905.

In acest articol, autorul începe prin a combate *zolismul* socialist (care zolism, caşi Kebias, n'a existat niciodată: socialiştii au fost totdeauna contra lui Zola).

Marx, Engel, *Cropotchin*... erau nume de toate zilele. Apoi, după *Cropotchin*, Engel, Marx, veneau la rind cele literare, adică Zola.

De Marx (Costică ?) am auzit. Am auzit şi de Kropotkin. Dar Engel ? Fănică Engel ? N'am auzit niciodată. Să fie iar vre-un personaj din Platon ?... Pentru D-zeu : ce blasfem, ce maledicţiune, ce sumbră grandomanie de orator sudamerican, il face pe d. Mehedinţi să se drapeze în citaţii false şi să se îmbete de nume greşite, ca acei *rastaquouères* creoli care işi trintesc un guler cit o manşetă şi o crizantemă cit floarea soarelui ?!..

...După socialişti şi după Zola, vine rindul d-lui Densuşianu, cu preferinţele d-sale pentru literatura rafinată, imitaţie franceză :

Poate să se mai găsească vreun Tersit[1]), romin care incapabil de a preţui ce avem, să ne mai îndemne iarăşi la vreo imitaţie a celor străine, la vre-o nouă rătăcire literară.

Iată şi nota d-lui Mehedinţi relativă la cuvintul Tersit :

„*Thersite*, Grec dont Homère fait ce portrait au II-e livre de l'*Iliade*... le plus laid de tous ceux qui étaient venus devant Troie. Il était louche, boiteux, il avait les épaules voûtées et ramassées sur la poitrine... une voix aigue", etc. Cf. P. Larousse, Dictionnaire şi *Iliada* c. II.

Ne adresăm patronilor d-lui Mehedinţi şi-i întrebăm : găsiţi că e frumos să-şi bată cineva joc, sub pretext de polemică literară, de cusururile trupeşti ale cuiva ? Admiteţi d-tră ca cineva să fie numit : „cel mai urit om, încrucişat, şchiop, cu umerii aduşi, îngust de piept, cu vocea ascuţită" ?.. Nu vi se pare barbar ? Nu simţiţi că sufletul hain al lui Titircă inimă-rea işi arată *arama* ?..

Şi toate acestea, pentru ce ?

Pentru că d. Densuşianu se punea de-acurmezişul *„direcţiei sănătoase a scriitorilor de astăzi cari şi-au aflat inspiraţia lor mai întăi de toate în insăşi fiinţa sufletească a poporului nostru"*.

Iată dece ziceam că e o adevărată răcorire sufletească să vezi că primăvara literară, care cu *Junimea* ajunsese in luna Maiu, că această primăvară durează incă şi cu scriitorii mai tineri din ziua de azi. Cind îi vedem că se inspiră *din viaţa poporului nostru, ni se înviorează sufletul*...

Şi nu doar că d. Mehedinţi ar fi de părere să nu cetim literatură străină, să nu gustăm muzică străină, etc.

„Căci"—zice d-sa, trîntindu-şi căciula pe ceafă—„mă întreb cu totdinadinsul : ştie cineva ce e fericirea dacă n'a auzit măcar, odată simfonia a IX-a de Beethoven ?" (Lache?...)

Insă

. cine ştie — ca să mai pomenim şi de alte arte—cine ştie dacă urmaşul cel mai apropiat al lui Beethoven nu va fi din neamul unde se aude acuma musica primăvăratecă a lui Vidu ! Cine ştie, dacă în ţara unde au luat fiinţă pinzele lui Grigorescu... Cine ştie...

De aceia

cu gîndul triumfului din *Simfonia a IX*, cu inima plină de acea *„bucurie, scinteia divină, fiică a zeilor din Elyseu"* să cuprindem cu braţele deschise pe toţi cei veniţi pe drumul înflorit al artei izvorite din conştiinţa neamului nostru. Azi sint puţine flori ; mine, dacă primăvara dăinueşte, vor fi multe,—o grădină întreagă.

Aşa d. Mehedinţi despre noua mişcare literară în general.

Iar în specie despre Coşbuc, cel cu „noi vrem bumbac !":

Şi e semnificativ că şi cel ce s'a ridicat după Eminescu, *Coşbuc, ne-a cucerit inimile noastre mai întăi de toate prin acea „Nunta Zamfirei"*, la care vin împăraţi din tot largul pămîntului celui „lung şi lat", dar care întăi de toate este o nuntă strămoşească, unde se petrece cu horă, cu falnic alai de nuntaşi şi cu veselă colăcărie ca în vremea din bătrini ; unde e şi *Pepelea* şi *Bardeş* din munţi silhui... şi *Sanda* şi *Ruxanda* lui, şi cine Dumnezeu nu e dintre toţi aceia, cari-ţi dau un fior de mindrie că sint creaţiuni ale geniului tău rominesc şi ale nimănui altuia.

Şi despre Slavici cel cu „romantismul nemţesc" :

***Dar Slavici, cu Popa Tanda, sufletul adînc iubitor de bine*, personificarea idealisată a poporului de peste munţi, ridicat prin el insuşi.**

Şi despre Popovici-Bănăţeanul :

Dar luceafărul cel pentru totdeauna stins, *Popovici Bănăţeanul*, cu duioasele sale icoane din *„Viaţa meseriaşilor"*. Şi alţii...

Cine le scria acestea acum patru ani ? Noi? D-ta cetitorule? Kebias?..

Nu : d. Mehedinţi.

Şi cine jubilează acum de atacurile d-lui Zamfirescu ?

Noi ? D-ta cetitorule ? Kebias ? Samuel Klains ? Fănică Engel ? Lache Beethoven etc. ?.

Nu : tot d. Mehedinţi.

...Cetitorul să judece !

P. Nicanor & Co.

Recenzii.

Ion Minulescu. *Casa cu geamurile portocalii* (nuvele). Biblioteca pentru toți.

D. Minulescu este, după cît am văzut din aceste nuvele—despre poeziile d-sale vom vorbi cu alt prilej—ferm hotărît a face pe excentricul. D-sa și-a dat cea mai mare osteneală,—*un mal de diable*,—să fie bizar și întru cîtva a reușit. Nuvelele se cetesc cu oarecare curiozitate. Dar iar te gîndești: e așa de ușor să așterni ciudățenii, dupăce a scris un Hoffmann, un Poë, un Gogol, și mai ales dupăce au scris atîțea simboliști,—era să zic *absintiști*, franceji. Și mai este încă ceva. Hoffmann a fost un om de o rară nervozitate și de o fantazie exaltată, pe care el a mai ațițat-o încă alcoolizîndu-se în mod sistematic. Poë a fost deasemenea un detracat și un alcoolic. Povestirile lor bizare, adevărate halucinații, sînt trăite cu fantazia și simțite cu nervii... Dar d. Minulescu pare să fie un om sănătos, teafăr, care se căznește de moarte să facă pe... ciudatul. Și nu vedem mobilul d-sale. Să fii excentric în viață, înțeleg: ești setos de libertate; îți dă chiar o notă simpatică de independență. Dar cînd scrii, nu mai ești independent, fiindcă se chiamă că vrei să fii cetit, ori chiar admirat. Ori vrea d-sa să atragă atenția lumii prin excentrități? În acest caz excentricitatea iea o înfățișare mai puțin nobilă și generoasă. Dar de unde știm noi că d. Minulescu se preface? O știm chiar din scrisul d-sale. Nuvelele cele „portocalii" nu excelează de loc nici prin fantazie și nici prin acea nervozitate impresionantă a marilor fantaști. Partea mai bună în ele sînt *tablourile plastice*—iar plasticitatea este tocmai o însușire a omului sdravăn sănătos. Stilul, deasemenea, e foarte îngrijit, arătînd la autor cea mai înfloritoare bună stare a sufletului și a nervilor. D. Minulescu nu este un adevărat fantast, ci un... simulant. Dar era și natural. Azi cînd un curent atît de sănătos stăpînește literatura romînească, iar anemicii și nervoșii au fost măturați de pe arena literară, trebuia firește ca tot un om sănătos să iea asupra-și și rolul de excentric,—ca la teatrele de amatori, unde, cînd nu sînt femei, joacă barbații acest rol.

Altfel, nu credem că d. Minulescu va stărui mult în rolul d-sale; cu timpul simularea îl va obosi. Și ar fi și păcat. D-sa are oarecare talent care ar putea fi întrebuințat mai bine.

Fie ca această recenzie să-i servească de... *„specific"*.

*

Ludovic Dauș, *Blestemul*. „Bib. pentru toți".

Un grec, Eracli, a furat hoțește pe Ruxanda, fata unui boer moldovean, și a luat-o în căsătorie cu deasila, plătind un preot ca să-i cunune la o mănăstire.

Părinții fetei au căutat să strice căsătoria pe calea judecății, dar n'au reușit; atunci fata s'a resignat. Din căsătoria lor s'au născut trei copii: un băiat, Tudor, care samănă exact cu tată-său și are sentimente grecești; o fată, Lia, care samănă exact cu maică-sa și are sentimente romînești; și un alt băiat, Radu, furat de mic copil de țigani (hm!) și vîndut la Turci, care l-au făcut ienicer. Înainte de a fi furat, Radu avusese grija de se frige la mînă, ca să-l poată recunoaște mamă-sa mai tîrziu. Radu, ajuns mare, este trimis cu alți Turci la Iași, unde simțindu-se în primejdie de moarte cu prilejul isbucnirii Eteriei, fuge din oraș și se refugiază la țară... Unde? Firește că întîmplarea îl aduce în casa părinților săi. Romînii simpatizează cu Turcii, și deaceia Ruxanda îl adăpostește cu bucurie.

În vremea aceasta, Tudor are un prieten bogat, Iani, Grec firește, dela care ia o mulțime de bani, avînd nevoe a-i cheltui cu o Poloneză, la Iași, și-i făgăduește în schimb pe soră-sa Lia, de care Grecul e amorezat. Acest Grec vine în casă la ei, încurajat de Eracli, să ceară mîna Liei; și-i face felurite declarații înfocate, fiind însă refuzat, o insultă și o amenință că o va avea cu sila.

Am uitat să spunem că Eracli a omorît odinioară, nu știu pentruce, pe un țăran, Vlad, a cărei soție, Anca, a înnebunit de durere și rătăcește pe drumuri, mai ales pe dinnaintea casei lui Eracli, strigînd *hu-hu*, de cîte ori are nevoe autorul, și amenințînd în versuri că: „morții se vor răsbuna". Pe cînd Eracli este furios de refuzul suferit de protejatul său Iani, află de găzduirea Turcului și se hotărăște să-l omoare, pentru a măguli pe Ipsilante; cere ajutorul lui Iani, promițîndu-i în schimb a-i da pe Lia cu deasila.— Tragedia începe: pac, pac, moare Tudor, moare Lia, moare Turcul, pe care Ruxanda l-a recunoscut, mai înainte, după arsură și după alte semne, probabil „vocea sîngelui" și „amuleta maicii mele". Anca intră în casă și strigă ca de obicei: *hu-hu*.

D. Dauș, dupăce-și face singur o critică în prefață, arătînd că drama d-sale nu-i de loc senzațională, ci din contra foarte verosimilă, ne mărturisește că ideia *blestemului* l-a cuprins deodată și nu l-a mai lăsat până n'a isprăvit-o în șapte zile—cam atît i-a trebuit și creatorului ca să zidească lumea.

D. Dauș este un *fa presto*.

*

Ion G. Miclescu, *Jertfa* (Dramă într'un act) Tip. Carol Göbl, București.

D-na Dubău și-a pierdut soțul acum șapte ani, și jalea ei a întunecat multă vreme și viața fiicei sale Tinca.

În sfîrșit, mirele dorit de mamă și iubit de fiică a venit. „A ridicat de pe ea atîta lung și negru zăbranic care îi îmbrobodise tinerețele".

Dar Ștefan, logodnicul Tincăi, a plecat la războì (scena se petrece la 1877) și acum cinci zile d-na Dubău a aflat moartea lui. Cu groază se gîndește la desperarea pe care înspăimîntătoarea veste o va pricinui fiicei sale, căzînd asupra-i ca un trăsnet, și amînă din zi în zi destăinuirea adevărului. Din fericire, un prietin de familie, colonel-medic,—căruia Tinca îi dăduse în pază pe logodnicul ei,—trimis fiind la București pentru aprovizionări și bănuind criza gravă prin care vor trece cele două femei, găsește, cu mare greutate, timpul de a se repezi—dar numai pentru un ceas—la moșia Sterești, unde locuesc ele. Toată speranța mamei este că doctorul va ști el să destăinuiască Tincăi adevărul în așa fel, încît cel puțin sănătatea ei să nu fie primejduită. Doctorul stă la îndoială de a lua asupra-și primejdiosul

rol,—cînd Tinca intră, cîntînd şi ţinînd în mînă un mănunchi de trandafiri. Ea se preface a fi veselă, pentru a nu întrista pe mama ei care a suferit atît, dar de fapt e chinuită în fiecare moment de grija primejdiei în care se află Ştefan. O convorbire, condusă cu multă pricepere dramatică, se urmează între Tinca şi doctor: acesta se încurcă din ce în ce mai rău şi vede timpul trecînd fără ca el să-şi fi îndeplinit teribila datorie. Insă cum Tinca îi povesteşte de o fată din sat, Anica, mai mică decît dînsa cu un an, care o slujeşte acum şi al cărui logodnic, Mitrică Stancu, e în acelaşi batalion cu Ştefan, o idee îi fulgeră prin minte: Vesteşte moartea lui Mitrică Stancu şi apoi povesteşte cu emoţiune şi entuziasm faptele eroice ale batalionului, care s'a luptat o noapte întreagă cu Turcii—500 contra 4000—şi fiind în primejdie de moarte a avut nevoe de cineva care să anunţe tabăra generală: s'a oferit Mitrică şi a fost răpus pe drum.

La începutul povestirii, Tinca e liniştită, căci rugase pe doctorul să-l ţie pe Stefan mai mult pe lîngă ambulanţă. Cu încetul însă, încălzindu-se de faptele eroice, măreţe, ale batalionului, întreabă, întăi „cu un început de îndoială morală": „Şi Stefan era la adăpost?"; mai tîrziu, cu ruşine şi mirare: „Şi Ştefan era la adăpost?" apoi cu mînie: „Şi Stefan era la adăpost?",—în fine tare şi isbucnind: „Şi Stefan era la adăpost? Ah! Nu! Nu se poate! Nu se poate! Il cunosc! Nu spui drept! Stefan n'a stat la adăpost!".

DOCTORUL

Dacă nu sta, nu scăpa! Ce spuneai atuncea?

TINCA

Ce spuneam?.... Strigam: bine-ai făcut, Ştefane!

DOCTORUL

Eşti sigură că strigai aşa?

TINCA

Mă mai întrebi?...

DOCTORUL (solemn)

Da, te întreb. Şi ia seama la răspunsul ce-l dai: eşti sigură că strigai aşa?

TINCA

(se uită drept în ochii doctorului)

Doctore, ce caţi aşa la mine?... (scoate un strigat) Ah!... Inelul, şuviţa de păr... (De aceste amănunte referitoare la Ştefan vorbise doctorul, atribuindu-le tot lui Mitrică Stancu). Ştefan este viteazul dela podul Ogostului!

DOCTORUL

Da! El!

TINCA (strigînd)

Bine-ai făcut Ştefane! (prăbuşindu-se pe canapea) Slavă ţie, dar vai mie!...

(Doctorul se repede la clopot şi sună.

D-na Dubău vine în grabă şi află că Tinca ştie tot. După o scenă foarte emoţionantă între cele două femei, D-na Dubău întinde mîna doctorului care i-o sărută.

D-NA DUBĂU

Ai făcut minuni, doctore! Nu-mi vine să cred.

DOCTORUL

Am povestit minuni: minunile de la Rahova. Şi povestirea minunilor minuni face!

D-NA DUBĂU

Cu ea mi-ai adormit copila!

DOCTORUL

N'am adormit copila: am trezit Rominca!

*

Piesa d-lui Miclescu, deşi foarte scurtă, abia 20 de pagini, arată îndemînare în conducerea acţiunii dramatice; scena culminantă îţi dă o scurtă dar puternică emoţiune. In schimb personagiile nu sînt aproape de loc individualizate: d-na Dubău este incoloră, doctorul e incolor şi chiar Tinca nu-i *văzută*, ci mai mult întruparea unui sentiment: al generozităţii. Inţelegem doar atîta că dînsa e o natură fină, aristocratică, primitoare de idei generale. In total, piesa aceasta îţi face impresiunea de a fi fost compusă cu judecata şi în cabinet, caşi acelea ale d-lui Haralamb Lecca.

A. B.

* * *

Tudor Vîrnav. *Istoria vieţii mele.* Biblioteca Minervei.

Nu ştiu care învăţat a definit omul: un animal curios de trecut şi viitor. Viitorul—sîntem prea sceptici ca să ne gîndim serios la el; în schimb însă cu ce sete ne aruncăm asupra trecutului! Cu ce emoţie adîncă, tainică şi plină de fiorii spaimei şi ai regretului ascultăm glasurile răsărite din adîncul lui! Şi parcă niciodată această curiozitate n-a fost mai aţiţată şi cercetările mai pasionate, decît în vremea noastră, judecînd, între altele, şi după numărul de memorii, scrisori şi orice documente, care închid în ele o fâşie din viaţa reală şi adevărată a vremilor apuse, care se dau la iveală.

Apusul pentru cea mai mare parte din epoci are arhive bogate, pe care e de ajuns să le cercetezi cu patima şi răbdarea iubitorului de lucruri vechi pentru a reînvia un alt colţ de lume, viaţa unei epoci, sau măcar a unei categorii din acea epocă. La noi, asemenea documente putem zice că lipsesc, şi în această privinţă, d. Vîrnav a descoperit şi a dat la iveală în adevăr un lucru rar şi preţios: dar şi din punct de vedere literar „Istoria vieţii mele" e un document omenesc de valoare.

Acest mic volum e o pagină din istoria vieţii noaste sociale de acum 100 de ani, o pagină în care e notată zi, vie şi plină de însufleţire, viaţa unui boerinaş ce se face negustor, dimpreună cu acea a celor în mijlocul cărora trăeşte, cu detalii foarte caracteristice, într'o formă naivă şi stîngace, dar din care se pot observa calităţi deosebite ale spiritului de observaţii, *darul* de a povesti şi o bogăţie de cuvinte în adevăr surprinzătoare, pe care autorul ştie să o mănuiască cu destulă îndemînare, spre a face să se desfăşoare înnaintea noastră, în culori foarte vii, diferite „scene" şi feluri de a trăi a contimporanilor săi. Băiatul sărac trăeşte pe la rudele bogate,—şi iată cum descrie impresia ce i-a lăsat-o casa părintească: „iar cînd ne întorceam acasă, maica mîhnită şi cu ochii pururea în lacrămi, care aceasta cu vremea se făcuse la dînsa fire"—şi mai departe: „tată-meu tot aşa în lipsă ca şi mai innainte şi maică-mea tot scîrbită, decît numai că din copii, unii murise, şi alţii în locul lor se născuse". Şi apoi ce tablou a vieţii din curtea lui Fotache Ciurea şi viaţa lui de copil oropsit şi rînduit să trăiască între slugi şi sălaşul Ţiganilor!...

Ce bine ştie el să suggereze în frazele lui naive sufletul, viaţa şi raporturile din familia şi casa aceia boerească! Găsim şi indicaţii foarte vii şi caracteristice asupra educaţiei ce se primea pe atunci, buchile moldoveneşti la popă, dascălul grec, la care-l trimite postelniceasa Safta Leonardo, şi, în fine, gramaticul, teribilul tip de dascăl, la care-l pune protectorul Ladă; aflăm detalii interesante asupra felului cum se făcea drumul dela Iaşi la Bucureşti, cu care mocăneşti, şi aspectul Bucureştilor, cu cei doi oameni puşi de vii în ţeapă la barieră, „prestupnici făcători de rele"!... Şi primirea lui Ladă, care, văzînd că nu ştie greceşte, îi aruncă cu dispreţ po-

recla de Cuţovlach! Şi atitea preţioase desluşiri asupra vieţii, ocupaţiilor şi petrecerilor unui mare negustor de pe vremuri!.. Foarte atingătoare e sinceritatea cu care-şi zugrăveşte sentimentele, ca iubirea lui de maică-sa de care cînd se desparte, el, deşi om în toată firea, se trînteşte la pămînt şi plînge după ea, ca copiii mici, în carantina Lipscanilor, spre mirarea tuturor cinovnicilor!.. Lipsa de inconjur cu care-şi arată planurile de căsătorie, cînd sta „în aşteptare să vadă din care parte suflă vîntul", pănă cînd îl hotărăşte ruda sa, Chiruş, „a se însoţi cu vre-o fecioară pe care cu vremea să poată a o împletici cum va voi, fără a se rupe",—toate acestea ne arată ideile timpului asupra căsătoriei şi idealul de femee de pe acele vremuri care nu e atît de îndepărtat, după cum s'ar crede, după trecere de 100 ani.

In rezumat, nu e episod din viaţa lui Teodor Vîrnav care să nu fie plin de învăţături nouă asupra vremilor în care a trăit şi care să nu fie însufleţit de cel mai viu interes şi simpatie pentru cel ce scrie acele lucruri.

*

N. Gane. *Spice.* Bucureşti, imprimeria şi editura C. Sfetea. 1909.

Zilele trecute a intrat printre rîndurile „nemuritorilor" dela Academia noastră şi d. N. Gane. Dar, dacă trebue să mărturisesc că nimic nu se potriveşte mai puţin cu ideia nemuririi şi cu sentimentul „vieţii veşnice" decît atmosfera mucedă din lăcaşul „venerabililor", în schimb nimic nu se împacă mai puţin decît ideia morţii şi chipul bătrîneţii cu parfumul de tinereţă şi vioiciunea gingaşului povestitor moldovan, pănă şi în ultimile sale scrieri, în aceste „Spice", pe care le dărueşte acum publicului nostru cetitor. Pare că aud şi acum pe dascălul meu de romînă, Miron Pompiliu, cetindu-ne „Hatmanul Baltag", ca să ne răsplătească de silinţa şi chinul cu care învăţam acele faimoase şi încurcate epigrame ale lui Bodnărescu,—şi parcă deodată se făcea lumină în sufletele noastre, care, cu o straşnică recunoştinţă, se întorceau spre magicul povestitor care ştia să îmbrace totul în acea formă duioasă, în stilul său aşa de fermecător prin simplicitatea şi claritatea lui. Imi aduc aminte cu ce nerăbdare răsfoiam colecţia „Convorbirilor", ca să dau de numele lui N. Gane! Şi nici odată n'am putut să mai regăsesc în povestirele istorice şi în legende, aşa cum găseam la el, acea impresie suavă, acea emoţie deosebită a îmbinării realităţii cu fantazia, acele simţiminte, cînd tari şi ascuţite, caşi cînd ar fi izvorît din suflete şi tipuri omeneşti aevea, cînd poetice şi naive, ca revărsate din lumea himerică a legendei şi din existenţa îndoelnică a vremurilor de mult apuse în sufletul nu al unui poet, ci al neamului nostru întreg.

Deaceia, poate, nuvelele d-lui Gane nu sînt numai o lectură de tinereţă. Recetindu-le cu prilejul apariţiei „Spicilor", am regăsit, cu o surpriză fericită, emoţiile primei mele tinereţi, tot atît de fragede şi de vii, ca pe vremurile cînd ne desluşea dascălul nostru, Miron Pompiliu, frumuseţile acestei proze originale.

Puţin îi pasă cetitorului dacă s'a păstrat sau nu exactitatea istorică în episodul căsătoriei „Domniţei Ruxanda", dacă autorul a consultat documente şi hrisoave, întru alcătuirea costumului lui Vasile Lupu şi a alaiului domnesc ce-l însoţeşte la biserică; ne place chipul Domnului „cu gugiumană în cap, pe umăr cu manta albă şi guler de samur, în picioare ciuboţe lungi şi la brîu sabie bătută 'n pietre scumpe". In chipul cum spune norodului o vorbă bună, cît şi în întreg felul lui de a fi, în biserică, la curte şi în familie, el oglindeşte destul de lămurit firea boe-

rului moldovan, aşa cum l-a cunoscut d. Gane în casa părintească şi cum l-am apucat şi noi în bătrînii ce au mai rămas din acea generaţie. Vasile Lupu, Petru Rareş, Ştefăniţă cu toată curtea lui, sînt reprezentaţi de autor aşa cum şi-ar închipui poporul şi cu psihologia ce le-o dă baladele populare. Şi tocmai această simplicitate şi acea naivitate voită a povestitorului moldovan face ca „Andrei Florea Curcanul" să fie singura bucată scrisă în preajma evenimentelor dela 77, care nu jigneşte simţimîntul nostru de patriotism; d. Gane e delicat şi cumpătat în mijlocul atitor zgomotoase banalităţi retorice, scrise doar de oameni cu talent. Secretul său e că ştie să vorbească despre faptele mari ale omului şi despre împrejurările grave ale vieţii—cu sinceritate.

Dar toată măestria sa de povestitor e în novelele cu subiecte mărunte din viaţa de toate zilele, ca „Duduca Balaşa", „Cînele Balan", „In vacanţă"; este, cu adevărat, ceia ce se chiamă în graiul poporului „un dar", cu mijloace de o simplicitate extremă, descrieri fără strălucire, cuvinte obişnuite,—prin care el ştie să farmece, să încînte şi să stăpinească interesul cetitorului ca nici unul altul dintre scriitorii noştri.

E un fel de expanziune duioasă, proprie Moldovanului nostru, care cîştigă simpatia şi captivează spiritul cel mai rece, dispunîndu-l să primească cu plăcere chiar elanurile romantice care la altul ar părea eşite din modă, învechite, şi care ar trebui să jignească gustul nostru format la şcoala naturalistă, sau, cel puţin, să ne facă să surîdem; cetim totuşi cu plăcere şi emoţii „Fluerul lui Ştefan" şi „Privighetoarea Sacolei". Darul de a emoţiona, de a înmuia sufletul cu simţiminte de simpatie şi bunătate prin însuşi felul de a povesti şi prin intervenirea directă a personalităţii povestitorului, prin atmosfera care o creiază, aşa ca o simplă frază să producă o revărsare bruscă de înduioşare,—este puterea talentului d-lui Gane, şi capo-d'operă în această privinţă e „Aluţă".

Ceia ce face însă puterea adevărată a descrierilor sale, ceia ce întipăreşte în sufletul nostru mai viu şi mai neşters tablourile din natură,—e dragostea lui pentru Moldova! Nicăiri nu veţi găsi o expresie directă a acestei iubiri, o frază precisă relativă la ea, ci o emoţie, care, ca o rază de soare de după un nor, aureşte orice descriere. Cu ce dragoste pasionată prinde şi redă formele şi culorile din sălaşurile unde a copilărit!.. Cine nu cunoaşte şi nu ştie pe derost chiar descrierea „Brădăţelului", din „Fluerul lui Ştefan"? Şi care Moldovan n'a simţit farmecul cu care-i stăpîneşte sufletul această fire a Moldovei şi legătura inimii sale cu ea, urmărind locul închis între piscurile capriţioase şi cascadele ce se rostogolesc pe covorul de muşchi din această „grădină eşită din sînul naturii"?

Si pretutindeni găsim sufletul acestei Moldove iubite în viaţa atît de caracteristică a boerilor mici, care au trăit la moşie în mijlocul norodului şi în sînul naturii, în obiceiurile vechi, în credinţe, în superstiţie, în legendele încîntătoare, caşi în priveliştile ei ce nu se pot uita,—într'un cuvînt, în tot ce face din această patrie o fiinţă concretă, plină de viaţă şi graţie pentru sufletul artistului care o redă, caşi pentru sufletul cetitorului care o recunoaşte, dupăcum îşi recunoaşte şi graiul atît de puţin meşteşugit, atît de aproape de forma instructivă a graiului popular: limpede, viu şi plin de relief.

Deaceia, nu trebue să-şi închipue d. Gane că ar putea fi vreodată indiferent publicului cetitor, cum, mi se pare, o spune undeva în „Spice". Opera sa are accente de acele care vor

găsi întotdeauna răsunet în inimile noastre; ea a răsărit din pămîntul nostru și s'a ridicat din codrii, munții, rîurile și sufletul neamului moldovenesc.

I. S.

***

C. Rădulescu-Motru. *Puterea sufletească (II). Mecanismul actului voluntar. Caracterul.* București, 1908.

Prin importanța practică și pedagogică a problemii pe care o tratează, acest nou volum din lucrarea filozofică întinsă a d-lui R. Motru prezintă un deosebit interes. Autorul său, bine informat ca întotdeauna, utilizează cu multă competență, deși nu întotdeauna destul de clar, ultimele producții ale psihologiei germane.

Discutînd, la începutul lucrării sale, diferitele definiții date caracterului de psihologi, ca Ribot, Wundt, etc., d. R. Motru le înlătură ca neștiințifice, fiindcă sînt inspirate de teorii filozofice sau vederi morale și fiindcă cuprind elemente a priori. Studiul științific al caracterului trebue să pornească, după d-sa, dela acel al mecanismului actului voluntar. In acest mecanism elementul esențial sînt imaginele motrice. Faimoasa teorie a ideilor forțe e falșă, căci nu orice excitație intrată în suflet se transformă în act voluntar. Imaginea actului dorit nu are putere ca de sine să se transforme în mișcare, ci, după cum a arătat Ebbinghaus, această imagine intelectuală trebue mai întîi să se asocieze cu imaginea unei mișcări deja experimentate de sufletul omenesc. Ipoteza care explică actul voluntar ca o consecință directă a tendinții imaginelor de a se transforma în act e mai atrăgătoare pentru moraliști, dar nu corespunde adevărului, căci imaginea activității experimentate e o verigă indispensabilă în lanțul cauzalității voluntare. Imaginele mișcării executate sînt mai intim legate de sufletul nostru, căci ele sînt rezultatul celei mai apropiate experienți, pe cînd celelalte imagini sînt mai în afară de sufletul nostru. Numai datorită experienții actelor trecute se formează în sufletul omului o albie constantă pentru cursul activității sale voluntare. Pentru cunoașterea acestei albii, trebue să ne îndreptăm atenția asupra vieții trecute a omului. Pentru cunoașterea caracterului, conținutul inteligenții e de puțină importanță, un act trăit dezvălue mai bine sufletul.

In fenomenele complexe de voință, adică în acele care sînt puse în raport cu existența caracterului, intervine, ca un factor important, imaginea persoanei aceluia care făptuește actul. Această imagine e formată din impresiunile lăsate de mișcările și actele persoanei, adică de imaginele motrice rezultate din fapte. Imaginea vizuală se poate adăugi și dînsa, dar actul propriu zis voluntar nu se face prin mijlocirea ei; pentru actul voluntar e absolută nevoe de imaginea rezultată din experiența faptelor. Această imagine nu ocupă primul plan al conștiinței, ci uneori e inconștientă, dar determină exclusiv actele complicate ale voinței. Eroarea principală a vechei psihologii e că nu a dat rolul cuvenit acestor imagini, ci numai celor superficiale, care ocupă de regulă primul plan al conștiinței, dar care nu rezultă din experiența faptelor înseși.

Cunoscînd procesul care se petrece în suflet la formarea caracterului, ne putem explica diferențele ce se produc între caracterele diferiților oameni.

Imaginea motrice a persoanei nu se formează la toți indivizii în același mod. Unii indivizi ajung să alcătuiască această imagine cu mai multă ușurință, alții cu foarte mare dificultate: unii odată ce alcătuesc prima imagine devin incapabili să o mai transforme, alții, dimpotrivă, sînt

capabili să și-o fixeze pentru mai mult timp: unii păstrează imaginea în lumina conștiinței, alții nu. Toate aceste diferinți se resfring în înfățișarea faptelor voite. Cusurul oamenilor fără caracter, ale căror fapte sînt produse fară logică și după capriciul determinărilor externe, constă în defectuozitatea dispozițiilor lăsate în sufletul lor de experiența faptelor trecute și nicidecum în insuficiența memoriei și judecății lor intelectuale. In sufletul acestor oameni faptele trecute nu lasă urme durabile, din care să se închege o imagine vie a personalității, prin mijlocul căreia să se fixeze o normă de conduită. La aceștia, dispozițiile sufletești, lăsate de faptele trecute, sînt vagi și nesigure, astfel că ele nu produc o determinare puternică și unitară înăuntrul mecanismului actului voluntar, ci o determinare risipită, difluentă. Activitatea lor voluntară se resfringe slab în suflet, nu dă motiv la observarea și corectarea de sine. Numai cînd imaginele produse de propria noastră activitate sînt formate și păstrate de suflet, numai atunci putem voi, căci, în momentul determinarii, vom gasi pregătită asociarea dintre dorința și fapte. Caracterele adevarate sînt acele care știu să învețe din experiența actelor trecute și au în sufletul lor, pregatită, asociarea între această experiență și actele viitoare. La acestea, imaginea persoanei, ca ființă activă, nu e risipită, difluentă, ci preciză și gata a determina voința într'o anumită direcție. Caracterul constă dar în fericita organizare a memoriei faptelor trecute. Omul de caracter a cîștigat din exercitarea lui, ca persoană activă, o memorie bogată a mișcărilor, și grație acesteia e stăpîn pe activitatea lui viitoare. El samană cu acei care au profitat dintr'un exercițiu repetat, cu deosebire că exercițiul la care s'a dedat el cuprinde activitatea corpului întreg, pe cînd exercițiul celor dintăi cuprinde numai o funcție a corpului. Dar explicarea caracterului prin imaginele de mișcare întîmpină greutăți. Acestea sînt pentru mulți insuficiente în a explica tot fondul caracterului și par, în același timp, ca o nesocotire a dezideratelor idealului nostru moral, unitatea, armonia, libertatea. După d. R. Motru, aceste deziderate ale idealului, își au rădăcina în cultura trecutului, ele sînt o moștenirea filozofiei grecești, care credea în substanțialitatea sufletului, în origina lui divină, și urmărea înainte de toate să satisfacă plăcerea contemplării desinteresate. Aspirațiile lumii moderne sînt însă îndreptate spre fapte, iar nu spre contemplație; avem nevoe de un ideal, care să ne simbolizeze formarea și perfecționarea caracterului, ca un act de cucerire, iar nu ca un act de darnicie, venit din partea divinității. Cuvîntul de voluntarism revine des în filozofia contimporană. Față de acest nou ideal, imaginele de mișcare, care par unora așa de prozaice și sărace în calități sufletești, sînt totuși elemente indispensabile, care ne ajută să înțălegem pe deplin formarea caracterului. Tratînd această problemă din punctul de vedere al educației, d. R. Motru arată cum cei mai mulți pedagogi, deși își dau samă de rolul important al imaginelor motrice în manifestările caracterului, stau la îndoială sa facă din cultivarea acestor imagini baza stăruințelor lor pedagogice. Două motive îi împiedică dela aceasta: primul, nesiguranța cunoștințelor psihologice asupra imaginelor motrice, va dispărea odată cu progresele științei pedagogice, și al doilea, mai puternic, e că imaginea motrice din mecanismul actului voluntar nu poate fi adusă după voe în conștiință, fiindcă ea se dezvălue intermitent și numai în momentele hotăritoare. In limitele impuse de organizație școlii,

mişcările spontane ale copilului, atitudinea, inclinările lui profunde, scapă de obicei privirilor pedagogului. Acesta nu are posibilitatea de a urmări activitatea extraşcolară a elevului şi nici nu poate fi secondat in această direcţie de părinţi. Pentru a pune la baza educaţiei caracterului cunoştinţa imaginelor motrice, pentruca, cu ajutorul lor, să dirijăm influenţa noastră asupra elevului, nu e decit o singură cale: să introducem viaţa reală şi întreagă a elevului in organizaţia şcoalei, dind acestuia chiar in şcoală posibilitatea să se desvălue pănă in adîncul sufletului. In vederea acestui scop, trebue să considerăm copilul ca fiinţă activă, nu receptivă, să schimbăm cu desăvirşire atitudinea noastră pedagogică faţă de el. Elevul să inveţe, nu privind cu ochii la ceia ce facem noi, ci să inveţe din efectele faptelor inseşi, să inceapă a se cunoaşte chiar din şcoală ca fiinţă intreagă, socială, şi nu ca o fiinţă trunchiată, potrivită unei vieţi convenţionale. Să experimenteze el insuşi, in orele de şcoală, toate cunoştinţele pe care le invaţă. Să iasă din şcoală cu deprinderi formate in tot genul de activitate, căci atunci va ieşi şi om cu caracter format; caracterul se formează in acelaşi timp cu adaptarea mişcărilor sale sub imaginea motrice a intregului corp. Omul care poate ce vrea, nu acel ce vrea numai să poată, este omul de caracter. Elevul care din şcoală s'a deprins să asocieze fapta la cunoştinţă, acela şi-a cîştigat şi mijlocul de a putea ceia ce voieşte. El este omul pregătit pentru lupta vieţii de astăzi.

Teoria psihologică a d-lui R. Motru, inspirată in cea mai mare parte de lucrările recente ale psihologiei germane, mai ales de acele ale lui Ebbinghaus şi Meumann, cuprinde, desigur, o mare parte de adevăr. Ea ni se pare insă prea simplistă şi unilaterală. Socot că problema caracterului e mai complexă. Scoţind, cu multă dreptate, in lumină importanţa imaginelor motrice şi a elementului biologic al caracterului, d-sa a neglijat cu totul elementul său subiectiv, viaţa afectivă, care, desigur, in mecanismul actului voluntar, caşi in formarea şi desvoltarea caracterului, îşi are şi ea rolul său.

O. B.

* * *

Neculai Gane. *Bogdan Petriceicu-Hasdeu.* Discurs de recepţiune la Academia Romînă, rostit la 13 Mai (26 Iunie) 1909, *cu Răspuns de Iacob C. Negruzzi.* Bucureşti, Göbl—Rasidescu, 1909, 1 broş. de 27 p. Preţul 1 leu.

D. N. Gane a fost chemat să înlocuiască la Academie pe Hasdeu. In discursul său de recepţie noul venit se exprimă cu toată căldura despre ilustrul dispărut.

In răspunsul său d. Negruzzi salută in d. Gane pe prozatorul simplu şi plăcut, care, adăugim noi, ne-a fermecat pe toţi încă din vrîsta cea mai fragedă.

*

Silvestru Moldovan şi **Nicolau Togan.** *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune romînă din Ungaria.* Sibiu, editura 'Asociaţiunii', 1909, 1 vol., de 352 p. Preţul 5 coroane (pentru Romînia 6 lei).

Dicţionarul tipărit de Asociaţiunea pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn din Ardeal răspunde unei trebuinţi simţite,—se ştie că peste munţi unele localităţi poartă cite 5—6 numiri.

Dicţionarul cuprinde trei părţi: partea I cuprinde toate numirile localităţilor din Ungaria, in care se găseşte populaţie romînească;—partea II cuprinde numirile maghiare (oficiale) de localităţi şi cele corespunzătoare romîne;—partea III cuprinde numirile germane de localităţi şi deasemenea cele corespunzătoare romîne.

Pentru fiecare localitate se dau informaţiile necesare.

*

G. Coriolan. *Petru Rareş înainte de urcarea sa pe tron şi Petru Pribeagul.* Bucureşti, Göbl-Rasidescu, 1 broş. de 44 p. Fără preţ.

Se arată că acel Petru, care a pribegit prin Polonia, intre anii 1501-1527, şi care se pretindea fiu de voevod, nu trebue confundat cu Petru Rareş.

G. P.

* * *

Iorgu Gh. Toma. *„Şcoala Romînă".* Un vol. de 203 pag. 1908, Suceava.

Cartea d-lui Toma e o „monografie ilustrată", publicată cu ocazia jubileului de 25 ani al societăţei culturale *„Şcoala Romînă"*, din Suceava, din care se poate cunoaşte „năzuinţele, intreprinderile şi succesele, sau, cu alte cuvinte, momentele mai marcante din viaţa" numitei societăţi.

După ce ni se face un rezumat istoric asupra trecutului cultural din Bucovina, ni se vorbeşte de infiinţarea societăţii,—intimplată la 14 Septembrie, 1883, şi datorită d-lui *Theodor V. Ştefanelli*, Consilier la Curtea din Lvov, şi lui *Ştefan Ştefuriac*, fost profesor şi mort in 1893,—de organizaţia, activitatea şi aşezămintele ei, de fondurile şi fundaţiile administrate de ea, de filialele societăţii, in număr de 4: filiala din Rădăuţi, Cernăuţi, Storojineţ şi Siret (in total, centrala şi filialele au peste 500 de membri), de averea societăţii, etc.

La sfîrşit ni se dă o listă completă a foştilor membri şi a membrilor activi, aceştia fie pe timp facultativ, fie pe viaţă.

Cartea mai cuprinde multe schiţe biografice, „intercalate ca un prinos de stimă şi recunoştinţă, pe care societatea jubilară il aduce ambilor ei intemeetori, tuturor binefăcătorilor şi membrilor valoroşi", precum şi multe şi foarte reuşite ilustraţii.

Scrisă lămurit şi plină de multe informaţii însemnate pentru starea culturală a Romînilor Bucovineni, lucrarea d-lui Toma se ceteşte cu un deosebit interes.

Din parte-ne, dorim societăţii „Şcoala Romînă" un viitor frumos, in care să se realizeze, pe deplin, folosul şi rodnicia activităţii ei actuale.

A. A.

* * *

René Gonnard. *La Hongrie au XX-e Siècle.* Etude économique et sociale. Paris, Armand Colin, 4 fr.

Sub acest titlu cam pompos, in dosul căruia te-ai aştepta să găseşti o expunere generală a stării sociale, economice şi politice a Ungariei de de azi, toate datele relative la desvoltarea ei ştiinţifică, literară şi artistică, cum şi o cercetare amănunţită a diferitelor probleme mai insemnate ce agită statul vecin şi, in special, a chestiunii naţionalităţilor,—autorul ne dă, in realitate, un simplu studiu asupra agriculturii din Ungaria.

Volumul s'ar fi putut astfel intitula mai curînd „Ungaria agricolă", ori „Agricultura in Ungaria", şi cetitorul n'ar fi aflat de-abia din prefaţă că nu trebue să se aştepte la mai mult.

Această limitare a cîmpului de cercetări face, natural, ca lucrarea să nu ofere decit un interes mai restrins pentru nespecialişti,—ceia ce nu împedică totuşi ca unele capitole să se cetească cu multă plăcere şi cu un adevărat folos chiar de către aceştia.

In special, pentru noi, Romînii, cartea lui René Gonnard e plină de învăţăminte.

Iată, de pildă, rolul mare pe care iniţiativa privată şi statul il au in desvoltarea agricolă a Ungariei. Fireşte, faţă cu ceia ce fac in America proprietarii, societăţile şi statul, pentru agricultură, nu poţi fi grozav de im-

presionat de ceia ce se face in monarhia de peste Carpați. Autorul volumului compară insă in mintea lui starea de lucruri din Ungaria cu cea din Franța, iar noi trebue s'o comparăm cu cea din Rominia. Sintem atunci siliți să recunoaștem că și inițiativa privată și statul fac cu mult mai mult pentru agricultură in Ungaria, decit la noi.

Marile institute agricole, create de stat, muzeele și stațiunile de experiență, pe care autorul le descrie in cap. IV, din prima parte a lucrării sale, și care aduc atit de mari foloase agricultorilor, arată marele interes pe care guvernele ungurești il are pentru cea mai insemnată bogăție a țării.

Acelaşi lucru ni-l arată pentru particulari enormele cheltueli făcute cu regularea cursului apelor și cu lucrările pentru impiedecarea inundațiilor. In deosebi, pe noi, Rominii, care asistăm in fiecare primăvară la inundații mai mult ori mai puțin intinse și păgubitoare, care ne vedem cimpiile pline de apă, casele din regiunile mai joase ale orașelor inundate și dărămate, linii ferate intrerupte, mii de oameni fără adăpost și cu avutul risipit de furia valurilor,—nu se poate să nu ne pue pe ginduri datele pe care autorul ni le dă: in regiunile Dunării, societățile au făcut, până in 1898, lucrări de peste 45 milioane de florini, adică aproape 100 milioane franci, iar in regiunile Tisei au făcut, până la aceiași dată, lucrări de peste 200 milioane de franci; astfel, pentru cele mai mari două fluvii s'au făcut diguri, rigole de deviațiune și altele in valoare de peste 300 milioane de franci!

Nu mai puțină intindere au luat, mai ales in timpul din urmă, și societățile pentru lucrări de secarea mlaștinilor, de drenaj și de irigațiuni, — lucrări care dau culturii și fac productive intinse regiuni, care altădată nu aduceau nici un folos.

In aceiași ordine de idei, numărul mare de școli agricole, create prin inițiativa privată și luate apoi de stat, sub conducerea și ingrijirea sa, ne arată, nu mai puțin, cit de bine au ințeles vecinii noștri ce foloase se pot trage din agricultură, cu o muncă luminată și bine indrumată.

E drept că in Ungaria sint proprietari de pămint așa de mari, cu moșii așa de intinse, incit pot intemeia o școală, numai pentruca să-și formeze administratori și funcționari pentru moșiile lor; și, iarăși, nu e mai puțin adevărat că regiunile șese—in special ale Tisei—sint expuse la inundații așa de colosale (romancierul M. Jokai a descris cu putere una din aceste grozave dezastre, in romanul tradus in franțuzește sub titlul de „Le nouveau seigneur"), incit, pentru a se evita nenorocirile groaznice produse de inundații, era nevoe să se eie măsuri de aparare,—dar, oricum, nu avem și noi proprietari destul de bogați, ca să nu se resimtă de cheltuelile necesitate de intreținerea unei școli de agricultură? Iar inundațiile noastre nu aduc și ele destul de mari nenorociri?

Nu e insă intențiunea noastră de a urmări toate mijloacele prin care Ungurii au căutat să-și imbunătățească sistemul lor agricol, pentru a arăta cit sintem mai prejos de ei, in această privință; și nici spațiul unei recenzii nu ne ingădue să rezumăm, oricit de scurt, bogatul material cuprins in cele trei mari părți—instituțiile agricole, producătorii, produsele — ale volumului, cu toate că sint lucrări foarte interesante și multe vrednice de remarcat.

Acei ce doresc insă să cunoască intinderea, situația și rolul economic al celor trei feluri de proprietate—mare, mijlocie și mică—din Ungaria; acei ce vor să afle cum sint organizate și conduse fermele, cum sint exploatate moșiile, cum se cresc vitele in regatul vecin; acei pe care ii interesează situația lucrătorilor agricoli, asociațiunile acestora, chestiunea emigrărilor spre America; in sfirșit, acei care caută să-și dee samă de rezultatele la care o exploatare și o cultură sistematică a pămintului poate să ducă,—vor găsi in cele aproape patru sute de pagini ale volumului acestuia foarte multe date, poate prea multe chiar, și vederi juste și mai totdeauna interesante.

Lucrarea se remarcă și prin aceia că datele și cifrele sint luate din documentele oficiale dela ministerul de agricultură, iar autorul, deși prieten și admirator al Ungurilor,—proclamat intr'un cerc de prieteni „Ungur de onoare", titlu de care pare foarte incintat,—caută totuși să redea numai adevărul, chiar dacă el ar desplace puțin amicilor săi Maghiari, cum sint, desigur, unele trăsături din portretul moral al Ungurilor, pe care ni l dă la pagina 64, sau rectificările pe care le face la statisticile ungurești asupra proporției populațiunii din Ungaria, după naționalități.

Astfel și intrucit nu va fi fost indus in eroare de mentorii săi Unguri, ori de simpatia deosebită pe care primirea cordială a acestora i-a ciștigat-o, —autorul merită increderea, și informațiile sale sint prețioase pentru toți acei care doresc să cunoască mai bine situația agricolă a Ungariei.

*

Ludovic Naudeau. *Le Japon moderne; son évolution.* Paris, Ernest Flammarion, 3.50.

Dela războiul ruso-japonez incoace, mulțumită victoriilor strălucite și neașteptate, dobindite de micii locuitori ai Insulelor Niponice, s'a scris foarte mult asupra noului popor, care dintr'odată iși ciștigă, prin vitejia și egerimea sa, un loc de frunte intre popoarele lumii.

Se pare că un simțimint de umilință că nu au cunoscut atita vreme un popor care era vrednic de cunoscut indeamnă acum pe toți acei care sint in măsură să spue ceva despre el să ia condeiul in mină pentru a ne desvălui fie civilizația lui, veche și rafinată, fie insușirile sale sufletești, fie felul său de viață și concepțiile lui despre lume, fie tactica lui militară, fie natura și aspectul regiunilor locuite de acest popor miraculos.

In acest potop de studii, broșuri, volume, articole de revistă, corespondențe de ziare, monografii, memorii, etc. etc. asupra Japonejilor, „Biblioteca de filozofie științifică", de sub conducerea lui Gustave le Bon, ne dă un volum —și nu unul din cele mai puțin interesante—contribuind la cunoașterea vieții invingătorilor Țarului.

Ca corespondent de ziar, căzut prizonier in minile Japonejilor, Ludovic Naudeau a stat —liber incurind—un an in Japonia, unde a avut astfel prilejul să adune un bogat material relativ la psihologia Japonejilor, la viața lor, și să studieze diferitele chestiuni și probleme, care frămintă acest popor plin de nobile ambiții și de inalte aspirații.

Ceia ce-l preocupă, mai ales, pe autor este viața intimă, sufletească și socială a Japonejilor, relațiile dintre clasele sociale și chestiunea femeiască.

Asupra curajului Japonejilor autorul intră in desvoltări foarte lungi, căutind să explice această insușire sufletească, de care soldații Mikadului au dat dovadă pretutindeni, in război, prin diferiți factori de ordin istoric, social, psihologic, și dind și un mare — prea mare — rol influenții naturii. După autor, curajul Japonejilor s'ar datori nesiguranței vieții in Japonia, din cauza vulcanilor, a cutremurilor, a năvălirilor mării și a altor fenomene cosmice, care seceră citeodată mii de vieți omenești, — explicare pe care ni se pare că autorul pune prea mare bază, intrucit i s'ar putea obiec-

ța că și alte regiuni ale lumii sînt tot așa de expuse, fără să fi sădit în sufletul locuitorilor disprețul japonez pentru viață; s'ar mai datori desele și numeroaselor molime (holera, ciuma, desinterie etc.), care decimează regulat populația,—explicare care iarăși nu e mult superioară celeilalte; s'ar datori, apoi, faptului că natalitatea japoneză e foarte mare, așa că viața are mai puțin preț,—ceia ce e desigur una din cauze; s'ar mai datori, mai ales—și aici explicația e absolut justă—faptului că Japonezul e mai lipsit de imaginație, mai lipsit de individualitate, decît Europeanul, ceia ce-l face să nu aibă reprezentarea primejdiilor; și, în fine, s'ar datori la o sumă de alte cauze: mizeria claselor de jos, educația din familie și din școală, superstițiile și credințele religioase, condițiile istorice în care au trăit și s'au desvoltat Japonejii, cultul pentru împărat, etc., etc., —factorii, care sînt pe larg expuși de autor în prima parte a lucrării sale.

Mai puțin adîncită e partea a treia a volumului: chestiunea socială. Aici autorul își mărginește observațiile sale la cîteva chestiuni generale: fictivitatea parlamentarismului în Japonia, mișcarea socialistă, industrialismul și exploatarea claselor de jos,—în special a femeei și a copiilor,—dogma divinității împăratului, nașterea antimilitarismului și chestiunea proletariatului intelectual.

Autorul reușește însă, în această parte, să ne dea un tablou foarte mișcător de mizeria groaznică ce domnește în țara Împăratului-Soare și să scoată în relief contrastul izbitor dintre buna starea cîtorva aleși și sărăcia exasperantă a celor mulți.

Foarte interesantă și cu multe observații nouă e a patra parte a volumului, aceia în care Naudeau se ocupă de femeia japoneză. Ca să cunoască cineva familia unui Japonez, copiii și mai ales soția lui, e foarte greu, aproape imposibil, pentrucă femeia măritată are odăile ei în casă, nu face vizite, nu primește, se ocupă numai cu creșterea copiilor și cu nevoile casei. În genere, Europenii, care se duc prin Japonia, cunosc acolo pe femeia curtizană; dar între femeia curtizană și femeia măritată e, în această țară, o prăpastie,—sînt, după cum foarte bine arată autorul, două femei, cu totul deosebite: una reprezintă tot ce arta și o educație anumită poate da ca gingășie, fineță, rafinare, cealaltă e tipul stîngăciei și a lipsei de deprindere în societate...

Dar nu se poate rezuma aice tot ce autorul ne dă în această extrem de interesantă parte a lucrării sale.

Să notăm numai, ca o curiozitate, faptul că cei mai rafinați Franceji, după ce au stat cîtva timp în societatea artistelor curtezane japoneze, găsesc, la întoarcere, grosolane pe cele mai fine și mai rafinate femei franceze...

În sfîrșit, să mai spunem că, oricum, condiția femeei e nenorocită în Japonia, căci, dacă nu a vîndut-o părinții și nu a devenit curtezană, apoi în cazul cel mai bun, ca femee măritată, e sclava umilită și fără nici un drept al soțului ei.

Și, ca să terminăm această incomplectă expunere a conținutului unei cărți atît de bogate în fapte, vom mai spune că autorul ne mai dă, în partea a doua a cărții sale, o descriere a „nebuniei", cum o numește el, din Septembrie 1905, acea isbucnire de ură, acea clocotire de nemulțumire care a urmat încheerii păcii dela Portsmuth, pace ale cărei condițiuni au fost foarte rău primite de populația Japoniei; iar în partea a cincea și cea din urmă, pe lîngă descrierea splendidei panorame a orașului Tokio, autorul ne mai da și descrierea bacanalei dela Yoschiwara,—un fel de serbare tradițională în onoarea curtezanelor,—cum și un portret moral al Japonezului, cu însușirile și, mai ales, defectele sale: viclenie și lipsă de cinste.

Luată în totul, cartea lui Naudeau e o contribuție foarte însemnată pentru cunoașterea unora din aspectele

vieții și caracterului Japonejilor, și cetirea ei e plăcută și folositoare în același timp.

M. C.

* * *

J. Toutaine. *Études de mythologie et d'histoire des religions antiques.* Paris, Hachette. 1 volum în 8°, 298 p.

D-l Toutain e un om de o extremă rezervă științifică; aceasta se vede pe fiecare pagină dealungul întregului volum, care cuprinde diferitele articole publicate fie în marele dicționar de antichități al lui Daremberg, Saglio, fie în marea enciclopedie, fie în diverse reviste. Apariția volumului său ia aproape caracterul unei protestări în contra generalizărilor îndrăznețe ale mitologiilor anteriori, și frumoasele ficțiuni mitologice au întîlnit în el un clasificator rece și impasibil. Desigur, metoda aceasta a fost cunoscută și aplicată; dar, dacă, dupăce ați cetit pe Decharme, sau pe Preller, sau pe oricare altul, cu stilul lor ușor, grațios, ce părea că împrumută poezia fantezistă a miturilor, care abordau cu atîta încredere grelele probleme ale mitologiei antice, deschideți în urmă noul volum al d-lui Toutain, veți avea impresia unei adînci deosebiri. Aceasta provine, mai ales, din neîncrederea, justificată adesea, pe care o manifestă autorul în descoperirile filologiei comparate și în rezultatele pe care le poate da metoda comparativă, înclinînd mai mult spre teoria culturilor locale, și din cauza ezitării sale în tragerea concluziilor,—dealtfel, metoda lui A. Huhn și Max Müller începe tot mai mult să fie părăsită de cercetătorii istoriei religiilor.

Volumul său cuprinde trei părți, și în fiecare sînt grupate chestiunile după materie. În prima, găsim articolul „*Mitologie*", publicat în marea enciclopedie, unde ne dă un rezumat complect al diferitelor sisteme de religii, precum și teoriile relative la nașterea, extinderea și transformarea miturilor. Expunerea, cum și trebue, e clară, precisă, fără veleități de originalitate, căci eclectismul ce-l profesează nu constitue una. Articolul acesta e urmat de o critică, pe care autorul o face cărții d-lui Renel, „*Cultul militar la Roma*", și unde combate, cu dreptate, metoda comparativă, întrebuințată pentru a se explica simbolurile de pe steagurile legiunilor. Urmează un „*discurs asupra metodei în mitologia greacă*", ținut în fața congresului internațional de istorie a religiilor, în 1900, în care observăm principiile sale în studiul miturilor grecești.

O sintetizare complectă și ordonată a unor lucruri cunoscute găsim și în „*Religia în Grecia și la Roma*", cași în articolul „*Riturile în religia greacă și romană*" și în „*Sacrificiu și riturile lui la Roma*", publicate toate trei în dicționarul de antichități. Partea a doua cuprinde un studiu serios și bine documentat asupra archeologiei religioase în Creta, unde reconstitue, pe baza ultimelor descoperiri, diferitele culturi a lui Zeus, precum și două articole de dicționar, „*Melicertes*", zeu marin, probabil de origină semită, și „*Prometheus*", zeul aducător de foc, care în trăsăturile lui esențiale se găsește la întreaga rasă arică și în cîteva religii semite. În partea a treia, alături cu două articole asupra lui „*Janus* și *Liber Pater*", vechii zei italici, găsim un studiu asupra zeului solar așa de răspîndit în imperiul roman, *Mithra*, și o dare de samă detaliată a săpăturilor, pe care d. Toutain le-a făcut în Tunisia, unde a descoperit un templu al lui *Saturnus Balcaranensis*, și în care găsim importante informații asupra cultului saturnian, în Africa.

Am înșirat subiectele pe care autorul le tratează cu competință, bazat pe toate informațiile ce i-au stat la dispoziție și ferindu-se continuu de a se avînta în ipoteze bazate pe date. Rezultatele, pe care le-a dobîndit constituesc un pas înainte, sigur, care se face în limpezirea chestiunilor de mitologie.

M. J.

Revista Revistelor.

Convorbiri literare. (Mai).

Se publică o comunicare cetită Academiei de către d. Iacob C. Negruzzi, relativ la un manuscript al lui C. Negruzzi, care conține: „O novelă, un studiu: caractere morale și citeva fragmente—desigur, zice d. Iacob Negruzzi, cele dintăiu lucrări literare" ale lui C. Negruzzi. Titlul volumului-manuscript e: „Zăbevile mele din Basarabia în anii 1821, 1822, 1823, la satul Șărăuții din raiaua Hotinul."—Limba din acest manuscript, ne spune d. Iacob Negruzzi, samănă cu a lui Beldiman, nu e încă frumoasa limbă de mai tirziu a lui C. Negruzzi.—Cu această ocazie, d. Iacob Negruzzi stabilește și data nașterii lui C. Negruzzi: 1808, căci tatăl lui C. Negruzzi, spătarul DinuN egruzzi, s'a însurat în anul 1807. D. Iacob Negruzzi reproduce și opt versuri de C. Negruzzi, gravate pe frontispiciul bisericii din Trifeștii-Vechi, la 1839, anul căsătoriei sale.—D. Negulescu urmează cu publicarea interesantului său studiu asupra *filozofiei Renașterii*.

Săptămîna. (29 Mai 1909).

Cetirea revistei d-lui Panu îți produce totdeauna un sentiment de plăcere vie, aceia a contactului unei inteligenți pătrunzătoare și pururi active. Vederile sale asupra chestiilor la ordinea zilei sint ca totd-auna originale, interesante și suggestive.

Discutind cauzele scumpetei traiului, dl. Panu le atribue taxelor vamale protectoare. Conducătorii țării, spune d-sa, se ocupă numai de prosperitatea unei clase restrinse de producători, lăsind la bunul plac al acestora milioanele de consumatori.

Polemizind cu d. Zamfirescu în privința valorii poeziei noastre populare d-sa scrie: „Recetind zilele acestea Doinele și Horele, am resimțit aceiași impresie ca și întăși dată, anume că în ele găsim o poezie de o nespusă gingășie de sentiment și un neasămănat farmec de frumusețǎ". A găsi pe Alecsandri în dosul poetului popular, e, după d-sa, tot ce poate fi mai greșit, căci ceia ce se observă la el e tocmai lipsa de sentiment liric; bardul nostru se oprește în privința sentimentelor la suprafață.—Vorbind de nenorocitul incident militar din Giurgiu, d-sa îl consideră ca fiind de o extremă gravitate. „Cea mai gravă faptă, pe care niște ofițeri subalterni pot comite, e călcarea legilor civile și militare și ultragiarea autorităților civile în exercițiul funcțiunii lor. Acest lucru nu poate rămînea nepedepsit. Ori atunci nu mai există disciplină, aș putea zice că nu mai există armată, căci nu înțeleg armată fără disciplină".

Convorbiri critice. (25 Mai 1909).

D. Mihail Dragomirescu nu e mulțumit de răspunsul d-lui Maiorescu la cuvintarea rostită de d-l Duiliu Zam-

firescu la Academie asupra poporanismului. „D. Maiorescu a fost nevoit pe deoparte *să alunece* asupra „unor puncte delicate, relevate pe „*drept* de d. Zamfirescu, iar pe de alta, „să lase nerezolvate întreaga chestie „*a poporanismului* care era fondul am„belor cuvintări; putem zice că nici „d. Maiorescu n'a avut ceva de ciști„gat cu acest prilej... Chestia popora„nismului, odată ridicată, trebuia lă„murită pe deplin și în același timp „*înlăturată*, ca una care astăzi—cași „naționalismul literar" de acum patru „ani al „Samănătorului"—nu mai are, „în mișcarea noastră literară, *nu mai* „*poate avea*, absolut nici un înțeles: „și că, în fine, dacă nu s'a făcut în „sînul „Academiei romîne", care era „tocmai chemată s'o facă—va trebui „să fie făcută de *cineva* chiar dacă „acel cineva nu are nici în clin nici „în mînecă cu „Academia romînă",—„*și va fi făcută cît mai curind*, ca să „scăpăm odată de aceste „miragii" „din care n'au de ciștigat decît *oa*„*menii practici*, nici într'un caz *lite*„*ratura*".

Cum se simte în aceste rînduri omul conștient de valoarea sa...

Mai caracteristică pentru spiritul său războinic este următoarea notiță, echivalentă cu provocarea la duel a unui spadasin de meserie:

„Constatăm că nici până acum nu „ni s'a trimis la redacție volumul de „poezii al d-lui *Octavian Goga*—„Ne „cheamă pămîntul"—asupra căruia am „fi vrut să vorbim. Si ne întrebăm: „ce să fie la mijloc—teamă?—ireve„rență?—ori și una și alta? Ori cum „ar fi, vitejesc lucru nu e, și nici „drept."

Neamul românesc literar. (Maiu).—D. Iorga a devenit foarte exigent de o bucată de vreme. Nu-i mai place nimica—nici chiar *humorul* d-lui Vasile Pop (=Edgar Poĕ). Abia dacă mai gustă d. Iorga „duioșia" din nuvelele d-nei Constanța Hodoș, ori accentele virile ale d-lor Rotică și Sorică.

In acest număr al „Neamului" d-sale, nu-i place d. Goga.

Articolul despre d. Goga începe, firește, cu „Ibrăileanul dela domnu' Stere care scoate *Viața Romînească*",—expresie tot atît de delicată ca și acea a unui gazetar care, mai dăunăzi, îi spunea d-lui Iorga: „—Mă, ăla, Iorga dela domnu' Nicu Filipescu, care scoate *Epoca*..."

După aceia d. Iorga trece la altă ordine de... idei și se pronunță, cum s'ar zice, defavorabil despre acei „cari se joacă serios cu o jucărie pe care o numesc critică" (zice dumnealui, autorul lui Vasile Pop=Edgar Poĕ).

Și însfîrșit ajunge la noul volum al d-lui Goga, căruia-i găsește o mulțime de defecte, datorite influenței ideilor *Vieții Romînești*....

D. Iorga bănuește d-lui Goga că nu se mulțumește să „vadă cîtă lume se vede din turnul bisericii lui" (o figură de stil, căci d. Goga nu e preot). D. Iorga îi interzice orizonurile mai largi, acestea fiind domeniul excluziv al d-sale și al colaboratorilor „Neamului Romînesc literar".

Dar toate acestea sint priviri de vultur asupra literaturii romînești. Noi, mai prozaici, ne vom permite să-i facem d-lui Iorga cîteva observații de detaliu,—căci în detalii e cam slab, ca toți oamenii prea mari.

D. Iorga suspină după poezia „omului" (*Un om*), pe care o scria d. Goga *înnainte* de nefasta influență a *Vieții Romînești*, — dar uită (că are atîtea pe cap!) că această poezie a „omului" a fost publicată în anul II al *Vieții Romînești*, după ce d. Goga suferise perniciosasa influență a revistei noastre.

Iar cînd d. Iorga vorbește de influența *Vieții Romînești* asupra d-lui Goga, uită că, în aceiași lună Maiu

1909 (*dar, ce e drept, intr'un număr politic al „Neamului" său*), ne denunţă că n'avem nici o idee, nici o direcţie, că in revista noastră se găsesc alături „naţionalismul, liberalismul, socialismul, oportunismul, radicalismul, simbolismul, naturalismul, idealismul, semitismul, antisemitismul."

Apoi atunci de ce spune că noi l-am invăţat pe d. Goga să aibă o „personalitate vijelioasă şi satanică, in care să se războiască o lume cu altă lume"?—Curioase trebue să mai fie legile, care prezidează la ceia ce s'ar putea numi cugetarea d-lui Iorga!

P.S. Intr'un articol, d. Iorga vorbeşte de... „duelul Stere-Mehedinţi".— Serios, d-le Iorga? Cum? *Duel? Duel intelectual?* cu d. Mehedinţi?!

Ţara noastră. Sibiu 1 Iunie. Un vehement articol, insufleţit de o generoasă indignare, contra atacurilor aduse de d. Duiliu Zamfirescu literaturii de peste munţi şi in deosebi poetului Octavian Goga. După ce discută poporanismul, autorul arată că aristocraţii au fost Beldiman, Văcăreştii, apoi Alexandri, Russo şi intreaga lor generaţie, „dar vlăstarul negustorului din Focşani şi mica poroditură a vrednicului ţăran din Densuşul ardelean?!...

Ah, uri'a poveste a măslinei şi a mămăligei procopsite!"

La Nouvelle Revue (*Mai, 1909*). Articolul lui Eugène Morel asupra **bibliotecilor libere** in Germania nouă ne dă date şi cifre foarte interesante pentru extenziunea uimitoare pe care aceste biblioteci au luat-o pe „pămintul cărţilor", cum denumeşte autorul Germania. In adevăr, ne putem face o idee de răspindirea gustului de cetit in această ţară dacă ne gindim că, pe lingă eftinătatea mare a cărţilor, apoi Germania singură are 12 biblioteci cu peste 600,000 de volume, pe cind Anglia nu are decit 4, America 6, Franţa 1 şi tot restul Europei 6. Acest gust de cetit, aşa de puternic in Germania, explică şi progresul mare pe care bibliotecile libere l-au făcut in această ţară. Astfel, Berlinul singur poseda in 1900 deja 27 biblioteci populare cu peste 100,000 de volume; numai Charlottenburg cu o populaţie de peste 230.000 locuitori are peste 30,000 de volume in bibliotecile sale populare. Iar alte oraşe mai mari se intrec parcă intre ele cu numărul bibliotecilor şi al volumelor: Hamburg intr'o singură bibliotecă liberă are aproape 70,000 de volume; Strasburg are o mare bibliotecă liberă cu o circulaţie de peste 100,000 de volume; la Posen biblioteca principală are 70,000 de volume, la Darmstadt 20,000, etc. etc. Iar Krupp singur, la fabricile sale din Essen, a intemeiat o bibliotecă centrală cu peste 55,000 de volume. Curioase sint datele pentru procentuaţia cărţilor cetite şi pentru categoriile cetitorilor la una din bibliotecile din Berlin: 1 femee la 25 barbaţi; 51°/o lucrători, 24°/o funcţionari; literatura 67°/o, istorie 6°/o, geografie 3, ştiinţi naturale 7, drept şi economie politică 5, tehnologie 4°/o. Ca o concluzie generală a articolului: gustul de cetit se răspindeşte tot mereu; muncitorii in genere dau un procent foarte mare de cetitori: se cetesc mai ales lucrări ştiinţifice şi de sociologie.

Rasa şi cancerul e un articol in care dr. *I. Thomas* stabileşte, pe baza experienţelor facute de diferiţi invăţaţi, că este o strinsă legătură intre rasă şi diferite boale, in sensul că unele rase—ca şi unele specii de plante ori animale—sint mai receptive pentru anumite boli, şi altele mai puţin. In special pentru cancer se pare că rasele meridionale (Negrii, Evreii, Italienii) sint mai puţin receptive, iar cele de nord, şi mai ales Germanii de sus şi Scandinavii sint mai

receptive. Pricina nu se poate preciza, dar faptele se stabilesc prin observaţie şi statistică.

Academicianul Gaston Bonnier ne dă un articol intitulat **Transformismul demonstrat prin absurd**, in care, plecind dela faptul că intre teoriile transformiste ale lui Lamarck, Naegeli, Darwin, Hugo de Vries, sint deosebiri aşa de mari, incit cetitorul, neputind admite nici pe una, incepe a se indoi chiar de insuşi transformismul, —caută să arăte că, dacă modalitatea, mecanismul, ne scapă, transformismul e absolut sigur. Şi, imprumutind dela geometrie metoda de demonstraţie numită prin „absurd", el dovedeşte că şi neexistenţa transformismului neputind fi admisă dela sine, rezultă valabilitatea transformismului. Autorul demonstrează pe cinci căi că există legături intre toate organismele: din *morfologia comparată* vedem că, de pildă, ornitorincul e o alcătuire de reptilă, pasere şi mamiferă; *embriogenia* ne arată că oul de paianjen, de pildă, pentru a da naştere paianjenului trece prin fazele: protozoară, celenterată, echinodermă, verme, miriaped şi in insfirşit arahnid; *paleontologia* ne arată că au existat animale care au făcut trecerea dela o specie la alta; *histologia* că toate celulele din care un animal e format derivă unele de altele şi că succesiunea de fenomene care se desfăşoară până la formarea desăvirşită a unui ţesut e aceiaşi şi pentru ciupercă, de pildă, şi pentru obrazul omului; insfirşit, *morfologia experimentală* a reuşit să transforme plante aquatice in plante de cimp, ori viceversa, silind ţăsuturile şi funcţiunile organice să se modifice după mediu. Toate acestea ne fac să nu putem admite că nu există transformism, adică ne dovedesc prin absurd transformismul.

Interesante observaţii asupra **educaţiei fetelor in secolul XX-a** face *Maria Garcia-Mansilla* in articolul său. Pornind dela ideia că femeea e creată ca să fie tovarăşă barbatului şi să fie mamă, autoarea face o critică severă sistemului de educaţie de azi, care nu pregăteşte pe fete pentru aceste două roluri, şi arată in linii mari care ar trebui să fie educaţia fetelor spre a le pregăti pentru o viaţă cinstită, folositoare şi fericită.

Mercure de France (Mai 1909). Intr'un scurt articol din fruntea numărului de la 1 Mai al acestei reviste, *Charles Chassé* ne dă o caracterizare a sufletului şi a operei poetului de curind dispărut, **Algernon Charles Swinburne**. Autorul volumului „Poeme şi Balade", care a stirnit la apariţia sa, in 1866, atitea protestări şi atita indignare, a rămas toată viaţa lui un solitar şi un revoltat. „Anticreştin, revoluţionar, cintăreţ al cărnii goale şi al iubirii fără ofiţer al stării civile şi fară preot", Swinburne era un aristocrat de naştere şi de temperament, un individualist neinduplecat. Caracteristica operei sale e un lirism puternic, neinfrinat, care iţi dă impresia unei puteri supraomeneşti, a „unei trombe neobosite şi gigantice care te tirăşte cu putere in adincul virtejelor sale". Singurul cult al acestui distrugător de credinţe a fost cultul pămintului, ca creator al tuturor bunurilor, al tuturor bogăţiilor; pămintului şi mai ales mării i-a dedicat el poeme minunate, imnuri de adoraţie. Din nefericire, Swinburne, „unul din cei mai mari artişti ai timpurilor moderne", s'a ţinut departe de mişcarea socială a epocii noastre, şi de aceia opera sa atit de frumoasă nu e şi o operă de bunătate.

Admirabilul publicist *Paul Louis* ne dă in citeva pagini numai o foarte interesantă, foarte justă şi originală **incercare asupra revoluţiei turceşti**. După ce arată cit de neaşteptată a fost această mişcare şi cit de răpede

s'a facut, incit in zece luni sultanul a fost silit să jure pe constituţie, a fost ţinut prizonier in palat şi in cele din urmă detronat,—lucruri la care nimeni nu s'ar fi aşteptat cu o lună innainte,—autorul arată că această revoluţie e unică şi nu are analogie cu nici una din celelalte revoluţii. In adevăr, dacă revoluţia franceză a fost mai mult politică şi a adus ridicarea burghezimei; dacă revoluţia rusească a fost eminamente socială, făcută de proletariatul agricol şi industrial,—revoluţia turcească nu e făcută nici de burghezie, nici de ţărani, nici de proletariatul muncitor, şi nu are de loc caracterele acestor revoluţii. Ceia ce caracterizează mişcarea Junilor-Turci e mai intăi neparticiparea maselor şi al doilea indeplinirea revoluţiei de către armată. In deosebire de revoluţia franceză şi cea rusească care au zguduit adinc masele şi au frămintat toate păturile populaţiei, revoluţia turcească a lăsat aproape indiferente masele: ea a fost făcută de armată, pentrucă armata era singura forţă organizată, care putea răsturna despotismul. Astfel, revoluţia turcească nu a isvorit din nevoile conştiente ale poporului, ci e o revoluţie importată: Junii Turci şi ofiţerii s'au format la şcoala Europei. Ce a impins armata la revoluţie? Mizeriile absolutismului şi in special spionajul, tirania şi favoritismul din armată. Şi de ce revoluţia a fost făcută de armata din Macedonia? Din mai multe pricini: mai intăi pentrucă această armată suferea mai mult sub vechiul regim, avind mereu lupte cu populaţiile creştine şi cu bandele din Macedonia; apoi pentrucă această armată era singura care avea oarecare cohesiune şi efective mai complecte, pentrucă Turcia căuta să se prezinte aice, in Macedonia, mai bine, spre a da iluzia de putere atit reprezentanţilor de tot felul ai Europei, cit şi mai ales Bulgarilor, care deveneau tot mai ameninţători; in special armata din Salonic—sediul comandantului şef—pe lingă că era cea mai bine organizată, apoi avea şi bune căi de comunicaţie cu Constantinopolul; apoi chiar spiritul mai revoluţionar al populaţiilor nemusulmane din Macedonia a influenţat asupra armatei turceşti de-acolo. Toate acestea ne explică de ce armata, şi in special acea din Macedonia, a făcut revoluţia. Dar, la drept vorbind, revoluţia deabia e la inceputul ei, cu toată detronarea lui Abdul-Hamid şi intronarea amicului Junilor-Turci. Care va fi soarta ei viitoare? Revoluţia aceasta e lovită de la inceput de un element de insucces: duşmanul formidabil al libertăţii, al reformelor şi al oricărei idei nouă, Coranul, nu a fost atins de revoluţie, astfel că ea lasă să subsiste germeni puternici pentru contra-revoluţie. Şi, din acest punct de vedere, revoluţia turcească iar se deosebeşte enorm de cea franceză şi de cea rusă: pe cind revoluţia franceză a distrus dreptul divin şi ierarhia catolică; pe cind revoluţia rusă a lovit in sanctitatea ţarului şi in atotputernicia clerului, luind ca bază socialismul,—revoluţia turcească nu numai că nu loveşte in Coran, dar chiar se sprijină pe el. De aceia masele otomane din Africa şi Asia au rămas indiferente faţă de furtuna de la Bosfor, şi de aceia chestiunea grea pentru viitorul mişcării Junilor-Turci e: nu se va face o mare sciziune morală in lumea otomană in momentul cind revoluţia va trece la aplicarea principiilor, la reforme? Se poate dar zice că pentru Junii-Turci greutăţile de-abia incep. Şi revoluţia nu va triumfa decit cind Coranul va ceda. Cum? Revoluţionarii vor răminea inactivi până cind in spiritul public turc se va face discreditul religiunii, ori vor proceda iute şi cu energie. Dar in cazul al doilea le trebue revoluţionarilor oa-

meni,—şi până acum nu se vede in revoluţia turcească cine va juca rolul unui Mirabeau, a unui Danton, a unui Robespierre. Purtarea parlamentului turcesc in timpul contra-revoluţiei nu poate decit să descurajeze pe cei ce simpatizază cu mişcarea Junilor-Turci,—mai ales că această mişcare are atiţia duşmani in finanţa cosmopolită, căreia ii strică atitea combinaţii lesnicioase şi productive...

Revue des deux mondes (Mai.)

Un interesant studiu postum al lui *Gaston Boissier* asupra lui **Chamfort, ca scriitor şi om politic.** Chamfort a lăsat puţine destăinuiri asupra vieţii sale, dar mărturisirile contemporanilor ni-l arată, ca şi anecdotele şi maximele sale, ca un strălucitor causeur, muşcător şi sarcastic.

Ambiţia lui de scriitor era mare, dar cele trei piese de teatru, pe care le-a scris şi elogiile academice pe care le-a ţinut, asupra lui Molière şi La Fontaine, sint slabe. Spirit critic, conştient de lipsa lui de putere inventivă, după căderea uneia din tragediile sale, la 1777, s'a hotărit să nu mai scrie literatură şi să caute succesul in altă carieră. In broşuri şi pamflete pline de ironie, deşi protejat şi pensionat de nobili, el incepe să atace abuzurile vechiului regim. La 1783, intră in relaţie cu Mirabeau. El revedea improvizările acestuia şi era, pentru dinsul, mai mult decit un excitator in violentele lui atacuri impotriva aristocraţiei. La 1788, rugat de protectorul său, contele de Vaudreuil, să scrie un pamflet impotriva deputaţilor din tiers état, el refuză, rupind orice legătură cu nobilimea.

Timp de patru ani, dela 1789 la 1793, e partizanul entuziast al revoluţiei, scuzind chiar violenţele ei. Neavind stofa unui om de acţiune, refuză de a face parte din adunarea naţională, cit şi din comună. Cind Girondinii ajung puternici, ministrul Roland il numeşte intr'un post insemnat la biblioteca naţională.

Odată cu căderea Girondinilor, denunţat ca prieten al lor de un funcţionar inferior al bibliotecii, Jacobin, Chamfort e inchis. Apărindu-se cu tărie, arătind serviciile pe care le-a adus revoluţiei, e liberat. Ameninţat din nou cu inchisoarea, se sinucide de desperare, după ce se mutilase in chip oribil. Rolul său politic, caşi cel literar, a fost mediocru. Causeur incomparabil, maximele şi cugetările lui, conversaţii improvizate in timpul zilei şi pe care sara le arunca pe hirtie, ii asigură un loc onorabil in literatura franceză. Dintre toţi moraliştii, e poate a cel care a spus mai mult rău de societatea timpului său, caşi de omenirea intreagă.

Revue philosophique (Aprilie).

Intr'un art. asupra conştiinţei afective, *Th. Ribot* reia studiile sale asupra senzibilităţii. El constată extrema dificultate de a izola conştiinţa afectivă pentru a o caracteriza. Elementul afectiv apare in conştiinţă totdeauna strins legat cu percepţii, idei, imagine. Ribot disociază elementele acestei legături, relevind existenţa unor stări de conştiinţă pur afective, aproape vide de orice element intelectual, şi pune in evidenţă... schimbările aduse in stările de conştiinţă prin slăbirea vieţii afective, sau prin dominarea ei exagerată asupra vieţii intelectuale.

Discutind natura senzibilităţii afective, Ribot susţine că in fondul ei e o manifestare energetică a cărei formă primordială e iritabilitatea, că ea e innainte de toate un fenomen de mişcare, care se exprimă prin fapte de atracţiune şi repulziune, expanziune şi contracţiune. Plăcerea şi durerea nu sint decit forme secundare sau consecinţi ale senzibilităţii, arătind o creştere sau o diminuţie a activităţii. Conştiinţa afectivă e con-

știința energiilor vitale ale individului. Ea e de natura ei irațională și ireductibilă la modalitățile intelectuale. Prin deosebirea care o stabilește între eul afectiv și cel intelectual, Ribot caută să explice pretinsele contradicții, pe care simțul comun și reflexiunea le relevează în practica vieții omenești și le condamnă în numele logicei fără a-și da samă că fac eroarea de a traduce afectivul în termeni intelectuali, interpretîndu-l și judecîndu-l după un criteriu străin. Această deosebire de natură între afectiv și intelectual apare lui Ribot ca un puternic mijloc de conservare a senzibilității care rezistă tuturor atingerilor raționamentului.

„Aceasta e mai vizibil în morală,—spune el. Ea cuprinde, pe deoparte, ceia ce e înnăscut, tendințele bune sau rele, adică adaptate sau nu mediului social, temperamentul și caracterul individual; pe de altă parte, factorii intelectuali: principii, teorii, deducții și construcții speculative, care mișună în tratatele de morală. Fiecare autor propune un nou fundament pentru morală, sau caută un remediu pentru criza morală contemporană.

„Poate mai mult scepticism ar fi de dorit. Fără a susținea că influența teoriilor e neglijabilă, slabă sau nulă, și că, fiind indiferentă și inofensivă, e inutil să fulgerăm împotriva ei,—ar trebui să observăm că sentimentul moral, cînd e solid, nu se lasă prea mult a fi alterat în practică nici în bine, nici în rău, că el își afirmă inconștient independeța sa prin acte și că ar trebui să credem ceva mai mult în puterea lui instinctivă, ceva mai puțin în acea a ideilor".

La Revue. (1 Iunie 1909).

Intr'un articol intitulat **„Ura unui papă"**, *Angelo de Gubernatis* caută să stabilească adevărata cauză a condamnărei lui Galilei, bazîndu-se pe documentele noi, date acum la iveală. Dacă Galilei a fost condamnat, zice el, aceasta se datorește nu cercetărilor sale științifice, ci faptului că se amestecase în discuții teologice, dînd textelor biblice interpretări contrare dogmelor, și că excitase asupră-și ura Jezuiților, ridiculizînd pe doi membri importanți ai acestui ordin, Scheiner și Grassi, în cîteva din scrierile sale.

In adevăr, din corespondența ce a avut loc între Maffeo Barberino, înnainte și după ce a ajuns papă, sub numele de Urban al VIII, și între Galilei, vedem raporturi pline de curtoazie și prietenie, precum și o mare admirație din partea cardinalului Barberino pentru descoperirile astronomice ale concetățeanului său florentin, pe care-l glorifică într'o odă. Cu doi ani înnainte de condemnare, Galilei fusese primit cu multă cinste la curtea papală din Roma. Apoi Jezuitul Cristophe Griemberger declară, că dacă dînsul ar fi știut să păstreze iubirea părinților acestui ordin, ar fi putut scrie despre orice, chiar despre mișcarea pămîntului, iar gloria lui ar fi fost universală. Jezuiții atacați însă de el, pornesc o luptă plină de intrigi în contra lui și conving pe Urban că *Simplicius*, un personaj ridicol și pedant aristotelian din „Dialoguri asupra celor două sisteme" nu-i altul decît însuși papa. Atunci acesta, aprins de mînie împotriva celui pe care-l susținuse și protejase până acum, își schimbă imediat dispoziția față de el; și de unde, cu puțin înnainte, îi dăduse voie să-și publice sub auspiciile sfîntului Scaun un tratat „Despre flux și reflux", asupra căruia, e drept, făcuse rezerve, admise de Galilei, și ceruse să se mărginească numai la dovezi matematice, de odată vedem că, tocmai pentru această operă, autorul e chemat să se explice în fața comisarului Sf. Scaun, iar opera căutată și distrusă, sub pretext că se atacă dogmele, lucru în parte adevărat.

Bolnav și bătrîn, Galilei se apără slab, declarînd că nu a sprijinit părerile lui Copernic, și tăgăduește cele ce scrisese în opera incriminată, care, zicea el, nu e terminată și deci concluziile nu sînt încă puse. Această apărare slabă, se înțelege, zice de Gubernatis, că nu putea fi doveditoare în fața sfîntului consiliu și a papei, la care sub masca zelului religios se ascundea o aprinsă ură personală, și astfel bătrînul savant fu condemnat să-și renege doctrinele și să fie închis la Arceri.

Argumentele d-lui de Gubernatis, care caută să reducă proporțiile luptei între știință și religie ce se începuse în Italia, nu sînt doveditoare. Căci între umanism și naturalism, sprijinit pe rațiune și experiență—care-și lua atunci locul în lume—și între catolicismul colorat de filozofia lui Aristot era o contradicție fundamentală, de care nu-și dădeau samă nici chiar reprezentanții principali ai curentelor în luptă, contradicție involuntară, inconștientă, nelămurit simțită.

Astfel se explică dece, pe cînd preoții declară că în cercetările științifice dau libertate nețărmurită savanților, iar aceștia profesează o profundă alipire de dogme, Copernic e excomunicat, Bruno e ars de viu, Galilei închis, Descartes împiedecat de a-și publica opera, etc. etc.

Profesorul *Larsen*, în **Starea de spirit a unui popor în timp de războiu**, studiază, pe temeiul scrisorilor familiare din vremea războiului prusaco-danez, psihologia Danezilor în războiu. Caracteristica soldatului danez e o ințălegere pasivă a datoriei și o teamă fatalistă de dumnezeu, lipsa de eroism și o așa de strînsă legătură familiară, încît interesele și afecția pentru casă sînt puse înnaintea patriei.

Nuova Antologia (Mai 1909).

Vittorio Cian.—**Diletantism și știință în studiile literare.** In toate domeniile de activitate intelectuală, zice autorul, se observă două tendinți, în aparență contradictorii: una care se îndreaptă spre cercetarea analitică, cît se poate mai specială și exclusivă; alta care țintește spre marele sinteze ale scibilului. Opoziția e numai în aparență; în realitate, aceste două tendinți nu numai că nu se exclud, ci, din potrivă, se întregesc una pe alta, prin-tr'un neîncetat schimb de energii. Cîteodată însă, din pricina abuzului acestor tendinți, concursul reciproc pe care ar trebui să și-l ofere se vede împiedecat. Abuzul cercetării analitice, minuțioase și microscopice, afectează ochiul cu o incurabilă miopie, pe cînd graba după priviri generale, sintetice, aduce neînlăturat superficialitate. Această superficialitate de obiceiu se numește astăzi dilentatism. Nu e vorba, se'nțelege, de acel diletantism lăudabil, care face pe un specialist înt'o ramură oarecare a cunoștințelor omenești să se intereseze și de lucruri străine specialității sale, ci de acel obiceiu de a considera știința, arta și orice muncă intelectuală, ca un soiu de sport, în care cu puțină muncă și fără pregătire prealabilă se poate ajunge la vre-un rezultat serios. Acești diletanți periculoși sînt acei care îngroașă rîndurile conferențiarilor, a așa zișilor scriitori *brilanți*, a criticilor de artă, etc. Mai ales în chestii de artă și literatură se simt mai la largul lor; considerînd arta ca un soiu de distracție și de jucărie, utilă numai vanității lor, ei fac o adevărată invazie în cîmpul istoriei și criticii literare și artistice: grupîndu-se în mici cenacluri, în jurul vre-unui z'ar, ei exercitează un soiu de monopol al genialității și bunului gust.

Explicaţia acestui fapt e uşoară: din toate studiile, cele literare au mai mult decît altele aparenţa uşurinţii şi sînt în realitate cele mai accesibile, deoarece prezintă un grad mai mare de subiectivitate. Impotriva acestei tendinţi periculoase nu există decît un singur leac: educaţia ştiinţifică a spiritului. Cultura generală, pe care cineva o căpătă mai uşor, trebue aprofundată prin serioase studii de specializare. In chestii de critică literară nu trebue nimeni să se lase înşelat de vechiul cîntec al celor două critici, care ar fi inconciliabile între ele; critica istorică şi cea estetică. Acestea nu sînt decît două funcţiuni intelectualmente diferite, dar care nu numai că nu se duşmănesc, ci, din potrivă, sînt destinate a se întregi şi ajuta reciproc. După cum ar fi ridicol un specialist, care ar considera cercetarea istorică ca scop în sine, renunţînd la ceia ce formează ţinta finală şi cea mai înnaltă a criticii: aprecierea operei literare, tot aşa de ridicol ar fi şi acela care s'ar apuca de critică estetică, fără să poseadă acea pregătire indispensabilă, care e cunoştinţa solidă, istorică, a materiei literare.

Revista d'Italia (Mai 1909). Acuma cînd Fedra lui G. d'Annunzio a făcut de actualitate, în Italia, vechiul mit grec, publică în acest număr *Carlo Pascal*, sub titlul, **A proposito di Fedra**, un mic studiu comparativ între tragediile cu acelaşi subiect ale lui Euripide şi Racine. In tragedia „Ippolit" a lui Euripide, caracterul „Phedrei", admirabil de conseevent zugrăvit în tot decursul piesei, sufere spre sfîrşit de o mare inconsecvenţă. După ce Phedra e reprezentată ca pricepînd toată oroarea nenorocitei sale patimi şi ca luptînd fără succes în contra ei, la urmă, cînd ea se omoară spînzurîndu-se, Euripid o face să ţină în mînă o foaie scrisă, pe care a însemnat monstruoasa calomnie contra lui Ippolit, spre a se răzbuna.

Racine a observat acest punct slab al tragediei euripidiene şi, pentru a o evita, a făcut ca calomnia să pornească nu de la Phedra, ci dela servitoarea ei, iar Phedra să participe numai întru atîta, întrucît agitaţia în care se găsea o făcea să nu-şi dea samă bine de acţiunile ei. Ceia ce a făcut însă Racine nu putea face Euripide, fiindcă poetul grec era legat de tradiţia legendei, încă vie pe timpul său; cele două personaje aveau un caracter fixat: Phedra era femeia care arde de dragostea impură pentru fiul său vitreg şi care, respinsă, se răzbună prin calomnie, iar Ippolit era tînărul cast, care fuge de orice gînd de dragoste şi care urăşte toate femeile. Racine era liber de lanţurile tradiţiei şi a putut schimba după voe caracterile personajelor sale. La el, Ippolit nu mai e despreţuitorul Afroditei, ci el însuşi iubeşte pe o altă femee. Astfel acţiunea tragediei lui Racine e mult mai complicată. Exceptînd însă aceste schimbări ale caracterelor celor două persoane principale, Racine urmează foarte fidel pe bătrînul tragic şi-i împrumută cele mai puternice scene, cum singur, dealtmintrelea, mărturiseşte în prefaţa care preceda tragedia. Racine dă ca iubită lui Ippolit pe Aricia. De unde a luat el pe acest personaj? El singur ne spune că nu l-a inventat, ci l-a găsit în autorii vechi. El se referă la Virgiliu, care, în cartea a VII a Æneidei, prezentînd eroii care urmează pe Turnus, vorbeşte de fiul lui Ippolit şi al nimfei Aricia. Aici e un curios amestec al legendelor locale, italice, cu legendele grece. In crîngul sacru al Ariciei era adorată o pereche de zei tutelari: Virbius şi Aricia. Pe baza unor pretinse asemănări, teologii păgini ajunseră să identifice pe acest Virbius cu Ippolit, şi astfel ajunse nefericitul fiu al lui Theseu soţul obscurei nimfe italice.

Deutsche Rundschau. (Maiu 1909).

Eugen Kühnemann - **„Charles W. Eliot, prezidentul Universităţii Harvard"**. In ziua de 9 Maiu 1909, Charles W. Eliot a părăsit conducerea universităţii Harvard, în fruntea căreia se afla de patruzeci de ani.

Faptul acesta, zice autorul, a provocat în publicul american o mişcare tot atît de mare, ca şi alegerea noului prezident al Statelor-Unite. Fără să fi fost vreodată un om politic, Eliot a fost, în decurs de decenii, una din cele mai mari forţe publice din America de Nord. Reformele pe care el le-a adus universităţii, al cărei prezident era, au fost punctul de plecare pentru o totală schimbare de direcţie în sistemul de educaţie al întregii republice. Cînd, în vrîstă de 35 de ani, a fost chemat dela catedra lui de chimie analitică dela Institutul tehnologic din Boston ca prezident al universităţii Harvard, această şcoală, cea mai veche din ţară—fondată în anul 1636 — se afla într'o stare haotică. Partea ei cea mai importantă—aşa numitul „college"—era un fel de liceu, cu patru ani de învăţămînt, cu planul de studiu, în cea mai mare parte fixat prin anumite programe.

Invăţămîntul cuprindea limbile vechi —greaca şi latina—matematica şi puţine ştiinţi naturale. Pe lîngă „college" erau şcolile de specializare pentru teologie, medicină şi drept. Intre acestea din urmă şi „college" nu exista nici o legătură, aşa că se putea intra direct în ele, fără să se cearâ prealabila absolvire a colegiului.

Invăţămîntul, în universităţile americane, este determinat de ţelul cătră care este îndreptată întreaga sforţare; căpătarea aşa numitului grad. Gradul pe care-l acordă colegiul este A. B., (baccalaureus artium). De cerinţele care se impun conferirii acestui grad atîrnă nivelul ştiinţific al învăţămîntului din colegiu. Aici, prin urmare, era punctul dela care trebuia să pornească reforma. Ţinta trebuiasă fie: transformarea şcolilor de specializare în şcoli accesibile numai graduaţilor din colegiu, pe deoparte, şi ridicarea la un nivel mai înnalt a cerinţilor pentru gradul de A. B., pe de altă parte. Acest din urmă lucru atrăgea după sine înnălţarea învăţămîntului în timpul celor patru ani de studiu din „college". Dar prin aceasta se forţa, oarecum, ridicarea la un nivel mult mai înnalt învăţămîntului din şcolile secundare, din ai căror absolvenţi se recrutează studenţii care vin la colegiu. Astfel reformele din Harvard se repercutau asupra întregului învăţămînt din America. Şi aceasta a fost opera lui Eliot. Bagheta magică care i-a făcut posibilă ducerea la bun sfîrşit a acestor reforme a fost principiul libertăţii învăţămîntului: studenţii nu mai fură siliţi să înveţe după un program fix—ca în licee—ci căpătară libertatea de a-şi alege prelegerile pe care voiau să le urmeze. Rezultatul îl arată următoarele cifre: numărul studenţilor din Harvard era la 1869 de 1043, la 1909 de 3918; din aceştia în „college" erau 529 la 1869 şi 2238 la 1909. La 1869 erau 63 de profesori, la 1909, 623. Şcoala de drept avea atunci 3 profesori, azi are 16; cea de medicină avea 19, acum are 56 (fără azistenţi). Cărţile din bibliotecă au crescut dela 168,000 la 803,800. Averea, în dolari, era, la 1869, 2,257,989; azi, 19,892,649 dolari.

Deutsche Revue (Mai 1909) *Rudolf Graf Waldburg* — **„După Criză. Chestia Slavilor de Sud"**. Autorul, după ce îţi arată mulţumirea pentru paşnica rezolvire a crizei şi explică mişcarea Sârbilor prin „rubla rusască şi fundul englez", caută să găsească

o soluţie a chestiunii slave din Austria. Punctul central al politicii austro-ungare, zice el, se află astăzi în Balcani. Popoarele slave de sud, Serbii, Croaţii, Slovenii etc., tind spre unire. Austria nu se poate opune a-pune acestei tendinţi; ea nu poate avea rolul de a fi apăsătoare Slavilor. Din potrivă, ea trebue să fie ocrotitoarea lor. Imaginea Trialismului apare la orizont. Strîngerea Slavilor într-un singur mănunchiu, în interior, şi un soiu de protectorat economic, în afară, sînt căile pe care se poate ajunge la rezolvirea acestei chestiuni, vitale pentru monarhia dunăreană. Slavii nu trebue să graviteze spre Belgrad ori spre Cetinje; cultura superioară şi evoluţia economică mai înaintată trebue să-i facă a-şi căuta punctul de echilibru înăuntrul Austriei. Fără îndoială—continuă autorul—că cuvîntul Trialism are să provoace o puternică opoziţie. Ungaria se opune la aşa ceva. Mai curînd sau mai tîrziu însă va trebue să înţeleagă că ea nu poate să-şi facă duşmani pe toţi Slavii din monarhie.

Politicii Unguri vor trebui să priceapă că necesitatea istorică cere imperios o soluţie a chestiei slave. A doua cale prin care s'ar putea rezolve de la sine această chestie, anume prin aplicarea votului universal, egal şi secret, ar fi mult mai periculoasă pentru Ungaria şi ar aduce inevitabil pierderea supremaţiei ei. Naţiunea maghiară, care numără numai 8 milioane de locuitori, ar fi pusă imediat în minoritate. Şi, pentru Cisleithania, trecerea a peste 2 milioane de Slavi la un stat autonom, care însă ar fi unit cu imperiul în toate chestiunile externe, militare şi financiare, ar însemna o puternică întărire a elementului german. Şi, din potrivă, dacă Bosnia şi Herzogovina, cu cele peste două milioane de Slavi, în loc de a-şi trimite deputaţii în parlamentul unui nou stat ilirie, autonom, şi i-ar trimite la Viena sau la Budapesta, asta nu ar însemna decît întărirea partidelor slave pe socoteala Germanilor sau a Ungurilor. Poate pasul cel dintăiu pe această cale ar fi autonomia Bosniei. Acei care iarăşi s-ar opune ideii unui protectorat economic asupra ţărilor slave din afară sînt partidele agrare. Dar şi ele vor trebui să cedeze raţiunii de stat. Ele nu pot lua asupra-şi răspunderea zădărnicirii apropierii statelor slave de monarhie, numai din pricina unei politice economice egoiste.

Sozialistische Monats-Hefte (Maiu 1909).

James Ramsay Macdonald—„**Criza socialismului englez.** După conferinţa anuală, întrunindu-se la Edinburg partidul independent al muncii (Independent Labour Party), a urmat demisia din comitet a patru membri. Pentru a explica aceasta, scrie autorul articolului de faţă. Mai întăi un mic istoric. Independent Labour Party a fost fondat în anul 1893, după ce experienţa arătase că „Federaţia social-democratică" păgubea mai mult decît folosea mişcarea socialistă din Anglia. În interval de un an, aceasta din urmă fu cu totul întrecută de cea dintăi atît în ce priveşte numărul membrilor, cît şi în ce priveşte forţa de acţiune. Partidul independent al muncii porni cu mare zel şi cu un egal succes organizarea lucrătorilor într'un partid al muncitorilor, independent de orice alt partid politic. Pe la 1900, acest ţel era deja ajuns. La alegerile din 1906, pentru întăia dată, acest partid ajunse în Camera Comunelor la o însemnătate reală. Acuma însă începea pentru acest partid o eră nouă: lupta parlamentară. Succesul rapid însă orbi pe mulţi, şi în curînd se ivi o minoritate care îşi închipui că orice cerc electoral industrial ar putea fi cucerit dacă s-ar vrea. Dar atît partidul independent al muncii, cît şi partidul muncitorilor, sînt conduse de comitete executive, care trebuesc consultate la orice alegeri parlamentare, şi aceste comitete înţeleseră îndată că, dacă s'ar lăsa să intre în lupte, de al căror nesucces erau mai dinnainte sigure, n'ar rezulta altceva decît o scădere de prestigiu. Mulţi membri însă nu voiau să ştie de asta. Cînd trebui să aibă loc o alegere în Colne Valley, se prezintă drept candidat Grayson. Membrii comitetelor însă, care-i cunoşteau trecutul cam îndoelnic, nu-l primiră. Atunci el îşi puse candidatura ca independent şi reuşi. Succesul său fu interpretat ca o învingere a comitetelor. Succesul acestui deputat ca orator—ca om politic a făcut un complect fiasco—strînse în jurul său pe toţi cei nemulţumiţi, şi astfel se formă o mişcare antiparlamentară, care se întoarse la vechea tactică sgomotoasă, dar fără folos, a agitaţiei. Pentru dînşii partidul muncitorilor face prea puţin zgomot în Camera Comunelor. Acest grup de opozanţi s-a găsit foarte mult sprijinit de „Federaţia social democrată", care de mult a încetat să se mai ocupe cu socialismul, ci îşi mărgineşte activitatea numai la atacuri în contra partidului muncitorilor. Organul ei, „Oarion", prezintă socialismul în haina sa utopică şi sentimentală. Conducătorul său *Blatchford*, scriitor talentat, nu se interesază de politică, nu vrea să se ocupe cu latura practică a chestiunilor, ci se mulţumeşte să facă din socialism un fel de fetiş. Atacurile acestora, unite, au adus deja o slăbire a partidului muncii, şi de aceia cei patru membri ai comitetului executiv, împreună cu autorul acestui articol, au hotărît să-şi dea dimisia, pentruca, recăpătînd libertatea de acţiune, să poată lupta în contra acestor tendinţi vătămătoare adevăratelor interese ale muncitorilor englezi.

The Contemporary Review (Maiu, 1909. London).—D. *Edwin Pears*—„**Criza în Turcia**"—descrie ultimele evenimente din Turcia şi-şi arată părerile asupra perspectivei politice a noului stat constituţional. Autorul arată caracterul de moderaţiune al revoluţiei din Iulie trecut, făcută de „Comitetul de Uniune şi Progres", şi laşitatea sîngeroasă a mişcării reacţionare de la 13 April, apoi trece la descrierea amănunţită a împrejurărilor, care au adus detronarea lui Abdul Hamid şi reîntronarea Constituţiei. Succesul revoluţiei nu se datoreşte numai devotamentului şefilor, cît, mai ales, desvoltării simţului politic al mulţimii. Puterea mişcării revoluţionare şi-a avut leagănul în Macedonia, adică în acea regiune unde populaţia începuse să aprecieze binefacerile intervenţiei europene. Masele populare au putut să se convingă că vechea administraţie turcească era mult mai împilătoare decît administraţia venită după introducerea *jandarmeriei* şi a *comisiei financiare*. Ofiţerii europeni ai jandarmeriei deteră linişte populaţiei, suprinzînd bandele invadatoare şi asigurînd justiţia; iar comisiunea financiară asigură plata regulată a salariilor. Mişcarea revoluţionară şi-a găsit sprijinul şi în puterile europene, în special în Anglia. Asigurarea liniştei în viitor va depinde în primul loc de stăpînirea puterii civile asupra puterii militare: în special se cer oameni tari la Ministerul de Marină şi la Ministerul de Război. Nevoia cea mare a Turciei, acum, în momentul de primejdie, e tocmai lipsa de oameni capabili. Din toate relele, pe care Abdul Hamid le-a făcut ţării sale, poate cel mai mare stă în faptul că a lipsit Turcia de oameni capabili, deprinşi în arta de a guverna. Bătrînul Kiamil este ultimul care supravieţueşte dintre vechii demnitari ai statului. Hilmi a fost totdeauna suspect. Afară de Ferid şi Ismail Kemal, ambii Macedoneni, nu se mai află nimeni care să aibă, în faţa opiniei publice, prestigiul necesar pentru a forma un minister. În Parlament sînt mulţi deputaţi vrednici, care discută interesele generale cu multă pricepere şi cunoştinţă şi care nu comit greşala de a

pune oratoria mai presus de știința faptelor, cu toate aceste însă să nu se uite că lipsa tradiției constituționale cere multă prudență.

The North American Review (Maiu, 1909. New-York).—Dl. *Albert Schinz*—„**Deveni-va limba engleză limbă internațională ?**"—analizează amănunțit care ar fi factorii, care ar hotărî victoria unei limbi internaționale. E fapt cert că limba engleză a ciștigat un mare ascendent asupra celorlalte limbi, din cauza vitalității și energiei poporului englez și din cauză că limba vorbită de acest popor e cea mai innaintată și mai simplificată din punct de vedere linguistic, dar a conchide de aici că limba engleză va deveni limbă internațională, aceasta e o ușurință. Autorul examinează chestiunea din mai multe puncte de vedere. Din punct de vedere politic, această problemă nu poate permite concluzii certe. Lewis Carnac, unul din cei cu mare autoritate în asemenea profeții, își inchee investigațiile cu afirmația categorică că la sfirșitul veacului al XX-lea *limba engleză se va vorbi de 640,000,000 de oameni, pe cînd limba rusă numai de 233,000,000, iar limba germană de 210,000,000*. Carnac pleacă dela constatarea de fapt că **în** *1899 limba engleză se vorbea de 116,000,000 de oameni, limba rusă de 85,000,000, iar limba germană de 80,000,000.* Speculațiile însă asupra viitorului nu pot, totdeauna, fi sprijinite pe faptele prezente. Dacă cineva, la sfirșitul veacului al XVIII-lea, ar fi argumentat tot așa pentru viitorul limbii franceze, ar fi susținut că la sfirșitul veacului al XIX-lea limba franceză să se fi impus ca limbă internațională tuturor popoarelor. Cine poate ști dacă limba engleză nu și-a ajuns azi culmea de expanziune, pecînd limba rusă ori germană au în ele, potențial păstrată, o mai mare putere de expanziune ? Din punct de vedere linguistic, e adevărat că limba engleză e cea mai simplificată : a scapat de complexitățile gramaticale—declinări, conjugări, genuri—dar a păstrat dificultăți în expresiile idiomatice și în ortografie și pronunțare. Tendința de a simplifica ortografia engleză în direcție fonetică, dacă va izbuti, va înlesni învățarea ortografiei engleze pentru Englezi, *dar va crea cel mai serios obstacol în răspîndirea acestei limbi la alte popoare.*

Prin ortografia *cuvîntului scris englez*, străinul recunoaște adeseori cuvîntul din propria sa limbă, germană, sau neolatină ; cînd cuvîntul englez se va scrie așa cum se pronunță, va fi imposibil pentru un străin să-l mai recunoască ; de pildă, cuvîntul „*nature*" din limba engleză poate fi înțeles de orice Neolatin, scris așa cum se pronunță—*neitciur*—nu va mai putea fi înțeles. Pentru un străin, ortografia limbii engleze, a cărui vocabular e jumătate teutonic și jumătate latin, prezintă un sprijin și o înlesnire la învațare ; Englezul numai găsește greutate în această ortografie : rar străin, care știe englezește, să facă greșeli de ortografie cînd scrie această limbă, pe cînd puțini englejii, chiar culți, își scriu corect limba. Ceia ce constitue o dificultate, în adevăr foarte mare, pentru un străin care învață englezește, e *pronunțarea*, nu ortografia. Așadar, din punct de vedere al răspîndirii limbii engleze printre străini, ar trebui să se schimbe pronunțarea, nu ortografia : *ar trebui ca Englejii să-și pronunțe limba lor așa cum e scrisă, nu să-și scrie limba așa cum e pronunțată.* Mai e încă un punct de vedere, pe care autorul îl dezvoltă și care-l face să creadă că devenirea limbii engleze ca limbă internațională răspîndită ar fi o pierdere mare pentru această limbă.

In adevăr, individualitatea unei limbi—puterea, frumusețea, originalitatea—trebue să sufere în sforțările de adaptare la nevoile a cît mai multor popoare din diferite părți ale lumii. E un adevăr psihologic că formația și transformarea unei limbi se datoresc nu atît necesității de a exprima „ceva ce este în interiorul cuiva", cît necesității de a exprima „ceia ce poate fi înțeles de alții". Astfel, limba engleză fiind silită să se prefacă după înțelesul tuturor va pierde însușirile ei specifice. Neologismele sînt mai palide și mai puțin viguroase ; de aici preferința pentru cuvintele vechi în literatură. Limba franceză, care a fost un timp limba internațională a claselor de sus, a trebuit să primească foarte multe cuvinte străine : Dicționarul Academiei Franceze din 1878, care are 32.000 cuvinte, arată că 20,000 cuvinte din aceste 32.000 sînt de origină străină. Și, cel puțin, limba franceză a fost limba universală a unei elite. Ce se va întîmpla cu limba engleză, cînd ea ar ajunge limba universală a maselor populare ?

Autorul conchide că Englezii ar trebui să lupte chiar pentru răspîndirea printre streini a altei limbi.

Saturday Review (Mai). *Filson Joung* scrie un duios articol despre poetul **John Davidson**, cu prilejul morții acestuia. John Davidson a fost unul din acei poeți minori, care, deși au senzibilitatea excesivă și imaginația bogată a marilor poeți, le lipsește însă darul de a putea reda cu destulă strălucire aceia ce simțesc. In avîntul lor spre idealul dorit, sînt țintuiți la pămînt ca de un lanț de fier, de greutatea aceasta de a-și putea întrupa aevea, în versuri puternice, visurile negrăite, care au înflăcărat mintea atîtor dintre ei. De aceia, și viața lor are de obicei în ea partea ei tragică. Căci e ceva mișcător, e ceva dureros, cînd simți că, în dosul acelor sărmane versuri de regulă prolixe și inegale, în care cîte un mărgăritar strălucește ici și colo, pierdut într'un nămol de banalități, se ascunde o inimă, care frămîntă doruri vii și patimi multe !

J. Davidson a trăit mai tot timpul vieții sale sărac și bolnav, într'un orășel de pe coasta Atlanticului, Penzance. Dragostea pentru poezie îl făcuse să renunțe la vreo carieră mai mănoasă, pe care ar fi putut-o ușor ocupa oricînd. Aici duse o viață monotonă și plictisită, izolat în mijlocul unui tîrgușor, în care nimeni nu știa ce-i poezia, și nevoit a cunoaște până în adîncul ei toată amărăciunea unei vieți singuratice. Impovorat de greutățile familiei și de toate micile năcazuri ale unei vieți sărăcăcioase, el nu putea să-și îngădue alte distracții, decît cercetarea unei biblioteci publice și plimbările dese pe străzile tîrgului, în care se știa închis și pe care ajunsese să-l urască, cum își urăște fiara cușca în care a fost prinsă. In aceste împrejurări, firea sa deveni închisă și melancolică, avînd numai din cînd în cînd scăpărări de mînie și de critică pătimașă împotriva omenirii. Scria de preferință în versuri albe, gen în care reușea mai bine și pentru care fusese lăudat în tinerețe de Swinburne.

Dar versurile sale avură soarta atîtor altora, care, deși bune și corecte, nu au în ele puterea de a rupe acea „conspirație a tăcerii", care se face în jurul lor. Poeziilele sale erau puțin cunoscute, și arareori i-se cita numele prin recenziile revistelor, ca acel al unui poet provincial și obscur. Cînd autorul acestui articol, prieten bun cu Davidson, scrise un studiu complect asupra operei lui, în „Fortnightly Review", bietul poet avu un moment de mare fericire și-i mulțumi în termeni patetici, că pentru „cel mai generos dar, care i s'a făcut vrodată". Nici aceasta însă n'a izbutit să-l facă îndeajuns de cunoscut în cercurile literare. Articolul se inchee cu o poezie a lui Davidson, intitulată „Testament", scrisă cu un an înnaintea morții sale și în care se simte toată melancolia și deznădejdea sufletului său dezamăgit.

Varietăți.

Crierul la diferite rase omenești. Acum cițiva ani în urmă Kohlbrugge a făcut studii foarte interesante asupra variațiilor, pe care le prezintă circumvoluțiile cerebrale la diverse momiți. Aceste variații rezultă dintr'o dezvoltare exagerată a siloanelor, din reuniunea sau separarea lor, din un chip de rotație într'un fel sau în altul, etc. Toate acestea șterg în așa fel caracterele specifice și generice, în cît e imposibil, în fața unui crier al unei momiți din lumea veche, a te pronunța cu siguranță dacă el aparține unui semnopitec sau unui cercopitec, unui cercocebus sau unui macac. Greutatea variază în proporții nu mai puțin mari; la Semnopithecus-maurus el oscilează între 50 și 84 grame. Aceste fapte probează cît e de greu de admis că, la animalele în stare sălbatică, organele variază în limite cu mult mai restrînse, decît la animalele domestice și la om.

Pe baza studiilor asupra momițlor, Kohlbrugge a făcut studii asupra crierilor Europenilor, Iavanejilor, Malesienilor, Australienilor, etc. El a recunoscut că greutatea crierului unui European este egală cu aproximativ 1.360 grame, pe cînd a Iavanezului cu 80 grame mai puțin. Totuși greutatea crierului Iavanezului variază, cași a Europeanului, în limite foarte întinse: dela 985 gr.—1.675 gr. Crierul Europeanului pare a crește în greutate din ce în ce mai mult. Dar nu e nici o bucurie. Dacă crierul Europeanului, în general, este mai greu decît al Iavanezului, crierul Japonezului îl egalează, al Chinezului și al Eschimosului îl întrece. Crierul Negrului pare a fi cel mai ușor. Greutatea crierului pare însă a fi independentă de educație și inteligență. S-a invocat adeseori greutatea considerabilă a crierului oamenilor iluștri, dar aceasta nu pare de loc a întrece greutatea mijlocie a crierului clasei sociale căreia ei aparțineau.

Intre forma exterioară a crierului și geniu, sau inteligență, iarăși nu am avea un raport.

Producerea heliului prin uranium.—Ramsay și Soddy au descoperit că heliul se produce din transformările radiului. Debierne a arătat că acest gaz este de asemenea un produs de dezagregare a actiniului. Iată că acuma Soddy recunoaște aceiași proprietate toriului și uraniului.

Pentru producerea heliului prin uranium procentul mijlociu este aproximativ de 2×10^{-11} grame pe an, adică un milion de kilograme de uranium produc aproximativ 2 miligrame de helium pe an. In aceleași condiții radiul produce 158.000 litruri de helium.

Somnul plantelor.—Un horticultor din Franța a făcut curioasa experiență de a narcotiza arborii. El avea niște pruni exotici, care nu dădeau rod din pricină că se întîmplau înghețuri după ce ei înfloriau, și, pentru a împiedeca distrugerea florilor prin îngheț, s'a gîndit că să întîrzie

cu cîteva zile înflorirea. In acest scop el a făcut la rădăcina fiecărui copac cîte o gaură îngustă, adîncă de vre-o 40 centimetri, a turnat în ea cîte 200 centimetri cubi de eter, ori de cloroform, și a astupat-o apoi. Rezultatul a fost că înflorirea a întîrziat cu jumătate de lună, florile nu au mai fost stricate de îngheț și arborii au dat fructe.

E vorba numai dacă arborii au fost în adevăr anesteziați, ori dacă întîrzierea înfloririi se datorește răcirii pămîntului din cauza eterului turnat la rădăcina plantelor. In ori ce caz, experiența e interesantă și poate avea și alte aplicațiuni practice.

Culorile și nebunii.—Culorile au o foarte mare influență asupra sufletului omenesc. Acest adevăr reese foarte limpede din experiențele ce s'au făcut într'un azil de nebuni din Italia, unde s'a încercat să se utilizeze culorile pentru tratarea bolnavilor. Rezultatele au fost uimitoare. Astfel, un bolnav agitat, fiind pus într'o cameră albastră, s'a liniștit foarte repede; alții și-au recăpătat liniștea după o ședere de o zi într'o odae violetă; pentru „melancolici", cu porniri spre sinucidere, camerele roșii sînt cel mai bun tratament: după cîteva ore de ședere devin mai veseli și cer de mîncare, iar gîndul de sinucidere dispare numai decît.

Așa dar, după cura cu muzica, iată și pe acea a culorilor punînd medicilor la dispoziție mijloace de a combate boalele nervoase.

Gudronarea șoselelor.—Acest mijloc de a scuti pe călători de praful drumurilor, după ce a fost îmbrățișat și aplicat cîtva timp cu atîta entusiasm, începe să fie părăsit, găsindu-se că oferă mari inconveniente. In adevăr, pe lîngă că gudronarea nu durează mult și trebue să se tot împrospăteze, dar apoi mai are și răul că dă un praf mult mai puțin, ce e drept, dar vătămător: el irítează ochii, otrăvește plantele de pe marginea șoselelor, iar în rîurile de pe lîngă șosele distruge peștii.

Care va fi dar mijlocul ca să avem drumuri tari, fără praf și nevătămătoare sănătății?

Formarea lacurilor elvețiene.—Teoriile de până acum erau: ori că lacurile alpine s'au format de ape curgătoare, ori că s'au format prin scufundări de pămînt. Gabriel Eisenmenger aduce o nouă teorie: lacurile își datoresc origina trecerii prin văi a enormelor mase de ghiață (groase uneori de până la 800 metri) din perioada glaciară și circulației intense sub-glaciare. Astfel, aceste lacuri nu ar fi decît o epocă trecătoare din viața geologică a văilor elvețiene, fiind menite să dispară prin umplerea fundurilor lor cu materii solide, aduse de pe coaste de către torente și rîuri. Autorul teorii a făcut chiar calcule, din care ar reeși că lacul Constanța va dispare după 125 de secole, lacul Celor Patru Cantoane după 200 de secole, iar lacul Leman după 300 de secole.

Să fie dar amenințată Elveția să piardă aceste esențiale elemente de frumuseță și atracție?

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE.

Harald Höffding. *Philosophie de la Religion.* Paris, F. Alcan, 7.50.

Traducerea însemnatei lucrări a cunoscutului filozof. Ideia centrală a concepţiei sale este sentimentul „conservării valorii".

F. Mentré. *Cournot et la Renaissance du Probabilisme au XIX-e siècle.* Paris, Marcel Rivière, 12 fr.

O lucrare de popularizare a ideilor filozofice şi a operei lui Cournot.

Ernest Seillière. *Le Mal romantique, essai sur l'Impérialisme irrationnel,* Paris, Plon, 8 fr.

Al patrulea tom din seria pe care autorul a consacrat-o filozofiei imperialismului.

Paolo Mantegazza. *Bibblia della sapienza.* Soc. tipogr. Torino.

Volumul cuprinde o serie de studii asupra tuturor problemelor care agită mintea modernă. La urmă sînt aşezate în ordine cronologică maxime de ale celor mai însemnaţi gînditori din timpurile vechi şi nouă.

Enrico Ruta. *La psiche sociale.* Sandron editore.

Ideia fundamentală a cărţii este unitatea psichei omeneşti, care cu toate aparentele manifestării diverse, reprezintă în fond un fenomen unic, continuu.

ISTORIE.

Gabriel Monod. *De la Méthode dans les sciences.* (Histoire). Paris, Alcan, 3.50.

In această colecţie de articole datorite unora din cei mai însemnaţi scriitori francezi, G. Monod se ocupă cu chestiunea metodei în Istorie.

Charles Merki. *L'Amiral de Coligny, (1519—1572).* Paris, Plon-Nourrit, 7.50.

Un studiu amănunţit asupra vieţii şi activităţii marelui amiral francez.

Giuseppe Portigliotti. *San Francesco d'Assisi e le epidemie mistiche dal Medio Evo.* Sandron edit.

Este o istorie psihologică a Sf. Francisc, cu care ocazie autorul face tabloul epocii în care a trăit.

Karl Sell. *Katholizismus und Protestantismus.* Leipzig, Quelle und Mayer, 1908.

Autorul, cunoscutul istoric din Bonn, expune, în acest volum, naşterea şi deosebirile celor două mai principale forme ale creştinismului.

ŞTIINŢA.

Emile Borel. *Eléments de la théorie des probabilités.* Paris, Hermann, 6 fr.

O carte de popularizare a teoriilor probabilităţii pentru nespecialiştii matematici.

Charles Henry. *Psycho-Biologie et Energétique.* Paris, Hermann, 6 fr.

O aplicare a matematicii la biologie şi psihologie. Autorul face măsurători a reacţiunilor sensitivo-motrice.

Dr. G Bardet. *Notions d'Hydrologie moderne.* Paris, O. Doin, 3.50

Autorul a concentrat toate faptele şi datele nouă, datorite ultimelor descoperiri ştiinţifice, relativ la apele minerale şi la proprietăţile lor.

E. Gossart. *La Grammaire des électriciens.* Paris, Vuibert et Nony, 6 fr.

După cum o arată titlul, e o lucrare eminamente practică, prin care se pune la îndămîna electricianilor toate cunoştinţele cele mai utile şi cele mai obişnuite în ramura lor de activitate.

Paul Renard. *L'Aéronautique.* Paris, Ernest Flammarion, 3.50.

Cea mai nouă lucrare asupra aeronauticei. Autorul dă toate teoriile şi toate rezultatele ultime la care s'a ajuns în navigaţia aeriană.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT.

G. Palante. *La Sensibilité individualiste.* Paris, Alcan, 2.50.

O adunare de articole, în care autorul cercetează situaţia individului în societate şi faţă de societate.

E. Clunet. *Les Associations au point de vue historique et juridique.* Paris, Marchal et Billard, 7.50.

Un studiu întins asupra asociaţiilor. Autorul studiază chestiunea şi din punct de vedere istoric şi din punct de vedere juridic.

Fortunato Parlato Alessi. *La genesi della legislazione sociale.* Sandron editore.

Autorul, unul din tinerii sociologi ai Italiei, a murit în dezastrul dela Messina. Volumul are o prefaţă de Achille Loria şi conţine o expunere a modului cum se determină legislaţia socială.

CRITICA LITERARĂ ŞI ARTISTICA.

Jean Mélia. *La Vie amoureuse de Stendhal.* Paris, Mercure de France, 3.50.

După documentele rămase dela însuşi Beyle, autorul ne dă detalii asupra vieţii lui amoroase, bogată în aventuri de iubire.

Jules Case. *Tablettes littéraires* Paris, Ollendorf, 3.50.

Sub acest titlu s'au adunat un mare număr de articole critice asupra lui H. de Régnier, Maurice Barrès, R. de Gourmont, etc., datorite lui Jules Case.

H. V. Gerlach. *August Bebel. Ein biographischer Essay.* München Albert Laugen, 1909.

Cum arată titlul, o concisă descriere a vieţii cunoscutului şef socialist german.

Arthur Böthlingk. *Bismarck und Shakespeare.* Stuttgard, I. G. Cotta, 1908.

Autorul arată asemănarea acestor două figuri istorice, studiind raportul lor faţă de natură, religie, monarhie, stat, omenire, etc.

ARHEOLOGIE. CALATORII.

A. Sainte-Marie-Perrin. *Bâle, Berne et Genève.* Paris, Laurens, 4 fr.

Volumul face parte din „Colecţia oraşelor de artă celebre", în care ni se dă fizionomia artistică a diferitelor oraşe din Europa. De astă dată, ni se înfăţişază trei din cele mai însemnate oraşe ale Elveţiei.

F. Niedieck. *Mes croisières dans la mer de Behring.* Paris, Plon, 10 fr.

Impresii din călătoriile de vînat ale autorului în marea de Behring. Interesante observaţii asupra vieţii şi obiceiurilor popoarelor siberiene: Konakii, Kamciadalii şi altele.

Gino Bertolini. *Tra Musulmani e Slavi.* Treves editore.

Volumul, bogat ilustrat, cuprinde impresii de călătorie în ţările balcanice.

CHESTIUNI MILITARE.

Commandant Picard. *Bonaparte et Moreau.* Paris, Plon.

Autorul cercetează și stabilește originea gravelor neînțelegeri ce au existat între acești doi generali mari.

Pierre Baudin. *Notre armée à l'œuvre.* Paris, Lavanzelle, 1908.

O critică detailată și severă a manevrelor franceze din 1908.

LITERATURA.

Francis Jammes. *Rayons de miel.* Paris, „Bibliothéque de l'Occident". 3.50.

Cel din urmă volum al cunoscutului poet francez.

Jules Claretie. *L'Obsession.* Paris, Pierre Laffitte, 3.50

Un roman, în care autorul arată chinurile vieții unui pictor bolnav, stăpînit de o obsesiune, de care-l vindecă un medic prin persuasiune.

Henri Duvernois. *Le Mari de la couturière.* Paris, Les Annales, 3.50.

Roman din viața celor mici. Bărbatul cusutoresei e un individ care stă degeaba, făcînd planuri și visînd întreprinderi mari, pe cînd nevasta lui muncește și întreține casa.

Compilator.

Bibliografie.

Eugène Lovinesco. *Jean-Jacques Weiss et son oeuvre littéraire.* Paris, 1909. Preț. 3.50 lei.

Victor Zaharoschi. *Die Habsburger und die Rumänen.* (Eine historische Skizze). Czernowitz, 1909.

Academia ortodoxă. *Almanach jubiliar.* Cernăuți, 1909. Editura Societății „Academia ortodoxă".

Tom Titt. *Știința amuzantă.* (Experiențe atrăgătoare, întemeiate pe legi științifice). „Bib. pentru toți". Preț. 60 bani.

A. Vlahuță. *File rupte.* „Socec", 1909. Preț. 2·50 lei.

D. Anghel și St. O. Iosif. *Carmen Saeculare.* (Poem istoric). „Bib. Socec" (No. 63). Preț. 30 bani.

Mihail Kogălniceanu. *Deschiderea cursului de istorie națională.* Biblioteca romînească enciclopedică „Socec" (No. 52).

G. Coșbuc. *Ziarul unui pierde-vară.* Biblioteca romînească enciclopedică. „Socec" (No. 58—60). Preț. 80 bani.

P. Dulfu. *Snoave.* Biblioteca romînească enciclopedică „Socec". (No. 53).

Em. Gîrleanu. *Punga. Nuvele și schițe.* Biblioteca romînească enciclopedică. „Socec" (No. 54—55). Preț. 55 bani.

Guy de Maupassant. *Domnișoara Fifi.* (Trad. de Al. Gh. Doinaru și Al. Anestin). „Bib. nouă", București. Preț. 75 bani.

C. Chr. Stoianovici. *O contribuțiune la problema îmbunătățirii agriculturii noastre. Agricultura în armată.* București, 1909. Fără preț.

Henric Stahl. *Curs complect de stenografie cu vocale.* (Partea I-a, Stenografia corespondențială). „Albert Baer", București. 1909. Preț. 1.50 lei.

Octav G. Lecca. *Domnițe și jupînese romîne de altă dată.* „Bib. pentru toți". Preț. 30 bani.

Protopresbiterul Dimitrie Dan. *Un odor din mănăstirea Sucevița.* Cernăuți, 1909. Fără preț.

Cesare Lambroso. *Procesul Steinheil și femeia criminală.* Editura „Lumen". Prețul 20 bani.

Maxim Gorki. *A fost odată....* Editura „Lumen". Prețul 15 bani.

Sever Cavaler de Zotta. *Vasile Lupu.* (Dramă istorică în 3 acte, în versuri). „Minerva". Preț. 2 lei.

D. Vasiliu—Bacău. *Puterea morală. Ardealul. Educația Voinței.* „Bib. națională". (No. 15—17). Preț. 30 Bani.

Ion G. Miclescu. *Jertfă.* (Dramă într'un act). București, 1909. Preț. 1 leu.

Per. Papahagi. *Scriitori Aromîni în secolul al XVIII-lea.* (*Cavalioti, Ucuta, Daniil*). București, 1909. Preț. 10 lei.

I. C. Negrescu. *Export și debușeuri—în special din Orient. Mijloace și reguli de urmat pentru cucerirea piețelor străine.* București, 1909. Preț. 1 leu.

Ioan Hasiganu. *Despre cultura dragostei de frumos în școalele noastre primare.* Buzeu, 1909. Fără preț.

Un fost magistrat. *In preziua numirilor în magistratura inamovibilă. Reflecțiuni.* 1909. Fără preț.

Ion Minulescu. *Casa cu geamurile portocalii* (Nuvele). „Bib. p. toți". Preț. 30 bani.

F. X. Vetzel. *Vatra familiară.* Societatea „Inocenţiu Micu Clain" a teologilor din Blaj. Blaj. Preţ. 40 flor.

Maximilian Sanielevici. *Noţiuni despre Asigurări.* Bucureşti. Institutul de arte grafice „Eminescu". 1909.

Guy de Maupassant. *Petru şi Ioan.* (Trad. de N. N. Beldiceanu) Bib. rom. encic. „Socec" (No. 64—67). Preţ. 1 leu.

V. Lunkevici. *Viaţa casnică a animalelor.* (Trad. din ruseşte de Dr. I. Duşcian). Bib. rom. encic. „Socec". (Nr. 62). Preţ. 30 bani.

C. Dimitrescu-Parepa. *Să furăm, sau nu?* Tirgovişte, 1909. Fără preţ.

C. Antoniade. *Thomas Carlyle.* Bucureşti. Inst. de arte grafice Carol Göbl. 1909. Preţ 3 lei.

D. D. Manoliu şi G. D. Manoliu. *Asociaţiuni de interes agricol.* (Cooperative). Lousain, imprimeria F. & R. Centerick, 1909.

G. Coriolan. *Petru Rareş înnainte de urcarea sa pe tron şi Petru Pribeagul.* Bucureşti, 1909. Carol Göbl. Fără preţ.

Delavrancea. *Stăpînea odată...* Bib. enciclop. „Socec" (No. 56). Preţ. 30 bani.

Donar Munteanu. *Aripi negre.* (Poezii). Bib. enciclop. „Socec". (No. 61). Preţ. 30 bani.

Simion Bărnuţ. *Discursul ţinut în catedrala din Blaj, la 2/14 Mai 1848.* Bib. enciclop. „Socec" (No. 63—71). Preţ. 1 leu.

Guy de Maupassant. *Nuvele din războiu.* (Trad. de A. Mîndru). Bib. enciclop. „Socec" (No. 72). Preţ. 30 bani.

Fr. Halm. *Cmoens.* (Poem dramatic într'un act.—Trad. de D. Anghel şi St. O. Iosif). Bib. enciclop. „Socec". (No. 73). Preţ. 30 bani.

Jean Racine. *Andromaca.* (Tragedie.—Trad. de D. Manu). Bib. enciclop. „Socec" (No. 57). Preţ. 30 bani.

Iorgu G. Toma. *Şcoala romînă.* Suceava, 1909.

Florean I. Becescu. *Poveste Grozavă.* (Poem alegoric în opt cînturi asupra răscoalelor din 1907). Ediţia II. Constanţa, Ovidiu, 1909. Preţul 1 leu.

S. Teodorescu-Kirileanu. *Poveşti poporale, cu cuprins moral.* Fălticeni, Benedit, 1909. Preţul 1 leu.

S. Moldovan şi N. Togan. *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune romînă din Ungaria.* Sibiu 1909. Preţul 5 coroane.

Const. Sporea. *Didactica învăţămîntului secundar. Incercări asupra metodicei limbii germane.* Bib. pedagogică a seminarului pedag. univ. din Iaşi, 1909. Preţ. 1.50.

Edmondo de Amicis. *Cuore (inimă de copil).* (Trad. din italieneşte, de Traian Stoenescu). „Bib. p. toţi". (No. 426—429). Preţ. 1.20 l.

N. G. Dossios. *O vizită la Muzeele Luvrului* (corespondenţe din Paris, 1905—1907). Iaşi, 1909. Preţ. 1 l.

Emil Staicu. *Note şi impresiuni cu privire la ţara Lytirei.* Bucureşti. 1909. Fără preţ.

Antonio Fogazzaro. *Dragostea unui rege.* (Trad. din italieneşte, de O. F. Agripa). „Bib. nouă". (No. 3). Bucureşti. Preţ. 75 bani.

C. S. Făgeţel. *Verde şi iar verde.* (Culegeri populare). Craiova, 1909. „Bib. folkloristica". (No. 3). Preţ. 30 bani.

Max Nordau. *Psihologia dragostei.* Bib. „Lumen". Bucureşti. Preţ 15 bani.

I. Neagu. *Flacări înnăbuşite.* Biblioteca socială. Editura „Revistei ideei". Bucureşti, 1909. Preţ. 1 leu.

Constant. C. Georgesco-Severin. *La réforme agraire en Roumanie.* Paris, 1908. V. Giard et E. Brière.

~~~~~~~~~~~~

1909. ANUL IV. IUNIE No. 6.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52

1909

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 160 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.
~~~~~~~~~~~~

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, C. Alimăneştianu, D. Anghel, A. Baltazar, Jean Bart, N. Baţaria, G. Bogdan-Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, OctavianBotez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocirlan, N. D. Cocea, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, prof. univ. dr. N. Leon, V. Loichiţă, E. Lovinescu, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, D. Munteanu-Rîmnic, G. Murnu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, I. Russu-Şirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, I. Teodorescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Iorgu Toma, Al. Tzigara-Samurcaş, Dr. A. Urechia, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuţă, N. Volenti şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA :

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an. ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti in trei rate a cite 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA :

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cite cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA :

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperţii)

Inspecţie.

Cînd dl. Păltineanu a intrat în ogradă, toate elevele fugiră repede înlăuntru, strigînd pline de emoţie: „vine, vine!"; iar cînd a ajuns în localul şcoalei, prin uşele întredeschise, apărură două-trei capete spăriete, care se uitară o clipă la dînsul, apoi dispărură imediat. Prin clase elevele sînt într'o activitate febrilă. Unele îşi pregătesc caetele, altele cetesc repede ceia ce li se pare că nu ştiu, cîteva, cu ochii în tavan, spun lecţia pe dinafară, iar cele mai fricoase îşi fac cruce, mişcînd buzele încet. Toate se pregătesc pentru un mare eveniment: căci dl. Păltineanu—Petru Gavril Păltineanul—musafirul care a sosit acuma în cancelarie, musafir nepoftit trebue s'o spunem, este inspectorul general al învăţămîntului şi a venit să inspecteze şcoala secundară de fete, din oraşul X.

Dl. Păltineanu a intrat grav în cancelarie, ca omul care-şi dă samă de importanţa persoanei sale. Subsuoară ţine o geantă imensă—simbolul funcţiunii—plină cu acte şi hîrtii de-o însemnătate capitală. El dă bunăziua profesoarelor, zîmbind mai mult autoritar decît cordial, îşi pune pălăria în cui, între două pălării de damă, şi se desbracă de palton, cu gesturile sigure ale omului observat, stînd un moment la îndoială, dacă trebue să-l pue sau nu peste *etolele* şi *boaurile* spînzurate în cuer ale doamnelor profesoare. Odată această operaţie preliminară terminată, el se îndreaptă către d-na directoară, care-l întîmpină cu tot respectul cuvenit:

— Cînd aţi venit, domnule inspector?
— Chiar acuma. Vin direct dela gară.
— Aşa? Poate doriţi să luaţi ceva.
— Nu, mulţămesc.
— Să vă aducă vr'un pahar de ceaiu.
— A, nu! mulţămesc.
— Atunci o cafea cu lapte.
— Nu, mulţămesc.... nu iau nimic.
— Sau poate o dulceaţă?
— Mulţămesc.... nu vă deranjaţi, vă rog... am luat la gară.
— Aşa?

— Da. Frumos oraș aveți—zise dl. inspector, îndemnat la această constatare nu atît de realitatea faptului, cît de situația sa oficială.

— A! sînteți foarte bun!

Conversația fu întreruptă de clopoțel, care sună fix la ora prescrisă de regulament. Iar profesoarele, luîndu-și cataloagele, plecară în clasele respective, toate avînd o atitudine care spunea: „în ce mă privește pe mine, sînt gata oricînd"—iar în gînd, dorind fiecare din ele: „de l-ar duce dracul oriunde, numai la mine nu".

Dl. inspector general, consultînd orariul, a hotărît să onoreze cu prezența sa pe d-ra Cleopatra Marino, profesoară de limba romînă, care avea lecție la clasa întâi. Intrînd în clas, profesoara a înghițit de cîteva ori în sec, după care operație, a comandat cu un glas, pe care a voit să-l facă sonor și solemn, lucru la care n'a ajuns decît pe jumătate:

— Scoateți-vă cărțile de cetire, domnișoarelor!

Domnișoarele toate au scos cărțile comandate, apoi se uitară cu ochii fixi la profesoară, pecînd inspectorul, așezîndu-se pe un scaun, își și începuse funcțiunea lui. Profesoara tremură.

— Să citească d-ra Măgîrdici.

D-ra Măgîrdici se scoală și cetește cu glasul slab, foarte slab și întretăiat: „Despre îmbrăcămintea femeiască"....

D-ra Măgîrdici tremură.

— Ce ai? Ți-i frig?—întreabă profesoara pe elevă.

D-ra Măgîrdici tremură mai tare.

D-ra profesoară o imită. Elevele celelalte se contagiază.

— Haide, domnișoară Măgîrdici, cetește tare și frumos, ca să 'nțeleagă și dl. inspector.

Dl. Păltineanu, la această atenție delicată din partea profesoarei, se așează mai comod, gîndindu-se la înțelesul subtil, pe care uneori îl dau unei fraze conjuncțiile în limba romînă.

D-ra Măgîrdici cetește ceva mai tare: „Despre îmbrăcămintea femeiască".

Acest capitol îl face pe dl. inspector, printr'o asociație foarte naturală, să se uite la îmbrăcămintea profesoarei.

D-ra Cleopatra Marino e îmbrăcată cu mult gust. Observînd-o, dl. Păltineanu remarcă cît de bine isbutesc uneori femeile să imiteze figurile de pe jurnalele de modă, mai ales în ce privește atitudinea corporală. Intr'adevăr, și la d-ra profesoară, unele părți ale corpului sînt comprimate in mod violent înlăuntru, pe cînd altele, drept compensație, sînt scoase ostentativ în afară. Se vedea bine că armătura comprimantă era „ultimul sistem".

Dar deși noi, pentru a istorisi aceste amănunte, am zăbovit ceva mai multișor, inspectorul nostru a trecut foarte repede asupra lor, doritor să asculte pe d-ra Măgîrdici, care cetea:

„Despre îmbrăcămintea femeilor se poate vorbi puțin, pentrucă ea este supusă schimbărilor modei; totuși s'ar putea spune ceva în privința alegerii colorilor și a cîtorva reguli higienice".

— Vra să zică, ce trebue să avem noi în vedere cînd ne îmbrăcăm?—întrerupe profesoara.

— Moda—răspunde eleva.

Profesoara tremură.

— Lasă de-o parte moda, căci nu trebue să ne ținem de modă—o învață profesoara. Prin urmare, noi trebue să avem în vedere.... ce? Să răspundă d-ra Leuștean.

D-ra Leuștean se ridică, dar nu știe ce trebue să avem în vedere, mai ales dacă lăsăm moda la o parte.

— Higiena—răspunde profesoara.

D-ra Măgîrdici continuă: „Cînd e vorba să alegem o ștofă, trebue să vedem mai întâiu dacă ea ne prinde. Femeilor de statură mică nu le stă bine o ștofă cu desenuri mari, cele mai corpolente nu trebue să-și facă haine cadrilate, ștofele cu dungi verticale nu sînt pentru femeile înnalte...."

— Verticale... adică cu dunga 'n sus—explică profesoara.

D-ra Măgîrdici urmează mai departe: „In privința colorilor, albastrul e pentru femeile blonde; galbănul, portocaliul și roșul pentru cele brune, coloarea violetă e de înlăturat. Corsetul e foarte vătămător. Medicii s'au declarat totdeauna în contra lui, căci el este pricina multor boale de piept, de inimă și de stomah. Dacă o femee ar putea vedea răul pe care-l pricinuește organismului nostru, desigur că nu l-ar mai purta toată viața".

— Prin urmare, ce ai înțeles de aici, domnișoară Leuștean?

— De aici noi am înțeles că trebue să umblăm îmbrăcate cu dunga 'n sus și să nu purtăm corset.

Aceasta a înțeles d-ra Leuștean.

— Vai de mine, domnișoară Leuștean—se scandalizează profesoara—așa înțelegi d-ta?

Și d-ra Marino se uită, plină de grijă, la dl. inspector.

Dl. Păltineanu tocmai se gîndea: Dacă-mi las geamandanul la gară, atunci n'am nevoe de otel. Economisesc cițiva lei și scap și de ploșnițí".

Scoțînd această concluzie satisfăcătoare, dl. inspector zîmbi puțin, aprobînd pe profesoară.

D-ra Marino, încurajată, mai explică odată, că femeelor înnalte nu li-i permis să umble cu dunga 'n sus, căci, din pricina unei iluzii optice, ar părea și mai înnalte... Și ca să se convingă că elevele au înțeles rostul acestei prescripțiuni negative, profesoara aduce lucrul pe partea lui pozitivă, practică.

— Atunci cum trebue să umble îmbrăcată o femee înnaltă?

De data aceasta d-ra Leuștean e încurcată de tot, spre marea părere de rău a profesoarei.

— Ia sama, domnișoară—intervine inspectorul.

Dar în loc ca d-ra Leuștean să eie sama, după cum era sfătuită, o spaimă grozavă o cuprinde cînd aude glasul inspectorului. Dela d-ra Leuștean spaima trece direct la d-ra profesoară, de unde se repercutează, sub forma unei panici, asupra

clasei întregi. Se produce un moment de confuzie generală. Inspectorul începe să regrete amestecul său inoportun și nechibzuit.

O elevă din fund strică această atmosferă deprimantă, ridicînd degetele cu mult curaj. Din entuziasmul cu care întinde mîna peste capul elevei din față, se vede bine că ea a înțeles chestiunea.

Ei, spune d-ta—o designează profesoara—cum trebue să se îmbrace o femee înnaltă ?

— Cu dunga 'n jos, răspunde eleva foarte hotărît.

Și din răspunsul ei se vedea conștiința că a tranșat definitiv această chestiune, obscură pentru d-ra Leuștean.

Profesoara părăsește atunci pe femeile înnalte, trecînd la altă categorie.

— Dar dacă sîntem groase ?... Să spue d-ra Oiță.

D-ra Marino se poate pune personal în această alternativă cu totul hipotetică, deoarece, așa cum se găsește acuma, ar putea fără nici un inconvenient să-și confecționeze haine din stofele cele mai cadrilate.

— Atunci noi trebue să ne îmbrăcăm astfel, ca să părem cît mai subțiri, răspunde d-ra Oiță.

— Așa este, declară profesoara. Corset însă ați văzut că nu este bine de purtat. Prin urmare, voi să nu purtați corset. Ați înțeles ?

— Am înțeles, domnișoară—răspunseră elevele în cor.

Profesoara, dupăce a lămurit chestiunea îmbrăcămintii, în mod adequat fiecării categorii de femei, trece la altă ordine de idei.

— Domnișoară Oiță, ia spune-mi un substantiv !

Desigur, multe substantive știe d-ra Oiță. Dar lucrul e cunoscut : tocmai cînd îți trebue substantivul, atunci nu-l găsești. E una din micile mizerii pămîntești. Deci d-ra Oiță măcarcă se gîndește adînc.... zădarnic.... nu poate spune nici un substantiv.

— Nu știi nici unul ? Nu se poate.

D-ra Oiță vra să spue ceva, dar imediat se dezaprobă singură cu multă vehemență.

— Uită-te în jurul d-tale.

D-ra Oiță se uită în jurul său și întîlnește privirea d-lui inspector.

— Să luăm substantivul *domnul*—zice ea în cele din urmă.

— Declină-l.

— *Nominativ*—domnul este bun ; *genetiv*—pălăria domnului este nouă (dl. inspector își ia pălăria de pe bancă, gîndindu-se că a venit vremea să-și cumpere alta) ; *dativ*—dă domnului această carte frumoasă ; *acuzativ*—copiii buni iubesc pe domnul ; *vocativ*—o domnule, ce bun ești !

Și d-ra Oiță coloră acest din urmă caz cu toată căldura cerută de natura lui sentimentală.

Profesoara tremură. D-ra Oiță tremură.

— Pluralul—comandă profesoara.

— Domnii sînt frumoși...

— Să lăsăm... văd că știi—zice d-ra Marino, terminînd astfel chestiunea, tocmai cînd exemplul ajunsese mai controversat.

D-ra Oiță se pune jos, foarte satisfăcută de succesul său.

Profesoara, pentru a dovedi varietatea cunoștințelor elevelor sale, schimbă iar natura subiectului.

— Să ne spue d-ra Neculau, *lupul* cum face la femenin ?

— Lupoaică.

— Ursul ?

— Ursoaică.

— Greerul ?

— N'are.

— Ce n'are ?

— Moțiune.

— Prin urmare, ce numim noi *moțiune*, domnișoară Vexler Feiga ?

— Noi numim moțiune.... atunci cînd arătăm la cineva genul masculin și cel femenin.

— Spune mai bine.

— Cînd punem alături parte bărbătească de cea femeiască.

— Acuma nu e bine de loc.

Și d-ra profesoară, nefiind mulțumită nici cu răspunsul domnișoarei Mironescu, nici cu al domnișoarei Ștefănescu, nici chiar cu al domnișoarei Rosemberg Rașela, în care își pusese toată speranța, fiind tustrele mai mult sau mai puțin de părerea domnișoarei Vexler Feiga, le explică :

— V'am spus de atîtea ori că se numește moțiune trecerea unui substantiv prin genul masculin, femenin și neutru. Ați înțeles acum, domnișoarelor ?

— Da, domnișoară—răspunseră toate elevele în cor.

Aici dl. inspector se scoală de pe scaun și mulțumind profesoarei, pleacă din clas, înnainte de sfîrșitul lecțiunii.

Să-l lăsăm un moment singur, pentru a-și face reflecțiile sale asupra limbii romîne, și să trecem în cancelarie...

Cu puțin timp mai înnainte, veniseră aici profesoara de desen și cea de lucru manual. Ele au fost înștiințate imediat de evenimentul însemnat, prezența d-lui inspector general. Dar d-ra Pavli, mai ales, a primit vestea cu inima ușoară, căci „la desen sigur n'are ce căuta".

Intrînd în cancelarie, ele au văzut geanta, paltonul și bastonul domnului Păltineanu, tot lucruri neobișnuite pe aici, căci părintele Huțupan, profesorul de religie, singura parte bărbătească din întreg personalul didactic, nu obișnuește să poarte asemenea obiecte mirene.

D-ra Pavli, tînăra maestră de desen, e foarte iubită de eleve, de profesoare, ba chiar de părintele Huțupan, din pricina naturii sale pline de veselie, care nu o părăsește niciodată. Adeseori ea face colegelor ei tot felul de farse, iar profesorul de religie, prin situația lui excepțională, are, bine înțeles, cea mai largă parte.

Odată a ascuns galoșii profesoarei de științe în șoșonii enormi ai părintelui Huțupan, pe care i-a atîrnat în niște cue, după o ușă, lăsîndu-i acolo, până cînd, după multă trudă, a dat însfîrșit preotul de dînșii. Altădată, a îmbrăcat o manechină cu giubeaua popii, făcîndu-i un cap din șalul enorm cu care părintele își înfășoară gîtul să nu răcească, punînd deasupra pălăria profesoarei de matematici. Cataloagele sînt pline apoi de tot felul de desenuri: militari chipeși, civili mustăcioși, draci cornorați, preoți bărboși, aducînd aceștia din urmă mai toți cu profesorul de religie. Pentru toate acestea, colegele ei o numesc „nebuna de Matildă", iar părintele Huțupan „anăpoda fată".

Dupăce d-ra Pavli și-a scos pălăria și s'a desbrăcat de jachetă, primul gînd l-a îndreptat spre d-ra Marino, atunci în suferință.

— Biata Cleopatră... trebue s'o treacă toate nădușelile—a spus ea către profesoara de lucru.

Punîndu-și pălăria în cuer, ea se uită la paltonul inspectorului, și apucîndu-l de-o poală, făcu următoarea remarcă:

— Ar putea să aibă căptușala ceva mai bună. Să propunem domnului inspector să i-o coasem.

— Îi de mătasă?

— Da, însă cam proastă.

D-ra Pavli umblă prin buzunare, din care scoase un *cache-nez* și, dînd cu ochii de eticheta artistului care confecționase paltonul: „Lupu Rozenblum, croitor, București", exclamă: „A! domnul se îmbracă la București".

Și zicînd acestea, ea își așeză între umere paltonul inspectorului, luă apoi geanta subsuoară, își puse pe cap pălăria ei deandoasele și luînd de pe masă o estompă, o băgă în gură, măcar că colega ei la fiecare mișcare îi spunea spărietă:

— Vai de mine, mă rog ție, Matildo... să nu vie...

D-ra Pavli însă, fumînd din estompă cu niște mișcări pline de nobleță, se plimbă țanțoș prin cancelarie, așa cum crede că trebue să umble un personaj atît de considerabil, ca stăpînul paltonului. La un moment dat, ea se oprește în fața prietenei sale și-i spune cu un glas autoritar:

— Domnișoară, să te pregătești de inspec...

N'a apucat să termene cuvîntul din urmă, cînd ușa cancelariei se deschise și dl. Păltineanu apăru...

D-ra Pavli aruncă pe masă geanta, svîrli cît colo din gură estompa, și cît pe ce să facă același lucru și cu paltonul dintre umere, un momant uitîndu-se cu pălăria întoarsă pe cap, pe cînd colega sa, prin expresia figurii și schime, căuta să arăte inspectorului că dezaprobă cu totul această metamorfoză a „nebunii de Matilda".

Inspectorul, cu toată gravitatea lui, e un om care pricepe gluma. Zîmbind puțin, el se adresează profesoarelor spăriete din cale-afară.

— Doamnele sînt profesoare?

— Da. Matildă Pavli, maestră de desen.

— Margareta Eșanu, maestră de lucru.

— Îmi pare bine, zise inspectorul, uitîndu-se la paltonul său, care, de pe scaunul unde în grabă fusese aruncat, spînzura cu o poală pe podea. Și punîndu-și pălăria pe masă, d-l inspector își ridică paltonul, îl scutură de colb, mai ales partea care stătuse în contact direct cu pămîntul, și-l așeză din nou în cuer peste-o jachetă de blană a unei doamne profesoare.

În vremea aceasta, d-ra Margareta Eșanu se gîndea la avertismentul aspru, pe care-l și vedea venind din București, într'un plic galben, pe cînd d-ra Pavli de-abia putea să-și stăpînească rîsul, privind figura spărietă a colegei sale.

În sfîrșit, clopotul sună. Profesoarele veniră una cîte una în cancelarie. Veni și d-ra Cleopatra Marino, puțin cam indispusă. D-l inspector se întreținu cîteva momente cu profesoarele asupra unor considerațiuni din pedagogia germană, anunțînd apoi că în ceasurile următoare, va inspecta liceul de băeți din localitate. Toate profesoarele la auzul acestei vești, afară de d-ra Cleopatra Marino, își exprimară atît prin gesturi, cît și prin vorbe, părerea lor de rău, că n'au avut și ele plăcerea de a fi onorate de către dl. inspector. Apoi d. Păltineanu—Petru Gavril Păltineanul—strîngînd mîna directoarei, adresă profesoarelor în mod colectiv un rămas bun și porni cu geanta lui imensă la subsuoară.

— Mai poftim, vă rog—zise directoara.

— Cu plăcere—răspunse inspectorul.

Și dl. inspector general, cu pașii gravi ai unui personaj considerabil, părăsi localul școalei de fete, spre satisfacția generală, pentru a provoca o emoție aproape similară asupra corpului didactic dela liceul de băeți din localitate.

D. D. Pătrășcanu.

„La Morbidezza".

Un frumos cuvînt italian, pe care, desigur, îl putem întrebuința în altă limbă, dar în nici una traduce exact. El deșteaptă ideia unei grații fragede, molatece, a unei frumuseți care se topește singură până moare, dar care moare senină, surizătoare, fără pic de tristeță, fără păreri de rău. *Morbidezza* nu cunoaște lacrimile care desfigurează, nici patimile pline de foc care lasă brazde adînci pe obraz. Ea nu este nici *„mélancolie"*, nici *„spleen"*, nici *„sehnsucht"*, nici *„dor"*.

Sînt unele caractere atît de puțin precise, atît de alunecoase, încît nu le poți decît foarte greu defini și, pentru a le analiza mai deaproape, trebue să le urmărești în operele unde apar mai evidente, unde ne forțează atenția. Aici, deci, trebue să căutăm *morbidezza*, pentru a încerca să-i pricepem înțelesul.

Un fruct al decadenței, ea nu apare decît cînd o artă și-a spus ultimul cuvînt într'o direcție dată, cînd s'a exprimat deja complect în opere definitive. Cît timp artistul dibue, el jertfește amănuntul pentru marile idei care-i dirijează tendințele lui, sau ale școalei sale; *morbidezza* rămîne necunoscută atît asprilor lucrători primitivi, cît și marilor cercetători din rasa lui Michel Angelo. Cu toate că arta lor nouă ne pare perfectă, ea însă niciodată nu-i mulțumea pe aceste genii teribile și neliniștite. Ei nășteau operele în durere, n'au cunoscut, deci, voluptatea de *a crea cu bucurie*, rezervată altora mai puțin profunzi poate, dar de multe ori tot atît de mari.

* * *

După încercările stîngace, dar viguroase, ale primilor sculptori attici, după zeii aspri din Hecatonpedon, găsiți nu de mult, după statuele din Egina, încă anonime și hieratice, însfîrșit după opera perfectă a lui Phidias și Polyclete, pare că pentru prima oară a apărut în lume *morbidezza* în artă, cum dealtfel și în literatură a urmat nu mult după aceasta. Nu știu dacă nu trebue să-i căutăm paternitatea în Praxitele. Sîntem atît de puțin siguri de autenticitatea operelor ce i se atribue! Desigur, *mor-*

IUBIREA
(Muzeul Vatican, Roma)

Sandro Botticelli **S-TUL SEBASTIAN**
(Galeria Regală, Berlin)

bidezza începe cam prin epoca lui şi e legată de şcoala sa. Sculptura grecească îşi spusese atunci tot ce-avea de spus, arătase frumuseţea omenească, aşa cum o înţelegea: ideală, puţin cam abstractă, extrem de măsurată şi calmă,—era eurytimia. Părea chiar că nu mai e nimic de făcut. Dar atunci arta, sigură înfirşit de toate mijloacele ei, stăpînă pe toate meşteşugurile, conştientă de tot ce ea poate să dea, se întoarse pentru a se desfăta în ea însăşi, a se cunoaşte şi cerceta numai pentru ea. Formele erau uşoare,—ele devin elegante şi lunguețe; graţia înlocueşte puţin cîte puţin forţa; gravitatea liniştită se descordează într'un uşor surîs, discret şi visător. Formele delicate ale corpului femeesc şi armoniile mai grave ale corpului bărbătesc se apropie şi se topesc într'un ideal rafinat şi întrucîtva turburător: corpul *efebului*.

Efebismul a fost moartea artei greceşti; a fost o otravă, dar o otravă delicioasă şi uneori chiar rodnică. E forma primitivă a *morbidezzei*. Acestui spirit artistic prea isprăvit şi prea conştient îi datorim pe Apolon Sauroctonul din Luvru, de o armonie atît de intensă în linii şi în mişcare; tot lui îi datorim pe Eros din Vatican, care pare aproape că suferе de frumuseţa lui; şi tot lui îi datorim încă, între sute de alte opere, pe aceşti Amoraşi cu arc, pe Scoţătorii de ghimpi, pe aceşti genii ai veşnicului repaos din Luvru, care par că visează iubiri imposibile şi misterioase.

* * *

Morbidezza, spontanee şi încîntătoare la apariţia sa, degeneră repede şi dispăru din arta veritabilă în şcoala greco-romană. Evul mediu n'a cunoscut-o, căci aspiraţiile sale erau către o artă nouă, care subordona expresia frumuseţii concepţiei sale filozofice şi religioase. Renaşterea italiană trebuea s'o reînvieze, sau mai bine zis s'o creeze din nou, cu un caracter special şi cu o intensitate necunoscută până atunci.

Ar părea o contrazicere cu ceia ce am spus mai sus a vorbi de *morbidezza* la primitivii Italieni. *Morbidezza*, am spus, apare numai cînd o artă este perfectă şi cînd decadenţa sa este pe punctul de a sosi. Cum vrei dar s'o găseşti în lunga perioadă de evoluţie şi dibuiri, care a dus arta italiană dela Cimabue şi Giotto la Michel Angelo, Rafael şi Leonardo da Vinci? Cauza e că în această lungă perioadă de muncă şi progres artistic au existat clipe de odihnă, de popas.

Au fost *mai multe arte* succesive, care au fost complecte în ele înseşi. Aceste arte diverse însă se opreau cîteodată, şi după ele trebuea căutat altceva, pentru a merge mai departe şi, pe cît posibil, pentru a se sui mai sus.

Să nu fim, deci, surprinşi dacă găsim deja *morbidezza* în Fra Angelico. În afară de operele din Roma, în care el arată oarecare nelinişte artistică, arta blîndului călugăr dela Fiesole

este surprinzător de egală şi liniştită. Satisfăcut de ceia ce exprimă, graţia il preocupă până la migăleală. *Morbidezza* sa este curată şi mistică. Dar ea există, este pătrunzătoare in Ingerii săi plăpinzi, in Fecioarele sale ginditoare. Arta nu-i complectă in ea insăşi: modelaţia nedecisă, draperiile rudimentare, viaţa puţin intensă; dar ea era complectă pentru maestru, care in corpul omenesc nu vedea decit figurile, era să zic—nu vedea decit sufletele, căci chipul insuşi devenea de multe ori nematerial.

După el, Filippo Lippi dă artei un nou avint şi apoi se opreşte şi el in sforţarea sa, se repauzează, se complace in ea. Iată pentruce, fără indoială, Madona sa din Pitti,[1] dela Florenţa, are graţia in totul particulară pe care o studiem aici. Nici misticism, nici *idei*, ci frumuseţa femenină, cum o visa, cum o iubea el, zugrăvită cu dragoste şi mingăeată cu un meşteşug liniştit şi sigur. Şi aici încă perfecţiunea este extremă şi conştientă. Farmecul este minunat de dulce şi discret, dar un nimic ar face din capo-d'operă un lucru banal. Este momentul fermecător şi fugitiv al *morbidezzei*.

Sandro Botticelli pentru mulţi este reprezentantul acestui gen. I-am face cu toate acestea o mare nedreptate, dacă nu l-am crede capabil şi de altceva, căci el se impune admiraţiei noastre prin multe alte calităţi. Trebue cu toate acestea să recunoaştem că la el *morbidezza* capătă o ascuţime particulară, o profunzime surprinzătoare. Nu ştiu nimic de o sensualitate mai delicată, ca grupul celor trei graţii din Primăvara lui. Toate caracterele *morbidezzei* celei mai rafinate, svelteţa liniilor, moliciunea uşoară a atitudinilor, toate sint reunite in această operă[2].

Şi toate acestea învăluite intr'o gamă de un colorit minunat de sigur şi discret: tonuri galbene şi verzui uşoare, care se echilibrează şi se topesc la contactul unui trandafiriu, aproape murind, al cărnurilor. *Morbidezza* până aici părea că nu priveşte decit forma şi desenul; cu Botticelli ea pătrunde şi in culoare. Acest caracter il regăsim continuu in cea mai mare parte din operele sale: in Minerva din Pitti, una din figurile pe care a creat-o cu mai multă dragoste, in Venus eşind din ape, atit de uşoară in formele sale nesigure, cu şelele sale strimte şi membrele de adolescenţă. Dar unul din tipurile sale cele mai desăvirşite in această privinţă este poate St. Sebastian-ul său din Berlin. Acest frumos tinăr, cu totul individual, frate, desigur, cu unul din ingerii din Madona del Magnificat, cu gitul său slab, cu membrele sale nervoase, cu capul inclinat sub buclele dese ale părului său negru, cu ochii săi adinci şi ginditori, ne aminteşte, aproape chiar fără voia noastră, anticele statui alexandrine; ne reaminteşte deasemenea—şi prea mult poate—oarecare poeme de Theocrit, de Callimac şi de Catul: Ageanax şi Juventius.

---

1 şi 2.—A se vedea reproducţiile din nr. trecut, care insoţesc articolul „Note din Italia", de dl. Ştefan Popescu.

„O, qui flosculus es Juventiorum".

S-tul Sebastian al lui Botticelli ne aminteşte, natural, pe acel al lui Sodoma, din Uffizzi. Durerea transformă aici, desigur, *morbidezza*, dar fără s'o poată distruge. Această durere e atit de liniştită, e atit de nematerială—am putea spune, incit respectă frumuseţa senină a formelor acestei creaţiuni mareţe. Cu toată suferinţa, cu toate lacrimile care-i inpaenjenesc ochii, martirul ne apare ca un zeu tinăr, Apolon sau Hermes, idealizat incă prin aureola suferinţii.

Trebue să lăsăm la o parte chiar multe din operele caracteristice, pentru a nu ne opri decit numai la cele mai mari nume ale artei italiene. Nu vom spune nimic, deci, de Rafael. El a cunoscut *morbidezza*, fără indoială, a inţeles-o, a redat-o, dar ca virtuos uimitor, fără să pue in ea nici sufletul său, nici credinţa sa artistică. Tot astfel făcuse şi maestrul său, Perugin. Arta sa, cam monotonă, se potrivea puţin poate cu căutarea migălită a amănuntului, studiat şi sfirşit cu pasiune. Leonardo da Vinci ne readuce iar la *morbidezza*, cu ştiinţă mai multă insă, cu mai multă artă şi mai puţină naivitate.

Frumoşii săi îngeri, Ioan-Botezătorii săi sint pătrunşi de acest spirit cu toată vigoarea desenului şi limpezimea coloritului. Dar discipolul său, Bernardino Luini, va urma maestrului mai ales pe cărarea aceasta, pe care va arăta un talent de necomparat. Madona din Lugano, celelalte opere dela Brera, din Milano şi cele din Luvru, sint cu atit mai extraordinare ca impresie, cu cit cele mai multe sint frescuri, şi farmecul coloritului, sub patima anilor, a ajuns de o extremă dulceaţă. Cu toate acestea, una din pinzele sale din Luvru, Salome, este expresia incomparabil de frumoasă a *morbidezzei* şi, probabil, ultima ei intrupare complectă pe care a avut-o in arta italiană, căci după Luini se grăbeşte decadenţa acestei forme de artă rafinată. Singur geniile viguroase subzistă: Tizian, Tintoretto şi Veronese—şi aceştia sint pictorii splendoarei şi ai forţei, nu ai *morbidezzei*.

* * *

Dupăce am urmărit *morbidezza* in operele unde am găsit-o exprimată, să ne oprim puţin, pentru a-i preciza elementele.

Mai intăi observăm că *morbidezza* este totdeodată subiectivă şi obiectivă, ca orice manifestaţie a artei. Ea are un dublu caracter: psihologic şi plastic, luind acest din urmă cuvint in înţelesul său filozofic şi exprimind prin el, deopotrivă, liniile, formele şi colorile.

Elementul psihologic al *morbidezzei* este de o importanţă extremă, absolut decizivă chiar. Toţi pictorii care l-au exprimat in operele lor, oricare a fost pasiunea ce au avut-o pentru realitate şi viaţă, au sacrificat-o pentru idealism. *Morbidezza* este, esenţialmente, *un sentiment*, un sentiment exprimat pe cit a putut artistul mai clar, sau cel puţin suggerat, aproape impus

chiar imaginației privitorului. Dar din ce se compune acest sentiment? El e destul de complex, dar această complexitate, mai mult aparentă decit reală, rezultă din lupta a două sentimente simple: acel al frumuseții la desvoltarea lui și acel al fatalității, al neantului apropiat și lacom de a înghiți lucrurile frumoase. Este o gîndire în special iubită de poeți această alianță între frumuseță și moarte...

Ea a dominat literatura greacă chiar și în perioada cea mai strălucită. Ea a dat tonul operelor literaturii alexandrine. Cum dar n'ar fi cucerit și pe artiști? Acelaș lucru s'a produs și în Renașterea italiană. Dante și Petrarca, părinții și inspiratorii literaturii italiene, au creat, în Beatrice și Laura, tipuri de frumuseță primăvăratecă, surprinse, înainte de desvoltarea lor, de grozăvia neantului. Viața lor atît de scurtă a fost continuu învăluită de o umbră ușoară, de un presimțimînt al peirii apropiate. Dar moartea „în frumuseță" este dulce; nici Laura nici Beatrice nu se gîndesc la ea. Ai zice că ele știu că icoana lor este nemuritoare și că vor fi totdeauna tinere și frumoase în visurile nenumăraților lor adoratori viitori. Această concepție a „Vieții nouă" de Dante și sonetele lui Petrarca a fost sufletul întregii poezii italiene. Dar niciodată un popor n'a unit mai strins poezia și arta,—Botticelli a fost un pasionat de Petrarca.

Elementul plastic al *morbidezzei* se armonizează cu elementul psihologic care-l inspiră. Liniile sînt de un ritm ușor, curbele se întind, se prelungesc; maeștrii nu se dau înnapoi nici chiar înnaintea unghiurilor ascuțite,—dar cu cită măestrie știu să le învălue ascuțișul! Formele sînt clare și precise, reliefurile cîteodată evidente, consistența este vizibilă și nu se oprește decît înnaintea durității. Insfîrșit, culoarea și lumina au o importanță extremă pentru expresia *morbidezzei*. Culoarea este atenuată și discretă, toată gama de „demi-teintes" și de degradații de tonuri insensibile. Trebue ca arta coloristului să fie absolut ascunsă, și nimic să nu apară din meșteșugul cel mai savant.

Lumina, totdeauna laterală, nu cade niciodată în raze violente, căci ar da umbre prea viguroase, și atunci figurile ar fi lipsite de farmec. Totdeauna învăluită, ea face ca figurile să aibă o și mai mare grație, iar umbra pe care o proectează pe figuri le scaldă într'o atmosferă de mister.

Tocmai pentru aceste enorme greutăți, puțini artiști au putut exprima *morbidezza*, fără să cadă în searbăd, sau prețiozitate caraghioasă. Pentru a reuși, trebue o delicateță extremă de gîndire și de exprimare, și o dragoste pătimașă de arta sa, spre a se interesa de o potrivă de cele mai mici amănunte, dela cutele draperiilor la detaliile mîinilor, urechilor, părului, peliței, precum și celor mai ușoare modelații ale cărnei.

* * *

Arta modernă poate oare la rîndul ei să exprime *morbidezza?* La prima vedere s'ar părea că nimic nu s'ar împotrivi.

Prerafaeliții englezi, cu Dante Gabriele Rossetti, Gustave Moreau, Henner, Carrière, amintesc întrucîtva prin operele lor o stare sufletească vecină cu *morbidezza*. Cu toate acestea, e atît de departe și spiritul și formula sub care ei se prezintă. Cînd nu sînt direct imitatori, ca Prerafaeliții englezi, opera lor e pătrunsă de tristeță (Carrière), de melancolie (Henner), de eleganță prețioasă (Gustave Moreau); în nici unul nu găsim însă concentrate la un loc caracterele *morbidezzei*, așa cu am definit-o. Vîrsta de aur a *morbidezzei* a trecut și nu se va mai întoarce, cum nu s'a mai întors nici vîrsta epopei eroice homeriane. Cel mult, o putem imita, dar în artă creația originală, nu imitația, e de o adevărată valoare. Am putea reface pe Botticelli ori Luini, cum am refăcut statuele de Tanagra; dar avem altceva mai bun de făcut decît un prerafaelism sterp. Arta are încă mii de cărări nouă, necunoscute. Să adorăm trecutul, dar să mergem continuu înnainte cătră viitor.

Francis Lebrun.

Rătăcirea din Stoborăni.

Dăunăzi, conu Petrache, amărît că Stoborănii nu se mai mulțămesc niciodată, oricît s'ar strădui să le-arăte că nu poate lăsa mai eftine învoelile, s'a hotărît și a plecat la Soreni, ca să-i învoiască la pășunat vitele, în ciuda Stoborănilor, care au să-și muște mînile.

S'a întors de-acolo cu nepus în masă, din pricină că Sorenii, de felul lor răzeși, s'au obrăznicit deabinelea cu dînsul. Cum o da, n'o nimerea. Le arăta el, conu Petrache, Sorenilor, că Beteagu a înșesit arenda și că nu-i dă mîna să păstreze tot învoelile de anul trecut; Sorenii însă nu s'au înduioșat; ba chiar îi făceau socoteala că toamna, la plată, trebue să-și vîndă vita pentru văratul ei, iar unul, fost sergent în armată, de felul lui mucalit, i-a spus că la anul viitor o să pască iarbă.... el, conu Petrache, că ei n'au să mai aibă pentruce face învoeli, de și-or vinde vitele în toamnă.

Tot atunci se 'ntoarce în satul Soreni Sandu Ciubotarul, care fusese la Bîrlad pentru material de ciubotărie. El adusese vestea precum că studenții din Bîrlad au spart geamurile de la prăvăliile jidovești, că norodul a luat marfa din prăvălii și că chiar el, Sandu Ciubotarul, s'a înfruptat din dărnicia celor ce prădase ziua mare; că studenții sînt cei mai mari oameni din țară, că ei pot să facă ce vor, și nu îndrăznește nimeni să le stea în cale; că e destul să se arăte undeva un student, să spue, de pildă, că norodul nu trebue să mai sufere, pentruca să se nimicească orice pedică ar plănui cineva împotrivă. Negreșit, este așa !.... Au rămas Jidanii din Bîrlad cu marfa furată ?—au rămas; le-au făcut cineva ceva ?—nu; au spus studenții că arendașii jidani trebue izgoniți ?—au spus; i-au alungat din țara de sus ?—alungat. Ei, ce mai vreai ?! Va să zică studenții sînt oamenii lui Dumnezeu, pentru ușurarea norodului; atunci... ce te uiți la conu Petrache, cum trăncănește el că nu-i dă mîna !... n'ai decît să-i faci vînt pe ici-încolo, și imașul... gata, berechet... fără învoială! N'ai decît să pornești frumos, într'o bună zi, la Stoborăni, să pui stăpînire pe imaș și bună pace ! Nu-ți trebue decît un student în frunte și... habar n'ai !—Firește că, întăi și 'ntăi,

dupăce alungi pe arendaș, trebue să faci să nu rămînă nici urmă din ceia ce ar putea îndreptăți pe cineva, c'a fost cîndva proprietar !... și ce poate mistui asemenea lucruri mai iute și mai bine decît focul ? !...

— Ascultați, fraților !—spune Sandu Ciubotarul, oprindu-și calul în mijlocul mulțimii oprite în drumul spre primăria Stoborănilor. Steagul acesta alb, pe care îl port, este semnul păcii și al ușurării. Eu sînt studentul Sorenilor, care vin după mine. Moșia Stoborăni este a voastră și a noastră deacum. N'aveți grijă!... voi clăcași, aveți nevoe de pămînt de arătură; noi, Sorenii, n'avem unde ținea vite. Să fie o dreptate și o frăție deacum: voi cu arătura și cu imașul și noi cu pășunatul, deavalma cu voi. Să mergem la boer și să-i spunem așa: cucoane, iați tălpășița și te du ! apucă-te...

— A fugit, boerul !—întrerupe mulțimea amețită de vorbele solului din Soreni, fără să-l lase să spue toată vorba începută (că adică să s'apuce de altă meserie conu Petrache): a plecat și o să pomenească și morților cum a plecat...

— A plecat, zău ?!—face Sandu Ciubotarul, îngîndurat că i se strică bunătate de socoteală...

— Ura, băeți ! strigă Stanciu, amintindu-și de primirea generalului cînd vine la manevră.

— Uraaaa !—răspunde mulțimea Stoborănilor...

— Uraaa ! — răspunde gloata Sorenilor, care tocmai intră acum în satul Stoborăni și aud strigătul de bucurie pentru studentul lor.

— Strigă ura, Palicarule !—face Gîlan, ghiontind pe Gurmale.

— Ura !—strigă Gurmale, strîngîndu-și toate puterile, cîte i-au mai rămas, în dorința de a-și scăpa viața.

Strigătul lui Gurmale stîrnește hohotul tuturor. Ciubotarul nu înțelege încă nimic. Dupăce se fac cunoștințele—că adică noii veniți sînt creștinii din Soreni, care se uită numai în sus din partea imașului, întovărășiți de cei din Chițcani... că adică vin două sate de creștini în ajutorul Stoborănilor— Săracu tălmăcește rostul lui Durmale în auzul tuturor.

— Iaca, oameni buni !—sfîrșește Săracu, arătînd pe Gurmale—aista îi omul lui Beteagu. Il ducem la primărie să ne dea hîrtie de stăpînire.

Sorenii și Chițcanii, treji încă,—ba, Sorenii nemîncați, pentrucă trebuiau să facă ocolul tocmai prin Chițcani și apoi să vie împreună la Stoborăni—găsesc socoteala Stoborănilor cît se poate de chibzuită.

— Bine v'ați gîndit, fraților !—face studentul Sorenilor—negreșit, să ne dea hîrtie la mînă !

— Tot ține Dumnezeu cu noi !—gîndește Mohor, care auzise de sosirea Sorenilor și a Chițcanilor și venise și el să vadă ce-o să se mai întîmple. Dacă Sorenii au și student—s'aude că studenții pun țara la cale deacum înnainte—apoi norocul nostru al tuturor ! Să le dea Dumnezeu sănătate studenților !... Ce oa-

meni și studenții iștia! vezi dumneta?... cică pornesc așa prin țară, fac ce vor și nu îndrăznește nimeni să le zică nici negri ți-s ochii!... halal de dînșii! halal de noi, c'a lăsat Dumnezeu și studenți pe lumea asta!...

* * *

La primărie nici țipenie. Vătăjelul, pe ziua de azi, avea însărcinarea, dată de notar—primarul nu se știe ce s'a făcut—ca să pîndească de nu cumva se 'ndreaptă revoluția într' acolo. Cît s'a ținut sfatul în drum, numai bine a avut vreme notarul s'o ia la sănătoasa... și să se ducă după primar, în casa Lupului, unde s'au înfundat la băutură. De dimineață încă, deciteori sbîrnîea telefonul, notarul da mereu răspunsul că-i bine în sat și că nu-i nici un semn de turburare. Șeful de garnizoană îi spune notarului că-i bucluc și că-i bine să spue drept; notarul însă știe bine că n'are să fie nimic... are să se bea banii lui Ițic și-a-tîta tot.

— Cine s'a dus la Ițic?—gîndește notarul.

— Nu se știe!—răspunde tot el.

— Cine a furat marfa Jidanului?—întreabă primarul, clipind la notar.

— Cine a spart capul lui Gurmale?—întreabă tot el.

Notarul ridică din umeri, în semn că nu știe nimic. El o ține într'una, cînd se 'ntreba asupra sfîrșitului: au să dea gata pe Ițic, au să se îmbete zdravăn și... au să se culce!... la ce să mai vestești prefectura! Să mai bați capul domnului prefect și cu pățania lui Ițic!... a avut el grijă, că nu-i prost Ițic: „să pună ici sutarul, și-atunci altă vorbă!.... poți să 'ncepi cercetările, că doar nu ești nebun să-i și descoperi pe vinovați, și apoi să-ți dea foc... Cel mai bun lucru e să te pui, colea, pe 'nfundate, la băutură!..."

— Fraților!—începe studentul, suindu-se pe prispa înnaltă a primăriei, cu ochii înflăcărați de cea mai adîncă încredințare despre ceia ce are să spue—a venit vremea ca să nu mai fiți în suferință!... Noi, studenții, vă spunem: luați moșiile boerești în stăpînire și nu aveți nici o răspundere. Dumnezeu vrea așa, Regele vrea așa! Sîntem trimiși de Rege, ca să vă spunem cuvîntul lui.

— Trăiască Regele!—strigă Mohor.

— Trăă-ia-scă Ree-ge-le, îi-n pa-ce și 'n-o-nor...—începe să cînte mai întăi un băetan, apoi alții, care mai țin minte imnul regal, decînd au eșit din școală.

S'adună toată suflarea din sat și s'adaugă la puzderia de lume, care a venit din Soreni și Chițcani.

Poruncesc vătăjelului să deschidă ușa primăriei și năvălesc în ea cîți pot încăpea. Gurmale dă hîrtie de stăpînire asupra moșiei. În vremea asta începe zbîrnîitul telefonului. Vătăjelul aleargă și pune un urechier la ureche, iar la celălalt urechier se pune Stanciu.

— Allo! allo, Stoborăni!

— Aici, Stoborănii!—răspunde vătăjelul.

— Cine-i la aparat?—întreabă prefectul.

— Eu sînt!

— Primarul?

— Primarul!

— Liniște?

— ?

— Liniște în sat?

— Liniște!—răspunde vătăjelul, cînd vede cuțitul lui Stanciu ridicat asupra lui.

— Bine!

— Trăiți, domnule prefect!

Stai, frate!—gîndește Căciulă, luminat de o insuflare minunată—dacă-i vorba ca deacum scăpăm de nevoi, dece adică n'am da cu piciorul în *toate* nevoile?!... firește că nu trebue lăsat prilejul!... Aici, în primărie, este contractul meu!... nu-i păcat de Dumnezeu să plătesc eu, deatîta amar de ani, pentru un galbăn luat dela Grec, cap la cap, în fiecare an, și, în loc să scadă, datoria s'a ridicat... de n'o să mă scap, de mi-ași vinde și comîndul!?.. mi-am vîndut caii, mi-am vîndut boii... și cămașa de pe mine mi-am vîndut și tot n'am scăpat de Grec!

Ia 'n ascultați, fraților!—strigă odată Căciulă, de face să dîrdie geamurile, arătînd cu mîna la telefon, ca să fie scutit de multă vorbă.

— Așa-i! așa-i! telefonul!—răspund cu toții, dumerindu-se unde bate Căciulă.

Cu bună samă, telefonul îți poate face buclucul. Mohor știe mai bine decît toți cum stă treaba telefonului. Nu-i demult —să tot fie doi ani deatunci—cînd era Dumitrescu notar, n'are de lucru? Mohor era de strajă. Se uita cum tot vorbea Dumitrescu, nu știu cu cine—ba cu Galații, ba cu Slobozia, ba cu Fălciul, ba... cu cine nu ți-ar trăsni prin cap!...—se tot apropia, cu ochii bunghiți, se minuna și dădea din cap, în semn că nu-i lucru curat la mijloc.

— Ia pune și tu, măi Mohor, urechierul ist slobod la ureche... ca să vezi și tu cum s'aude la telefon—face Dumitrescu, în dorința lui de a-l pune și pe dînsul, măcar cît-de-cît, pe tărîmul vremei telefonului...

Cu toată credința lu Mohor că păcătuește—negreșit, telefonul e lucru drăcesc—alunecă în păcat și pune, cam tremurînd, urechierul... N'are însă noroc!... abia îl pune și... sare arsa, aruncînd iute urechierul, făcîndu-și cruce.

— Nu ți-am spus?

— Ce mi-ai spus, bre?—face Dumitrescu, rîzînd din toată inima, cînd îl vede gîfîind și îngălbenit de spaimă...

— M'a văzut!

— Ce spui, bre!?

— Pe crucea mea!... asta mi-i crucea—spune Mohor, făcindu-și din nou cruce.

— Apoi, eu credeam că telefonul îi numai pentru vorbit și pentru purtat vorba, da' nu și pentru văzut! ?...

— Cum te-a văzut, bre ?—întreabă Dumitrescu, ținîndu-se cu mîna de pîntece, ca să nu se tăvălească de rîs.

— Apoi, n'ai auzit ?... cum am pus pustia ceia la ureche... a și strigat: „La loc, Mohor!"

Să i să pună pe inimă, nu altă ceva, lui Dumitrescu, cînd înțelege năzdrăvănia lui Mohor și cum auzise el!... Tocmai atunci prefectura chema pe primarul din Bujoru. „Allo, Bujor!", chemarea dela prefectură, în clipa în care asculta Mohor, a fost auzită „La loc, Mohor!"—și tălmăcită de dînsul: „Marș deacolo, Mohor!" adică: „nu-i de nasul tău, Mohor, s'asculți la telefon!"

De-atunci a prins el ceva din rostul telefonului, după lămuririle date în urmă de Dumitrescu, și deaceia își face el acum drum prin mulțimea din primărie, „să reguleze, cum știe el mai bine, telefonul"... ca să nu le vină cumva în gînd celor de la Galați să se uite uite în primăria din Stoborăni... tocmai acum, cînd li-i lumea mai dragă!

— Așa!—face Mohor, mulțumit. Scoatem butelcile astea cu zama, în care își viră dracul coada, din cutia de sub telefon... le punem, frumușel, alături de cutie și... aleluia.... Galațul!

Intîmplarea face ca să nu ceară nimeni Stoborănii la telefon, toată vremea cît stau în primărie... Altfel, nici un fir al telefonului n'a fost smintit din locul lui. A scos numai bateriele electrice din cutie și le-au pus alături, fără să se întrerupă curentul; toți însă și-au luat grija Galațului!

— Buuun!—face Căciulă ușurat, dupăce și-a luat „grija Galațului".—Acuma, oameni buni, se chiamă că sîntem numai noi singuri, în legea noastră. Se chiamă că n'o să mai știe nimeni... și, pentrucă n'o să mai știe nimeni, ce ziceți de contractele Grecului ?... că tot am pornit noi pe-o treabă!... de ce n'am face treaba deplină ?!..

— Așa-i! așa-i!—strigă mulțimea, mulțumită și încălzită de dorința stîrnită...

— Să vie primarul! Unde-i primarul? să se ducă vătăjelul să-l aducă... din pămînt, de unde-o ști!... ca să rupă el contractele, în fața noastră.

— Auzit-ai, Vasilache ?—întreabă Gîtlan pe vătăjel, arătîndu-i ghioaga. Acu!... să fii cu primarul aici! cînii să-ți știe de știre! înțelesu-m'ai ?

— Acuși!—răspunde Vasilache, plecînd îngrozit de teama „hîrtiilor," la care el se uita, până acum, ca la un lucru de care se simțea răspunzător, mai mult decît primarul, pentrucă, vorba lui: apa trece, pietrele rămîn...

Dacă-i așa—gîndește Usturoiu—apoi, stai, că nu-i numai asta!... mai sînt contracte!... contractele cu rămășițile lui conu Petrache... Ce-s eu vinovat că n'a avut de-ajuns de săcere, de m'a trecut

dator la socoteală ?! Noi sîntem de vină cînd nu plouă și nu se fac popușoii de prășit ? apoi dacă n'am avut ce prăși într'o vară, la ce să pună adaus la anul viitor ? Noi sîntem de vină că nu dă Dumnezeu ploae la vreme și nu-i de prășit, ori de săcere ? apoi să nu rupă contractele cu rămășițile ?!

— Mai sînt, fraților!—spune Usturoiu, tare—mai sînt și contractele cu rămășițile lui conu Petrache.

— Așa-i! așa-i!—răspund cu toții. Să rupă și contractele cu rămășiți...

Tiii!—face Teslă, în gîndul lui. Da' contractele de bancă! adică dece n'am da dracului și „banca" !?...

— Știți una, fraților ?—începe Teslă—„banca"!... ce ziceți de „bancă" ?

Se uită unul la altul. Banca ? apoi... vine, nu prea vine!

— Banca ?!—face Cristeiu, arătînd la casa de fier, așezată în primărie. Acui îi banca, pricopsitule ?!

— Așa-i, măi!—șoptesc ei, cătînd unul la altul. Banca îi a noastră!...

— Cînd te-a luat cu datoria de la Grec, ți-a părut bine, calicule ?!—urmează Cristeiu, uitîndu-se mustrător la Teslă. Ai uitat ?

Se face tăcere. Cei cu datorii la bancă ar fi dorit să se dea dracului și banca... Prea se rățoesc, după părerea lor, cei cu bani mulți în bancă; și ei au prea puține parale puse întrînsa; ba, nici acestea nu le-ar fi avut, dacă n'ar fi fost siliți să pună ca să poată fi împrumutați. Îi stinghereşte însă gîndul că de s'ar strica banca, s'ar strica unirea pentru moșie—lucrul cel mai întâi pe care au de pus stăpînire. Și, fără cei mai cu putere, nu s'ar face treabă bună până la capăt. Oricum, cei mai chiaburi îs mai pricepuți la treburi mari... și ce lucru mai mare poate să fie pe lumea asta, decît să pui stăpînire pe-o moșie de mii de fălci ca a Stoborănilor ?!... să pui căciula pe-o ureche și să nu mai ai nevoe de pămînt nici tu, nici urmașii tăi, în vecii vecilor!...

— Să lăsăm banca în pace!—începe unul și altul. Cînd ai pămînt, ușor îți plătești datoriile, cît de mari să fie! Ba, trăind în belșug, poți pune și tu cît vreai în bancă...

— Măi, oameni buni!—începe Jugaru, care tăcuse și chibzuise până atunci înfundat. Iaca ce zic eu: ce-i în mînă nu-i minciună! noi să luăm moșia și pe urmă... om vedea ce mai avem de făcut. Să zicem, de-o vorbă, că Statul n'are amestec cu moșiile boerești. De asta, așa-i; dar vezi că altfel vine cînd te-apuci să rupi hîrtiile Statului! că hîrtiile din primărie sînt hîrtiile Statului, bre! Nu-i bine să intri în dușmănie și cu dînsul. Că Statul poate să vină într'o zi și să zică: „bine, măi, porc de cine.... ai luat moșia lui Beteagu și nu ți-am zis nimic... treaba ta, să te răfuești cu Beteagu, cum îți place; dar ce-ai avut cu hîrtiile mele ? ia poftim la mine încoace și stai în ocnă... de tae sare!"... încotro apuci atunci ?

— Așa-i!—face Moraru, din Chițcani. Nici o pricopsală,

dacă rupem contractele. Conu Petrache a fugit, aleluia! ce-ți trebue contractele lui?! Greaca de la noi a fugit la Birlad, că, după moartea Grecului, ea ține contractele—ce nevoe de hirțoagele ei?! Apoi nu știți? un contract în primărie și altul la cel cu împrumutatul... ce folos să rupi pe aste din primărie, dacă mai ai un rind de contracte la dinșii?! Au fugit... să le fie de bine!... să se ducă patruzeci de ani și 'nnapoi să nu se mai uite! Mai bine să ne căutăm de nevoe și să mergem la cuibul cel nou din pădure; trebue să stricăm culcușul lui Beteagu, ca să nu mai fie pe urmă vorbă precum că, vorba ceia, a rămas în casă cuiul lui Pepelea. Dece să nu fie treaba regulată, cînd om împărți moșia?!

— La pădure, fraților!—strigă studentul Sorenilor. Are dreptate creștinul ista, care a grăit acum. Să lăsăm hirtiile primăriei în pace!

— La pădure, măăă!—răspunde Gheorghe Bardă, pe care îl scurmă la inimă rangul Ciubotarului din Soreni.

* * *

Gheorghe Bardă are un plan strașnic; azi n'o să fie nevoe și nici nu-i vreme să și-l pue în lucrare. Ce-ar fi adică, dacă el, Gheorghe Barbă, ar fi studentul Stoboră̆nilor?! Că doar nu-i el cum ar crede unul și altul!... e cogeamite Romîn, înnalt ca o prăjină—să n'aibă nevoe de scară pentru mîncat cireșile din vîrful cireșului—și cu un gît lung și subțire, parcă-i o coadă de fus. Cum vine asta?—îl roade pe Bardă gîndul—dacă Sorenii, răzeși, care n'au așa mare nevoe de pămînt ca Stoboră̆nii, își au studentul lor—adică omul cu care poți intra și 'n foc, fără să ai grijă—dece n'ar avea și Stoboră̆nii studentul lor, și anume pe dînsul? Că doar și el e om de viță: tată-seu, om și jumătate pe vremea lui, știe o lume c'a fost deputat în Divanul de la Iași!.. Negreșit, el, Gheorghe Bardă, a fost sortit să fie studentul Stoboră̆nilor! el are să tragă moșia la creștini!—Până una-alta, Gheorghe Bardă își ascunde gîndul lui năsdrăvan—are să-l scoată la iveală de mîni dimineață—pentrucă vede că vine primarul, adus de Vasilache.

— Ce-i măi?!—întreabă primarul Cîrță, clipind din ochi și rîzînd, ca s'arate că nu-i beat și că știe ce face.

— La pădure, măăă!—strigă din nou Bardă pe deasupra pînzei de capete din fața primăriei.

— Să meargă și primarul cu noi!—strigă studentul Sorenilor.

— Să meargă!—răspund Stoboră̆nii, găsind că-i minunat lucru ca, la o treabă ca asta, să fie față și primarul.

— Așa să fie!—poruncește Gheorghe Bardă, mergînd către primar. Incalecă iute pe calul lui Gurmale!

Cîrță stă la cumpănă. Nu doar că s'ar teme să se ducă la pădure—știe el că n'o să-i tae capul—dar nu se bizue, pentrucă nu știe năravul calului... Ar fi mai bucuros să se 'ntoarcă înnapoi, în casa Lupului, unde hălăduia așa de cu îndemînare; vede însă bine că n'are încotro și că-i mai sănătos lucru să te dai după păr, decît să ți-l lași în mîna celui care te ține... Gheorghe Bardă, cînd vede pe Cîrță că se codește, îl umflă de brîu și-l sue călare.

— Innainte, măăă!—strigă Bardă, înfiorîndu-se de gîndul lui ascuns... că, de mîni dimineață, el o să fie student, și vrea să 'ncerce norodul să vadă de i se supune, ori nu.

— Innainte, măăă!—răspunde norodul, pornind încet, pe drumul spre poarta țarinii.

Bardă se simte într'al noulea cer. Primarul Cîrță rînjește și i se pare c'ar fi Alexandru Machedon, cînd se ducea, în fruntea oștilor, să se bată cu Căpcînii altor tărîmuri. Gheorghe Mohor mai zăbovise la primărie: tot îi fulgera prin inimă „grija Galațului", și n'a pornit pănăcînd n'a dat afară pe notar, care venise și el în urma lui Cîrță, ca să mai vadă ce mai este pe la primărie. „Ce-i în mînă nu-i minciună"—asta-i de cînd lumea! și deaceia Mohor nu pornește pănăcînd nu 'ncue ușa primăriei și nu ia cheia de la ușă în buzunar.

— Mai știi? gîndește el, pornind după norod—dacă-i trăsnește prin cap notarului să pună la loc butelcile telefonului și să înceapă a zbîrnîi clopoțelul de la Galați! Mai bine așa!—face el, tot în gînd, pipăindu-și buzunarul cu cheia de la ușa primăriei. Punem stăpînire și pe urmă... să poftească, dacă mai poate cineva desface lucrul!...

Șeful de garnizoană, cînd vede încuiată primăria, îi spune notarului c'ar fi bine să strice ușa; nu de altă, dar poate mai vine vre un ordin pentru rezerviști. Notarul prinde a se îngrozi și se începe în el o adevărată luptă. Să strice ușa?—dar Mohor, cînd a plecat, i-a șoptit așa: „Ascultă, domnule notar: să știi una și bună! încuiată să rămînă primăria! că de unde nu... vezi lumea asta din trei sate? au să-ți înșire mațile pe garduri, să-ți le scobească ciorile! m'ai înțeles?..." Pe de altă parte, cu toată drojdia lui din cap, simte el, așa ca printr'o pînză deasă, c'ar trebui înștiințată prefectura și c'ar face bine să strice ușa primăriei și s'o cheme la telefon. Din această luptă a notarului, fără să știe cum, nu esă altceva decît că... se pomenește fugind, de-i scăpăra călcăele, nu știe nici el unde, nici încotro. Și rămîne la primărie numai Vasilache, care ia înțelegere cu șeful ca să-l vestească acasă, de s'o auzi zbîrnîitul telefonului și l-o chema cineva pe *șeful de garnizoană*. „De m'o chema cineva—gîndește șeful, mergînd spre casă—oiu face tot ce mi s'o porunci; de nu... nu-i treaba mea să m'amestec! La carte scrie că eu să fiu la ordine; din capul meu, n'am dreptul să dau ordine... Eu m'am dus la primar și i-am spus c'ar fi bine să-mi ceară să arestez pe alde Gîtlan; n'a vrut? treaba lui! el are să dea de dracul!... că de arestam pe cei cîțiva nebuni de băutură, era curmată treaba de la început și n'ajungea... dracul știe unde au

s'ajungă!... Pe omul beat nu-l poți cîrmui cu sfatul... a cercat învățătorul și..., cît pe ce să-și găsească mantaua!... am cercat eu, cu binișorul, și le-am spus că, dacă au de luat moșie, să se ducă la moșie; dar ce au cu acaretele moșiei?... mi-au spus că'mi pun foc!... Cum i-ași fi dus eu la răcoare, de-ar fi vrut primarul?! i-ași fi ținut să se trezească și le-ași fi dat drumul... multe spune omul la beție!... dupăce s'ar fi trezit, n'ar fi mai vorbit așa!...“

Vasilache, vătăjelul din Stoborăni, îngîndurat de ursita „hîrtiilor“, s'așază pe pragul ușei de la tinda primăriei, cu urechea la pîndă înnăuntru, iar cu ochiul petrece cum scapătă, după cotitură, cei din urmă oameni din șirul, fără sfîrșit, al norodului celor trei sate.

* * *

La podul cel mare, dupăce scapătă coasta movilei lui Coteț, de oboseală, ori poate de legănătura calului, nici eu singur n'aşi putea spune din ce pricină, pe Cîrță, cum merge el, cu capul bălălău, îl apucă... „răul de mare“, și-i ispășește păcatul căciula lui Bardă, care merge alături de Cîrță și-i poartă grija să nu se prăvale de pe cal. „Nu-i nimic!—gîndește Bardă, scuturîndu-și căciula—las' că-i bine!... are să se răcorească!... a băut Romînul cam mult!...“ Bardă are dreptate. Cîrță scapă de amețala, care l-a prins decum l-au suit călare, și 'ncepe și el să facă haz de veselia norodului. Pe Gurmale, cu capul legat și desculțat, îl pun să cînte „Deșteaptă-te Romîne“ și-l ghiontesc și-l bosolesc cu ciomegele tot drumul, până la pădure. Cînd se ivesc la moară, dau cu ochii de „sanitar“, care cobora coasta Chițcănilor, cu degetele eșite prin ghetele rupte, pe jos, tot bîjbîind cu piciorul loc mai tare, pe marginea drumului, ca să nu dea prin glodul frămîntat de care. Cu ochii la picioare și la loc sănătos, unde să calce, sanitarul nu băgase de samă, mai din vreme, că dă peste urdia aceasta năprasnică. Se oprește în loc numai cînd aude, ca de sub pămînt, glasul pițigăiat și stins al lui Gurmale. Dă se fugă înnapoi, la deal, însă n'are vreme; cițiva Soreni îl văzuse demult și-i făcuse ocolul. Decum l-au zărit, au și hotărît să-l ia cu dînșii. Nu de alta, dar au băgat de samă că sanitarul are deaface cu doctorul la telefon, ca să-i spue că în sat sînt gîlci, ori altăceva. Și, pentrucă umblă la telefon—dacă-i dă în gînd să deschidă fereastra primăriei și să se ducă pușcă la telefon?—are să-l dreagă și poate să dea peste dînsul prefectura. Deaceia, îl aduc alături de Gurmale, îi dau și lui de cheltuială, că mănîncă leafa degeaba, și-l pun să cînte tovărășie cu Gurmale. Cîntă ei, nu-i vorbă; dar pentru cîntatul lor, care zgîrie urechea, chiar a omului beat, le curg pe după ciafă pumnii lui Bardă și ai lui Gîtlan, iar pe obrajii lor... cîte două șiruri mari de lacrimi. Și cîntă mereu. La podul Chifului, dau de calul mort, lăsat în marginea drumului, de conu Petrache. Asta îi face să prindă și mai mult la inimă și să se încredințeze că, de bună samă, conu

Petrache n'o să se mai întoarcă înnapoi, cît lumea și pămîntul. Încep să sue dealul Pietroasa. Pe coasta dealului, un cal slab ciugulește ciocuri uscate de miriștea din anul trecut. Săracu se duce la dînsul, îl aduce de coamă—calului, în halul în care se găsește, nu-i mai zburdă să se împotrivească—și-l încalecă pe sanitar. Au băgat și ei de samă că sanitarul—om să-l sufle vîntul jos, de sănătos ce-i—n'o să poată ținea mersul până la pămîcă și trebue să faci treaba la care ai pornit, iar nu să stai să păzești pe sanitar; să-l lași singur n'ai făcut nimic... dupăce s'o odihni, se scoală și se duce la sat și... iar rău! A avut Dumnezeu grijă, de-a scos înnainte mîrțoaga de cal, ca să-l ducă pe sanitar.

Din clopotnița bisericii, din Stoborăni, dascălul Toader se uită după „urdia“ care urcă dealul Pietroasa. Nu pot merge alături cu drumul: pămîntul desfundat îți suge piciorul până 'n genunchi în glod, și n'ai spor. Cu toată dorința lor de a merge buziș, nu-i chip, și deaceia se 'nșiră numai pe drum, cîte patru alături, cîți încap. Sub glodul drumului a rămas încă loc bătătorit, și ai în ce să-ți sprijini piciorul, ca să pășești înnainte. Asta-i și pricina pentru care dascălul Toader vede că fruntea intră în pădure, iar coada n'a pornit încă de la moară. Zăbovește multă vreme dascălul în clopotniță, până cînd începe și coada șirului să urce coasta; în vremea asta, vede o căruță că esă din sat, pe poarta țarinii, în goana cailor. Cată bine și cunoaște, după părul cailor—unul murg și altul sur—că preotul din Stoborăni, care nu s'arătase până atunci, fuge la Galați. Se vede că nici el nu se bizue pe trecerea care o are în turma lui. „De-ar fi trăit reposatul—gîndește dascălul Toader, cînd scapătă căruța preotului după movila lui Coteț—el ar fi stat înnaintea norodului și le-ar fi spus... așa, așa, așa... nu se mănîncă tot ce zboară! dar aista... dă omului în obraz cu vorbe grele, că nu-i ajunge cît îi plătește la o slujbă ceva!... Săracul, părintele Dumitrache! el n'avea lăcomia aistuia, și deaceia l-ar fi ascultat oamenii... De-ar fi trăit el acum!? Dă Romînul cît poate, că cine n'ar fi bucuros să dea mult? că pentru sufletul lui dă!... Înnaintea părintelui Haralambie însă n'are nimeni crezare, chiar de n'ar avea nici după ce bea apă!... și-acuma fuge!... haram de viața lui!“

Cum stă dascălul Toader în clopotniță și judecă în gîndul lui pe părintele Haralambie, bagă samă că de prin pădure, în partea ei despre miazănoapte, încep să s'arate oameni, care se 'ndreaptă, răzleți, spre sat. Și nu-l prinde mirarea. El știa că așa are să se întîmple. Mulți au pornit ei la pădure, din Stoborăni, pentrucă n'aveau ce se face, de teama răilor; dar cei nebăuți, cînd au dat în pădure și au văzut că-i chip să se furișeze înnapoi, fără să fie înțeleși între dînșii unii cu alții, s'au strecurat, unul cîte unul, și s'au întors la sat. „Sînt destui pentru dus la Beteagu—gîndește fiecare, ca să-și ascundă teama de răspundere, de-o fi vre-o răspundere; iar de-o fi să se împartă moșia,

nu-i nevoe să se ducă atîta norod la Beteagu, că doar n'are acolo cetate de dărimat, şi, cînd o fi la împărţală, o să fim şi noi de faţă, ca să fie o dreptate şi o frăţie. Mai bine să stai acasă şi să aştepţi ce are să se întîmple, decît să intri în bucluc, de o fi vreodată întrebare. Că, de te duci acolo, nu poţi să nu pui mîna şi tu!... ce-ar zice atunci ceilalţi?... aşa, stai acasă şi ei nici n'au să ştie că n'ai fost cu dînşii, în starea în care sînt ei acum!... Nu doară că fapta lor ar fi rea!... nuuu! ferească Dumnezeu!... dar vezi că nu vine bine s'o faci cu martori!.. paza bună trece primejdia rea! tot vine mai bine s'o facă alţii!...“

* * *

Cei trei Turci ai conacului nou din pădure, cînd văd năvala neaşteptată a unui aşa potop de oameni, uită şi de iataganele şi de pistoalele lor de la brîu şi o sfeclesc de la început; iar cînd zăresc pe stăpînul lor, pe Gurmale, că vine legat la cap, o şi croesc la fugă în pădure. Numai Ali, nebiruitul—cum se lăuda el, totdeauna, către tovarăşii lui—mai zăboveşte o clipă, ca să-şi dea samă de nu-i cumva o părere că pe stăpîn îl aduc fără voia lui şi că poate, de n'ar fi aşa, ar fi locul să-şi arăte vitejia. Zăbava asta a lui o plăteşte greu. Conacul e înconjurat mai iute decît poate fugi Ali, şi-i prins la mijloc. De prisos semnul lui Gurmale, făcut lui Ali, ca să nu se împotrivească! şi fără acest semn, singur Ali recunoaşte că nu-i loc de vitejie, şi deaceia se uită şi el—parc'ar fi vorba de altcineva—cum îi iau iataganul şi pistoalele de la brîu.

Se 'ncinge sfat că ce să facă Turcului? Unul spune ca să-i dea un topor în cap şi... gata! Vorba asta însă nu izbuteşte, pentrucă nici acela care a spus-o nu se bizue să ridice toporul şi să dea. Altul începe să-l mustre pe Ali că ce caută în ţara noastră şi dece n'a stat în ţara turcească; Turcul însă, care nu ştie boabă româneşte, numai se uită şi dă din umeri, într'aiurea. Altul, ca să-şi răzbune mai groaznic, îi aminteşte Turcului şi-i trînteşte în obraz vorbele aceste: „Ascultă Turcule! tata mia spus că te-a ucis la Griviţa, iar Beteagu te-a adus în ţara noastră?! păgîn!“ Turcul tace mereu, încremenit. În sfîrşit, îl iau şi-l dau, cu capul în jos, în groapa de gunoiu. Se hotărăşte să-i pună pae deasupra şi să-i dea foc. Pun în adevăr pae şi-i acopăr picioarele, care rămăsesc afară. Sorenii găsesc că-i păcat de ciubotele Turcului şi, până una-alta, dau la o parte paele, îl descalţă şi-l acoperă la loc.

— Un chibrit, măăă! — strigă Teslă, arătînd paele, de peste Turc.

Teslă are chibrituri la dînsul, dar nu vrea să dea el foc şi nici n'ar vrea s'aprindă altcineva cu chibrituri date de el; socoteala asta şi-o fac toţi: fiecare ar vrea să dea altcineva foc Turcului, şi nu ştiu nici eu de n'ar sări ei singuri să stingă paele, cînd le-ar vedea aprinse! adică zic eu aşa, pentrucă ştiu că mai

mult de jumătate din norodul acesta are darul fumatului şi nu pleacă nimeni la drum fără chibrituri, ori fără scăpărătoare.

În vremea asta, Gîtlan se bate cu gîndul că ce-ar fi de făcut să afle de nu cumva Gurmale o fi avînd vin în pivniţă, şi-ar fi păcat de Dumnezeu să dea foc şi să ardă şi polobocul înainte de a-l judeca după toată regula. Sorenii intră în casă şi dau de nevasta lui Gurmale, cu copilul în braţe. Îi iau copilul, i-l învălesc în şuba de iarnă a lui Beteagu—cea mai potrivită învălitoare, după părerea lor, cu toate c'ar fi potrivită şi pentru pus pe umerii unuia dintre dînşii—porneşte unul înainte, cu copilul în braţe, iar alţii silesc pe Gurmăloaea să-şi îmbrace ceva gros şi să se pregătească de drum lung. Ca o maşină, nevasta lui Gurmale umblă prin casă, fără să zică o vorbă şi nu ştie nici ea ce înţeles poate să aibă „drumul lung“. Tot învîrteşte în mînă o pelincă a copilului şi nu-i în stare să priceapă dece pelinca asta îi fără mîneci. O zoresc să se îmbrace mai iute; ea, desnădăjduită, le arată pelinca şi le spune că nu ştie şi nu pricepe dece, de rîndul acesta, nu se poate îmbraca.... Cociobăesc prin dulapuri şi-i găsesc o blană; i-o pun în spate, o scot afară de mînă, îi pun în braţe copilul, învelit tot în şuba lui Beteagu, îi arată drumul în pădure şi-i spun numai atîta: „Du-te!“. Şi s'a dus.

Cînd vede pe Gurmăloae intrînd în pădure, Teslă se duce la Gurmale şi-i hotărăşte aşa: „Să te duci după dînsa şi să nu te mai întorci înnapoi, că-i rău!“ Unii cotrobăesc prin casă, alţii prin hambare, iar ciata lui Gîtlan plănueşte în pivniţă cum să scoată afară polobocul cu vin. Cei care văd plecarea lui Gurmale găsesc nimerit lucrul, „pentrucă-i mai bine să nu fie faţă..... la treaba noastră!“ Chibzuesc apoi că tot îi bine se dea şi Turcului drumul şi să se ducă la mama dracului. Nu se ştie ce se poate întîmpla după ce-ar scoate polobocul afară, şi deaceia scot Turcul din groapă şi-i fac vînt în pădure....

— Aici îi de traiu, băeţi!—face Gîtlan, eşind din pivniţă, c'un ciaun de vin. Roată, băeţi!

Lui Năsoiu i se pare că-i treabă cu zăbavă ca să care cu ciaunul un poloboc cu vin; „când s'aştepţi să-ţi vie rîndul! să bee din ceaun atîta lume! Şi deaceia dau năvală în pivniţă şi scot polobocul afară. Ca să meargă şi mai iute, Gîtlan şi cu Năsoiu pun cei întăi umărul, apoi alţii... şi-l scoală cu fundul în sus. Dau cu toporul şi-l desfundă. E greu la casă străină, că nu găseşti îndată ce-ţi trebue. N'ajung vase pentru cărat vin pe la acei ce nu 'ncap aproape de poloboc, şi deaceia se folosesc de ceaune, de căldări, de cofe şi chiar de vasele zmălţuite, găsite pe sub paturi...

Încep să chiue, ca la nuntă. Ecoul codrilor poartă chiotul prin toate colţurile depărtărilor. Descarcă pistoalele lui Ali; Sorenii, cînd aud bubuiturile, îşi amintesc şi încep să-şi descarce revolverele. Firile cele mai blajine s'aprind la auzul revolverelor. Din nou năvălesc Sorenii în casă şi 'ncarcă în spate tot ce pot duce cu dînşii; cui nu-i ajunge lucruri din casă, se răpăd prin

hambare și prin șoproane. Măcar să fie vorba de un fier, bun pentru răstee, ori pentru potcoave, dar tot li bine să nu plece cu mîna goală. — Cînd văd că nu mai este nimic de luat, tac funiile boilor din coșare, căpițelele cailor din grajd, scot vitele afară și dau foc peste tot. Se ridică flăcările în înnaltul cerului; au doar grija s'alunge vitele, deprinse în adăpostul lor, să nu dea busna în flăcări: „vita muncește caşi omul, și-i păcat să ardă". Privesc cum flacările răsbesc la podelele conacului; se încredințează că nu poate scăpa nimic nears; când văd apoi că hambarele, șoproanele și coșarele sau mistuit, găsesc că tocmai asta vroiau ei și că-i de prisos să mai zăbovească aci. „S'a isprăvit și cu Beteagu!" — gândește fiecare — și pornesc înnapoi, în trei cîrduri: unii se'ntorc spre Stoborăni, alții la Chițcani, iar alții, încărcați cu prăzi, apucă la Soreni, dupăce se'nțeleg că mîni dimineață să se 'ntoarcă din nou, cu toții, la Stoborăni.... ca să 'nparță moșia.

* * *

La moara lui conu Petrache, ceata Stoborănilor ţin sfat. Nu știu cui îi trăsnește prin cap o nebunie și'ntreabă așa într'o doară: „dac'o fi venit armata în urma lor și-o fi intrat în sat" ?! Întrebarea asta, hodoronc-tronc, îi cam pune pe gânduri. Mohor se pipăe din nou și se'ncredințează că cheia primăriei îi tot în buzunarul lui, și vra se zică n'a avut ce căuta armata, că n'a avut cine să'i dea de știre. Cînd aud că-i cheia primăriei tot la Mohor, prind la inimă, însă iau înțelesul ca să intre în Stoborăni unul cîte unul, prin locuri deosebite, pe furiș. Nu de altă, dar tocmai acum bagă ei de samă că nu sînt nici jumatate din cîți plecase la pădure; nici Cârță nu-i cu dînșii acum. Va să zică ceilalți se întorsese din drum, înnapoi la sat. Va să zică nu-i unirea, pe care se bizuiau ei toată ziua. Înoptează de-al binelea; noroc de lună—lună ca ziua. Și dacă-i lună ca ziua, se chiamă că și Dumnezeu ține cu tine, ca să nu te'ntîlnești, nas în nas, cu vre un soldățoiu prin sat, tocmai acum când te 'ntorci de la o ispravă ca cea din pădure. De-apuci să intri în sat... „nu se știe cine a fost la pădure" ! Cei care plecase înnainte de la moară, le es înnainte și-i vestesc că nu-i nici picior de soldat prin sat și că-i liniște și voe bună peste tot... să tot trăești ! de cind binele!... Le vine cu totul inima la loc și intră cu toții în sat, chiuind și cîntînd. Vin drept la primărie. Spun șefului de garnizoană, care era înnaintea primăriei, c'au dat gata culcușul cel nou al lui Beteagu și că din partea proprietarului nu mai au nici o grijă de-acum. Se chiamă că ei sînt proprietarii moșiei deacum înnainte. De cînd lumea, firește, proprietarii, cînd intră în stăpînirea moșiei, trebue să bea adălmaș, ca să stăpînească în plin și cu sănătate; deaceia, cînd văd că primăria îi tot așa cum au lăsat-o, hotărăsc să meargă la Brînză. Găsesc închis. Ce-i de făcut? că negreșit trebue băut aldămașul moșiei. Iau toate crîșmele pe rînd.... peste tot închis. Șeful de garnizoană le spune c'ar fi bine

să se ducă pe la casele lor, să se odihnească, după atîta muncă, c'au băut destul !... De-ar ști ei că șeful, din capul lui, s'a dus pe la toți crâșmarii și le-a spus că are ordin de sus să 'nchidă crîșmele !...

Chiuitul lor stîrnește satul. S'adună din nou ca să vadă pe vitejii care au luat moșia. Gîtlan își amintește că alaltăeri conu Petrache adusese două poloboace cu vin roș și le vîrîse în hrubă. Ce-ar fi, dacă ?!... Își întreabă voinicii lui, și găsesc, cu toții, că-i cel mai sfînt lucru din lume să te duci și să bei !.... Tot nu-i conu Petreche !... Cine să bea vinul, dacă el a fugit!?—negreșit alde Gîtlan ! Și pornesc la curte. După dînșii se ia tot satul ; fiecare vrea să vadă ce-au să facă. Se codesc. Se 'ndeamnă unul pe altul și nu 'ndrăznesc. Ei știu bine că conu Petrache a fugit, dar tot li se pare că, de undeva, din umbra pe care o face lumina lunei, de subt un hambar, de pildă, să nu cumva să iasă conu Petrche. S'aude un zuruit de geamuri. Cineva a zvîrlit cu ciomagul într'o fereastră și a făcut-o pulbere. Zuruitul acesta, noaptea cu lună, cînd se pot vedea și șoarecii fugind, îi înferbîntă numaidecît. Într'o clipă dărîmă gardul, dau năvală în ogradă și-o țin întins cătră poloboacele pline, din hrubă. Toate căldările și tingirile din bucătăria lui conu Petrache sînt puse la muncă. Pe canele curge prea încet, față cu arșița pe care o au alde Gîtlan. Scot canelele ; în locul lor pun morcovi, rămași de cu iarnă în hrubă, până cînd vin înnapoi căldările și tingirile deșerte, ca să fie umplute din nou. Praznic obștesc. Încep să vină femei cu cofele și să care vin acasă. Poloboacele scad, capetele se umplu, îndrăzneala sporește. Cătră sfîrșitul vinului, Stanciu și cu Săracu fac semn lui Gîtlan și lui Năsoiu să intre în casa lui conu Petrache. Bardă îi înțelege și să ia după dînșii. Nimeni în casă. Coana Anica, nevasta lui conu Petrache, cînd vede că intră lumea în ogradă, lasă lampa aprinsă, esă prin ușa de din dos și fuge la Neculai Logofătul, unde cărase, de cu ziuă, ce putuse lua din grabă, și unde-și dusese și copiii. Satul știe că ea e la Logofăt, dar „nu-și pune nimeni mintea cu'n cap de femee". Chiar și Logofătul ia parte la praznicul de vin roș, proaspăt ; el bea, chipurile, ca să aibă ce spune coanei Anicăi, cînd s'o duce acasă, asupra celor ce vede.

Cînd se văd în casă, se uită unul la altul și izbucnesc în rîs. Ei, ce ?!.... acui. îi casa asta ?.... firește că-i a lor ! și dacă-i a lor, apoi.... ei îs boeri acum ! Așa !... dacă ești boer, cine te poate ținea de rău ?!... n'ai decît, după atîta muncă, să te odihnești și tu !... „Uite, cum stau scaunele împrejurul mesei !" — face Gîtlan.

— Nechita !—strigă Gîtlan, așezîndu-se pe un scaun, lîngă masă, făcîndu-și chip de „con Petrache", cînd chiamă el pe vichilul Nichita, ca să-i dea porunci pentru dimineață.

Ceilalți tovarăși înțeleg numai decît unde bate Gîtlan; s'așează și ei pe scaune, împrejurul mesei și-și potrivesc și ei fe-

ţele, stăpînindu-şi rîsul, după slujba acelui pe care îşi închipue că-l înlocuesc.

— Porunciţi!—răspunde Năsoiu, sculîndu-se de pe scaun, în semn de respect.

— Vezi, mîni dimineaţă, în zori, să-mi aduci pe Gitlan, în bice—de n-o veni altfel—şi să-l pui la clacă, la dres săivanele. I-am prins boii în grîu, şi nu mi-a distrus toată gloaba, la care l-am pus.

— Inţeles!

— Gherasim!—strigă Năsoiu la rîndul lui, cătînd la Săracu, pe care şi-l închipue că-i vătavul Gherasim.

— Porunciţi, domnule vichil! răspunde Săracu.

— Tu să pleci din astă sară. Să iei cornul şi să dai de ştire prin sat, că mîni să fie toată lumea la prăşit. Să cauţi pe Năsoiu şi să-i spui că trebue să-şi prăşască rămăşiţile din anii trecuţi, c'apoi... biciul lui Nichita îi ştie de ştire.

— Ţeles!

— Destul, nătărăilor!—strigă Bardă, trîntind cu hotărîre pumnul în masă, ca să vadă cum ar primi ceilalţi purtarea asta neaşteptată a lui. N'am sfîrşit, ce-aveam de făcut! Veniţi după mine!

Se uită unul la altul, nedumeriţi.

— Ştiţi voi, cine sînt eu?!—întreabă Bardă, perzîndu-şi răbdarea să mai aştepte până dimineaţă.

— Ei, asta-i!—face Gitlan, sculîndu-se şi pregătindu-se de luptă.

— Eu sînt student!... să ştiţi voi!

— Să fie Bardă student!—face Năsoiu, sculîndu-se şi făcînd semn şi celorlalţi să se scoale, ca să plece. Mai bine s'avem studentul nostru!...

— Să mergem la casa de musafiri a proprietăţii!—poruncește Bardă, ridicînd în sus ciomagul de bătut popuşoi, cu care umblă în mînă de azi dimineaţă.

— Că bine zice Bardă!—răspunde Stanciu, cătînd spre ceilalţi.... vezi, noi uităm că rămîne în picioare curtea de musafiri a proprietăţii.

— Tiii!—fac cu toţii, bătîndu-se cu palma peste frunte ca s'arăte mirarea că tocmai ei, oameni cu cap, să uite ei de una ca asta?

Bardă se uită cu drag şi se mîndreşte că după dînsul, studentul Stoborănilor, se iau atîţea viteji, cu topoare şi cu sape, gata de luptă... mult mai mulţi decît îndrăsnise să se ducă până la conacul nou al moşiei din pădure. Cînd cere chibrit, se'ngrămădesc, care mai de care, cu chibrituri şi cu scăpărători, gata să dea foc fiecare.

— Arde satul, măăă!—strigă Mohor, cînd vede că au de gînd să dea foc.

Vorba asta îi potoleşte. Cu bună samă ar arde satul, cum sînt casele dese şi'ngrămădite împrejurul curţii de musafiri!

Zurnitul unui geam e semnul hotărîtor că au altceva mai sănătos de făcut. Se răpăd cu topoare şi cazmale, sparg uşi, ferestre, lucruri din casă; tae uşori şi cercevele; dărîmă acoperişul şi doboară la pămînt, ajutaţi de lumina lunei, tot ce le arată studentul Bardă. Ce rămîne nestricat şi-i uşor de dus iau cu ei... că doar şi ei au nevoe de multe lucruri în casa lor. Adică, numai Sorenii să ia? Cine o să-i apuce pe Soreni de lucrurile luate de la Beteagu din pădure?—nimeni. Ei, dacă n'o să-i apuce pe Soreni, fireşte că n'o să-i apuce nici pe dînşii. Gîndul acesta îi îmbărbătează şi mai mult.

Se'ntorc din nou la curtea lui conu Petrache. Alde Stanciu, de rîndul acesta, sparg dulapurile şi iau tot ce găsesc. Săracu îmbracă paltonul lui conu Petrache, care fugise îmbrăcat cu blana; Gitlan îmbracă redingota şi galoşii, se uită în oglindă şi-i arată lui Năsoiu: „iote, mă! eu nu-s con Petrache?... Nichita! vin aici, Nichita!... că-ţi culegi măselele de pe jos, porc de cîne, ce eşti tu!" Unii sparg hambarele şi 'ncep să care cu sacii acasă, în vederea obştească. Asta îi ispiteşte şi pe acei ce n'aveau pân'acum gînd de furat. Dacă ai o lume, fireşte că n'are să ştie cine a luat şi cine n'a luat! Atunci? dece n'ai lua şi tu!... că doar şi tu ai nevoe!...

Şi-o ţin aşa până în asfinţitul lunei, către ziuă, cînd îi dovedeşte vinul roş, turnat peste cel alb, de la Gurmale... şi-i doboară cu totul.

Spiridon Popescu.

CÎNTUL DAINEI.

Supt arşiţă, în margini de cărare,
Se'ntind uscate fire de mohor...
Dar iată-o cumpănă în depărtare !...
Grăbeşte, însetate călător !...

E ca un braţ ce 'n aer se ridică,
Şi oblu cumpănit îţi face semn...
Tu vezi în gîndu-ţi ciutura cea mică,
Fîntina cu ghizdeele de lemn...

E limpede isvorul din fîntînă,
Răcoare poate 'n preajmă-i vei afla...
Şi ascultînd cum apele se 'ngînă,
De drumul greu o clipă vei uita !...

Dar ai ajuns !... Şi te opreşti îndată ?...
A desperare braţele-ţi ridici ?
O groapă e fîntîna cea secată !...
Şi-o năpădiră brusturi şi urzici !...

De-asupra, cumpăna înşelătoare
Albeşte 'n focul soarelui de amiaz !...
Iar ţie, doar săratele isvoare
De plîns îţi lasă brazde pe obraz !

Natalia Iosif.

Studiu critic asupra industriei petrolului.

Legea promulgată anul trecut de guvernul rominesc asupra distribuţiei consumului intern între diversele rafinării din ţară, precum şi legea promulgată anul acesta asupra concedării terenurilor statului, sînt departe de a fi dat o soluţie definitivă şi hotăritoare chestiunii complicate a petrolului în ţara romînească. Aceste legi — cea dintăiu mai cu samă — nu pot fi privite decît ca nişte măsuri provizorii, corespunzătoare unor stări excepţionale şi trecătoare în evoluţia industriei petrolului.

Starea critică a micilor rafinori, scoşi un moment din atmosfera de seră, în care se deprinseseră a trăi sub regimul cartelului, prin concurenţa serioasă a Americanilor, fusese imboldul pentru prima lege ; iar pentru cea de a doua, stagnaţiunea producţiunii din ultimii doui ani, stagnaţiune, care, deşi nu putea fi alarmantă pentru cei ce cunoşteau de aproape mersul lucrurilor, a putut totuşi să influenţeze în rău cercurile financiare interesate.

Aceste legi nu-şi pot motiva oportunitatea lor, decît, cel mult, atît, cît vor dura fenomenele, mai mult sau mai puţin critice, care le-au dat naştere ; ele nu par însă a fi menite să cristalizeze forma definitivă şi mîntuitoare pentru industria petrolului romînesc.

Această mare chestiune, privită ca o sursă de avuţie naţională pentru ţară şi ca o pîrghie importantă pentru desvoltarea economică a poporului romîn, rămîne în picioare, şi va fi meritul celor de mîine de a o rezolvi în toată întregimea ei.

Diversitatea elementelor interesate în această industrie, nesiguranţa şi nestabilitatea condiţiunilor naturale şi economice speciale acestei activităţi, nerezolvirea chestiunii de proprietate a terenurilor petrolifere, precum şi lipsa unui criteriu de acţiune şi influenţă din partea statului, — fac din această chestiune a petrolului una din cele mai complexe şi mai dificile chestiuni privitoare la viaţa economică a ţării noastre.

În general vorbind, publicul din ţară cunoaşte prea puţin chestiunea petrolului, şi aceasta datorită faptului că nu i s'a

prezentat niciodată o expunere complectă asupra ei. Nu din articole disparate și neconsequente, răspîndite în presa zilnică, și nici din frînturi de discuțiuni prinse ici și colo, își poate cineva forma o opinie exactă asupra acestei complicate chestiuni.

Ne propunem în acest studiu să încercăm a îmbrățișa într'un mod succint, dar cît se poate de complect, întreaga chestiune a petrolului, începînd prin a analiza diferitele faze prin care a trecut industria petrolului, cu toate crizele și vicisitudinele unei activități aflătoare într'o țară nepregătită încă pentru industria mare, inzistînd și căutînd a urmări efectele și influența ce a decurs din fiecare din aceste faze atît pentru progresul economic al țării, cît și pentru industria petrolului în sine, și sfîrșind, apoi, prin o vedere generală și critică a stării actuale a acestei industrii, precum și a perspectivei pe care o poate prezenta în viitor această activitate, în care ne-am pus atîtea speranțe.

Vom deosebi, dela început, două epoci în desvoltarea industriei petrolului romînesc; prima epocă este acea a *micii exploatări*, fără capital și cu mijloace rudimentare de lucru, iar a doua epocă este acea în care se intemeiază *marea exploatare*, desvoltată sub un regim capitalist și cu mijloace mecanice și sistematice de lucru.

I. Epoca micii exploatări.

Cunoscut în existența lui de aproape 300 de ani, petrolul romînesc se exploata până pe la sfîrșitul secolului trecut în mod exclusiv cu ajutorul puțurilor de mînă, în așezarea și executarea cărora populațiunea țărănească din regiunile petrolifere arăta o deosebită dibăcie.

Exploatarea care se făcea înainte de jumătatea secolului trecut și care consta din gropi și puțuri, care rareori treceau peste patruzeci de metri adîncime și la care nu se întîlniau decît aflorimentele zăcămintelor, adică o păcură vîscoasă, care servea ca material de uns și pentru scopuri medicinale,—nu merită decît o atențiune din punct de vedere istoric, neavînd nici o importanță ca activitate industrială, dat fiind utilizarea așa de limitată pe atunci a acestui produs, care era menit să ajungă, peste o jumătate de veac, un articol de utilitate generală și să pătrundă în colțurile cele mai depărtate ale lumii, ca cel mai puțin costisitor isvor de lumină și căldură.

Deabia în anii 1856—1857, descoperindu-se uleiul lampant prin destilarea păcurii—descoperire introdusă în țară la noi de către niște Evrei din Galiția, unde destilarea păcurei fusese încercată pentru prima oară în 1854—s'a început, în mod mai temeinic, o activitate în această ramură industrială, care poate să ne preocupe din punct de vedere economic.

Vom împărți în 2 faze această epocă a micei exploatări, în care rolul principal îl joacă elementul indigen, avînd ca mijloc esențial de exploatare puțurile de mînă.

a) În prima fază vom cuprinde acea activitate pașnică, în care un număr însemnat din familiile țărănești, aflătoare în regiunile petrolifere, își găsise ocupațiunea și existența, pe de o parte, în săpatul puțurilor de petrol, iar pe de alta, în noua meserie de cărăuși, care se creia în mod necesar pentru desfacerea în țară și chiar pentru un mic export al păcurii și al uleiului lampant, destilat în cîteva fabrici, rudimentar instalate în centrele petrolifere, ca Bacău și Prahova, de către Evrei, care, dealtfel, au păstrat totdeauna o preferință pentru acest gen de activitate, care le permitea, după cum vom vedea mai tîrziu, să exercite o speculă foarte greu de controlat în întreaga activitate a petrolului, dîndu-le, astfel, posibilitatea de a realiza beneficii în afară de munca lor.

În această primă fază a exploatării exclusiv țărănești, începătoare, cum am văzut, cu descoperirea uleiului lampant și cu instalarea primelor fabrici de destilare (1857—1859), puțurile de extracțiune se înmulțesc cu o repeziciune uimitoare, deoarece activitatea era stimulată în acest timp și de prețurile bune care se puteau realiza pe atunci, căci în 1861, pe timpul războiului american, prețul petrolului era de 150 lei pe suta de chilograme. Astfel, că în cîțiva ani, prin 1866, puțurile de exploatare sporesc la un număr de 680, din care circa 275 în Moldova și restul de 405 în Muntenia. Adîncimea acestor puțuri era în medie de 60 până la 80 metri—și rareori trecea de 100 metri, iar producțiunea extrasă din aceste puțuri atingea cifra de 6000 tone.

Desigur că în această fază de exploatare a petrolului nu puteam avea decît o importanță locală, și nu putea fi vorba nici de vre-o organizație comercială și nici de concurență. Prin forța împrejurărilor, dată fiind îmbucătățirea proprietății rurale și adesea moștenirea în diviziune a unui singur puț de către mai mulți succesori, exploatarea era împărțită într'o sumă de intreprinderi mici, izolate, fără capital și fără relațiuni comerciale. Piețele de desfacere erau foarte restrînse și alimentate în mod discontinuu și primitiv vara cu carele, și iarna cu săniile, iar în timpul cînd drumurile—căci șosele nici nu existau prin aceste regiuni muntoase—deveneau impracticabile din cauza ploilor, orice transport se întrerupea.

Și, cu toate aceste greutăți de transport, se începuse totuși de către țaranii din regiunile învecinate cu Transilvania și Bocovina un export de petrol spre aceste ținuturi străine, ba chiar și în Rusia. De o plasare serioasă însă a petrolului romînesc pe piețele mondiale,—nici nu putea fi vorba pe acea vreme.

Bine înțeles că, în aceste condițiuni grele, și prețurile erau mari, urcîndu-se dela 5 la 8 franci vadra de 15 litri, ceia ce făcea să se cîștige parale bune pe acea vreme și să îndemne, din ce în ce mai mult, pe țărani la această ocupațiune.

Atîta timp însă cît producțiunea nu era așa de mare, încît să acopere cerințele care creșteau la început într'o măsură superioară producțiunii, deoarece piața de desfacere era de abia în

formațiune pentru petrol; atita timp cit micile întreprinderi erau izolate, iar prețurile destul de mari, pentrucă fiecare să-și scoată profitul său,—nici un conflict de interese nu se putea ivi, și concurența era necunoscută în această fază liniștită, care a durat până pe la anul 1870.

Efectele, care au decurs din această fază, deși fără o mare importanță economică pentru țară, sint totuși foarte însemnate și decizive chiar pentru viitorul industriei petrolului.

In primul loc, este de observat că regiunele petrolifere puse în valoare prin lucrările de extracțiune ale țăranilor, și anume: Bacău (Moinești, Solonț, Lucăcești, Comănești, Tețcani, Cîmpeni, Cașin etc.), Prahova (Păcureți, Matița, Băicoiu, Țintea, Drăgăneasa, etc.), Dimbovița (Colibași, Valea Lungă etc.), Buzău (Sarata, Berca, Beci etc.)—sint aproape aceleași, pe care astăzi s'au întemeiat marile exploatări; iar în al 2-lea loc, producțiunea continuu crescîndă dela cîteva sute de tone în 1857 la 12,000 tone în 1870, grație inițiativei, dibăciei și activității exclusiv țărănești, a avut de efect crearea timpurie a unei piețe locale de consumație, care, în tot timpul acestei faze, a fost superioară producțiunii, precum și a unui mic export de petrol brut către țările vecine, ceia ce a avut darul să facă repede cunoscută străinătății bogăția pe care o ascunde subsolul țării noastre.

b) A doua fază reprezintă lupta care se dă între acești mici exploatatori, pe care i-am văzut ridicîndu-se în prima fază, fără capital și cu mijloace rudimentare de lucru, și între capitaliști, care nu întîrzie a se ivi în această nouă ramură de industrie, căutînd a organiza exploatări în mare și a introduce mijloace mecanice de exploatare.

Este lupta fatală și inegală, care a avut loc în mai toate industriile existente, încă dela începutul veacului trecut, cînd regimul capitalist înlocuește pretutindeni pe acel al corporațiilor. Mașinismul și capitalul înlătură lucrul de mînă și sdrobește mica industrie.

E greu de stabilit data precizâ, cînd industria petrolului trece sub regimul capitalist, deoarece această trecere s'a făcut cu multă sfiiciune și nesiguranță. Și este, până la un punct oarecare, curioasă această sfiiciune a capitalurilor și această persistență a micei exploatări țărănești, cînd ne gîndim că industriile miniere au fost în toate țările industriile de preferință ale regimului capitalist.

Se încercase, încă din anul 1862, de firma engleză „*Valachian Petroleum Co.*" cu un capital de 8 milioane franci exploatarea, prin tuneluri și sondagii, a întinselor terenuri achiziționate în Țintea, Moreni și Beci; dar încercările n'au dat rezultate și s'a părăsit orice lucrări, după mari cheltueli.

In 1867, se pun bazele unei societăți rominești „*Compania anonimă romînă pentru exploatarea și comerțul de petrol*" cu un capital pur romînesc de 100000 galbeni, dar nu se cunoaște nimic din lucrările acestei interesante societăți.

Deabia din anul 1870 încep a se introduce în mod mai sistematic forțe capitaliste străine, de oarecare însemnătate.

Așa, între anii 1870 și 1889, vedem o serie de capitaluri străine, în special engleze, căutînd o fructificare în industria petrolului din Romînia, dar nici unul din aceste capitaluri străine nu reușește a întemeea vr'o exploatare serioasă, și ele par a fi servit mai mult la deprecierea industriei petrolului nostru, decît la dezvoltarea și consolidarea ei. Astfel *Captain Thoyes et Co.* în Buștenari, *Suchard et Co.*, la Colibaș, *Hildebrand*, la Matița și Posești, *Pilstiker et Co.*, la Glodeni etc.,—toate aceste întreprinderi capitaliste străine au sfîrșit prin a lichida și a părăsi lucrările cu perderi.

Aceste nereușite, pe lîngă greutățile unei tehnice primitive de sondaj, pe lîngă lipsa unui personal experimentat, mai aveau apoi la baza lor și neiertate greșeli de constituire și administrație, deoarece se căuta a se realiza beneficii extraordinare, prin pure operațiuni de speculațiuni financiare asupra terenurilor petrolifere, sau asupra unor slabe începuturi de lucrări, care nu erau macar conduse într'un mod competent și care nu erau făcute decît spre a servi de pretext la acele speculațiuni.

Mai mult succes par a fi avut cîteva întreprinderi întemeiate din inițiativa romînească, precum: *Gr. Monteoru*, cu numeroasele sale puțuri dela Sarata (jud. Buzău), *G. Gr. Cantacuzino*, pe a cărui proprietate se face, în 1883, o încercare serioasă de exploatare sistematică, cu rezultate favorabile, mai cu samă Sonda Sospiro (Drăgăneasa), care, prin bogatele sale erupțiuni, marchează un punct însemnat în desvoltarea industriei mari; deasemenea, *Prințul Știrbei* la Voila, și *Negroponte* la Grozești, au făcut încercări serioase de sondaj prin anii 1883—1885; iar prin anul 1889 moștenitorii *D. V. Hernia* intîlnesc, printr'un sondaj la *Câmpina*, bogate straturi eruptive.

Totuși, nici aceste întreprinderi romînești n'au avut succesele obișnuite marilor exploatări în celelalte industrii, fie din lipsa de curaj sau capital, fie din lipsa de experiență, dar, mai cu samă, din pricina lovirii de dificultăți tehnice privitoare la sondaj, care era departe de starea perfecționată de azi, precum și de necunoașterea condițiunilor tehnice ale terenurilor petrolifere din țară.

In rezumat, putem calcula că, dela 1870 și până la 1889, s'au introdus în scopul exploatării petrolifere din țară vr'o 20 milioane. Lucrările efective însă, în această perioadă de timp, se reduc la vr'o 60 de sonde (din care numai vr'o 12 au fost productive), care, cu toate accesoriile lor ca: conducte, instalațiuni de depozite, materiale etc., nu pot reprezenta în nici un caz un capital mai mare ca 5 milioane. Vedem, deci, că deabia un sfert din capitalurile investite s'au întrebuințat în lucrări propriu zise, iar restul s'a perdut în combinațiuni și speculații financiare.

Cu astfel de reprezentanți ai regimului capitalist, bine înțeles că nu se putea sdrobi mica exploatare, începută și conti-

nuată în mod aşa de sănătos de către ţăranii romîni. De aceia vedem că, în tot intervalul dela 1870 până la 1889, mica exploatare cu puţurile de mînă a mers în necontenită prosperare, fără a se resimţi vr'o influenţă, decît doar prin anii 1884—1885, prin marea producţiune a sondelor dela Drăgăneasa, din partea încercărilor neputincioase ale diferitelor întreprinderi capitaliste.

Şi cine ştie dacă astăzi am fi putut ajunge la desvoltarea actuală a industriei petrolifere, de n'ar fi fost în această perioadă critică, plină de deziluzii şi nesuccese, puţurile ţărăneşti, cu producţia lor constantă, care să menţină reputaţia bogăţiei solului romînesc şi să încurajeze pe capitalişti la noi încercări.

Intr'adevăr, din cele 60 de sonde, care s'au plasat în acest interval, 1870—1889, am văzut că numai vr'o 12 sonde au fost productive. Şi afară de sonda dela Sospiro, care singură a dat o producţie de vr'o 20,000 tone, celelalte sonde, la un loc, nu reprezintă o producţie mai mare ca 50,000 tone; deci, un total 70,000 tone. Producţia totală însă în această perioadă a fost cam de 400,000 tone; deci, producţia întreprinderilor capitaliste reprezintă deabia 1/6 din acea a micei exploatări.

Am insistat asupra acestui punct, spre a restabili un adevăr istoric, şi anume: că desvoltarea industriei petrolifere romîneşti nu se datoreşte, cum cetim adeseori, acelor încercări făcute dela 1870 încoace de cîteva capitaluri străine, ci ţăranilor proprietari de terenuri petrolifere, care fără capital şi cu propria lor muncă au pus în evidenţă bogăţia ţării şi au menţinut reputaţia acestei bogăţii, cu toate vicisitudinele care au survenit în epoca dela 1870—1889.

Dar, dacă mica exploatare a ţăranilor nu a avut de suferit în această epocă vre-o influenţă directă din pricina încercărilor de introducere a regimului capitalist, ea are însă de suferit un mare neajuns, în mod indirect, din pricina speculaţiilor care au precedat totdeauna intronarea regimului capitalist în diferite industrii.

Şi aceste speculaţiuni au prins în industria petrolului mai bine decît în oricare alta, deoarece petrolului, prin însuşi natura lui, îi este implicat un caracter speculativ. In adevăr, un norocos cu cîteva mii de lei întîlneşte un isvor nesecat de petrol şi se îmbogăţeşte, vînzînd petrolul său cu un preţ ridicol de 100 lei vagonul, iar un altul, care a întîlnit o sursă slabă, vînzînd petrolul cu 400 lei vagonul, deabia şi-ar scoate cheltuelele,—şi un al treilea perde totul, neîntîlnind de loc petrol. Dacă, pe lîngă aceste condiţiuni aleatorii, create prin natura lucrurilor, mai adăugăm şi altele artificiale, pricinuite de reaua credinţă a cîtorva interesaţi, vedem atunci ce soartă critică se creiază bieţilor exploatatori.

In 1870, producţia ţării atingea cifra de 12,000 tone, iar în 1875 depăşea pe acea de 15,000 tone,—cantitate, care începea să prezinte dificultăţi de desfacere în ţară, din pricina lipsei căilor de transport şi a instalaţiunelor de depozit, precum şi a obişnuinţii unei bune părţi din piaţa ţării de a se alimenta cu pe-

trol rusesc sau american, deoarece, dela 1870, petrolul american începuse deja a invada pieţele europene, cu un preţ scăzut de 30 lei suta de kgr. (12 dolari pe centner).

Aceste dificultăţi îndeamnă pe speculatorii, care stăteau la pîndă în dosul cîtorva bănci din ţară sau străinătate, de a intra în joc şi a încerca chiar o acaparare a producţiunii, unindu-se, în acest scop, de cele mai de multe ori, cu rafinorii indigeni, care în majoritate erau Evrei şi a căror număr sporise prin anul 1870 la peste 25, avînd mînă liberă în industria întreagă a petrolului, graţie tarifelor extrem de protectoare, care îi apărau contra concurenţei străine, acolo unde ei îşi întindeau cîmpul de lucru. Rafinorul era astfel, stăpînul pieţei romîne şi el fixa, după voe, atît preţul petrolului brut, cît şi a celui rafinat.

In astfel de împrejurări se începe acel joc deşanţat al preţurilor, pricinuit nu de condiţiile normale ale pieţei, care era încă departe de a fi saturată, ci, în mod artificial, de speculaţiile rafinorilor.

Pe măsură ce producţiunea se mărea şi ajungea să satisfacă trebuinţele imediate ale peţei, situaţia se înrăutăţea, din ce în ce, pentru producătorii de petrol brut, care erau nevoiţi să scadă preţurile până la limita pe care o voeau rafinorii, pentru a putea desface marfa lor,—limită, care adesea se scobora sub chiar costul acestei mărfi. Bine înţeles că în aceste condiţiuni, mulţi preferau a restrînge şi chiar a întrerupe cu totul lucrările, decît a lucra în pagubă. Natural, producţiunea devenea, din ce în ce, mai puţin abundentă, şi atunci rafinorii erau forţaţi a mări preţurile brutului, majorînd deasemenea pe al lampantului. Această ridicare a preţurilor avea pe de o parte, şi în mod natural, ca consecinţă imediată încurajarea şi înmulţirea exploatatorilor de petrol brut, iar pe de alta, restrîngerea pieţei. Producţiunea creştea din nou iar consumaţiunea scădea şi iarăşi urma o perioadă de supra-abondenţă de petrol brut. Exploatatorii, ne-avînd depozite şi rezervoare, erau forţaţi a vinde cu orice preţ. Rafinorii se foloseau de această situaţie şi scoborau din nou preţurile petrolului brut, realizînd, astfel, beneficii mari. Aceasta a fost era de aur pentru acei care voeau a specula, nesupăraţi de nimeni, în industria de petrol romînesc.

In această epocă, pe la anul 1887, atras de perspectiva seducătoare de a acapara piaţa romînă, se stabileşte în Romînia grupul financiar *Offenheim et Co.* Dată fiind nestabilitatea pieţei, nu a fost greu pentru numita firmă de a o acapara, asigurîndu-şi, prin contracte, aproape întreaga producţie a ţării şi luînd angajamentul de a cumpăra producţia viitoare, oricare ar fi ea. Acest angajament stimulează lucrările existente ale exploatatorilor de petrol brut şi atrage, pentru prima oară, în mod serios, capitalurile străine spre ţara romînească, astfel că, în curînd, producţia sporind, ea întrece trebuinţele ţării, iar resursele financiare ale firmei *Offenheim et Co.* nu mai ajung spre a face faţă situaţiei, pe care ea singură şi-o crease.

Pe ruinele firmei *Offenheim et Co.* se creiază în 1889 „*Societatea romînă pentru industria și comerciul petrolului*,“ societate care există și azi și ale cărei interese se confundă aproape cu acele ale societății „*Steaua Romînă*“.

Această nouă societate, fondată cu un capital de 4 milioane lei, urmărește în fond aceiași activitate cași firma *Offenheim et Co.*, dar cu un scop mai puțin speculativ, ea însăși fiind și o societate producătoare de petrol, căci avea exploatări la Glodeni, Cîmpina, Sarata și Solonț. Intențiunele societății erau de a reglementa prețurile și producția petrolului din țară, aducînd o stabilitate a pieței, prin cumpărarea cu contracte a celei mai mari părți din producțiunea țării și prin prelucrarea acestei producțiuni în fabrici sistematice și suficiente, pe care le instalează în diferite centre, ca București, Cîmpina, Monteoru și Moinești. Pentru a înlătura supra-producțiile locale de petrol brut, această societate înființează depozite și conducte, precum sînt conductele Glodeni-Doicești și Buștenari-Doftana. Este prima societate, care dîndu-și sama de perspectiva restrînsă ce o poate oferi desvoltării industriei petrolului consumația internă, care se rezuma pe acele vremuri numai în lampant, se gîndește în mod serios la organizarea unui export, care nu putea fi început decît prin oferirea pe piețele străine a unei mărfi bune și uniforme, spre a putea rivaliza cu cea străină și, deci, pentru acest scop, introducînd în rafinăriile sale cele mai moderne sisteme de lucru.

Intr'un cuvînt, din toată activitatea ei se vede un început de exploatare rațională.

Păcat numai că, după 5 ani de activitate, această societate, în urma lipsei de capital și a neînțălegerilor iscate în sînul ei, nu și-a mai putut ține situația ei de conducătoare a industriei petrolului în Romînia și fu nevoită, în anul 1895, să treacă asupra societății „*Steaua Romînă*“ exploatarea ei industrială și comercială.

Bunele intențiuni pe care le-a avut această societate, și în parte, aplicarea lor în sensul reglementării prețurilor și a producțiunei; siguranța pe care o oferea pentru viitor producătorilor, prin angajamentele și contractele pe care le încheia cu ei; succesele obținute în propria ei exploatare cu sonde (realizînd o producție de peste 70,000 tone, numai de pe terenurile ei); stimularea și creșterea bruscă a producției totale dela 30,000 tone, cît erau în anul 1888, înnainte de fondarea ei, la aproape dublu (54000 tone) în 1890 adică un an după fondarea ei,—toate acestea au produs un curent favorabil industriei romîne.

Capitalurile străine, care în urma nesucceselor din perioada 1870—1889, stăteau în rezervă, încep să se intereseze în mod serios și activ de această ramură a industriei romînești, încurajate fiind la aceasta și de faptul îmbunătățirii mijloacelor de transport prin calea ferată. Deci, cu anul 1899, putem marca cu siguranță consolidarea marei exploatări în industria de petrol romînească.

Din acest an, încep și zilele grele pentru mica exploatare țărănească.

Regimul capitalist s'a implîntat, iar mica exploatare o putem considera ca învinsă. Micii producători, văzîndu-și amenințată rentabilitatea muncii lor prin concurența lucrului mecanic, încep a vinde proprietățile lor, cu tot cu puțuri, capitaliștilor, și astfel dispare, după o existență de peste 30 de ani, acea simpatică breaslă de industriași țărani, care dacă n'ar fi fost lăsați la voia întîmplării și a speculatorilor, și dacă statul s'ar fi îngrijit mai mult de soarta lor, făcîndu-le posibil, încetul cu încetul, o înlocuire a mijloacelor rudimentare de exploatare prin altele sistematice și intervenind la timp pentru organizarea comercială a unui export comun, facilitînd astfel, prin, imboldul cooperațiunii și prin ajutorul unui credit de stat trecerea la *marea industrie*, care era impusă prin forța împrejurărilor în industria de petrol, fără a-și perde cu aceasta caracterul ei național,—în aceste condițiuni, zic, cine știe ce perspective frumoase nu s'ar fi putut deschide pentru industria de petrol cu adevărat romînească...

In rezumat, caracterul și efectele care reies din această fază sînt următoarele:

In primul loc, menținerea caracterului național al industriei, cu toate încercările repetate în mod sistematic în tot timpul acestei faze de către capitalurile străine, de a se plasa în această industrie, încercări care au rămas mai totdeauna infructuoase, din cauza nepregătirii lor și a spiritului pur speculativ care le predomina.

In al doilea loc, este de remarcat că producția petrolului, care s'a extras în această perioadă și care este datorită, cum am văzut, aproape întreagă, micei exploatări țărănești, începînd cu cu 12,000 tone în 1870 și ajungînd la 30,000 tone în 1888, deși manifestă o creștere înceată, a avut însă marele rol de a evita o stagnație complectă a industriei și de a încuraja pe capitaliști la noi încercări.

Pentru *consumatorii* țării—căci întreaga producțiune se bazează, în această perioadă, aproape numai pe consumația internă—această fază nu este de loc favorabilă.

Intr'adevăr, pe de o parte, speculațiile rafinorilor insuficienți producțiunii și taxele vamale extrem de protectoare, mențineau prețurile lampantului destul de ridicate; pe de altă parte, fluctuația producției ca consecință a nestabilității prețurilor, lipsa unei organizațiuni de vînzare, agravată cu lipsa de căi suficiente de transport, precum și calitatea inferioară și variată a lampantului,—toate acestea făceau nesigură și foarte înceată introducerea, pe o scară mai mare, a petrolului lampant în consumația internă.

Vom studia în numărul viitor continuarea desvoltării industriei petrolifere în epoca marei exploatări.

Const. Holsescu
Inginer de Mine.

ECCE HOMO.

Eu sînt o 'mperechiare de straniu
Și comun,
De aiurări de clopot
Și frămîntări de clape,
În suflet port tristeța planetelor ce-apun
Și 'n cîntece, tumultul căderilor de ape...

Eu sunt o cadențare de bine
Și de rău,
De glasuri răsvrătite
Și resemnări tîrzii,
În gesturi port sfidarea a tot ce-i Dumnezeu,
Și 'n visuri majestatea solarei agonii....

Eu sînt o 'ncrucișare de harfe
Și trompete,
De leneșe Pavane
Și repezi Farandole,
În zîmbet port minciuna umbritelor regrete,
Și 'n rîs impertinența sonorelor mandole.

Eu sînt o armonie de proză
Și de vers,
De crime
Și idile,
De artă
Și eres...
În craniu port imensul stăpîn, pe Univers,
Și 'n vers, voința celui din urmă ne 'nțeles !...

1909.

Ion Minulescu.

Regretabil !

Sînt aproape douăzeci de ani de cînd am publicat, în *Revista Nouă*, un articol intitulat: *Despre invaziunea Slavilor în Peninsula Balcanică și despre formațiunea naționalității romîne.*

In acest articol expuneam o ipoteză nouă asupra *alcătuirii neamului romînesc*. Nu tăgăduiam printr'însa stăruința, în Dacia Traiană, a unor elemente romanizate chiar după ce provincia fusese, sub Aurelian, părăsită de legiuni și de autorități, dar nu atribuiam acestor elemente rolul de căpetenie în alcătuirea neamului nostru. Acest rol îl atribuiam nenumăratei mulțimi de captivi, aduși aici din provinciile Imperiului de Răsărit de către Slavii care pusese stăpînire pe Dacia și se așezase într'însa în veacul al V-lea și care nu încetase, în tot cursul veacului al VI-lea și chiar în al VII-lea, să facă, aproape în fiecare an, incursiuni în Peninsula Balcanică.

Stăpînirea Slavilor în Dacia, năvălirile lor peste Dunăre și aducerea de către ei a *unor multitudini de captivi* (Procop zice că fiecare năvălire costa pe Imperiu viața sau libertatea a 200,000 Romani) sînt niște fapte absolut dovedite, necontestate și chiar nediscutabile.

Tot atît de neîndoelnic este și faptul că aceiași Slavi, care se așezase în Dacia Traiană, au colonizat, în decursul secolelor al VI-lea și al VII-lea, pe lîngă întreaga Mœsie, o mare parte din Tracia și din Macedonia, ajungînd pănă în Tesalia și chiar în Morea.

De aici a rezultat că, pe cînd numărul provincialilor Romani din Imperiul de Răsărit, aduși captivi în Dacia Traiană, sporia, acel al Slavilor era cu desăvîrșire redus prin emigrarea lor în mase mari pe țărmul drept al Dunărei. Și numărul acelor atrași în chip statornic spre miazăzi de o climă mai dulce, a fost atît de mare, încît, la sfîrșitul veacului următor (al VII-lea), cînd au venit Bulgarii, Mœsia era cu desăvîrșire slavizată, atît de slavizată încît cuceritorii ei, de neam uralo-altaic, fură în curînd slavizați și ei.

Această mișcare în sens contrar: de sporire a numărului provincialilor *cu desăvîrșire romanizați* aduși în Dacia Traiană, pe de o parte, și de scădere a acelui al Slavilor, care plecau neconte-

nit peste Dunăre pe de altă parte — a avut o inriurire hotăritoare in procesul de contopire a celor două elemente care convieţuiau acuma în Dacia. Ea a asigurat elementului roman, cu desăvîrşire superior în cultură şi în inteligenţă, predominarea, punîndu-l în stare să dea noului element etnic născut din această contopire numele şi limba lui şi să-i imprime o parte din trăsăturile caracteristice ale Latinului.

Predominarea elementului romanizat a mai fost ajutată şi de alte două împrejurări:

1) de faptul că, la Slavi, prinşii în războiu îşi recăpătau după puţini ani libertatea deplină, putînd sau să rămînă printre biruitorii lor, ca egali, bucurîndu-se de aceleaşi drepturi ca obştia Slavilor, sau să se întoarcă în ţara lor de origină;

2) de uşurinţa cu care Slavii erau ademeniţi să imiteze şi să primească obiceiuri, şi să vorbească limbi străine, lucru care alcătuia şi alcătueşte încă una din trăsăturile lor caracteristice.

Ipoteza expusă de mine în *Revista Nouă*, deşi nu se preocupă deloc de temeiuri limbistice, mai prezintă particularitatea că se potriveşte de minune cu concluziunea la care a ajuns, întemeindu-se excluziv pe temeiuri limbistice, Miklosich, asupra aceleaşi chestiuni.

Se ştie că ilustrul limbist priveşte limba vorbită de Rominii din Macedonia ca una şi aceiaşi cu acea vorbită de Rominii din Dacia Traiană ceia ce, susţine el, exclude putinţa ca Rominii macedoneni să se fi dezvoltat deosebit de acei din Dacia Traiană [1]).

Această ipoteză, expusă de mine la sfîrşitul anului 1889, n'a ridicat nici o critică, n'a indignat absolut pe nimeni.

*

Deatunci însă eu am făcut un pas înainte. La 1889, stăruinţa în Dacia Traiană, după retragerea legiunilor şi a autorităţilor, a unei părţi din populaţiunea ei romanizată — mi se părea cu putinţă. Un studiu mai îndelungat şi mai amănunţit al chestiunii m'a adus la convingerea că elementele romanizate rămase pe loc după părăsirea *oficială* a Daciei, n'au putut să fie decît prea puţine şi că, în orice caz, ele au trebuit să dispară în curînd. Temeiurile care m'au adus, mai cu samă, la această convingere sînt:

1) Faptul că vechile numiri de oraşe, de sate, de pîrae şi de munţi, în fiinţă în epoca romană, au dispărut cu desăvîrşire şi au fost înlocuite prin numiri slave, sau romîneşti, chiar în părţile unde colonizarea romană a fost mai intensivă, cum este, spre exemplu, actualul comitat al Hunedioarei.

Acest fapt dovedeşte că atunci cînd Slavii au venit să se aşeze în Dacia, ei nu au găsit într'însa o populaţie care locuia aici de veacuri şi dela care ei să fi aflat vechile numiri ale localităţilor,

1) **Miklosich.—*Die Slavischen Elemente im Rumänischen.***

precum a fost cazul în alte ţări cucerite şi colonizate de Romani, ca Galia, Noricul, Spania etc., *în care populaţia romanizată s'a menţinut chiar după cucerirea lor de către Barbari;*

2) Absurditatea presupunerii, în deobşte admisă, cum că elementul romanizat, rămas în Dacia Traiană după părăsirea ei de către Aurelian, ar fi trăit timp de veacuri în munţi, din păstorie. Un popor poate trăi din păstorie numai acolo unde dispune de păşuni bogate şi mai ales întinse. Pe păşunile puţine şi sărace din munţii acoperiţi cu păduri dela sudul şi dela apusul Transilvaniei, unde se presupune că s'ar fi menţinut rămăşiţile vechei populaţiuni romanizate din Dacia, se puteau întreţine numai un număr mic de vite, cu produsul cărora nu s'ar fi putut hrăni un neam, ci de abia vre-un trib neînsemnat. Iar asemenea triburi mici, sărace şi sălbătăcite cu desăvîrşire, n'ar fi fost niciodată în stare să desnaţionalizeze şi să absorbă un neam puternic, numeros şi omogen, cum erau Slavii, care ocupase Dacia.

Acestea sînt, pe scurt, temeiurile care m'au făcut să părăsesc cu totul ipoteza stăruinţii în Dacia Traiană a unui element romanizat, de vre-o importanţă oarecare, şi să atribuesc desnaţionalizarea Slavilor şi alcătuirea neamului romînesc care locueşte în dreapta Dunărei, numai mulţimii locuitorilor romanizaţi din Peninsula Balcanică, aduşi aici de Slavi cu prilejul necontenitelor lor năvăliri, în timp de mai bine de un veac, în Imperiul de Răsărit.

Această teorie nouă asupra alcătuirii neamului romînesc are nevoe de desvoltări şi de lămuriri. Imi propun să le expun pe larg, îndată ce voiu fi terminat alte lucrări începute demult şi, mai ales, dupăce voiu fi complectat studiile mele relative la chestiunea ţărănească, din care face parte şi rezumarea lor în principalele limbi europene [1]).

*

Sînt acuma trei ani şi jumătate, pe cînd eram în serviciul Ministerului Afacerilor Străine, văzînd că nu dispun de timpul necesar pentru a sintetiza voluminosul material pe care-l adunasem pentru alcătuirea istoriei raporturilor dintre pămînt, săteni şi stăpîni în Moldova, m'am hotărît să utilizez parte din el pentru alcătuirea unui memoriu, menit să fie prezintat Academiei Romîne şi tratînd *Despre originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova*.

In capul acestui memoriu am pus un rezumat, în cîteva linii, a ipotezii asupra alcătuirii neamului romînesc, expusă în *Revista Nouă*, la 1889, fiindcă mi se părea, şi mi se pare încă, că acea ipoteză înlesneşte mult priceperea faptului predomnirii, în vechiul obiceiu al neamului nostru, în *dreptul romînesc*, a spiritului şi a numirilor slave.

1) **Rezumatele în limbile franceză, engleză şi germană, sînt terminate.**

Intr'adevăr, la aducerea în țările noastre a provincialilor romanizați de peste Dunăre, Slavii dispuneau aici de toată puterea politică. Luînd în considerație că procesul de desnaționalizare a elementului slav și de contopire a ambelor elemente a avut trebuință de mai multe generații spre a fi desăvîrșit, este lucru firesc ca formele și numirile alcătuirii politice a nouăi naționalități să fi fost slave, dar întrucîtva modificate de spiritul mai precis și mai particularist al elementului romanizat.

Apoi, la sfîrșitul rezumatului, adăogeam paragraful următor:

„Astăzi nu numai că mențin în întregimea lor concluziunile sus citatului studiu, dar merg mai departe și susțin, precum voiu dovedi pe larg în curînd, aiurea, că elementul roman, rămas în Dacia Traiană după retragerea legiunilor, n'a putut să se mențină și a trebuit să dispară în curînd, fără urme, în potopul de Barbari năvălitori. Naționalitatea romînă s'a născut deci, după mine, excluziv numai din contopirea Slavilor care venise să s'așeze în țările noastre cu elementele romanizate de peste Dunăre, aduse captive în urma neîncetatelor năvăliri slave, sporite prin numărul acelor care fugiau din Imperiu de greutatea birurilor și prin desnaționalizarea celor dintăi prin cei de ai doilea, cu totul superiori în minte și în cultură.

Precum se vede, exprimam aici o simplă opiniune a mea, opiniune care nu influența întru nimic nici rezumatul care precedă expunerea ei, nici cuprinsul memoriului propriu zis care o urma.

Memoriul fu cercetat, înainte de a fi tipărit, nu, după obiceiu, de un singur membru al secțiunii istorice, ci, prin excepțiune, de doi membri ai acelei secțiuni, dintre care unul era însuși președintele ei și amîndoi făcură asupra lui rapoarte elogioase.

Memoriul fu distribuit membrilor și pus în vînzare la sfîrșitul lunii August 1906.

*

Insă eu, la Aprilie al aceluiași an, demisionînd din postul ce-l ocupam și devenind absolut stăpîn pe timpul meu, m'am folosit îndată de prilej pentru a mă pune pe lucru și a scrie cartea ce de atîta vreme doriam s'o scriu asupra istoriei legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn în Moldova. Făcui să intre într'însa aproape întreg cuprinsul memoriului sus pomenit, prezentat Academiei. In capul cărții, sub titlul: *Despre alcătuirea neamului romînesc*, am pus articolul apărut în *Revista Nouă*, dela Decembrie 1889 și, spre a cîștiga timp, am trimis la tipografie chiar textul tipărit în acea Revistă. In grabă însă, am uitat să mai adaog paragraful din memoriul asupra *Claselor stăpînitoare*, în care mă pronunțam împotriva stăruinții în Dacia Traiană, după părăsirea ei oficială de către Aurelian, a vre-unui element romanizat de o importanță oareșcare. Cartea a apărut în librărie, în ziua de 20 Decembrie 1906.

Mare fu mirarea mea cînd, la mijlocul lui Ianuarie 1907, niște amici dela Academie îmi povestiră că, în ședința dela 12 a acelei luni, dl. Maiorescu se arătase uimit de faptul strecurării, în Analele Academiei, a enunțării unei teorii, după care „Romînii s'au format din captivii aduși de peste Dunăre, *fără nici un element roman*".

Apoi dl. Maiorescu, îngrijit ca nu cumva „inimicii noștri să întrebuințeze această afirmare ca un adevăr întru cîtva primit de Academia Romînă", cerea ca secția istorică să-și spună anume părerea în această privință—„și părerea ei va fi atunci însăși părerea Academiei", adăugînd că, în ce îl privește, va admite acea părere, oricare ar fi ea.

Membrii Academiei care cercetase memoriul meu în manuscipt, răspunseră că nu împărtășesc cele enunțate de mine despre alcătuirea neamului romînesc, dar că, acea enunțare fiind privită de d-lor ca o afirmare făcută în treacăt, incidentală și nedovedită, secția nu avea, prin urmare, s'o aprobe sau s'o dezaprobe. Cu toată insistența d-lui Maiorescu, Academia nu dădu curs cererii sale.

Mă voiu ocupa mai departe de afirmațiunea absolut neadevărată a d-lui Maiorescu, cum că eu ași fi afirmat că „*Romînii s'ar fi format fără nici un element roman*. Insă nu pot decît să atrag atențiunea cetitorului asupra faptului că dl. Maiorescu—același domn Maiorescu care în tinerețe făcuse, cu desăvîrșit succes, acele campanii teribile împotriva Romînismului neinteligent, fanatic, *à outrance*, al lui Barnuțiu și al întregii școli a lui Petru Maior, școală care proclama ca dogmă că tot, în ființa, în spiritul, în originea, în legislațiunea, în instituțiunile noastre, era roman—s'a cercat acuma, la bătrînețe, să obțină dela secțiunea istorică a Academiei proclamarea, în privința alcătuirii neamului nostru, a unei dogme, la care se arăta gata să se închine, oricare ar fi ea. Dar credea oare dl. Maiorescu că publicul romîn ar fi abdicat drepturile sale de liberă critică cu aceiași ușurință cu care le abdica domnia sa?

Intelepciunea membrilor Academiei i-a ferit de primejdia de a se înfățișa în calitate de concurenți ai Papei și de a se face ridiculi, proclamînd, în plin al XX-lea veac, *dogme istorice*.

Istoria neavînd alt scop decît descoperirea adevărului, trebue ca istoricul să aibă deplină libertate să descurce și să descopere întreg acel adevăr și, spre arest sfîrșit, să cerceteze și să discute toate ipotezele cu putință și toate argumentele invocate în sprijinul acelor ipoteze. Incercarea de a crea o istorie *oficială* sau *ortodoxă*, care să excludă enunțarea și argumentarea unor anumite ipoteze, declarîndu-le, la un moment dat, de *eretice* sau de primejdioase, poate în vremile noastre să stîrnească numai surîsul.

N'am crezut deci de cuviință să răspund la atacul făcut de

dl. Maiorescu asupra chipului meu de a concepe alcătuirea neamului romînesc și, dealtmintrelea, eram prea ocupat cu urmarea studiilor asupra chestiunii țărănești, pentru a mă mai îndeletnici cu o polemică absolut oțioasă.

Dar iată că dl. Maiorescu, convertit acuma, definitiv se vede, la doctrina „romanismului“ à outrance, pe care îl combătuse altădată cu atita înverșunare, stărue să mă prigonească fără răgaz și fără milă.

Cu prilejul recepției sale în secția literară a Academiei, dl. Duiliu Zamfirescu a găsit cu cale, vorbind de poezia populară romînă, să facă o diversiune istorică, în care, într'un graiu frumos și elegant, dar pe temeiuri absolut fantastice, susține latinitatea aproape desăvîrșită a neamului romînesc și stăruința lui neîntreruptă în țările dela Nordul Dunărei.

Dl. Maiorescu, în răspunsul său, a nimicit aproape cu desăvîrșire pe recipiendar, aprobînd din discursul său numai digresiunea fantastico-istorică, pe care o cuprinde. Cu acest prilej, ilustrul logician zice: „partea ce mă cred dator să scot mai întâiu la iveală din studiul d-tale—și o fac cu cea mai mare mulțumire,—sînt paginile în care vorbești de originea noastră italo-latină și, fără a te opri la cunoscutele argumente limbistice, atingînd numai în treacăt datele istoriei, cauți să pătrunzi cu intuiția artistului taina moștenirilor etnice și să ne arăți 'supraviețuirea sufletului roman în Romînii de astăzi, urmași direcți ai marilor cuceritori“.

Apoi, d-sa zice că punctul de vedere ales de recipiendar este cu atît mai binevenit, cu cît, la 1906, s'a strecurat în Analele Academiei, „deși fără răspunderea ei, un studiu al d-lui Radu Rosetti—*Despre originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*,—în care susține că elementul roman rămas în Dacia nu s'a putut menține după retragerea legiunilor și a dispărut fără urme“, și că „naționalitatea romînă s'a născut *exclusiv numai* din contopirea Slavilor care veniseră să se așeze în țările noastre cu elementele romanizate de peste Dunăre, aduse ca captive (eufonia este a d-lui Radu Rosetti), etc.“ Apoi felicită pe dl. Zamfirescu pentru introducerea criteriului latin în cercetarea poeziei romîne.

Iată-mă, deci, denunțat de dl. Maiorescu, pentru a doua oară, ca un om care tăgădueşte latinitatea neamului său, ca un om care răspîndeşte doctrine pernicioase, ce trebuesc combătute cu hotărîre. Oare așa să fie? Ei bine, nu, nu este așa. Dl. Maiorescu asmuță lumea împotriva mea, absolut fără temeiu căci, după teoria *eterodoxă*, expusă de mine, pe care, încă o dată, o revendic cu hotărîre și cu care mă fălesc, neamul romînesc cuprinde dacă nu mai multe, dar cel puțin tot atîtea elemente latine ca după teoria *ortodoxă*, conformă cu dogmele, care s'ar părea că vrea să le impună dl. Maiorescu.

*

Care sînt deosebitele elemente care, după teoria *ortodoxă*, sînt cuprinse în alcătuirea neamului romînesc?

I. Elementul dac. Faptul că Romanii au ocupat în chip efectiv și au colonizat numai Banatul, cu părți din Transilvania și din Țara Romînească—nu este contestat azi de nime. Iar faptul că Dacii nu au fost exterminați de Romani și au urmat să alcătuiască, și după cucerire, o parte din populațiunea provinciei—este admis chiar și de dl. Maiorescu [1]).

II. Elementul roman și romanizat, adus de cucerirea romană. Despre acest element știm cu certitudine că fusese adus *din toate părțile lumii romane*: „Traianus, victa Dacia, *ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat* ad agros et urbes colendas“ [2]).

Aici fură aduși coloni din Iliria, din Dalmația, din Noricum, din Panonia, din Galia, *dar mai ales din Siria și din Asia Mică*.

Mommsen zice despre colonii aduși de Traian în Dacia: „Aus dem besten Theile des Landes wurde die eingeborne Bevölkerung ausgetrieben, und diese Striche mit einer für die Bergwerke aus den Gebirgen Dalmatiens, *sonst überwiegend, wie es scheint, aus Klein Asien herangezogenen* **nationslosen** *Bevölkerung wieder besetzt*. In manchen gegenden freilich blieb dennoch die alte Bevölkerung und behauptete sich sogar die Landessprache [3]).

Sigur este că din Italia, *nu* se aduseră colonii; Nerva și Traian făcuse tot ce le stătuse prin putință pentru a împiedeca orice micșorare a populațiunii ei, cel de pe urmă stabilind chiar prin lege ca Italia să nu mai dea coloniști pe viitor [4]).

Însfîrșit Italia nu mai dădea de mult nici recruți pentru legiuni; astfel că veteranii legiunilor în garnizoană, care după terminarea serviciului rămîneau coloni în Dacia, erau și ei de origini diverse, neitaliene.

În rezumat, dacă fără îndoială parte din coloniștii aduși în Dacia erau romanizați și dacă mulți vorbeau latinește, de sînge latin erau prea puțini care se găsiau mai ales printre funcționari și ofițeri. (Că nu toți funcționarii veneau din Italia și că mulți erau originari din deosebite provincii—avem dovezi neîndoelnice) [5]).

Presupunerea d-lui Duiliu Zamfirescu cum că la coloniza-

1. Vezi cum își ride de Petru Maior, care pretindea că Dacii fusese cu totul exterminați de Romani, în: *In contra direcției de azi în cultura romînă*, în *Critice*, vol. I. p. 150. (Ed. Minervei).

2. Eutropius. VIII, 6.

3. Adică: „Din cele mai bune părți ale țării, populațiunia indigenă fu izgonită și *aceste regiuni fură ocupate de o populațiune* **fără națiune**, *adusă pentru lucrarea minelor din munții Dalmației dar, după cum se pare, provenind pentru partea precumpănitoare din Asia Mică*. S'înțelege că în multe părți a rămas vechea populațiune care a păstrat chiar limba țării.“ (Sub Adrian, soldații de cavalerie daci păstrase dreptul să dea strigătele lor de răsboiu în limba, dacă). Mommsen.—*Römische Geschichte*. V, p. 203, și nota 1 dela pagina 204.

4. Iung. Die romanischen Landschaften des Römischen Reiches, p. 382.

5. Ibid., ibid.

rea Daciei ar fi participat și suburbiile Romei, rămîne lipsită de orice temeiu altul, decît doar bogata imaginație a poetului.

III. Elemente diverse, lăsate în Dacia de năvălirele deosebitelor neamuri barbare.

IV. Elementul slav. Nu cred că dl. Maiorescu să conteste existența acestui element în alcătuirea neamului nostru. Este mai presus de îndoială că Slavii și Anții au ocupat întreaga Dacie Traiană și că de acolo au pornit, dela începutul veacului al V-lea, numeroasele lor năvăliri în Imperiul de Răsărit, care au avut ca urmare colonizarea cu Slavi a Mœsiei, Traciei și Macedoniei. Dealtmintrelea urmele elementului slav în limba, în toponimia și în legislațiunea noastră veche sînt prea numeroase și prea însemnate, pentruca participarea acestui neam la alcătuirea neamului romînesc să poată fi pusă la îndoială.

Vedem prin urmare că elementele constitutive ale neamului romînesc, după teoria *ortodoxă*, sînt: 1. elementul dac; 2. elementele romanizate, aduse de cucerirea și colonizarea romană; 3. elemente barbare diverse; 4. elementul slav.

Să vedem acum care sînt elementele constitutive ale neamului nostru după ipoteza mea, acea *eterodoxă*. Aceste elemente sînt:

I. Elementul slav, amestecat cu puținele elemente barbare și unele dacice pe care Slavii la venirea lor le găsise în Dacia.

II. Elementele romanizate, aduse de Slavi din Peninsula Balcanică, alcătuite în cea mai mare parte din Traci romanizați.

Vra să zică elementele romanizate, aduse de Traian în Dacia și rămase acolo după părăsirea provinciei, după *teoria ortodoxă*, sînt înlocuite, în teoria mea, acea *eterodoxă*, prin elementele romanizate aduse din Peninsula Balcanică de către Slavi.

Oare elementul meu romanizat să fi fost mai puțin roman decît acel al teoriei *ortodoxe*? Cred că tocmai contrarul este adevărat.

In loc de populațiunea „fără națiune“, adusă din toată lumea romană, eu aduc în Dacia o populație aproape omogenă, alcătuită în cea mai mare parte din Traci *absolut romanizați* care își ziceau Romani și numiau țara lor Romania. Este un fapt cu desăvîrșire stabilit că, în veacul al V-lea, pe vremea lui Attila, limba latină era atît *limbă oficială* cît și *limbă vorbită în casă*, în întreaga Peninsulă.

Apoi să nu se uite un lucru: și Macedonia și Tracia au primit colonii romane, colonii de civili și colonii de veterani și le-au primit într'o vreme în care Italia era în stare să trimită colonii în provinciile cucerite—într'o vreme cînd legiunile și, prin urmare, coloniile de veterani erau alcătuite mai cu samă de Italieni.

Apoi Macedonia fusese cucerită de Romani cu trei veacuri, Mœsia cu un veac, Tracia cu o jumătate de veac înainte de Dacia; în veacul al VI-lea populațiunea lor fusese deci supusă înrîuririi romane necontenite timp de 450 până la 800 de ani, și erau astfel negreșit mai romanizată decît elementele „fără națiune“

aduse, la începutul veacului al II-lea după Hristos, „din toată lumea romană“.

Și mai este încă ceva. Populațiunea daco-romană, care ar fi putut să rămînă în Dacia, nu putea să fie, in orice caz, decît prea puțină la număr, pe cînd istoricii bizantini, timp de mai bine de un veac, ne arată că Slavii au adus pe țărmul sting al Dunărei nenumarate mulțimi de provinciali Romani.

De unde rezultă că:

1. teoria mea *eterodoxă* cunoaște un element romanizat, adus în Dacia Traiană în cursul veacurilor al VI-lea și al VII-lea;

2. acest element romanizat era mai bine romanizat și mai roman de singe decît acel al teoriei *ortodoxe*.

3. acest element romanizat al teoriei *eterodoxe* era mult mai numeros decît acel al teoriei *ortodoxe*.

Că Romînii sînt Latini prin singe—aceasta o poate susține numai un poet ca d. Duiliu Zamfirescu. Pentru orice om serios, ci provin din elemente latinizate prin limba și cultura latină, dar cu puțin singe latin în ele, amestecate cu alte elemente autohtone, anterioare cuceririi romane, și cu Slavi. Ei sînt, în această privință, în aceiași categorie cu celelalte popoare care se numesc latine, afară de Italieni, adică cu Francezii, Spaniolii și Portughezii. Mai mult nu pretinde nici teoria *ortodoxă*.

Cum rămîne acuma cu afirmările și denunțările d-lui Maiorescu? Ce mai rămîne oare din crima de *lèse-romanism* pe care așî fi comis-o?

Dar, înnainte de a răspunde la aceste întrebări, mă simt dator să ușurez pe dl. Maiorescu de o grijă pe care a exprimat-o cu prilejul întâii sale agresiuni, în ședința Academiei dela 12 Ianuarie 1907. D-sa a exprimat atunci temerea ca nu cumva „inimicii noștri să întrebuințeze această afirmare ca un adevăr întrucîtva primit de Academia Romînă“.

Mi se pare vederat că, prin aceste cuvinte, dl. Maiorescu a făcut aluziune la pretenția Ungurilor de a fi mai vechi locuitori ai Daciei decît Romînii care, după Roesler și Hunfalvy, ar fi venit în aceste țări numai în veacul al XII-lea.

După cît știu, istoricii Unguri au renunțat la această teorie, absolut absurdă, și nu mai tăgăduesc adevărul arătărilor anonimului notar, care povestește cum Ungurii la venirea lor, au găsit pe Romîni locuind în Transilvania, s'au luptat cu ei și i-au învins. Anonimul, atît de oropsit în ultimele decenii de școala lui Roesler și a lui Hunfalvy, a ajuns astăzi iar la cinste mare; se vorbea chiar în vremile din urmă să i se ridice o statue.

Dar teoria *eterodoxă* deloc nu vine în sprijinul pretențiunilor Ungurilor de a fi mai vechi locuitori ai Daciei Traiane decît Romînii. Ea pune așezarea definitivă a elementelor romane, aduse din Peninsula Balcanică, în veacul al VI-lea și în întâia jumătate din al VII-lea, adică cu trei sute ani înnainte de venirea Ungurilor. Rezultă, deci, că dl. Maiorescu poate să se lepede în toată liniștea și de această grijă.

Vedem, prin urmare, că învinovăţirile aduse mie erau şi neadevărate şi nedrepte, că deşerte erau îngrijirile de care fusese cuprins dl. Maiorescu şi că dumnealui mi-a căutat pricină absolut pe nedrept.

Şi naşte acum întrebarea: făcutu-şi-a dl. Maiorescu acest păcat cu mine, fiind de bună credinţă, din neştiinţă sau din uşurinţă,—sau l-a făcut cu premeditare, ştiind că acuzările pe care le face sînt neîntemeiate, pentru a ajunge un scop oarecare, cu desăvîrşire străin de cauză?

*

Presupunerea că dl. Maiorescu a păcătuit din neştiinţă mi se pare absolut inadmisibilă. Faptele arătate mai sus fac parte din cunoştinţile banale ale oricărui Romîn care a făcut studii mai mult sau mai puţin complecte. Găsim, pe de o parte, în toate manualele de istorie înşirarea elementelor care au alcătuit neamul romînesc după ipoteza *ortodoxă*, iar pe de alta, în scrierile mele se arată foarte lămurit că elementul adus de Slavi din năvălile lor în Imperiul de Răsărit, era cu desăvîrşire latinizat şi dovada acestei alegaţiuni se poate controla cu înlesnire de oricine. Elementele chestiunii erau la îndămîna oricui; un copil era în stare să facă sinteza lor şi să constate că neamul romînesc, astfel cum reiesă din conceperea mea *eterodoxă*, nu conţine în nici un caz mai puţine elemente romane decît acel care este rezultatul conceperii *ortodoxe*.

Nu se poate admite ca un om cu o cultură atît de vastă ca acea a d-lui Maiorescu, înzestrat cu o minte atît de puternică ca a domniei-sale, cu o minte care trăeşte de atîta vreme în unire aşa de strînsă cu logica cea mai inexorabilă, să fi căzut într'o greşală atît de vederată.

Greşala nu se poate atribui nici uşurinţii, căci dl. Maiorescu nu este om uşor, nici pasiunii, căci este bine cunoscut că domnia-sa este omul judecăţii reci şi nepasionate.

D. Maiorescu nu face nimic fără matură chibzuinţă şi fără să aibă înaintea ochilor un scop lămurit şi bine definit.

Care a fost deci scopul domnului Maiorescu, cînd s'a ridicat împotriva unor tendinţe neexistente în scrierile mele, cînd s'a alarmat de primejdii imaginare, de care acele scrieri erau cu desăvîrşire străine, cînd a asmuţat publicul împotriva mea, acuzîndu-mă de *lèse-romanism* şi cînd, făcînd praf din discursul d-lui Duiliu Zamfirescu, a lăudat numai acea parte dintr'însul în care recipiendarul făcea, fără umbră de probă, nişte afirmaţiuni în spiritul şcolei odinioară atît de dispreţuită şi atît de maltratată de domnia-sa—a lui Petru Maior?

O apropiere de date ne dă cheia enigmei.

Vedem că d. Maiorescu, care primise memoriul meu relativ la *Originea şi transformările clasei stăpînitoare în Moldova* cel mai tîrziu în Septembrie, nu se indignează împotriva celor tipărite la

începutul memoriului decît la 12 Ianuarie 1907, adică după patru luni.

Dar, dacă cercetăm volumul XXIX al Analelor Academiei, partea relativă la desbateri, constatăm:

1. că şedinţa dela 12 Ianuarie 1907 a fost întâia din anul 1907, iar acea dela 22 Dechembrie cea de pe urmă a anului 1906;

2. că în şedinţa dela 22 Decembrie cartea mea, *Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii în Moldova*, fusese prezentată de către dl. Dimitrie A. Sturdza, care însoţise acea prezentare cu cuvinte elogioase la adresa cărţii.

Precum se ştie, această lucrare, tratînd despre istoria claselor noastre agricole, face istoricul proprietăţii mari şi arată că ea este rezultatul unei serii de uzurpaţiuni ale clasei stăpînitoare asupra drepturilor ţărănimii, cărora le-a pus cunună uzurparea dela 1831, cea mai cumplită din toate, prin stipulaţiunile conţinute în Regulamentul Organic.

O asemenea carte, care dela început se bucură de deosebita favoare a publicului, nemulţămise în cel mai mare grad pe partidul politic care priveşte marea proprietate funciară ca temelia de căpetenie a statului romîn, a cărei legitimitate şi utilitate o pune mai presus de orice îndoială şi de orice discuţiune.

Dl. Maiorescu, care din tinereţe şi-a legat soarta de acest partid, în serviciul căruia a pus necontenit resursele strălucitei sale culturi şi ale talentului său, n'a voit să lase nepedepsit faptul că eu, cu o mînă brutală, scosesem la iveală nişte nelegiuiri şi nişte păcate grele, a căror dare în vileag domnia-sa o socotia primejdioasă. Fapta mea îndrăzneaţă şi, în mintea domniei-sale reprobabilă, trebuia pedepsită şi răul pricinuit atenuat prin... discreditarea cărţii.

Iată pentruce, chiar în şedinţa Academiei, care urmă pe acea în care dl. Sturdza prezentase cartea mea, dl. Maiorescu se indignă de modul meu *anti-roman* de a concepe alcătuirea neamului nostru şi ceru ca secţiunea istorică să condamne teoriile mele shismatice şi să proclame dogma căreia aveau să se conforme scriitorii *drept credincioşi*, care ar voi să scrie pe viitor despre alcătuirea neamului romînesc.

Incercarea d-lui Maiorescu dădu greş cu desăvîrşire, şi faţă de public şi faţă de Academie: cartea avu un mare succes de librărie, iar Academia îi acordă, în sesiunea anului trecut, premiul Năsturel.

Se vede însă că d-sa este stăruitor în campaniile pe care le întreprinde, căci, în sesiunea Academiei din anul curent, s'a folosit de mica *fantezie* istorică cuprinsă în discursul d-lui Zamfirescu, pentru a făptui asupra mea a doua agresiune, despre care am vorbit mai sus.

In realitate, această a doua agresiune este datorită faptului că, acum un an şi jumătate, am publicat un al doilea volum asupra chestiunii ţărăneşti, care a avut darul să supere pe partizanii *cură-*

feniei absolute a originilor proprietății la noi și mai tare decît îi supărase întîiul volum.

Dl. Maiorescu n'a încercat să distrugă însuși, prin o expunere argumentată, teoriile și faptele expuse de mine în acele două cărți; nici unul din specialiști făcînd parte din gruparea politică căreia domnia-sa îi aparține (și care numără istorici de o incontestabilă valoare) n'a găsit cu cale să iea în această chestiune poziție față de mine. Singur dl. N. Filipescu i-a venit în ajutor, rumpînd în Parlament, în întruniri publice și în presă, o lance împotriva mea, cu vehemență, dar fără efect.

Astfel stînd lucrul, dl. Maiorescu, a încercat pentru a doua oară, ceia ce mai încercase în zădar: discreditarea cărților mele făcînd apel la mîndria ce o simte Romînul de originea sa latină și denunțîndu-mă ca un tăgăduitor al acelei origini—acuzație ce știa bine că este neadevărată. Dl. Maiorescu care altădată avea atîta oroare de vestitul precept al lui Don Basilio: *Calomniez, il en restera toujours quelque chose* [1], se vede că la bătrînețe și a schimbat părerea asupra legitimității întrebuințării zisului precept.

Tot dl. Maiorescu zicea altădată:

„...A nu cunoaște lucrul de care vorbești este un grad mai mic de greșală în comparare cu deprinderea de a ascunde adevărul, **de a răspîndi cu intenție știri falșe** și de a nu le rectifica niciodată" [2].

Quantum mutatus ab illo!

Agresiunile d-lui Maiorescu nu mă vor împiedeca să urmez a căuta adevărul asupra trecutului nostru, îndepărtat sau apropiat, și să-l expun fără a mă îngriji dacă acel adevăr displace cutărei persoane sau cutărui partid, fără a ținea samă de vre-o dogmă datorită sau nu prejudecăților, și fără a mă îngriji de eventuala excomunicare a vre-unui corp savant, oricare ar fi.

Însă aceste agresiuni au dovedit publicului ce deosebire este între acel Maiorescu care își rîdea cu atît de dreaptă cruzime de exagerațiile ridicole ale școalei lui Barnuțiu, care scria *Beția de cuvinte* și *Răspunsurile la Revista Contimporană*, și acel de astăzi. Acel de odinioară lupta pentru adevăr, lumină și progres—împotriva neștiinței, a neadevărului și a prejudecăților; acel de astăzi face apel la calomnie și la prejudecată pentru a desconsidera o operă, a cărei păcat este că a cutezat să ridice vălul care acoperia un lung șir de nelegiuiri, făptuite de un pumn de oligarhi împotriva întregii obștii a unui neam. Și dl. Maiorescu recurge la asemenea arme, fiindcă nu dispune de altele pentru a combate acea operă.

Regretabil!

Radu Rosetti.

1) Maiorescu, *Critice*, I, p. 205, ed. Minervei.
2) Ibid., p. 206.

D. N. Iorga critic și polemist.

(urmare).

Împrejurări deosebite m'au împiedecat să urmez cu demascarea procedeelor necorecte, întrebuințate de d. Iorga în analiza volumului meu, *Spiritul critic în cultura romînească.*

Urmez în acest număr,—dar urmez cu desgust și cu plictiseală, căci este desgustător să te scobori la nivelul, la care a înjosit d. Iorga discuția—și plicticos să te pierzi în copilării și chițibușuri, ca acele din care și-a țesut d-sa lungul său articol împotriva mea.

Dar mai întîiu, un incident caracteristic pentru ceia ce s'ar putea numi „mentalitatea" d-lui Iorga.

La articolul meu, în care dovedeam prin citate că m'a falșificat, d. Iorga, dupăce, firește, mă înjură, adaogă *că am pretenția ca d-sa să-mi răspundă*. Și, urmează d-sa:

O, nu!

Întîiu, domnule, gîndește-te cine ești și despre cine scrii, și apoi năzuește la răspuns.

Invitarea să mă gîndesc despre cine scriu e o lipsă de prudență din partea d-lui Iorga. Să punem că nu mi-a făcut această invitare, ca să nu fiu nevoit să-i răspund....

Cît despre cine sînt eu, lucrul e indiferent în chestie,—iar dacă nu, cu atît mai rău pentru d. Iorga, căci, cu cît sînt un personaj mai neînsemnat, cu atît devine mai ridicolă munca d-sale infinită de a mă falșifica pe 20 de pagini de „Neam romănesc literar"...

Mai important pentru acei care urmăresc activitatea d-lui Iorga este să relevăm că și de data aceasta, în scurta-i notiță, d-sa nu și-a putut înfrîna bolnăvicioasa apucătură de a falșifica, căci, atunci cînd se rocoșește la mine și țipă că degeaba îi cer răspuns, d-sa comite un falș, *deoarece eu nu i-am cerut nicăiri, în articolul meu, să-mi răspundă.*

Și falșificarea e făcută cu o intenție foarte practică și nu fără oarecare dibăcie (ceia ce dovedește, fie zis în treacăt, că d.

Iorga nu e atît de inconştient şi zvăpăiat, cum susţin unii din apărătorii d-sale *in extremis*)...

E o dovadă de dibăcie această nouă falşificare a d-lui Iorga, pentrucă în articolul meu dovedeam aşa de limpede,—prin eloquenţa citatelor,—că m'a falşificat, încît d-sa n'a putut să nu se simtă jenat faţă de băeţii d-sale din „centre". Această jenă trebuia să-l împingă să scrie ceva, ca să-şi refacă virginitatea; dar, simţind că nu poate face nimic împotriva evidenţei, a pretextat că e un om aşa de mare, încît (după ce se ocupase de mine în 20 de pagini!!) nu poate sta de vorbă cu un personaj aşa de neînsemnat ca subsemnatul!...

Am relevat în articolul precedent unsprezece falşificări ale d-lui Iorga şi am văzut că toată lumea s'a convins de felul cum înţelege d-sa onestitatea literară. Am văzut chiar partizani de ai d-sale foarte plouaţi. Aceasta m'ar fi putut dispensa să mai urmez, dar, fiindcă am făgăduit la sfîrşitul articolului precedent că „voiu urma",—mă execut.

Bine înţeles că nu mă voiu plictisi pe mine şi nu voiu plictisi pe cetitori, nici nu voiu răpi acestei reviste un spaţiu prea mare,—relevînd toate „falşurile", toate „nepriceperile" şi toate „contrazicerile" eroului dela Vălenii de Munte.

Voiu spicui „critica" d-lui Iorga, pentru a mai da încă vre-o cîteva exemple de chipul în care înţelege să purifice atmosfera morală fostul „Împărat al cugetării romîneşti". Dar, dacă un singur admirator din „centre" îmi va cere să urmez mai departe, mă voiu executa şi voiu discuta toate cele 71 de falşuri, nepriceperi şi contraziceri, cîte am numărat în „critica" d-lui Iorga.

* * *

Cine a cetit volumul meu, ştie că mi-am dat toate silinţile să dovedesc că Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi şi A. Russo, încă dela 1840, au început să lupte pentru *naţionalizarea* culturii, a literaturii,—pentru a face pe scriitori să se inspire dela popor, pentru a face pe scriitori să ia subiecte din viaţa trecută şi prezentă a poporului romîn, pentru a feri limba de influenţele străine, etc. Acest lucru l-am spus în aproape jumătate de volum şi l-am accentuat atît de mult, încît s'au găsit mulţi care să spună că exagerez.

Dar d. Iorga spune cetitorilor săi că eu nu ştiu acest lucru, şi iată ce lecţie straşnică îmi dă:

> Acum iată ce e şi cu oamenii dela 1848...
> Ei, prin singura îndrumare nouă a lui Kogălniceanu, prin instinctul fericit al lui Alexandri, prin bunul sfat al lui Negruţ, au scos literatura noastră din faza imitării romantismului francez. Şi au arătat, pentru întâiaşi dată, că aceasta e o ţară originală, cu un neam distinct, că în acest neam se păstrează tradiţii milenare, că el are o scumpă comoară de cîntece, de poveşti, de amintiri, etc.
> Şi astfel, atunci, d-le Ibrăileanu, cînd d-ta treci la răboj *încă* o influenţă străină, se petrecea de fapt altceva, aşezarea gîndului şi scrisului romănesc pe temelii fireşti de adevăr, de realitate specifică, precum ai zice d-ta (şi urmează d. Iorga înjurîndu-mă).

Dar ce-am spus eu, încă odată, în mai mult de jumătate din volumul meu? Curajul d-lui Iorga de a falşifica ia proporţii omerice.

Bine înţeles că eu n'am spus şi enormitatea că *singurii* „oamenii dela 1848" sînt numai Kogălniceanu, Alecsandri şi Negruzzi, care „au scos literatura din faza imitării romantismului francez", căci, caşi toată lumea, eu ştiu că tot „oameni dela 1848" sînt şi Brătianu, Rosetti, care au făcut altceva.

Şi bine înţăles că eu n'am spus că la „1848" n'a fost o influenţă străină... Fiindcă a fost: influenţa Franţei revoluţionare şi romantice, care *a provocat* acea *naţionalizare* a literaturii noastre, cum influenţa engleză din veacul al XVIII-lea în Germania a provocat naţionalizarea literaturii germane...

* * *

D. Iorga scrie:

> Pentru astfel de argumente, nu rămîne decît a se felicita cine are curajul de a le întrebuinţa. Caşi pentru acela că Moldovenii sînt Daci, deci *alt neam* decît Muntenii, şi că sufletul a două rase deosebite se vede în „nepăsarea religioasă" a Moldovenilor de pe la 1650 şi în evlavia munteană. Aşa comicării n'au avut de mult cinstea tiparului.

Să ne *închipuim* că aşi fi adus, pentru o cauză oarecare, acest „argument". Ar fi o „comicărie"? Cînd se vorbeşte de psihologia Francezului din Bretania, *deosebită* de aceia a Francezului din Normandia, de psihologia Italianului din Lombardia, *deosebită* de aceia a Italianului din Toscana—este o „comicărie"?

Acum, iată cum stă, *în adevăr*, chestia:

Dupăce citez pe A. Russo care spune că:

> Moldova e ţară rece, unde entuziasmul fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală....

scriu următoarele:

> ....din tonul frazei lui Russo pare că pricina lucrului ar fi o „răceală" inerentă sufletului moldovenesc. *Nu.* Acea „răceală" se explică tocmai prin acea tradiţie culturală, cît e vorba mai ales de răceala faţă cu „entuziasmul literar", şi prin lipsa unei clase revoluţionare, cît e vorba mai ales de răceala faţă cu „entuziasmul politic".

Prin urmare, eu *resping* considerația de *rasă*, și îmi apăr *argumentele* mele, care sînt: tradiția culturală și lipsa unei clase revoluționare.

Apoi adaog:

Și, *fiindcă a venit vorba* de o deosebire sufletească, *am putea* spune *ipotetic*, că *poate* fi vorba și de un element pur psihic. *Poate că* Moldovenii sînt mai sceptici. (În „Scrisori", Alecsandri numește pe Munteni Gasconi: „Gasconi sau pe romînește Munteni". *Dar e ușor de înțeles* că un popor, un oraș, Bucureștiul, care e în fierbere politică, *trebuia* să facă impresie de gasconerie *unui sceptic rafinat*, cum a fost Alecsandri). În sprijinul acestui „scepticism" *ar veni* și unele mărturii vechi. Așa, de pildă, se știe ce impresie au făcut lui Paul de Alepo Moldovenii, și ce impresie Muntenii. De nepăsarea religioasă a Moldovenilor s'a speriat călătorul străin, pecînd pentru credința și smerenia Muntenilor n'are destule cuvinte de laudă. Această deosebire sufletească, *dacă e*, s'ar putea, *poate*, explica și prin deosebirea elementelor etnice care au luat parte la formarea Muntenilor și Moldovenilor,—*notă: D. Onciul, în cursul său, susține că Dacii s'au retras prin munții despre Moldova*,—(Alecsandri, *întotdeauna gata de invectivă*, zice că Muntenii sînt Romîno-Bulgari, *ceia ce e fals*). Dar, însfîrșit, acestea sînt *ipoteze* și *elementul psihologic e greu de calculat*.

Ei? Am adus eu ca „*argument*" deosebirea de rasă dintre Munteni și Moldoveni?

Dece falșifică cu atîta lipsă de pudoare d. Iorga?

— Pentrucă vrea să curățe atmosfera morală!

Lucrul e clar.

* * *

La afirmarea mea că, în privința culturii, „Romînii au împrumutat aproape tot", d. Iorga răspunde, că și alții au împrumutat:

Dela vechii Elini, ucenici ai Orientului asiatic, până azi, această cultură se împrumută.

Cînd d. Iorga mă învață acest lucru, dă a înțelege că eu nu-l știu. Și atunci mă falșifică, pentrucă iată ce am spus eu, în pasajul incriminat de d-sa:

Nu e nici un popor care să nu fi împrumutat dela altele. Din faptul că cultura europeană e creată de mai multe popoare, rezultă că fiecare datorește mult celorlalte. Popoarele germanice au împrumutat cultura romană, toate popoarele moderne n'au făcut decît să desvolte cultura antică, etc.

Și băeții din „centre", care, cetind articolul d-lui Iorga, vor fi jubilat că eu nu știu că și alte popoare au împrumutat!

Dar d. Iorga, voind să mă distrugă definitiv, *admite* că se

poate spune că „Romînii au împrumutat aproape tot", dar adaogă că cu aceasta n'am spus nimic, deoarece tot cu atîta drept se poate spune că (cuvintele d-lui Iorga):

Francezii, Germanii, Englezii, Orientalii, n'au creat aproape nimic, au împrumutat aproape tot.

Nu, d-le Iorga, nu ești convins de ceia ce spui. Iți... falșifici propriile d-tale convingeri, căci d-ta *știi* (ar fi teribil să nu știi sau să uiți) că „Francezii, Germanii, Englezii", au păstrat cultura antică, pe care au clădit, continuu, cultura modernă europeană.

Cultura europeană de azi, este o continuare directă a culturii antice,—dar nu Romînii au continuat cultura antică, ci „Francezii, Germanii și Englezii".

Știința și filozofia europeană,—cu toate ramurile lor, cu toate aplicațiile lor, cu toate concluziile lor,—au fost create de „Francezi, Germani, Englezi", și nu de Romîni, căci, cum am spus în volumul meu:

Din cauze istorice bine știute, poporul romîn a trebuit să piardă toate bunurile culturii aduse aici de coloniști.

Și cînd am spus că „Romînii au împrumutat *aproape* tot", adică că au creat și ei ceva, m'am gîndit la acea umilă contribuție a Romînilor la cultura europeană,—*dacă* au contribuit cu ceva la cultura europeană.

D. Iorga își ride așa de mine, cînd spun că în privința culturii „Romînii n'au creat aproape nimic și au împrumutat aproape tot".

D-sa mă învață că Romînii au avut o cultură:

Cînd viața politică a dispărut, cînd viața orășenească s-a împrăștiat, regimul rural, cu secularea-i cultură tracică s'a întors.

Cu alte cuvinte, cînd a încetat stăpînirea romană, s'a întors cultura tracică.

...Și prin urmare Romînii n'au avut ce să împrumute, deoarece au avut întotdeauna cultură—seculara cultură tracică.

Dau însă peste un articol al d-lui Iorga din 1903, publicat în *Sămănătorul*, în care cetesc:

Pentru ce-a făcut el (Cuza-Vodă), bine și rău, țara, cufundată *încă* în *necultură*, a rămas nepăsătoare.

Iată dar „seculara *cultură* tracică" a d-lui Iorga scoborîtă, tot de d. Iorga, la rangul de „*necultură*",—ori, dacă voiți, „necultura" din 1903 ridicată în 1909 la rangul de „seculară *cultură*"!...

Şi-mi pare bine, pentru onoarea d-lui Iorga, că am dat, din intîmplare, peste articolul din *Sămănătorul*, căci ar fi fost dureros pentru d-sa, ca lumea să creadă că nu ştie acest lucru, aşa de simplu, că cultura s'a desvoltat în Apus şi că Romînii, învăţăcei harnici şi inteligenţi, au trebuit s'o împrumute şi să şi-o asimileze.

(Acum, că „seculara cultură tracică" este şi ea o „cultură", —de sigur! Dar „cultură" în *alt înţeles* decît l'am dat eu acestui cuvînt şi... decît i-a dat şi d. Iorga, cînd vorbeşte de „necultura" în care era „cufundată ţara" în vremea lui Cuza. În înţelesul acela: că un popor, *fiindcă* există, trebue să aibă o organizare socială, obiceiuri, credinţe, prejudecăţi, rudimentare manifestări de artă, etc. Aceste lucruri intră în definiţia simplei *existenţe* a unui popor).

* * *

Şi acuma, influenţele străine.
Eu scriu:

> Influenţa slavo-bulgară care, ea cea dintăiu, a adus forme nouă, o mentalitate nouă, ba şi o limbă oficială nouă.

Atita scriu eu. Dar d. Iorga:

> Luind în rîs „aerul ţifnos" al „conservatorilor doctrinari" cind vorbesc de alte „doctrine" decît aceasta nouă, d. Ibrăileanu trece la *cea dintăiu influenţă străină*: influenţa slavo-bulgară. Pentru acei care ştiu de ce poate fi vorba, ar fi o influenţă slavă prin canal bulgar. Dar aceiaşi influenţă a străbătut şi prin Sirbi. Şi a spune că ea a dat „o mentalitate nouă" e a nu înţelege deloc că limba slavonă şi-a avut domeniul ei restrîns, bisericesc şi de stat. Iar sufletul creştin e mai vechiu, cu mult decît dînsa, şi nu e nici el un suflet „slavo-bulgar".

Mai întăiu, sicţială: că cultura slavonă a străbătut şi prin Sirbi. Dar fac eu *istoria* influenţei slavone? Ori amintesc în treacăt, d-lui Motru, că au mai fost şi alte influenţe?

Al doilea, falşificare: că eu aşi fi spus că sufletul creştin e un suflet „slavo-bulgar". Unde spun eu acest lucru, asanatorule?

Al treilea, rea credinţă: „A spune că influenţa slavonă a dat o mentalitate nouă, e a nu înţelege deloc că limba slavonă şi-a avut domeniul ei restrîns, bisericesc şi de stat" —zice d. Iorga.

Rea credinţă, căci d. Iorga *ştie* că Bulgarii au avut şi o influenţă asupra *organizării de stat*.—Este un calcul perfid (d. Iorga, încă odată, nu e un inconştient, cum cred admiratorii d-saie), căci dacă Romînii au luat dela Bulgari, pe lîngă limba bisericească şi a statului, şi forme de organizare socială, simte bine d. Iorga că trebue să admită şi o influenţă asupra *mentalităţii* romîneşti! Cum, cultura franceză (forme sociale, limbă, etc.) a

putut schimba „mentalitatea" atît de mult, încît d. Iorga să fie nevoit să facă o „revoluţie" în Piaţa Teatrului, iar influenţa bulgară (mai bine, slavo-bizantină) să nu fi schimbat „mentalitatea"?

Cunosc un scriitor care vorbeşte de influenţa *chineză* asupra Franţei, în veacul al al XVIII-lea, şi care spune că această influenţă a schimbat „*mentalitatea*" franceză. Şi cine este acest scriitor care spune asemenea „comicării", cum ar zice d. Iorga? Este un istoric literar ceva mai însemnat decît d. Iorga, este marele istoric literar Ferdinand Brunetière! (vezi *Études critiques sur l'Histoire de la Littérature Française*, vol. VIII, p. 183). Şi nu ştiu să se fi găsit vre-un „patriot" care să fi insultat pe Brunetière, pentrucă a vorbit de influenţa Chinei asupra „mentalităţii" franceze.

D. Iorga mai scrie:

> „A doua [influenţă]: cea husită, care a îndemnat a se traduce scriptura, fără să dea un singur element de „mentalitate nouă".

Nu mă interesează dacă a dat sau nu vre-un element de „mentalitate" nouă influenţa husită. Poate o fi dat. Dar chestia e că d. Iorga mă falşifică, căci iată ce spun eu despre influenţa husită:

> Influenţa husită, care în veacul al XV-lea a introdus la Romîni o „noutate": traduceri de cărţi bisericeşti.

Atita tot. Vorbesc eu de „mentalitate"? Dece mă falşifică d. Iorga? Dece? Pentrucă apetitul vine mincind.

Şi d. Iorga urmează să mă combată tot cu atîta pricepere şi bună credinţă şi în privinţa celorlalte influenţe.

Zice că numirea de influenţă *luterană* e falşă, pentrucă:

> influenţa calvină a Ungurilor se adaoge la cea luterană a Saşilor.

D. Iorga vrea să fie perfid. Dar aici nu mai e dibaciu. Chiar şi cine nu cunoaşte o boabă din istoria culturii romîneşti, va fi lovit de acest „*se adaoge*" şi va înţelege că e vorba de *altă* influenţă, pe care, fiind asămănătoare cu cealaltă, n'am mai amintit-o, căci, încă odată, într'o carte, unde vorbesc de *spiritul critic* din veacul *al XIX-lea*, nu am avut de făcut istoria influenţelor, ci am voit să arăt d-lui Motru că au *mai* fost influenţe.—Iar cine cunoaşte puţin istoria culturii, *ştie* că acea influenţă calvină n'a fost numai o *altă* influenţă, ci şi o influenţă venită mai tîrziu, care, vorba d-lui Iorga, numai se... *adaoge* la cea principală, la cea luterană, care marchează o epocă! D. Iorga putea să spună că n'am vorbit de *toate* influenţele, dar nu că numirea de luterană e „falşă".... Dar atunci n'avea prilejul să mă înjure, şi, dacă nu înjură, d. Iorga nu doarme liniştit.

Despre influenţa polonă... Ah! obositor mai e d. Iorga! E

un adversar în adevăr redutabil! Uit'te, nici nu ştiu cum să procedez: ce să aleg dintr'un pasagiu, adesea dintr'o frază a d-sale: falşificarea, nepriceperea, ori reaua credinţă? Aşa dar, influenţa poloneză.

Ideia romană, ride d. Iorga, au dat-o Rominilor Polonii. Deci „mentalitatea", etc. De fapt, şi călugării dela Dealu spuneau la 1530 că neamul se trage din Roma cu mult înnaintea influenţii polone. Aceasta a fost un impuls iarăşi, prin împărtăşire de cărţi, şi nu o prefacere de suflet.

E pură falşificare, căci iată ce am spus eu:

A doua influenţă salutară străină e în veacul al XVII-lea, în Moldova. Polonii, popor de cultură europeană, graţie culturii lor latine, au, încă din veacul al XVI-lea, o mare înriurire asupra Moldovei,—înriurire care-şi dă efectul deplin în veacul al XVII-lea. Acum şi începe adevărata influenţă a civilizaţiei Apusului asupra Rominilor (şi vorbesc de cronicarii moldoveni din acest veac).

Vorbesc eu de o „prefacere de suflet", domnule Iorga? Şi nu că n'aşi crede într'o prefacere de suflet. Dar vorba e că nu vorbesc de acest lucru—şi nici de mentalitate!—D. Iorga îmi vorbeşte de „călugării dela Dealu". N'am nevoe de ei, cum n'am nevoe nici de influenţa polonă din Moldova din veacul anterior, al XVI-lea! Pe mine mă interesează „influenţa polonă din veacul al XVII-lea"! Dar fiindcă acestei influenţe i se datoreşte răspîndirea ideii de latinitate a neamului, d. Iorga, care mă „distruge" mereu, se simte nevoit să sară cu călugării d-sale! Apoi, d. Iorga mă învaţă că

Puţini au sorbit din acest izvor, şi aceştia scriau cărţi de înnaltă învăţătură, cu foarte slabă răspîndire.

Exact. Dar mă falşifică, cînd spune că eu nu ştiu acest lucru. Il ştiu atît de bine, încît scriu o pagină ca să arăt că ideile cronicarilor nu puteau fi răspîndite, căci nu erau pricepute. Iată un pasaj din pagina mea:

Prima (cauză de slăbiciune a influenţei poloneze). Lipsa de cultură, aproape totală, în păturile moldoveneşti; cu alte cuvinte, lipsa unei mase de cunoştinţe aperceptive, cum s'ar zice (şi, dupăce arăt că ideia de latinitate, de pildă, nici nu putea fi pricepută, nici provoca mindrie, urmez): Deaceia cronicile, nici n'au fost tipărite, cum au fost cărţile bisericeşti, care, ele, corespundeau unei *necesităţi*.

N'am făcut studii asupra psihologiei apostolilor, dar se vede că cel din urmă lucru, de care se sinchiseşte un apostol, e adevărul, bietul adevăr!

Dar să vedeţi ce mai e şi cu „fanariotismul"!

Eu spun d-lui Motru aceste cuvinte:

Acei care se ridică împotriva celor dela 1848, fără să se ridice împotriva tuturor influenţelor străine mai dinnainte, se fac, fără să vrea, apărătorii fanariotismului şi ai rusismului, căci înnainte de influenţa europeană dela începutul veacului al XIX-lea, ţara era fanariotizată şi o urîtă influenţă rusească se accentua.

Cu alte cuvinte, spun că cine condamnă mişcarea *politică* dela 1848 (ale cărei începuturi—arăt aiurea, în volum, că trebue puse imediat după 1821), acela declară, fără să vrea, că ar fi fost mai bine să nu se facă reacţiunea împotriva fanariotismului şi a rusismului.

Acum iată d. Iorga:

„Fanariotismul"—„Ţara fanariotizată"? Ce gogoriţă o fi şi asta! Fanariotismul însamnă numai un anumit colorit *politic* al epocei dela 1700 la 1822, însamnă numai o anumită modă în limba de salon şi de Curte, însamnă un anume ceremonial. Şi atît. O cultură fanariotă, o literatură fanariotă.

Doamne, onorate domnule, ne jucăm cu cuvintele, ca să speriem pe amatorii de „Viaţă Romînească" (şi urmează, făcînd spirit).

Aşa dar, fanariotismul nu însamnă *şi* o influenţă *rea* asupra moravurilor?

Dar nu dece nu ştie sau nu vrea să ştie d. Iorga e vorba, ci de altceva. E vorba că, conform hotărîrii luate, d-sa mă falşifică.

...Mă falşifică, cînd spune că eu vorbesc de „o cultură fanariotă, o literatură fanariotă".—Este o halucinaţie a d-lui Iorga (profeţii sufăr de halucinaţii).—Dealtmintrelea, şcolile greceşti la care învăţau fiii de boeri şi influenţa literaturii neo-elene asupra primilor noştri poeţi,—pe care d. Iorga le ştie,—poate mi-ar fi dat dreptul să vorbesc şi de o cultură „fanariotă",—dar n'am vorbit de ea.

Tot aşa procedează şi cu „rusismul".

Din fraza mea că, înnainte de apariţia generaţiei dela „1848", se accentua „o urîtă influenţă rusească",—d. Iorga scoate că eu aşi vorbi de vre-o influenţă a culturii şi literaturii ruseşti!.. Şi eu, care n'am vorbit nici măcar de influenţa lui Karamzin, Puşkin şi Krilov asupra lui Kogălniceanu, Negruzzi şi Donici!..

..Sîntem în vremea ţipetelor, a injuriei, a calomniei şi a oroarei de gîndire serioasă şi cinstită, şi d. Iorga e un tip reprezentativ al vremii. Vremea aceasta trebuia să selecteze pe d. Iorga,—şi-l selectează cu tarafuri de lăutari prin gări şi cu discursuri pe la răspîntii!

* * *

D. Iorga are obiceiul, de o bucată de vreme, să tot declare că d. Maiorescu „*nu* l-a doborît pe Bărnuţ". Această afirmaţie o face şi în „critica" volumului meu, învinuindu-mă că n'am vorbit de Bărnuţiu, cind, în două rînduri de tipar, am vorbit de Ar-

deal.—Dar d. Iorga *„n'a* doborit“ nicăiri pe d. Maiorescu, şi, pănăce o va face, noi rămînem convinşi că d. Maiorescu l-a „doborit“ pe Bărnuţiu, că d. Maiorescu i-a distrus toate *teoriile*. Dar d. Iorga,—caşi d. Cuza,—care e un fel de nou-fracţionist, are admiraţie pentru *antisemitul* Bărnuţiu, şi de aici urmează... slăbiciunea argumentelor d-lui Maiorescu.

Bărnuţiu a fost un *umanist* în toată puterea cuvîntului, şi în forma cea mai naivă cu putinţă: Bărnuţiu voia să trăiască el, şi să facă şi pe poporul romîn să trăiască ca Romanii. Să reînvie organizarea de stat, de familie şi chiar *religia* Romanilor. E şi d. Iorga de această părere?... Dar parcă d. Iorga a cugetat vreodată la *ideile* lui Bărnuţiu! *Ideile*, pentru d-sa, sînt „porcăeli“, cum se exprimă d-sa undeva atît de elegant.—Bărnuţiu, apoi, a mai fost şi împotriva dinastiei străine. E şi d. Iorga împotriva dinastiei noastre?—D. A. C. Cuza, care dedică o carte lui Bărnuţiu, ştim că a fost *pe faţă* antidinastic (nu ştim *bine* cum e azi), dar despre d. Iorga nu ştiam acest lucru. Cuzismul d-sale pentru d. A. C. Cuza, şi înflăcăratul d-sale cuzism pentru Vodă Cuza—poate ne-ar da oarecare indicaţii.... Şi poate, în această chestie, d. Iorga să fie de acord cu d. Iorga, cînd face pe Bărnuţianul. *Incolo*, credem că nu; credem că d. Iorga n'a cetit demult nici pe Bărnuţiu, nici pe d. Maiorescu.

Dar... acestea sînt chestii subţiri, sînt discuţii,—şi trebue să ne grăbim să ne scoborîm puţin, să ne scoborîm la d. Iorga, la falşificare, căci *nici* aici nu poate să nu falşifice.

Mai întăiu, falşifică, cînd zice că l-am „uitat“ pe Bărnuţiu, căci în volumul meu am vorbit de el şi de elevii lui. Al doilea, falşifică, cînd zice că eu explic „latinismul“ din Muntenia şi prin Bărnuţiu care, mă învaţă d. Iorga:

> a lucrat în Moldova,

parcă eu aşi fi spus că a lucrat în Muntenia!

Dar iată, alăturea de lecţia ce-mi dă d. Iorga despre Bărnuţiu, văd că mă ia în rîs (e teribil de ironic acest profet!), pentrucă am spus că Gheorghe Lazăr este un promotor al ideei latiniste. Şi ştiţi pentruce am greşit? Pentrucă Lazăr a scris „o limbă ca un fagure de miere!“—S'ar părea că d. Iorga nu ştie că „latinism“ însamnă nu numai stropşirea limbii ci şi, şi mai cu samă, anumite teorii despre originea limbii şi a poporului romîn şi anumite sentimente şi idealuri. După d. Iorga, Şincai şi Maior, care au scris o limbă curată, n'ar fi „şcoala *latinistă*“!! —Ei, slab combatant, d. Iorga! Ce bine-i şade cînd *haranghează* pe elevii din „centre!“—dece nu se limitează în genul în care e menit să strălucească?...

* * *

Eliade, zice d. Iorga, împotriva mea, a fost „poporan“, pentrucă a scris până la 1840 o limbă „frumoasă populară“.

A scris până la 1840 o limbă frumoasă populară, dar vorba e că eu mă ocup de perioada care începe *tocmai* dela *1840*. Şi în această perioadă găsesc pe un Eliade, care scrie o limbă italiano-romînă.

Dar nici nu-i vorba despre aceasta! Putea el, Eliade, să scrie o limbă „frumoasă“ până la moarte, şi tot nu l'aşi fi pus între reprezentanţii curentului poporan, pentrucă eu vorbesc de *evoluţia ideilor*, de *teoriile* relative la limba literară, de *sfaturile* în privinţa formării limbii literare—şi nu de limba în care au scris scriitorii! Eliade, chiar cînd scria „frumos“, *n'a recomandat* ca factor al limbii literare limba literaturii populare.—Este un scriitor care a scris mai „frumos“ decît Eliade, şi a scris chiar în perioada *de care m'am ocupat*, e Creangă, şi totuşi n'am vorbit de el, fiindcă nu a fost în chestie!

Ei, d-le Iorga, ai fost deprins cu victorii uşoare,—şi prea te-au tămîiat d-nii Tăslăuanu, Scurtu şi Chendi. Atunci, cînd te tămîiau, ţi-au făcut cel mai mare rău, temperament senzibil la linguşiri cum eşti, nu acum cînd te combat.

* * *

Admiraţi acum din răsputeri următoarele rînduri:

> D. Ibrăileanu se întoarce acum.... asupra, adică împotriva scriitorilor Munteni. C. A. Rosetti—liberal; deci, respect, domnilor! „făgăduia atît de mult“, „ar fi fost un adevărat poet“ *(a fost!)*, nu mai poate intra în istoria literară, fiindcă, etc.

Va să zică eu mă întorc *„împotriva“* scriitorilor Munteni, deci sînt *contra* lor.

Dar dau peste C. A. Rosetti, şi, fiindcă e liberal: „respect!“ —adică îl laud fără să merite.

Dar, deşi îl laud pe acest coreligionar politic al meu, totuşi spun că *n'a fost* poet, că numai „făgăduia“, dar nu s'a ţinut de făgăduială...

Atunci d. Iorga mă combate pe mine, cel cu „respectul“ —afirmînd d-sa, împotriva mea, că Rosseti *a fost* în adevăr poet!..

Nu e admirabil d. Iorga?

Dar să-l explicăm pe d. Iorga, pentru a-l scuza.

D-sa ştie că eu spun că Muntenia a fost inferioară Moldovei, deci, cînd vede că ajung la Muntenia, d. Iorga scrie că eu sînt *împotriva* scriitorilor ei.—D. Iorga dă apoi cu ochii de Rosetti şi, ştiind că eu sînt liberal, îşi închipue că-l voiu lăuda, şi atunci zice că-l laud.—D. Iorga ceteşte cîteva rînduri şi vede că eu nu-l laud pe Rosetti,—atunci, pentrucă s'a pus să mă „distrugă“, îmi ţipă în parantez că Rosetti *a fost* un adevărat poet!...

E un caz interesant de psihologie—*specială*.

Dar să vedem ce crede în adevăr d. Iorga despre C. A. Rosetti ca poet.

Să deschidem volumul I din a d-sale *Istorie a literaturii romîneşti din veacul al XIX-lea*, la pagina 230:

> Insfîrşit, Constantin Ruset sau Roseti, şi el venit din oastea cea nouă, colaborator la unele din revistele încercate de tinerii acestei epoce, n'are, în locul acestei armonii, *decît uşurinţa versului său prozaic.*

Parcă nu tocmai „a fost!" un adevărat poet! Parcă e şi d. Iorga de aceiaşi părere caşi mine.

Dar d. Iorga are la 'ndămînă mai multe păreri în aceiaşi chestie, şi e greu să-l prinzi. Aşa, d-sa poate să deschidă volumul II al acceleiaşi opere a d-sale şi să-ţi dovedească că Rosetti „a fost" adevărat poet. Şi iată, în adevăr, la pagina 194 a volumului II:

> Cu mult superior lui Bolintineanu prin varietatea formei sale, prin puterea sentimentului de iubire sau setei de răzbunare pentrucă a fost înşelat, prin spiritul său muşcător, prin energia unui vers care sună adeseori ca al unui adevărat poet, e C. A. Rosetti, pe care-l inspiră Byron, despreţuitorul şi demonicul.

D. Iorga încă n'a optat pentru nici una din aceste două opinii ale d-lui Iorga, aşa încît nu ştim care e adevărata sa părere asupra lui C. A. Rosetti.

...Dar probabil că a doua, aceia că „a fost". Probabil că atunci cînd spunea că e „prozaic", încă nu-l cetise...

* * *

Şi mă păştea o nenorocire... In volumul meu avusesem îndrăzneala să explic slăbiciunea operei lui Bolintineanu şi prin lipsa sa de cultură.

Ei, dar d. Iorga veghea. Şi se răpede. Dar mai întâiu un preludiu „spiritual":

> Bolintineanu... Poet, da, însă n'avea „culturalitate", nici măcar cu diplomă dela Universitatea populară a cursurilor de vacanţă din Iaşi.

Nu poate uita cursurile de vară... E o nenorocire a d-lui Iorga.—Dar să trecem. Ba, mai întâiu, să relevăm o mică, o foarte mică falşificare, atît de mică, că e drăguţă. D. Iorga pune în ghilmete *culturalitate*... Eu însă n'am spus aşa, am spus *cultură*—dar dacă-i face plăcere, fie!

Mai departe, d. Iorga zice:

> De fapt, Bolintineanu, cum se vede din studiile sale, din cărţile sale de călătorii, din articolele sale dela 1848 şi 1856—9, din opera sa de ministru,—era tot aşa de cult caşi Alecsandri, iar defectele lui vin dintr'o indolenţă neobişnuită (!) şi din rîzgierea de către public (E personalism aici, domnule Iorga!)

Bine.—Acum să ne adresăm la o valoroasă Istorie a literaturii, să vedem cum stă chestia. Găsesc într'o *Istorie a literaturii* că Bolintineanu:

> alinia *jumătăţi* de noţiuni căpătate la *întîmplarea* cetirilor în franţuzeşte,

Că:

> Bolintineanu nu *ştie*, nu simte şi nu poate crea din nou acele vremuri (vechi)... A cetit paginele palide ale lui Florian Aron, mai curînd cartea franceză a lui Kogălniceanu, şi va fi urmărit, *desigur însă foarte distras*, literatura istorică nouă în „Propăşirea" şi „Magazinul istoric".

Iată, dar, un istoric literar, care vorbeşte şi el de incultura lui Bolintineanu. Şi ştiţi cine este acest istoric care e de părerea mea, şi nu de a d-lui Iorga? E însuşi d. Iorga, în aceiaşi faimoasă *Istorie a literaturii romîneşti din veacul XIX*, paginele 186 şi 188.

Şi cînd te gîndeşti că d. Iorga n'a fost obligat prin nici o sentinţă judecătorească să-mi „critice" volumul!...

* * *

> „Lipsa de spirit critic" în ţara celor mai ascuţite spirite de critică Eliad şi Grigore Alexandrescu!

exclamă d. Iorga la afirmarea mea că Muntenia a fost lipsită de spiritul critic...

E o nepricepere complectă şi trei sferturi de falşificare,—hai să zicem jumătate.

In epoca dela 1840 încoace, Eliade e *italienist* şi ţinta atacurilor criticii moldoveneşti—am spus-o în volum.—Innainte de 1840—dacă e vorbă să vorbim şi de acea epocă—încă nu se pusese problema criticii; cînd se pune, Eliade *nu-i* critic,—am spus-o şi aceasta.—„Revoluţionarismul" lui Eliade nu-i critică,—e clar, şi am şi spus-o.—Conservatismul lui Eliade, şi el, *e importaţie*, nu-i critică,—*am dovedit-o*, şi d. Iorga trebuia să-mi răstoarne argumentele.

Gr. Alexandrescu n'a făcut critică,—şi am spus că prin critici înţeleg pe... *critici*, nu „spiritele ascuţite de critică".—Sînt multe „spirite ascuţite de critică", dar, dacă nu fac critică, nu-s critici—şi n'au ce căuta într'un volum unde vorbesc de *evoluţia ideilor*...

* * *

Una din cauzele, pentru care spiritul critic a apărut mai cu samă de Moldoveni, se datoreşte—zic eu în volumul

meu—faptului că scriitorii însemnați din generația dela 1840 din Moldova sînt boeri.

La aceasta, d. Iorga îmi răspunde:

> In ciuda d-lui Ibrăileanu, să restabilim cronologia în drepturile ei. Negruț, Alecsandri și Kogălniceanu sînt fii de boeri mai noi; din cei vechi, Asaki e fiu de preot; din cei mai noi, Gusti, Istrati, Codrescu, Ioan Ionescu, Dăscălescu, generația de la 1850, nu sînt boieri deloc. In Muntenia, Ghica și Rosetti poartă nume domnești, după Iancu Văcărescu, mare boier; Eliad, Alexandrescu sînt fii de boierinași; Bălcescu e de vechiu și bun neam; Crețeanu e de boierie mai nouă, dar din anii 1820; doar Bolintineanu, Boliac dacă vin din rîndurile străinilor împămînteniți. Ei atunci ?!

Băgați de samă că d. Iorga înșiră pe *toți* acei Munteni, pe care-i socoate boeri, dar uită, cînd e vorba de Moldova, pe A. Russo și pe A. Donici, *adevărați* boeri.

Băgați de samă că-mi înșiră, în Moldova, pe neboerii Gusti, Istrati, Codrescu, Dăscălescu, care n'au ce căuta în discuție, fiindcă eu n'am spus că acești oameni sînt critici.

Băgați de samă, că-mi vorbește de neboerul Asaki, despre care chiar am spus că nu e critic.

Băgați de samă, că-mi vorbește de boerul Iancu Văcărescu, reprezentant al „vechiului regim", dar nu vorbește de *boerii* din Moldova: Conachi, Beldiman, Dimachi, etc—reprezentanți și ei ai „vechiului regim".

Dar toate acestea nu sînt încă nimic. Sînt, adică, numai dovezi de rea credință din partea d-lui Iorga,

...Rea credință amestecată cu o levantină șiretenie, cînd scrie:

> Negruț, Alecsandri și Kogălniceanu sînt fii de boeri mai noi,

și cînd despre Eliad, Alexandrescu și Bălcescu scrie așa, că parcă aceștia ar fi mai boeri decît Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu și—uitatul de d. Iorga—A. Russo!

Să deschidem *Istoria literaturii* a d-lui Iorga și să vedem cine sînt acești boeri munteni, mai mari decît scriitorii moldoveni citați.

> (Eliad) era fiul unui polcovnic sau căpitan de Tîrgoviște, ofițer de poliție de treapta mai de jos, anume Ilie Rădulescu. Soția acestuia, Frusina, era Greacă, și în casă se vorbea mai mult grecește. (Ist. lit. rom., vol. I, p. 65).

> (Gr. Alexandrescu) e cu siguranță un Tîrgoviștean, ieșit din clasa boierinașilor, fiu al unui Mihail, pe care-l pomenește ediția din 1863. (Op. cit. Vol. I, p. 207).

> (Bălcescu) era fiul unui boier din cei mărunți. Pitarul Barbu Bălcescu, dintr'un neam despre care nu se spune nimic în trecutul țării. (Și d. Iorga, în „polemica" cu mine, zice că Bălcescu e de „*vechiu* și bun neam"!)

Cît despre Crețeanu, singur d. Iorga zice că neamul lui era boerit la 1820...

Așa că, chiar din cartea d-lui Iorga, rezultă că boeria scriitorilor munteni e mult mai mică decît a celor moldoveni citați mai sus.

Va să zică, în privința boeriei *sîngelui*, d. Iorga, istoricul literar, arată că „polemistul" d. Iorga spune neadevăruri.

Dar nu despre aceasta e vorba. In volumul meu nu e vorba de *nobleța sîngelui*,—căci ar fi fost ridicol să explic ceva prin această metafizică eftină. Prin boeria scriitorilor moldoveni, am înțeles *situația socială*, deci: interesele de clasă, viața de familie mai rafinată, părinți cu oarecare cultură, o bibliotecă în casă, posibilitatea de a avea profesori mai buni și de a merge în străinătate, etc.—Aceste *împrejurări* ale vieții sînt ceia ce am numit boerie!

N'a priceput d. Iorga, ori mă falșifică?

Mă falșifică, pentrucă aceste *împrejurări*, datorite boeriei, *le-am discutat pe larg*, nu le-am amintit numai așa întreacăt!

Și, dacă e așa, atunci faptul că scriitorii munteni se trag din oameni cu mici titluri de boerie, nu mă interesează,—cînd știu că acei scriitori au fost săraci și n'au trăit în *împrejurările* în care ar fi trăit, dacă ar fi fost *de fapt* boeri.

Dar chiar dacă d. Iorga ar fi avut... norocul ca scriitorii munteni să fie *de fapt* boeri, ar fi cîștigat d-sa ceva în „polemică" ce-mi administrează?—Eu arăt că în Moldova, pe lîngă „boeria" scriitorilor, au mai fost *alte multe cauze*,—și, prin urmare, chiar dacă scriitorii munteni ar fi fost *de fapt* boeri, totuși, *lipsind celelalte cauze*, ei tot n'ar fi fost critici.

Așa că degeaba d. Iorga îmi scoate înainte pe I. Ghica și C. A. Rosetti.

Cu atît mai degeaba, cu cît eu am explicat *revoluția din Muntenia dela 1848* ca o mișcare a boernașilor[1], aliați cu clasa mijlocie, împotriva constituției oligarhice impusă de Ruși (Regulamentul Organic).

Cînd însă, ca în Moldova, au fost și *alte cauze*—afară de „boeria" oamenilor de cultură—acei oameni de cultură, pe lîngă „mișcarea dela 1848", au mai produs și o mișcare culturală: critica, de care am vorbit în volumul meu.

* * *

D. Iorga scrie:

1 Dacă s'au amestecat și boeri *mari* în mișcarea dela 1848, aceasta nu însamnă că acea mișcare n'a fost a „boernașilor",—după cum faptul că în Revoluția Franceză s'a amestecat un Mirabeau, nu însamnă că acea Revoluție nu a fost a burgheziei,—după cum faptul că în mișcarea social-democrată din Germania unul din conducători e marele industriaș Singer, nu însamnă că acea mișcare nu e a proletariatului.

Și, deodată, după acest talmiș-balmiș de moldovenism și poporanism, iată-ne cu Asachi în drum.

A fost reprezentantul la noi al clasicismului poetic italian de pe la 1800, clasicismul lui Monti și Alfieri. Mai tîrziu a făcut unele concesii romantismului francez și german, și chiar naționalismului școlii Kogălniceanu-Alecsandri. E un spirit care a trăit peste jumătate de veac, și deci s'a prefăcut în multe. E ușor a-l înțelege,—dar nu pentru superioara inteligență a d-lui Ibrăileanu.

Căci dumnealui culege pe rînd ce scrie poetul, supt atîtea înrîuriri, la 1848, la 1853, la 1843, la 1852, la 1839, la 1847—8, la 1836, la 1839, la 1853, la 1852, la 1846—urmez ordinea citațiilor, care e tocmai aceasta—și ajunge la încheierea, firească: „o colecție de tendinți contradictorii". Asachi e un „amestec de curente contradictorii". Cum poate crede oricine, dacă are nepriceperea de a-l studia *astfel*.

Ce ușor triumfează maestrul! Și cît e de fericit!

Ei bine, ascultați, băeți „din centre":

D. Iorga înșiră anii, în ordinea citațiilor mele. E imprudent maestrul, căci acești ani, dela 1836 până la 1853, sînt numai 17, și nu „peste jumătate de veac", cum zice d-sa.

Dar, însfîrșit, chiar în acești 17 ani, *dacă* Asaki ar fi fost întâiu „om vechiu", apoi latinist, apoi critic (sau și invers); dacă ar fi fost întâiu conservator, apoi liberal (sau și invers); dacă ar fi scris întâiu o limbă „veche", apoi una nouă, etc.,—atunci, da, nu s'ar fi „contrazis", atunci s'ar fi *schimbat*, atunci ași fi greșit, atunci ar fi trebuit să vorbesc nu de o „colecție de tendinți contradictorii", ci de *evoluția* ideilor lui Asaki.

Lucrurile însă stau cu totul altfel, și d. Iorga le-a falșificat amarnic.

Și iată cum stau lucrurile.

Eu spun:

> In *politică* Asaki este un om vechiu, un „conservator"

și spun:

> Dar acest om vechiu, în politică, a fost unul din cei mai de samă reprezentanți ai introducerii culturii apusene la noi..

Așa dar, *vechiu* ca om politic, *nou* ca introducător al culturii străine. *Aceasta în tot timpul.* E vorba aici de o evoluție a lui Asaki? Nu de „tendinți contradictorii"?

In privința limbii...

Eu dovedesc că Asaki, în *același* articol din 1839, manifestă două tendinți contradictorii:

> Opoziție împotriva acelor sisteme linguistice, care voiau să „stropieze" limba, recomandarea cărților bisericești ca bază a limbii literare, prin urmare o atitudine cuminte, aproape cași a școalei critice moldovenești; dar, *totodată*, propunerea raționalistă ca un „tribunal" de lin-guiști să decreteze „îmbunătățirile" limbii. (In volumul meu citez pasagiul din Asaki, în care el spune, *una după alta*, aceste două idei contradictorii).

Vorba Coanei Efimiței: E fandacsie, bobocule? E ipohondrie, domnule Iorga?

Mai departe.

La 1839, Asaki spune lucruri ca la 1847, și anume vorbește ca Alecu Russo: dar, *tot la 1847, tot în articolul în care vorbește ca Alecu Russo*, Asaki mai propune să *schimbăm* limba, cum au schimbat-o Grecii. (Dovedesc aceste lucruri cu citații, în volumul meu).

Va să zică: la distanță de 8 ani (1839—1847) spune *același* lucru; iar *în același an și în același articol* din 1847 spune lucruri contrare!

E evoluție „firească", *istoricule* literar, domn Iorga?

Dar, arăt eu mai departe că, *tot în același an* (1847) și tot în *același articol*, pe lîngă că susține și idei ca ale lui A. Russo și ca ale lui Laurian, mai susține și idei ca ale lui Pumnul,—deci în *același articol*, idei din trei sisteme deosebite și contradictorii!

Mai departe, în volum, dovedesc că:

> Și dacă (Asaki) *aici se ridică împotriva latinismului*,—apoi, în alt număr al „Albinei" *din același an*, e lăudat Eliade, pentrucă, în „Curierul Romînesc", *curăță limba de cuvinte „străine" și pune în loc „romane"*.

Nu e nevoe să urmez mai departe cu Asaki. Dacă cineva mă provoacă, sînt gata!

Și acum recetiți impertinențele ce-mi aruncă d. Iorga cu prilejul lui Asaki și admirați psihologia acestui om. Admirați-i și inima ușoară, cu care se aruncă în discuții, care dovedesc, pe deoparte, că *nu poate* să nu falșifice, iar pe de alta, că, autor de interminabile volume asupra literaturarii romîne moderne, este incapabil să priceapă spiritul (deloc greu de priceput) al unui scriitor de așa însemnătate ca Asaki!

Aceleași sicieli și în privința lui Alecsandri. La concluziile mele, bazate pe fapte, pe citații, că Alecsandri s'a contrazis, d. Iorga îmi răspunde, cu același cîntec monoton, că: „Omul a lucrat o jumătate de veac și mai bine".—A lucrat, dar eu am dovedit că s'a contrazis nu numai în aceiași vreme, *dar chiar în aceiași piesă* (Iorgu dela Sadagura, etc.).

Dar oare decе această insistență a d-lui Iorga de a apăra, cu orice preț (cu ce preț!), pe Asaki și pe Alecsandri?

Apoi, pentrucă d-lui Iorga nu-i convine a se vorbi de „contradicții".

D. Iorga, care a fost pentru și contra Fanarioților, pentru și

contra lui Mihaiu Viteazul (iartă-mi, d-le Iorga, această nerespectare a... cronologiei), pentru și contra Evreilor, pentru și contra d-lui Vasile Pop (și a mai tuturor scriitorilor în viață și chiar morți), pentru și contra votului universal, pentru și contra junimiștilor, pentru și contra tinerilor liberali, pentru și contra statuei lui Cuza, etc. etc., —d. Iorga are o oroare instinctivă de discuția „contradicțiilor".

Am scris cuvintele: „pentru și contra statuei lui Cuza". Acest pentru-contra e mai puțin cunoscut, și, chestia fiind și de actualitate, de o arzătoare actualitate, credem necesar să producem texte.

Se știe că în anul acesta, *de cînd d. Iorga face politică in stil mare*, d-sa ține conferenți pentru statuia lui Cuza, vorbește la Ruginoasa, plînge la Piatra-Neamț, deschide liste de subscripții în „Neamul Românesc", etc.

Ei bine, acum șase ani, în 1903, iată ce spunea într'un articol din „Sămănătorul":

> Cea mai bună statuie, aceia pe care ar fi primit-o *el* (subliniat de d. Iorga), ar fi un pios *monument, fără parade pretențioase, pe singuratecul său mormint*, păzit de acum înainte de orice profanare (hm!), o rugăciune trainică în colțul de umbră unde el a voit să se coboare. Dar nu! Aceasta ar fi pentru dînsul, *și sînt și oameni care voesc ca marea statuie impunătoare a lui Cuza-Vodă să fie pentru dînșii* (subliniat de noi!).... *și ațîțătorii de turburări n'au nemerit la mormîntul care le trebue* (subliniat tot de noi).

Dar vezi, pe-atunci „statuia" era în programul altor „democrați", al celor „conservatori".—Acum, ea e în programul celor „naționaliști",—și acum se schimbă lucrul: statuia nu mai e „pentru dînșii", ei nu mai sînt „ațîțători de turburări",—acum cînd ei „au nemerit la mormîntul care le trebue"!...

...Și iată dece apostolul dela Văleni nu poate auzi de „contradicțiile".... lui Asaki!...

* * *

Eminescu.

Jenant! (zice d. Iorga). Așa de mare, așa de puțin liberal...

S'ar părea că eu urmăresc să arăt că oamenii mari au fost liberali, și că, ajungînd la Eminescu, mă simt în mare încurcătură,—nu-i așa că astfel s'ar părea, cetitorule, care nu mi-ai cetit volumul?

In realitate, lucrul stă cu totul altfel! Eu îmi dau toate silințile, în volum, să dovedesc reacționarismul lui Eminescu,—cum mi-am dat toate silințele să dovedesc că Alecsandri *n'a* fost liberal, cum cred mulți și cum credeam și eu, ba chiar cum am scris acum vre-o opt ani!

Dar atunci?!

Ei, lucrul e foarte simplu: „Jenant"-ul d-lui Iorga e „polemică... distrugătoare",—adică vorbă de clacă...

...Și ce fac eu ca să depreciez pe... adversarul meu politic Eminescu?

Iată ce fac, după d. Iorga:

Zic, mai întâiu, că „Eminescu a fost numai poet". Apoi, am nenorocirea să mai spun că „proza sa este puțină". Și, în sfîrșit, ca să mă pierd cu totul, adaog că: „chiar acea puțină proză e poezie în proză".

Acum, să zicem că eu am spus exact așa cum reproduce, cam strîmb, d. Iorga.

Dar despre ce e vorba aici? E vorba de nuvelele lui Eminescu.

Nuvelele lui Eminescu sînt, după mine, literatură *subiectivă, deci lirică*,—cași „poeziile" sale. Așa că *artistul* Eminescu e, pentru mine, un poet liric, un mare poet liric, unul din cei șapte-opt mari poeți lirici europeni din veacul al XIX-lea. Dar nuvelist, artist *obiectiv*, Eminescu nu e!

Cînd spun acestea, însamnă că, în calitatea mea de „liberal", vreau să înjosesc pe Eminescu?

Nu e puțină demagogie în eșirea *aceasta* a d-lui Iorga împotriva mea?—Știu că are teroare de acest cuvînt (și cu tot dreptul!), dar n'am ce face, trebue să-l întrebuințez!

Dacă voiu spune că Victor Hugo, care a scris romane interminabile, este un mare poet liric și epic,—chiar și'n romanele sale,—însamnă că voesc să înjosesc pe Victor Hugo?

Teribil estetician și istoric literar mai e și d. Iorga!

Dar ce nu spune d. Iorga în jumătatea de pagină de revistă, consacrată studiului meu despre Eminescu!

Cîteva falșificări din această jumătate de pagină, le-am relevat în articolul precedent.

Acum, cîteva frumuseți:

Cînd zic că Eminescu n'a fost un „patruzecioptist", d. Iorga, spiritual cum este, se dedă la cuvinte de duh: d-sa zice „că și era greu să fie patruzecioptist ca unul ce era la doică la 1848"... Las'că la 1848 Eminescu nu era la doică, căci încă nu se născuse,—dar, prin „patruzecioptiști", înțeleg eu oare numai pe oamenii care au lucrat la 1848?—N'am definit eu „patruzecioptismul" ca o stare sufletească, ca o atitudine politică? Insist aci asupra acestei copilării a d-lui Iorga, pentrucă o repetă necontenit, de pildă și cînd mă „distruge" în privința lui Odobescu!—D. Iorga *s'a făcut* că nu înțelege că prin „patruzecioptism" înțeleg *liberalismul roșu*, liberalismul care încetează la 1884, [1]—și cînd *se face* că nu înțelege, mă falșifică—marele îndrumător!

1. Intr'un loc, în volumul meu, zic: „ridicolele atitudinii liberale, *patruzecioptiste*, democrate, revoluționare, *ori cum voiți s'o mai numiți*".—Nu e clar?

Dar e peste măsură de interesant d. Iorga, cînd îşi bate joc de A. Russo, *pentrucă eu îl laud şi-l preamăresc.*—Acest îndrumător şi asanator a svîrlit peste bord pe A. Russo... *pentruca* să mă „distrugă" pe mine.

D. Iorga vorbeşte ironic de:

> Russo, *marele geniu* din „Romînia literară"

pe care-l numeşte un „*bel esprit*".

Acum, ia să vedem care este părerea d-lui Iorga despre A. Russo, *atunci cînd nu polemizază cu mine*. Să deschidem *Istoria literaturii* a d-lui Iorga, volumul II, pagina 255:

> Un alt Moldovean, înzestrat cu un talent *superior*, *adînc în simţire*, **înnalt** în cugetare etc.

—aşa e A. Russo în *Istoria* d-lui Iorga!—Va să zică contrarul unui „*bel esprit*", va să zică un „*grand esprit*"!

Spuneţi, mai cunoaşteţi vre-un alt istoric, îndrumător şi asanator, care să-şi bată în aşa chip joc de adevăr, de el însuşi şi de lume?

* * *

Odobescu.

Eu am spus c'a fost un „patruzecioptist".

> Patruzecioptist, fiul colonelului Odobescu, tînărul care ese la iveală prin 1866?

Mai întâi e *fals* că Odobescu ese la iveală prin *1866*! Fără a ne opri asupra scriselor sale anterioare, Odobescu scoate o mare şi însemnată revistă în anul *1861*.

Despre „patruzecioptismul" unui om care n'a lucrat la 1848, am vorbit mai sus.

Interesant însă până la „comicărie", cum ar zice d. Iorga, e atunci cînd d-sa nu dă voe lui Odobescu să fie „patruzecioptist", adică liberal înnaintat, *fiindcă* e fiul *reacţionarului* colonel Odobescu!!...

Aţi mai auzit asemenea argumentare?

Odobescu *a fost* liberal înnaintat, dar d. Iorga nu-i permite să fi fost ceia ce a fost, pentrucă tatăl lui a fost reacţionar!

Şi băeţii din „centre" admiră!

* * *

E vorba de socialism.

Aci d. Iorga se întrece pe sine însuşi.

Eu am spus că „socialiştii" au fost eminesciani, cu alte cuvinte că „socialiştii" de atunci n'au fost *socialişti*.

Ştiţi ce a înţeles din acestea d. Iorga?

D-sa a înţeles că eu spun că „socialiştii" au fost eminesciani, *nu* pentrucă n'au fost *socialişti*, ci pentrucă Eminescu a fost, el, socialist!

Eu am scris *60* de pagini, în care dovedesc că Eminescu a fost conservator (şi că n'a fost *deloc* socialist); că „socialiştii" de atunci n'au fost socialişti, ci reprezentanţi ai unor clase „reacţionare", după terminologia socialistă,—şi d. Iorga, *falşificîndu-mi*, dintr'un condeiu, 60 de pagini din volum, face încă şi ţupăituri hazlii!

Acum, altceva. Aci chestia e mai subtilă şi sîntem, deci, gata să recunoaştem că d. Iorga n'a falşificat, ci a fost de bună credinţă: n'a priceput.

Eu am spus că vechii „socialişti", prin firea lor, prin fondul lor, au fost naţionalişti, dar *doctrina* nu le-a permis să facă naţionalism, doctrina i-a „obligat" să facă internaţionalism.

Ce strident mai rîde d. Iorga! Cum se bate cu mînile peste coapse:

> Atîta-i deosebea: doctrina. Dacă, în locul doctrinei socialiste, ar fi ales pe cea naţionalistă, erau adevăraţi naţionalişti.
>
> Nu ne îndoim. Aşa, unul cu nevastă urîtă ar fi avut nevastă frumoasă, dacă n'ar fi ales nevastă urîtă, şi deci se poate zice că are o nevastă „arhi-frumoasă".

Hm! D. Iorga se *umbalează* în logică! Ştiţi că logica e domeniul favorit al d-sale!

Ei bine, domnule Iorga, fără a-ţi face teorii, căci ele îţi repugnă (d-ta le numeşti despreţuitor „filozofie"), îţi voiu dovedi că lucrul care îţi pare aşa de cu neputinţă e foarte posibil.

Şi, pentruca să nu te duc prea departe, mă voiu opri chiar la d-ta...

D-ta *faci* „ţărănism" de vre-o opt ani, mi se pare. „Ţăranul romîn", „păstrătorul limbii şi al naţionalităţii",—înşirşit tot ceia ce se cuprinde în „talpa ţării."—*Ţărănist* ca d-ta mai rar.—Dar d-ta ai nişte cărţi de călătorii: „*Sate* şi mânăstiri," *Drumuri* şi oraşe," în care zugrăveşti tot ce ai văzut în ţara asta, exprimi tot ce ai simţit...

Ei bine, există *un singur ţăran* în volumele d-tale? Te-au interesat pe d-ta ţăranii, viaţa lor, sărăcia lor, sufletul lor?

Nu!—Şi atunci vezi că e posibil să fii *în teorie* ţărănist până la atrocitate, iar *în fond* să te sinchiseşti de ei ca de omătul de anţărţ?

Că vezi, una-i teoria, doctrina, stilul, retorica, etc.—şi alta-i natura *intimă* a omului.

Şi atunci, dece nu laşi încolo şi pe nevasta cea frumoasă, şi pe cea urîtă şi pe cea „arhi-frumoasă?"

Să mai amintesc că, dupăce ne taxezi de anti-naţionalişti, spui că facem „şovinism ca să ni se ierte trecutul“? Dar nu vezi că te contrazici copilăreşte?

Sau poate, acum, admiţi şi d-ta că cineva poate profesa o teorie, şi, în realitate, fi altăceva?

Dar atunci te contrazici în două etaje, iubite domn!

Mai interesant,—căci d. Iorga e mereu tot mai interesant,—aşa dar, mai interesant e următorul mic accident ce i se întîmplă d-lui Iorga:

Eu am spus că „socialismul“ de altădată a fost *ţărănist.*

D. Iorga mă combate prin următoarea insultă:

> Socialismul ieşan, întins apoi şi asupra altor centre, e *ţărănism*, pentrucă, *de nevoe, făcea curte şi ţaranilor*, pentrucă el cerea pămînt în folosul lor, pentrucă lucra prin *şarlatania* petiţiilor către Stat în vederea împărţirilor de moşii.

Un om, care se respectă cînd scrie, s'ar fi oprit să vorbească despre *şarlatania* unor oameni,—a vechilor „socialişti“,—care n'au tras nici un cîştig din activitatea lor, ci, şi d. Iorga *ştie* lucrurile, ci numai suferinţi personale.

Unui om, care se respectă cînd scrie, i-ar fi fost ruşine să vorbească de *şarlatania* unor oameni care au făcut sacrificii enorme pentru o utopie!

Şi, mai ales, cînd acel om este *istoric* şi, deci, dator să ştie că mişcările politice şi sociale au întotdeauna cauze politice şi sociale—şi nu „şarlatania“ unor oameni!...

.....Dar aud că d. Iorga, şi la cursurile pe care le ţine în Iaşi „pentru poporul romănesc“ (apropo: nu demult a scos o carte pentru „clasa III-a gimnazială şi pentru poporul romănesc“!), cînd vorbeşte de mişcarea dela 1848, o tratează tot aşa de ştiinţific caşi „socialismul“ de altădată. Se zice că face atita „spirit“ pe socoteala generaţiei de acum 60 de ani, încît băeţii d-sale din „centrul“ Iaşi îşi rup coastele de rîs.....

Aşa dar, ca să rezumăm, „socialiştii“ de altădată au fost nişte *şarlatani.*

Bine.

Acum să cetim ce scrie d. Iorga numai zece rînduri mai departe:

> Faptul că la „Contemporanul“ se scria moldoveneşte cu afectaţie şi se întrebuinţau unele forme ortografice vechi, dovedeşte „arhinaţionalism“,—deci, *socialiştii, între cari a petrecut oarecari ani de sinceritate* autorul (adică eu), sînt cei mai naţionalişti dintre naţionalişti.

Aşa dar, pe cînd mă dedam la „*şarlatania*“ petiţiilor,—petreceam oarecare ani de „*sinceritate*“?!

Sinceritate şarlatanească?

Şarlatanie sinceră?

Prostie genială?...

...Iorgalism echilibrat?

Ce-o să zică „clasa III“ şi „poporul romănesc“?

* * *

Despre capitolul meu, în care analizez pe Caragiale, d. Iorga scrie o jumătate de pagină, din care n'am înţeles absolut nimic. Această parte a „criticii“ d-sale e scrisă în stilul *Istoriei lui Ştefan cel Mare,*—pe care d. Iorga a compus-o, fireşte, tot „pentru poporul romănesc“... Probabil însă că mă înjură şi aici şi probabil că vrea să mă sicîe.—Dacă cineva a priceput ce vrea să spună d. Iorga, îl rog să facă bunătatea să mă lămurească şi pe mine.

* * *

Şi închee d. Iorga „critica“ sa:

> Aceste pagini sînt, din partea noastră, o smerită închinare Uriaşului.

— Dar ce e cu „Uriaşul“?—mă va întreba cetitorul.

E o vorbă de duh, care nu se poate înţelege singură, dar pe care d. Iorga o scoate din nişte premise... Căci d. Iorga îşi aranjează întăiu premisele, cînd are de „făcut“ un „spirit“... Probabil că deaceia d. Iorga rîde anticipativ, cînd are să facă „spirit“: rîde, cînd îşi pregăteşte premisele în vederea viitorului spirit, pe care, el, mehenghiul, îl ştie dinnainte, dar pe care băetul din „centru“ nu-l ştie şi se uită cam nedumerit la maestru...

* * *

Acum, măcar o dovadă de bună cuviinţă, de bună creştere şi de înnălţime morală a d-lui Iorga:

> Admiraţi curajul! „Eminescu a fost numai poet“. Vestitul cugetător genial? Da, el. Şi dece numai poet? Pentrucă „prosa sa este puţină“. Şi poesia şi mai puţină, adăugim; dar nu stăm la o tejghea de cafea turcească ori de lucruri de acelea pe care le cumpără, cum zice d. Ibrăileanu, un „oriental libidinos“.

Băgaţi de samă: d. Iorga face recenzia volumului meu; adică a unei cărţi în care nu e vorba nici de d-sa, nici de partidul d-sale, nici măcar de lucrurile contemporane; şi'n această recenzie vorbeşte de „*o tejghea de lucruri de acelea pe care le cumpără un oriental libidinos*“!...

Cunoaşteţi vre-un alt scriitor, oricit de balcanic, care să-şi fi pompat din creer, pe hirtie, ceva mai puţin curat?

Şi cind te gindeşti că, mai dăunăzi, acest om, indignat in curăţia lui feciorelnică, tuna impotriva literaturii lui Caragiale din „Universul" şi impotriva celei din „Viaţa Rominească", numindu-le, in elegantul său limbaj, „porcăeli"!...

Să mai relevez şi alte.... aşi zice „porcăeli", dar „mă gindesc cine sint şi despre cine scriu"....să zicem: şi alte semne de bună-creştere? Ca aceia că noi nu ne spălăm, că nu facem bae, etc.?—De prisos, credem, după mostra de mai sus.

* * *

Cum se *explică* toate acestea?

D. Iorga este un om cinstit,—atit de cinstit, incit se minunează şi d-sa insuşi, ceia ce-l face să-şi strige cinstea prin toate gările şi pe la toate răspintiile, ca o fată care s'ar lăuda mereu că-i virgină.

Cum, dar, acest om atit de cinstit a fost in stare să se dedea la asemenea falşificări ordinare şi la asemenea triviale injurii?

Lucrul e foarte simplu:

Mai intăiu, fiindcă mi-am permis să scriu un volum fără să-i cer autorizaţia. Dè, dacă ai scrie un tratat de chimie, tot nu s'ar formaliza atita d. Iorga... dar să scrii despre istoria literaturii romineşti, fără o prealabilă autorizaţie din partea d-sale! Căci literatura rominească este un parc destinat plăcerilor sportive ale acestui lord al cugetării romineşti!

O altă cauză, pentru care d. Iorga mă injură, şi mă falşifiă ca să mă injure şi mai tare, e că nu l-am citat, sau nu l-am citat după dorinţa inimii d-sale.

D. Iorga te injură dacă nu-l citezi; te injură dacă-l citezi fără să-i insoţeşti numele cu calificativele: „Impăratul cugetării romineşti", ori măcar „marele şi savantul nostru istoric", sau, cel puţin, „genialul nostru indrumător".

Ei bine, eu l-am citat foarte puţin,—prima mea greşală; dar, mai ales, deşi l-am citat aprobativ, am uitat să-i insoţesc numele cu vre-un calificativ iperbolic....

Ba, ceia ce e mai rău,—şi d. Iorga mi-o reproşează cu amărăciune,—l-am citat numai pentru fapte,—şi nu şi pentru *idei*, ceia ce l-a supărat rău pe d. Iorga, căci d-sa pretinde că de o bucată de vreme are şi idei,—lucru ce a trecut neobservat de mine—şi pentru care-i cer toate scuzele!

Apoi, d. Iorga are mai multe *ahturi* la inimă, din cauza noastră.

Aşa, prin apariţia noastră, acum patru ani, am schimbat forma de guvernămint a literaturii noastre, făcind dintr'un imperiu, in capul căruia era d. Iorga, o republică a literelor, fără impăraţi, coroane, tronuri şi protocoale.

...Şi cine nu ştie psihologia necăjită a „regilor in exil"?!

Apoi, mici incidente, din care d. Iorga n'a ieşit tocmai strălucit, incidente provocate de d-sa şi deci cu atit mai dureroase pentru d-sa,—ca acele celebre „cursuri de vară" din Iaşi, cu ocazia cărora d. Iorga s'a făcut vinovat de calomnie,—ca acea nostimă intimplare cu recenzia recenziei lui Brockelmann, cind d. Iorga a inaugurat, faţă de noi, campania d-sale de falşificări,—şi alte accidente displăcute pentru d-sa, de care nouă, celor dintăiu, ne pare foarte rău, căci, martor ne e Dumnezeu, care vede toate, că nu dorim răul nimărui!

Acestea sint *fapte*.

Dar aceste fapte nu ar explica felul „criticii" d-lui Iorga, dacă n'am ţinea socoteală şi de temperamentul indrumătorului.

D. Iorga, censor al publicisticei şi al neamului rominesc[1], combină, in indeplinirea acestei funcţiuni, cel mai exagerat temperament femenin cu cu cel mai viril dicţionar pitoresc.

Ziarul d-sale, „Neamul Romănesc", conţine, intr'un singur număr, mai multe injurii decit toate ziarele de partid, intr'o săptămină,—cind nu sint alegeri, bine-inţeles, căci, in acest din urmă caz, chiar proza d-lui Iorga devine palidă—prin comparaţie.

Iar dacă e vorba ca să şi calomnieze, d. Iorga nu se dă innapoi, ci merge cu energie inainte.

D. Iorga injură toată lumea: Partidele politice, pentrucă continuă să mai existe incă după ce d-sa şi-a publicat programul naţionalist-democrat[2].—Pe membrii acestor partide, individual, pentrucă nu intră in partidul d-sale.—Pe toţi acei care nu fac parte din nici un partid, dar nici din al d-sale, pentrucă etc.—Toate revistele şi pe toţi scriitorii dela aceste reviste, pentrcă etc.—Pe acei care nu-i citează cărţile, ori i le citează fără elogii, ori cu elogii moderate.—Portugalia, pentrucă s'a purtat „necuviincioasă" faţă cu junimistul naţionalist-democrat Franco.—Pe tinerii Turci, pentrucă se poartă „necuvincios" faţă cu... bătrinul respectabil, „care e" Abdul Hamid.—Ardealul, pentrucă e „necuviincios" faţă cu d-sa.—Critica europeană, pentrucă e „necuviincioasă" uneori cu operele d-sale... Dar ce nu injură d. Iorga? Să spună chiar admiratorii săi „Din centrele Romăniei"?

Cumpăna prin care trece „neamul romănesc" e atit de mare,—injuria atit de necesară,—incit, cind are de lăudat pe vre-un naţionalist-democrat, simţind că se abate dela rolul innalt ce i-a incredinţat neamul, face o bogată libaţiune, injurind prealabil, ca introducere, pe toţi „adversarii" săi in bloc. Aşa, avind de lăudat dicţionarul d-lui Sextil Puşcariu, scrie o lungă introducere, in care atacă cu multă energie pe d-nii Take Ionescu, Bădărău, Honigmann, Mochi Fischer, ne cruţind, in treacăt, nici „partidele".

1. Nu e mult decind d. Iorga, inregistrind in „Neamul Romănesc" alegerea unui invăţător intr'o comună din Ardeal, adăoga: „Ştiu eu!"—adică: „V'aţi aflat in treabă, fără să mă intrebaţi"..

2. Mai puţin pitoresc injură d. Iorga partidul marilor latifundiari, pentru care acest apărător al ţărănimii are o sensibila slăbiciune,—singura-i slăbiciune.

Dar d. Iorga ştie să şi laude. Şi,—trebue s'o recunoaştem,—entuziasmul cu care laudă nu e mai prejos de acela cu care înjură, căci acest om este entuziasmul personificat. Iar cele mai entuziaste cuvinte de laudă, d. Iorga le are pentru d. Iorga, căruia îi păstrează un mare şi sincer cult şi o necondiţionată admiraţie, socotindu-l ca o apariţie inexplicabilă în această ţară innapoiată, în această Europă stricată şi în acest secol de mai multe ori infam...

Suis-je venu trop tard, ou trop tôt?

trebue să se întrebe probabil d. Iorga, şi cu drept cuvînt.

Şi atunci cum nu era să mă înjure,—acest mare poet al înjuriei romîne? !

— Dar pentruce falşică, şi încă aşa de stingaciu, d. Iorga? Pentruce, cu alte cuvinte, nu are prudenţa necesară publicistului? Pentruce se pune în trista postură de a fi aranjat pe două coloane?

Mai întăiu, pentrucă patima îi turbură mintea, şi nu-şi mai dă samă ce face.

Şi al doilea, pentrucă: *nu-i pasă*!

Nu-i pasă de nimenea, s'a deprins să-şi „facă cheful" cu toată lumea, cum îi vin toanele.

E introducerea *ciocoismului* celui mai caracterizat în publicistica noastră.

Cine nu ştie, cine n'a văzut pe ciocoiul din Moldova care, după ce mănîncă şi doarme bine, se scoală, ia o dulceaţă şi apoi ese în balcon şi 'ncepe să înjure fără nici un motiv pe servitorii din ogradă?

Ciocoiul n'are respect de demnitatea altuia, ciocoiului îi e indiferent dacă are sau n'are dreptate—el îşi face cheful, sigur că n'are să i se răspundă, sigur că n'are să sufere nimic de pe urma toanelor sale!...

Şi d. Iorga, care mă întreba „ce gogoriţă" mai e şi „fanariotismul"!...

Dar destul pentru data aceasta.

Vom mai avea, desigur, plăcerea să vorbim despre d. Iorga.

G. Ibrăileanu.

„Sărmanul Dionis"

Cine 'n tinereţe a umblat fără 'ncetare pe cărările visării, pe cînd propria sa cărare 'n viaţă lămurit nu şi-o vedea; cine sărac şi simţitor, a trăit ani dearîndul în atmosfera curată şi innălţătoare a cărţilor, departe de vălmăşagul lumii şi frămîntat de aspiraţiunile omenirii întregi; cine într'atît s'a înstrăinat de „visul morţii eterne", încît i-a părut viaţa ca o resfrîngere nedesăvîrşită a lumii ideale..... Cine—ca Dionis—a vibrat adînc odinioară la adierea unor note de pian eşind în amurgul zilei de vară pe fereastra vre-unei case curate şi retrase, şi pierzîndu-se cu parfumul florilor în văzduhul transparent... şi cine, isbit, în odaia singuratică sau în fundul vre-unei alei, de văpaia fantastică a lunii, „stăpîna mării şi a singurătăţilor", şi-a simţit pieptul umflat de planuri măreţe şi mari dorinţi—acela va regăsi în „Sărmanul Dionis" propria sa tinereţe, cu iluziile ei, cu dulcea ei tristeţe, cu mirajul iubirii eterne şi al unei vieţi de feerie....

Cînd am cetit pentru întăia oară, acum cincisprezece ani, fantastica nuvelă a lui Eminescu, am avut impresiunea ciudată—, cum o va fi avut şi cetitorul une-ori—, de a fi colaborat la dînsa... Am recitit-o de multe ori mai tîrziu, la răstimpuri lungi, şi vre-o trei luni m'am ocupat cu traducerea ei în limba germană; totuşi şi astăzi, atmosfera de tainică visare, de blîndă ironie şi de lirism adînc dar liniştit, mă cuprinde dela primele pagini cu aceiaşi putere ca în trecut...

Ca printr'o baghetă magică reînviate, visurile şi simţirile de odinioară mă învălue cu farmecul lor nespus... Retrăesc timpuri apuse pentru vecie şi înţeleg mai bine poezia dorinţii....

Romantismul va rămînea cred întotdeauna literatura tinereţii....

* * *

Intre alte greşeli—„fatal legate de o mînă de pămînt"—critica noastră a făcut şi pe aceia, că găsind în ţară un curent

literar, care în originile caşi în caracterele sale, prezenta o desăvîrşită asemănare cu analoage curente din literaturile străine, şi anume cu cele romantice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, a găsit de cuviinţă să născocească numele de pesinism sau decepţionism,—ca un botanist care găsind în cîmpia romînească o floare oare-care, s'ar apuca s'o boteze el însuşi, în loc să-i caute numele în atlasele speciale.

Cine cunoaşte istoria literaturii universale ştie, sau poate uşor descoperi, că în Franţa, în Germania, în Anglia, aristocraţia nemulţumită de revoluţia franceză a pornit acea mişcare de reacţiune în contra ideilor liberale, care pe tărîmul literar a luat numele de romantism şi la care s'au raliat în curînd şi intelectualii eşiţi din mica burghezie,—pe cînd clasicismul era cu înverşunare apărat de ziarele şi revistele conduse de reprezentanţii marii burghezii. Că în Franţa la începutul veacului trecut *burghezia* era triumfătoare, şi *clasicii* aveau slujbele şi sinecurile, pe cînd în Germania pe aceiaşi vreme, aristocraţia era stăpînă pe situaţie, şi fericea pe *romantici* cu titluri de nobleţe şi catedre universitare—nu ne interesează aici; ne interesează doar atît, că *şi la noi*, cum era de aşteptat, tot boerimea porneşte—sub forma politică-literară a romantismului „Junimei"—mişcarea de reacţiune în contra ideilor liberale ale generaţiei dela 1848; *şi la noi*, tot intelectualii eşiţi din mica burghezie dau reacţiunii strălucire prin talentul lor literar şi politic; şi la noi ajung aceşti intelectuali,—pentru cari revoluţia făcuse prea puţin,—să se rupă de boerime,—pentru cari revoluţia făcuse prea mult—şi să caute sprijin în masele adînci populare....

Un cunoscător al literaturilor străine ar fi putut desigur prezice apariţiunea şcoalei romantice în literatura noastră după 1848, şi ar fi putut chiar prezice figura aşa de caracteristică şi oarecum *predestinată* a lui Eminescu—căci, ceia ce-i *Musset* pentru Franţa, *Novalis* pentru Germania, *Lenau* pentru Austria, *Byron* pentru Anglia, *Leopardi* pentru Italia, *Lermontov* pentru Rusia—este *Eminescu* pentru poporul romîn..... adică reprezentantul cel mai caracteristic al literaturii romantice.

* * *

Rog pe scepticii inveteraţi, cari sub pretextul plauzibil al *obiectivităţii*, dar de fapt pentru a-şi economisi travaliul cerebral, se arată neîncrezători în *legile* sociologiei şi apără cu înfocare haosul *aparent* al faptelor, să treacă în revistă mai sus înşiratele nume celebre, şi să-şi recheme în minte viaţa şi operele fiecăruia...

Ce asemănare isbitoare! Natura îşi economiseşte şi dînsa puterile ei....

Toţi aceşti scriitori au fost aristocraţi din naştere şi inspiraţi de aristocraţie [1].

1. Alfred de Musset, Niembsch von Strehlenau, lord Byron, contele Hardenberg—Novalis, contele Leopardi, aristocratul Lermontov şi fiul căminarului Eminovici.

Apoi, punctul de plecare al romantismului fiind nemulţumirea de realitate şi refugiarea în lumea imaginară a poeziei, această şcoală a trebuit să selecteze tipuri mai mult sau mai puţin mediteraniane, a căror *iritabilitate* era mărită uneori prin degenerare ereditară. Mediteranianul se distinge, cum am arătat aiurea, prin gîndire abstractă, subiectivism şi fantazie; prin melancolie, pesimism şi „condensarea estetică a realităţii"; însfîrşit printr'o mare impresionabilitate şi pasiuni violente. Dar acestea sînt *punct cu punct* caracterele reprezentanţilor tipici ai romantismului european; de aceia am şi rezumat caracterizarea mea psihologică, în formula: Germanul e epic şi clasic, Mediteranianul, liric şi romantic.

De fapt, toţi scriitorii mai sus înşiraţi, sînt naturi nervoase şi cerebrale, iar unii, ca Lenau, Leopardi, Novalis, Eminescu, sînt cugetători şi savanţi.

Toţi au suferit de o incurabilă melancolie şi au fost sbuciumaţi de pasiuni neînfrînate. Toţi au avut o viaţă tristă şi o moarte prematură [2].

D. Dobrogeanu-Gherea—de care trebue să pomenim mereu, căci a tratat foarte multe din problemele Istoriei literare—a scris studii lungi ca să demonstre că pricinele pesimismului european în general şi ale celui eminescian în deosebi, trebue căutate în relele organizării sociale burgheze; dar pesimismul lui Eminescu nu este decît pesimismul unui Byron, Leopardi, Musset—pesimismul romantic; chiar Schopenhauer nu este decît un produs direct şi imediat al romantismului german; în Germania însă la 1792, cînd s'a constituit şcoala romantică—*prima* şcoală romantică europeană—organizarea burgheză nici nu se putea încă întrevedea, necum să-şi fi arătat părţile rele; ea avea să mai întîrzie cu aproape trei sferturi de veac....

* * *

Şi totuşi, din toate şcolile romantice europene, şcoala germană este fără îndoială cea mai caracteristică. Nicăeri nemulţumirea, şi deci *despărţirea* de realitate, n'a fost mai radicală, şi mai nesănătoasă în urmările ei. Lirismul mistic şi întunecos al lui Novalis, iea aparenţa unei psihoze, iar pe elenizantul Hölderlin, exaltarea lirică îl aruncă de fapt în noaptea nebuniei, în care rămîne patruzeci de ani, până la moarte; religiozitatea

2. Musset a murit la 47 de ani, ruinat de alcoolism şi de excese sexuale; Novalis la 29 de ani, de ftizie şi degenerare; Lenau a înnebunit la 42 de ani şi a murit la 48 de ani; Byron a murit la 36 de ani, de friguri şi mai mult de alcoolism, în Grecia, unde-l mînase titanica lui impulsivitate; ghebosul şi degeneratul Leopardi a murit la 39 de ani; Lermontov a murit în duel la 38 de ani; Eminescu a murit nebun la 39 ani.

Şi la ceilalţi scriitori romantici: Chateaubriand, Heine, Hoffmann, Werner, Hölderlin, Brentano, Kleist, Shelley etc., se regăseşte extrema iritabilitate nervoasă cu feluritele ei urmări fatale.

convertitului la catolicism Zacharias Werner, se înfăţişează sub forma celei mai grave isterii, iar supraomeneasca impulsivitate a genialului sinucigaş Kleist, inspiră spaimă şi repulsiune marelui Goethe, olimpic în armonia lui neturburată; patima de a idealiza nobleţa medievală, atinge monomania barocă la *De la Motte Fouqué*, iar figurile bizare imaginate de Hoffmann, îi cutremurau de groază pe însuşi acest neîntrecut fantast al literaturii universale — şi aşa mai departe. Dacă romantismul ca şcoală literară este o boală—şi *este* o boală—atunci nicăeri ea nu s'a prezentat aşa de complectă în toate simptomele ei, ca în Germania.

Pricina?...

Nicăeri teama de viitor şi iubirea de trecut n'a fost mai mare, decît la nobleţa germană dela 1800, îngrozită de atrocităţile *teroarei* franceze; iar pe de altă parte, nicăeri viitorul nu se arăta mai fără speranţă, nicăeri atmosfera nu era mai înnăbuşitoare, pentru intelectualii micei burghezii, decît în Germania fărămiţată şi adînc feudală dela 1800, asemănătoare acelor forîăreţe-închisori, cu jilave săli şi coridoare, lipsite de aer, lipsite de lumină, unde nervii se ascut şi imaginaţia se exaltează...

Pe terenul mlăştinos şi în atmosfera malarică a şcolii romantice germane, a crescut acel trist şi galben nufăr de baltă care este pesimismul schopenhauerian...

Ca Moldovean de origine bucovineană, ca elev la Cernăuţi, iritabilul şi fantasticul Eminescu a avut prilejul să se adape din frageda copilărie la isvorul literaturii romantice germane: la zece ani cetea genialele dar dementele fantazii ale lui Hoffmann... De aceia, cît timp literatura romînească nu va fi văzut un studiu complect şi limpede, pe baze istorice, al romantismului german, Eminescu nu va putea fi drept judecat şi nici pe deplin înţeles [3].

* * *

Căci, dacă în originele sale şi'n felul de evoluare, romantismul nostru se aseamănă desăvîrşit cu cel francez, în cuprinsul şi spiritul său însă, se înrudeşte de aproape cu şcoala romantică germană.

Eminescu se pătrunsese atît de mult de felul de simţire al acestei şcoli, încît foarte adesea ne face impresiunea de a fi un contemporan al sensitivului Novalis [4]; şi cu greu se va găsi în

3. Pentru romantismul german a se vedea: *Brandes*, „Şcoala romantică" (din „Curentele principale ale literaturii secolului al XIX-lea", 6 vol.). Admirabilă din punctul de vedere psihologic, cartea lui Brandes lasă de dorit în înţelegerea cauzelor sociale.— *Haym*, „Şcoala romantică" (enorm material: 900 de pagini).—*Hettner*, „Goethe şi Schiller faţă de şcoala romantică" (citez din memorie); are tocmai ceia ce-i lipseşte luiBrandes.— *Heine*, „Şcoala romantică".—etc.

4. Novalis este autorul „florii albastre",— simbolul idealului mistic şi al *dorului neînţeles* (Sehnsucht),—care formează subiectul tainicului său roman liric-fantastic *Heinrich von Ofterdingen* şi corespunde exact S-tului *Graal* din poemele celtice medievale.

literatura germană dela începutul veacului al nouăsprezecelea, vre-o idee sau vre-un sentiment, pe care să nu-l fi exprimat şi genialul nostru poet în scrierile sale.

În deosebi însă *Sărmanul Dionis*, este, cum am spus odinioară, o adevărată sinteză artistică a romantismului german, cuprinzînd, strînse ca într'un focar, aproape toate caracteristicile acestei şcoli literare.

Şi mai întâi, cît de caracteristic-romantică este însăşi ideia filozofică fundamentală a povestirii!...

În pornirea lui ascunsă, şi poate nemărturisită, de a răsturna dogmatismul *teologic*, Kant răstoarnă orice dogmatism, arătînd că noi nu putem cunoaşte din realitate decît aparenţele, *fenomenele*, pe cînd realitatea însăşi, *numenele*, scapă cunoştinţii noastre. Heine l-a înţeles bine pe genialul filozof, cînd a comparat *Critica raţiunii pure* cu revoluţia franceză; intelectualii burgheziei germane, neputincioşi în faţa realităţii, făceau şi ei singura revoluţie ce li era îngăduită: aceia din lumea ideilor. Din punctul de vedere al concepţiei materialiste a istoriei, Kant, caşi Goethe, Schiller, Herder şi ceilalţi clasici, corespund *precis* liberalismului moderat pe care principii germani îl ertau burgheziei, în tendinţa lor de a slăbi puterea, prea mare încă, a aristocraţiei feudale. Clasicismul german, caşi cel francez, însamnă alianţa burgheziei cu suveranul în contra feudalităţii. Kant corespunde lui Descartes: amîndoi au început prin teorii radicale şi amîndoi au sfîrşit prin a face concesiuni impuse. Iar Goethe şi Schiller corespund lui Corneille şi Racine....

În curînd însă, vestea revoluţiei franceze şi a ororilor ei, cade ca un trăsnet în liniştea patriarhală a societăţii germane; suveranii, mici şi mari, înţeleg că timpul cochetăriei cu burghezia şi al liberalismului stil Ludovic al XIV-lea, a trecut; în locul frivolităţii distinse, şi al raţionalismului liber cugetător, Frederic Wilhelm al III-lea introduce, la curtea berlineză odată cu urcarea sa pe tron, o religiozitate mistică, ipocrită, şi un reacţionarism neînfrînat.

Atunci ajung intelectualii burgheziei să înţeleagă toată mizeria stării lor sociale! Tendinţele lor liberale ne mai găsind încurajare la curţile suveranilor, ei ar fi trebuit să se adreseze burgheziei însăşi; dar burghezia era şi dînsa o creaţiune aproape artificială a puterii monarhice, şi în orice caz, se afla într'o desăvîrşită atîrnare de dînsa, de aceia se tîra la picioarele suveranului, primind toate umilirile, şi faţă de curentul cel nou reacţionar, reprezentantul autorizat al raţionalismului burghez, Nicolai, se grăbeşte să renege pe prietenul şi maestrul său Lessing— genialul premergător al revoluţionarismului burghez, — îndată după moartea acestuia... Iar în literatură, burghezia încurajează cea mai vulgară şcoală din cîte cunoaşte întreaga istorie a literaturii germane: şcoala „plîngătoare" a lui Kotzebue şi Iffland!...

Pe cerul întunecat al Germaniei feudale, nici o stea dătătoare de speranţe nu strălucea intelectualului burghez; inimea

nu putea să întrevadă într'un timp calculabil egalizarea claselor; orice nădejde într'un viitor mai bun părea zădarnică.

In faţa unei atari realităţi adînc descurajatoare, intelectualul se refugiază în lumea imaginară a poeziei; din pricina prisosului de energie pe care nu-l poate cheltui într'o societatea care-l ţine în roluri subalterne, nervii i se ascut şi imaginaţia se exaltează; în locul obiectivităţii clasice, un subiectivism desfrînat se deslănţue în literatura romantică: imaginaţia iea locul raţiunii.

Dar cum ajung intelectualii burgheji să se potrivească în aspiraţii şi tendinţi cu aristocraţia feudală—adică tocmai cu clasa care le stetea în cale, le închidea orice orizont, şi era pricina situaţiunii lor sociale inferioare? Iată una din cele mai interesante probleme de sociologie.

Istoricii literaturii germane ne dau *versiuni*.

După unii, lirismul exaltat inspiră „romanticilor" simpatie pentru secolul al doisprezecelea, cînd poezia delicată şi visătoare a Minnesingerilor înflorea la curţile princiare.

După alţii, „romanticii" ne mai avînd nici o speranţă în viitor, şi ne putînd să-şi menţie idealul în afară de viaţa reală, au trebuit să-şi îndrepte privirile spre trecut, şi anume spre glorioasa epocă a *imperiului* german, care contrasta aşa de mult cu Germania fărămiţată dela 1800, şi după care suspina şi aristocraţia germană.

Mai mult însă ne vom apropia de adevăr, de vom admite, că deoarece burghezia era prea slabă pentru a-i sprijini şi prea vulgară pentru a-i înţelege, intelectualii au fost siliţi să se apropie cu încetul de aristocraţie, cu care au ajuns în curînd să se întîlnească în gusturi şi tendinţi.

Şi cu ce entuziasm a trebuit să primească filozofia lui Fichte, acest intelectual pornit a se desrobi de realitatea care-l strivea şi înclinat a trăi în lumea lui interioară, cu propriile lui puteri sufleteşti!...

Fichte porneşte de la filozofia lui Kant, dar face un pas mai departe: dacă realitatea însăşi n'o putem cunoaşte niciodată şi sub nici-o condiţiune, ea nu există pentru noi; nu există decît *eul*, în care se petrec de fapt toate *fenomenele*, exterioare în aparenţă.

Incă un pas—şi ajungem la *idealismul magic* al lui Novalis, filozofie pe care o ilustrează Eminescu în *Sărmanul Dionis*.

Novalis, cel mai exaltat şi mai subiectiv dintre romantici, al cărui bizar roman *Heinrich von Ofterdingen* pare a se petrece în altă planetă, trage ultimele consecinţi din filozofia lui Fichte: dacă lumea e o creaţiune a *eului*, dacă *fenomenele* sînt în noi, atunci şi spaţiul şi timpul tot în noi sînt, atunci individual e atotputernic, şi trebue să caute realizarea dorinţelor sale în adîncul propriului său suflet: e de ajuns să doreşti ceva cu intensitate, ca acel ceva să realizeze,—chiar dacă ai dori să te strămuţi în altă epocă sau în altă planetă.

Romanticilor cari reprezentau o clasă neputincioasă din pri-

cina împrejurărilor, şi cari se selectaseră fireşte dintre naturile lipsite de voinţă stăruitoare, ce scumpă trebuia să le fie această teorie!... „Fericirea realizată fără muncă şi sforţare"—iată o temă care revine mereu în literatura romantică germană.

Idealismul magic al lui Novalis, a fost ilustrat sub formă literară, de scriitorul romantic danez *Oelenschläger*, în admirabila sa operă *Lampa magică a lui Aladin*, o prelucrare a cunoscutului episod din *O mie şi una de nopţi*.

O simbolizare literară a aceleiaşi teorii ne dă şi Eminescu, sub altă formă, în *Sărmanul Dionis*.

* * *

Dionis este eroul romantic prin excelenţă. Tatăl său, natură aristocratică, „se rătăcise în clasele poporului de jos" din pricina unei legături dezaprobate de părinţii săi.

Misterios, fără să spue cuiva secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. In toată ziua el îi promitea că taina sufletului său îşi va avea sfîrşitul, că el o va lua de soţie, că o soartă aurită o aşteaptă. Dar într'o zi el primi o scrisoare cu sigil negru, o deschise—o ceti, o rupse în bucăţi şi cu ea mintea sa— o copie de pe un testament părea a fi după cît se putea pricepe din bucăţile rupte. El muri în spitalul de alienaţi, palid, mut până în ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare. Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.

Văduvita sa mamă îl crescu cum putu din lucrul mînilor ei; îl crescu rău—dar cum se putea altfel?—îl iubea aşa de mult!

Singura ei bucurie într'o viaţă fără speranţă, fără viitor, fără mulţumire... Dară consumată de lipsă—ea se stinse într'o zi. In delirul ei trase mîna copilului şi-o ascunse în sîn, lîngă inimă, s'o încălzească—un simbol al vieţii ei întregi!

Ar fi greu de închipuit pentru Dionis o mai romantică origine, şi împrejurări de viaţă mai priincioase romantismului. Declasarea părintelui său şi apoi moartea mamei, îl lasă singur în lume, *despărţit de societate*, menit unei vieţi de contemplare şi melancolică visare....

Era orfan, o existenţă fără de speranţă şi afară de aceia *determinat prin naştere la nepoziticism*... Dionis era sărac.... şi prin natura sa predispusă, el devenia şi mai sărac. Era tînăr—poate nici optsprezece ani—cu atît mai rău... ce viaţă îl aşteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur.... şi această libertate de alegere în elementele de cultură îl facea să cetească numai ceia ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet—e minune oare că pentru el *visul era o viaţă şi viaţa un vis?* Adesea îşi închipuise el însuşi *cît de trişti, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieţii lui*—o frunză pe apă. Lipsit de iubire—

căci n'avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputința sufle-
tească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că în „această ordine a
realității", cum o numea el, nu-l va intîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă...
Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjenit din arhiva unei
cancelarii, și atmosfera leneșă și flegmatică a cafenelii—asta era toată
viața lui.

Tînăr, sărac, fără familie, fără speranțe și fără viitor—toate se potrivesc pentru a-l face pe Dionis să trăiască mai mult în lumea închipuirii decît în aceia a realității....

Și dacă nu ne-ar fi teamă de învinuirea de pedantism, am vorbi din nou de naturile mediteraniane, cari prin subiectivismul și contemplativitatea lor, prin marea lor impresionabilitate, precum și prin lipsa de obiectivitate și de voință stăruitoare, se adaptează așa de greu mijlocului înconjurător și sînt așa de puțin menite să reușească în viață....

Căci iată cum ni-l descrie autorul pe Dionis:

Fața era de acea dulceață vînătă albă cași marmura în umbră, *cam trasă* fără a fi uscată, și *ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înnotau în orbitele lor...* Ridicîndu-și căciula cea nițoasă, vedem o frunte atît de *netedă*, albă, *corect boltită....* Părul, numai cam prea lung, curgea în vițe până pe spate, dar uscăciunea neagră și sălbatică a părului contrasta plăcut cu fața *fină*, dulce și copilărească a băetanului... Surîsul său era *fin, dulce*, și de o *profundă melancolie....*

Origine romantică, natură romantică și împrejurări romantice—toate concordă în viața sărmanului Dionis....

* * *

Dl. Slavici [3]) ne arată pe Eminescu în tinerețe, cheltuindu-și adesea venitul pe cărți, închizîndu-se un timp în casă, și cetind ziua și noaptea, cu acea sete nepotolită a intelectualului născut, pentru care gîndirea este suprema voluptate; astfel îl găsim și pe Dionis, dela început, adînc cufundat în meditări filozofice, și expunînd sub formă plastică, evocatoare, teoria lui Novalis, pe cînd străbate încet, pe străzile noroioase și sub ploaia măruntă a nopții, drumul dela cancelarie spre casa lui pustie.

Descrierea mahalalei sărăcăcioase, și a cafenelei murdare în care se abate Dionis, ne recheamă pe Hoffman; căci, cași la marele fantast german, realitatea comună, arătată în amănuntele ei prozaice, este nu știu cum iluminată, de o bizară și fantastică fosforescență. Eminescu obține acest efect, *stilizînd* mizeria cu ajutorul contrastelor, exagerînd și concentrînd pentru a-i da *caracter*, și presărînd ici și colo comparații depărtate, cari trădează înstrăinarea de realitate a eroului:

3) „Eminescu-omul", în „Omagiu lui M. Eminescu" de comitetul comemorării—Galați

Cîte-o femee cu fața înfundată în capșon, își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeele nordice.

Sau:

Orologiul, fidel intrepret al bătrînului timp sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii ce nu-l asculta, samă, că se scursese a 12 oară a nopții.

În deosebi se armonizează cafeneaua murdară cu soarta și gîndurile lui Dionis; ea respiră intensa poezie a desperării, și ne amintește de taverna „unde pătrunde lumina printre ferești murdare" și unde proletarii lui Eminescu, cași hoții lui Schiller, își revarsă răsvrătirea contra ordinei ce dăinuește....

* * *

Dar iată și locuința lui Dionis....

Ce *mizerie splendidă!*... Ce *stil*, în această sărăcie întristătoare!...

Afară ploaia încetase și, prin mrejele și valurile de nori negri-vineți luna trecea palidă și rece.—În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruenele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înnălțau ochii de fereastră spartă a unei case vechi, a cărei streșină de șindilă era putredă și acoperită cu un mușchiu, care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind în vînt și numai într'o țîțînă, treptele erau putrede și negre—pe ici pe colo lipsea cîte una, așa încît trebuiai să treci două deodată și balconul de lemn se clătina sub pași. El trecu prin hățișul grădinii și prin zaplazurile năruite și urcă iute scările. Ușile toate erau deschise. El intră într'o cameră înnaltă, spațioasă și goală. Păreții erau negri de șiroaele de ploae ce curgeau prin pod și un mucegaiu verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau subt presiunea zidurilor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte, painjenii își exercitau tăcuta și pașnica lor industrie; într'un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vr'o cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț, un pat, adică cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite cu un mindir de paie și c'o plapomă roșie.

E un decor de feerie, căruia pentru a fi desăvîrșit, nu-i mai lipsește decît... luna:

Luna își varsă lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; păreții posomoriți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două quadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor: pînzele de painjen străluceau vioiu în lună.

Luna, marea vrăjitoare, „stăpîna mării și a singurătăților", care ca un pictor de geniu, polеește și transfigurează sărăcia, învăluind-o în visătoarea și curata ei lumină....

* * *

In această izolare, în care nu are alt tovarăş decît un portret al părintelui său, Dionis e departe de a fi opleşit de tristeţă; la vrîsta lui de 18 ani, aripile imaginaţiei te înnalţă cu uşurinţă deasupra celei mai crude realităţi; şi cu cît realitatea e mai crudă, imaginaţia îşi iea un sbor mai avîntat.... Lirismul intens şi fantazia bogată, trăsături romantice esenţiale, nici nu au altă pricină decît energia necheltuită a intelectualului nedreptăţit, care din pricina privilegiilor şi a restricţiunilor sociale, nu-şi poate afla în societate un rol demn şi potrivit puterilor sale. Prisosul de energie creşte impresionabilitatea şi dă sbor visurilor noastre... Amintească-şi cetitorul din vremea adolescenţii, — de nu este chiar acum adolescent.... — sub ce lumină nouă vedea realitatea, după zile întregi petrecute în casă cu cetirea... Eu însumi îmi aduc aminte, de o lumină mată, gălbue, nostalgică, discretă, — vai, nu sînt poet! O clipă, impresiunea reinvie, dar cînd s'o prinzi, s'a risipit... — ce părea că învălue în zile de toamnă casele tăcute din străzile retrase ale Capitalei... Verdeaţa viţei sălbatice pe murii uscaţi... cîte un plop răsleţ tremurîndu-şi frunza argintoasă pe azurul diafan... toalete distinse, profiluri nervoase şi inteligente.... murmurul vag al oraşului mare.... văzduhul vibrînd parcă de patimile vieţii intense.... — visarea era în aer...

Dar cît de intensă trebue să fie visarea *poetului* nostru, aşa de singur, aşa de sărac.... Ca un salcîm, înfipt în asfaltul mort şi uscat, care peste casele 'nvechite îşi ridică parfumata-i coroană spre 'nălţimile albastre şi eterice, mîngîiate de lumina dulce a soarelui şi de adierile blîndului zefir, astfel îşi ridică Dionis fruntea curată încoronată de pletele-i bogate, spre văzduhurile limpezi ale idealurilor eterne şi ale cugetării omeneşti....

Contrastul dintre sărăcia înconjurătoare şi imensa lui bogăţie sufletească, e desăvîrşit. In vrîsta tinereţii, singurătatea are un farmec deosebit: e farmecul libertăţii neţărmurite... Cu gîndirea lui ascuţită şi viguroasă, Dionis pricepe lumea, o judecă, şi prin aceasta, o şi stăpîneşte parcă... Şi pentru a o umili mai bine, şi pentru a simţi mai bine propria lui superioritate, el o parodiază, în cunoscutele versuri umoristice, recunoscînd patimile şi obiceiurile omeneşti, ba chiar sisteme de filozofie, la ploşniţi şi la mîţe... Este faimoasa *ironie romantică*, — din crezul şcolii germane — isvorîtă tocmai din dorinţa individului de a se ridica deasupra lumii reale... In aparenţă, nimic nu-i mai depărtat de ironie decît lirismul; dar oare impresionabilitatea şi spiritul rece de observaţie nu isvoresc amîndouă din aceiaşi iritabilitate a sistemului nervos? Romanticii au fost naturi cerebrale; poemele lor ne deschid vaste orizonturi filozofice. La Heine, ironia şi lirismul se împletesc în fiecare clipă...

* *

Dar în astăseară Dionis era vesel, fără să ştie de ce. La căpeţelul de luminare ce sta în gîtul garafei, cu ochiul roş şi bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele şi roasă de molii—un manuscript de zodii: *„Architecturae cosmicae sive astronomicae geocentricae compendium"*. Cu coatele aşezate pe masă şi cu capul în mîini, Dionis descifra textul obscur până ce luminarea începu a agoniza fumegînd. Se stinse. El îşi apropiă scaunul de fereastră, pe care o deschise, şi în lumina cea palidă a lunei, el întorcea foae cu foae, uitîndu-se la constelaţiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, atît de multe, încît părea un ghem de fire roşii sau un păinjeniş zugrăvit cu sînge...

In faţa locuinţii lui Dionis se ridica o casă albă şi frumoasă.

Dintr'o fereastră deschisă din catul de sus, el auzi prin aerul nopţii tremurînd notele dulci ale unui clavir şi un tînăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, par'că parfumată, fantastică.

Dionis închise ochii „şi-i se păru că vede pe un nor de „argint, în 'naltul cerului, un înger alb, îngenunchiat, cu mînele „unite, care cînta o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: ru„găciunea unei vergine".

Intredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată moiată într'o haină albă, înflorind cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci, clapele unui piano sonor, şi acompaniind sunetele uşoare a unor note dumnezeeşti cu glasul ei dulce şi moale. Părea că geniul divinului Brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia...

Apoi strîngînd ochii silit şi tare, a înnecat visul său în întunerec— n'a mai văzut nimic—ci auzea dispărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine...

In acest moment, sub înfiorarea celui mai ferice vis pe care-l poate avea un tînăr de 18 ani, Dionis adoarme; dar, după teoria romanticilor, că visul trebue cît mai bine împletit cu realitatea, pentruca cetitorul — sau privitorul — să se turbure, să se dezorienteze, să piardă simţul de obiectivitate, şi să poată intra cu atît mai bine în fantaziile poetului — deaici: teatru în teatru, public pe scenă, actori în sală, etc. — Eminescu şterge cu aşa îndemînare linia de despărţire dintre vis şi realitate, încît nu numai că nu se arată la prima, sau chiar a doua cetire a povestirii, dar nu poate fi găsită decît printr'o serioasă şi atentă cercetare.

Muzica încetase demult, şi el cu totul în prada impresiunii sale, ţinea încă ochii strîns-închişi. *Cînd se deşteptă din reveria sa*, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întunerec şi sticlele ferestrei străluciau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blînd şi varatic...

De fapt, Dionis se deşteaptă în vis, ceia ce noi nu băgăm de seamă, aşa că sîntem cu atît mai viu impresionaţi, cînd cetim mai departe:

Privi din nou la păinjenișul de linii roșii—și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor—o voluptate sufletească îl cuprinse... de o mină nevăzută el era tras în trecut...

Îi apar mai întâi anii copilăriei, cu poveștile lor despre „zine în palate de cristal"; apoi vede răsărind „domni în haine de aur și samur, divanul de oameni bătrîni, *poporul entuziast și creștin*"...

(Novalis, Tieck, Wackenroder și alți romantici germani, vorbesc și ei cu entuziasm, în toate operile lor, de Europa fervent creștină din veacul de mijloc... „Imperiul creștin universal" din evul mediu, era idealul lor comun...)

Și liniile semnului astrologic se mișcau cumplit ca șerpi de jăratec. Tot mai mare și mai mare devenia painjenul.—„Unde să stăm?"—auzi el un glas din centrul de jăratec al cărții.—„Alexandru cel bun"—putu el șopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea, îi stringea sufletul, și...

* * *

...Incet, încet painjenișul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcu într'un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o cîmpie cosită, fânul clădit mirosea, cerul de înserare era de-asupră-i albastru, limpede, adînc... tremurătorul glas al clopotului umplea sara chemînd la vecernie. și el?—el—ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru—în mîna lui cartea astrologică... Știa sigur cum venise în cîmp, ca să citească, că citind adormise... Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis. Ah meștere Ruben, zise el zîmbind—cartea ta într'adevăr minunată este!... Bine zici, că Egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor... Ce adînc e Evreul acesta!

Schimbarea perspectivei și a întregii atmosfere e admirabilă în contrastul poetic pe care-l cuprinde...

Prin lumea rumenă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru.. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericilor Iașilor, casele frumos văruite cu streșine vechi, peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună... În cerdacuri șed bătrînii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise...,

Sîntem în secolul al paisprezecelea,—în acel poetic 1400, pe care Eminescu l-a cîntat mereu,—epoca eroică a țării romînești, cînd boerii erau viteji, răzeșii în floare, iar țăranii încă nerobiți pămîntului...

Romanticii germani suspinau și ei după secolul al doisprezecelea—al cruciadelor, al cavalerismului, și al lui Frederic Barbă-Roșă... In apus, la 1400, cavalerismul era în plină decădere...

El se opri înnaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Casa era c'un acoperemînt țuguiat—păreții erau de piatră mică, ca aceia cu care se pietruesc fîntînele, și orice tencuială căzuse de pe ele, încît părea o bucată din ruina unei cetăți... Nici un copac, nici un scaret pe lîngă casă...

O tainică și sinistră presimțire ne înfioară...

El sui iute scările și bătu tare în ușa tinzii.—„Cine-i?"—întrebă un glas adînc dar liniștit.—„Eu, Dan".—Ușa se deschise și drept în fața lui Dan se ivi un om 'nalt, cu barba lungă și sură, cu fruntea mare, iar pe creștet avea un fes mic, asemenea iarmurcei jidovești.

Descrierea odăii amintește laboratorul unui alhimist medieval; maistrul Ruben, este el însuși o figură faustiană, iar convorbirea dintre dînsul și călugărul Dan, ne recheamă vestita scenă din geniala dramă a marelui Goethe, cînd Mefisto iea chipul doctorului Faust și dă sfaturi pline de ascunsă ironie, famulului Wagner.

Insă figura maistrului Ruben nu-i mai puțin o creațiune viguros originală, care rămîne pentru vecie întipărită în mintea oricui a cetit o singură dată fantastica povestire a lui Eminescu.

Este învățatul medieval, plin încă de asprimea și puterea stăpînită a naturilor primordiale, ascunzînd vîrtoșia corpului și a sufletului sub o liniște aparentă, ca un stejar vechiu și noduros, care sub coaja putrezită pe alocurea, ascunde lemnul tare ca fierul... Iar duritatea aceasta pe care o bănuim, ne pregătește oarecum pentru desvăluirea adevăratei naturi a dascălului.

Maistru Ruben era un bătrîn de o antică frumusețe. O frunte 'naltă, pleșuvă, încrețită de gîndiri, ochii suri, bolîiți adînc în capul cel înțelept, și barba lungă, care curgea de sub adîncii umeri ai obrazului până pe pieptul totdeauna cam plecat, îi dau arătarea unui înțelept din vechime. Arătarea lui era liniștită—dar nu blîndă; numai în împrejurul gurii musculoase se vedea o dulceață amărită de îndoieli. El este un Evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, nepulînd fi învățător public, pentrucă rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben...

Ruben e Faust și Mefisto în aceiași persoană ....

* * *

Cu ajutorul cărții astrologice și al sfaturilor lui Ruben, călugărul Dan se strămutase în mireanul Dionis trăind peste 500 de ani. Tot Ruben îl învață cum ar putea să se ducă într'un spațiu zidit cu totul după voia lui, lăsînd în locu-i propria lui umbră.

Se'nțelege că atunci trebue să ne despărțim pentru totdeauna; căci în spații dorite, ziua va fi un secol. La întoarcere vei găsi un alt om analog cu mine, care poate nu te va cunoaște sau poate va-fi pierdut tainele învățăturii sale... Dar bagă de seamă, răsfoind cartea tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir. Aceasta e o taină pe care nici eu n'o pricep.

Și se zice, că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. In zadar ți-i întreba și umbra... ea nu știe nimic despre această taină. Se zice

că Diavolului, innainte de cădere, i-ar fi plesnit in minte această obscură ideie și de atuncea a căzut. De ți-ar veni in minte, să știi, se risipesc toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău și rămîi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemenea a fugit.

Dan se aruncă la gitul dascălului, plingind ca un fiu ce n'are să mai vadă pe tatăl său. Ochii lui Ruben erau plini de lăcrimi. Se despărțiau pentru totdeauna.

Dar indată ce ieși Dan, indată ce coborise scările cu cartea subsuori, ridicind cu mîna lunga poală a rasei de șiac—casa se prefăcu intr-o peșteră cu păreții negri ca cerneala, luminarea de ceară intr-un cărbune plutitor in aer, cărțile in bășici mari de sticlă la gură legate cu pergament, in mijlocul cărora tremurau intr-un fluid luminos și vioriu draci mici, spînzurați de coarne, care zăpăiau din piciorușe. Ruben insuși se sbirci, barbați deveni lățoasă și-n furculițe ca două bărbi de țap, ochii îi luceau ca un jeratec, nasul i se strimbă și se uscă ca un ciotur de copac și, scărpinîndu-se in capul lățos și cornut, incepu a ride hid și strimbindu-se: „Hihi! zise— incă un suflet nimicit cu totul!"—Dracii se strimbau rîzind in bășicele lor și se dădeau peste cap, iar Satana își intinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.

— Mult a trebuit până l-am prins in laț pe acest călugăr evlavios, dar in sfîrșit !!.. hihi... totuși..! totuși... are să-l nimicească bătrînul meu dușman. I-am spus, că nu-i poate veni in minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărții ?.. trebuie să-i vie... trebuie să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentruc'a trebuit să-mi vie!...

Scena preschimbării lui Ruben este o plastică fantazie, plină de caracter, și in acelaşi timp, de un humor sănătos, robust.

Dan ajunse acasă. Ședea intr'o chiliuță din casele unui boer mare.... Cind intră in chilia lui, răsuflă adinc. Nu era să intreprindă un lucru extraordinar? Aprinse o lampă neagră umplută cu untdelemn... și deschise cartea. Tăcerea e atit de mare incit *pare că aude gindirea, mirosul, creșterea chiar a unei garoafe roșii și frumoase...*

E un moment mare; să cuget mai intăi—gindi el—dorit-am de cind sint ceva pentru mine, numai pentru mine?... Din gindirea mea am lăsat-o vreodată pe ea, pe Maria? O, nu!... Oh! să sădesc dumbrăvi de dafin cu intunecoase cărări, cu lacuri albastre și limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcindu-se a fugi de amorul meu și eu s'o urmăresc....

El intoarse șeapte foi și umbra prinse conturele unui basrelief, mai intoarse incă șapte, și umbra se desprinse incet ca dintr'un cadru, sări jos de pe perete, și sta diafană și zimbitoare, rostind limpede și respectuos: „Bună seara!"

Scena aceasta ne amintește renumita *„Poveste miraculoasă a lui Peter Schlemihl"* de romanticul Chamisso, in care eroul cu acest nume își vinde propria lui umbră, pe-o nesecată pungă cu bani, diavolului apărut sub infățișarea unui bătrin prietenos; nimeni de sigur din cei cari au cetit povestirea, n'a uitat momentul cind placidul bătrin, după ce scosese din buzunar, cu figura cea mai nepăsătoare, un cort, o masă, niște scaune, o trăsură cu doi cai iuți, și alte asemenea... nimicuri, cade la invoială cu

Schlemihl, și,—țac!—îi desprinde umbra dela cap și dela picioare par'ar scoate-o din ținte, o face sul, și o pune 'n buzunar!...

In „omul fără umbră", *emigratul* Chamisso a simbolizat, precum se știe, pe omul fără patrie,—cum a fost el insuși; Eminescu a cunoscut fără indoială povestea lui „Schlemihl"...

Scena dintre călugărul Dan și umbra sa, ne mai amintește convorbirea călugărului Medardus, in inchisoare, cu a doua sa personalitate,—cu *dublul* său,—din romanul lui Hoffman *„Elixirul diavolului"*.

Călugărul s'a imbătat cu un vin delicios, pe care l-a găsit intr'o sticlă printre reliquiele mănăstirii și despre care se știe prin tradiție că cuprinde un elixir al diavolului; a căzut apoi dintr'un păcat in altul, și intr'un acces de nebunie, a fost aproape să devie ucigaș. Aruncat in inchisoare, Medardus vede ridicindu-se de jos o lespede, și propria lui persoană scoate capul și-l cheamă pe nume!... Altădată se vede pe sine dus la spinzurătoare, pe cind tot el privește din balcon,—și așa mai departe. Fantazia autorului atinge nebunia, și-ți dă fiori de groază, oricit de tare de suflet ai fi dealtfel. *Dublul* se regăsește și in alte povestiri ale lui Hoffmann, și era de altmintrelea o temă comună la romantici.

* * *

Din convorbirea lui cu umbra, Dan află că el va deveni etern, atotștiutor, și cu ajutorul cărții, atotputernic, pe cind dinsa va deveni ființă muritoare, și om de rind; de aceia îi poruncește să-și scrie memoriile și să le lase in saltarul mesei—cu care prilej face felurite observări pesimiste asupra lumii și a oamenilor.

Dormi! zise Dan, poruncitor. Orologiul sbîrnîi răgușit o oră: umbra intrupată in om, căzu ca moartă pe pat.

Ca și Schlemihl, Dan trecea pe luminatele strade, fără ca luna să-i facă vre-o umbră pe ziduri, căci pe a lui o lăsase acasă. In curind ajunge la Maria, și o preschimbă și pe dinsa in ființă eternă, lăsind in loc, umbra ei; apoi se innalță amindoi in văzduh și trec prin roiuri de stele până ce ajung in lună. Călătoria lor nu fuse decit o lungă sărutare. Pămintul, Dan il preface intr'un mărgăritar, și-l atirnă in salba iubitei, după ce uitindu-se cu ochianul prin coaja lui, se mirase că „nu plesnește de mulțimea urii ce cuprindea".—Eminescu nu incetează de a pune 'n lumină, cu fiecare prilej, zădărnicia vieții și răutatea oamenilor...

Pesimismul, cum am spus, se regăsește la toți scriitorii romantici, și nu este decit o generalizare a nemulțumirii sociale, care-i izvorul oricărui romantism.

Și ce frumos făcuse el in lună!

Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu al infloririi lor bogate, pe care vintul il grămădește in troiene; flori cintau in aer cu frunze ingreuiete de gindaci ca pietre scumpe, și murmurul lor umplea lumea de un cutremur voluptos. Greeri răgușiți cintau ca orologii aruncate in iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe o insulă până la malul opus un pod de pinză diamantică, ce sticlește vioriu și transparent, incit ale lunelor raze pătrunzind prin el, inverzesc riul cu miile lui unde. Cu corpul 'nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod impletindu-și părul, al cărui aur se strecură prin minuțile-i de ceară. Prin hainele argintoase ii transpar membrele ușoare: picioarele-i de omăt abia atingeau podul... Sau adesea, așezați intr'o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își rezema fruntea incununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cinta o pasăre măiastră.

Cităm numai o mică parte din descrierea serafică a lui Eminescu, pe care trebue s'o admirăm cu atit mai mult, cu cit cunoaștem greutățile pe care le intimpină fantazia cind părăsește cu totul lumea reală.

Asemănată cu o descriere analoagă din romanul lui Novalis *Heinrich von Ofterdingen*, aceia a lui Eminescu e mai plastică,—nu se pierde in vag...

* * *

„Insă de ce oare omul nu gustă vre-o fericire !"—se 'ntreabă Eminescu... E problema din Faust: cit lumea omul va fi chinuit de contrastul dintre nemărginirea sufletului și slabele puteri ale trupului. „De voi spune clipei: *rămii*, atunci sint al tău",—zice Faust lui Mefisto, sigur că nu va găsi in nimic și niciodată mulțumirea desăvirșită.

Numai o poartă inchisă Dan și Maria n'au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, in triunghiu, era un ochiu de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strimbe ale intunecatei Arabii. Era doma lui D-zeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru ingeri.

— Aș voi să văd fața lui Dumnezeu, zise el unui inger, ce trecea.

— Dacă nu-l ai in tine, nu există pentru tine, și in zadar il cauți, zise ingerul serios.

Odată el își simți capul plin de cintece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare in mintea lui imbătată, stelele păreau că se mișcă după tactul lor; ingerii ce treceau surizind pe lingă el, ingiman cintările ce lui ii treceau prin minte.

„Asta-i intrebarea, zise Dan incet, enigma ce pătrundea ființa mea. Oare nu cintă ei ceia ce gindesc eu?... Oare nu se mișcă lumea, cum voiu eu?" El strinse c'o intunecată durere pe Maria la inima lui.—Harmuzul pămintului ardea in salba ei de mărgăritare.... „*Oare fără s'o știu nu sint eu insumi Dumne...*"

Vum! sunetul unui clopot uriesesc—moartea mării—căderea cerului—bolțile se rupeau, smalțul lor albastru se despică, și Dan se simți trăsnit și afundat in nemărginire. Riuri de fulgere il urmăreau, popoare de tunete bătrine, vuirea nemărginirii, ce tremura mișcată.... O gind nefericit! aiuri el.—Spasmotic ținea in mina lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pămintului dela gitul Mariei. Ea cădea din brațele lui.... ca o salcie neguroasă ce-și intindea crengile spre el, și striga căzind (ca Euridice): „Dane! ce m'ai făcut pe mine?".

Și un glas răsună in urma-i: „Nefericite, ce ai indrăznit a cugeta? Norocul tău, că n'ai pronunțat vorba intreagă!..."

...El cobora cu cartea supt mină nourii groși, s'apropia de pămint, deja vedea culmile strălucite ale unui oraș, lumini presărate, o noapte văratecă cu aerul blond, grădini mirositoare și.... și deschise ochii.

* * *

Cite frumuseți n'a grămădit Eminescu in lumea lui serafică din lună, și totuși ele pălesc față de frumusețile simple și eterne ale vieții noastre pămintești; căci de aceste simple și eterne frumuseți, sint legate bucuriile a miliarde și miliarde de oameni, care trăesc odată cu noi, ori au trăit innaintea noastră... Marele Goethe, care simțea adinc mulțumirile eterne omenești și le exprima cu vorbele cele mai obișnuite, ne povestește intr'una din poeziile sale, cu vocea lui gravă și liniștită, bucuria de a te deștepta inviorat la lumina veselă a soarelui de vară,—după ce-ai dormit adinc o noapte intreagă, improspătat de aerul răcoros, parfumat, și legănat in somn de foșnetul frunzelor infiorate de adierea zefirului—și de a privi pe fereastră grădina bogată, plină de putere și tinerețe, pe cind in sufletul tău, dragostea senină de viață, de plăcerile și ostenelele ei, și mai ales de mulțumirile ei sentimentale, cintă naturii un imn de recunoștință...

Cu alte vorbe, exprimă și Eminescu acelaș sentiment:

El se scutură oarecum din somn. Soarele se innălța, ca un glob de aur arzător pe un cer adinc albastru; grădina de desuptul ferestrei, in care adormise Dionis, era de un verde umed și răcorit după noaptea cu ploaie, *florile improspătate ridicau in soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zădarnice lacrimi.* In casa de peste drum perdelele albe erau incă lăsate, prin aleele grădinei ei, vișinii și cireșii infloriți, salcimii cu miros dulce, tăinuiau cărările risipite intr'o viorie și melancolică umbră.

Și ce frumos il exprimă!... Pentru a regăsi in noi impresiuni așa de proaspete, trebue să ne intoarcem la anii frumoși ai copilăriei, cind sufletul nostru senin și naiv, nu era incă turburat de indoeli și amărăciuni,—nu era incă otrăvit de desamăgirile luptei pentru trai... Poezia ca și religiunea cere credință; și e un privilegiu al poeților de a păstra toată viața frescheța de simțire a copilăriei...

Poate că de aceia sint veșnic invinși.

Și cum se armonizează capetele copilăroase ale florilor și parfumul lor suav, cu 'n cap blond de copilă inpurpurată la față de gingașe simțiri!... Oare parfumul trandafirului nu ne povestește limpede un intreg roman de pasionat și voluptos amor, iar immaculatul crin, sfioasele simțiri ale fecioarei visătoare?...

Perdeaua de *vis-a-vis* se dete puțin intr'o parte și prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Ridea.

„Maria!" șopti el cu inima strinsă.

Parul ei cel blond, și impletit in cozi cădea pe spate; o roză de

purpură la timplă, gura micuţă ca o vişină coaptă şi faţa albă şi roşă ca mărul domnesc. După ce risese cine ştie de ce—ea lăsă perdeaua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violenţă, căci el înţelese sensul, dar şi neputinţa realizării viselor lui. Acuma ştia că iubeşte.—La ce mi-a mai trebuit şi asta? gindi el cu sufletul plin de lacrimi...

Ea se reivi, surise. De astă dată trase perdelele sus şi sta cu o garofă în minuţa ei albă şi privea parcă pe ginduri în potirul de purpură al floarei.—„Nepreţuita! şopti el, uitindu-se în ea. Ah! ea trebuia să fie bună, de ce suridea, de ce? şi toemai în fereastră? Oare ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zimbiri aveau o intenţiune... mică, cochetă, însă totuşi?"—Redispăru.

* * *

Scrisoarea pe care Dionis o trimite Mariei—cu cine?... In basme nu se 'ntreabă....—ne-ar părea emfatică în exaltarea ei, dacă nu ne-am gindi cit de puternică e simţirea dragostei în vrista adolescenţii, cind o senzualitate vagă şi nemărturisită se 'nbină cu simţiri turburătoare şi cu ademenitoare închipuiri, cind dragostea trupească e una cu cea sufletească,—de care niciodată n'ar trebui să fie despărţită,—cind puterile trupeşti şi sufleteşti necheltuite ne inspiră o pasiune mistică, *fetişistă*, pentru tot ce face parte, sau e numai în legătură, cu fiinţa adorată... Şi cum trebue să se exalteze această simţire a sărmanului Dionis pentru bogata Marie, cind o depărtare socială aşa de mare, îi desparte unul de altul!...

Floare! cum surizi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe? Stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare? Şi în neştiinţa ta eşti şi mai frumoasă, eşti şi mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cit eşti de frumoasă şi cu cit eşti, cu atita mai nefericit sint, şi cu cit sint, cu atit mai frumoasă eşti!

Nu-mi zimbi! zimbetul tău m'ar umple de speranţe vane. A mă iubi nu-ţi este permis, despreţueşte-mă, te rog! Poate dispreţul tău m'ar omori şi moartea nu-i nimic pe lingă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut, pe care a trecut umbra ta; despreţuieşte-mă!

„Mario!... aşa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ţi zice altfel... Adio! adio!"

Şi cu toate că scrisese, totuşi o speranţă de o dureroasă dulceaţă, deşartă dar singură îi ameţea sufletul lui. El îşi închipuia, că ea va putea fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvint.

Cind gindea, cum i-ar lua capul ei de aur în mini, şi i-ar topi ochii cu sărutările lui, cind gindea, că mijlocul ei cel dulce s'ar putea odihni cuprins de braţul lui, că ar putea să-i prindă minuţa ei albă, să se uite la transparentele-i degete ore întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viaţa? El simţea că o oră lingă ea, ar plăti mai mult decit toată viaţa.

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniştit, pare că aştepta sentinţa de moarte, nu ştia ce să gindească, nici gindea ceva, un amestec făr şir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreţ şi spera amor.

Fericirea visată vine pe neaşteptate, şi emoţiunea momentului dramatic, care ni se comunică şi nouă, e ucigătoare pentru Dionis.

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdea ca s'o observe. Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă;

ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari şi adinci erau plini de lacrimi, şi se uita înaintea ei, în *minile unite şi lăsate în jos ţiind scrisoarea şi în faţă cu o expresie indecisă, înnecată de dorinţa de a plinge ca un copil vinovat.* El se arătă în fereastră, şi ochii ei painjeniţi de lacrimi se îndreptară spre el... *adinci, milogi, plutitori...* Ea boţi scrisoarea cu mina, o duse la inimă... şi... o durere ascuţită, crudă, îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viaţa, i se taie în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea... şi apoi nimic. El căzuse cit era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastră.

In simplicitatea şi naivitatea ei, în lipsa de orice atitudine convenţională sau nesinceră, Maria poate fi pusă alăturea de Margareta din *Faust*.

* * *

Văzind-o turburată şi cu scrisoarea în mină, aflind de căderea în nesimţire a lui Dionis, tatăl Mariei aleargă împreună cu un doctor—de unde?... In basme nu se 'ntreabă...—în camera tinărului, şi ridicindu-l de jos, îl culcă în pat. Cu acest prilej, descopere taina originei lui Dionis.

Explicarea în două cuvinte: persoana juridică, care se afla acum pe mina ingrijitoare a Esculapului nostru, avea drepturi asupra unei moşteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul şi multe alte împrejurări *care nu ne interesează*, legate însă de origina până acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

O manta neagră îl acoperea pe Dionis, prin creţii căreia transpăreau delicatele şi concretele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui şi-l privi cu plăcere, cu intenţie.

„Aha! gindi doctorul cu şireţie".

Iată dar că Sărmanul Dionis a ajuns deodată bogat, şi e pe cale de a dobindi pe aceia pe care cu exaltare dar fără speranţe a iubit-o.

„Fericirea realizată fără muncă şi sforţare"!...

Intre operele scrise de romantici pe această temă, mai cunoscută este nuvela lui Eichendorf *„Din viaţa unui pierde vară"*. Fiul unui morar, un „om de nimic", care nu ştie alta decit să cînte din vioară şi din gură, pleacă'n lume să-şi caute norocul. Pe drum, două doamne care trec mindre în trăsură, fermecate de cintarea lui, îl iau cu dinsele în castel, şi prin mijlocirea lor morarul ajunge intăi grădinar, pe urmă vameş. El însă e înamorat de tinăra contesă, şi cind o vede 'n tovărăşia unui bărbat pe care-l iea drept logodnic, pleacă iarăşi în lume şi ajunge în Italia. După multe aventuri se întoarce, şi aflind că „tinăra contesă" nu-i decit nepoata portarului din castel şi că-l iubeşte pe dinsul mai mult decit pe oricare altul, o iea în căsătorie şi se

mută într'o căsuţă, pe care contele le-a dăruit-o, împreună cu o vie şi o grădină. Astfel un om pe care toată lumea îl ţinea ca „bun de nimic", ajunge fericit fără să se ostenească, lăsîndu-se numai purtat de valurile vieţii.

* * *

Bolnav şi aiurând, Dionis reia visul de unde l-a lăsat. I se pare că vede „iarăşi, iarăşi oraşul vechiu cu stradele strîmte, cu casele inchircite, cu streşinile mucegăite în lună". *Dan* trece repede pe strade şi intră în chilia lui.

— „Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea ideie nefericită, pe care Ruben o credea cu neputinţă în capul unui om".—Umbra lui dormea pe pat.
El ceti în cartea lui Zoroastru... ea se sculă încet... cu ochii închişi... se subţie... se lipi de părete şi se aşeză ironică, fantastică, lungă în drepiul lui.
Dan se simţea bolnav, abătut, strivit subt greutatea cugetări-
lor lui. Afară de aceia, un fulger îi trecuse drept prin inimă în vre-
mea căderii lui. El se lungi pe pat şi s'acoperi cu rasa... Pe dinain-
tea lui treceau fiinţe ciudate, pe care nu le văzuse niciodată.—„Ah!
gîndi el—în curînd voi muri, aste-s deja umbre de pe cea lume". Nu-
mai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, par'că surîdea, şi
ciudat!—avea ochii albaştri. „Dracul să te ia, gîndi el, şi umbra mea
işi bate joc de mine acuma".
Uşa se deschise şi intră maistrul Ruben.
— Ce pustia, maestre, de cînd ai lăsat să-ţi crească perciunii şi de cînd porţi caftan jidovesc?
— Vai de mine, domnule, de mult!—de cînd mă ţin minte, zise Ruben netezindu-şi barba. Dar m'ai văzut altfel vre-odată lîngă Curtea veche?

Schimbarea din nou a întregii perspective, este de un efect poetic admirabil. Parcă ni se strînge inima la ideia că intrăm din nou, de la lumina zilei, în confuziunea visului fantastic, şi totuşi curiozitatea noastră e viu aţiţată. Dar în curînd ne'ncredinţăm că Dionis visează cu ochii deschişi, amestecînd visul cu realitatea, şi înţelegem cu acest prilej, că umbra este portretul, Ruben e Riven, iar „umbrele de pe ceia lume" sînt doctorul şi tatăl Mariei. De sigur nu s'ar putea aplica mai bine principiul romantic de a împleti cît mai strîns închipuirile fantaziei cu lumea reală...

* * *

Dar iată-l pe Dionis în noua lui stare socială. Împărtăşim cu dînsul adînca-i mulţumire, şi admirăm fina analiză psihologică a autorului, care 'nţelege foarte bine, că odată ce-a dispărut sărăcia şi nesiguranţa zilei de mine, trebue să dispară

şi exaltarea minţei, şi neliniştea sufletului. Cu ştiinţă, sau fără intenţiune, Eminescu ne lămureşte astfel în *Sărmanul Dionis* asupra originilor sociale, şi asupra cauzelor psihologice ale romantismului....

E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, şi Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare şi cu capul greu. Portretul părintelui său lipseşte din părete, cărţile cele vechi asemenea... casa e aceiaşi, însă mobile noi şi elegante, covoare pe jos: numai patul e acelaş. „Ciudat, gîndi el, din minune în minune... eu nu mai ştiu ce se întîmplă cu mine".—*Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui şi supt această smălţuire diafană, mobilele şi covoarele străluceau somnoros şi mat; un orologiu sîngăneşte încet şi subţire în părete*, şi prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întîmplările abia trecute. Şi toate îi păreau vise: *mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară, faţă cu mintea care o avusese înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţei lui; el privea la viitor, cum ai privi în fundul unui lac liniştit şi limpede ca lacrima.* El singur nu-şi putea explica această limpezime a minţii. Işi închise ochii. Deodată simţi cum că pe marginea patului său şade cineva... îi şedea pe picioare. Apoi simţi o mînă dulce şi mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu faţa ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c'o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaş din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate închişi nu trădau, că el veghează. Il privi în întreg, de la capul inundat în aur pân'la botinele micuţe, ce stecleau radioase pe covorul înflorit.
— Ah! gîndi el şi inima se cutremură în el, este Maria!

Scenele de dragoste se văd a fi scrise de aceiaşi mînă ca poeziile erotice, în cari Eminescu poate rivaliza cu Musset şi cu Heine, adică cu cei mai mari lirici ai timpurilor moderne.

Dormi! dormi, şopti ea aplecîndu-şi gura pe fruntea lui... El simţi o roză umedă curgîndu-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănţuise gîtul... ea speriată vru să se retragă, dar braţul lui o ţinea cu tărie culcată astfel pe peptu-i.
Işi simţi gura astupată de sărutări... El îşi închise ochii şi simţea că inima i se sparge în pept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, care rîdea cu un fel de copilăroasă nebunie de zîmbetul lui, de surprinderea şi spaima ei proprie... de tot, tot...

Încheierea povestirii poartă şi dînsa pecetea romantismului. Pentru romantici, iubirea este unica preocupare a vieţii. Acest punct se găseşte şi în crezul romanticilor germani, şi în acel al romanticilor francezi. E destul să amintim de ideia ades exprimată de Musset că amorul sfinţeşte o viaţă plină de tină şi păcate....

Adesea în nopţi lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, cînd de bună voia lor trăiau exilaţi la vre-un sat, spre a se iubi departe de zgomotul lumii, Maria intra deodată în salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăratecului

din cămin, intra îmbrăcată ca băiat, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întăia oară în apropiere și astfel se primblau la braț prin semi-întunericul călduros al sălii; din cînd în cînd își plecau gură pe gură, din cînd în cînd stețeau înaintea unei oglinzi cu capetele rezemate unul de altul, și rîdeau. Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină, din care nu se putuse încă ștergo amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese într'o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurii, lîngă fizionomia ovală, rotunzită și albă a ei... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger ce n'a cunoscut niciodată îndoiala.

Exaltarea pe care eroul romantic o pune în amor, n'ar avea înțeles, dacă mai tîrziu acest sentiment ar trebui să facă loc celorlalte preocupări ale vieții omenești....

* * *

D. Panu, în „*Amintiri de la „Junimea“ din Iași*“, vorbește de „Sărmanul Dionis“, „faimoasa nuvelă a lui Eminescu“ „care a întrecut ca elucubrație filozofică tot ce se produsese „până atunci la „*Junimea*“. Și dacă nu ar fi limba, acea limbă „frumoasă a lui Eminescu—însă limbă cu pretenție și emfatică „în *Sărmanul Dionis*—nuvela ar fi fost considerată ca o extra„vaganță a unui ascet, torturat de foame, de sete și de absti„nență, și slăbit prin flagelațiuni zilnice“.

Cu aceasta, d. Panu aduce în discuțiune valoarea întregii literaturi romantice. Se pune întrebarea: o povestire care în țesătura ei înfrînge legile naturii, poate ea să aibă o valoare literară statornică?

Să vedem.

Constatăm mai întăi că literatura bogată a basmelor populare,—care datează din timpuri immemoriale, și este evident o creațiune a celei mai vechi rase din centrul, vestul și sudul Europei, a rasei „iberice“,—a fost împrumutată de rasele ce s'au superpus primului strat, și se moștenește din secol în secol, aproape neschimbată. Și te întrebi: dacă e adevărat că pentru critic, caracterul fantastic al unei întregi școli literare, indică împrejurări sociale anormale—dar oare trebuința de a se desrobi de legile neînduplecate ale naturii, să nu fie simțită une-ori și de omul cultivat? Că așa este, ne-o arată imensa răspîndire și popularitate a povestirilor fantastice de Hoffmann, Poe, Gogol etc. Fermecătoarea și grațioasa *Undine* de De la Motte Fouqué, ori *Povestea lui Peter Schlemihl* de Chamisso, au o reputație universală și sînt cunoscute de orice om instruit.

Din acest punct de vedere, *Sărmanul Dionis* poate fi pus alăturea de povestirile lui Hoffmann și de tot ce fantazia a creat mai interesant în literatura romantică a tuturor vremurilor—cu atît mai mult, că mijloacele întrebuințate de Eminescu sînt simple și sugestive, ferite de orice manierism și de orice complicație zădarnică.

Dar, problema mai are și o altă față. Foarte adesea fantazia dă numai *cadrul*, în care autorul pune un fond de adevăr

etern omenesc—cum arată undeva d. Dobrogeanu Gherea despre *Poveștile de Crăciun* ale lui Dickens. Cu atare intenție simbolică, fantasticul este în literatură de-o întrebuințare universală: romanticul Shakespeare, clasicul Goethe, realistul Dickens, adică corifeii tuturor școlilor moderne,—ca să nu mai pomenim de literatura antică și medievală—nu se sfiesc de-a recurge la miraculosul care leagănă copilăria marii mulțimi. În *Faust*, tragedia eternă și fundamentală a vieții omenești, contrastul dintre nemărginirea dorinții și mărginirea puterii de realizare, este simbolizată cu ajutorul unui cadru extrem de fantastic, împrumutat străvechilor superstiții ale poporului.

În *acest* înțeles și cu *această* intenție, e întrebuințat miraculosul, și de către genialul nostru poet.

Un tînăr, sărac în bunuri materiale, dar bogat în puteri sufletești neîntrebuințate; înnamorat de o fată bogată, frumoasă și naivă; visînd fericirea altor vremi, de sănătate, credință și liniște patriarhală; sperînd că mîna nevăzută a norocului îl va ajuta să-și împlinească dorințele-i aprinse; chinuit de simțirea nehotărîtă a nemărginirii aspirațiilor omenești; pornit a se 'nnălța cu fantazia deasupra unei realități strivitoare; și ajungînd cu timpul într' un fel sau altul, la locul ce-i se cuvine în lume după puterile cu care firea l-a înzestrat—sînt acestea, lucruri nereale, întîmplări închipuite, simțiri trecătoare în viața noastră omenească?!...

* * *

Și acum, să ascultăm mai departe ce ne povestește D. Panu în cartea D-sale.

„Intr'o seară mă duc la *Junimea*, d. Pogor ne spune:

„— Astă-seară avem lectură, Eminescu cetește o nuvelă, „Maiorescu care a cetit-o, spune că-i o capodoperă.

„Eminescu, răsturnat într'un fotoliu, ședea plictisit și indi„ferent la ce se petrecea în juru-i. D. Maiorescu sosește și ce„tirea începe“.

După primele pagini de filozofie:

„Noi ne uitam unii la alții, *cei opt* deveniseră treizeci, ne„știind ce este aceasta și unde are să ajungă. Tocmai tîrziu, „Eminescu începe a ne da explicația acestei metafisice, cetind „că eroul lui, Dionis, era un copil orfan, îmbuibat de teorii me„tafisico-astrologice, locuind într'o casă ruinată și avînd de la pă„rinți o singură suvenire, un portret al unei figuri, semi-bărbă„tească, semi-femeiască, dar mai mult bărbat decît femee, de „vreme ce era portretul tatălui său mort tînăr.

„Am respirat cu toții. Iată-ne, ne ziceam noi, readuși pe „pămînt; de acum nuvela are să fie nuvelă, să ne așteptăm la „intriga ei, căci pe erou îl cunoaștem.“

...Adică o nuvelă, ca să fie nuvelă, trebue să aibă intrigă și să se petreacă pe pămînt.

...După meditările provocate de cartea astrologică:

„— Na, iarăși filosofie, zise încet d-l Nicu Gane.
„Noroc că imediat Eminescu începe a ceti: «că în fața ca-
„sei sale era o locuință frumoasă și că pe fereastra deschisă se
„aude sunetul unui piano, un glas fraged și plăcut, și se zărește
„chiar silueta unei fete gingașe.»
„Aici din nou ușurarea ne ridică grija, evident că *o intrigă*
„*amoroasă era să se lege între sărmanul Dionis și fata bogată*
„*și frumoasă.*"

...Dionis se preface în călugărul Dan de pe vremea lui A-
lexandru cel Bun:

„Eminescu se opri de citit. D-l Pogor făcu o strîmbătură
„puternică, noi ceștilalți aveam o figură plictisită. In această
„transformare à la Faust—căci vădit că cartea de astrologie avea
„o înrudire oarecare cu cărțile vechi în care Faust, în actul în-
„tăi, caută să găsească secretul lumei—nu ni se părea de un
„interes palpitant. Cu toată *osteneala care și-o dăduse Emi-*
„*nescu de a adopta un stil fantastic și diabolic de circonstanță,*
„*nu izbutise.*"
„Un lucru recunoscuserăm cu toții. Recunoscuserăm pe E-
„minescu cu cultul lui pentru Domnii vechi, cu entuziasmul pen-
„tru curțile vechi domnești, cu iubirea lui pentru boerii bătrîni,
„sfetnicii Domnului, cu dragostea lui pentru poporul romînesc,
„pe care și-l figura ca creștin, ca iubind pe Domn și tronul fără
„margini".
— „Bine, ia să ne lămurim? întreabă d. Pogor. Cele ce
„se petrec cu Dionis, de sigur că Dionis le visează?
— „*Da și nu, răspunde Eminescu cu convingere. Asta-i o*
„*teorie care-i greu de înțeles.*
„*Cei opt*, care deveniseră *treizeci și cinci*, începură a rîde
„cu indulgență".

Răspunsul lui Eminescu e sublim....

„Cum vedeți, nuvela lua o întorsătură mai mult decît stra-
„nie. D-nul Iacob Negruți, care de obiceiu, deși cu zîmbetul pe
„buze, aproba teoriile lui Eminescu, începu a tuși tare și repetat,
„făcînd din ochi și din mîni semne disperate, că nu este chip
„de înțeles ceva, și, aplecîndu-se spre Xenopol, care era lîngă
„d-sa, zise:
— „Ce fac eu cu cititorii *Convorbirilor*, cînd voiu publica
„nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toți îna-oi revista.
„Eminescu însă, *senin, foarte senin*, își continuă lectura".

...Ruben se demască după plecarea călugărului Dan:

„De astă-dată, protestările luară un caracter mai pronunțat;
„aceasta nu mai era fantezie, era pură copilărie. Erau amintirile
„poveștilor cu draci, cu moara cu draci, etc."

Faust furnică de asemenea *„pure copilării"*: strigoaice că-
lărind în pielea goală deandăratelea, ținîndu-se de coada calului
și făcînd obscenități; diavolul punînd cep unei mese și îmbă-
tînd pe niște meseriași cu un vin imaginar, care iea foc mai
tîrziu; etc. etc.

...Călugărul Dan umblă pe străzile Iașului:

„Aici, o dificultate. Nuvelistul era nevoit să descrie un o-
„raș, așa cum orașul exista în timpul lui Alexandru cel Bun, prin
„urmare nefiind chestie de metafisică, Eminescu *trebuia* să do-
„vedească cunoștințe arhitectonice din veacurile trecute, precum
„și a moravurilor și a costumelor acelor veacuri. Căci de... este
„ușor să transporți cu mintea pe cineva în veacul lui Alexan-
„dru cel Bun, dar e foarte greu să-l faci să trăiască în acel veac.
„Și meșterul Ruben cu toată astrologia sa, nu putea să-i dea a-
„ceste cunoștinți pozitive, de care chiar un nuvelist are nevoe.
„De aceea, *noi cei trei Romîni*, adică Tasu, Lambrior și
„cu mine, ne-am deschis bine urechile să vedem cum Eminescu
„are să ne descrie casele, costumele, etc., din timpul lui Ale-
„xandru cel Bun.
„Il auzirăm continuînd ast-fel: „El își grăbi pașii pînă în-
„tră în tîrg, pe o uliță strîmtă cu case vechi și hîrbuite, a că-
„ror cate de sus erau mai largi de cît cele de jos, așa în cît
„jumătatea catului de sus se răzima pe stîlpi de lemn și numai
„jumătate pe cea de jos. Ceardacuri înalte înaintate sub șandra-
„male lungi, iar în ceardacuri șed bătrînii, etc. etc."
—„Apoi, stăi, că nu-i așa, întrerupse Lambrior, dumneata
„descrii un oraș turcesc, arhitectura din veacul trecut. Subt Ale-
„xandru cel Bun, Romînii nici nu veniseră încă în contact cu
„Turcii.
„*Eminescu dădu din umere și-și continuă citirea. Ce-i*
„*păsa lui de adevărurile istorice!* Nici-odată el nu s'a interesat
„de aceasta; totdeauna el a avut credința, că omenirea și Ro-
„mînii au trăit așa, după cum el și i-a închipuit, iar nu după
„cum ei au trăit în realitate. Mintea lui Eminescu a fost inca-
„pabilă de a înțelege vreodată un adevăr care nu ar fi intrat în
„sistemul credințelor sale, care nu i-ar fi gîdilat o manie a lui,
„fie filosofică, fie istorică".

Nu că nu-i păsa, dar în povestirea lui fantastică, adevărul
istoric *nu-i tocmai în chestiune....*

„Mai departe, Eminescu ne vorbește de case cu acopere-
„mînt țuguiet, de cavaleri purtînd căciula țurcănească—amintire
„a costumului de pe portretul lui Mihaiu Viteazul,—învăliți în
„mantale, lucru care ne provoacă rîsul nostru al cunoscătorilor
„în istorie, și vă puteți închipui ce mai cunoscători eram
„chiar noi!
„Eminescu continuă, continuă, în mijlocul unei mari plic-
„tiseli.

„Călugărul Dan se uită la umbra sa, umbra se transformă „într'o fată, Maria[1]); un dialog drăgăstos urmează între dînşii. „Dan vede clar cum fiinţa lui se desparte într'o parte eternă şi „una trecătoare, braţele lui încep a pieri în aer, şi cu toate a- „ceste ele capătă puteri uriaşe. Deodată călugăru'ui Dan îi vine „plăcerea ca să ştie toate şi să afle toate, în sfîrşit îi vine „gustul să devie chiar însuşi Dumnezeu, şi atunci se întreabă: „Oare fără s'o ştiu nu sunt însuşi *Dumne*... In acea secundă „totul se prăbuşi împrejurul lui, ca în *Ce poate fi va fi* a d-lui „Bodnărescu".

Incheierea D-lui Panu şi a membrilor *Junimei* :

„Necontestat, că *Sărmanul Dionis* are o concepţiune pu- „ternică şi că este eşită dintr'un cap numai ca acela al lui E- „minescu, dar e numai concepţiune. Ca nuvelă, adică ca des- „criere, ca intrare în detail, ca punere în relief de caractere, ca „viaţă trăitoare, ea este slabă de tot. Se vede de departe că E- „minescu nu *mistuise* bine ceia ce citise şi că nu isbutise să „dea *Sărmanului Dionis*, măcar caracterul unei nuvele fantastice.

„Citirea durase lung timp. A trebuit să luăm ceaiul pe la „douăsprezece jumătate.

„Nu-mi aduc aminte bine critica d-lui Maiorescu asupra „nuvelei, dar ştiu că a făcut o critică. Cît despre ceilalţi, era „unanim admis, că, aparte teoria metempsichosei, nuvela era de „o extravaganţă neertată.

Păcat, mare păcat, că D. Panu nu-şi aminteşte exact părerea d-lui Maiorescu.

D. Panu aplică nuvelei *Sărmanul Dionis* un criteriu de judecată *realist*; vorbeşte de „caractere", de „viaţă trăitoare", de „intrare în detalii" etc. D-sa ar fi putut întreba, de pildă, cu cine trimite părăsitul de oameni Dionis, scrisoarea către Maria; de unde apare doctorul, tocmai la vreme, cînd leşină Dionis; şi mai ales, ce acte legalizate dovedesc drepturile de moştenitor ale lui Dionis.

Eminescu însă, a răspuns de mai înainte la aceste întrebări, indiscrete în lumea romantică, spunînd cetitorului: dovezile ce dau drepturi de moştenitor „*persoanei juridice*" care răspunde la numele de Dionis, *nu ne interesează*; şi în încheierea filozofică a povestirii, sprijinit pe spusele lui Théophile Gautier, Eminescu protestează contra credinţei cititorului, că întîmplările lui Dionis n'ar fi decît un vis, alcătuit cu elementele reale ale vieţii sale. Sfîrşitul e scris în acel spirit caracteristic, de ironie faţă de cetitor, pe care l-au arătat Hoffman, Jean Paul şi ceilalţi romantici germani.

Cît despre întrebarea, dacă nuvela lui Eminescu e ca povestire fantastică reuşită, ni se pare că D. Panu e prea *raţionalist*,—ca răspunsul d-sale să fie hotărîtor. De aceia nici nu se nţelegea cu Eminescu, cum ne-o spune aşa de bine chiar d-sa:

„Eminescu, nu a discutat cu noi, rămăsese istovit după „citire, se vedea că citind nuvela, trăise viaţa sărmanului Dionis „şi avea aerul că chiar la *Junimea* nu era în elementul lui, „părîndu-i rău că nu s'a născut aievea, în timpul bătrînului Ale- „xandru cel Bun.

„Ne-am despărţit tîrziu. Grupuri, grupuri, am continuat dis- „cuţia asupra *Sărmanului Dionis*.

„Eminescu s'a separat de vreme de noi, ducîndu-se singur. „Rar mergea în tovărăşia noastră, mai ales *tovărăşia mea nu-i „plăcea, din cauza spiritului meu zeflemist*. Eminescu era şi „el în momentele lui bune vorbăreţ şi glumeţ, de şi în totdea- „una cu o umbră de melancolie, însă *nu admitea glumă asupra „credinţelor şi convingerilor sale. Şi fiindcă tocmai acele cre- „dinţi şi convingeri puneau în mişcare verva mea, de aceia „mă evita, cu toate că reciproc ne stimam*. Niciodată n'am avut „vre-o discuţie displăcută cu dînsul, şi cînd era bine dispus, „chiar consimţea să ia o consumaţie cu noi.

„Dar nu pot spune acelaş lucru şi despre alţii. Eminescu „trata cu mare asprime pe mulţi din Junimea, *iar cuvîntul de „proşti şi ignoranţi era la fiecare pas pe buzele sale*. Toată „lumea însă îl menaja.

„Nu ştiu, dar parcă era o presimţire în noi toţi, că o mare nenorocire era să i se întîmple".

Că întreaga *Junime*, afară de d. Maiorescu, considera povestirea lui Eminescu ca o „extravaganţă neertată", e aşa de interesant, încît ar putea forma subiectul unui articol deosebit. Evident însă că poetul era pe deplin conştient de imensa superioritate a culturii şi cugetării sale, aşa că nici nu-şi mai lua osteneala de a lămuri pe ascultători...

* * *

Ceia ce deosebeşte pe Eminescu de toţi scriitorii însemnaţi pe care i-a avut ţara până acum, este faptul că el a fost tot pe atîta gînditor cît şi poet. Intelectual născut, înzestrat cu o cultură vastă, el a judecat dela o mare înnălţime viaţa omenească, a ştiut să aleagă părţile eterne de cele trecătoare, şi mai ales *pe acelea* le-a cristalizat în operile sale. Din acest punct de vedere poate fi asemănat clasicului Goethe. Opera lui Eminescu rămîne nemuritoare, ca şi dragostea pe care în versuri geniale a exprimat-o, ca şi orizonturile filozofice asupra vieţii şi societăţii omeneşti, pe care ni le deschide în poeziile şi povestirile sale.

H. Sanielevici.

1) D. Panu nu-şi aminteşte bine intriga povestirii.

Cronica Artistică.

Arta populară în decorația bisericească.

Curentul de naționalizare a artei romînești se întinde din ce în ce în cîmpul activității noastre artistice, mijlocind ivirea unei artei noi, care să mulțumească și orgoliul nostru național.

Dar, dacă facem bine, perzistind în această prefacere a artei romînești prin elementele naționale; dacă, cu modul acesta, și în acest domeniu am ajuns sau vom ajunge să pretindem un rang printre popoarele înaintate,—apoi întrebuințarea nemetodică și necumpătată pe care o facem în unele cazuri ne va conduce, mai repede și mai sigur decît am putut ajunge la idealul naționalizării artei, la un rezultat cu atît mai neașteptat, cu cît el este însăși negațiunea civilizației: barbaria.

Voi arăta aci nu motivarea acestei afirmațiuni,—care și așa reesă din cele ce urmează și pe care acel care o dorește o poate găsi într'unul din studiile publicate în această revistă [1]).—dar un caz special, unde lipsa de cumpătare ajunge să treacă drept o lipsă de bun simț, care compromite tocmai scopul știut—și-l compromite îndestul pentru a nu ne ridica spre a înlătura răul,—și care e o adevărată primejdie pentru arta romînească.

* E vorba de întrebuințarea cusăturilor naționale în decorația bisericească.

Se poate oare o mai condamnabilă naivitate, o mai copilărească înțelegere a problemelor de artă, sau—paradoxal—o mai vinovată conservare a tradiției „naționale" ?

Nu cred să se găsească un singur artist serios, un singur om de gust, care să nu zimbească, văzînd cusăturile naționale pe pereții bisericilor, sau care să nu se întristeze, auzind de triumful acestei iraționale și absurde îndrumări în arta națională. Cum de poate înțelege cineva atît de pe dos naționalizarea unei arte? Fi-va oare numai lipsa de gust, sau complecta ignoranță în care presupun că trăesc decoratorii care speculează materialul decorativ popular în arta bisericească ? Și una și alta, cred. Decorațiunile țărănești sînt—cînd prezintă un tot armonic—potri-

1. Vezi studiul nostru: *Spre un stil romînesc.*

vite numai pentru compozițiuni cu caracter rustic, iar cînd pot trece în arhitectura civilă orășănească, atunci, după cum am arătat [1]), se prefac printr'o stilizare metodică adaptată decorului încunjurător.

În afară de această considerațiune, mai e o alta, care înfundă teoria aceasta nenorocită a decorării bisericilor cu cusături naționale.

Expresiunea liniilor, mai puțin poate decît a culoarei, a fost, în toate timpurile, cea mai strict observată de către artiști; în arhitectură, mai ales, succesul unei opere era—cum și este—condiționat de expresiunea liniilor. Arta decorativă populară este prin compoziția liniară și schematică o artă care exclude caracterul de gravitate, de severitate, cerut în compozițiunile decorative religioase. Motivele de pe cusăturile naționale fac, din ori și ce obiect, o catrință, o cămașă, un cojoc cusut cu desenuri în spirală, un lucru care, dacă spune ceva, apoi numai calm, religiozitate, taină, nu poate fi. Se întîmplă cu aceste motive naționale din arta populară întocmai cași cu motivele naționale din muzica populară. Închipuiți-vă că mîne muzica bisericească va introduce, cum s'a întîmplat cu decorațiunea, motive naționale. Vom auzi, mulțumită deștepților reformatori, Hora, Chindia și chiar Doina amestecate cu „Mîinele tale m'au făcut și m'au zidit..." sau „Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Sabaoth", cîntări executate cu gravitatea temută a mai tuturor cîntărilor religioase ortodoxe. Ce e aceasta, ne vom întreba? *Arta națională*! Căci: „Este de o deosebită importanță națională—cum ar zice autorul unei cărți de iconografie [2])—ca Romînul să-și vadă obiectele artistice eșite din propriile lui mîni, (aici am putea zice: cîntecele artistice auzite în satul său) aplicate în cele mai monumentale și mai sfinte lăcașe ale bisericii sale, în catedralele episcopești"(!!) ...

Dar să mă silesc mai bine a arăta aci și alte motive, cu care, *științificește*, voi combate această erezie artistico-națională.

Nu odată am arătat [3]) că arta decorativă populară e stăpînită de acea primitivitate comună tuturor artelor populare, adică ale fiecărui popor. Potrivit acestui fapt, e posibil—și lucrul e perfect dovedit—ca decorațiunea populară romînească să aibă caractere comune cu decorațiunea populară a altor țări. E și firesc: caracterul de *primitivitate* le înrudește. Țăranul romîn sapă tăbliile ușilor, țăranca romîncă țese covoare și lăicere întocmai cași țăranul norvegian, sîrb sau rus. Prin urmare, care este, în afară de partea originală—care există numai în limitele restrînse ale primitivității—meritul artistic, specific romînesc, al acestor decorațiuni, pentruca ele să poată fi mai ales folosite în „catedralele episcopești"? Am izbutit să facem un *stil romînesc* în arta bisericească, nu este așa?—căci aceasta e dorința acelor care vor cu *orice preț* aceasta. Dar dece stil romînesc și nu stil norvegian (!) sîrbesc (!) sau rus?

1). Vezi articolul citat mai sus.
2). *Dr. Elie Miron Cristea.* Iconografia, Sibiu, 1905.
3). *Convorbiri literare*, Mai 1908; *Viața Romînească*, Decembrie 1908; *Calendarul Socec* pe 1909.

Căci fondul decorativ popular se aseamănă, este acelaşi; şi într'o parte şi într'alta, decorațiuni primitive—foarte potrivite, ce-i drept, pentru modesta casă a țăranului—ca acele dela casa meşterului Antonie Mogoş, sau ca acele de pe la casele din Giaru, Gorj; şi la țăranii noştri, caşi la țăranii finlandezi, covoare, ştergare cu figuri în patrate, în cruci; la țăranul caucazian, caşi la cel muntean sau transilvănean, crestături pe fluere, pe bastoane şi furcile de tors....

Dar poate nu am spus de ajuns, nu am convins îndestul? Ei bine, caracterul de primitivitate al cusăturilor naționale şi, în general, al motivelor naționale ne-ar impersonaliza stilul dorit, rominesc, mult mai mult decît ar face-o asemănarea artei noastre populare cu acea a artei populare ale diverselor popoare din Europa. Credința că cu materialul decorativ popular rominesc se poate creea, numai cu el—aşa cum îl găsim—un stil rominesc *propriu*, s'ar sfărma de constatarea că un popor salbatic are şi el o artă populară la fel cu a noastră. (Nici nu se putea altfel, cînd e vorba de o artă populară de *primitivitate*). Poporul acesta—şi nu e numai unul—e poporul *malaez*. Şi nu v'ați gîndit că, atunci cînd întrebuințați—şi încă în biserică—cusăturile naționale, luate aşa cum se găsesc, pentru a întocmi, cum se pretinde, un stil *rominesc*, ați putea face un stil *malaezian*?!... Şi nu exagerez deloc, cum nici nu zeflemisesc pe nimeni; Ratzel, în *Völkerkunde*, reproduce mai multe cusături şi mai multe obiecte din industria casnică malaeză, şi e de observat că *desenurile şi chiar tehnica acestei arte populare insulare, oceanice, sînt întocmai ca ale noastre* [1]). Şi aceasta pentrucă, după cum explică însuşi Ratzel, torsul şi țesutul sînt foarte mult răspîndite la Malaezi; furca şi războiul lor ne amintesc pe acele europene, deci şi pe ale noastre [2]).

Poate risipesc multe iluzii cu această constatare; totuşi fac aceasta, numai pentrucă e în joc numele de *național*. Sub pretext de a face arta națională în biserică, pictori sau zugravi fără de nici o pregătire au speculat neştiința epitropilor sau a parohilor, aşternind, tocmai pentrucă era atît de uşor—cît de uşor!—covoare naționale sau alte motive populare pe zidurile bisericilor şi ale catedralelor, care, după cîte ştiu—şi o ştie orice istoric de artă—nu au primit niciodată astfel de decorațiuni.

Nu astfel se poate face artă națională... şi chiar artă națională bisericească. Lăsați deoparte cusăturile naționale, care nici nu sînt potrivite cu caracterul bisericesc; căutați în bogata decorațiune a vechilor biserici, unde veți găsi destule motive, care vă vor mulțumi şi gustul şi sentimentul național.

Dar ştiu că vorbesc în pustiu: decoratorii de biserici nu au nici o pregătire (dacă pretind că o au, atunci aşi fi tare curios să ştiu cum şi-au făcut-o).

1). Dr. Friederich Ratzel: *Völkerkunde*, 3 Tomuri. Leipzig, 1885. Vezi, mai cu seamă, planşa dela p. 390. *Țesături şi arme malaeze*—paginile 172, 240, 756, etc.

2). Vezi pag. 426. V. II.

Decorațiunea bisericească este şi ea o ştiință, şi încă una complicată. Ea nu se poate face de către orişice prim venit, de către orişice elev de şcoală (unde nu se 'nvață pictura bisericească), nici de zugravii speculanți, care umblă din comună în comună... şi nici de către acei care trăesc nesupărați în îndoita lor fericire, aceia de a nu'şi fi bătut capul cu problemele de artă decorativă şi aceia de a fi dat peste o țară, unde, în chestiuni speciale, nu se cer sfaturi dela specialişti.

Acestora nu mă adresez; acei care veghiază însă la cultura noastră în general; acei care iubesc şi apără tradiția ortodoxo-rominească; acei care au dragoste de arta rominească,—toți aceştia să ia sama ca o asemenea incalificabilă greşeală să nu se mai întîmple în viitor, în biserica rominească.

„Nu ne e permis ca, în acest al XX-lea secol, să facem pe ignoranții sau pe naivii",— a spus un mare decorator străin, cînd a crezut că vede un abuz de motive naționale pe unele compozițiuni decorative româneşti; şi iarăşi că: „nu trebue sub nici un cuvînt, nici chiar sub acela de *artă națională*, să ne reîntoarcem la o *primitivitate* [1]), care poate atinge barbaria". Mă gîndesc ce-ar fi zis acelaşi fin decorator străin, dacă ar fi văzut aceste motive populare în „catedralele episcopeşti!"...

Şi, dacă e bine ca tot ştiința să ne lumineze în această chestiune, apoi ca decorațiuni bisericeşti sînt, au fost şi vor rămînea: *ghirlandele de fructe şi flori*, dela Colțea şi Horezu, înrudite cu aceleaşi motive din monumentele bizantine; cupola sf-lui Gheorghe şi absidele sf-tei Sofii şi sf. Vital din Ravena; *rinsourile de viță şi foi de acant*, dela Batiştea, Colțea, Schitul sft. Ştefan şi Bolnița Hurezilor, exemplare răslețite din bogata ornamentație bizantină dela sft. Vital, Galla Placidia şi El Bagouat—Bagouit; însfîrşit, *panglicele încolăcite, cornurile de abundență, lozanjele* aşezate în cercuri concentrice, etc. etc. Acestea sînt decorațiuni *bizantine* şi tot acestea sînt decorațiunile întîlnite în bisericile vechi romîneşti. Nepregătiţii decoratori, improvizații pictori bisericeşti şi acei care întrebuințează şi acei care nu întrebuințează motive naționale,—să caute mai întîi a le cunoaşte. Altfel, simplul cuvînt de blam ar fi prea puțin pentru a pedepsi pe acei care înşală astfel—fără intenție, ce-i drept—buna credință a celor care au nevoe de decoratori bisericeşti.

A. Baltazar.

* * *

Tinerimea artistică.—O şcoală de pictură bisericească.—Concursul pentru catedrele de desemn şi sculptură.

Tinerimea artistică.—Nu voi face aci recenzia lucrărilor expuse anul acesta în Salonul Tinerimii; ar fi şi prea tîrziu pentru aceasta. Voesc numai să notez cîteva observațiuni asupra artiştilor care ex-

1) Grasset.—*L'Ecole d'art décoratif. Domnitea Maria de Bukarest*, in *l'Art décoratif*, Martie 1908.

pun la această societate artistică, societate, care trebue considerată ca cea mai serioasă din cîte avem. M'am obişnuit să văd în lucrările expozanţilor dela Tinerimea, pe lîngă calităţi artistice, şi studiu, un studiu foarte adîncit cîteodată şi care, orice s'ar zice, oricît s'ar împăna expoziţiile cu eboşuri neînsemnate, cum face d. Hirlescu, constitue valoarea reală, întreagă, a unei opere. Deaceia, m'a surprins faptul că, anul acesta, Tinerimea a îngăduit să se expue pe panourile sale lucrări, care din punctul de vedere al studiului—desenul şi valorile—sînt nule. Se pare că Tinerimea, lăsînd să treacă aceste lucrări, a voit să facă profesie de eclectism cu atît mai mult, cu cît în primii ani de producţie a acestei societăţi îi eşise numele că îmbrăţişează numai vederile membrilor ei, că face, cu alte cuvinte, sectarism. Ei bine, convingerea mea e că Tinerimea făcea mai bine în trecut, luînd o poziţiune intransigentă faţă de lucrările slabe; se alegea ceia ce era mai bun, şi vizitatorul ştia, mai dinnainte, că, trecînd pragul expoziţiunii, va fi în faţa unor pînze serioase. Am văzut anul acesta la Tinerimea aceia ce n'aşi vrea să văd nici în vitrine: capete neconstruite, nevalorate, peisage lipsite cu totul de orice intenţie—numai spun de execuţie—cum şi pînze neînsemnate, pastişate cu îndrăzneală. Autorii acestor pînze: d-nii Stănescu, Popescu, şi încă vre-o cîţiva—sînt destul de necunoscuţi, deşi ei nu au nimic de invidiat d-lui Hirlescu, cunoscut oarecum din expoziţiunile anterioare, pentruca să nu fi ţinut să'şi însemne debutul cu lucrări cuviincioase—vreau să zic convenabile; totuşi Tinerimea le-a expus lucrările.

Dar pomenii pe d. Hirlescu. Artistul acesta are convingerea că cu eboşuri de şcoală te poţi manifesta ca artist format. Foarte bine, dar eboşuri fac toţi artiştii, căci toţi *încep* o pînză, dar nu le scot în expoziţii. Ceia ce se începe construindu-se larg, se revine mai tîrziu, studiind—vezi, aceasta nu poate sau nu ştie d. Hirlescu—tema dată, pentruca, în urmă de tot, să poţi prezinta o pînză sfîrşită sub întreitul raport al desenului, al culoarei şi al valorilor. Altfel ne-am mulţumi cu lucrările elevilor de şcoală, care, desigur, nu sînt mai prejos de lucrările d-lui Hirlescu. Sfătuim sincer pe acest artist să lase deoparte nimicurile acestea şi să se prezinte cu o lucrare studiată; să muncească serios, să nu privească înlături, aşteptînd aprecieri şi îndemnuri dela critici improvizati, care spun inepţii, chiar cînd le spun în franţuzeşte. Să nu creadă cu adevărat d. Hirlescu că „d-sa e al doilea artist, care, după Patraşcu, redă natura, în pete" (oh! nevinovatul critic...) Cînd redai natura, cît poţi să o redai, atunci o redai aşa cum este, cu echilibrul proporţiilor, cu justeţa conturelor şi a valorilor şi, mai presus de toate, cu consistenţa ei. La d. Hirlescu nu se vede nimic din toate acestea.

Tot ca lucrări slabe, acestea însă intolerabile, sînt pînzele d-lui Aricescu, care, aşa cum s'a prezentat pîn'acum, pare mai mult un amator. Ceia ce face d. Aricescu nu e *pictură*, şi tocmai pentru aceasta n'are ce căuta într'o expoziţie de pictură—şi încă la Tinerimea Artistică!... Panoul d-lui Aricescu ne face să credem că, oricît de serioasă este Asoci-

aţia Tinerimii, oricît ţine să se înfăţişeze cu cele mai bune expoziţiuni, nu se poate scutura de povoara acelor impuneri cu deasila ale personalităţilor şterse, care se strecură pe lîngă adevăratele talente. Ba nu zău: ce caută acest amator în sînul Tinerimii? Cum de se îngădue exhibiţiunea unor pînze care jignesc bunul simţ şi pentru care nu trebue nici macar trudă, necum ştiinţă sau talent?

Intr'un cuvînt, multe lucrări date în expoziţiunea de anul acesta a Tinerimii, ceia ce nu s'a compensat nici prin modul d-lui Artachino, nici mai ales prin grozăvia d-lui Mihailescu—acea compoziţie de uriaşi şi pitici—bună să fie plasată ca firmă.

Şi ce pretenţioşi factori pentru un desem nul, pentru proporţii imposibile, neertate... D. Mihailescu e un prea necopt şcolar, care prea devreme a fost lăsat să părăsească academia.

Să nădăjduim că Tinerimea va urma pe viitor linia trasă dela început, atunci cînd, prin selecţiunea pe care o făcea, dovedise că a înţeles aceia ce trebue făcut, pentru a se uşura dezvoltarea adevăratei arte.

O şcoală de pictură bisericească.—Dintr'o înaltă iniţiativă se va înfiinţa, într'una din mănăstirile Moldovei (sau chiar în Iaşi, paremi-se) o şcoală de pictură bisericească. Nu ştim încă dacă şcoala aceasta va fi sau nu învestită cu pecetea oficialităţii, ceia ce, desigur, îi va asigura o durată mai lungă, cum şi o existenţă mai puţin pasivă, faţă cu ceia ce se întîmplă cu mai toate întreprinderile care rămîn dincolo de ocrotirea guvernelor. Dar, cum nu ştim încă care va fi organizaţia acestei viitoare academii de pictură *bizantină*, modul ei de funcţionare, *profesorii*, nu putem deocamdată decît lăuda iniţiativa, rămînînd ca, atunci cînd şcoala se va fi afirmat printr'un contingent de pictori bisericeşti—cei dintăi eşiţi dintr'o şcoală specială—să ne gîndim la ceia ce mai rămîne de spus.

E locul însă să facem o întrebare, care trebuia să şi-o pue demult îndrumătorii culturii romîneşti, anume: pentruce nici pînă azi nu s'a creat o catedră de pictură bizantină la una din şcolile noastre de Arte-Frumoase? Utilitatea acestei catedre nu mai poate fi discutată, după cum o dovedeşte însăşi iniţiativa I. P. S. S. Mitropolitului Moldovei. O şcoală de Arte-Frumoase, cu multiplicitatea cursurilor de desemn şi Istoria Artelor, ar putea forma mai cu înlesnire viitori decoratori bisericeşti, dacă aceştia vor urma un curs de artă bizantină în acelaşi timp cu cursul aplicat. Un program de studii elaborat de *specialişti* ar fixa dela început caracterul stilului, al tehnicei, nepermiţînd abateri de aceiea care se întîlnesc astăzi, lăsînd ca dela început lucrurile să meargă pe drumul cel adevărat.

Oricum va fi, ori de unde ne va veni binele de a fi înzestraţi cu o şcoală de artă decorativă bisericească, noi nu ne putem decît bucura, deoarece numai astfel s'ar pune capăt unei stări de lucruri, care, pentru cine vede lucrul de aproape, e deplorabilă. Pe deoparte s'ar împuţina—dacă nu ar dispărea cu totul—numărul atîtor zugravi străini, care pleacă

din țara lor, ca nevrednici, și vin aci, unde, prin mijloace condamnabile, ajung să ne decoreze cele mai însemnate clădiri religioase cu zugrăveală proastă; iar pe de altă parte, înșiși unii pictori (ce greu îmi vine să spun cuvîntul) romîni, reputați ca decoratori de valoare, vor veni să învețe dela această nouă și adevărată școală ceia ce trebuiau să știe înnainte de a se fi dat drept decoratori bizantini. Poate că în interesul artei decorative romînești, această nouă școală să fie semnul că în artă—cel puțin într'o direcție—am putut înlătura fanfaronada și reclama acelor care trăesc din aceasta.

Dacă e drept sau nu ceia ce afirm aici, aceasta se poate ști, vizitind vreuna din bisericile: sft. Nicolae Vlădică din Prund, sft. Nicolae Șelari, sft. Ionică, Silivestru, Oboru Nou, cum și în provincie: biserica cea nouă din Ploești, cele din Calafat, Turnu Măgurele, Corabia etc. Ce decorațiuni înspăimîntătoare! Ce lipsă de stil, de armonie, de gust... Cită ignoranță, cită nepăsare! Să sperăm însă că nepăsarea, căreia i-a pus capăt inițiativa dela Iași, va înlătura și ignoranța cu care spăreau pîn'acum decoratorii bizantini.

Concursul pentru catedrele de desemn și sculptură.—Concursul pentru aceste două catedre s'a ținut în trei rînduri: odată pentru desen și de două ori pentru sculptură. În toate aceste examene, după încheerea a multor procese-verbale, nu s'a recomandat nici un candidat, ceia ce dovedește cît e de greu să pătrunzi cu învățămîntul Artelor Frumoase. Pentru cine cunoaște felul cum s'a alcătuit comisiunile, concluziunile pe care le tragem nu pot să rămînă lipsite de logică, anume: a) mai repede poți ajunge artist de valoare—prin propriele tale merite, bine'nțeles—decît să poți fi recomandatul unei comisiuni, la noi, pentru o catedră la școala de Arte-Frumoase și b) că, dacă comisiunea ar fi fost alcătuită din membri cel puțin egali în valoare cu candidații, aceștia ar fi reușit la sigur.

Nu știm ce cusur se va fi găsit d-lui Steriadi, candidatul recomandat de majoritate pentru catedra de desemn. Nu știm, deasemenea, cum de nu s'a putut recomanda, *în două rînduri*, unul din cei doi concurenți serioși la catedra de sculptură: Stork și Paciurea. Cele ce s'au petrecut cu aceste concursuri îndreptățește concluziunile enunțate mai sus și pe care acum le explic.

În două rînduri, artiști ajunși, apreciați, Stork și Paciurea, sînt respinși de d. Hegel și ceilalți membri ai juriului, printre care, unul, nici nu e măcar atît de cunoscut, pentru a putea spune că e mai slab sau mai tare (ceia ce tot nu însamnă nimic) ca d. Hegel sau ca d. Serafim. Și nu știu pentruce ambițiunea acestor artiști de valoare nu-i hotărăște să renunțe la neplăcerea de a fi plimbați de colo pănă colo, răbdînd să li se drămăluiască meritele de către niște persoane care nu știu să le aprecieze. Căci comisiunile compuse cu d. Serafim—oh! iar domnul Serafim—și Hegel, cum și din acel nou necunoscut membru al juriului, nu vor alege niciodată, din propia lor convingere, pe artiști ca: Paciurea și Stork. Cauza e că membrii comisiunii, nefiind ei înșiși artiști serioși, fiind deci incapabili să aprecieze opera artiștilor concurenți, vor lua hotărîri, vor face comentarii, care, firește, vor fi alături cu drumul. De exemplu: La primul examen, atunci cînd artiștii își aduseră întreaga lor operă, cînd, prin urmare, se poate judeca și decide de valoarea candidaților, s'a spus: „că candidații sînt de forță egală" și „că trebue să prezinte o lucrare mai mare, o compoziție". Se hotărăște un nou concurs. Se dă ca temă—ghiciți ce?... *Monumentul Unirii!* (în macheto!). Bieții artiști se supun, fără să murmure, și se prezintă după două luni cu machetele pentru monumentul Unirii. Comisiunea iarăși se întrunește și hotărăște că: „simpla machetă a monumentului—hotărîtă de d-lor—nu e suficientă pentru a decide de forța candidatului"... și că, prin urmare, va trebui un nou concurs (!)... Dar să sfîrșim; faptele vorbesc. Noi personal ne vom ocupa de aci înnainte și cu acest nou specimen de judecători: „membrii comisiunii" „comisiunele", pe care vom încerca a-i studia, așa cum am făcut-o și cu ceilalți judecători: critica și publicul.

Spiridon Antonescu.

Cronica Militară.

Intuiția și învățămîntul militar.

PARTEA I.

Introducere.

Invățămîntul este o chestiune capitală, căci dela el depinde, în mare parte, dezvoltarea mentalității unui popor.

Invățămîntul însă nu poate fi de folos fără o bună metodă, prin care să se dezvolte judecata mai mult decît memoria. Și, cum această chestiune reclamă o atențiune deosebită, am găsit necesar ca să-i consacrăm studiul de mai jos, pentru a învedera aplicarea unui sistem intuitiv și, totodată, rațional de învățămînt, pe care-l practicăm în regimentul nostru.

Mai înainte însă de a intra în subiectul propriu zis, stabilim, ca premise, că un metod de învățămînt, ca să fie bun, trebue ca să îndeplinească următoarele condițiuni: să contribue constant la dezvoltarea judecății elevilor, să fie practic, să se mențină ca o continuare a aceluiași metod din învățămîntul general și să corespundă timpului; în definitiv, să fie rațional.

Dacă generalizăm studiul și asupra învățămîntului public, aceasta o facem, pentrucă nu pricepem o instituție militară separată de națiune, cum era pe timpul mercenarilor.

Astăzi armata reprezintă națiunea, și cum vor fi cetățenii, așa vor fi și ostașii.

Educațiunea națiunii, deci, condiționează educațiunea armatei.

Formați cetățeni luminați, oameni de caracter și cu judecată, buni patrioți, și veți avea cei mai demni, cei mai disciplinați și cei mai iluștri militari, dela soldat până la general.

CAPITOLUL I.

Vedere generală asupra evoluției artei militare.

In legătură cu cele de mai sus, credem necesar să aruncăm o privire generală asupra evoluției artei militare și a formațiilor de luptă, în decursul veacurilor, pentru a vedea progresul învățămîntului în raport cu arta militară, și apoi a vedea, mai ales, dacă învățămîntul actual corespunde epocei de față.

In perioada greacă, lupta consta din izbirea a două mase, numite, în genere, falange. Falangele constau din oameni așezați pe mai multe rînduri în adîncime și armați cu sulițî, pînă la 12 m. lungime; falangele erau anevoioase de mânuit. Schimbarea direcției și a formațiilor (evoluțiile) unei trupe era dacă nu imposibilă, dar foarte rudimentară. Oamenii erau instruiți mai mult la purtarea lăncii (sulița) și la menținerea lor în falangă,—deci, se cerea în toate chipurile ca ei să fie voinici și cu tenacitate.

Alexandru cel Mare frînge falanga, ceia ce îi dete victoria contra grelelor formații ale Perșilor.

In perioada romană, falanga capătă mai multă mlădiere. Cît pentru organizarea armatei, ea era națională și avea o instrucție uniformă, cît mai simplă, în raport cu cerințile epocii.

In evul mediu, după desmembrarea Imperiului Roman și, mai ales, după Carol cel Mare, Europa se împărți în domenii mai mult sau mai puțin însemnate. Armata nu avea o organizare proprie. Unitățile se formau din adunarea boerilor, care veneau cu servii lor, armata regilor fiind foarte mică. Luptele se dădeau tot cu arma albă, între mici grupuri, numite sulițe, conduse de nobilii călări, îmbrăcați în cuirase și ajutați de servii lor pe jos. Scrima era, deci, obiectul de căpetenie al instrucției.

Pe măsură ce statele moderne prind conzistență, se revine iar la organizarea unei armate permanente regulate a statului, dar tot cu o instrucție puțin desvoltată, căci, cum armele de foc nu erau încă perfecționate, ca să poată face rău inamicului de departe, armatele erau grupate tot în falange, dealtfel mult mai mici și mai mobile, și lupta se da tot prin isbirea în masă.

Cu timpul însă totul se schimbă, dar evoluția formațiilor și a instrucției merge în strînsă legătură cu perfecționarea armamentului.

Acest principiu rămîne fundamental, mai ales în evul modern, și deacela avem acel progres constant în arta militară, datorit geniilor militare, ca: Gustav Adolf, Turenne, etc., până cînd, sub Frederic cel Mare, unitățile se subțiază, formațiile devin mai mobile și, astfel, se ajunge la tactica liniară. Armata era pusă atunci pe 3 linii, care se puteau mișca înlături, prin ocolirea subimpărțirilor, pănăce venea îndreptul punctului de atac, în general în flancul inamicului, unde se făcea front. Tactica

focurilor înlocueşte arma albă, la infanterie; cavaleria, din contra, menţine arma albă. In sfîrşit, sub Napoleon I, se inaugurează tactica în adîncime, adică fiecare linie trebuia să'şi pună subîmpărţirele sale în adîncime, pentruca ele să fie ferite de focul inamicului şi pentruca puterea de impulziune să vie din spate, în o gradaţie crescîndă.

Dela organizarea aceasta se ajunge la cea din ziua de astăzi, adică la răspîndirea în tiralori, pe măsură ce ne apropiem de poziţie, şi la înnaintarea, astfel, până la prepararea asaltului cu focuri, după care urmează, sau nu, isbirea individului cu arma albă.

Omul dar e lăsat acum la propria lui iniţiativă, ca să se apropie de poziţie încă dela o depărtare destul de mare de inamic, lucru pentru care trebue a parcurge distanţa, care-l desparte de poziţie, prin o serie de operaţiuni individuale, multiple, complicate, în raport şi cu împrejurările momentului şi cu mişcările camarazilor de luptă, adică a întregei unităţi, căreia i s'a dat ţinta de atins; se cere, deci, ca soldatul, în cercul lui de acţiune, să fie, el însuşi, un mic tactician, o fiinţă energică, inteligentă şi conştientă de misiunea sa.

Din cele ce s-au spus şi potrivit principiului emis încă dela început, ar urma că şi metoada de instrucţie să corespundă epocii actuale, adică să se fi perfecţionat şi ea în raport cu diferitele şi multiplele cerinţi şi cunoştinţe ale soldatului modern.

Cu părere de rău constatăm că un principiu rutinar ne mai stăpîneşte încă, căci ne ocupăm cu mănuirea armelor în tact, caşi cum tot aşa va trebui să lucrăm cu unitatea în falangă. Mănuirea săbii şi astăzi constă, în mare parte, din comanda: „La pămînt! tăeţi!", în tact, cu o unitate întreagă, pusă adesea sub comanda lui „Don Vagmistru". Aceasta numai pe motivul că: „La pămînt! tăeţi "... este de efect pentru inspecţie; în schimb, mişcarea ar folosi mai mult în evul mediu.

Este un mister, cum putem să preparăm omul mai lesne pentru epoca romană, ori a lui Gustav Adolf, sau Frederic cel Mare, deci pentru epoci de sute şi mii de ani în urmă, şi simţim greutate sau, cel puţin, nu ne putem hotărî a prepara pentru epoca anului 1909, dupăce am avut răsboaele dela 1866—70—77 şi răsboiul Ruso-Japonez, în special.

Noi nu găsim explicarea acestui lucru decît în defectul învăţămîntului în general, deci în greşitele metoade de învăţămînt dela licee şi şcolile superioare, fie ele militare sau civile, care nu dau o bună direcţie judecăţii noastre.

Nu contestăm că s'a făcut un oarecare progres atît în învăţămîntul general, cît şi în învăţămîntul şi instrucţia militară; progresele sînt însă mai mult izolate şi necoordonate,—încolo ne găsim încă în nesiguranţă. Bunăoară, în instituţia militară, facem paradă de progrese, pentrucă am ajuns la instrucţia individuală, etc., fără să ne gîndim că nu este destul ca să împrăştiem oamenii pe cîmp, pentruca să avem dreptul

de a pretinde că am perfecţionat metodul de instrucţie, după cum, şi la licee, zicem că am făcut progres, pentrucă am desfiinţat bacaloriatul.

Căci iată rezultatul:

In multe corpuri s'a trecut la instrucţia în grupe şi chiar s'a început instrucţia individuală. Adică, în loc ca instructorul să comande oamenilor fiind cot la cot, îi pune în grupuri mai mici, sau izolaţi, la oarecare distanţă unii de alţii, dar îi instrueşte tot la mişcări în tact, pe unităţi, ceia ce înseamnă că oamenii sînt instruiţi în o falangă mai şubredă şi că se dă atenţie mai mult gimnasticei corporale, decît celei mintale.

Alţii au mers mai departe: ei explică şi comandă, luînd pe fiecare om în parte, fără a părăsi acele explicaţii nesfîrşite şi acea împărţire a mişcării în timpuri pentru tact, pe care oameni trebue să o execute, imitînd, la fiecare timp, pe instructor, ex:—la „Unu", omul apucă cu mîna dreaptă de mîner, uitîndu-se la instructor, sau la un vecin, apoi urmează „Două..." etc.

Acest metod nu prezintă nici un avantaj; are însă marele inconvenient că cere un instructor pentru fiecare soldat, ceia ce însamnă că instrucţia se lasă aproape cu totul pe sama gradelor inferioare; şi apoi se pierde foarte mult timp, făcîndu-se o mare filozofie din preciziunea mănuirii în tact şi a mişcărilor preliminare, ceia ce ar fi fost poate atît de necesar acum 2000 de ani, pe timpul falangei, cînd se cerea ca toţi oamenii să lase suliţele deodată înnainte, etc., iar nicidecum astăzi.

Privită dar chestiunea numai din punctul de vedere al mişcării braţelor în mod automatic, orice sisteme de instrucţie, în grup sau individual, au neajunsurile lor. Deaceia rutinarii încăpăţinaţi, combătînd pe progresişti, zic că se pierde disciplina cu instrucţia individuală, şi de aceia nu s'a trecut în toate corpurile la această instrucţie.

Am avea multe de zis în această privinţă.

In treacăt, putem spune că disciplina, formată prin o acţiune întrunită automat, trebuia să dispară odată cu falanga, să nu se perpetueze până astăzi, cînd cea mai mare calitate a soldatului este moralul, iniţiativa şi disciplina din convingere, pe care nu o poate da un metod de instrucţie, care distruge iniţiativa şi judecata omului.

Disciplina formată prin mişcări în tact, la instrucţia întrunită, este similară cu cea obţinută altădată prin batae, care fringea şi înjosea demnitatea omului şi după care oftează poate mulţi, adică acei care nu'şi dau sama de sentimentele care trebue să călăuzească sufletul soldatului modern.

Nu se poate avea disciplină, dacă nu înnalţi pe soldat la demnitatea lui de om cu mintea întreagă.

Prin urmare, faptul privit din acest punct de vedere, adică din punctul de vedere al formării judecăţii, amîndouă sistemele: instrucţia în grup, precum şi cea individuală, aşa cum se aplică, dau faliment,

căci oamenii rămîn nişte automați, lipsiți de inițiativă şi judecată, deoarece, pe cînd brațele lucrează, judecata lor vegetează.

Cu sistemul de până acum se găseau oameni chiar în ultimul termen de liberare, care nu puteau să execute o mişcare corect şi nu puteau fi întrebuințați la cel mai mic serviciu special, fără să nu dea naştere la o încurcătură, din cauza modului greşit cum înțelegeau lucrul, fiindcă mintea acestor oameni nu a lucrat niciodată cum trebue.

Apoi, acestea sînt elementele care trebuesc să fie la înnălțimea cerințelor actuale ale răsboiului, cerinți complexe şi variate la infinit, în raport cu infinitatea cazurilor neprevăzute, care se ivesc în tot locul şi în tot momentul? Răspundem, desigur, că nu.

Cauza acestui rău se poate găsi în cuvintele: rutină, falangă, metod greşit de învățămînt.

Să lăsăm rutina, să rupem falanga, să schimbăm felul de învățămînt...

CAPITOLUL II.

Observațiuni generale premergătoare instrucției propriu zisă.

Pentruca metodul pe care-l susținem noi să se poată aplica bine, este nevoe ca oamenii noştri să fie însuflețiți de cea mai mare bunăvoință, şi, pentru aceasta, trebue să îngrijim de a le deştepta interesul pentru instrucție prin oarecare mijloace pregătitoare.

a) *Îngrijirea oamenilor.* Perioada sosirii recruților trebue să facă obiectul unei atențiuni deosebite pentru instructor, deoarece primele zile de încazarmare ale recrutului au o mare influență asupra restului carierii lui militare.

Se impune dar să arătăm oamenilor, mai ales în primele zile, cea mai mare solicitudine; să fim blînzi şi binevoitori cu ei şi să-i ferim de orice grosolănie din partea gradelor sau soldaților vechi.

Nu'şi poate cineva închipui ce aere de superioritate şi ce drepturi îşi arată mulți din soldații vechi față de cei noi şi cît le sînt de răuvoitori, ba de multe ori ajung cu ei la maltratare şi chiar la bătae!

Recruții sperieți rabdă şi tac.

Cercetînd un caz de bătae, anul acesta, am constatat că un singur recrut, dintr'un pluton întreg, a îndrăznit să nu se supună maltratării unuia din oamenii vechi şi a sărit să scape chiar pe un recrut, pe care îl bătea camaradul cel vechiu, pentru un lucru de nimic.

Leatul vechiu a fost pedepsit, iar celui brav i-am dublat concediul pe timpul sărbătorilor şi l-am citat cu ordin de zi pe corp, pentru a se şti, şi cu această ocazie, că sîntem contra răilor. În schimb, avem o admirație pentru omul corect, brav şi demn, care îşi apără dreptul lui, sau al fratelui său de arme, deoarece acesta e idealul omului de răsboiu.

Pe timpul celor 15—20 zile, dela venirea lor, trebue ca recruții să fie scutiți de instrucție, să fie lăsați liberi şi să fie conduşi astfel, ca să ia contactul treptat cu tot ce-i priveşte pe ei, ca militari, începînd cu exercițiile distractive, etc. În acest timp, trebue să-i învățăm să se poarte, să se îmbrace, să vorbească etc.—să-i ferim, deasemenea, să nu fie de corvadă la dispoziția celor vechi şi să nu rămînă tot în urmă la hrană şi la odihnă.

Ofițerul să caute, în plutonul său, prin convorbiri dese, să cunoască sentimentele oamenilor şi să se facă iubit de ei, prin îngrijirea deosebită, pe care le-o arată, întrebîndu-i, între altele, ce mai ştiu de pe acasă şi asigurîndu-se de toate nevoile lor; va cerceta, mai ales, pe cei slabi şi întristați, fie ei soldați vechi sau noi. În acest timp, îi va îndruma, ca să fie cinstiți, şi îi va convinge că minciuna este o patimă ruşinoasă, care nu trebue tolerată.

Informațiuni cerute de regiment dela comună asupra purtării recrutului şi a neamului lui ar fi de cea mai mare importanță, prin înrîurirea pe care ar avea-o asupra cetățenilor, chiar cînd ar vedea că purtarea lor e urmărită.

În această ordine de idei, cînd vorbim cu omul, să ținem ca el să ne privească drept în față, să nu se uite în altul, să-i scoatem şiretlicul din el şi să-l convingem că, în orice împrejurare, este mult mai bine să-şi pună nădejdea în mintea şi brațul lui, decît să rămînă un automat fără judecata lui proprie, căci un astfel de element ar fi impropriu serviciului, cînd nu ar avea după cine să se ia la vre-o ocazie serioasă.

La răsboiu, mai ales, călărețul se va găsi adesea în o situație, în care va trebui să ia repede o hotărîre, şi, dacă nu va avea mintea mlădioasă, dacă nu va fi învățat să judece el singur, şi să facă totul din propria lui inițiativă, îşi va pierde capul şi va produce dezordine în unitate.

Mai departe, este de mare importanță ca ofițerul, ferindu-se de o familiaritate propriu zisă, să fie cît mai atent cu oamenii. Dacă în timpul instrucției este foarte rău să atingem oamenii, cînd îi îndreptăm, în schimb, în convorbirele cu ei, este bine ca, privindu-i drept în ochi, să punem mîna pe umărul omului cu care vorbim şi, cu o vorbă părintească, spusă în limba lui, ca să-i meargă la inimă, să-i dăm încrederea de care are atita nevoe.

Pentruca ofițerii să cunoască bine nevoile soldaților, se impune să adoptăm organizarea germană, adică, elevii din şcoalele militare să fie trecuți mai întîi la trupă, pentru un stagiu de cîtva timp, înainte de a fi promovați ofițeri. Spunem acesta, căci, prin observațiile de toate zilele, am văzut cît sînt de străini cu sufletul tinerii noştri ofițeri pentru oamenii pe care îi comandă.

Dacă nu sînt răi, sînt însă indiferenți şi nepregătiți pentru misiunea lor față de nevoile oamenilor, pe care nu-i cunosc în adevăratele

lor sentimente, ceia ce provoacă o mare deosebire de clasă socială între elementele aceleiaşi instituţiuni.

In unitatea noastră, pentru a face pe ofiţeri să se apropie mai mult de oamenii lor, am lăsat în sarcina celor patru şefi de plutoane absolut toată instrucţia, teoriile, şcoala de carte, serviciile, gospodăria şi orice mişcare sau neregularitate care s'ar produce în serviciu. Căpitanul rămîne însă responzabil de modul cum conduce pe ofiţeri, pentru a forma din ei buni instructori şi buni educatori ai unităţilor pe care le conduc. Pentru aceasta, ei au toată autoritatea şi libertatea de acţiune.

Mai trebue să se stabilească un tablou comparativ între unităţi, relativ la oamenii bolnavi, dezertori, cazuri de furt, etc., pentru a face, pe deoparte, responzabili pe acei care se dezinteresează de educaţia oamenilor, iar pe de alta, să căutăm a mulţumi şefilor respectivi, pentru o bună purtare şi o bună gospodărie în unităţile ce comandă.

Pentruca şeful să se pună la curent cu tot ce se petrece şi ca să'şi cunoască bine oamenii, trebue să nu acorde o permisie, pedeapsă, etc., până cînd nu vorbeşte cu omul în cauză. Prin acest mijloc, de multe ori, poate constata, bunuoară, că oamenii sînt maltrataţi, că nu'şi primesc dreptul lor, că nu li se respectă repausul stabilit, că li se aplică pedepse exagerate sau nemeritate.

Relativ la pedepse, se recomandă mai multă blîndeţă faţă de oameni.

Dezertarea, chiar repetată, s'ar putea erta, sau pedepsi cît mai uşor; în tot anul trebue să se studieze bine cauzele care o produc, spre a se lua măsuri de înlăturare. Chiar oameni răi să fie trataţi ca nişte cazuri patologice, care trebuesc vindecate, nu distruse. Relativ la acest lucru recomandăm cartea d-lui căpitan Lebaud — *„L'instruction dans l'armée d'une démocratie"*. Acolo se poate vedea rolul ofiţerului, şi, prin comparaţie, ne putem convinge de materialul excelent—în cazul nostru oamenii—pe care îl avem în poporul nostru cumpătat, inteligent, brav, supus şi lesne ertător, faţă de atitea subiecte rele din armata franceză, descrise de d-l căpitan Lebaud, care ajung până la perversitate, cu dispreţul pentru instituţie şi pentru ofiţerul care-l instrueşte şi îl îngrijeşte.

b) *Mijloace pregătitoare.* Trecînd la mijloacele pregătitoare, de care ne-am putea sluji la buna aplicare a metodului pe care-l susţinem, mai avem de adăugat următoarele:

Atenţiunea. Ca să putem avea tot profitul dintr'un bun sistem, menit a ţinea totdeauna deştept interesul oamenilor, trebue să căutăm mijloacele prin care să-i facem să fie cu desăvîrşire atenţi la tot ce li se spune în timpul prelegilor. Numai astfel ei pot să observe, să cugete şi să se folosească de învăţătura care li se dă.

Energia şi variaţia exerciţiilor. Pentru a se preschimba moliciunea în acţiune şi pentru a se ţinea încordată atenţiunea oamenilor, căci toţi trebue să asculte şi să observe, se impune o variaţiune a exerciţiilor şi combinarea lor cu repausuri date des, aşa încît cineva, stînd deoparte, să observe că oamenii sau lucrează ceva cu energie, sau se repauzează; iar energia şi repausul, adăugate la o inteligentă conducere a instrucţiei, să isbească imediat atenţiunea acelui care priveşte unitatea.

Controlul. Controlul atenţiunii se face şi printr'un fel de întrebări pe care le punem continuu, trecînd dela om la om şi, mai ales, intervenind des la exerciţii cu chestiuni de mlădiere, după cum le numim noi.

Capitalul de cunoştinţi. Pe lîngă menţinerea atenţiunii, trebue să profităm de capitalul de cunoştinţi al oamenilor, dobîndit în practică. Aceste cunoştinţi trebue să se capitalizeze şi să se desvolte, pentruca ei să se servească de ele atît în cele mai mici detalii, cît şi pentru desvoltarea mai departe a instrucţiei. Fiecare om trebue pus în poziţie de a compara ceia ce ştie el cu ceia ce i se cere, pentruca, prin acest fel de inducţiune, să'şi vadă el singur rezultatul silinţilor şi să'şi formeze judecata. Nu e bine ca oamenii să fie ţinuţi sub ideia că sînt neştiutori, înţepeniţi la corp, caşi la minte. Nu trebue să le băgăm în cap că sînt nişte proşti, că nu ştiu nimic, deşi au învăţat multe lucruri timp de 21 de ani. Nu trebue să prezintăm ştiinţa militară ca ceva ne mai văzut şi ne mai auzit. Să ne ferim dar de a le anunţa cu vorbe mari nişte lucruri de nimic şi să-i facem să se aştepte la cine ştie ce, atunci cînd nu le cerem decît o întoarcere la dreapta, bunăoară, pe care el a făcut-o de atîtea ori şi totuşi noi i-o prezentăm ca o mare filozofie. Intoarcerea să o facă el, iar noi numai să intervenim, corectînd-o, dacă e greşită.

Explicaţii. Nu se vor da nici explicaţii propriu zise, ci vom ţinea ca oamenii singuri să cugete şi să tragă concluzia cea bună, spre a-i putea dela început transforma în elemente de iniţiativă şi cu judecată.

Preveniri. Pentru a fixa cît mai mult atenţiunea oamenilor, trebuesc evitate, cu desăvîrşire, prevenirile: „Luaţi seama", „Ascultaţi la mine", mai ales la călărie. Oamenii trebue să iea sama şi să facă totul, fără prevenirea noastră.

Impărţirea pe timpuri. Dacă unele mişcări sînt complicate şi nu se pot învăţa deodată, să nu se facă instrucţia cu timpuri, pentruca oamenii să aibă ce număra, căci atunci atenţia oamenilor este mai mult ca să numere timpul, decît să facă ceva bun. Impărţirea mişcării se va face pe părţi, numai pentru a se învăţa partea care nu se pricepe, excluzînd orice numărătoare. Fiecare parte să devie o mişcare deosebită.

Forţa grupului. Grupul din jurul instructorului să nu fie prea mare, căci numai astfel oamenii pot să audă glasul natural al instructorului—(fără strigăt).

Totul să se urmeze în linişte.

Comanda. Cînd lucrăm cu recruţi, la început să nu dăm comenzi, ci numai să anunţăm mişcarea, ca să obişnuim pe oameni să fie

atenţi. Comanda le atrage numai atenţiunea, dacă nu erau atenţi, şi mişcarea, prin urmare, nu se face decit după o judecată liniştită.

Pentru acelaşi motiv se va evita comanda cu glas tare, chiar la instrucţia oamenilor vechi.

Cînd dăm comanda cu glas tare, mişcarea se execută şi de acei adormiţi şi, mai ales, de cai, la exerciţiile călare.

Cînd cerem ceva liniştit însă, controlăm dacă mişcarea se execută de toţi oamenii deodată şi dacă se execută intrind în acţiune fiinţa inteligentă a fiecărui om. Adică, cu comanda tare, caii conduc pe oameni, în caz contrar oamenii îşi conduc caii.

Mlădieri. Am spus că, pentru a dezvolta şi mai mult atenţiunea oamenilor, introducem în cursul instrucţiei aşa numitele mlădieri, pentru ca să mlădiem corpul şi mintea oamenilor, nu numai prin grupări în diferite direcţiuni, dar şi prin răspunsuri ori cerinţe de mici însărcinări, care ne vor folosi mai tîrziu.

Astfel, pe cînd oamenii sînt atenţi la o mişcare pe care o execută, cerem cu glas încet unui om sau la toţi o mlădiere, ex: să se aşeze cîte patru cu faţa la răsărit; sau le cerem să transmită un ordin dela coadă la capul reprizei, şi viceversa, ceia ce ne va fi necesar mai tîrziu, cînd vom lucra cu întreaga coloană, care va avea lungimea de km. întregi.

Introducem dar un mijloc folositor pentru a ţine pe oameni atenţi şi a-i face să cugete la ceia ce au de executat.

In general, aiurea, aceste mişcări de mlădieri se fac în timpul destinat lor, şi mişcările, puţin folositoare, se repetă una după alta, cu mici variaţiuni, ex: se cere o împrăştiere ori o grupare în spatele instructorului, apoi imediat împrăştierea în o altă direcţie şi iarăşi adunarea. Atunci oamenii execută aceste mişcări automat, caşi pe cele din evoluţiile companiei, cum ar fi, ex: „Companie la dreapta, la stinga, împrejur", etc., cu deosebire că mlădierele se fac mai viu, însă mai în dezordine.

Astfel, atenţiunea şi judecata nu se desvoltă normal; oamenii se imitează, caşi mai 'nainte, fiind preveniţi de ceia ce au să facă.

Mlădierele, deci, trebue să aibă în vedere frămintarea minţii în toate sensurile, şi, ca să invederăm aceasta, dăm următorul exemplu: un copil dela 3—4 ani a întrebat pe maică-sa: „Dece cînd sufli în foc, se aprinde, iar cînd sufli în luminare, ea se stinge"—o probă dar de inteligenţă, îndreptată însă în o anume direcţie, căci acelaşi copil, care pune asemenea întrebări, rămîne încurcat, cînd i se spune: „Du-te de adă cutare obiect de pe masa cea mică din dormitor".

Această observaţie se poate face în orice ocazie, mai ales cu oamenii care fac pe deştepţii, care critică tot, dar rămîn încurcaţi cînd li se dă să deslege o problemă de nimic, sau să facă ori să spună ceva precis, verbal, sau, mai ales, în scris, fără pregătire.

Noi introducem la mlădieri doi factori: mai întăi, surprinderea şi, apoi, rezolvirea unei probleme cît de mici, pentru a întreţine atenţiunea şi a mlădia cugetarea.

Spre exemplu: Ne găseam mai zilele trecute în sala de instrucţie, cînd ni se anunţă că un domn locotenent Danez, însoţit de un camarad, voeşte să viziteze regimentul; cu această ocazie, între altele, am explicat d-lui locotenent metodul nostru intuitiv de instrucţie şi am făcut chiar o şedinţă cu nişte recruţi, veniţi de curînd. I-am spus apoi cum introduc, în orele de instrucţie propriu zisă, mlădierele, de care am vorbit. Astfel, pe cînd lucram cu un recrut şi ceilalţi erau atenţi la aceasta, strig: „Foc! uşile sînt închise". Oamenii au descins repede săbiile şi s'au aruncat peste toate ferestrele, dela o înnălţime convenabilă de sărit.

Dupăce s'au întors oamenii, am rugat pe dl. locotenent să pună singur o chestiune, ca să se convingă că nimic nu era preparat; atunci d-sa, pe cînd un soldat executa singur tăeri şi împungeri la manichin, îi cere să presupue că a scapat sabia şi nu are timp să o ridice.

Soldatul a dat drumul săbiei jos, s'a repezit şi a apucat manichinul de gît, ceia ce era destul de raţional.

Am mers apoi la manej, la instrucţia călare; şi, pe cînd oamenii executau mişcări de manej în jurul nostru, le-am cerut, fără prevenire să se ducă repede pe linia de nord a unei grădiniţi, pe care o vedeam în faţă.

Intr'o clipă, oamenii, conştienţi de ceia ce au să facă, au luat-o razna pe cîmp, fără să fie conduşi de vre'un instructor, şi s'au aşezat unde le-am cerut. Au rămas însă acolo, deoarece, îngrabă pe care o pusesem ca să-i surprind cu mişcarea, uitasem să le spun să se întoarcă.

Am atras atunci atenţia ofiţerilor că, dacă oamenii greşesc, de multe ori noi sîntem vina, căci le dăm ordine pripite şi nedesluşite.

Un alt exemplu: pe cînd la inspecţia călare a bacalориaţilor, aceştia executau mişcări de manej, am spus unuia să presupună că este şef de grup şi că este nevoe să se baricadeze în manej, ca în ţară inamică, timp de 2 ore, împreună cu 4 oameni pe care-i are sub comandă.

Mişcarea nu s'a executat bine, căci un bacaloriat mi-a spus că trimete un om afară din manej, altul mi-a spus că pune la poartă un om cu sabia, ca santinelă, şi ceilalţi trebue să stea călare. In sfîrşit, ca să le atrag atenţiunea asupra cunoştinţelor lor din viaţa de toate zilele, le-am spus să se gîndească ce ar face, dacă i-ar ataca nişte hoţi. Atunci numai mi-au spus că se baricadează înlăuntru; au aşezat o santinelă cu carabina, la uşă, au dat caii la unul singur, ca să-i ţie, şi ceilalţi s'au aşezat, ca să fie gata să'şi încarce armele,—ceia ce era bine.

Am comandat apoi „Incetarea" şi „Incălicarea repede pe partea dreaptă a calului, scara stingă fiind pierdută". Unul din ei, în grabă, a pus piciorul sting în scară, ca la încălicarea pe partea stingă, şi era să treacă piciorul drept peste urechile calului, în plus că nu s'au ajutat între ei, ca să-şi ţie caii.

Deaici rees trei lucruri:

1. Chestiunile fiind variate, neașteptate și cerind un pic de judecată, nu se execută tocmai lesne, dacă mintea omului nu e frămîntată în acest sens; deci, e nevoe să o frămîntăm.

2. Omul trebue să profite de capitalul cunoștinților lui, care îi pot ajuta mult în deslegarea problemelor militare, care se aseamănă cu multe chestiuni din viața de toate zilele, cum era cazul cu atacul hoților.

3. Trebue să fim mai indulgenți cu soldații, căci, dacă noi, oameni luminați, sîntem capabili să deslegăm așa de rău o problemă, care se potrivea atît de mult cu ceva din practica vieții, și cînd, din prea mare grabă, sîntem în stare să încercăm să încălicăm pe la urechile calului, apoi trebue să ertăm și să considerăm ca naturale greșelele de nimic, pe care le fac elevii noștri, și să'i slăbim cu epitetele grosolane care se obișnuesc fie la cazarmă, fie aiurea.

Incheem acest capitol, atrăgînd atențiunea apostolilor instrucției și ai învățămîntului propriu zis că elevii pe care avem de instruit, fie ei militari, fie simpli școlari, ne sînt tot frați, și avem, deci, simplă datorie de a-i înnălța, instruindu-i, iar nu înjosindu-i.

(va urma).

Lt.-col. Goruneanu.
C-tul r-tului 9 Roșiori.

Cronica Externă.

Boala budgetelor.

Dacă aruncăm o privire asupra țărilor celor mai mari și mai bogate din Europa, ne izbește faptul că toate trec în momentul de față prin aceleași serioase greutăți financiare. In Anglia, care se fălește a fi stăpîna mărilor, metropola comerțului și a industriei, budgetul se prezintă cu un deficit de 400 de milioane și Cancelarul Esichierului e silit să recurgă la o serie întreagă de impozite, aproape toate foarte impopulare, pentru a putea umplea acest gol simțitor. In Austria, d. Bienerth caută resurse noi pentru peste 160 de milioane. In Germania, deficitul se urcă la 500 de milioane de mărci, și toată lumea știe ce opoziție întîmpină în parlament noile sarcine, cu care Principele de Bülov se vede constrîns să împovăreze națiunea. Iar în Franța cea bogată și cea econoamă, budgetul a crescut în așa proporții în ultimii ani, încît d. Poincarré, înspăimîntat, a exclamat, cu drept cuvînt, într'o zi: „acesta nu mai este un budget, e Himalaya budgetelor".

Să fie oare aceasta o simplă coincidență, sau să fie rezultatul unei boli care bîntue, deopotrivă, în toate țările cele mari și bogate? Dovada cea mai bună că ne aflăm în fața unei boli, iar nu a unei simple coincidențe, o găsim în cauzele care au determinat în aceste țări deficitele pe care le constatăm. Intr'adevăr, pretutindeni deficitelele isvorăsc din aceleași două cauze: din sporirea sarcinelor militare și din cheltuelile, pe care le impun statelor moderne problemele sociale.

Cheltuelile militare, în deosebi, cresc fără încetare. Armamentele după cîțiva ani de întrebuințare, sau, mai bine spus, de neîntrebuințare, trebuesc schimbate. Artileria, care astăzi trece drept cea mai perfecționată, este mîne înlăturată, ca ne mai putînd susține lupta cu artileria

vecină, şi trebue, prin urmare, sau prefăcută, sau înlocuită pe de-a-întregul.

In marină chestiunea se prezintă sub o formă şi mai ciudată. Progresele ştiinţii merg acolo cu o aşa repeziciune, încît e absolut imposibil budgetelor să se ţie după ele. Abia s'a inventat un tip de cuirasat, sau de încrucişător; abia s'au cheltuit sute de milioane pentru a construi, într'un anumit număr de ani, o flotă, după un tip determinat,— şi se dovedeşte că modelul era greşit, sau că s'a inventat altceva mai perfecţionat. Un vas care a costat 50 de milioane se vinde, după 10—15 ani, ca ferărie veche.

Războiul ruso-japonez a obligat pe marile puteri, care înclinau spre vasele mijlocii, să-şi construiască cuirasate mari, de oarece acelea singure s'au arătat în stare să reziste focului puternic al artileriei moderne. Iar inventarea în Anglia a tipului *Dreadnough* a produs în toată construcţia militară navală o adevărată revoluţie. Cine nu are azi *Dreadnough*-uri, nici nu se mai consideră ca avînd o flotă de război. Lucrurile au mers pănă acolo, încît, în parlamentul englez, miniştri şi oameni politici cu greutate şi cu vază au susţinut pe faţă că, deşi flota engleză este, ca număr, de două ori mai mare decît flota germană, totuşi ea trebue socotită ca fiindu-i inferioară, de oarece, la 1912, Germania va avea vre-o 3—4 *Dreadnough*-uri mai mult decît Anglia. Şi astfel milioanele sînt înghiţite unele după altele, fără nici un folos, de către nişte construcţii, care nu mai valorează nimic a doua zi după terminarea lor. Dar mai e ceva. Aviaţiunea face zilnic progrese mai uimitoare, şi fără a avea o imaginaţie à la Jules-Verne, putem afirma că sintem pe pragul rezolvirii definitive a acestei mari probleme. Insă toată lumea îşi dă samă ce transformare radicală în tehnica războaielor va rezulta, fatal, de pe urma aviaţiunii... Toate normele de azi vor fi răsturnate. Fortificaţiunele vor pierde tot rostul lor, artileria de cîmp va trece, ca însemnătate, pe al doilea plan; principalul factor al războaielor va deveni flota aeriană. Dealtminteri, guvernele marelor puteri au şi început să se îngrijească de această chestiune. La Londra, la Berlin, la Paris, se urmăresc, cu aceiaşi pasionată atenţiune, toate experienţele de aviaţiune. Ofiţeri superiori sînt încurajaţi să se ocupe de aproape cu aceste probleme; li se dau subvenţiuni însemnate, ca să studieze diferite perfecţionări, şi e o adevărată întrecere între puteri, pentru cumpărarea noilor aparate. Entuziasmul pe care *Zeppelin-ul* îl stirneşte în Germania, precum şi onorurile excepţionale cu care Impăratul Wilhelm înmania, pe inventatorul lui, pe Contele de Zeppelin, se explică, în mare parte, prin speranţa, pe care toată Germania o are că, prin acest balon, ea va dispune în curînd de cea mai formidabilă flotă aeriană din lume. Aşa fiind, e de prevăzut că peste cîtva timp toate cheltuelile făcute până acum pentru înarmările militare şi navale se vor dovedi inutile, şi că vor trebui făcute noi cheltueli, pentru a pune statele la înnălţimea nevoilor create prin revoluţiunile, pe care invenţiunile aerostatice le operează în momentul de faţă, în arta războiului.

Politica socială, de asemenea, va necesita cheltueli tot mai mari. Diferitele sacrificii budgetare, pe care statele şi le-au impus, ca să vie în ajutorul celor de jos, nu constituesc decît un început în cea mai mare parte incomplect şi sfios. E neîndoelnic, de pildă, că în Anglia proectul de asigurări împotriva bătrîneţii, pe care guvernul d-lui Asquith l'a propus, nu este suficient, că va trebui complectat printr'o serie întreagă de reforme. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, precum se ştie, Anglia sufere de o criză economică, care pune mai multe milioane de lucrători în neputinţă să-şi agonisească pînea de toate zilele, aşa încît trebue neapărat să se găsească un mecanism financiar, care să asigure pe viitor societatea englezească împotriva mizeriilor şi primejdiilor *chomâge*-ului. Guvernul Asquith s'a şi gîndit în acest senz la un sistem de asigurare împotriva chomage-lui, bazat pe participarea statului, a patronului şi a lucrătorului. D. Winston Churchill, tînărul ministru al comerţului, a întocmit chiar un proect, pe care îl va prezenta parlamentului şi care, se zice, este pe cît de ingenios, pe atît şi de interesant. In Franţa parlamentul discută, de ani de zile, un proect de asigurare împotriva bătrîneţii şi a accidentelor, a cărui sferă de aplicaţiune se răstrînge mereu din cauza greutăţilor budgetare, dar care, aplicat chiar în întregime, nu reprezintă decît o parte din vastul program social, pe care republicanii l-au făgăduit democraţiei franceze.

Faţă de această creştere neîncetată a cheltuelilor, se pune întrebarea: vor putea oare statele să mai sporească, încă multă vreme, sarcinele lor budgetare? Astăzi statele nu au ajuns încă la saturarea de impozabilitate. Ştim că fiecare impozit nou stirneşte o furtună de protestări, că pretutindeni clasele bogate se vaetă de creşterea impozitului pe venit şi că ameninţă guvernele cu emigrarea capitalurilor. Ştim că sînt unii oameni politici, care şi-au făcut o adevărată profesiune din a zugrăvi, în coloriile cele mai întunecoase, calamităţile economice, care aşteaptă societăţile noastre moderne, dacă nu se pune odată capăt impozitelor asupra succesiunilor şi asupra marilor averi. In Anglia, sînt azi lorzi, care pretind chiar ca noile taxe asupra proprietăţii rurale îi obligă să-şi vînză latifundiile, dar adevărul este că sînt încă clase care, netăgăduit, nu plătesc tot ceea ce ar putea să plătească, sau, mai exact, care plătesc, proporţional, mai puţin decît alte clase. Este, deasemenea, sigur că asupra luxului sub diferitele lui forme nu s'au pus încă toate impozitele care se pot pune, dar nu e mai puţin adevărat că puterea de impozabilitate a statelor a ajuns aproape de maximul ei. Intâi, impozitele indirecte sînt în legătură strînsă cu puterea de consumaţiune a unei populaţiuni. Ca să crească puterea de consumaţie, trebue însă, neapărat, să se mărească şi buna stare a acelei populaţiuni. Ori, în aceste vremuri de grea luptă pentru trai şi de concurenţa tot mai aprigă,

buna stare a populațiunii nu poate crește, fără ajutorul unei largi și, prin urmare, costisitoare legislațiuni sociale. Al doilea, ca să se mai poată spori impozitele, trebue ca și avuția să se desvolte în aceiași măsură. Ori lucrul acesta nu pare probabil. Dacă în veacul al XIX-lea budgetele statelor au putut să crească în proporții atît de mari, aceasta este, desigur, fiindcă atunci, sub influența progreselor științifice și prin întroducerea mașinilor, forța de producțiune a omenirei s'a înzecit și s'a însutit deodată. Iar pe de altă parte, avuțiile au crescut atît de repede fiindcă Europa, printr'un întreg concurs de împrejurări a avut putința să cucerească aproape toate piețile de desfacere ale lumii. Erau, prin urmare, la mijloc cauze cu totul excepționale. Nimic nu ne permite însă să credem că viitorul ne rezervă aceleași prielnice împrejurări. Aproape n'au mai rămas Europei piețe de cucerit. Pe de altă parte, ea nu poate rîvni să mai cucerească nici piețele, pe care nu și le-a asigurat încă, sau pe acele a căror putere de consumațiune nu și-a atins până acum maximul, de oarece s'au creat în lume o mulțime de alte focare de producțiune, care, toate, se ridică spre a concura Europa și care, bine înțeles, sînt mai mult de natură să restringă mișcarea de afaceri de pe bătrînul continent, decît s'o sporească.

Nu mai vorbim de Statele-Unite, dar chiar Japonia și China se înfățișează că două puteri amenințătoare pentru țările europene, căci dețin astăzi, în lume, sceptrul supremațiilor comerciale. Și să nu credem că faptul că Europa nu'și va mai putea crea în afară debușeuri noi este o chestiune secundară. Din potrivă, pentru desvoltarea bogăției europene, ea constitue un factor, esențial, întru cît industria și comerțul existent au îndestulat de mult piețile interne și nu lucrează, în cea mai mai mare parte, decît pentru a cîștiga piețile externe, fără de care desvoltarea lor ar fi imposibilă, și viața lor chiar ar fi o viață cu desăvîrșire anemică. Așa încît, la dreptul vorbind, Europa pare a intra mai mult într'o epocă de schimbare a repartiției averilor existente, decît într'o epocă de nouă propășire economică.

Dacă totul ne îndrituesce să credem că statele se apropie tot mai mult de maximul lor de impozabilitate, va veni și nu este departe ziua, în care ne mai putîndu-se spori impozitele, ele vor trebui să pue o stavilă mersului ascendent al cheltuelilor lor. Tuturor cheltuelilor nu li se va pune însă o stavilă deodată. Va trebui, deci, să se facă o selecțiune între cheltueli, și statele vor fi atunci constrînse se sacrifice unele din cheltuelele actuale în folosul celorlalte. Cum cele mai mari izvoare de cheltueli sînt armata și chestiunea socială, problemul se va reduce, în ultima analisă, în a se ști dacă trebue renunțat la dezvoltarea problemelor sociale, pentru a continua cu înarmările, sau, din potrivă, dacă trebuesc oprite înarmările, pentru a satisface nevoile tot mai însemnate și mai urgente ale claselor desmoștenite.

După noi, răspunsul statelor nu poate fi îndoelnic. Ele vor sacrifica

înarmările. In primul rînd între chestiunea înarmărilor și chestiunea socială există o deosebire, care din capul locului, pune chestiunea înarmărilor într'o stare de vădită inferioritate față de problema socială. Chestiunea socială este o chestiune vie, ea reprezintă viața însăși a unui popor, pe care nu o poți nici opri, nici desființa, căci e mai presus și de puterile și de voința omenească, pe cînd chestiunea înarmărilor nu mai este, în stadiul în care a ajuns astăzi, decît o chestiune artificială. Puterile au nevoe să se înarmeze, spre a se apăra în potriva unor atacuri eventuale și spre a putea să susție, ori cînd, drepturile lor în lume. Dar de aci și până la exagerațiunile, până la frigurile de înarmare care au cuprins omenirea e o distanță. Trăim sub imperiul formulei lui Bismark: „pacea înarmată". Toată lumea recunoaște însă că, pe calea pe care puterile au apucat-o cu înarmările, nu e nici un motiv ca lucrurile să se sfîrșească odată. In mijlocul acelei întreceri de înarmări, pacea nu va fi niciodată sigură. Dealtminteri, nu trebue să dăm formulei, „pacea înarmată" alt înțeles de cît acela pe care îl are. Este adevărat că înarmările au împedicat isbucnirea războiului, dar aceasta numai într'o privință, și anume în privință că puterile, văzînd ce proporții fenomenale iau înarmările, s'au temut de consecințele unor conflicte și au socotit, și cu drept cuvînt, că într'un asemenea conflict, chiar biruitor, suma calamitaților ar compensa suma beneficiilor. Incolo, ceia ce a asigurat pacea n'au fost înarmările, ci interesele și mentalitatea popoarelor. Pentru țările care lucrează, care închină munca lor unei opere creatoare, răsboiul nu poate avea un rost, decît într'atîta, întru cît e în măsură să mărească centrele lor de desfacere. De aceia singurele războae ale Europei, de treizeci de ani încoace, n'au fost decît războae coloniale, adică răsboae îndreptate față de acele puteri care aveau simțimîntul național destul de slab, pentru a permite cuceririi, să fie o cucerire reală. Intre puterile cu simțimîntul național desvoltat și viu, războaele devin, din ce în ce mai mult, o imposibilitate, fiindcă toată lumea își dă samă că cucerirea unei naționalități conștiente de ființa ei etnică împedică ca orice cucerire să devie o realitate, și, departe de a mai constitui un folos, se transformă pentru cuceritor într'o adevarată calamitate. Aceste constatări au schimbat, încetul cu încetul, concepția pe care națiunile o aveau despre onoarea națională și au redus la adevăratele lor proporții unele prejudecăți și unele susceptibilități convenționale, care înainte aveau o influență hotărîtoare asupra diplomației internaționale. In această privință, s'a săvîrșit o așa adîncă revoluțiune în mentalitatea Europei, încît, dacă citim azi nu mai departe decît argumentele pe care Napoleon III și sfetnicii săi le invocau în susținerea acțiunei lor diplomatice, sîntem uimiți să vedem ce considerațiuni deșerte au putut preface atîta dor de pace în cel mai nenorocit dintre războae. De aceia, putem afirma că pacea a fost întemeiată de toate aceste schimbări, iar nici de cum de puștile și de tunurile, care au fost ne-

îndestulătoare sau demodate, de cîte ori diplomaţii au vrut să'şi pue nădejdea numai întrînsele.

Dacă e, deci, limpede că puterile nu au interes să declare războiul şi dacă cauzele adevărate ale păcei trebuesc căutate numai în parte în politica inarmărilor, de ce să nu se sacrifice inarmările în folosul chestiunii sociale? Unii din partizani limitărei armamentelor se îndoesc totuşi de stavilirea cheltuelilor militare în folosul necesităţei lor problemei sociale, fiindcă nu văd mijlocul practic, prin care puterile vor ajunge la limitarea armamentelor lor. Ei nu'şi pot închipui împrejurările şi condiţiunile, în care o înţelegere în acest sens se va stabili între puteri, şi se întrebă dacă nu cumva un răsboi singur va fi în măsură să servească ceia ce nici convingerea, nici raţiunea, nici spiritul de conciliaţiune, nu ar fi în stare să săvîrşească. Recunoaştem ca diferitele state nu au încă mentalitatea lor îndeajuns de pregătită pentru isbînda definitivă a unei propuneri formale de o limitare a armamentelor; dar ar fi să aducem marilor puteri o insultă gratuită, dacă nu le-am crede în stare să înţeleagă binefacerile păcii, decît după ce vor fi trecut prin calamităţile războiului. Dealminteri, aceşti partizani sceptici ai unei limitări a armamentelor n'ar trebui să uite că puterile nu sunt stăpîne în aceastâ chestiune că chiar, dacă ele ar voi să sacrifice chestiunea socială chestiunii armamentelor, nu ar putea s'o facă. Problemele sociale joacă un rol mai însemnat în viaţa popoarelor, şi nimeni nu e în stare să se împotrivească mersului lor. Clasele ocîrmuitoare de azi, care ar voi să oprească valul democratic care înaintează mereu, ar fi pur şi simplu măturate. Am ajuns deja la stadiul, în care o clasă nu mai poate fi ocîrmuitoare, decît dacă consimte, să îmbrăţişeze interesele păturilor largi şi numeroase ale unei naţiuni. Sub ochii noştri se petrec mari prefaceri. Stratificaţiunea vieţii sociale se schimbă: Straturile din adîncime se înalţă, straturile de la suprafaţa se lasă în jos. Prin deplasările lor, se pregăteşte o altă aşezare, şi lumea se îndreptează către o nouă formulă de echilibru al factorilor sociali, pe care nu avem pretenţia s'o putem enunţa aci, dar care, în orice cas va îngădui luminei şi bunei stări materiale să pătrundă mai lesne de la un strat la altul şi nu va mai introduce straturi impermeabile între fericirea celor de sus şi nevoile celor de jos. Să nu ai bani pentru o asemenea politică, e ca şi cum nu ai avea bani ca să trăeşti. Iată dece boala prin care trec azi budgetele marelor puteri, nu e o boală trecătoare, ci e boală organică, o boală a întregului mecanism social moderm. Faptul că ea bîntue cu mai multă tărie tocmai în ţările cele mai mari şi cele mai bogate, adică în ţările în care şi chestiunea socială a intrat într'o fasă mai acută, este o nouă dovadă că ea precipită mersul menirei spre democratizare.

Probabil că ţările care împing azi mai departe furia armamentelor vor fi cele dintăi silite să capituleze în faţa chestiunei sociale, fiindcă

pe acele ţări greutăţile financiare le vor pune mai întăi în dilema de a alege între unele sau altele, iar împrejurările în nevoia de a prefera chestiunea socială, chestiunei înarmărilor. Aceasta va fi răsbunarea democraţiei impotriva scepticismului, cam sarcastic, cu care revendicările ei pacifice sînt întîmpinate de acei cărora le place să ia în rîs sau să biciuiască tot ce schimbă ceva din credinţele, sau turbură ceva din obiceiurile lor.

Poate că tot atunci vor înceta şi criticele, cu care a fost segetat materialismul cel mai prosaic, din cerinţele fără de îngăduinţă ale banului, din consideraţiuni meschine de cifre, din imposibilităţi de echilibrare budgetară, va eşi pentru omenire, o eflorescenţă de fericire mai curată şi mai ideală.

I. G. Duca.

Cronica Veselă.

CALEIDOSCOP.

Versuri caniculare.

Cînd este o căldură de patruzeci şi două
De şpriţuri mari la umbră,
Cînd vezi pe agronomul, pe care nu-l mai plouă,
Făcînd o mină sumbră,

Cînd eşti silit ca mine să rîzi ca Pagliacci
De propria-ţi durere,
Cînd nu ai ca Nababul în solul vechii Dacii
Fîntîni petrolifere,

Cînd nici nu ai putinţa să treci măcar bariera,
Să-ţi cauţi sănătatea,
Necum ca bardul Goga să pleci la Bordighera
Să cînţi eternitatea,

Cînd n'ai ca Sadoveanu o casă şi-o livadă,
O moară şi-o albină,
Cînd numai creditorii mai vin ca să te vadă,—
N'ar mai veni să vină!—

Cînd n'ai o prefectură ca Gheorghe din Moldova
Şi nici nu ţi-e odaia
Întreagă tapiţată cu piele de Cordova
Cum are la Sinaia

Poeta Carmen Sylva; nici cum aveau Latinii
Un atriu cu fîntînă;
Nici chiar ca Ex-sultanul o vilă Alatini
Un parc şi o cadînă;

Cînd în a ta odae din uşă la ferestre
Abia te poţi întinde,
Aşa că-i imposibil, ca alt Xavier de Maistre
Voiajuri a 'ntreprinde,—

Atunci renunţi la toate şi aşteptînd să plouă,
Cu mina cea mai sumbră
Faci versuri ca aceste, sub patruzeci şi două
De şpriţuri mari la umbră...

A. Mirea.

Scrisori din Bucovina.

Orașele Bucovinei.

Însemnătatea orașelor ca centre de activitate culturală, economică și socială, e incontestabilă. Un popor, care n'are în stăpînirea sa orașele, are o viață politică și culturală știrbită. Intr'o astfel de situație se află și Romînii Bucovineni. Orașele așezate în mijlocul satelor lor nu sînt centre în care să se concentreze tot ce satele au mai copt ca activitate economică, mai ales ca activitate socială și mai înnaintat ca cultură, reprezentînd astfel inima regiunii, ci sînt centre de exploatare nerușinoasă, ajunse pe deplin în mînile străinilor. Din ele nu se răspîndește cultură și lumină, ci mizerie, nevoi și o mulțime de influențe stricăcioase. Romînul Bucovinean nu e deloc pregătit să susție lupta economică cu străinismul cotropitor, și deaicea, rînd pe rînd, orașele, care înnainte erau complect romînești sau cel puțin în mare parte romînești, sînt astăzi cu totul înstrăinate. Și acest proces de înstrăinare progresează răpede, și sub ochii noștri vedem cum, pe zi ce mergem, elementul romînesc al orașelor se înstrăinează, se pierde. O acțiune de salvare a acestui element de foarte mare importanță—importanță, nu numai numerică—ar fi fost demult la loc. Până azi nu se poate însă spune că s'ar fi făcut ceva de samă în direcția aceasta. Sînt totuși cîteva începuturi bune. Numai prin o împrospătare a elementului slăbit dela oraș cu elemente viguroase, țărănești, cu pregătire suficientă pentru lupta dela orașe, s'ar putea salva măcar în parte orașele noastre.

Dacă procesul de descompunere urmează mai departe, ne vom trezi peste cîțiva ani că elementul romînesc de baștină a dispărut din orașele noastre și că am rămas numai cu clasa fluctuantă a funcționarilor, cu care nu se poate întemeia o adevărată viață orășenească.

Din puținele date pe care le vom înșira mai jos se va vedea care era situația orașelor la 1900; e aproape sigur că recenzămîntul care se va face la anul viitor ne va aduce noi surprinderi dureroase.

În *Cernăuți*, capitala țării, elementul romînesc e aproape dispărut. Aici, unde toate popoarele din țară își concentrează activitatea lor, rolul elementului băștinaș romîn, e minimal. *Numeric*, sîntem cei mai slabi și, dealtmintrelea, activitatea noastră, ca popor autohton, e foarte slabă. E drept că avem în Cernăuți o sumă de instituțiuni culturale, care desvoltă o activitate frumoasă pe diferite terene, dar de poporațiunea romînească a orașului, în special, nu ne-am prea interesat, și urmarea a fost că elementul romînesc a dispărut cu desăvîrșire din centrul orașului. Progrese enorme, direct amenințătoare, au făcut în ultimii ani Rutenii, Evreii și Polonii. Mai ales Polonii s'au revărsat ca un adevărat potop asupra capitalei țării. Pe cea mai principală stradă a Cernăuțului—strada Domnească—se ridică, față 'n față, două clădiri impunătoare: deoparte „*Dom Polski*" (Casa polonă), în stilul Zakopane (stil național polon), și „*Deutsches Haus*" (Casa Nemților), în stil gotic. Pe cea mai frumoasă piață a Cernăuțului, în mijlocul orașului, lîngă teatrul municipal, se ridică Casa națională a Evreilor, iar în apropierea străzii care cuprinde casele boerești romîne—cîte au mai rămas în Cernăuți—se ridică „*Narodnyi Dim*" (Casa națională a Rutenilor). Au și Romînii „*Palatul*" lor național, pe piața principală. Chiar azi, cînd scriu aceste rînduri, se desfășoară în Cernăuți serbarea Sokoliștilor Poloni, ca un memento pentru timpurile viitoare. Pentru sfințirea unui loc dăruit lor de comună, pentru exerciții gimnastice, Polonii au aranjat festivități grandioase, aducînd Sokoliști (*Sokol* sînt societăți gimnastice care formează armata viitoare pentru liberarea Poloniei) din toate centrele polone, din Lemberg, Cracovia, Varșovia și din Posen, spre a arăta lumii puterea lor. Și ziarul autorizat al partidului național unit—„*Patria*"—îi salută cu căldură, într'un prim articol, voind să arăte lumii că sîntem un popor cult. Mi se pare că „*Patria*" va regreta odată acest articol plin de căldură, căci tot mai mari și mai primejdioase sînt aspirațiile polone. Pentru cîteva sute de elevi de școală primară, ei au primit nu numai inspectori districtuali naționali, ci și un inspector general; în Cernăuți au deja un liceu polon privat, care peste puțin va fi public, pe cînd noi așteptăm de jumătate de secol ca să avem, cu banii noștri (mijloacele fondului religionar), o școală secundară națională. Rutenii au o școală secundară națională în Vijnița, pe socoteala statului; și chiar Evreii au un institut particular în Storojineț... numai Romînii nu!

Rutenii, care ne întreceau, la 1900, cu vr'o 4,000—5,000 de suflete, se vor fi înmulțit, desigur, în cei 10 ani din urmă. Majoritatea lor e imigrată din Galiția, și sînt pentru noi, mai ales pentru Romînii suburbieni, cel mai periculos element de desnaționalizare. În centrul orașului, ei sînt lucrători manuali, organizați în asociații socialiste, ca, de exemplu, asociația tăetorilor de lemne și a servitorilor. Aproape toate oficiile publice și casele particulare sînt pline de servitori Ruteni din Galiția, așa că, fără exagerare, s'ar putea spune că toată servitorimea

Cernăuțului e ruteană. Și această observare se potrivește nu numai pentru Cernăuți, căci mai toate orașele și orășelele bucovinene, chiar și cele așezate în regiuni curat romînești, au un contigent considerabil de servitori și servitoare Rutene, toți de origine galițiană. Cît de periculos e acest element încăpățînat și refractar, aceasta o poate spune numai acel care i-a cunoscut de-aproape. Pericolul acesta e și mai mare în Cernăuți, unde acest element e adunat în număr mare și exercită o influență zilnică asupra elementului romîn, foarte puțin rezistent.

Populațiunea băștinașă romînească, în mase compacte, se află numai în suburbiile Cernăuțului: în Roșa, cu atinența Stînca, în Clocucica, Caliceanca și Vorecea. Cele trei din urmă sînt amenințate de slavism, și avem de înregistrat zilnic pierderi. Unicul suburbiu care reprezintă viitorul Cernăuțenilor e *Roșa;* aici locuim împreună cu Nemții, care nu sînt periculoși pentru masele poporului.

Nemții au în centrul orașului un număr însemnat de funcționari, căci aproape toate funcțiile superioare sînt ocupate cu Nemți, importați din restul monarhiei. Principiul superior după care se cîrmuește Bucovina nu admite ca un Romîn, chiar nici Bucovinean, să fie conducătorul unui oficiu mai de samă. În mahalale cel mai însemnat contigent îl au Nemții, în Roșa.

Evreii sînt stăpînii absoluți ai centrului și au contingente însemnate și în toate suburbiile.

Dăm o tabelă, care arată situația Romînilor și a Rutenilor din Cernăuți, după statistica dela 1900.

Cernăuțul avea o populațiune de 67.622 suflete:

	Romîni	*Ruteni*
Centrul	2.960	9.048
Horecea	672	124
Caliceanca	505	636
Clocucica	1.568	1.675
Mănăsterisca	349	1.074
Roșa	3.346	473
Total	9.400	13.030

La 1890 Romînii aveau în Cernăți, 7.624, iar Rutenii 10.384 deci, în decursul periodului dela 1890—1900, ei ne-au întrecut cu 1.000 de suflete, și la 1910 acest număr va fi cel puțin întreit.

Centre mai însemnate în districtul Cernăuțului sînt:

Bojanul este centrul Romînilor care au mai rămas peste Prut. Înconjurat din toate părțile de Ruteni, năpădit de Evrei, el va trebui bine apărat, ca să nu cadă pradă străinismului.

Populațiunea de 6.695 suflete din 1900 se repartiza precum urmează: 4.562 Romîni, 1.087 Evrei și 308 Ruteni.

Sadagura e cel mai infect cuib evreesc din Bucovina; din cei 4.510 locuitori ai acestui orășel, care are onoarea să aibă în cuprinsul său pe cel mai vestit rabin, sînt 3.437 Evrei și 641 Ruteni. E vorba ca Sadagura să fie legată cu o linie de tramvay cu Cernăuțul,—atunci ne putem aștepta la o nouă imigrare a elementului evreesc calic.

Cea mai mare comună din Bucovina, *Cuciurul-mare*, cu o populațiune de peste 10.000 locuitori, e așezată în acest district. Comuna e deja astăzi aproape complect rusificată, din cauza indolenții conducătorilor Romîni de pe vremuri. Cu căderea acestui mare centru e hotărîtă și soarta Romînilor din acest district.

Gura Humorului, așezat într'un district cu o populație în majoritate romînească, e un tîrgușor nemțesc-evreesc. Romînii sînt în minoritate disparentă: cîțiva funcționari și cîțiva țărani, rămași la periferia orașului. În timpul din urmă, se concentrează în Humor o însemnată activitate națională. Sînt două bănci romîne, o prăvălie și o școală de copii Romîni. Continuată această activitate, ea va deschide un frumos viitor pentru district și pentru oraș. Populațiunea de 4.063 locuitori se împarte în 2.000 Nemți, 1.457, Evrei, 582 Romîni și 37 Ruteni.

Centre mai însemnate în district sînt:

Solca, așezată într'o frumoasă regiune de brazi, cercetată de bolnavii de piept—aproape toți Evrei—are o populațiune de 2.884 locuitori, dintre care 1.605 Romîni, 1.000 Nemți, 300 Evrei și 36 Ruteni.

Arborea, satul Hatmanului Arbore, cu o populațiune de 5.657 locuitori, dintre care 4.581 Romîni, 670 Nemți, 363 Evrei și 13 Ruteni. Însemn înnadins peste tot numărul Rutenilor, spre a arăta că nu-i colțișor mai însemnat în Bucovina, în care să nu afli măcar cîțiva Ruteni. E mic numărul comunelor romîne din Bucovina, care să n'aibă nici un oaspe din neamul acesta, pe cînd districtele lor sînt aproape curat rutene.

Cîmpulung e unicul oraș mai mare, în care populațiunea romînească e în majoritate absolută, majoritate care se poate prevedea că va dispărea în scurt. La 1900, raportul dintre naționalități era următorul: Romîni 4.698, Evrei 1.654, Nemți 1.199, Ruteni 192,—totalul: 8.028. Desigur că recenzămîntul care se va face la anul ne va aduce surprinderea că, și în această veche așezare romînească, Romînii au pierdut majoritatea absolută.

Lucrarea de organizare națională, prin care s'ar putea întări pozițiunea elementului romînesc, s'a început deabia în timpul din urmă; ar fi de dorit ca ea să fie mai energică și mai unitară. În oraș avem o școală profesională pentru prelucrarea lemnului, care ne face cinste. Ea are un frumos viitor de împlinit: regenerarea clasei noastre de meseriași și colectarea frumoaselor lucrări originale de mobilier romînesc, care se mai află în acest district și care se pierd treptat. În anii din urmă, am primit, după o luptă grea, un liceu utracvist, cu limbile de propunere romînă și nemțească. *„Școala romînă“* a deschis o librărie romînească, a doua în toată țara; mai există o prăvălie romînească, încolo nimic. Nici un meseriaș Romîn, nici un co-

merciant pentru miile de locuitori Romîni ai oraşului şi pentru zecile de mii ale districtului !...

Centre mai însemnate în district sînt: *Vatra-Dornei*, loc balnear. Din cei 5.159 locuitori, pe care-i avea Dorna în 1900, 2.946 erau Romîni, 1.052 Evrei, 622 Nemţi şi 55 Ruteni. Centrul este complect iudeizat. Vara, în timpul sezonului, centrul Dornei e o a doua Sadagură: Evreii din Galiţia, din Ungaria, Rusia şi Romînia, îşi dau aici intîlnire. Caracterul romînesc al acestei frumoase aşezări romîneşti este ameninţat de evreism, care cuprinde tot mai multe locuri. În această parte a ţării, Evreii s'au aşezat în număr considerabil, mai ales de cînd cherestelele evreeşti ruinează podoaba ţării. Fiecare întreprindere de cherestea aduce cu sine un contingent însemnat de Evrei, ca funcţionari, şi alt contigent de străini, Ruteni, Boici şi Mazuri Galiţieni, ca lucrători manuali, aşa încît se împlinesc pe deplin cuvintele marelui Eminescu:

„Şi cum vin cu drum de fier, toate cîntecele pier".

Comune fruntaşe sînt: *Vama*, cu 3.931 locuitori, dintre care 2.704 Romîni, 545 Evrei, Nemţi cam 500 şi 27 Ruteni; *Dorna-Candrenilor*, cu 2.600 locuitori, dintre care 1.968 Romîni, Evrei 268 şi 15 Ruteni; *Stulpicanii*, care va avea în scurt timp o pretură, ceia ce-i un prilej nou pentru aşezarea străinilor, cu 1.904 locuitori, dintre care 1.413 Romîni, 132 Evrei şi 6 Ruteni.

O comună fruntaşă a districtului, care face cinste Romînilor din acele părţi, e *Fundul Moldovei*.

Siretele, vechiul oraş moldovenesc, în care trăia odată breasla vestită a cojocarilor, e pierdut definitiv pentru Romîni. Un mic procent mai vegetează pe la periferia oraşului, dar şi acesta va dispărea din cauza ticăloşiilor lor şi a indiferenţii noastre a tuturora. Din cei 7.614 locuitori, 3.093 sînt Evrei, 1.566 Nemţi, 1882 Ruteni şi 669 Romîni. Liceul din Sirete e un institut complect evreesc. Soarta romînismului din Sirete îi aşteaptă şi pe puţinii Romîni din district, care va cădea pradă slavismului, căci, pe lîngă multele păcate pe care le avem, suferim şi de o complectă lipsă de orientare. Tocmai acolo unde sînt posturile cele mai expuse, locurile cele mai periclitate, se trimet oamenii cei mai slabi, cei mai lipsiţi de iniţiativă, acei care nu vreau sau nu pot să înţăleagă rostul vremii.

Duşmanii noştri însă trimet tocmai în astfel de locuri pe cei mai muncitori, pe cei mai intransigenţi dintre ei. Aşi putea dovedi cu fapte şi nume că tocmai în acest district, cel mai periclitat pe lîngă Cernăuţi, domneşte, din punct de vedere naţional, cea mai mare destrăbalare, cea mai iresponzabilă nepăsare şi dezorientare. Pe Romînii Bucovineni nu-i pasionează alte chestiuni decît chestiunile politice. O chestiune culturală a întregii ţări nu se cunoaşte. Societăţi de apărare naţională la Romîni, singurii care au de pierdut în această ţară, pe cînd toţi ceilalţi au de cîştigat, nu există. O mînă de Nemţi, care trăesc în satele lor ca în sînul lui Avram, au „Schutzvereine"; Rutenii au societăţi la fel, deasemenea Polonii şi numai Romînii nu !... Care societate romînească din ţară, făcînd abstracţie de „*Şcoala Romînă*", care şi-a mărgenit, în timpul din urmă, activitatea la Suceava, se ocupă cu *chestiunea şcolară*, cea mai de samă şi mai delicată chestiune care poate exista pentru un popor care se află în situaţia Romînilor Bucovineni?... În care adunare politică s'a pus la discuţie această chestiune, vitală pentru romînismul din Bucovina? Şi cîte nu s'ar mai putea spune ?! Aceste rele se simţesc, mai ales, în astfel de localităţi primejduite. Acolo deabia se vede ce cumplită e dezorganizarea noastră....

Rădăuţul e aşezat în centrul Bucovinei romîneşti şi în unul din cele mai puternice districte romîneşti. Din cei 14.403 locuitori ai oraşului, 3.876 sînt Romîni, între ei foarte mulţi gospodari cu stare, 4.894 Evrei, 4.628 Nemţi şi 494 Ruteni. Ca centru de activitate naţională romînească, Rădăuţul n'a avut până în prezent nici un rol, sau numai un rol foarte puţin însemnat. Rădăuţul avea, în toate manifestările sale, un caracter pur german. Liceul din Rădăuţi, deşi aşezat într'o regiune cu o poporaţiune romînească numeroasă şi bogată, e pur german şi e frequentat de o minoritate disparentă de elevi Romîni. O mişcare de regenerare s'a început, şi sperăm că în scurt timp Rădăuţul va ajunge ceia ce trebuia să fie demult: un centru de activitate naţională romînească. Dela toamnă vom avea, în locul şcolilor primare nemţeşti-romîneşti, două şcoli de cîte 6 clase curat naţionale, una de băeţi şi alta de fete; deasemenea, peste puţin, dacă nu la toamnă, vom avea prima clasă romînească la liceul nemţesc de acolo. Rădăuţul mai are o prăvălie romînească, un internat de băeţi, o bancă şi o librărie întemeiată de „*Reuniunea districtuală a învăţătorilor*". Alte instituţiuni vor trebui înfiinţate.

În acest district avem o serie de comune mari,—cea mai mare este *Vicovul de sus*, cu 6.892 locuitori, dintre care 6.177 Romîni, 365 Evrei şi 16 Ruteni.

Suceava este prin tradiţiune oraşul culturii romîneşti din Bucovina. Vechea capitală modovenească are cel mai de frunte institut cultural al Romînilor Bucovineni: *liceul greco-oriental*, care a contribuit, în mod simţitor, la ridicarea unei clase de cărturari Bucovineni. Şi alte instituţiuni de samă, ca „*Şcoala Romînă*", care a înfiinţat internatul, librăria şi tipografia, apoi societatea muzicală „*Ciprian Porumbescu*" îşi au sediul în Suceava.

Vechea populaţiune băştinaşă, meseriaşi şi comercianţi, a dispărut demult, neputind susţinea concurenţa omorîtoare a Evreilor imigraţi, care lucrau cu cele mai neiertate mijloace. Azi abia mai vegetează pe la periferia oraşului rămăşiţele falnicei şi bogatei burghezimi de altădată. Chiar şi Armenii, vestiţii neguştori ai Moldovei, care aveau în Suceava un centru principal al lor, au dispărut în mare parte, şi tot mai mult se întinde pecingenea străinismului. Pe toată strada principală a Sucevii nu se mai află decît două sau trei case creştine.

Din cei 10.955 locuitori ai Sucevii, numai 2.780 sint Romini, pe cind 4.229 sint Evrei, vr'o 2.174 sint Nemţi şi 598 Ruteni. Polonii, care sint deabia o mină de oameni, îşi au *„Dom Polski"* al lor, în capitala lui Ştefan. Rominii abia în anul din urmă şi-au adus aminte că, pentru concentrarea activităţii lor, au nevoe de un adăpost propriu.

Dintre comunele fruntaşe ale districtului amintim aici pe cea mai mare: *Bosanci*, cu o populaţie de 5.157 suflete, dintre care 4.658 Romini, 171 Evrei şi 18 Ruteni.

Storojineţul e dintre oraşele care are încă o numeroasă poporaţiune ţărănească, aşezat într'un district în care se dă o luptă vehementă, deşi deocamdată latentă, între rominism şi slavism. Storojineţul este lipsit şi de cele mai primitive instituţiuni naţionale. Afară de filiala *„Şcoalei Romine"* şi a *„Societăţii Doamnelor romine"*, societăţi prea mici şi prea slabe spre a face faţă multelor cerinţi culturale ale districtului, nu s'a găsit că e de trebuinţă şi o altă societate pentru Storojineţ. Nici măcar o modestă casă naţională, unde să se adune oamenii la sfat, nu se află în Storojineţ. Nemţii, care vor fi, la un loc, vr'o citeva sute, au ridicat în Storojineţ un palat naţional impunător, care costă vr'o 140.000 coroane; Rominii, care sint în district vr'o 50.000, n'au nimic. Şi să nu se uite că acesta e districtul celor mai mulţi proprietari Romini.

Storojineţul are o poporaţiune de 7.182 suflete; din aceştia sint 2.512 Romini, 2.612 Evrei, 757 Ruteni.

Centre mai însemnate în district sint:

Banila-moldovenească—care numire e mai mult o ironie, căci comuna e, cel puţin după statistica oficioasă, mai mult rusească decît moldovenească—are vr'o 4.806 locuitori, din care 1.374 sint Romini, 2.071 Ruteni şi 659 Evrei.

Cindeiul are o poporaţiune de 2.594 locuitori, dintre ei 1.706 Romini, 520 Evrei şi 55 Ruteni.

In părţile rutene nu sint centre de însemnătatea celor aşezate în sudul, ostul sau centrul Bucovinei.

Vijniţa este un tirg pur evreesc; din cei 4.490 locuitori ai oraşului, 3.997 sint Evrei şi 199 Ruteni. Chiar inscripţiile stradelor sint scrise, în acest nou Canaan, în evreeşte. E de mirat că tocmai în acest oraş a fost aşezat gimnaziul rutean, pe care guvernul austriac l-a dăruit Rutenilor, ca despăgubire pentru ceia ce nu le poate da în Galiţia.

Vaşcăuţul are 5.047 locuitori; 3.419 Ruteni, 836 Evrei *şi un* Romîn.

Coţmanul, cu un liceu rutean-nemţesc, frequentat mai ales Rutenii Galiţieni, are 4.782 locuitori, între care 3.885 Ruteni, 509 Evrei şi chiar *7 Romini*.

Zastavna, cu 4.162 locuitori, dintre care 3.311 Ruteni şi 479 Evrei, *n'are nici un Romin*.

Şi în acest oraş se afla pe la 1786, una din cele 6 şcoli naţionale romîneşti din Bucovina !...

Gt.

Scrisori din Ardeal.

Graţiarea doamnei Anuţa Vlad.—Hotărîrea medicilor romini din Bucureşti.—Moartea doctorului Aurel Mureşanu.—Lupta dela Caransebeş.—Cataclizmul maghiar.—Criza de guvern.

La 1 Iunie st. n. d-na Anuţa Vlad urma să intre în temniţă. Se şi anunţase, în chip semioficios, că şi-a început osinda de o lună. In urmă s'a scris că trebue să-şi amîne împlinirea pedepsei, deoarece guvernul e în mare strîmtoare: nu are unde s'o închidă, neavînd temniţă de stat pentru femei, ci trebuind tocmai acum să-i aranjeze o cameră în noua temniţă dela Raab (Györ).

Cînd colo, la 4 Iunie, ne pomenirăm cu ştirea senzaţională, că M. Sa Impăratul a graţiat pe doamna Vlad, aceasta în urma propunerii ministrului de justiţie Günther (German de origine), căci d-na Vlad nu ceruse graţiarea.

Ce s'a întîmplat în acest interval, se ştie. Femeile romîne din Bucureşti şi din alte oraşe ale Romîniei au trimis d-nei Vlad o adresă de aderenţă şi, în acelaşi timp, protestau împotriva regimului de teroare maghiar, denunţînd lumii culte barbaria ce se comite în Ungaria până şi faţă de femei.

Veniră apoi medicii romîni din Bucureşti şi întreg Regatul şi deciseră că, în asemenea împrejurări, nu vor participa la congresul internaţional al medicilor, convocat la Budapesta. Cînd regimul maghiar persecută o damă romînă, pentrucă ea a îndemnat pe elevii unei şcoale romîne să-şi iubească limba maternă, romînii din Regat n'au ce să caute în capitala Ungariei!

Presa romînă din statul ungar a salutat cu mare entuziasm hotărîrea medicilor. „Lupta" a arătat că dela 1893 şi 1894, cînd cu adresele de aderenţă ale profesorilor universitari şi memoriul Academiei Romîne, nu s'a produs în Romînia un act mai înălţător de solidaritate naţională.

Cu atît mai înverşunată a fost însă presa maghiară, care a insultat ungureşte sadea atît pe femeile romîne din Bucureşti, cît şi pe medicii romîni. Iar cînd s'a publicat în „Budapesti Közlöny" (organ oficial) decretul de graţiarea d-nei Vlad, presa şovinistă a rămas cu desevîrşire desconcertată. Chiar şi „Buda-

pesti Hirlap", ziarul de frunte al contelui Apponyi și Andrassy, a scris că grațiarea, acum, *după* hotărîrea medicilor romîni, este un *act de slăbiciune* a guvernului maghiar, prin urmare un blam adus întregii „națiuni"...

In realitate, grațiarea a fost o necesitate de stat, și medicii romîni au scos din încurcătură chiar pe M. Sa și pe ministrul de justiție, care pot obiecta mulțimii șoviniste maghiare: „Nu vedeți că, ducînd la temniță pe d-na Vlad, opinia publică din Romînia se agită tot mai tare și, în astfel de împrejurări, vizita Arhiducelui Francisc Ferdinand la Sinaia ar deveni aproape imposibilă!..." Rațiuni de stat au determinat deci grațiarea, iar atitudinea medicilor romîni, fără îndoială, a dat o bună pîrghie celor chemați să apere interesele înnalte de stat.

E aproape aceiași situație și aceleași motive, care în Septembrie 1895, au determinat grațiarea membrilor comitetului național, întemnițați pentru Memorand. Deosebirea este numai în împrejurarea: că atunci stăteau de 14 luni deja în temniță fruntașii autorizați ai neamului romînesc, iar în Romînia se prepara să meargă însuși M. S. Impăratul Austro-Ungariei... Și atunci grațiarea a fost un act al Coroanei și a fost considerat tot ca o slăbiciune a politicei maghiare.

In tot cazul, și atunci cași acum, s'a dovedit că Ungurii fac o politică adeseori contrară intereselor înnalte de stat și că Coroana trebue să intervină pentru înlăturarea greutăților provocate de regimul șovinist din Budapesta.

*

Duminică în 7 | 20 Iunie, a încetat din viață dr. Aurel Mureșanu, directorul „Gazetei Transilvaniei", din Brașov. El împlinise vîrsta de 62 ani și anul trecut își serbase jubileul de 30 ani decînd profesa gazetăria, precum tot atunci „Gazeta" împlinise 70 ani de existență. Asupra ultimelor zile ale d-rului Mureșanu, „Gazeta Transilvaniei" scrie următoarele șire, caracteristice vieții noastre, a publiciștilor din statul ungar:

„Amendele grele de închisoare și de bani, și procesele puse în curgere în contra persoanei sale, l-au indignat și amărît în măsură mare. Pe astăzi, Luni, a fost citat la Tîrgul-Mureșului, pentru a fi ascultat în chestiunea articolului „Crăciunul", scris de dînsul în ajunul sărbătorilor Crăciunului din anul trecut. Din cauza boalei sale, care nu-i permise să părăsească locuința, a chemat săptămîna trecută pe medicul tribunalului din Brașov, dr. Kecskemeti, care, examinîndu-i starea sanitară, i-a liberat un certificat medical. Sîmbătă sara, după încheierea ziarului, a trimis judeciui de instrucție din Tîrgul-Mureșului acest certificat.

„Eri, Duminică, expirînd termenul de 15 zile pentru achitarea amendei de o mie coroane, dictată în procesul intentat pentru reproducerea cunoscutei scrisori a poetului Björnson, a trimis înnainte de prînz Procuraturii din Tîrgul-Mureșului cu mandat

poștal această sumă. Până la amiazi a mai scris o scrisoare particulară și a primit vizita d-lui G. I. Nica, unchiul d-nei Mureșanu. După prînz a dormit până la oarele 3. Trezindu-se din somn, a revidat poșta de după amiazi, a cetit ziarele mai noui, pregătind material pentru numărul apropiat al „Gazetei".

De mai multă vreme, Aurel Mureșanu era suferind, așa că nici nu putea să părăsească odaia, muncea însă cu toate acestea.

In politica națională, reprezentase pe așa zișii pasiviști intransigenți. Atît la 1903, cînd s'a ales dr. Vlad la Dobra, cît și în iarna anului 1905, cînd conferența națională din Sibiu decretase intrarea în campania electorală, dr. Aurel Mureșanu pleda, în „Gazeta", pentru pasivitate. Tot așa la 1892, a fost, împotriva ducelui Memorandului la Viena, după cum n'a luat parte nici la congresul naționalităților din Budapesta (1895). Dar, a susținut întotdeauna cu tărie intransigența față de Unguri și autonomia Ardealului și a făcut multe jertfe pentru susținerea celui mai vechiu ziar politic romînesc, a „Gazetei Transilvaniei", pentru care a suferit și temniță.

*

Pe cînd vor apărea aceste rînduri, la Caransebeș se va fi săvîrșit alegerea (a doua!) de episcop. Frămîntarea e mare. Intre naționaliști, care incontestabil au majoritatea, se menține candidatura vicarului episcopesc dela Oradia, Vasile Mangra, și a protosincelului dr. Miron Cristea, dela Sibiu. Guvernamentalii, în frunte cu Burdea, luptă din răsputeri pentru alegerea directorului seminarial dr. Iosif Olariu. Și nu este exclus ca acesta să și reușească. Iată dece: se susține că guvernul n'ar propune aprobării M. Sale pe altul, și, astfel, diecesa iar ar rămînea vre-un an, ori chiar mai mult, fără episcop. Ca să evite primejdia aceasta, unii dintre naționaliști—deputații din cler, mai ales—sînt de părere ca să se facă o învoială cu dr. Olariu și să se pună odată capăt frămîntărilor actuale, care pricinuesc mult rău diecesei. Mulți sînt apoi și osteniți de luptele îndelungate și înclină deci, și din acest motiv, pentru o deslegare pașnică a chestiei.

*

Până în momentul cînd scriu acestea, criza de guvern, care durează deja de două luni, nu s'a rezolvit încă; iar după semnele de până acum, avem speranța că nici nu se va rezolvi după cum doresc Panmaghiarii: nu se vor acorda adică niciun fel de concesiuni naționale, Viena stăruind ca partidele maghiare să se țină de angajamentele luate la 8 Aprilie 1906—cînd li s'a încredințat guvernul—să facă deci reforma electorală pe baze largi democratice. In caz contrar, Impăratul va înlătura dela cîrmă pe actualii oligarhi și va numi un guvern, care să se razime pe naționalități și socialiști—ceia ce ar fi un cataclizm pen-

tru politica şoviniştilor maghiari, căci ar însemna domnia dreptăţii pentru toate popoarele, şi, astfel, nu numai Ungurii vor beneficia de avantajele puterii.

Cel puţin „Neue Freie Presse", „Vaterland" şi alte ziare din Austria aşa scriu. „Frankfurter Zeitung", deasemenea publică o corespondenţă din Viena (cu data de 14 Iunie), în care ameninţă că, dacă Ungurii nu-şi bagă minţile în cap, ci stărue mereu în direcţia de până acum, căutînd să strîmtoreze Coroana şi să exploateze pe naţionalităţi, Împăratul va pune capăt actualei domnii de rasă şi de clasă, chiar cu rizicul de a desconsidera parlamentarismul, care în Ungaria şi aşa este o ficţiune.

Este, în orice caz, caracteristic acest limbaj al unor ziare austriace, care până acum au scris tot în favorul Ungurilor. Aceasta arată că în cercurile vieneze apucăturile Ungurilor s'au deochiat rău şi că există un curent de a se pune capăt, pe vreme mai îndelungată, tuturor veleităţilor panmaghiare.

Timpul cel mai apropiat va dovedi dacă a sosit vremea ca Viena să fie destul de tare, pentru a-i supune pe şefii partidelor oligarhe din Budapesta. Deocamdată, pe lîngă violenţa presei germane împotriva Ungurilor, mai avem de înregistrat marea îngrijorare ce i-a cuprins pe Unguri, ale căror jurnale scriu şi recunosc că în criza mare, actuală, ei *sînt izolaţi*; nici Împăratul, nici partidele din Austria nu ţin cu ei şi în Europa întreagă nu se află un singur ziar care să-i aprobe. Doar singur deputatul dr. N. Şerban, care a mai fost guvernamental, în adunarea din urmă a congregaţiunii Făgăraşului, s'a pronunţat pentru banca independentă maghiară (ceia ce pretind în deosebi Kossuthiştii), fapt, pentru care ziarele naţionaliste l-au certat aspru. Deviarea aceasta a deputatului naţionalist (?) a şi făcut mult sînge rău între Romîni, mai ales că s'a aflat iute şi cauza: d. Şerban voise să facă o plăcere lui Justh, preşedintele Camerii, în jurul căruia s'au grupat toţi aderenţii băncii naţionale maghiare, provocatori ai crizei care dăinueşte.

10 | 23. VI. 1909. Russu Şirianu.

Miscellanea.

D. ZAMFIRESCU-BYZANŢ.

Auzim adesea învinuindu-se breasla gazetărească, de a fi coborît tonul discuţiunilor politice în această ţară!... Dar nu ne aducem aminte, ca vre-un tînăr, improvizat ziarist la 18 ani în vre-un mic orăşel de provincie, să fi coborît discuţiunea la mai mare vulgaritate, ca d. Duiliu Zamfirescu, literat, academician şi membru în Comisiunea Dunăreană; expresiunile întrebuinţate de d-sa, ar prinde mai bine pe un alt Zamfirescu, care deşi coborîtor dintr'un împărat bizantin, nu crede totuşi mai pre jos de demnitatea sa, să vîndă vinuri *drese* şi *sulemenite*, „cu dearidicata, cu sticla şi cu paharu."

În ce ton de urbanitate răspunsesem noi atacurilor d-sale violente!... Ne păruse drept a face deosebire, între d. Mehedinţi, care-i nul din toate punctele de vedere, şi d. Zamfirescu, care dacă ar fi fost înzestrat de natură cu bun simţ şi putere de judecată, ar fi fost un om de talent în toată puterea cuvîntului. Ei bine, în replica d-sale, d. Zamfirescu se ridică la nişte înnălţimi... cum nu ne-am fi aşteptat nici de la tovarăşul d-lui Kebias.

O reflecţie se impune: „Convorbirile Literare" revista „aristocraţiei de naştere şi de talent," unde au scris odinioară un Maiorescu, un Eminescu, un Creangă, a ajuns să publice obscenităţile d-lor Zamfirescu şi Mehedinţi!... Se 'nţelege: boerimea e'nvalidă, iar dela Tănase, feciorul boeresc ajuns intendent, nimeni nu va aştepta cuviinţa adevăratului ţăran dela coarnele plugului....

D. Zamfirescu şi-a făcut odinioară educaţia literară, şi mai ales, morală şi socială, în „şcoala vieţii" a d-lui Macedonsky; şi ce fel de atmosferă domnea acolo, se poate vedea în parte, după cele ce-au depus ephebii pe hîrtie.

...Oare nu ne-ar fi eriat să reproducem aidoma şi fără nici un eufemism, părerea curentă a publicului cetitor despre d. Zamfirescu?... Fireşte, nimeni nu va aştepta ca publicul, în vorbirea-i familiară, să 'ntrebuinţeze expresiuni teoretice-abstracte, ori să cerceteze, ca pedantul

meu coleg de redacție, dacă nervul e mai mult sau mai puțin bine hrănit... Profanul judecă numai cu bunul lui simț... Și de vor fi aspre cuvintele lui, martor ne e cetitorul, că nu noi le-am născocit. Intrebați pe oricine e puțin în curent cu literatura:

— Ce fel de om e d. Zamfirescu?

Răspunsul va suna cam așa:

. . . .
. . . . (In ultimul moment n'am avut curajul...)
. . . . „Cine găsește că'n această apreciere am pus de la noi, să ne arunce piatra!

In articolul relativ la autorul „Imnurilor păgîne“, publicat în numărul trecut al revistei, se făcea abstracție de „ethologia“ noului membru în Comisia Dunăreană, și se accentuau în schimb cusururile sale intelectuale, cari cum am arătat, au avut o nenorocită înrîurire asupra talentului său literar: vorbiam de *gafele* d-lui Zamfirescu, de lipsurile d-sale în ce privește simțul critic, simțul ridicolului și bunul simț, de elucubrațiile d-sale filozofice, într'un cuvînt, de . . . . necerebralitatea d-sale, ca să zicem astfel.

Autorul „Vieții la țară“, în pasionatul său răspuns la criticile provocate de discursul academic asupra „poporanismului în literatură“, și-a luat sarcina să ilustreze zisele noastre cu nenumărate pilde.

Vorba Rominului: „omul se cunoaște la minie“...

*

Foarte caracteristic pentru d. Zamfirescu este titlul articolului d-sale din *Convorbiri literare*: „*O piatră în baltă*“ . . . . Asemenea preocupări aquatice, arată că d-sa are de gînd să iea noua funcțiune diplomatică, altfel decît ca o simplă sinecură . . Ideia însă, de a asemăna pe adversari cu „gîște gălăgioase, cucove, bîtlani, berze melancolice, sitari sugători și . . . animale cu pielea groasă“, e nefericită, căci ce i-ar împedeca pe potrivnici, de a plăti exact cu aceiași monedă, și de a asemăna și ei pe d. Zamfirescu, cu alte animale de apă, de pildă cu o broască rîioasă, cu un rac îndărătnic, cu un pește lucios, etc. Va trebui să recunoască cetitorul că a face pe cineva porc, nu-i o dovadă nici de finețe și nici de inteligență...

Și prea inteligent nu-i nici răspunsul d-sale la învinuirea ce-i aduce *Țara noastră* a d-lui Goga, că face pe aristocratul deși „vlăstar al negustorului din Focșani“...

„E penibil a vorbi despre sine, dar, odată pentru totdeauna, vlăstarul negustorului din Focșani, adecă eu, sînt născut fiu de oameni învățați și de oameni de neam. *Vărul tatălui meu, faimosul* dr. Lascar, „era inscris la Universitatea din Lipsca, dela *1814—1827. Unchii mei*, „adecă proprii frați ai tatălui meu, Gheorghe și Dimitrie, se întorceau „la 1842 din Germania și Franța *după 15 ani* de studii, și trăiau o „viață întreagă, retrași la țară, la acele vii cu *vin bun*, care provoacă „epigrame proaste, desgustați de lumea pehlivanilor și ariviștilor, care „înflorește și acum. La 1757, adecă pe vremea cînd strămoșii autorului „din „*Țara noastră*“ *nu se coborîse încă din maimuță*, egumenul Lascaris „scria, cu documente, filiațiunea familiilor Dukas, Vrana și Lascaris, „aceștia din urmă coborîndu-se dela Ioan al IV Lascaris, la 1259—documente, cari în parte au fost arse de un Neculai Lascăr, iar parte „se mai află la rudele mele d-na de Rendl și d-na Torand“...

Este întreg d. Zamfirescu, cu acel subiectivism ridicol de care s'a vorbit în numărul trecut.

Mai întăi, fost-a oare vorba în *Țara noastră* de *ereditatea* d-lui Zamfirescu, ori de rubedeniile d-sale mai îndepărtate? Nu; a fost vorba de tatăl d-sale și de origina d-sale *socială*. D. Zamfirescu însă ne aduce pe „vărul tatălui d-sale“, sau cum ar zice d. Speranță „un văr de frate vitreg“! Intrucît era *faimos* doctorul Lascar, nu aflăm; dar pentru nobleța d-lui Zamfirescu el nu contează. Se mai laudă noul academician cu unchii săi, cari au studiat 15 ani în Germania. Cînd „studiază“ cineva 15 ani în străinătate, e semn rău: parcă umblă mai mult să cheltuiască parale... Dar unchii aceștia erau simpli Zamfirești iar Zamfirescu n'a fost nici cînd un nume aristrocratic. Asta ne aduce aminte de cucoana cu pretenții de neam bun, care *mortificată* că trebue să-și mărite fata cu un d. Vasilescu, spunea, ridicîndu-și cu mult înțeles sprîncenele: *Vous savez, c'est un* vrai *Vasilescu*!... Că egumenul Lascaris scria la 1757 filiațiunea familiilor Dukas, Vrana și Lascaris, mi se pare că nu privește pe d. Zamfirescu, căci tatăl și bunicul d-sale erau Zamfirești simpli, și numai bunica d-sale, după cît înțelegem, era Lascaris. A aduce în cauză pe Ioan al IV Lascaris de la 1259, ni se pare iarăși ceva din cale afară *zamfiresc*... Imi aduc aminte de un tip pe care l-a prezentat d. dr. Babeș la o conferință și care se lăuda că are un milion de vagoane de grîu, o sută de mii de moșii, etc. Și ce slavă mare poate aduce o atare filiațiune fanariotă, chiar de ar fi autentică?... Fiindcă, vorba d-lui Kebias, e cunoscută „cloaca din Byzanț“, și acest Ioan al IV-lea Lascaris, poate să fi fost vre-un vizitiu de circ, ajuns împărat prin favorurile împărătesei... Ceia ce am putea numi: „*arivism aquatic*“, înflorea teribil în Byzanț... Dar cum ziceam, d. Zamfirescu n'are nimic de a face cu *Lăscărișii* d-sale, d-sa e Zamfirescu, și nici un Popescu sau Zamfirescu n'a fost pe tronul bizantin. Curios este că tocmai la „fiul negustorului din Focșani“, la care răspunde pe o întreagă pagină, d. Zamfirescu totuși nu răspunde; dar noi care cunoaștem mentalitatea noului academician, am pune rămășag, că tocmai negustorul din Focșani, care trăia din munca lui onestă, era mai de ispravă decît... toată istoria bizantină, invocată de d-sa.

Ce să mai zicem de afirmarea că la „1757 strămoșii autorului

din *Ţara noastră* nu se coboriseră încă din maimuţă"?! *Ţăranul e maimuţă după d. Zamfirescu?!!...* Nu putem decit să comparăm stima şi dragostea pe care o arată ţărănimii romîne, boeri adevăraţi ca Alecu Russo, Kogălniceanu, Alecsandri, Eminescu, şi adevăraţi aristocraţi intelectuali, ca d. Maiorescu, cu dispreţul adinc pe care i-l arată un ciocoi înfumurat ca d. Zamfirescu,—asemănat cu drept cuvint de *Ţara noastră* unei „măsline procopsite".

D. Goga însă, este dintr'o veche familie preoţească, ceia ce de fapt echivalează cu o aristocraţie intelectuală. Şi de altfel am putea aminti d-lui Zamfirescu, că bunicul lui Goethe—fiu de potcovar—a fost croitor la început, şi mai pe urmă hangiu: bunicul după tată al lui Schiller a fost brutar, cel după mamă birtaş. Cum s'ar fi răţoit faţă de dinşii d. Zamfirescu-Byzanţ cu ghenealoghia d-sale bizantină, dacă le-ar fi fost compatriot şi contemporan!.... Aristocraţi n'au fost nici Corneille, nici Racine, nici Molière, adică de fapt cei mai mari clasici ai timpurilor moderne!...

* * *

Un pasaj foarte *zamfiresc*, deşi ar fi putut fi scris şi de d. Iorga, este următorul, în care noul academician răspunde la învinuirea ce-i aduce *Ţara noastră* că nu cunoaşte nici Istoria nici Etnografia:

„Va să zică, eu, care am trăit 20 de ani în străinătate, culegind „deadreptul dela izvoare probele istoriei romane, asistind la cele mai „însemnate prelegeri de universitate, primind impresii de artă deadreptul „dela originalele celebre, la Athena, la Roma, la Paris, la Haga, la Anvers, la Amsterdam; eu care am cetit pe Fröhner la Roma, la temeliile coloanei lui Traian şi în muzeul lateranens, şi am fost la Benevent „ca să admir arcul de triumf; eu, care m'am luptat să învăţ greceşte, „ca să pot ceti pe Platon şi care l-am cetit *întreg*; eu, care am tradus „aproape toate poeziile lui Leopardi şi Carducci, petrecind ani în tăcere „şi singurătate—eu nu am nici o pregătire pentru a înţelege istoria şi „arta—iar junele ţopîrlan cu şeapte clase de liceu şi mandonnele dela „Caransebeş, acela e pregătit să înţăleagă arta şi Istoria!..."

Foarte eloquent dar foarte... necerebral!...

De artă n'a fost vorba, ci numai de Istorie şi Etnografie: arta a intercalat-o d. Zamfirescu pentru a se putea lăuda cu... toate capitalele Europei... Însă Istoria romană nu e nevoe s'o culegi dela izvoare şi din prelegeri celebre, ci o poţi învăţa foarte bine acasă la tine după Mommsen.... dacă ai bunăvoinţă şi pricepere—căci altfel degeaba te-ai duce şi la Roma: te întorci ....mai bătrîn decit ai plecat.

Despre modul cum pricepe d. Zamfirescu Istoria, avem probe.

Ascultaţi cum aplică d-sa *mirajul* lui Loria:

„De prin **veacul al XI-lea**, Florenţa începuse să se deştepte la „libertate. Din gîturile Apenninilor sufla peste Europa întreagă *un vînt „de desrobire, care ameninţa să răstoarne feudalitatea.* (!!!!) Atunci „baronii medievali cetezură că dacă vor da o altă directivă *spiritului „public* (!!!!) vor putea ţine mai departe *în iobăgie pe vasalii fie„fului* (!!!!)"

Ce înţelege d. Zamfirescu prin „vasalii fiefului"? Înţelege—ca toată lumea—pe feudalii mai mici şi pe cavaleri?... Şi aceştia erau în *iobăgie* (??)—erau pentru *libertate*" şi contra *„feudalismului"*?!!... Cum? *„Cavaler iobag"*??!! Ori poate înţelege prin *vasali*, pe *servi*—pe cari până la d. Zamfirescu nimeni nu i-a numit *vasali*!! Şi crede D-sa că aceşti iobagi formau în secolul al *XI-lea* „spiritul public" şi ameninţau „să răstoarne feudalitatea"?!! E treaz d. Zamfirescu, ori vorbeşte din somn?...

O altă aplicaţie a teoriei *mirajului*—pe care *snobul* D. Zamfirescu a adus-o *„direct dela izvor"* împreună cu alte bibelouri autentice...—este şi următoarea:

„Noi, în fine, Romînii, în războiul nostru din 1877. Cauză economică evidentă (!!): consolidarea Dunării şi portul la Marea Neagră. *Miragiu*: cucerirea independenţei. Poetul, Alecsandri".

Cu alte cuvinte, de aceia am făcut războiul, pentru a cuceri un port la care nimeni nu visa şi pe care, cu Dobrogia, l-am căpătat, spre indignarea noastră, în schimbul Basarabiei; „iar consolidarea Dunării" este pentru filozoful nostru „în ore libere", mai însemnată decit neatîrnarea"!...

În *Revista idealistă* dela 1 Septembrie 1903, teoreticianul nostru ne povesteşte, în tonul profetic pe care-l are comun cu d. Iorga, că pe vremea lui Cesar, Germanii erau rătăcitori, trăiau prin păduri, n'aveau oraşe, şi nu cunoşteau ţesătura!... Nu vom preciza acum, istoricului nostru „direct dela izvoare" cu cîte mii de ani înainte de Cesar cunoşteau Germanii ţesătura, dar atîta îi putem spune, că cel puţin cu o mie de ani înainte cunoscuseră bronzul... adică eşiseră din epoca pietrei şlefuite, care epocă se caracterizează şi dinsa prin cunoaşterea ţesăturii...

Pentru a dovedi latinitatea poporului romîn, pe care în discursul său academic o susţine cu atîta aprindere, adincul nostru cugetător ne aduce ca argument că:

„Pe metopele interioare ale arcului de triumf al lui Constantin, ridicate din Forul lui Traian, se văd Dacii duşi în robie. *Îmbrăcămin„tea lor de atunci este întocmai îmbrăcămintea Muntenilor noştri „de astăzi. Dovadă de adincă statornicie a rasei.* Poporul roman a „fost un popor conservator şi esenţialmente politic. Tot aşa este şi po„porul romîn. Iată ce sîntem".

Cu alte cuvinte: pentrucă Muntenii noştri poartă şi azi îmbrăcămintea dacă, de aceia poporul romîn are întocmai caracterele etnice ale poporului roman. „Iată ce sîntem".

Am înţeles.

* * *

Nu vrem să intrăm acum în discuții mai amănunțite cu vajnicul adversar al poporanismului. Cetitorul a înțeles însă, credem, penibila subiectivitate a gîndirii sale... Ai impresia că într'o rîșniță de cafea, cearcă cineva să macine sîmburi de piersici... Un cap delicat și o figură femenină ca ale sale, nu concordă cu aceste grele probleme, și 'n zădar se 'ncearcă noul academician să ne dea iluzia erudiției prin cîteva amănunte neinsemnate... Dacă d. Zamfirescu și-a pierdut timpul la „prelegeri celebre",—rău a făcut; dacă „a cetit pe Fröhner în Roma, la temeliile coloanei lui Traian și în muzeul lateranens"—rău a făcut; dacă „a fost la Benevent ca să admire arcul de triumf",—păcat de atîta osteneală pentru un lucru de nimic; dacă „s'a luptat să 'nvețe grecește ca să poată ceti pe Platon", și „dacă l-a cetit întreg"—*foarte* rău a făcut, căci filozofia lui Platon *oribil nedigerată*, este o rugină care mănîncă din operele d-sale—vezi romanul Lydda; și dacă d. Zamfirescu găsește mijlocul de a bea din apa Lethei pentru a uita filozofia lui Platon, să facă tot chipul, că altfel e pierdut!!..

Cu o dezinvoltură grațioasă, distinsul diplomat se aruncă în Filozofie, Etnografie, Folklor, Filologie, Psihologie, Economia politică,—în ori și ce se poate conversa cinci minute într'un salon... Nu e vorba *ce* spui, e vorba *cum* le spui.

...„*Miorița* e opera unui lăutar... ea este eșită din capul genial al „unui locuitor din Carpați, care *reunia în sine toate calitățile tipice ale* „*unei rase*... un aristrocrat în toată puterea cuvîntului... Ca vrîstă, bala„da Mioriței nu se poate ridica la Daco-Romînii din *veacul de demult* (?), „deoarece în replica (versiunea?) lui Tudor lăutarul *se vorbește de* „*pistol*. Morfologia și sintaxa sînt ale limbei noastre de astăzi. Materia„lul lexic întocmai al nostru. *Prin urmare* (!!!) *Miorița* e relativ „modernă".

Că poezia populară evoluează cu limba și cuprinsul sufletesc al poporului, n'a auzit d. Zamfirescu „direct la isvoare".. Argumentul cu pistolul, e un juvaer de logică și erudițiune...

...Aceasta ar fi folklor. Iată acum și o pagină de filozofie:

„Fiecare din noi aduce în lume o problemă sufletească, pornită de „departe, din cauzalitatea cea dintăi, care problemă are să se desfășoare „într'o întindere determinată de timp. În 40 sau 50 de ani, un om tre„bue să spună de unde vine și cine este. El spune de unde vine, prin „însușirile lui personale, și spune cine este, prin modul cum *reactivează* „față de firea inconjurătoare. Un om vede sau aude într'un fel; orga„nele lui sensoriale se excită mai cu înlesnire decît ale altora. Aceasta „este însușirea lui de cauzalitate și spune de unde vine omul. *La toți* „*oamenii, însă, sensațiunile se prefac în reprezentațiuni, cele ale au*„*zului în general deșteaptă timpul, cele ale văzului(!), spațiul. Cum se* „prefac aceste sensații în reprezentațiuni și *cum legătura reprezenta*„*țiunilor în timp și în spațiu dă naștere la cele dintăi sentimente es*„*tetice*,(?!!!!) aceasta spune ce este omul. Reactivarea lui față cu firea incon„jurătoare nu atîrnă numai de însușirile lui de cauzalitate, ci mai cu „seamă de *puterea iradiantă a lumii din afară*".(?!!!!)

Declarăm pe onoare că n'am priceput nimic, și că nici măcar n'avem vre-o bănuială, cît de vagă, despre cele ce vrea să ne spue d. Zamfirescu; dacă cineva înțelege, îl rugăm să ne lămurească...

Cum am spus în articolul trecut: „o lipsă de bun simț surprinzătoare, în elucubrațiile d-sale filosofice"...

* * *

Dar cum ziceam, nu intrăm deocamdată în discuțiuni amănunțite. D. Zamfirescu a expus atîtea erezii, încît ar trebui să scrim studii întinse ca să limpezim cele ce d-sa încurcat. Concepția materialistă, *mirajul* lui Loria, „sufletul iranic", țăranul în literatură, etnografia poporului romîn—de ce probleme nu s'a ocupat?

Dar înainte de a trece la „ethologia" noului academician, așa cum o putem extrage din articolele sale, ținem să reproducem cîteva pasaje ciudate, care ne-au pus pe gînduri:

„Imberbul dela *Țara noastră* și-a pus barbă și a trecut Carpații, „ca să spună dela Iași *aceleași nimicuri, cu aer doctoral și sprijinit* „*pe autori*. (Ai jura că diplomatul nostru vorbește despre sine și despre „procedeele sale filozofice). Ganghofer, Rosegger, Blasco Ibanez „vigu„rosul și distinsul scriitor spaniol", Fortescue, Buffalo-Bil, Braflan, re„marcabilul estet dela Universitatea din Macerata „ne povestește în mo„dul cel mai dramatic și cu o rară știință a compunerii, într'un stil ferm, „sobru, plin de culoare, cu emoțiune adîncă și în același timp cu nepăr„tinirea omului profund etc. (cunoscător al problemelor sociale, lupta „plină de [1]) scene sguduitoare dintre țăranul fermier ereditar și trînto„rul (trîndavul) său proprietar rentier. E mare lucru talentul!... **Gang„hofer, cu scenele sale din viața muntenilor tirolezi**; Braflan, cu „studiile sale dela Universitatea di Macerata (aici d. Zamfirescu pune „o notă: „Îndemnăm pe cetitori să-și procure aceste studii impecabile „apărute în editura Socecco din Macerata"); Fortescue, cu cugătorul său „stil, *ferm, sobru* și *totodată plin de culoare*, sînt autorii cari nu se „încurcă în cozile rochiilor din saloane, „căci limba lor mlădioasă, bo„gată și firească, este o însușire a *nervului bine hrănit*" Ah, Fortes„cue!... tu est fort!"

Am citat acest lung pasaj, pentrucă dovedește, ni se pare, că în sufletul noului academician—trecut de 50 de ani—elevul d-lui Macedonsky n'a dispărut cu totul... Mult am fi dat să vedem, cu ce expresie pe

1) Adăugăm în paranteză cuvintele într'adins sărite de d. Zamfirescu și cuvîntul *trîndav* prefăcut în *trîntor*.

„figura sa femenină şi veşnic tînără", noul academician şi vechiul diplomat, a aşternut aceste giumbuşlicuri... pe care siliţi sîntem să le comentăm...

Mai întăi, nu înţelegem cum nu se sfieşte să ridă de d. Maiorescu, subliniind c'o ironică intenţie cuvintele maestrului: „Ganghofer, cu scenele sale din viaţa muntenilor tirolezi..." Să fie o răsbunare, pentru dojana primită la Academie?... Apoi, nu 'nţelegem de ce i se pare baroc că pe lîngă George Sand, Auerbach, Ganghofer şi Bret Harte, citaţi de d. Maiorescu, noi am adăugat pe Rosegger şi pe Blasco Ibanez... Toată viaţa d. Zamfirescu a *cochetat* şi *flirtat* cu cîţiva autori celebri, de cari credea că-l pot pune într'o lumină interesantă..: cu „idealistul" şi... „platonicul" Platon, cu mizantropul şi misogynul Schopenhauer, (vezi: „In faţa vieţii", unde Schopenhauer merge mînă 'n mînă cu dragostea adulteră dintre un tînăr arivist şi soţia unui ministru; ministreasa-i oferă tînărului pe fata ei de soţie, tînărul o refuză, fata se mărită, după care urmează un nou adulter, sau o tentativă de adulter... şi alte asemenea „porcăieli"; totul învelit în foile de viţe ale unei filosofii nebuloase şi extrem de indigeste...)—cu pesimistul Leopardi (d. Zamfirescu numai pesimist nu e, dar pesimismul e un fel de piper în saloane...)—cu Carducci (fiindcă nu-l prea cunoaşte lumea la noi), etc. Dacă ar fi avut o cultură mai puţin picantă dar mai solidă, d. Zamfirescu ar fi ştiut că Styrianul Rosegger, a cărui aniversare de 70 de ani, nu de mult Austria 'ntreagă a serbat-o, şi Spaniolul Blasco Ibanez, de care I. Fitzmaurice-Kelly în admirabila sa *Istorie a literaturii spaniole*, tradusă de curînd în franţuzeşte, spune (pg. 427) că este „şeful tinerilor romancieri"—, nu sînt scriitori mai puţin însemnaţi decît Ganghofer, Auerbach şi Bret-Harte, citaţi de d. Maiorescu... Cînd vrei să vorbeşti de literatura „poporanistă" silit eşti să-i citezi... şi dacă d. Zamfirescu crede de cuviinţă să le alăture pe „Fortescue, Buffalo-Bill, Brailan",—şi o face *fără a roşi*, îl priveşte...

* * *

In sfîrşit nu 'nţelegem întrucît e greşită fraza noastră despre scriitorul Blasco Ibanez... Nu cumva şi la noi „baronii medievali dau în secolul al XI-lea altă directivă spiritului public pentru a putea ţine mai departe **în iobăgie pe vasalii fiefului**"?...

Transcrim din nou fraza incriminată:

„...*pe vigurosul şi distinsul scriitor spaniol, care în recentul său „roman, „Pămîntul blestemat" ne povesteşte în modul cel mai drama„tic şi cu o rară ştiinţă a compunerii, într'un stil ferm, sobru şi plin „de culoare, cu emoţiune adîncă şi în acelaşi timp cu nepărtinirea*

„*omului profund cunoscător al problemelor sociale, lupta, plină de „scene zguduitoare, dintre ţăranul fermier ereditar şi trîndavul său „proprietar rentier*".

Dacă intenţiunea noastră ar fi fost să stăruim asupra scriitorului spaniol, am fi arătat că el întruneşte o sumă de însuşiri, pe care numai arare-ori le găseşti împreună; adică e viguros (ca naturile plebeiene) şi distins (ca naturile intelectuale); acţiunea romanului e cu mare pricepere condusă (natură cerebrală) şi în acelaşi timp puternică în dramatismul ei (natură impulsivă); stilul e sobru (natură nervoasă) şi în acelaşi timp plin de culoare (natură plastică, imaginativă); emoţiunea e profundă (natură sentimentală) şi judecata nepărtinitoare (natură abstractă). Cu alte cuvinte, are în acelaşi timp calităţile de sănătate ale omului din popor: vigoarea, impulsivitatea, plasticitatea, sentimentalismul,—şi calităţile intelectualului rafinat: distincţiunea, sobrietatea, inteligenţa ascuţită şi nepărtinirea gînditorului. In deosebi îl supără pe d. Zamfirescu expresiunea: „*ferm, sobru şi* („*totodată*"—adaugă d-sa) *plin de coloare*. El bine, în manuscript era cuvîntul *în acelaşi timp*; l-am şters, pentru ritm... Cine va ceti *Pămîntul blestemat*, va înţelege, că un scriitor poate fi foarte *vizual* şi foarte *plastic*, ca Tolstoi şi Dickens (*Diekens*, scrie d. Zamfirescu) fără a avea ceva din prolixitatea lor cam obositoare.

D. Zamfirescu citează cincizecişişease de cuvinte, şi omite într'adins *şease*, pentru a face fraza neclară... Tot astfel procedează şi cu altă frază a aceluiaşi articol: „*admirabila figură a Baciului Miru, tipul păstorului romîn, visător şi contemplativ, observator desinteresat al firmamentului instelat şi poet pînă în adîncul sufletului*". D. Zamfirescu schimbă cuvîntul *dezinteresat* (tipărit exact, cum poate controla cetitorul) în *dezinteresant*, ca să poată exclama: „E aşa de limpede!... Par c'ar fi şi *observatori interesanţi* ai firmamentului"... S'ar părea că sistemul de falşificare al d-lui Iorga, recrutează adepţi şi în lumea aristocratică... Dar nu, noi credem că d. Zamfirescu e *original*... d-sa trădează oare cari cute adînci ale sufletului în aceste mici mistificări....

Fraza incriminată, însă, e fără cusur; cineva poate observa cerul dintr'un interes practic (pentru ploae etc.) şi poate fi poet superficial (pentru distracţie); dar poate observa cerul şi din interes intelectual, şi poate fi o natură cu adevărat poetică, visătoare..,

Ce-i lipsea... d-lui Zamfirescu? Să facă paradă cu spiritul şi inteligenţa d-sale...

„Intrucît priveşte fondul însuşi al discursului meu, văd că Blasco „Ibanez n'a înţeles nimic." Dacă e vorba să intrăm şi noi în domeniul „ipotezei, nu de Romani ne aminteşte această poemă, ci de Traci—acel „popor mistic, pesimist, fantastic, liric şi muzical"... (care a enervat cul„tura elenă cu spiritul său exaltat). Tot asta zic şi eu: „Mioriţa este o „concepţie iranică, eşită din capul genial al unui locuitor din Carpaţi... „Valoarea sa literară stă în incomparabila frumuseţe a imaginilor. Ale-

„goria morţii este, fără îndoială, una din cele mai fericite transpuneri „ale sufletului iranic, atit de imaginativ, suflet care s'a păstrat la toate „popoarele indo-europene, dind loc la un substrat comun de legende, „etc." E un mare păcat că a dispărut acel popor mistic, pesimist, fan„tastic, liric şi muzical... Offenbach trebue să fi fost trac de origină".

Din *modestie* spune d. Zamfirescu că „tot asta zice şi d-sa"; de fapt, e 'ncredinţat că spune mai frumos şi mai bine... Numai cit trebue să facem o deosebire: Tracii, aşa cum i-am descris noi,—cu misticismul misterelor lor,—au existat în adevăr, pe cind „sufletul iranic care s'a păstrat la toate popoarele indo-europene", acel suflet aşa de admirabil—nu există şi n'a existat niciodată, cum n'au existat şi nu există strigoii, ielele şi vircolacii...

Se vorbia odinioară, acum multe decenii, de o rasă *indo-europeană*; mai tirziu, cind s'a descoperit că mai vechi sînt cărţile religioase persane de cit cele indiene, rasa aceasta a devenit *iranică*; iar acum vre-un sfert de veac, a murit de-abinelea, şi astăzi doarme somnul de veci... D. Zamfirescu amestecă sufletul iranic cu cel indo-european, fără a băga de seamă, că ele-au trăit cindva pe rind, iar acum sînt moarte amîndouă... In ce *fumoir* s'o fi tratat chestiunea aceasta?.. D. Zamfirescu a fost distrat... Să intreprindă d-sa o cercetare, şi dacă va găsi vre-un om de ştiinţă—nu un diletant palavragiu—care să mai susţie încă teoria indoeuropeană, ne dăm bătuţi... Dar oare romanii cei prozaici, nu aveau şi ei acelaşi suflet iranic?!... Curiozitatea este, că d. Zamfirescu în articolul din *Revista idealistă*, admite şi o altă teorie, care s'a născut pe ruinile celei „indo-europene", şi e incompatibilă cu dinsa, teoria dolicocefalilor blonzi *idealişti*, şi a brachicefalilor bruni, practici; dacii ar fi fost din prima rasă, după d-sa, şi romanii, din a doua, ceia ce se oglindeşte azi în psihologia deosebită a moldovenilor, bucovinenilor şi basarabenilor, pe deoparte, şi în aceia a muntenilor, olteniior şi ardelenilor, pe de altă parte. Cu acest prilej d. Zamfirescu amestecă pe *homo mediterranneus* cu *homo alpinus*, susţinind că amindoi au capul rotund!!!...

Dar e destul. Noi răspundem de fiecare cuvint aşternut pe hîrtie, pe cind *tot* ce spune d. Zamfirescu este trăncăneala frivolă şi în acelaşi timp pedantă, a unui diletant de salon, care în snobismul său de om ajuns, îşi învălue gindirea obtuză şi neputincioasele sinteze în nume rare şi vorbe sunătoare,—mai mult preocupat *a părea* decit *a fi*...

Cum ziceam în articolul trecut: „D. Zamfirescu pătimeşte de o inclinare ciudată către speculaţiuni abstracte, care înclinare, nefiind ajutată nici de un spirit ascuţit de observaţie, aşa de necesar în ştiinţele morale, nici de viguroasa pornire a minţii de a adinci problemele vieţii, a degenerat într'un subiectivism aproape ridicol..."

Ciudat: un cunoscător ne vorbia de vinul pe care d-nii Zamfirescu şi Mehedinţi îl vînd „cu dearidicata, cu sticla şi cu paharul"... „E prea astringent fiindcă-i s'a pus tanin, şi colorează bumbacul fiindc'a primit materii colorante..." Va să zică şi vinul: sulemenit, sclivisit, făcut *să pară*, nu *să fie*...

* * *

Păn'aici am văzut „ideile" d-lui Zamfirescu. Să vedem cari sînt sentimentele d-sale.

„Mărturisesc că nu aşi răspunde tuturor acestora decît cu glume, „sau, *la cei proşti*, nu aşi răspunde de loc, pentru că *prostia are pri„vilegiile sale*...." (pro domo?...)

„...Eu nu cer nici burse, nici funcţii, nici tipografii, nici cititori..." (O epigramă d-lui Goga):

„Nu poate face epigrame
„Oricare blondă *stirpitură*
„Căci blondul e de la natură
„Culoare galeşe de dame
„Iar *stirpitura* ca atare
„N'are nici *chip*, n'are nici sare

„aşi putea să răspund unui ipocrit şi vulgar anonim care se as„cunde în josul unui foileton, că până eri sta în mîna mea *să-i rup „gitul* şi nu am făcut-o, fiindcă acel gît purta un cap *prea prost* ca să „te ocupi de el"

(Trebue să fie vorba de vre-un funcţionar pe care d. Zamfirescu l-a putut da afară... E extrem de interesantă mentalitatea acestui fost secretar general de minister—nu-i aşa?!...).

„Aşi putea să spun multora multe de toate".

„Dar nu o fac, pentru că polemica literară cere protivnici egali, a „căror *creştere şi cultură* să fie la acelaşi nivel, şi *nu sîntem la ace„laşi nivel*".

(Nivelul d-lui Zamfirescu: **„porc", „prost", „stirpitură", „pehlivan", „bădăran", „ţopîrlan", „Brailan", „Fortescue"** şi **„ţara lui Hübsch"**).

„Am vorbit de d-nii Slavici, Coşbuc şi Goga ca de oameni de talent".

La această afirmare, trebue să răspundem cu citaţii:

Din *Revista idealistă* (Sept. 1903):

„D. Slavici, de cind a luat condeiul în mînă, zugrăveşte un neam „de fiinţe care par'că ar trăi pe o lature, undeva într'o lume stranie, „cu nişte suflete pururea aceleaşi, neisprăvite şi neînţălese—dar nu ştie „să creeze oameni adevăraţi. *Romanul de faţă ca valoare psihologică „este tot aşa de* **nul** *ca novelele de mai înnainte*".

Urmează citaţii mari din romanul d-lui Slavici *„Din Bătrîni"*, însoţite de exclamaţii ca acestea: *„Auzi dumneata!"* Ai impresia unei mahalagioaice care-şi pune minele în şolduri, îşi subţiază glasul, şi îngînă vorbele vecinei...

După ce-l învinueşte pe d. Slavici că preface pe Daco-Romînii „cari se luptă cu lupii, morţi de foame, întroeniţi prin corhăni", în „ciobănaşi de idilă, rumeori şi nesăraţi", iată ce scrie d. Zamfirescu *cu logica d-sale cunoscută :*

„Copila scoase un ţipăt de nebunatică bucurie, prinse calul de „coamă şi se aruncă uşoară ca o pisică sălbatică în spinarea lui—şi atît „de ţeapăn se ţinea pe calul neînşelat, încît îi întinse lui Bodea mîna „şi-l ridică şi pe el. Ea strigă apoi „Vuc!", şi armăsarul, eşind c'o să-„ritură lungă în largul văii, se depărtă pe cursul apei cu iuţeala crivă-„ţului" (din romanul d-lui Slavici).

„Această scenă de circ, inverosimilă, falşă, antiestetică, cuprinde în „taina alcătuirii sale o cauză literară care irită nervii. Ce poate să fie ? Pro-„babil *mitocănia* fundamentală a totului, răsturnarea tuturor *legilor plasti-„cei* (??) : o fată călare pe un armăsar, cu picioarele bănănăind, care „fură pe un flăcău şi strigă „Vuc !" *Ţi se sbîrleşte părul de atita uri-„ciune.* Cît e de *gentilă* imaginea unui călăreţ, aşezat voiniceşte în şea, „răzimat în scări, *furînd o fetică acoperită toată în mătase,* pe care o „stringe la piept".

Mătasa aceasta, care nu face parte din „legile plasticei", să nu fie şi ea puţin cam mitocănească ?!...

D. Zamfirescu a concurat cu d. Slavici la un premiu academic. „Din bătrîni" a fost preferat romanului „In războí"—*inde irae...*: ciobanii d-lui Slavici sînt prea „rumeori", şi „ciobăniţele" nu destul de zaharisite....

* * *

Dar să urmăm cu „ethologia" d-lui Zamfirescu.

Unchii d-sale erau „dezgustaţi de lumea *pehlivanilor* şi *arivişti-lor* care înfloreşte şi acum".

„S'au sculat" (în contra d-sale) „de peste munţi şi de peste văi „toţi *bursierii cucoanelor,* toţi *miluiţii instituţiunilor de binefacere*"...

„Imberbul dela *Ţara noastră* şi-a pus barbă"...

„Poporanismul duce la onoruri, la burse grase şi, doamne fereşte, „şi la Academie ; exaltat într'o proză sălbatică, în cea mai *deşuchiată* „proză din cîte au înflorit în limba romînească, ea duce la Cameră, la „Senat, la Universitate, şi dacă o vrea cerul, şi la minister"...

„Aşi fi dorit să rămîn cu cei dela „Viaţa romînească" în relaţiuni „reci dar curtenitoare, ca doi cumnaţi cari *aşteaptă să le moară socrul* „*comun*".

(In lumea aristocratică, moştenirea şi zestrea sînt resorturile vieţii..)

„D. Stere n'are vreme să se ocupe de firma comercială P. Ni-„canor et Co. Băcănia aceasta..." (nu vinde vinuri *stilizate*).

„Până atunci, fiindcă d. Stere este un om de talent şi cunoaşte „limbi, iată nişte versuri :

„Che questa *bestia,* per la qual tu gride"
etc.

(In desperare, autorul „*Altor orizonturi*" scoate totdeauna „altiţele şi bibilurile" sale italieneşti).

....„Vedem pe Ardeleni, în ţara noastră, sub forma atît de *antipatică* şi „de *falşă* a profesoraşilor de gimnaziu, a poeţilor de gazete, a criticilor „de gaşcă—*iubitori de vin bun* (de al d-sale, *nu*) cam *greoi,* cam *in-„triganţi*...

(Cum se poate califica insulta adusă unei clase întregi de oameni : profesorilor Ardeleni ?!!)

„Deprinderea tăcerei, venită din *ţări civilizate,* presupune *o bună „creştere obştească,* presupune *suflet curat* şi mai cu seamă iubirea „frumosului în sine, fără nici un gînd ascuns. Aceste postulate *lipsesc „majorităţii criticilor,* după cum lipsesc în general *oamenilor politici* „de la noi, *savanţilor* de la noi, *femeilor* de la noi, *întregii lumi gîn-„ditoare* din ţara noastră, care este caracterizată printr'o *absenţă totală „de sinceritate* sufletească, şi care, făcînd artă, sau politică, sau litera-„tură, sau ştiinţă, sau critică, **umblă după căpătuială.** Prin urmare „trebue vorbit *verde* cu asemenea persoane.

...Mă rog, cine-i virtuosul Catone, immaculatul cenzor, care din înălţimi *mehedinţiene,* şi-aruncă privirea olimpiană asupra ţării întregi, şi găseşte ca Jugurta că „nu-i mai lipseşte de cît un cumpărător ?"

Este d. Duiliu Zamfirescu— care . . . .

. . . .

. . . .

—dar nu !... La nivelul d-sale nu ne putem cobori...

Ii mai rămînea d-lui Zamfirescu o culme de atins, o culme, pe care numai aristocraţii de naştere se pot căţăra. Iat-o :

„La urma urmei, chiar respectabila d-nă Izabela Sadoveanu ar pu-„tea ruga pe venerabila d-nă Matilde Serao pentru o mînă de ajutor... „De ce nu sînt capabile femeile scriitoare ? Ele pot fi în acelaşi timp şi „creatura plină de viaţă şi graţie care a robit sufletul unui popor, a cu-„cerit dragostea unui bărbat de valoare şi a ştiut să fie mama duioasă şi „prevăzătoare a numeroşilor ei copii".

„Un aşa ansamblu încîntător e demn de d-na Matilde Serao : c'est „un *pays de cocagne,* sau pe romîneşte, ţara... şefului muzicelor".

D-na Izabela Sadoveanu e străină cu desăvîrşire de 'ntreaga discuţie, şi cînd d. Zamfirescu îşi găseşte într'adins două puncte de trecere—*Serao* şi *cocagne*—pentru a lega de numele distinsei noastre colaboratoare un calembour pornografic, să ne dea voe atuncia să-i spunem, că nu un literat, un academician, un diplomat şi un urmaş al împăratului Lascaris, dar chiar un simplu om de omenie nu se poate pune astfel în afară de normele celei mai elementare... bune purtări... Ne plesneşte o-

brazul de ruşine, că sîntem siliţi să luăm notă de astfel de dovezi de „creştere" şi de „nivel" !.. [1])

* * *

Ce greşală neiertată, ce *gafă* îngrozitoare a făcut D. Zamfirescu, cînd ajungînd academician, a crezut momentul venit să se răsbune de lunga indiferenţă a publicului faţă de operile D-sale, şi s'a grăbit să-şi desmorminteze personalitatea boemă dela *Literatorul şi Romînia liberă*, cu toate umbrele, patimile şi vulgarităţile ei...

Tăcerea e de aur—mai ales pentru D. Zamfirescu... O va 'nţelege însfîrşit ? !...

STRAINATATEA ŞI ROMÎNII DIN TRANSILVANIA.

In „Revue Critique" din 3 Iunie 1909. *Ungurul* Kont, vorbind despre o carte a *Ungurului* Mailáth, scrie : „Autorul probează că plîngerile contra ultimelor legi şcolare şi contra apăsării naţionalităţilor sînt nejustificate". Nu este întăia oară cînd asemenea inexactităţi tendenţioase se scriu în importanta revistă din Paris, şi nu ştiu cum să ne mirăm mai mult că d. Arthur Chuquet, *istoric*, îngădue a se strecura în revista sa lucruri menite a induce în eroare opinia publică mondială asupra celei mai mari nedreptăţi din civilizata Europă a veacului XX.

---

1) Ni se afirmă că „Fortescue" şi „mandonnele din Caransebeş" ar fi de asemenea pornografii. Noi nu le-am putut descifra, nefiind pregătiţi la „şcoala vieţii" a d-lui Macedonsky.—Odată cu D. Zamfirescu, publică şi d. Kebias în „*Convorbiri literare*" un articol intitulat „Roadele americanismului literar". Ii răspundem în cîteva cuvinte,—prea multe pentru d-sa. In nuvela d-lui Sp. Popescu, nu vorbeşte autorul, ci moş Gheorghe ; după teoria d-lui Kebias, Balzac ar fi răspunzător de teoriile banditului Vautrin.... Pe d. Bassarabescu nu-l defaimăm pentrucă nu-l putem căpăta colaborator ; d-lui nu-i literat ; cu două nuvele umoristice nu ajunge cineva scriitor ; i-am contestat de mult talentul în revista noastră... Interviewul, faimosul interview, a fost desminţit, şi intervieworul n'a desminţit desminţirea. Prin urmare d. Kebias se face vinovat de calomnie... Cu o abilitate rară, d. Kebias declară că nu ne ceteşte revista, şi o pune alăturea de *Indrumarea* ; apoi ne învinueşte că *steri-lizăm* sufletele scriitorilor... Sombrul, severul, macabrul d. Mehedinţi, ridică laba să joace balet... Nu-i înţelegem veselia, cînd tovarăşul d-sale în vinuri şi idei, îl face „maimuţă", „ţopirlan" şi „tigru rapace"... „voinic şi primejdios, mai ales cînd e flămînd"... Iata d-le Mehedinţi, ce trebue să înghiţi dela boeri !... D. Mehedinţi plînge pe ruinele Iaşului, „americanizat" de „străinii" dela „Viaţa Romînească". A devenit d-lui straşnic *xenofob* de cînd se 'ncurcă la nume străine, ca „Kebias", „Engel", „Mihai Twain", etc. De altfel, cînd a apărut „Viaţa Romînească", d-lui a încercat s'o ignoreze ca o „cantitate neglijabilă" ; au urmat gesturi superbe şi despreţuitoare, apoi accese de furie, în sfîrşit Soveja (de ce profanează d-sa memoria lui Alecu Russo,— un nume scump sufletelor idealiste—furîndu-i pseudonimul ?..) plînge pe ruinele... Iaşului. Ciclul e complect. „Puţintică răbdare" şi oamenii îşi vor da seamă de realitate, ocupîndu-şi locul ce li se cuvine.

INTRE ARISTROCRAŢI.

Sînt memorabile peripeţiile „polemicei" dintre d-nii O. Densuşianu şi S. Mehedinţi.

— Şchiopule !

— Parazitule !

— Salamandră !

„Polemiştii" trecuseră de „harţă" şi ajunseseră demult la „uşa cortului".

Şi cine ştie unde ar fi ajuns aceşti iluştri combatanţi, dacă n'ar fi venit d. Duiliu Zamfirescu.

Dar d. Duiliu Zamfirescu *veni* şi puse chestia „aristocrăţiei".

Şi atunci „Parazitul" îşi zise :

— Dar aristocraţia sînt eu !

Şi atunci „Salamandra" îşi zise :

— Dar aristocraţia sînt eu !

Şi, descoperind că aristrocraţia sînt ei, îşi dădură mîna frăţeşte împotriva „poporanismului".

Pe „Parazit" îl umplu de fericire „umorul cu care d-nul Duiliu Zamfirescu a ridiculizat mistificarea socialistă, numită poporanism".

Iar „Salamandra", crudă în fericirea ei, începu să cînte „piţigăiat",—cum ar fi zis eri „Parazitul",—moliftia poporanismului :

„Să-i ierte D-zeu păcatele şi fie-i ţărîna uşoară".

Şi cînd te gîndeşti că aceşti esteticiani, aşa de aproape sufleteşte, s'au „porcăit"—vorba d-lui Iorga—şase ani de zile, în loc să lupte, din vreme, cu puteri unite, împotriva poporanismului !

Un lucru le mai rămîne de făcut : să-şi înfăţişeze ghenealoghia.

D. Duiliu Zamfirescu ne-a *dovedit* că se trage dintr'un împărat bizantin,—arătînd, fie zis în treacăt, un superb dispreţ d-lui Mehedinţi, care striga acum o lună din răsputeri : „Mai departe de Byzanţ !"...

Din ce împăraţi se trag d-nii O. Densuşianu şi S. Mehedinţi ? Căci, vorba ăluia, o aristocraţie fără împăraţi va să zică că nu există. Ori, domniile-lor se mulţumesc numai cu „aristocraţia" talentului ?

... Ferice de d. Zamfirescu, care combină, într'o proporţie atît de fericită, pe acea a talentului cu acea a sîngelui !...

D. N. EM. TEOHARI PLAGIATOR.

D. N. Em Teohari, în articolele sale despre „Comicul lui Caragiale", publicate în *Convorbiri Critice*, din Ianuarie, Februarie şi Martie, a d-lui Mihail Dragomirescu, a plagiat copios din cartea „Le Rire" a lui H. Bergson.

Nu am înţeles niciodată să pricinuim cuiva *durere* prin scrierile noastre, şi călcîndu-ne pe conştiinţă, poate am fi „muşamalizat" acest delict, dacă în afacerea aceasta n'ar fi amestecat şi un elev.

In adevăr, asupra plagiatului d-lui *profesor* N. Em. Teohari ni s'a

atras atenţia de către un *elev* din clasa V dela un liceu din Bucureşti. Şi sintem siguri, deci, că dacă noi am tăcea, nu va tăcea elevul!

In manuscrisul trimis de elev, probele plagiatului—pe două coloane—ţin *21 de pagini*, scrise cu o caligrafie foarte măruntă.

Noi vom da numai citeva mostre. (Să se observe şi greşelele de traducere—singurele veleităţi de.... originalitate ale d-lui N. Em. Teohari).

N. Em. Teohari („*Convorbiri Critice*").	H. Bergson („*Le Rire*").
„Care să fie fondul comicului?... Ce este comun intre strimbăturile unui clown, un joc de cuvinte, o scenă de vodevil, care şi unele şi altele au darul de a ne face să ridem" (pag. 117).	...Qu'ya-t-il au fond du risible? Que trouverait-on de commun entre une grimace de pitre, un jeu de mots, un quiproquo de vaudeville, une scène de fine comédie?" (pag. 1).
Tot la pagina 117: „Nu există comic in afară de ceia ce este omenesc. Un peisagiu poate fi frumos, graţios, sublim, comun sau urit; niciodată nu va fi comic, rizibil. Uneori ridem de animale, de jocul unor căţeluşi de pildă, aceasta insă numai pentrucă in atitudinea lor surprindem ceva din expresiunea copilului sau a omului. Vom ride de asemenea şi de o pălărie, dar nu pentrucă este de pae sau de postav, ci de capriciul fabricantului care i-a dat o formă aşa de caraghioasă".	„Il n'y a pas de comique en dehors de ce pui est proprement humain. Un paysage pourra être beau, gracieux, sublime, insignifiant ou laid; il ne sera jamais risible. On rira d'un animal, mais parce qu'on aura surpris chez lui une attitude d'homme ou une expression humaine. On rira d'un chapeau, mais ce qu'on raille alors, ce n'est pas le morceau de feutre ou de paille, c'est la forme que des hommes lui ont donnée, c'est le caprice humain dont il a pris le moule". (pag. 3—4).
.....„Dacă ne astupăm urechile intr'o sală de bal ca să nu mai auzim muzica, toţi dănţuitorii ni se vor părea ridiculi"...	„.... Il suffit que nous bouchions nos oreilles, au son de la musique, dans un salon où l'on danse, pour que les danseurs nous paraissent aussitôt ridicules"....
„Mai putem observa pe de altă parte că, pentru a simţi tot efectul comicului, trebue neapărat să ne găsim in contact cu alte persoane. Risul nu poate trăi izolat, el e contagios, tinde a se comunica de la unul la altul, are nevoe de ecou, de răsunet, de aprobarea unui grup. Risul, oricit ar fi el de sincer, ascunde totdeauna un fel de subinţelegere, de complicitate cu alţi rizători (!) reali sau inchipuiţi; iată de ce la teatru se ride cu mai multă poftă cind sala este plină" (pagina 118).	„Il s'adresse à l'intelligence pure. Seulement, cette intelligence doit toujours rester en contact avec d'autres intelligences.... On ne gouterait pas le comique si l'on se sentait isolé. Il semble que le rire ait besoin d'un écho . . . . Si franc qu'on le suppose, le rire cache toujours une arrière-pensée d'entente, je dirai presque de complicité avec d'autres rieurs réels ou imaginaires. Combien de foi n'a-t-on pas dit que le rire du spectateur au théâtre est d'autant plus large que la salle est plus pleine?" (pag. 6—7).

D. N. Em. Teohari la şi exemplele din Bergson.

„Un om fuge pe uliţă, se impedecă şi cade; trecătorii rid. Ei rid pentrucă cel ce fugea a ajuns acolo, jos, fără voia lui. Dacă spectatorii ar simţi că omul s'a aşezat jos de bună voie şi intenţionat, cu alte cuvinte că s'a prefăcut numai că cade, ei n'ar mai putea ride cu poftă. Risul prin urmare e provocat de ceia ce este involuntar în mişcarea celui ce a căzut, de stingăcia lui. A fost un obstacol înainte; omul, in loc de a-l ocoli, in loc de a se da la o parte sau de a păşi peste el, continuă mişcarea in mod *mecanic* [1]), dă peste obstacol, cade şi atunci noi ridem" (pag. 119).	„Un homme, qui courait dans la rue, trébuche et tombe; les passants rient. On ne rirait pas de lui, je pense, si l'on pouvait supposer que la fantaisie lui est venue tout à coup de s'asseoir par terre; on rit de ce qu'il s'est assis involontairement. Ce n'est donc pas son changement brusque d'attitude qui fait rire, c'est ce qu'il y a d'involontaire dans le changement, c'est la maladresse. Une pierre était peut-être sur le chemin. Il aurait fallu changer d'allure ou tourner l'obstacle. Mais par manque de souplesse, par distraction ou par obstination du corps, *par on effet de raideur ou de vitesse acquise* [2]), les muscles ont continué d'accomplir le même mouvement, quand les circonstances demandaient autre chose. C'est pourquoi l'homme est tombé, et c'est de quoi les passants rient" (pag. 9—10).
„Alt exemplu: Un şef de serviciu, funcţionar scrupulos şi regulat ca un ceasornic, obişnueşte a-şi lua cafeaua regulat la birou. Unul dintre amploiaţi, farsor, schimbă lucrurile: pune cafeaua în locul călimărilor, călimările in locul cafelei şi coşul de hirtii în locul fotoliului. Şeful neschimbat în mişcările lui de toate zilele, inmoae condeiul în cafea, soarbe din cerneală şi se aşează în coş. Spectatorii, natural rid. Cazul acestui şef este analog cu al omului care în fuga lui se impedecă şi cade. In ambele cazuri, ceia ce ne face să ridem, pricina hotăritoare a rizibilului, este că noi vedem *o mişcare mecani-*	„Voici maintenant une personne qui vaque à ses petites occupations avec une régularité mathématique. Seulement, les objets qui l'entourent ont été truqués par un mauvais plaisant. Elle trempe sa plume dans l'encrier et en retire de la boue, croit s'asseoir sur une chaise solide et s'étend sur le parquet, enfin agit à contre-sens ou fonctionne à vide, toujours par un effet de vitesse acquise... La victime d'une farce d'atelier est donc dans une situation analogue à celle du coureur qui tombe. Elle est comique pour la même raison. Ce qu'il y a de risible dans un cas comme dans l'autre, c'est une cer-

1. Sublinieri făcute de d. Teohari.
2. Sublinieri făcute de Bergson.

că [1]), acolo unde se cere flexibilitatea vie a unei persoane pentru a evita obstacolul. In primul caz acţiunea s'a produs intimplător; in al doilea ea a fost produsă in mod artificial, voit;—a intervenit un autor. (pag. 119).

taine *raideur de mécanique* là où l'on voudrait trouver la souplesse attentive et la vivante flexibilité d'une personne. Il y a entre les deux cas cette seule différence que le premier s'est produit de lui-même, tandis que le second a été obtenu artificiellement. Le passant, tout à l'heure, ne faisait qu'observer; ici le mauvais plaisant expérimente. (pag. 10—11).

„In ambele aceste cazuri efectul a fost produs de motive exterioare; comicul e oarecum accidental, stă numai la suprafaţă. Să vedem acum, in ce împrejurări comicul ajunge a fi mai semnificativ, mai adinc. Pentru aceasta e necesar ca inflexibilitatea acţiunii mecanice să se poată manifesta fără a mai fi nevoe de o provocare exterioară, de un obstacol pus în cale de intimplare sau de mîna omului. Trebue ca ea să-şi scoată din propriul ei fond prin o funcţionare naturală, prilejul incontinuu reînoit de a se exercita şi isbucni în afară. Inchipuiţi-vă un om preocupat vecinic numai de ceea ce a făcut şi nici o dată de ceea ce face. Inchipuiţi-vi-l, cum se intimplă adesea, înzestrat cu o acţiune greoaie, încetă a simţirii şi cugetării, din care pricină el rămîne tot in urmă, adică vede ceiace nu mai este, spune ceia ce nu se mai potriveşte; închipuiţi-vi-l cu alte cuvinte că se adoptă la o situaţiune totdeauna trecută şi nici de cum la situaţiunea momentului. Un asemenea om, hotărît, poartă comicul în el însuşi, în propria sa persoană; distracţiunea constitue fondul său intim şi-l face rizibil. Cînd însă distracţiunea provine nu din o încetineală a spiritului, ci din preocuparea vreunei chestiuni mai serioase, dar străină actualităţii, cînd în acelaş timp, putem cunoaşte şi explica natura acelei distracţiuni, efectul comicului

„Toutefois, dans les deux cas, c'est une circonstance extérieure qui a déterminé l'effet. Le comique est donc accidentel; il reste, pour ainsi dire, à la surface de la personne. Comment pénétrera-t-il à l'intérieur? Il faudra que la raideur mécanique n'ait plus besoin, pour se révéler d'un obstacle placé devant elle par le hasard des circonstances ou par la malice de l'homme. Il faudra qu'elle tire de son propre fonds, par une opération naturelle, l'occasion sans cesse renouvelée de se manifester extérieurement. Imaginons donc un esprit qui soit toujours à ce qu'il vient de faire, jamais à ce qu'il fait, comme une mélodie qui retarderait sur son accompagnement. Imaginons une pertaine inélasticité native des sens et de l'intelligence, qui fasse que l'on continue de voir ce qui n'est plus, d'entendre ce qui ne résonne plus, de dire, ce qui ne convient plus, enfin de s'adapter à une situation passée et imaginaire quand on devrait se modeler sur la réalité présente. Le comique s'installera cette fois dans la personne même: c'est la personne qui lui fournira tout, matière et forme, cause et occasion . . . .

. . . .

Mais l'effet de la distraction peut se renforcer à son tour. Il y a une loi générale dont nous venons de trouver une première application et que nous formulerons ainsi:

1) Idem.
2) Idem.

va fi şi mai puternic. Iată bunăoară un individ care-şi petrece timpul citind numai romane cavalereşti cu intrigi şi aventuri de tot felul. Acel individ încetul cu încetul, va sfîrşi prin a fi cu desăvîrşire fermecat de eroii săi şi de lumea lui închipuită. De acum încolo distrat, el va da puţină atenţiune lumei reale, pentru că nu-l mai interesează, expunîndu-se astfel la o mulţime de neplăceri şi contraziceri, care vor stîrni de sigur rîsul nostru. Don Quijote întrupează în mod desăvîrşit tipul unui asemenea om. Dacă comparăm pe acest visător cu omul care se împedecă şi cade, observăm oarecare analogie. Şi unul şi altul stîrnesc rîsul, pentru că nu ştiu să se adapteze realităţii, împrejurărilor momentului; şi unul şi altul au ceva din inerţia lucrurilor materiale care, odată puse în mişcare, nu se mai pot opri; şi unuia şi altuia, în sfîrşit le lipseşte prevederea, cunoştinţa exactă a situaţiunii, însuşiri indispensabile omului întreg şi viu, pentru a putea învinge împrejurările potrivnice. Asemănarea, se înţelege, nu trebue împinsă prea departe, căci, in definitiv, nu este tot una a te împedica de realităţile vieţii fiindcă eşti prea absorbit în lumea închipuirii. Din primul caz se poate scoate cel mult o farsă; din al doilea o înaltă comedie. (pag. 119—120).

quand un certain effet comique dérive d'une certaine cause, l'effet nous paraît d'autant plus comique que nous jugeons plus naturelle la cause... Supposons donc, pour prendre un exemple précis, qu'un personnage ait fait des romans d'amour ou de chevalerie sa lecture habituelle. Attiré, fasciné par ses héros, il détache vers eux, petit à petit, sa pensée et sa volonté. Le voici qui circule parmi nous à la manière d'un somnambule. Ses actions sont des distractions. Seulement toutes ces distractions se rattachent à une cause connue et positive. Ce ne sont plus, purement et simplement des *absences* [1]); elles s'expliquent par la *présence* [2]) du personnage dans un milieu bien défini, quoique imaginaire. Sans doute une chute est toujours une chute; mais autre chose est de se laisser choir dans un puits parce qu'on regardait n'importe où ailleur, autre chose y tomber parce qu'on visait une étoile. C'est bien une étoile que Don Quichotte contemplait. Quelle profondeur de comique que celle du romanesque et de l'esprit de chimère! Et pourtant, si l'on rétablit l'idée de distraction qui doit servir d'intermédiaire, on voit ce comique très profond se relier au comique le plus superficiel. Oui, ces esprits chimérique, ces exaltés, ces fous si étrangement raisonnables nous font rire en touchant les mêmes cordes en nous, en actionnant le même mécanisme intérieur, que la victime d'une farse d'atelier ou le passant qui glisse dans la rue... (pag. 11, 12, 13, 14).

* * *

In numărul din Februarie, după pasagiile citate din studiul d-lui N. Em. Teohari, urmează încă trei exemple de comic, acestea luate din Caragiale însă, cu mici comentarii.

1) Subliniere făcută de Bergson.
2) Idem.

* * *

Să spicuim acum ceva şi din numărul din Martie:

„...Omul a trăit şi trebue să trăiască în societate; sub influența acestei nevoi s'a format o pătură superficială de sentimente şi idei comune, care acopere, dacă nu înăbuşă cu totul, focul interior al pasiunilor individuale. Progresul, tendința omenirii către o viață socială mai stabilă şi liniştită, a întărit această pătură tot mai mult, a organizat-o ca să acopere pasiunile noastre, după cum scoarța pămîntului, solidificată după o lungă şi tainică evoluție, acopere azi masa clocotitoare a metalurilor din sinul ei. Din cînd în cînd însă, se produc erupțiuni vulcanice zguduitoare; masa clocotitoare rupe scoarța şi izbucneşte în afară. Drama are ceva din aceste erupțiuni. Prin ea, artistul scoate la suprafață, ne face să simțim tensiunea interioară, fierberea adîncă din sufletul nostru, care, din fericire, nu izbucneşte totdeauna, mulțumită convențiilor izvorite din nevoile societății". (pag. 208—209).

„...Il est nécessaire que l'homme vive en société, et s'astreigne par conséquent à une règle..... Sous cette double influence a dû se former pour le genre humain une couche superficielle de sentiments et d'idées, qui tendent à l'immutabilité, qui voudraient du moins être communs à tous les hommes, et qui recouvrent, quand ils n'ont pas la force de l'étoufe", le feu intérieur des passions individuelles. Le lent progrès de l'humanité vers une vie sociale de plus en plus pacifiée a consolidé cette couche peu à peu, comme la vie de notre planète ellemême a été un long effort pour recouvrir d'une pellicule solide et froide la masse ignée des métaux en ébullution. Mais il y a des éruptions volcaniques... C'est un plaisir de ce genre que le drame nous procure. Sous la vie tranquille, bourgeoise, que la société et la raison nous ont composée, il va remuer en nous quelque chose, qui, heureusement, n'éclate pas, mais dont il nous fait sentir la tension intérieure" (pag. 162—163—164).

Probabil că elevul va publica aiurea şi restul de dovezi—pe două coloane—ale plagiatului d-lui profesor N. Em. Teohari.

Ne pare rău pentru prestigiul publicisticii şi criticii romîne, pentru prestigiul corpului didactic şi pentru prestigiul vîrstei mature.

Ca să plagiați mai cu siguranță, învățați o limbă străină mai puțin cunoscută, cum ar fi cea portugheză; dar, mai cu samă, nu vă atingeți de cărți aşa de cunoscute ca a lui Bergson!

Vremurile s'au schimbat: băeții cetesc mai mult decît profesorii. Meseria plagiatului a devenit grea. Fiți circumspecți!...

D. N. IORGA ŞI C. TRANDAFIRESCU.

Dl. N. Iorga vesteşte lumii că nu mai ceteşte „Viața Romînească". Ne pare foarte rău, prin urmare, că d-sa nu ne va mai putea lămuri asupra unor întrebări, care sînt în legătură cu faima d-sale de istoric.

În *Neamul literar* dela 1 Iunie 1909, d. Iorga publică—aproape de nimic—următorul scurt antrefileu. Ar fi adică o descoperire istorică.

Ceva despre Ion Brătianu, conspirator în Paris.

Se ştie că Ion Brătianu a fost amestecat în complotul lui Orsini împotriva lui Napoleon al III-lea şi că a stat închis pentru complicitate în acest atentat.

Într'o scrisoare a unui *C. Trandafirescu*, care avea—scrisoarea o spune—un fiu botezat de Michelet, se întîlnesc aceste rînduri cu privire la închisoarea pe care a suferit-o viitorul organizator al liberalismului romîn.

31 *August*.

...A-i aflat poate că Ion Brătianul este închis dela 15 Iunie. Este tare compromis, *cum se zice*; nu-l pot vedea încă, fiindcă este tot la secret, şi judecata lui aflu că nu se va face decît pe la Decembrie. A fost tare chinuit şi foarte bolnav. Acum e bine, şi Maria mea a izbutit a-l vedea.

Unii cetitori, care ştiu că d. Iorga a osîndit la munca silnică pe viață pe cîte un cercetător serios, autor de volume—care însă nu erau în curent cu descoperirea d-sale că Basarabia ne-a fost luată la 1812 şi ½, ci din contra persista în *diabolica eresie a anului 1812 fix*—au şi pălit desigur... Va să zică: *se ştie*... Tinere student la facultatea istorică, nu cunoşti legătura dintre Brătianu şi Orsini? Eşti repetent... şi *„decît să-ți dau mîna, mai bine mi-o tai din cot"*, şi *„decît să-ți fi dat un ceai, mai bine spălam cînii cu el"* [1])."

Însă de astădată cetitorul poate fi liniştit: d. Iorga nu ştie nici dumnealui ce spune.

Curios om şi d. Iorga!...

Cu un fapt, pe care nici d-lui nu-l ştie bine, tiranizează cu îndrăzneală o lume întreagă, speriind-o că: *se ştie*. Caracteristic!..

* * *

De fapt, iată cum stau lucrurile.

Ioan Brătianu *n'a fost* amestecat în complotul lui Orsini, nu cunoştea pe Orsini, n'avea nici în clin nici în mînecă cu Orsini.

Atentatul lui Orsini s'a întîmplat la 1858, Brătianu a fost arestat la 1853—din pricina legăturilor sale cu republicanii, care se agitau după lovitura de stat a lui Napoleon dela 1852—osîndit în Ianuarie 1854 pentru „detențiune de tipografie" la 3 ani de închisoare şi liberat apoi de Napoleon (toate aceste fapte le poate găsi oricine în *Gazeta Tribunalelor* de pe vremuri).

La 1856 Brătianu a venit în țară; la 1857 a luat parte la elabo-

1 Mici *versele* de-ale profetului la adresa unui cunoscut istoric premiat de academie.

rarea celor patru puncte care exprimau dorințele țării; în Ianuarie 1859 s'a întîmplat îndoita alegere a lui Cuza-Vodă, la care alegere Brătianu a luat parte așa de activă.

Prin urmare, ne întrebăm: ce nu știe d. Iorga?

Nu știe cînd s'a întîmplat atentatul lui Orsini?

Nu e de admis, căci aceasta se poate afla la moment din marele uvraj intitulat *Micul Larousse ilustrat*.

Atunci nu știe cînd a fost arestat Brătianu?...

Nu știe d. Iorga, marele istoric, cînd a fost arestat Ioan Brătianu la Paris?!...

Și băgați de seamă că nu e vorba aici numai de memoria brută, ci e vorba de memoria de raporturi, memoria omului inteligent—pe aceasta n'o are d. Iorga. Căci cum nu s'a gîndit d-sa că în 57, 58 și 59, Brătianu era mare om de stat, ocupat cu Divanul ad-hoc, cu alegerea lui Cuza, cu rezolvarea unor probleme hotărîtoare pentru soarta țării—de atentate la Paris, în complicitate cu anarhiștii, îi ardea lui atunci?!...

Ori, poate d. Iorga nu știe cînd a fost Divanul ad-hoc și alegerea lui Cuza?! Ori, poate nu știe ce parte a luat Brătianu la aceste evenimente?! Ah! n'ar putea un *alt* istoric să-i arunce și d-sale vorbele: *„decît să-ți dau mîna, mai bine mi-o tai din cot"*, și *„decît să-ți dau un ceai, mai bine spăl cînii cu el"?...*

* * *

Dar nu e numai atît.

D. Iorga n'a avut curiozitatea să se întrebe: cine să fie acest Trandafirescu, revoluționar Romîn la Paris? Că doar nu erau așa de mulți! Mai ales că pare să fie un personaj însemnat, intim cu Brătianu, intim chiar cu Michelet, care l-a botezat un copil... Un Romîn căruia marele Michelet îi botează un copil—cine să fie?...

Că d. Iorga nu-i curios să afle aceasta—iată un fapt foarte curios, care aruncă o ciudată lumină asupra iubirii d-sale de știință.

Ori, poate *nu mai este* curios de cînd vine la Iași *într'adins* duminica, și *într'adins* cu trenul de 11, întîrziind pe drum 3 ore, în care timp țiganii cu trombonul și clarinetul sparg urechile oamenilor, strigînd pe toți gură-cască, pentruca *mîntuitorul* să aibă *privitori?!*

Acest C. Trandafirescu este **C. A. Rosetti** *(se pronunță Rozeti).*

Aud?!... Poate fi un pseudonim mai transparent?

C. A. Rosetti, care a purtat toată corespondența revoluționarilor noștri dela 48—și d. Iorga găsește o scrisoare a lui și nu-i cunoaște scrisul. Și nu știe ceia ce știe un student dela Istorie—că Rosetti iscălea adesea *Rose*, și era numit și de prietini *Rose, Papa Rose*. Sau d. Iorga nu știe nici că *rose* vine pe romînește *trandafir?...*

In schimb, iea să scrie Soricu sub alt pseudonim o poezie la o

gazetă din Tulcea—să vezi cum ochiul ager al d-lui Iorga îl descopere sub stravestire!...

Așa dar: în *trei* mici aliniate nu mai puțin de *trei* enormități!.

Te gîndești *ce* trebue să fie în operile istorice ale d-lui Iorga?!.

. . . .

Cînd se va întreprinde un control serios?

* * *

Dar... desigur, d. Iorga *nu va ceti* această notiță. Nici măcar un prieten complezant nu-i va atrage atențiunea asupra acestei neasemănate „mojicii" de a-i releva *ușurința* cu care „face istorie".

Si d. N. Iorga *va tăcea*, și nedumeririle noastre grele vor rămînea, vai, neluminate...

P. Nicanor & Co.

Recenzii.

Comitetul Comemorării. Galaţi. *Omagiu lui Mihail Eminescu*, cu prilejul a 20 de ani dela moartea sa. Socec. Preţ. 3 lei.

Dumnezeul, preotul, profetul, eroul tuturor timpurilor şi mai ales al timpului nostru e „poetul", zice Carlyle, iar neamul, care nu are cultul eroilor săi, e destinat să piară.

Mai mult parcă decît toţi scriitorii noştri, Eminescu răspunde însuşirilor eroului neamului nostru. Iar dacă admiraţia arzătoare a unui număr restrins nu s'a putut încă manifesta decît prin cultul unui mic număr pentru mareaţa sa figură, semnificativ e că acest cult e al „tineretului intelectual" şi că nici o iniţiativă oficială nu l-a provocat. Sărbătorirea lui Eminescu pretutindeni unde s'a făcut, s'a petrecut în tăcere, cu evlavia cu care se petrec toate manifestările unor sentimente sincere. Cele patru busturi ale lui sînt datorite tot iniţiativei private, expresiunea admiraţiunii celor „cîţiva", care l-au înţeles şi l-au admirat până la îndumnezeire, şi mi se pare că această glorie, care n'a avut-o decît Eminescu, este semnul cel mai sigur al „eroismului" său, este omagiul acelei admiraţiuni, care nu se 'naşală şi care nu se îndreaptă decît spre „adevăraţii" oameni mari.

Mi se pare foarte atingătoare această pietate către marele nostru poet şi socot că nu se poate monumente mai expresive ale acestui sentiment decît busturile ridicate din iniţiativă privată, cum e bustul d-lui Ghica-Dumbrăveni, sau acele ale intelectualilor, care studenţi săraci, adună cu greu obolul pentru această operă, iar după ce ajung oameni copţi păstrează, ca o faclă nestinsă, cultul pentru poetul divinizat în tinereţe, în mijlocul prozei şi a greutăţilor vieţii, şi caută să trezească în indiferenţa publicului nostru sfinta poezie a admiraţiunii.

Aceasta înseamnă pentru mine volumul scos de comitetul din Galaţi, al cărui suflet este dl. Corneliu Botez. Acest volum, care din vina noastră a tuturor nu e mai bogat, cuprinde totuşi lucruri preţioase, pagini care caută să trezească în amintirea noastră figura lui Eminescu, cu personalitatea lui întreagă, cu mediul în care a copilărit, cu cei ce i-au ţinut mai de aproape; caută să dea elementul acela „biografic", atît de preţios pentru a înţelege opera artistului, felul lui de a privi lumea şi viaţa care, mai mult decît influenţele multiple ale mediului, exprimă vitalitatea adincă a spiritului său şi pun în legătură realitatea morală cu realitatea estetică, reconstituind astfel „omul" căruia-i datorim creaţiunea genială.

Omul vrea să ni-l înfăţişeze dl. Slavici, în acele pagini mişcate, în care ne vorbeşte de legătura sa cu Eminescu; omul, aşa cum a fost cunoscut

şi cum s'a oglindit în sufletul altora vrea să ni-l înfăţişeze dl. Corneliu Botez, în amănuntele biografice, culese cu atita grije şi de sigur cu multe greutăţi,—şi materialul acesta adunat cu trudă şi migală e tot atît de preţios ca şi minunatele pagini scrise asupra poetului de penele măestre ale d-lor I. L. Caragiale, Vlahuţa, Gherea, Maiorescu etc. Nu putem decît să zicem ca dl. Xenopol „Cinste vouă Gălăţenilor" şi să dovedim că sintem alături cu dinşii, că înţelegem şi împărtăşim adinca lor admiraţiune, contribuind cu zelul, de care ei ne dau aşa frumoasă pildă, la strîngerea fondului pentru ridicarea unui monument demn de cel mai mare poet al neamului nostru.

*

Ion Ciocirlan. *Pe plaiu.* Schiţe din viaţa dela ţară. Minerva, Bucureşti.

Pretutindeni în literatura contimporană a Franţei, Germaniei, Italiei, poeţii şi prozatorii cîntă în versuri frumuseţile firii şi ale vieţii din colţul lor de ţară, descriu şi reînviază, în romane şi povestiri scurte, scene din viaţa poporului de jos, din provincia în care s'au născut.

Aceşti poeţi *„du terroir"* sint, cu voia d-lui Zamfirescu, poporanişti. Intelectualii cei mai subţiri: Anatole France, Jules Lemaitre, etc., intelectuali cărora, cu adevărat, parfumul „buchinelor vechi" le e mai familiar decît mirosul acru al pămîntului şi mirosul şi mai caracteristic al opiaciilor, gustă această literatură, găsesc cuvinte atingătoare pentru a-şi exprima sentimentele pentru *patria* concretizată în cîntările şi scrierile acelor care îi redau firea în culori şi forme senzibile, în scene vii şi reale din viaţa celor simpli, care, trăiţi mai aproape de ea, i-au pastrat mai viu şi mai caracteristic sufletul.

Poporanismul, nu ca reţetă literară, ca procedeu artificial (aşa cum şi-l închipue acei care n'au chemare şi ne învinovăţese pe noi că l-am împrumuta dela conducătorii Revistii, pentru a fi primiţi printre colaboratori, cum ai împrumuta un frac să te duci la bal la palat!), ci ca expresia unor tendinţi sincer izvorite din sufletul scriitorilor, ca expresia unui moment sufletesc în mişcarea culturală, este un *caracter general* al literaturii moderne, răspunsul unei nevoi veşnice a vieţii noastre sentimentale, o formă concretă a conştiinţii existenţii noastre ca neam.

Cel mai subtil minuitor al cugetării abstracte, cel mai fin şi mai rafinat minuitor al stilului, cel mai preţios artist al limbii, Anatole France, pune în evidenţă legătura adincă a literaturii culte cu cea populară, în unul din acele „propos littéraires" care alcătuesc cele patru volume, publicate sub numele de „Vie littéraire".

Limba noastră fină, abstractă, rafinată, zice el, s'a născut din brazdă, s'a născut din grine, ca cîntul ciocirliei. Abia acum observ şi sint mişcat, dîndu-mi samă, cît e de *„ţărănesc"* graiul pe care-l vorbim, căci, dacă oraşele i-au împrumutat ceva *graţie*, toată *puterea* ei vine dela ţară, unde s'a născut.

Nu trebue să *„rafinăm"* prea mult, zice tot Anatole France, şi să păcătuim prin exces de delicateţă! Biserica catolică, care posedă în cel mai înalt grad cunoştinţa naturii omeneşti opreşte pe oameni de a năzui prea mult să devie îngeri, ca nu cumva să ajungă bestii!... Putem să repetam şi noi acelaşi lucru *rafinaţilor* (!) noştri intelectuali!...

Şi, după această digresie, să venim la schiţele d-lui Ion Ciocirlan, a căror parfum ţărănesc şi culoare cîmpenească m'au hotărît să fac aceste reflecţii. Schiţele aceste sint tablouri, scene, instantanee aşi putea zice, din viaţa dela ţară, foarte vii şi colorate, dar redate mai mult în *maniera* pictorilor, decît a povestitorilor. Viaţa e suggerată toată din atitudini, mişcări şi scene suc-

resive: in nuvela „*La vatră*", de pildă. Primul tablou—o sară de iarnă, intr'o casă a cărei mizerie e redată in amănunțimi și culori foarte suggestive, toată viața e strinsă lingă vatră, in jurul slabelor pi'pieli ale tăciunilor, și acolo tabloul e foarte viu: cu cele trei fetițe goale, zoioase, care se pirpolesc; cu baețașul mic ingropat in spuza caldă, care face floricele cu grăunțele aruncate in spuză, dela care se ceartă cu acel cățeluș atit de viu, simbol al lipsei și chinurilor foamei. Alt tablou: fetița cea mai mărișoară pregătește malaiul, iute și indemănatică, in mijlocul tuturor acelor ființe micuțe și flăminde care-i urmăresc cu interes și lăcomie mișcările. Tabloul ultim: bucuria, nerăbdarea, pasiunea cu care toată acea lume mică se imbulzește in jurul malaiului copt, din care es aburi calzi, miros atit de ademenitor pentru acești bieți flăminzi, și apoi groaza, in care se stinge toată această bucurie, la intrarea tatălui beat și gata să zdrobească ființele plăpinde.

Acesta e, in genere, felul d-lui Ciocirlan de a trata subiectul, și reușește prin aceste tablouri a evoca, cu multă putere, viața grea dela țară, in toată nemărginita și variata ei suferință,—dar mai ales o suggestivă durerea foamei in ființele plapinde și nevinovate, copii și animale, care nu cunosc din viață decit doar această suferință și nu au altă putere de rezistență decit răbdarea, insușire atit de puțin obișnuită firii și vieții lor, in alte pături sociale. D. Ciocirlan e cit se poate de obiectiv și numai prin detalii, gesturi și atitudini de o simplicitate eloquentă, face să pătrundă emoții in sufletul cetitorului și creiază astfel din chipul lui „*Moș Radu*" din „*Indurări*" un chip simbolic al durerii cu care se trăește acolo. Puterea dramatică, afară de povestirea „*Plutașul*", a cărui sfirșit e, in adevăr, zguduitor, lipsește in genere, și deaceia povestirile cu conținut dramatic sint slabe și tot deaceia sfirșitul bucății „*Din dragoste*", așa de justă ca psichologie, așa de insuflețită și interesantă mai ales in scena dela horă, unde cei doi flăcăi rivali se intilnesc, devine teatral și fals, vrind să fie dramatic.

Nicăiri insă n'am cetit bucăți mai frumoase ca acelea in care d. Ciocirlan ne descrie scene și tablouri din viața copiilor și a animalelor ca bunăoară: „*In lanțuri*" sau „*Cursa*".

Poezia vieții dela țară, grația fetelor și bărbăția flăcăilor, gingășiile iubirii lor și pitorescul atitudinilor—sint foarte bine simțite și foarte frumos redate, cum e in acea minunată poemă in proză, „*La 'nnălbit*".

In schimb, descrierea naturii mi se pare rece, lipsită de poezia grandioasă a acelor locuri, și legendele nu sint redate cu evlavia care li se cuvine, ci par povestite de un suflet pozitiv care a perdut ințelegerea graiului lor și e nesimțitor la fiorul de taină și elanul de misticism din care s'au născut.

Un progres vădit in stilul d-lui Ciocirlan e că se limpezește din ce in ce, că iși pierde stingăcia și că devine mai mlădios și mai corect.

*

Zaharia Birsan. *Nuvele*. Biblioteca Minerva, București.

Francezul are o mulțime de cuvinte pentru diferite genuri de povestiri, cărora sintem nevoiți numaidecit să le zicem „nuvele", indiferent dacă acest termen se potrivește sau nu cu conținutul lor. Nuvela, prin citeva trăsături de caracter, intr'o acțiune puternică, trebue să suggereze, din citeva momente sufletești, un colț de lume, o viața sufletească, pe care romanul are libertatea a le trata in larg, treptat și cu amănunțimi. Acest fel de a trata subiectul „in scurt" cere o mare putere de concentrare, restringe libertatea fantaziei și stinjenește capriciile inspirației,—deaceia se cere multă siguranță in alegerea subiectelor, repeziciune și putere in expunerea lor. Cu

povestirile, cărora le-am putea zice *récits, contes*, libertatea povestitorului devine nemărginită, jocul fantaziei infinit, iar forma poate fi cit de largă, vagă, plutitoare in jurul oricărui subiect, căci totul depinde de „darul" autorului de a povesti, de farmecul pe care știe să-l pună pentru a face povestirea interesantă și plăcută. Nu se poate tăgădui d-lui Z. Birsan vioiciunea in unele povestiri, emoția ușoară ce colorează stilul și intreține interesul, dialoguri insuflețite și chiar oarecare meșteșug de a alcătui povestirea și a o face atrăgătoare, cu mijloace de stil destul de puține și intr'o limbă destul de săracă in imagini, dar nu putem să luăm aceste plăcute „convorbiri" ca niște bucăți rupte din viață și realitate, ca niște perspective vii și puternice asupra vieții sufletești. De cite ori e vorba de adincit sufletul, de schițat și suggerat „drama" existenții, povestirea rămine la suprafața lucrurilor, cum e in nuvela „*Sluga*", in care nu ni se deslușește pentruce tocmai in acea noapte „*sluga*" se gindește cu atita durere și stăruință la rostul vieții lui pierdute și nici nu ni se suggerează toată acea răscolire sufletească ce l-a trezit din amorțeala vieții sale,—numai obiceiu și rezemnare prăbușindu-l la acea hotărire năprasnică de a-și curma firul vieții. Iar cind vrea să analizeze stări sufletești mai delicate, tonul devine de un sentimentalism dulceag și stilul de o culoare prea trandafirie, care jignește gustul, care cere, tocmai in aceste analize, cumpătare și mijloace de suggestie puternice, in loc de acea induioșare eftenă și acele efecte de retorism care împrăștie emoția adevărată, gata in multe momente să se nască in sufletul cetitorului. Aceste defecte insă, pe care le-am relevat, nu impiedică ca lectura povestirilor d-lui Birsan să fie ușoară și plăcută.

*

Al. I. Odobescu. *Pseudochineghetikos* (Falșul tratat de vinătoare). Edit. Leon Alcalay. București.

Cine n'o cunoaște? Și totuși fericită idee au avut editorii care au scos-o la lumină in această ediție eftenă. E o carte pe care o admiri și care te uimește; o cetești, o recetești și te mulțumește ca un lucru rar, izbindit după multe greutăți invinse, la care insă nu te gindești, gustind forma aceasta ușoară, mlădioasă, care pare că atinge in zbor ideia și răsfringe abia emoția, parcă anume să te ațițe și să te incinte.

E o carte unică in literatura noastră, această „causerie" vioae și strălucitoare, elegantă și adeseori ritmată, ca o poemă in proză, o țesătură miraculoasă de erudiție și documentare, de cunoștinți precise și improvizații poetice, goana zglobie și nebunatică a unei fantazii capricioase și curiose de neprevăzut, care culege frumuseți din toate artele, cunoștinți din toate ramurile de științe, se avintă in digresiuni pasionante și pline de vervă, citind versuri și improvizind basme.

Gustul, erudiția, felul acela strălucit și plin de libertate, care trece atit de iute și cu *à propos* dela un subiect la altul; ideile, felul de a ințelege arta și natura, legenda și basmul,—toate sint din vremile de azi, sint scrise de un contimporan tinăr și totuși... Și totuși peste această formă strălucitoare și atit de modern cizelată se așterne, pe ici pe colo, culoarea vremei in care a fost scrisă „*la patine*", acea umbră a vremii care face valoarea și frumusețea lucrurilor antice. Ici-colo o intorsătură de frază, in care scriitorul iea o anume atitudine, un fel de „bonhomie" voită, un anume fel de a glumi și a se prezenta publicului, pe care-l are și Negruzzi și Alecsandri, increderea și adinca evlavie pentru știință, entuziasmul acela nou pentru artă, tinerețea sufletească a unui neam, pentru care cultura are incă tot farmecul unei prime iubiri, aceasta e culoarea vremii in opera lui Odobescu și ea ne reimprospătează sufletul și ne intinerește inima.

*

Lamennais. *Cartea poporului sau drepturi și datorii.* (Traducere de Scarlat Georgescu). Biblioteca Minerva, Bucureşti.

Lamennais a fost o figură puternică în vremea lui. Cînd a apărut primul volum din cartea lui, „*Essais sur l'indifférence religieuse*", Chateaubriand i a prezis nemurirea; a fost comparat cu Pascal şi i s-a dat autoritatea lui Bossuet, iar un episcop a zis: că acea carte ar fi trezit şi un mort. A fost un spirit mistic, arzător, profund religios, dar şi un democrat, un răsvrătit din această pasiune pentru popor, din care a scos el *drepturile* şi *datoriile*, pe care cel mai îndrăzneț revoluționar şi le-ar putea însuşi ca program:

„Deci, oricine ar fi acela care va îndrăzni să se numească stăpînul nostru, răspundeţi-i: nu. Nu vă lăsaţi a fi nici impilaţi de către oamenii porniţi pe silnicii şi pe năvălire, nici înşelaţi de către acei care vă propovăduesc robia în numele lui D-zeu, care se silesc a vă scufundă în întunericul şi timpirea neştiinţii, pentruca apoi să zică: poporul e lipsit de lumină şi de dreapta judecată; ei nu se poate conduce singur pe sine; trebue deci, în interesul său, să fie stăpînit".

Şi se poate uşor înțelege furtuna, pe care a stîrnit-o în lumea catolică şi legitimistă, dela 1830, abatele care profesează asemene idei, redactorul ziarului „l'Avenir". Dar amestecul acela de senzibilitate şi violenţă, de asprime şi misticism, care a făcut din Lemannais un propagandist de o putere rară şi un polemist de actualitate de mare influenţă, nu a putut face nici un orator de mare eloquenţă şi nici un scriitor destul de entuziast, de cald şi de însufleţit, pentruca să poată răscoli conştiinţele şi prăbuşi voinţele în acte mari în răsvrătiri mareţe. Deaceia, poate, „Cartea poporului" cu toate că e destul de bine tradusă—conţinutul pe care l-am indicat nu ne încălzeşte totuşi aşa cum ar fi de aşteptat—şi cu toate că calităţile şi ideile cuprinse în ea ar trebui să o facă de actualitate, se resimte teribil ca e din epoca lui 1830.

I. S.

***

G. Antoniade. *Thomas Carlyle.* Bucureşti. Carol Göbl. 1909.

Opera renumitului scriitor şi cugetător englez e încă puţin cunoscută lumii noastre intelectuale. Abia anii trecuţi, dl. Maiorescu, care de patruzeci de ani caută să răspîndească la noi cunoştinţa celor mai alese manifestări ale cugetării apusene, i-a consacrat cîteva prelegeri din viul şi interesantul său curs. Acum dl. C. Antoniade, unul din elevii săi cei mai distinşi, scrie o lucrare remarcabilă şi aproape complectă asupra cugetătorului englez. Ceia ce se observă dela prima vedere în această lucrare, e compoziţia sa sistematică, produsul unei serioase discipline intelectuale. Multiplele feţe ale cugetării lui Carlyle, factorii cari o explică şi o determină, sînt scoase în relief c'o rară pătrundere, şi, prin sinteza lor meşteşugită, autorul reuşeşte să alcătuiască înnaintea ochilor noştri imaginea vie a acestui mare spirit intuitiv, a acestui predicator neobosit al energiei morale. Intr'un stil colorat şi expresiv, d-sa zugrăveşte copilăria şi adolescenţa tristă şi grea a fiului de meseriaş scoţian şi ne descrie caracterul său serios şi religios, întunecat şi mistic. Analizînd cu multă fineţă spiritul lui Carlyle, d-sa arată formaţiunea sa intelectuală, influenţa lui Goethe, acea a romantizmului german; scoate în lumină caracterul poetic şi vizionar al imaginaţiei sale, stilul său chinuit; analizează cu pătrundere humorul şi ironia lui superioară. Romanul filozofic „*Sartor resartus*" e, după d-sa cel, mai fericit exemplu despre ceia ce poate fi o concepţie humoristică a existenţii.

Carlyle n'a fost un cugetător sistematic, preocuparea sa de căpetenie a fost cea etică; dar o teorie a vieţii practice presupune o teorie a existenţii în general, şi această teorie d. Antoniade o găseşte exprimată mai cu samă în „*Sartor resartus*". Ea îşi are origina în filozofia kantiană, interpretată nu în sensul criticist, ci în acel romantic. Totul e haină, vestmînt, sub care s'ascunde ceva nevăzut, o existenţă adîncă şi misterioasă. Concepţiile ontologice ale lui Carlyle sînt strîns legate cu felul cum priveşte el problema religiosă.

Autorul arată adîncimea pe care o avea la Carlyle acest sentiment moştenit de el dela strămoşii săi puritani şi păstrat prin toate luptele şi durerile adolescenţii.

Analizînd morala lui Carlyle, scoate în lumină lupta aprigă dusă de el împotriva utilitarismului, credinţa sa în nobila morală a datoriei, învăţată dela marele filozof german, cultul său mistic pentru munca tăcută şi inconştientă. Cu o deosebită competenţă expune d-sa partea cea mai cunoscută a cugetării lui Carlyle, filozofia istoriei şi cultul eroilor. Dar poate cele mai interesante pagini ale acestei lucrări sînt acelea privitoare la filozofia politică a cugetătorului englez. In ele dl. Antoniade face tabloul împrejurărilor istorice în care a trăit Carlyle, descrie lupta sa împotriva spiritului egoist şi utilitar al liberalismului economic, calda şi pasionata sa pledoarie în favoarea claselor muncitoare şi asuprite, săgeţile pe care Carlyle le-a aruncat împotriva demagogiei, a sentimentalismului social exagerat şi a ipocriziei morale. Cu multă dreptate d-sa arată în chip eloquent cum pivotul reformei sociale era pentru cugetorul englez reforma individuală şi cum politica sa se reducea la morală. „Lupta pentru individualitate defineşte politica lui Carlyle. Această politică este pătrunsă dela un capăt la altul de morală. „Aristocratizmul", „absolutişmul", care dă părerilor sale politice o asămănare cu sistemul mîndru din Politeia lui Platon, nu este în ultimă analiză decît urmarea individualismului său. Acest individualism nu este nici anarhic, cum e la Stirner, nici imoralist, cum apare la Nietzsche, dimpotrivă, dela început şi pînă la sfîrşit se reazimă pe morală; e un individualism moralist în cea mai înnaltă şi mai nobilă accepţie a cuvîntului. Individul este o realitate, dar nu este singura; nu este un absolut, totul nu se reazimă la el. Mai este o lume, care este o realitate straşnică, mai e o ordine divină a lumii acesteia şi o lege morală, care trebue să realizeze cît mai deplin esenţa lui adevărată, iar legea morală îi porunceşte să aducă ordinea divină pe pămînt, să lucreze la înfăptuirea unei societăţi de eroi".

Avem nădejdea că această lucrare plină de merit, atît prin seriozitatea fondului, cît şi prin forma ei elegantă şi vie, va contribui să răspîndească în lumea noastră cititoare cunoştinţa unei cugetări înnalte şi binefăcătoare, în care s'oglindeşte după cum spunea Taine, cîteva din calităţile cele mai profunde şi cele mai curate ale spiritului englez,—cugetare, care merită să fie cît mai mult cunoscută, pentru înnalta ei valoare morală şi educativă şi pentru nobilul său idealism.

O. B.

***

Donar Munteanu. *Aripi negre* (Poezii) Biblioteca romînească Socec.

Mai întîi criticul, autorul prefeţii şi directorul bibliotecii (D. Mihail Dragomirescu):

„*Donar Munteanu* s'a desvoltat sub „influenţa cu deosebire a lui *Alexandru Macedonski*, dar are şi fondul şi „forma sa proprie. Dintre toţi poeţii „mai tineri şi mai bătrîni din aceiaşi „şcoală, el este cel mai puternic, atît „ca adîncime cît şi ca avît".

Cel mai puternic din şcoala Mace-

donsky, atit ca adincime cit și ca avint! E destul.

„Titlul „Aripi negre“ este foarte bine ales: el caracterizează admirabil „cea mai mare parte din aceste poeme „in care *melancolia întunecată are aripile unei grave și susținute armonii* ce nu se mai găsește la nici un „poet al nostru“.

Adică armonia are aripi și le împrumută melancoliei... iar amindouă sboară spre înnălțimile transcendente ale „scopoșității“ lui Kant.

„Dar pe lingă poeziile în cari intrupează *pustietatea neagră și chinul sfredelitor* aproape bolnăvicios al sufletului, cum sint „Suflet gol“, „Spre „nebunie“, „Cain“... poeme în care sănătatea sufletului se vede în combinarea tuturor efectelor din celelalte „poezii“...

Pustietatea albă și chinul bortelitor?!.. cine e sănătos la suflet combină toate efectele din celelalte poezii intr'o poemă...(?!) Dar cine combină vorbe fără înțeles?...

„In poezia „Pe muntele Golgotha“ „inspirația religioasă se ridică la o „măreție pe care n'o găsim în literatura noastră decit în unele opere ale „bătrinilor *Héliade* și *Gr. Alexandrescu*, fiii aceluiași pămint, cași Donar „Munteanu“.

Ce pathos! Ce măreție!... Dar poezia în chestiune e tot atit de grandioasă în inspirația ei religioasă, pecit un pahar de apă căldicică are gustul vinului de Bordeaux sau de Chypru. Rugăm să fim crezuți pe cuvint.

„**Donar Munteanu e unul din cei „aleși: la fond original, formă originală**“!!...

Să trăești Mărita-Ta! „La legi nouă, oameni noi!“ —a spus și Kogălniceanu lui Cuza.

„Și mulți din cei ce fac versuri „azi, ar vrea să le aibă și nu le au“.

...Că nu sint de ai noștri.. In rezumat: grandiloquacitate pe datorie!...

***

Acuma poetul.

In tot volumul am găsit trei poezii drăguțe, scrise în genul *pastelelor* lui Alecsandri, ca fond și ca formă:

Pastel.

Spre izvorul ce șoptește
se apleacă o copilă:
Ochi de cer și păr de soare,
mlădiere de zambilă,—
Iie 'n fluturi și zevelcă,
roșii fragi ascunși în sin
Și din juru-i fluturi sboară
roiuri—roiuri peste fin.

Albii fluturi saltă 'n soare
și plutesc ca flori în zare,—
Dar prin finul de mătase
se despică o cărare
Și-un copil cu ochii mure,
un curat potir de crin,
După el aleargă vesel,—
el senin supt cer senin.

El aleargă, ca în apă
se privește ca 'n oglindă,—
Unda-albastră-i fură chipul
și la vale i-l colindă;
Un flăcău se și ivește
și se-apropie de ea...
Și prin aer fluturi sboară
ca și fulgi ușori de nea.

Dar copila se roșește,
vrea să fugă,—el o prinde,—
Voluptatea 'mbrățișării
e dogoare și-o cuprinde;
Ea în voie i se lasă,—
el o frînge de mijloc...

...*Iar în zare fluturi roșii*
licăresc din loc în loc.

Zina de rouă

Se crapă de ziuă; pe palidul cer
Și luna pălește și stelele per,
Și'n zarea albastră cu 'ncetul se strînge
O purpură vie ca valul de singe.

Mărgele de rouă pe iarbă lucesc,
Iar florile albe și roșii zimbesc
In pomii grădinii ascunși de verdeață—
Alături de lacul ce fumegă 'n ceață!

Și-o zînă frumoasă ca visul frumos,
Cu părul ce'n valuri îi lunecă 'n jos,
Cu ochii tezaur de-albastră lumină,
Iși mlădie corpul umblind prin grădină.

Ea ține în mînă o floare de crin
Și merge 'nainte cu ochii 'n senin;—
Spre-un pom își îndreaptă picioarele
ude
Și ochii albaștrii și brațele nude.

Și scutură-o cracă și pică pe ea
Flori roșii și albe ca fulgi de nea;
Mai scutură-odată:—petalele plouă,
Stropindu-i tot corpul cu flori și cu
rouă.

Și'n flori i se 'ngroapă și ochii de-azur,
Și părul, și fața; iar jur împrejur
Petalele 'ntr'una se 'nalță, coboară
Prin aerul rece ca fluturi ce sboară.

Și zina de rouă tot scutură flori,
Pe cind vilvorează plăpîndele zori;
Mai leagănă-o cracă, mai leagănă două
Și iarăș și iarăș petalele plouă.

II

De-odată se-aude în aer un cor:
O ploaie de triluri vibrează sonor
In stol rîndunele rotesc peste baltă,—
Un șuier de mierlă în papura 'naltă,

Cind urcă, cind scade sau piere ușor,
Pe-aici ciocirlia în repede sbor
Se 'nalță și cintă, se pierde 'n lumină,—
Se umple de viață întreaga grădină!

Atuncia în zarea lipsită de nor
Răsare și crește un disc orbitor,
Și-o ploae de raze din el se răsfrînge
Pe purpura-aprinsă ca valul de singe.

Și discul se suie pe ceru-azurat
Stropind din văzduhuri, și lacu 'ncețat
Și zina grădinii, frumosul tezaur,
Și pomii, și valea cu-o ploaie de aur.

Dar zina de rouă, minunea din zori,
Topită de soare se urcă în nori!...

In a treia, nota sensuală se arată și mai puternic:

In adincul din pădure.

Cu tăcere fioroasă
în adincul din pădure!
Și'n adinc e o poiană
cu flori roșii și cu mure
Și cu umbră răcoroasă,
iar din fundul unui rîu
O naiadă își arată
corpul alb pînă la brîu.

Fața albă, buze roșii,—
Ochi adinci dintr'altă lume;
Păru lung, în valuri negre,
se resfiră peste spume;—
Respirarea îi ridică
și-i apasă caldul sin
Și în sini îi clocotește
un foc aprig și păgin.

Și la focul ei năprasnic
un silvan cu frunze 'n plete
Sălțăreț ieșind din umbră,—
cu privirile șirete,
Se apropie de zină
cu-un suris de vrăjitor,—
Pe cind ochii lui sălbatici
se aprind de-acelaș dor.

Și naiada îi șoptește
și'n sărutări îl adapă,—
Dar o dulce moleșală
o așterne peste apă,
Căci silvanul o sărută
și 'ntr'o patimă de foc,
O cuprinde de mijloc.

Celelalte poezii din volum, adică aproape toate, au, ca versificare, ca imagini, ca idei și sentimente, gust de apă caldă, și cetirea lor e deadreptul chinuitoare. Nu-ți rămîne nimic; doar un ecou vag de psihologie, melancolie, fiziologie—totul plat, șters, spălăcit cu desăvîrșire. Cum de a reușit să creeze d. Donar Munteanu, trei poezii plăcute, între atitea rele? Să fie sensualitatea, nota pe care o stăpînește, ca în genere poeții din școala din care face parte? Fapt este că aceste trei poezii au un aer cu totul deosebit de celelalte; sint în alt gen.

A. T.

***

Alexandru Vasiliu. *Cintece, urături și bocete de-ale poporului*, însoțite de *43 Arii* notate de d-na *Sofia Teodoreanu*. București, Academia Romînă, 1909. 1 vol. de XIX+207+XXXIV pagini, prețul 5 lei.

D. A. V., învățător la Tătăruș jud. Suceava, ne dă una din cele mai im-

portante colecții folklorice din cîte avem, și care cuprinde numeroase cîntece bătrinești, voinicești, cătănești, cîntece de dragoste, cîntece la nunți, la beție, cîntece luătoare în rîs, cîntece felurite, urături la Sft. Vasile, bocete.

Intreg materialul este adunat din satul Tătăruș și este publicat chiar în dialectul respectiv.

In prefață se spun multe lucrurĭ interesante cu privire la modul cum autorul și-a adunat materialul. Relevăm pasajul următor: „Să nu se creadă că materialul folkloric se culege așa de lesne... Omul nu spune fiecăruia ce are pe inima luĭ. Culegătorul trebue să aibă răbdare fără margini, să stea mereŭ la pîndă pănă nimerește pe cîntăreț saŭ povestitor în toane bune, ca să poată fura din gura luĭ o formă maĭ deplină, maĭ frumoasă, maĭ întreagă. Trebue să știĭ să intri în inima omuluĭ—cu chipul tăŭ de purtare omenească—să te cunoască că nu eștĭ fudul de el, și că eștĭ curat la suflet, într-un cuvînt să simtă că eștĭ de-aĭ luĭ, și să i-te lipeștĭ la suflet, ș-apoĭ atuncĭ să știĭ că omul numaĭ ce n-a ști aceia nu ți-a spune".

Melodiile, puse pe note de d-na Sofia Teodoreanu (născută Muzicescu), sînt iarăș toate din satul Tătăruș. Culegătorul observă: „Poate s-ar părea multora că melodiile aceste nu-s tocmaĭ frumoase... Să se știe că pe popor îl interesează cîntarea cît îl interesează, dar maĭ mult îl interesează cuvintele care se cîntă. Se vede mai bine aceasta la cîntecele bătrineștĭ, ale căror melodiĭ nu-s așa de înflorite, cum sînt de pildă cele de jale orĭ de dragoste".

Ni se dă în sfîrșit „cîteva lămurirĭ asupra graiuluĭ din Tătăruș", precum și asupra originiĭ locuitorilor din Tătăruș, pe care autorul ni-ĭ prezintă, și cu drept cuvînt, ca „veniți din Ardeal și anume din partea de miază-noapte a acesteĭ țărĭ". Asupra unora din explicațiile fonetice filologiĭ își vor face rezervele lor.

D. V. este vrednic de toată lauda pentru osteneala pe care și-a dat-o spre a aduna acest prețios material, și Academia Romînă, care a procedat cît se poate de echitabil publicîndu-i-o pe socoteala ei, își va asigura recunoștința filologilor publicînd pe socoteala eĭ și celelalte colecțiĭ pe care acest vrednic culegător le posedă în manuscris.

Cu acest prilej observăm că, împreună cu alțĭ învățătorĭ, d. V. face ca județul Suceava și Neamț să stee în frunte în ce privește interesul pe care ceĭ ieșițĭ din sinul poporuluĭ și-l dau pentru a-ĭ cunoaște producerile folklorice.

G. P.

***

Paul Masqueray. *Euripide et ses idées*. Paris, Hachette, 1908. Un volum in 406 p., in 8°.

Euripide este dintre tragicii Atenieni cel mai modern; e aproape un contemporan al nostru prin sensibilitatea sa femenină, prin diletantismul său intelectual și prin acea melancolie și tristeță pătrunzătoare ce se degajează din opera sa. Pentru aceasta privirile noastre se îndreaptă mai mult către dînsul și pentrucă fiind „reprezentant al intelectualismului, și apostol al revindecărilor lui", el aduce și desbate pe scenă toate problemele ce agitau veacul al V. Interesul figurii sale e mărit încă prin faptul că în el se încrucișază două epoci: al poeziei ce se duce și al științii ce începe; prin imaginație și sentiment aparține trecutului, prin spiritul său de observație prezentului și viitorului. Chinuit de eterne îndoeli însă, n'a avut destulă putere de sintetizare, ca să-și croiască un sistem de credinți proprii, și deaceia a căzut în contradicții izbitoare. „Pentru fiecare problemă putem găsi cel puțin două soluții cu totul opuse, zice Masqueray, și între ele o mulțime de altele intermediare". Om de nuanțe fine și căutînd cu sinceritate adevărul, a șovăit continuu, și această indecizie se reflectează și în personajele create de el. Azi e, de sigur, greu să precizăm care a fost fondul ideilor marelui tragic, dată fiind varietatea punctelor de vedere din care s'a pus.

Metoda domnului Masqueray de a-și studia poetul, punîndu-l necontenit în mediul său, îi sugerează apropieri interesante și explicări ingenioase pentru o mulțime de chestiuni ce nu fuseseră pe deplin înțelese. De pildă, v'ați gîndit să explicați simetria din stichomithia dramei prin obișnuința și frequența proceselor, unde timpul acordat părților era egal și măsurat de clepsidru? Ori cum, e ingenios. Și că prologul s'a născut prin democratizarea artei și prin influența tot mai mare a maselor în teatru?

Și totuși e probabil că Euripide, ca să fie înțeleasă intriga dramei de către popor, a inventat prologul, iar ca să atenueze efectul dezastruos al acestuia pentru interesul acțiunii și să dea o satisfacție celor cu un gust delicat, a rafinat pănă la exces arta preparațiilor. Dar sînt și alte consecinți mai serioase și mai profunde; veacul al V, prin excelență raționalist și sceptic, pesimist și democrat, își selectează poeți care să corespundă aspirațiilor sale. Reflexiunea, ce pune în legătură trecutul și viitorul și care abia se născuse, farmecă și îmbată inteligențile vii ale contemporanilor poetului, care nu li-i întru nimic inferior. In gustul său pentru discuții subtile și sofistice, poetul se amuzează, punînd personajele dramelor sale să susțină păreri contrare asupra aceluiași subiect, să emită maxime și paradoxe, angajînd dezbateri, ca în dialogurile platoniene. Mediul raționalist îl face pe poet realist, dar, voind să descrie lumea așa cum este, dus de tendința pesimistă a spiritului, i s'a întîmplat să nu vadă decît defectele, să nu observe decît partea dureroasă, imperfectă, mizerabilă din viață. Eroii tragediilor sale sînt niște criminali ordinari; foarte rar se ridică deasupra nivelului comun. Teoria lui Zola, cum vedem deci, nu e ceva nou.

Tot din aceleași pricini, cu toate că Euripide nu e un ateu, totuși antropomorfismul și crimele zeilor omerici îl indignează, cum revoltaseră și pe Xenophanes, și îl fac să scrie celebra frază: „dacă zeii comit o nedreptate, ei nu sînt zei". Căci în fața Olimpului divin el nu reacționează ca Pindar sau Eschil, care au căutat să corecteze legendele religioase conform idealului lor de moralitate și dreptate, ei, condemnînd greșalile zeilor și făcîndu-ne să-i detestăm, în scepticismul său nu se poate opri la nici o soluție. Deși în el e o puternică nevoe de a crede, totuși nepuțînd împăca existența răului în lume cu ideia de zei drepți și atot puternici, rămîne tăcut și gînditor! Ἡ γὰρ σιωπὴ τοῖς σοφοῖς ἀπόκρισις... Așa fiind, înțelegem zîmbetul de ironie, cu care a privit riturile religioase, tîrgul pe care omul îl face cu divinitatea, pretențiile oracolelor de a prezice viitorul, și cum a satirizat, discret, e drept, preoții. Ințelegem că nu poate crede în puterea rugăciunii, căci cerul a rămas indiferent și rece la accentele pasionate ce-i veneau de jos; Hecuba, cînd își vede palatul și orașul prăbușindu-se în flacări, exclamă: „O zei! Dar de ce să-i mai chem?. Nici odată nu m'au auzit!", strigăt dureros care ne reamintește pe *Le mont des oliviers* al lui *de Vigny*.

Dar acolo unde discordanța între poet și trecutul pe care vrea să-l învie pe scenă, este evidentă, e în modul cum a conceput și redat Euripide pe marii eroi ai epopeii. Cine ar putea recunoaște pe Agamemnon, mîndrul și pasionatul fiu a lui Atreu, în acel șef plin de ezitări, ambițios, mediocru și demagog de alegeri, ori pe Menelaos, în acel personaj molatic, sensual și tiranic, ce-i poartă numele în dramele

euripidiene, sau pe Ulise, ori pe Elena, cu frumuseța ei mitică? Aceștia par că ar fi mai la locul lor într'o comedie. Și pe noi nu ne interesează faptul că nici un poet nu poate reda trecutul istoric sustrăgîndu-se dela influențele mediului său, ci că Euripide ni se înfățișează aici ca o verigă din lanțul amintit mai sus al raționalismului care începuse să distrugă deja în *Hecateu* și *Herodot* credința naivă în lumea legendară și care a dus pe *Evemeros* la cunoscuta lui teorie despre origina zeilor. Dacă a scoborît pe cei mari și dacă n'a apreciat nobleța, a ridicat însă pe cei umiliți de soartă: sclavii, țăranii, clasa mijlocie, femeile chiar, cu toată critica ce le-o face, au găsit în el un apărător plin de simpatie. Ba fecioarele sale, numai ele ne oferă exemple de eroism, eroismul spontaneu și nereflectat, de care am vorbit altă dată.

Mă opresc însă, căci opera domnului Masqueray fiind o lucrare de analiză fină și judicioasă, care nu vrea să fie altceva, trebue cetită întreagă, pentru a fi apreciată cum se cuvine, și pentru a se urmări gîndirea întortochiată și plină de contraziceri a tragicului Atenian.

M. J.

***

Pierre Clerget. *La Suisse au XX-e siècle*. Etude économique et sociale. Paris. Librairie Armand Colin. 1 vol. in 8°. 268 pg.

Intre numeroasele lucrări etnografice, din punct de vedere economic și social, apărute în ultimii ani, lucrarea aceasta prezintă un mare interes nu numai pentru acei care se ocupă deaproape cu studii economico-sociale, dar și pentru oricine ar vrea să cunoască Elveția.

In introducere autorul studiază, pe rînd și în ordinea însămnătății lor, factorii principali care au dat Elveției o anumită pecete în toate timpurile, cași acum. Primul loc între ei îl ocupă *mediul fizic*, și numai apoi desvoltarea istorică, individul și statul. Clerget dă o așa de mare importanță primului factor, încît acesta e aproape peste tot promotorul celorlalți trei factori din urmă. După acest autor, mediul fizic influențează nu numai fizicul individului, ci și starea lui sufletească: dorul neîntrecut de libertate, de pace și puterea de inițiativă privată—însușiri atît de caracteristice Elvețianului, sînt în legătură strînsă cu reliefal solului și clima în care viețuește el.

Intrînd în desvoltarea subiectului, Clerget, în primul capitol „Populațiunea", schițază mai dinainte cele trei regiuni naturale, adică Alpii, Jura și Podișul, stabilind raportul dintre numărul, ocupațiile, obiceiurile, etc., locuitorilor și mediul fizic. Amintește dominarea populațiunii și limbii germane, patriotismul linguistic, apărut în regiunea germană, unde s'a format „Deutschschweizerischer Sprachverein", cu scop de a întări sentimentul limbii germane, încă puțin desvoltat în conștiința populară, și ca reacțiune: „Union romande pour l'enseignement et la culture de la langue française" este în formațiune la Neuchâtel.

Trecînd la avîntul agricol și industrial, autorul lămurește cauzele pentru care agricultura nu poate da produse suficiente consumației interne, cu toate asociațiunile agrare, care sînt ca și un partid agrar puternic. Natura, din acest punct de vedere, a învins multe din aspirațiunile excelenților agricultori ai Elveției. In schimb cultura plantelor furagere și creșterea vitelor s'au desvoltat în chip neîntrecut, iar ,ca consecință, industria alimentară acopere cu prisosință cheltuelile făcute cu importul cerealelor.

Dacă agricultura elvețiană stagnează din cauza naturii vitrege, în privința industriei, Elveția e la înnălțimea

țărilor celor mai industriale; ba încă unele din industriile ei, cum e ceasornicăria, constituesc articole de export chiar și pentru St. Unite.

Cauze istorice au jucat un rol important în repartizarea industriilor din Elveția. Prin revocarea edictului din Nantes, protestanții din apus s'au refugiat în vestul Elveției, dela Geneva până la Zürich. Ei au adus și capitaluri și cunoștințe înnaintate în ramura industriei și comerțului, determinînd astfel, de cum au venit, un mare avînt în aceste ramuri, cu toate că lipsea tocmai elementul indispensabil industriei mari: combustibilul. Au importat cărbune, fer, etc., și azi cărbunele negru e înlocuit în mare parte cu „cărbunele alb".

In darea de samă, pe alocuri amănunțită, asupra căilor de comunicație, autorul lămurește cauzele pentru care drumurile de fer din Elveția ocupă unul din primele ranguri ca lungime, construcție variată după relief și ca frequentare, inzistînd cu deosebire asupra sacrificiilor ce se fac pentru construirea și întreținerea drumurilor de fer și a trenurilor de munte, asupra comunicațiilor transalpestre, a luptei de trafic între Gothard și Simplon, precum și asupra unui început de înlocuire a tracțiunii cu aburi prin tracțiune electrică. Această înlocuire e foarte avantajoasă în Elveția, din cauza utilizării numeroaselor căderi de apă, care prezintă deocamdată singurul inconvenient de a nu fi continue.

Cu privire la rolul său internațional, Elveția trebue să țină recordul internaționalismului, pentrucă așa îi dictează toate circumstanțele și, în primul rînd, poziția geografică între 4 dintre cele mai mari puteri. I s'a garantat neutralitatea numai pe considerațiuni strategice. Elveției îi este încredințată cheia Alpilor, și, în cazul unui războiu continental, biruința va fi a poporului de a cărui parte va trece Elveția. Deaceia țara aceasta va fi totdeauna ocrotită de puterile mari și va rămînea pururea tare, cași granitul Alpilor.

I. L.

Revista Revistelor.

Convorbiri Literare. Iunie 1909. D. I. Slavici publică un foarte interesant articol intitulat *Eminescu și limba romînească*, din care se vede cît de mult se preocupa genialul nostru scriitor de etimologia, sintaxa, și lexicologia limbii romîne. „Intre manuscriptele lui s'a găsit un început de dicționar de rime. El a ținut să facă acest dicționar mai ales pentru ca să găsească vorbe „desgropate", care rimează cu altele pe care scriitorii le intrebuințază mai des. „De dragul rimei, pe care i-o dau mură 'n gură"—zicea el—„se va folosi și de vorba pe care „i-o recomand".

Săptămîna. In chestiunea *scumpirii traiului* și in chestiunea *inspecțiunilor sanitare*, cîte-un articol energic și foarte judicios. Observațiile din viață ale d-lui Panu sînt ca totdeauna foarte interesante.

Luceafărul. 16 Iunie 1909.—D. Agîrbiceanu publică o frumoasă nuveletă intitulată *Nica*. D. Agîrbiceanu scrie ca totdeauna, ușor, limpede, cu mult umor, și tot ce descrie d-sa, devine interesant. Maria Cunțan: *Ioana D'Arc*. O drăguță poezie de Simina Bran. Recenzii, cronici.

Revista politică și literară. O nuveletă de D. Agîrbiceanu *Fispanul*, interesantă și originală, care ne deschide orizonturi asupra părții întunecate a vieții omenești... Articole și notițe politice interesante.

Țara noastră. 28 Iunie (11 Iulie) 1909. Găsim următoarea notiță interesantă la adresa d-lui Iorga:

„Dl. Iorga insultă in modul cel mai „trivial acel mănunchiu de oameni „desinteresați cari grijesc de soarta a„cestei reviste. Din prilejul propunerii „ce-am lansat pentru primirea moșteni„torului de tron,—dl. Iorga ne aruncă „vorbe grosolane pe care le cunoaștem „din jargonul specific al gazetelor de bu„levard... Noi nu ne lăsăm tîriți, pe „terenul injuriilor în discuțiile publi„cistice, fiindcă intre altele avem in „program și curățirea presei noastre „de uritele burueni balcanice. Nu vom „folosi rețeta de care ne mirăm că nu „se sfiește dl. Iorga și nu vom răs„punde in tonul d-sale, fiindcă ni-e „rușine obrazului. Constatăm însă că „dl. Iorga n'a vrut să ințeleagă pro„punerea noastră pe care o interpre„tează falș. Noi nu am sfătuit „pe Ro„mîni să iasă la drum cu mînile in„tinse spre pomană", cum spune dl. „Iorga, ci am spus că tocmai demni„tatea noastră pretinde să ne afirmăm „existența prin o manifestație care să „arăte că trăim și așteptăm. Este exact „acelaș sentiment care indrumă oseamă „de Romîni transilvăneni așezați în țară „să lanseze un apel pentru a se înfă„țișa în număr mare la Sinaia, ca să „salute pe moștenitorul de tron. Acest „apel e iscălit între alții de d-nii Sla„vici, A. C. Popovici, Gh. Bogdan-

„Duică, etc... Rugăm pe dl. Iorga să „tăbărască asupra acestor domni și pe „noi să ne lase in pace. Avem alte „lucruri de făcut, mult mai utile și „mai edificătoare decît o discuție cu „iritabilul apostol dela Văleni".

Se citează următorul pasaj dintr'un articol publicat de d. Macedonsky in ziarul „Biruința":

„Dl. Duiliu Zamfirescu, poetul se„nin *al culmilor* și care, pe lingă că „reprezintă în Academie îndrumarea „către puritatea artistică, *însemnează* „*în acest înalt corp consfințirea miș*„*cării dela „Literatorul"*, a tulburat a„dînc pe cei cari prăvălesc literatura „romînă către mocirla lipsei de carte"...

La Nouvelle Revue (Iunie, 1909).

Intr'un studiu asupra bugetului englez, Arthur Raffalovich, după ce face teoria bugetului englez in scurt și dă cîteva lămuriri asupra normelor după care el se alcătueşte, se ocupă de bugetul actual alcătuit de Lloyd George. Autorul arată greutățile cu care a avut de luptat ministrul englez la alcătuirea bugetului: deficitul de anul trecut (18 milioane) și cheltuelile noi necesitate de punerea in aplicare a unor legi nouă și de nevoile armatei (aproape 400 de milioane);—cum și resursele nouă ce a căutat el să le creeze pentru a acoperi suma de care avea trebuință. Ceia ce constitue marea inovație a bugetului lui Lloyd George este impozitul complimentar asupra veniturilor ce trec peste 125 mii de lei și mai ales propunerea de a taxa proprietatea funciară. Pentru aceste tendinți înaintate, autorul proectului a fost foarte viu combătut atît în parlament cît și în afară, ceia ce nu l-a impiedecat să-și susție cu tărie punctul său de vedere.

Rusia și panslavismul e un articol in care Jacques Daugny, plecînd dela ideia, că toți Slavii care trăesc sub alte dominațiuni, ori chiar sînt independenți, dar alcătuesc state mici, au puternice motive ca să se ingrijască de soarta lor și să vadă în Rusia puterea în jurul căreia ar trebui să graviteze,—caută să arate că țarul face o mare greșală pentrucă nu inlătură pricinile care îndepărtează de el sentimentele celor lalte grupe ori țări slave. Cehii din Austria și Polonii din Germania, Slovenii și Croații din Austria, Serbii independenți cu numele,—toți au a se teme de influența germană. Din nefericire pentru ei, nici în Rusia nu pot vedea totdeauna o prietenă, ba chiar Polonii din Rusia nici nu pot considera astfel de cît ca pe o dușmană, și din pricina aceasta Slavii din afară de Rusia fac adeseori jocul politicei germane ori austriace. Autorul articolului încheе că atunci cînd Rusia va avea o politică internă mai liberală și o politică externă mai pronunțată panslavistă, ea își va recăpăta marea influență pe care a avut-o altă dată in Europa, spre binele ei și spre mulțumirea... aliantei sale, Franța.

Un anonim publică un articol plin de speranțe asupra urmărilor revoluției turcești. Optimistul autor al articolului, bazat pe faptul că revoluția turcă se sprijină pe armată, că are sprijinul păturei culte turcești, și a naționalităților, cum și simpatia Europei,—crede că revoluța va reuși și va putea așeza imperiul pe baze nouă și solide. Știm însă că mulți alții care au scris asupra acestei chestiuni nu au putut avea aceleași speranțe nesdruncinate și cu toate că anonimul autor al acestui articol ne spune că el cunoaște mai bine de cît oricine situația din Turcia, ne e greu să impărtășim fără rezervă optimismul său!

Mercure de France, (Iunie, 1909).

Sub titlul de „Complexitatea lui Remy de Gourmont", Marcel Coulon

publică un studiu critic asupra activităţii literare a fecundului scriitor francez. Autorul articolului arată feţele multiple sub care se prezintă producţia literară a lui Remy de Gourmont, care în acelaş timp e poet de valoare, povestitor iscusit, dramaturg gustat, romancier erudit, istoric, critic, filozof, filolog şi savant. Şi împărţindu-şi studiul său în mai multe paragrafe, Marcel Coulon analizază principalele opere ale lui Remy de Gourmont în fiecare gen de activitate literară, scoţind în relief însuşirile şi originalitatea scriitorului.

Cele din urmă descoperiri arheologice făcute în Egipt, e articolul în care *Albert Gayet* face darea sa de samă anuală despre rezultatele celor mai însemnate ale cercetărilor întreprinse de savanţi în Egipt. De astădată darea de samă e o înşirare foarte sumară a noilor descoperiri, iar cea mai mare parte a articolului e o critică plină de ironie şi de dispreţ a congresului de arheologie din Cairo, şi o eşire violentă, dar justificată a autorului contra bogătaşilor ţării lui, care nu i-au dat concursul pentru a scoate tot ce se putea scoate din Antinoe, pe cînd un Pierpont Morgan, de pildă, a pus de curind la îndămîna profesorului Lythgoe din New-York enorme mijloace materiale pentru a face săpături şi cercetări în Egipt. Găsim totuşi adunate la un loc în acest articol cele mai însemnate descoperiri din anul acesta: găsirea mai multor morminte pre-istorice de către Garstein, aflarea unui templu al lui Tutmes III de către Ed. Naville, descoperirea unui nou cavou al unui prinţ din dinastia XX-a de către Davis, scoaterea la iveală a unor numeroase papirusuri şi a arhivei unui notar din epoca greco-romană în Egipt de către profesorul Zucker din Berlin etc., etc.

Intr'un articol intitulat: **Cîţiva prieteni englejl ai lui Alfred de Vigny**, *Doris Gunnell* ne arată, pe baza unor scrisori inedite, legăturile de prietenie pe care marele poet le-a avut în Anglia, unde a fost chemat de mai multe ori în chestiunea succesiunii soţiei sale şi unde numele lui şi legăturile lui de familie i-au deschis multe uşi în lumea mare londoneză. Autorul articolului ne face astfel să vedem impresia, pe care poetul francez a făcut-o în aristocraţia engleză, cum şi impresiile pe care el le-a avut din această ţară pentru care a manifestat întotdeauna un viu interes.

Maurice Pézard se ocupă de **Convenţiunea din Berlin şi de rezultatele pe care ea le-a avut din punct de vedere al protecţiunei artistice în Franţa**. Această convenţie din Berlin a complectat şi modificat convenţiunile din Berna din 1886 şi cea din Paris din 1896. Deşi găseşte în lucrările convenţiunii din Berlin contraziceri şi lacune regretabile, deşi uneori redacţia unor articole constitue o dare înnapoi faţă de convenţiunile anterioare din Berna şi din Paris,—totuşi autorul recunoaşte că această nouă convenţiune aduce un oarecare număr de îmbunătăţiri. In special autorul articolului împarte lucrările ultimei convenţiuni în două părţi: prima până la articolul XVI aduce reforme bune ori mediocre, iar a doua dela art. XXV înnainte e partea rea şi regretabilă a actului convenţiunii din Berlin.

Prima parte se datoreşte spiritului liberal de care erau animaţi cei mai mulţi dintre delegaţii care au luat parte la lucrări, iar a doua se datoreşte opunerii Angliei şi în parte a Germaniei la introducerea unor măsuri mai înnaintate şi mai radicale. Şi autorul intră în critica detailată atît a articolelor bune cît şi acelor rele, critică pe care nu o putem urmări aice, de oarece ea nu oferă interes decît pentru acei pe care chestiunea i-ar

interesa în special, şi care vor putea-o găsi în numărul dela 16 Iunie al acestei reviste franceze.

Henry-D. Davray publică un articol critic asupra scriitorului englez **George Meredith**, în care analizează în scurt activitatea sa literară şi ne dă şi cîteva amintiri despre el.

La Revue du Mois (Paris, Iunie 1909).

Intr'un lung articol intitulat „**Ce-i a îmbătrîni?**" profesorul *Wilhelm Ebstein* se ocupă cu **problema bătrîneţii**. După ce face o descriere foarte amănunţită a înfăţişării sub care se prezintă un bătrîn, arătînd astfel elementele anatomice şi funcţionale ale bătrîneţii, autorul se întreabă care e pricina îmbătrînirii şi răspunde că în general slăbirea şi împuţinarea, pe care o observăm la bătrîni, se datoreşte unei atrofii care se întinde nu numai la ţesutul adipos, dar şi la muşchi, la oase, la cartilaje, adică cu mici excepţii, la totalitatea ţăsuturilor şi organelor. Autorul face o expunere sumară a concepţiei lui Friedrich Merkel asupra bătrîneţei, acest savant fiind cel dintăi care la 1891 a făcut un studiu mai întins asupra bătrîneţei fiziologice; arată apoi contribuţiile şi luminile pe care le-au adus în această chestiune observaţiile şi studiile lui Vulpian, Virchow, Bibra, Schlossberger, Charchot, John Davy şi alţii; şi în cele din urmă analizează teoriile lui Metchnikoff, care, după cum se ştie, au avut mare răsunet în lumea învăţaţilor, arătînd cum unele din explicaţiile savantului rus sînt puse la îndoială de învăţaţi ca Mühlmann, Hugo Ribbert şi alţii. Incheierea firească a acestui studiu este că în chestiunea aceasta sînt încă multe lucruri care rămîn să fie de-acum înainte definitiv stabilite.

O încercare psihologică asupra **ţăranului ungur** ne-o dă *Gabriel-Louis Jaray* în scurtul său articol care poartă ca titlu vorbele ce le-am subliniat aici. Autorul articolului caracterizază astfel pe ţăranul ungur: spirit tradiţional, religios şi mistic, foarte accesibil influenţei clerului de orice nuanţă; supus prin tradiţie proprietarilor mari, dar urîndu-i instinctiv; avid de pămînt, iubitor de libertate; format de către clasele diriguitoare ungureşti aşa ca să considere ca cei mai mari duşmani ai săi pe Austriaci care ţin oarecum sub picior Ungaria, pe cămătarii evrei, singurii vinovaţi de mizeria ţărănimii, şi pe naţionalităţi, care nu urmăresc altă ceva decît distrugerea statului unguresc; aceştia sînt factorii cu care clasele diriguitoare îşi menţin supremaţia. Asta însă n'a împiedicat ca din cînd în cînd ţăranul ungur să se răscoale. Ce va fi cînd aceşti ţărani—cam greu de luminat şi de organizat pentru că sînt împrăştiaţi, iar nu grămadă, ca lucrătorii din fabrici—vor înţelege adevăratele pricini ale suferinţei lor, —este problema viitorului.

Revue des Idées. (15 Iunie).

Distinsul publicist, *Jules Sageret*, scrie un remarcabil studiu asupra lui **Henri Poincaré**. Analizînd doctrina filozofică a marelui savant şi cugetător francez, el arată cum acesta în cele 3 opere ale sale scrise pentru marele public, La science et l'hypothèse, La valeur de la science şi Science et méthode, a căutat să lămurească problema generală a ştiinţei, acea a valorii şi semnificaţiei sale. Dărîmînd concepţia metafizică a ştiinţei: Poincaré n'a ruinat, cum au crezut unii, orice certitudine ştiinţifică. Impotriva lui Edouard Le Roy şi a pragmatismului, el a scris a III-a parte din opera sa „La valeur de la science" şi această polemică, în şaizeci de pagini va rămînea în antologia filozofiei şi literaturii franceze. Ştiinţa, după Poincaré e un sistem de relaţii, intre lucruri sau mai bine zis o relaţie intre spiritul nostru şi lucruri, o adap-

tare a spiritului nostru la lucruri. Ideia de adaptare e în acord cu acea de comoditate. Pentru a intra în relaţie cu lucrurile, pentru a prinde mai bine legăturile ce le unesc, spiritul nostru şi-a alcătuit instrumente mentale. Crearea acestor instrumente depinde de dinsul, fără a fi arbitrară, fiindcă aceste instrumente trebue să răspundă scopului lor, adică să fie comode. Sageret crede că teoria lui Poincaré îşi are izvorul în legea economiei de sforţări, care derivă după E. Mach, ilustrul savant vienez, dintr'o necesitate biologică. Şi poate că termenii de necesitate psihologică, practică sau organică ar fi fost mai potriviţi decît acel de comoditate întrebuinţat de Poincaré şi ei l'ar fi scutit de acuzaţia de scepticizm ce i s'a adus de unii.

Intr'un articol asupra eredităţii în ou, biologul *Brachet* bazat pe experienţele lui Roux, Fischel şi Wilson, scoate în lumină rolul pe care-l au materiile cytoplasmice ca substrat al tendinţelor hereditare, considerînd ca ruinată hipoteza atotputerniciei chromozomilor nucleari. Experienţele recente ale lui Godlewsky, modifică deasemeni ideile răspîndite pănă în ultimul timp, asupra valorii şi rolului spermatozoidului. Ele duc la concluzia că productele mascule şi femele diferă în realitate în chip profund; oul, mult mai puternic decît spermatozoidul, are proprietăţi foarte speciale, care se resfring asupra intregei ontogeneze şi pe care spermatozoidul nu le poate modifica. După A. Brachet analiza cauzelor şi raţiunei de a fi a eredităţii nu trebue să se limiteze numai la cercetarea modificărilor nucleare, nici să fie mărginită în fenomenele cytoplasmice. Ea trebue să îmbrăţişeze toate relaţiile, care în diferitele stadii ale vieţii celulelor sexuale, unesc între ele, protoplasma şi nucleul.

Jules de Gaultier într'un articol **„Bovarysm şi determinism"**, scoate în lumină importanţa operii lui *Van Gennep, Religions, moeurs et légendes, essais d'etnographie et de linguistique.*

La Revue. (1 Iunie 1909).

D. L. Vernon intr'un articol intitulat: **O nouă faţă a chestiunii femenine** rezumează ideile expuse de *Otto Weininger* în cartea sa *Geschlecht und Charakter.* Opera acestui cugetător, mort prea tînăr, constitue o curioasă încercare de analiză a deosebirilor intelectuale şi psicologice dintre cele două sexe şi în acelaş timp arată primejdia, de care e ameninţată femeia, prin faptul că în ea predomină elementul, calificat de filozof, femenin. Dealungul studiului său deşi Weininger are în vedere tipuri de femeie şi bărbat, absolut opuse, pe care natura nu le-a creat niciodată, el ştie că, din punct de vedere fiziologic deosebirea nu e niciodată complectă, ci în orice fiinţă elementul femenin se combină în proporţii variate cu elementul masculin şi că global nu-i populat decît de fiinţe intermediare. De aici se deduce că omul şi femeia sînt supuşi unei legi de atracţie sexuală, cînd pot forma împreună un om complect şi o femeie complectă, explicîndu-se astfel aplecările sexuale. Tot de aici urmează că nevoia de emancipare caşi posibilitatea emancipării depinde de partea de masculinitate ce există în femeie, înţelegînd prin emancipare *voinţa* unei femei de a ajunge sufleteşte la independenţa morală şi facultatea creatoare a omului. Voinţa aceasta de liberare e nulă la femeia absolută şi nu-i încercată sincer decît de femeile bărbaţi, în care omul cere să se libereze. Pentru dovedirea tezei sale autorul citează numele tuturor femeilor care s'au ilustrat în istorie, şi probează că femenismul nu e ceva modern, ci a apărut succesiv la intervale regulate

în timpul renaşterii, de pildă, femeile erau socotite capabile şi aveau toată libertatea de a-şi desvolta facultăţile creatoare şi intelectuale. Căci, zice autorul, puterea creatoare şi desvoltarea intelectuală superioară sînt legate de masculinitate şi nu-s accesibile decît femeilor înzestrate cu o doză suficientă de element masculin. Examinînd deosebirile intelectuale şi psichice dintre cele două sexe, autorul constată că femeia este exclusiv sexuală şi pasivă, pe cînd omul se poate interesa de tot ce e viaţa, de toată evoluţia morală şi intelectuală a rasei noastre.—Bazîndu-se pe teoria cunoştinţii a lui Avenarius, elementul şi caracterul, şi pe faptul că femeia nu posedă dualitatea, care să-i permită de a se opune sie însăşi, cînd scăpă de imperiul simţurilor şi de a trăi într'o lume de idei şi concepţii, Weininger contestă femeii posibilitatea de a avea geniu, de a avea memoria conştientă a evenimentelor, îi contestă logica şi moralitatea, precum şi posibilitatea de a avea noţiunea proprietăţii.

Mai departe în însuşi tipul de *femeie* pune la cei doi poli două diviziuni principale: femeia mamă şi femeia prostituată; între ele se eşalonează infinite forme intermediare. Prostituata absolută, femeie de o intelectualitate superioară, muză şi inspiratoare în felul Aspasiei, ţine numai la om, mama absolută nu vede decît copilul său. La sfîrşitul studiului său Weininger propune pentru dispariţia deosebirilor dintre femei şi bărbaţi înlăturarea sensualităţii, suprimarea relaţiilor fizice între sexe, ca fiind contrară ideii de morală, care este scopul universului.

Emanciparea femeei ar merge astfel paralel cu distrugerea rasei omeneşti. Teoria cugetătorului german e în ultimile consecinţi antisocială.

Saturday Review. (Iunie). *Edward H. Cooper.* **Sensational Journalism.**

Dintre toate ţările, în care presa a luat un avînt mare, Anglia e singura în care s'a dezvoltat mai puţin ziaristica senzaţională. Cauza cea mai principală ar fi legea asupra calomniei prin presă, care prevede pedepse mari pentru scriitorii, care ar întrebuinţa forma cea mai eftină şi mai comodă a presei senzaţionale—personalităţile. Pe lîngă aceasta gustul publicului englez rafinat şi moral în acelaş timp, face pe deoparte cu putinţă existenţa a o mulţime de jurnale serioase, foarte răspîndite şi admirabil informate, iar pe de altă parte sileşte chiar pe ziarele de senzaţie a păstra o rezervă şi o bună cuviinţă în ştirile lor, necunoscute în alte ţări. De aceia aşa numita „presă galbănă", care înfloreşte în America, nu a putut prinde rădăcini în Anglia.

Prin jurnal de senzaţie se înţelege de obicei acela, în care se găsesc cele mai abracadabrante ştiri, din care majoritatea sînt false, toate povestite cu un lux de detalii şi de epitete în stare să înfioare pe cel mai blazat Sherloc Holmes. Jurnalele engleze însă se feresc a povesti ştiri necontrolate de teamă de a nu vedea cîte un mic anunţ în „Westminster Gazette" că „Asociaţia Presei e autorizată să afirme ca nu e exact faptul cutare", povestit de ele. Aceasta le-ar scădea mult în ochii cetitorilor şi cum astăzi cineva schimbă un jurnal pentru altul mult mai uşor decît în trecut, mulţi ar părăsi pamfletul senzaţional fără a simţi acele regrete sentimentale, pe care le-ar fi simţit bunicii lor în aceleaşi împrejurări. Cît despre cataracta de adjective sugestive presărate în cursul povestirii, acestea nu au trecere decît cînd ştirile fac aluzie la cunoscutul domn X sau Y, procedeu

foarte întrebuințat de jurnalele din New-York, dar care nu e cu putință în Anglia. Și apoi dacă era o vreme, cînd despre expresia Dr. Macnamara, articole de jurnal scrise în felul acesta „ar fi speriat un automobil", astăzi ele au devenit așa de banale, încît n'ar mai înspăimînta nici pe un elev din școlile primare. In aceste împrejurări chiar genul jurnalismului de senzație englezesc e deosebit de cel din America de exemplu. Povestirea e simplă și scurtă, punctul culminant e expus numai în cîteva linii puternice. Intîmplarea e descrisă fără nici un cuvînt de prisos, fără vre-un epitet senzațional sau vre-un comentar personal. In general afară de cîteva excepții, jurnalele din această clasă spun adevărul de cîte ori îl pot afla, se poartă cuviincios cu adversarii, afară doar de cîțiva dușmani personali ai proprietarilor lor, nu prea publică anume corespondențe de ordin sentimental la mica publicitate și dau știri foarte bine și repezi despre tot ce se petrece în țară. Dacă n'ar fi limba de obicei prea neglijată din aceste ziare, lipsa aproape completă de articole literare și de fond serioase, precum și modul uniform de a expune și comenta orice eveniment exclusiv după punctul de vedere al proprietarului ziarului, care-l impune subalternilor săi, presa senzațională în această țară fericită ar putea fi cu greu deosebită de celelalte jurnale engleze.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XIII

(ANUL IV, NUMERELE 4, 5 și 6).

I. Literatură.

II. Studii. Articole. Scrisori din țările romîne și din străinătate.

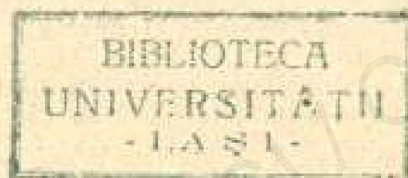
III. Cronici.

IV. Miscellanea.

V. Recenzii.

VI. Revista Revistelor.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa **d-lui G. Ibrăileanu strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească,* sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat postal.

PREȚUL 2 LEI